Олексій Скляренко
Ольга Скляренко

Типологічна ономастика

Книга 1

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ
ОСОБЛИВОСТІ
ОНІМНОГО ПРОСТОРУ

Нашим донькам
Світлані, Наталії та Олені
присвячується

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Олексій Скляренко • Ольга Скляренко

Типологічна ономастика

У 5 КНИГАХ

Лексико-семантичні особливості онімного простору

Ономастичний словотвір у типологічному ракурсі

Артиклі в ономастичній сфері

Антропонімія та життя

Ономастичні етюди

Одеса
«Астропринт»
2012

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Олексій Скляренко • Ольга Скляренко

Типологічна Ономастика

У 5 КНИГАХ

Книга перша

Лексико-семантичні особливості онімного простору

Одеса
«Астропринт»
2012

УДК 811.161.2'373.23
ББК 81.411.4-3
С43

Монографія «Типологічна ономастика»: Перша книга «Лексико-семантичні особливості онімного простору» — новий науковий напрям, започаткований одеськими фахівцями-ономастами канд. філол. наук Олексієм Михайловичем Скляренком та канд. філол. наук Ольгою Миколаївною Скляренко. В центрі уваги дослідження — вузлові проблеми типологічної ономастики (теоретичної ономастики).

Порівняльне вивчення ономастичної сфери лексики у монографії відбувається за допомогою ономастичного мислення, ономастичних традицій і смаків, ономастичних ідей, які реалізуються, відбиваються в топонімії схожими або відмінними способами, підтверджують гіпотезу про ізоморфізм та аломорфізм у топонімії різних країн.

Монографію побудовано на великому фактичному матеріалі сучасних географічних назв України, Росії, Білорусі, Великої Британії, США, Канади, Австралії, Німеччини, Франції, Італії та інших країн, що має важливе значення для славістики, романістики та германістики.

Рецензенти: **О. Ю. Карпенко**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

О. А. Жаборюк, доктор філологічних наук, професор кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Д. С. Іщенко, кандидат філологічних наук, професор кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Л. А. Семененко, кандидат філологічних наук, професор кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Рекомендовано до друку
вченою радою факультету романо-германської філології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(протокол № 3 від 15 листопада 2011 року)

ISBN 978—966—190—555—8 (у 5 кн.)
ISBN 978—966—190—556—5 (кн. 1)

© Скляренко О.,
Скляренко О.,
2012

ЗМІСТ

Частина І
ОНОМАСТИЧНІ ПРОЛЕГОМЕНИ

Розділ І
Аспекти методології ономастичних досліджень 15

Загальні положення 15
Амбівалентність як основний методологічний принцип ономастики 19
Принцип системності як важливий аспект методології ономастичних досліджень 21
Знакова сутність ономастики 21
Принцип соціальної обумовленості ономастики 22
Методологічне значення індуктивного та дедуктивного способів пізнання ономастичної реальності 22

Розділ ІІ
Типологічна ономастика як складова загальної ономастики 25

Розділ ІІІ
Ономастична семасіологія 34

Загальні положення 34
Апелятивна та пропріальна сфери лексики 35
Проблеми лексичної семантики власних назв 36
Чи є дихотомічне протиставлення апелятивів і онімів проявом обов'язкового закону бінарності? 40
Про онімічну амбівалентність власних та загальних назв 42
Лексико-семантичні категорії власних імен 48
Ономастичні поняття і лексична наповненість власних імен 54
Проблема лексичного значення онімів з точки зору типології 57
Про вторинне ономастичне значення 63
Про ономастичну метафоричність широковживаних онімів 68
Значення вторинної семантики власних імен для людей 70
Значення дотопонімної семантики власних імен для існування самих імен 70

Частина II
ОНОМАСТИЧНА ЛЕКСИКОЛОГІЯ В ТИПОЛОГІЧНОМУ РАКУРСІ

Розділ I
Топонімна синекдоха як універсальний принцип пропріальної номінації 75

Загальні положення 75
Топонімна синекдоха в ономастичних системах різних мов 76
Типологія гідронімних синекдох 80
Типологія потамонімних синекдох віддієслівного походження 88
Типологія потамонімних синекдох звуконаслідувального походження 90
Потамонімна таксономія в типологічному ракурсі 92
Типологія потамонімних омонімів та синонімів 94
Інші різновиди гідронімних синекдох 96
Зауваження стосовно стабільності гідронімної системи 97
Типологія оронімних синекдох 99
Оронімні синекдохи в діахронічному просторі 100
Оронімні синекдохи в синхронічному просторі 105
Орогідротерміни (гідрооротерміни) та їх топонімна актуалізація 107
Полісемія в топонімній актуалізації 111
Енантіосемія в топонімній актуалізації 112
Назви на **ar-* 116
Назви на **kar-* 118
Назви на **cal-/*gal-* 119
Назви на **al-* 119
Типологія ойконімних синекдох 121

Розділ II
Топонімна метонімія як універсальний принцип пропріальної номінації 129

Загальні положення 129
Типологічне зіставлення топонімних метонімів апелятивного походження 129
Типологія топонімних метонімів, що походять від гідрографічних термінів 132
Типологія топонімних метонімів, що походять від орографічних термінів на позначення підвищеного ландшафту 135
Топоніми-метоніми відорографічного походження в діахронічному просторі 139
Типологія топонімів-метонімів, що походять від орографічних термінів на позначення рівнинного та негативного ландшафту 149
Топоніми-метоніми, утворені від слів, що позначають корисні копалини 152

Топоніми-метоніми, утворені від слів, що пов'язані з назвами різних видів діяльності людей 155
Типологічне зіставлення топонімних метонімів пропріального походження 160
Типологія транстопонімних метонімів гідронімного походження 161
Типологія транстопонімних гідронімів-метонімів ойконімного походження 161
Типологія транстопонімних метонімів оронімного походження 163
Транстопонімні метоніми-ойконіми — перенесені назви 164

Розділ III
Топонімна метафора як різновид пропріальної номінації в різних мовах 166

Загальні положення 166
Топонімні метафори відапелятивного походження в ойконімії 167
Топонімні метафори відапелятивного походження в гідронімії 172
Топонімні метафори відапелятивного походження в оронімії 173
Типологічне зіставлення топонімних метафор пропріального походження 175

Розділ IV
Топонімні гіпербола, літота, оксюморон, евфемізми та дисфемізми в ономастичних системах різних мов 179

Топонімна гіпербола 179
Транстопонімна гіпербола 180
Топонімна літота 181
Топонімні евфемізми 182
Топонімні дисфемізми 185
Топонімні оксюморони 187

Розділ V
Інші принципи пропріальної номінації в ономастичних системах різних мов 189

Ономастичний дескриптивізм як принцип пропріальної номінації 189
Топонімне використання позначень світу як один із проявів універсального принципу ономастичного дескриптивізму 203
Посесивний принцип ономастичної номінації 207
Комеморативний та дезидеративний принципи ономастичної номінації . . . 207
Ситуативно-інцидентальний принцип ономастичної номінації 208
Топонімна акцидентність як своєрідне номінаційне джерело 212
Ономастичне переосмислення апелятивних та пропріальних лексем як специфічне джерело топонімних інновацій 216

Частина III
ОНОМАСТИЧНІ ЕТЮДИ

Розділ I
Топонімізація назв тварин в ономастичних системах різних мов . . 229

Загальні положення 229
Позитивізм як найважливіший номінаційний принцип при топонімізації позначень диких тварин 231
Семантема *вовк* 233
Семантема *ведмідь* 236
Семантема *олень* 238
Семантеми *лось, антилопа* 239
Семантема *лис (лисиця)* 240
Семантема *заєць* 240
Семантеми *видра, бобер* 240
Позначення сімейства кошачих у топонімній сфері 242
Лексеми на позначення інших диких тварин у топонімній сфері 243
Принцип позитивізму при топонімізації позначень свійських тварин 243
Загальні положення 243
Семантема *кінь* 244
Семантеми *корова, бик, віл* 246
Семантеми *коза, козел* 248
Семантеми *вівця, баран* 249
Семантема *осел* 250
Семантема *свиня* 250
Семантема *собака* 252
Назви птахів у топонімній сфері 252
Загальні положення 252
Семантема *орел* 252
Семантема *сокіл* 253
Семантема *яструб* 253
Семантема *лебідь* 253
Семантема *голуб* 253
Семантема *ластівка* 254
Семантема *соловей* 254
Семантема *чайка* 254
Семантеми *ворон* та *ворона* 254
Семантема *сова* 255
Семантема *гусь* 255
Семантеми *качка, селезень* 255
Семантеми *курка, півень* 256
Семантеми *індик, індичка* 256
Семантеми *журавель, чапля* 256
Позначення інших птахів у топонімній сфері 257
Назви риб і морських тварин у топонімній сфері 258

Загальні положення . . . 258
Семантеми *короп, щука, оселедець, тріска, вугор, лосось, сьомга, форель, креветки, устриці* . . . 259
Семантеми *тюлені, сивучі, дельфіни* . . . 260
Назви змій, земноводних та гризунів у топонімній сфері . . . 260
Семантеми *вуж, полоз, гадюка, кобра, гримуча змія* . . . 261
Семантеми *крокодил, черепаха, жаба* . . . 261
Семантеми *щури, миші* . . . 262
Назви комах у топонімній сфері . . . 263
Семантеми *бджола, оса* . . . 263
Семантеми *мурашки, цвіркуни, комарі, москіти, кліщі, воші, блохи* . . . 263
Топонімний принцип відносної негативності . . . 264
Ситуативний принцип топонімної номінації . . . 265
Інцидентальний принцип топонімної номінації . . . 267
Міфологічний принцип топонімної номінації . . . 269
Загальні положення . . . 269
Відбиття сакральних уявлень про вовка в топонімній сфері . . . 271
Відбиття сакральних уявлень про ведмедя в топонімній сфері . . . 272
Відбиття сакральних уявлень про коня в топонімній сфері . . . 273
Відбиття сакральних уявлень про бика, корову в топонімній сфері . . . 276
Міфологічні образи птахів у топонімії . . . 277
Топонімний принцип дескриптивізму в переосмисленні назв тварин . . . 278

Розділ II
Топонімізація назв рослин в ономастичних системах різних мов . 280

Загальні положення . . . 280
Типологія дендрогіперонімних топонімів . . . 280
Типологія ономастичних переосмислень назв листяних порід дерев . . . 284
Загальні положення . . . 285
Семантема *дуб* . . . 285
Семантема *бук* . . . 288
Семантема *береза* . . . 289
Семантема *липа* . . . 290
Семантема *ясен* . . . 291
Семантема *вільха* . . . 293
Семантема *в'яз* . . . 295
Семантема *осика* . . . 296
Семантема *тополя* . . . 296
Семантема *верба* . . . 298
Семантема *клен (явір)* . . . 299
Семантеми *граб, платан, кизил* . . . 300
Типологія ономастичних переосмислень назв хвойних порід дерев . . . 300
Семантема *сосна* . . . 300
Семантема *ялина* . . . 303
Семантема *кедр* . . . 304
Семантема *кипарис* . . . 304

Типологія ономастичних переосмислень назв садів, фруктових дерев . . . 305
Семантема *сад* . . . 305
Семантема *фрукти* . . . 306
Семантема *яблуня* . . . 306
Семантема *вишня* . . . 308
Семантема *груша* . . . 309
Семантема *слива* . . . 309
Семантема *абрикос* . . . 310
Семантема *персик* . . . 311
Семантема *горіх* . . . 311
Семантема *олива* . . . 312
Семантема *апельсин* . . . 313
Семантема *лимон* . . . 314
Типологія ономастичних переосмислень назв чагарникових порід, трав'яних рослин, квітів, злаків, ягід та овочевих культур . . . 314
Загальні положення . . . 314
Позначення чагарників . . . 315
Позначення трав . . . 316
Семантема *квітка* . . . 317
Позначення фруктів . . . 319
Назви овочів . . . 320
Назви злаків . . . 322
Специфічні фітотопоназви США . . . 326

Розділ III
Типологія топонімних нумеративів . . . 329

Загальні положення . . . 329
Типологія нумеративних топонімів на *два* . . . 330
Типологія нумеративних топонімів на *три* . . . 332
Типологія нумеративних топонімів на *чотири* . . . 335
Типологія нумеративних топонімів на *п'ять* . . . 337
Типологія нумеративних топонімів на *шість* . . . 339
Типологія нумеративних топонімів на *сім* . . . 340
Нумеративні топоніми на *сім*, мотивовані реальною кількістю об'єктів . 340
Нумеративні топоніми на *сім*, не мотивовані реальною кількістю об'єктів . . . 341
Про «магічне» число *сім* . . . 342
Типологія нумеративних топонімів на *вісім* . . . 351
Типологія нумеративних топонімів на *дев'ять* . . . 352
Типологія нумеративних топонімів на *десять*, *дванадцять*, *двадцять* . . . 352
Типологія нумеративних топонімів на *сорок* . . . 353
Типологія нумеративних топонімів на *сто* . . . 354
Типологія нумеративних топонімів на *тисяча* . . . 355
Типологія нумеративних топонімів на *десять тисяч*, *сто тисяч* та *мільйон* . . . 356
Типологія нумеративних синтаксем . . . 357
Онімізація двослівних числівників . . . 358

Типологія нумеративних топонімів з порядковими числівниками 359

Розділ IV
Типологія колірних топонімів 361

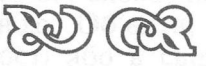
Загальні положення 361
Колірна тріада 362
Типологія кольоропозначень *білий* та *чорний* 363
Типологія кольоропозначення *червоний* 369
Типологія кольоропозначень *жовтий* та *зелений* 372
Типологія кольоропозначення *блакитний* 374
Некольорові функції колоративів 375
Конвергентно-дивергентні тенденції «кольорової» топонімної системи . . . 377
Конвергентна інтратопонімна тенденція — могутня сила топонімної системи 377
«Кольорові» метаморфози в топонімії 381

Список бібліографічних скорочень 384

Перелік умовних скорочень 410

I. Назви адміністративно-територіальних одиниць 410
1. Сполучені Штати Америки 410
2. Провінції та території Канади 411
3. Області України 411
4. Суб'єкти Російської Федерації 411
II. Скорочення назв мов, наріч і діалектів 412
III. Інші скорочення 413

Частина І

Ономастичні пролегомени

Часть I

Основатели проблемы

РОЗДІЛ І

АСПЕКТИ МЕТОДОЛОГІЇ ОНОМАСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Напочатку було ім'я...

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Власні імена (як і взагалі всі слова) не можуть існувати поза суспільством, поза людиною. Об'єкти, які ми називаємо, існують самі по собі в реальності або в свідомості людини чи тварини. Проте імена об'єктів, будучи частиною мови, існують тільки серед людей. Немає імен без людей, як і немає людей без імен. Людину як біологічний вид називають по-різному: *homo erectus* 'той, хто ходить прямо', *homo sapiens* 'той, хто знає (розуміє)' тощо. Не менш важливою рисою людини є те, що вона, на відміну від решти світу, дає імена. Тому з повним правом її можна назвати 'тою, хто дає імена'.

О. Ф. Лосєв у книзі «Філософія імені» називає слово (ім'я) «живим нервом реального досвіду» і продовжує: «ім'я є життя», «лише в слові ми спілкуємось з людьми і природою», «лише в імені обґрунтована вся найглибша природа соціальності в усіх нескінченних формах її виявлення» [Лосев: 20]. «Не кожне слово — ім'я, — міркує далі О. Ф. Лосєв. — Але власне ім'я потенційно вже існує в слові, і в розвиненій формі є не що інше, як лише згущене в смисловому відношенні слово» [Лосев: 126—127]. Ім'я — це ядро, серцевина сутності. Воно — «максимальне напруження осмисленого буття» [Лосев: 166]. В імені закладено «осереддя» фізіологічних, психічних, феноменологічних, логічних, діалектичних, онтологічних сфер.

Власні імена складають специфічне лінгвістичне ядро кожного етносу. Різні народи, які розмовляють однією мовою, мають різні ономастичні ядра. Ономастичне ядро — найдавніший шар лексичного запасу будь-якої мови, мови людей взагалі. А. Гардінер, аналізуючи терміни *слово* та *ім'я*, вважає останній більш давнім, що сягає ще дограматичної стадії думки, коли люди не запитували, що означає це чи інше слово, а питали, як називається той чи інший предмет [Gardiner: 7]. Ім'я завжди мало величезне значення в уявленнях людей. Стародавнє міфологічне уявлення про значимість імен відбивається в загальнокультурному терміні *ім'я*, який властивий мовам багатьох давніх народів, пор. і.-є. **Hnomn* 'ім'я', урал. **nime*, давньоюкагир. *nim* 'ім'я', шумер. *inim* 'слово', тибет. *min* 'ім'я' (що сягає сино-тибетської мови) [Моногенез: 309]. Назва того чи іншого предмета на початковій стадії

розвитку мови сприймалась спочатку як індивідуальне ім'я конкретного предмета і лише значно пізніше зазнала генералізації і трансформувалася в загальну назву. Шлях розвитку первісних слів відбувався в напрямку від вихідної ономастичності до апелятивності завдяки розвитку абстрактного мислення у людей. Цей шлях можна зіставити зі шляхом розвитку давньоіндоєвропейських числівників '2'—'10'. Вважають, що індоєвропейські числівники '2'—'10' первісно були словами, які означали конкретні поняття і лише згодом, внаслідок розвитку абстракції, перетворилися в назви цих чисел [Мажюлис: 53].

Симптоматично, що назви майже всіх великих рік на всьому земному просторі етимологічно означають 'ріка', а назви найвищих гір мають первісне значення 'гора'. Ці слова спочатку були власними назвами конкретних об'єктів і одночасно їх позначеннями. Оскільки найдавніші люди освоювали порівняно невелику територію, на якій здебільшого протікала одна ріка, височила одна гора, були поодинокими й інші географічні об'єкти, всі їх позначення були одночасно і їх іменами. Лише значно пізніше, коли власні назви відокремились як специфічна мовна категорія, почалось розщеплення слів на загальні та власні.

Деякі дослідники вважають, що саме із власних імен почала розвиватися людська мова взагалі. Як відомо, М. Я. Марр твердив, що першими словами людства були назви кількох племінних груп — первісні чотири елементи: **sal**, **ber**, **yon**, **roš**. Ці назви склали основу гіпотетичної прамови, до якої можна застосувати поняття *приматної мови.* Із комбінації цих назв, за М. Я. Марром, розвинулися всі мови світу. Не акцентуючи увагу на безперечній хибності цієї чотирьохелементної палеонтології, зазначимо принципову раціональність думки: можливо, всі мови світу розвинулися з невеликої кількості семантично недискретних, дифузних, амбівалентних слів, в яких переважав пропріальний компонент. Р. Ф. Мікуш прямо стверджує: «Загальні імена, з історичної точки зору, розвиваються з власних імен» [Микуш: 139]. З праслів розвинулись згодом і різні частини мови [1].

Ще в античну епоху вчені звернули увагу на власні імена, що складають первісний шар іменників. Термін *ім'я (nomina)* етимологічно веде походження із терміна *власне ім'я (nomen proprium)* на протилежність загальним назвам, які називались терміном *vocabula*. Латинський термін *nomen proprium*, як зазначають дослідники [Gardiner: 4; Wackernagel: 61], «справжнє, автентичне ім'я», «ім'я, більш справжнє,

[1] Принципово важлива проблема генезису частин мови отримала в мовознавстві неоднозначне вирішення. Деякі лінгвісти, починаючи з Ф. Боппа (1842 р.), висувають тезу про іменне походження індоєвропейського дієслова. А. Мейє та Е. Бенвеніст вважають, що стародавні індоєвропейські корені мали подвійну дієслівно-іменну природу, як сучасний в'єтнамський або індонезійський корінь — одночасно іменний і дієслівний [Андреев: 16].

ніж інші слова». Значно пізніше кінцеву частину цього терміна почали інтерпретувати по-іншому, як «особливий», «властивий індивідууму».

Власні імена не лише найдавніший лексичний шар мови. З самого початку вони були найважливішими, специфічними словами. Спромоглися вони зберегти свою особливість і впродовж подальшого розвитку мови. Власні імена відзначаються неймовірною стійкістю, життєдайністю, здатністю пережити сторіччя, народи, самі мови, в межах яких вони виникли. Широко вживане в сучасних слов'янських, германських, романських та інших мовах власне ім'я **Марія** (яке має численні варіанти) знаходить відповідники в давньогрецькій (**Mariám**), арамійській (**Maryām**), давньоєврейській (**Miryām**) мовах. Деякі дослідники вважають, що це ім'я має давньоєгипетське походження. Воно виникло із давньоєгипетського дієслова **mrj* — 'любити', 'кохати' і було оформлено за допомогою демінутивного суф. ж. р. *-ām*[1]. Давньоєгипетська мова зникла, а власне ім'я живе й понині.

Власні імена — це не лише шар найдавніших утворень, але й наймолодший шар лексики. Як відомо, лексичний запас будь-якої мови складається з двох неоднакових сфер: апелятивної сфери та пропріальної. При цьому остання не лише багаторазово перевершує першу в кількісному відношенні, але й розвивається набагато стрімкіше.

Будучи певною мірою найбільш консервативними утвореннями, такими, що спроможні протидіяти всім трансформаціям мови, оніми одночасно належать до найбільш рухливої, динамічної, мінливої частини лексики. Оніми — невід'ємна, дуже важлива частина будь-якої національної мови, і в той же час значна їх частина — іншомовні запозичення, чужі для структури мови, що їх прийняла. Одна й та ж ономастична даність одночасно зазнає впливу різних тенденцій. З одного боку, на власні назви впливає загальномовна система, яка намагається адаптувати оніми, уподібнити їх іншим словам мови, що призводить до їх структурного перерозкладу та реетимологізації (переосмислення). З іншого боку, власні назви знаходяться під впливом ономастичних тенденцій, які намагаються відірвати їх від сфери загальних слів, ізолювати, відокремити, відособити, що також призводить до структурного перерозкладу багатьох онімів, до втрати ними первинної семантики (деетимологізація). Кожна власна назва, в свою чергу, намагається протидіяти уніфікуючому тиску ономастичної системи і бути єдиним, унікальним утворенням.

Особливості функціонування власних назв часто потребують від них надзвичайної точності, проте важко знайти іншу категорію настільки ж іррегулярних слів із фонетичної, морфологічної чи орфографічної точок зору. Власні назви залежать не тільки від мовних закономір-

---

[1] *Emidio De Felice.* Dizionario dei cognomi italiani. Origine, etimilogia, storia, diffusione e frequenza di oltre 14.000 cognomi. — Milano: Arnoldo Mondadori Editore S.p.A., 1987. — P. 162.

ностей, а й від екстралінгвістичних, позамовних факторів, через що вони регулюються як нормами мови, так і певними соціальними, юридичними, історичними та іншими позамовними нормами.

Ці та численні інші особливості власних імен ускладнюють їх виділення як окремої лексичної категорії, призводять до значних суперечностей при їх інтерпретації. Прийнято вважати, наприклад, що особові імена людей, назви міст, країн безумовно входять до ономастичної категорії. В. Брендаль не погоджується з цим. На його думку, істинними власними назвами можуть бути лише прості слова, які не мають аналогів серед апелятивів ні як цілісні утворення, ні у своїх частинах. Він відчужує від класу власних імен такі оніми, як **Villefranche**, **Newport**, **Deutschland**, **Angleterre**, **Cambridge**. Навіть такі назви, як **Italie**, **Turquie**, за В. Брендалем, — це не власні імена, бо в них виділяється суф. *-ie*. На його думку, не відносяться до сфери власних імен ні такі прізвища, як лат. **Faber**, франц. **Lefevre**, дат. **Smed**, ні такі топоніми, як лат. **Castellum**, франц. **Le Château**, дат. **Borg**, тому що вони мають апелятивні кореляти [Brøndal: 92, 93]. Ю. Д. Дешерієв кваліфікує назву країни рос. **Советский Союз** як «словосполучення-термін» [Дешериев: 133].

Суперечливість думок пояснюється не лише складністю власних імен, але й відсутністю єдиної, загальновизнаної ономастичної теорії. Теоретичні положення мають надзвичайно важливе значення, бо вони спрямовують дослідницький процес в певному напрямку. Відсутність загальновизнаної ономастичної теорії тісно пов'язана з нерозробкою методологічних проблем у науці про власні імена. Методологія для ономастики, як і для будь-якого іншого теоретичного знання, — першорядна проблема. Будь-яке лінгвістичне дослідження формується не лише через потребу вирішення тих чи інших конкретних проблем, але й через загальнонаукові світоглядні настанови — методологію.

Походження терміна *методологія* прозоре, воно пов'язане з грецькими словами *methodos* 'шлях до чогось' та *logos* 'вчення', 'наука', 'теорія'. Проте поняття методології має складний та багатоплановий характер. В найширшому розумінні методологія — це «вчення про принципи дослідницької діяльності в науці про мову» [Методологія: 354], «вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності» [Методология: 164]. В мовознавстві методологія — це філософське вчення і теоретична програма про головні шляхи та способи пізнання мовної дійсності. Іншими словами, методологія в мовознавстві — це конкретне філософське світобачення, яке визначає шлях осмислення та пізнання мови. У вузькому плані термін *методологія* має більш конкретне осмислення — не як вчення, а як певний підхід або система підходів до діяльності, що планується, на всіх її етапах. У мовознавстві методологія, в її більш конкретному розумінні, — це сукупність вихідних принципів, якими керується лінгвіст на різних етапах дослідження.

Наукова методологія може бути в абстрактній та конкретній формах. В абстрактній формі методологія охоплює загальнофілософський підхід, тобто філософсько-гносеологічне пізнання реального світу, загальнонауковий підхід та спеціальний підхід, який охоплює сукупність методів та прийомів дослідження, специфічних для конкретної науки, дослідження засобів пізнання. Іншими словами, в лінгвістичній методології виділяється три рівня: загальна для всіх філософських наук доктрина; загальнонаукова філософія, яка використовується в групі наук; часткова методологія, специфічна для однієї науки. Сучасна лінгвістична методологія охоплює три основні компоненти: філософський, лінгвотеоретичний, гносеологічний (загальна теорія методів пізнання). В конкретній формі методологія проявляється як «безпосередня реалізація різних методологічних і загальнонаукових принципів, спеціально наукових методів і прийомів при здійсненні наукових досліджень» [Мельничук: 4]. В ономастичній науці, яка становить специфічну частину мовознавства, методологія визначає орієнтацію і характер досліджень.

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ЯК ОСНОВНИЙ МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПРИНЦИП ОНОМАСТИКИ

Найголовніший загальнометодологічний принцип ономастики — амбівалентність сутностей. Прикладом методологічного принципу амбівалентності виступає сучасна квантово-хвильова теорія, згідно з якою фізичний простір наповнений як частинками, котрі мають властивості хвиль, так і хвилями, які мають властивості частинок. Це положення, що виступає головним у науковій фізичній площині, можна спроектувати на інші картини світу, зокрема на мовну (і на ономастичну — її специфічний різновид).

Прояв іманентної амбівалентності ономастичної сфери — її одночасне існування в двох площинах: у вертикальній (діахронічній) і горизонтальній (синхронічній). Кожне ономастичне явище в будь-який конкретний момент знаходиться на перехрещенні двох факторів: воно — продукт всього попереднього розвитку ономастики (в історичному, вертикальному зрізі) і одночасно втілення сукупності різноманітних функцій і властивостей (в синхронному, горизонтальному зрізі). Власні назви можуть функціонувати лише не змінюючись. Проте ономастика завжди перебуває в стані безперервного руху та розвитку. Признання амбівалентності ономастичних явищ потребує обов'язкового врахування всіх аспектів дослідження (інколи лише в імпліцитній формі). Таким чином, синхронно-функціональний аспект тісно пов'язаний із діахронно-історичним. Природу і онтологічний статус ономастичних явищ не можна зрозуміти без вивчення історично-

го аспекту. Опис явища з історичної точки зору більш інформативний, багатший, глибший за простий констатуючий опис. До того ж синхронічність не синонімічна статичності і в принципі не заперечує історичності найменувань. Будь-який синхронний опис в ономастиці має подолати нерухомість статичних «полярних» явищ, враховуючи рухомість системи і приймаючи до уваги процесуальні елементи, що існують у будь-якому горизонтальному зрізі мови. Системність дослідження в ономастиці не повинна мати принципового розриву між синхронією й діахронією. Лише діалектичне, гармонійне поєднання протилежних на перший погляд аспектів може гарантувати об'єктивний і всебічний аналіз ономастичної сфери мови. Проте визнання амбівалентності мовних явищ зовсім не означає визнання бінарної рівноваги аспектів. Навпаки, в конкретних дослідженнях треба займати чітко зрозумілий підхід до ономастичної сфери, що аналізується. Часто трапляється, що синхронно-функціональна інтерпретація явища вступає в діалектичну суперечність з історично засвідченою його специфікою.

Проекція методологічного принципу амбівалентності на ономастичну сферу дозволяє також стверджувати, що кожна власна назва має в собі як онімні, так і апелятивні властивості (реальні або віртуальні). З іншого боку, кожна загальна назва поєднує в собі як апелятивні, так і онімні властивості, що дає їй принципову можливість бути трансформованою у власну назву. Ці амбівалентні властивості проявляються в дифузійному характері первісних праслів.

Методологічний принцип амбівалентності поширюється й на структурний рівень. Згідно з цим принципом, структура однієї й тієї ж назви не константна, вона може розглядатися по-різному, враховуючи різні обставини. Іншими словами, кожна власна назва — це специфічний мікроконтинуум суперечливих властивостей.

Амбівалентний методологічний принцип тісно пов'язаний ще з одним важливим методологічним принципом — переходом кількісних змін у якісні. Цей методологічний принцип дозволяє, зокрема, стверджувати: одна власна назва, взята ізольовано, відрізняється від тієї ж назви в сукупності ідентичних назв: кількісний фактор сприяє появі у пропріальних одиниць якісно інших властивостей.

Амбівалентний підхід до мовних явищ тісно пов'язаний також із методологічними проблемами одиничного і загального. Вивчаючи одиничне, одночасно пізнається й загальне, бо одиничні властивості, якості розглядаються лише як часткові прояви загального. Саме спираючись на одиничні власні назви, досліджуючи конкретні ономастичні явища, можна простежити в них спільне, закономірне. З іншого боку, загальне необхідне для того, щоб глибше та різнобічніше пізнати одиничне. Глибоке вивчення ономастичної сфери реалізується не лише в процесі руху від одиничного до загального, але й у зворотному напрямку — від загального до одиничного.

ПРИНЦИП СИСТЕМНОСТІ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ МЕТОДОЛОГІЇ ОНОМАСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Першорядне методологічне значення для ономастичної науки має принцип загального зв'язку явищ, що лежить в основі принципу системності. Згідно з цим методологічним принципом власні назви треба вивчати в усіх їх зв'язках з іншими явищами дійсності. Системний підхід — закономірний етап в розвитку методів наукового пізнання дійсності, він відповідає потребам сучасної науки, яка накопичила величезний онімний матеріал і потребує систематизації й узагальнення. Системний підхід поєднує емпіричні і теоретичні методи дослідження, він піднімає науку на теоретичний рівень. Тому методологічно важливо використовувати категорію системності і пов'язані з нею концептуальні принципи як необхідний засіб теоретичного освоєння ономастики. В сучасному мовознавстві існує понад сорок різних дефініцій поняття системи. У найбільш загальному плані систему розуміють як певну сукупність, комплекс елементів, які перебувають у взаємозв'язку, у взаємодії. І хоча в цьому визначенні все відносне і потребує додаткових уточнень і пояснень, загальний методологічний принцип системного підходу цілком зрозумілий. Треба підкреслити потребу в гармонійному поєднанні, розумінні важливості як реальних фактів, що становлять основу системи, так і їх функціонування, взаємозв'язків між ними. Не можна допускати примату функцій, зв'язків над матеріальними елементами, допускати ігнорування матеріальних якостей елементів або розглядати їх як похідні від відношень і тому не істотні.

ЗНАКОВА СУТНІСТЬ ОНОМАСТИКИ

Мова — складна знакова система систем. Суть знаковості мови полягає, зокрема, в тому, що вона — посередник між людиною і об'єктивною дійсністю. Люди спілкуються між собою не за допомогою предметів, а за допомогою назв предметів, тобто мовних знаків. З іншого боку, мова — це історично усталена та історично зумовлена реальність. Крім того, мова — не тільки опосередкована матеріальна система знаків, а й система відношень між ними. Об'єктивна дійсність відображається мисленням, через мову. Розуміння мовного знака як форми, а позначуваної ним сутності як змісту приводить до положення про визначну роль змісту у відношенні до форми, про більшу активність змісту в порівнянні з формою, про відставання форми від змісту, про можливість впливу форми на зміст. Складні взаємовідносини між мовним знаком і позначуваною ним сутністю можуть мати відносний характер: та сама сутність в одному відношенні може бути

змістом, а в іншому — формою. Так знову засвідчується універсальний характер амбівалентності.

У складній системі мови над системою апелятивних мовних знаків, тобто загальних назв предметів, розташована система пропріальних знаків, тобто власних назв цих предметів. Інакше кажучи, власні назви — це «знаки знаків». Оніми — це лінгвістичні знаки в подвійному вимірі. Вони охоплюють всі ознаки нижчої знакової системи і одночасно мають власну знакову специфіку. Вивчення знакового характеру ономастики, з'ясування специфіки онімів як мовних знаків має важливе методологічне значення.

ПРИНЦИП СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ ОНОМАСТИКИ

Ономастика має соціально-антропологічний характер. Власні назви творять люди; власні назви творяться для людей. У власних назвах безпосередньо або опосередковано відбиваються всі сторони життя і життєдіяльності людей, їх довкілля, історія, різноманітна виробнича діяльність, культура, психологія тощо. Сприйняття ономастичної сфери мови як специфічного виду суспільної діяльності — важливий методологічний принцип. Ономастику треба розглядати, перш за все, з точки зору її первісних і фундаментальних зв'язків з людиною. Відбиття специфіки життя людей у сфері власних назв — предмет окремих самостійних аспектів ономастичних досліджень: соціологічного, історичного, географічного, психологічного, культурологічного та ін.

Соціально-антропологічний методологічний принцип дослідження доповнюється іншим принципом, згідно з яким ономастику треба вивчати саму по собі і заради себе. Загальнолюдська здатність і потреба давати об'єктам назви відбувається не у вигляді єдиної загальнолюдської ономастики, а реалізується через втілення великої різноманітності національних ономастичних різновидів. Кінцева мета ономастичної науки — вивчення різних шляхів, якими різні етноси вирішують загальнолюдську проблему найменувань. Різні ономастичні шляхи — це не різні звукові позначення одних і тих же об'єктів, а різні «бачення» одних і тих же об'єктів [Гумбольдт: 349].

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ІНДУКТИВНОГО ТА ДЕДУКТИВНОГО СПОСОБІВ ПІЗНАННЯ ОНОМАСТИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Загальнофілософський та загальнонауковий аспекти методології доповнюються спеціально науковим аспектом методології, який охоплює конкретні методи і прийоми наукових досліджень. Відмінність між цими

аспектами не має абсолютного характеру. Часткові методи і прийоми інколи наближаються до загальнонаукових принципів і навпаки. На основі загальнофілософської методології будується система спеціально наукових методів. Серед них загальнометодологічне значення мають, зокрема, проблеми індукції та дедукції.

Деякі науки, безперечно, зараховуються до дедуктивних наук, наприклад, логіка і математика, котрі у своїй дослідницькій методиці спираються на умовиводи. Інші науки, такі як описова ботаніка чи зоологія, мають яскраво виражений індуктивний характер. Лінгвістику традиційно зараховують до емпіричних наук, вважаючи, що її основна наукова мета — опис реально існуючих лінгвістичних фактів. Пор. відомі слова Л. Блумфілда про те, що «єдино правомірні узагальнення стосовно мови — це індуктивні узагальнення». Проте з таким твердженням можна погодитися лише частково.

Індуктивний метод пізнання має важливе методологічне значення, бо його результати гарантують об'єктивність і надійність висновків. У мовознавстві є чимало прикладів довільної інтерпретації мовних даних, коли дослідник лише підбирає факти до апріорно збудованих теоретичних положень. Індуктивні узагальнення надзвичайно важливі, коли висновки отримують шляхом аналізу реальних даних, коли дослідження іде від часткового, одиничного до загального. Наукове дослідження починається з безпосереднього, емпіричного вивчення фактів. Проте воно ним не обмежується. Головне у науковому дослідженні — виявлення причин існування цих фактів, їх природи, зв'язку з іншими фактами і залежності від них. Теоретичні узагальнення — це не просто сукупність значної кількості фактів. Ономастика як наука — це не лише систематичний опис і упорядкування пропріальних фактів. Інколи накопичується величезний фактичний матеріал, хоча для встановлення або для верифікації тієї чи іншої тези такий онімний фактаж значною мірою зайвий. Як приклад можна навести численні регіональні топонімні розвідки, дуже схожі за матеріалом, який залучається до аналізу, майже ідентичні за структурою дослідження, за методами аналізу та за отриманими результатами. Індуктивний метод дослідження може лише упорядковувати факти, а не відкривати внутрішньо властиві їм закони. Важливе методологічне значення має дедуктивний метод, метод теоретичних гіпотез, на основі яких шляхом дедукції виводять узагальнення, які підлягають подальшій детальній емпіричній перевірці. Дедукція, коли вона обґрунтована фактами і спирається на факти, — це могутній засіб пізнання. Сам лінгвістичний аналіз конкретних фактів починається з дедуктивного постулату, з основних методологічних засад.

Єдність індукції і дедукції — один із головних принципів методології наукового пізнання. Дедукція має особливе значення в типологічно-компаративних дослідженнях. Аналізуючи, наприклад, структуру складних топонімів у кількох мовах, мовознавець спочатку може скласти

схему використання різних компонентів, їх місцеположення, зв'язки між собою, наявність або відсутність поєднувальних елементів, змінність або постійність частин композитів тощо. Дедуктивно підготовлена схема допомагає топонімісту досягти максимальної повноти, чіткості, послідовності, аргументованості в підборі матеріалу, в його інтерпретації, в отриманні висновків та узагальнень.

Розглянемо, наприклад, структурно-словотвірну групу складних топонімів, один із компонентів яких — іменник (Sb), а інший — прикметник (Ad). Морфологічну змінюваність позначимо символом *f*, а інтерпозитивний з'єднувальний елемент — символом *In*. Дедуктивний метод дозволяє встановити всі можливі види сполучень компонентів у різних мовах даної структурно-словотвірної групи: Ad + Sb, Ad + Sb*f*, Ad*f* + Sb, Ad*f* + Sb*f*, Ad + *In* + Sb, Ad + *In* + Sb*f*, Ad*f* + *In* + Sb, Ad*f* + *In* + Sb*f*; Sb + Ad, Sb + Ad*f*, Sb*f* + Ad, Sb*f* + Ad*f*, Sb + *In* + Ad, Sb + *In* + Ad*f*, Sb*f* + *In* + Ad, Sb*f* + *In* + Ad*f*. Заздалегідь знаючи всі можливі варіанти сполучення прикметників та іменників, можна більш цілеспрямовано проводити типологічне зіставлення складних онімів даної структури в різних мовах. Гармонійне поєднання принципів індукції та дедукції — важливий методологічний принцип сучасної ономастичної науки.

РОЗДІЛ II

ТИПОЛОГІЧНА ОНОМАСТИКА ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОЇ ОНОМАСТИКИ

Бурхливий розвиток ономастичної науки супроводжується її диверсифікацією, розгалуженням, появою окремих ономастичних напрямків дослідження. Одна з найновітніших наукових дисциплін про власні назви, яка вбирає в себе досягнуті результати попередніх ономастичних поколінь, — це типологічна ономастика.

Порівняння — неминучий етап у розвитку мовознавства: на зміну накопиченню конкретних фактів та їх опису обов'язково приходить порівняльний етап. І. О. Бодуен де Куртене зазначав, що порівняння — одна з необхідних операцій усіх наук; тільки за допомогою порівняння можна узагальнити факти [Куртене: 56]. При зіставленні мов нерідко виявляються такі факти, які не привертають уваги при дослідженні однієї, особливо рідної, мови. Л. В. Щерба підкреслює: «У рідній мові немає чого помічати — у ній все просто і саме по собі зрозуміло, і ніщо не викликає жодних сумнівів» [Щерба 1974: 46]. А. Мейє, розуміючи важливість порівняльного методу в мовознавстві, називає «крохоборством» дослідження, яке «зводиться до ізольованого вивчення окремого слова, окремої форми, чи маленької групи слів» [Мейе: 63] і підкреслює: «Порівняння може використовуватися для досягнення двох різних цілей: щоб виявити загальні закономірності або щоб добути історичні відомості. Обидва види порівняння цілком закономірні і вельми різні» [Мейе: 11].

Типологія — це порівняльне вивчення структурних та функціональних властивостей мов незалежно від характеру генетичних відношень між ними [Типология: 512]. Виступаючи на VIII Міжнародному лінгвістичному конгресі в Осло (1957 р.), Р. Якобсон підкреслював, що всі мови ізоморфні: в основі їх структури лежать одні й ті ж загальні принципи. Саме завдяки цьому ізоморфізму можливе переключення з одного мовного коду на інший. Сучасне мовознавство не може не враховувати значення типологічних досліджень різних мов, оскільки в різних мовах світу спостерігається явище ізоморфізму. «На відміну від спорідненості або схожості, ізоморфізм не містить у собі ні фактора часу, ні фактора простору. Ізоморфізм може поєднувати різні стани мови або дві фази різних мов, незалежно від того, існують вони одночасно чи розділені часом, суміжні вони територіально, споріднені чи не споріднені» [Jakobson: 5]. Як зазначав Ш. Баллі, «для порівняння

двох мовних систем теоретично байдуже, належать вони до однієї історичної сім'ї мов чи ні» [Балли: 39]. І. О. Бодуен де Куртене підкреслював: «Ми можемо порівнювати мови цілком незалежно від їх спорідненості, від будь-яких історичних зв'язків між ними. <...>. Подібне порівняння мов служить підставою для найбільш обширних лінгвістичних узагальнень як у галузі фонетики, так і в царині морфології мови, і, нарешті, в області семасіології або науки про значення слів і виразів» [Куртене: 371].

Зіставно-типологічний етап дослідження, коли мовне явище однієї мови розглядається через природу аналогічних явищ іншої мови або навіть кількох мов, — більш високий рівень дослідження, ніж описовий, пор. зауваження Т. Мілевського про те, що типологічне порівняння починається там, де закінчується описове дослідження [Милевский: 4]. Порівняльне вивчення фактів різних мов становить не лише значний теоретичний інтерес, але має й велике практичне значення. Дуже важливою областю мовознавства М. С. Трубецькой вважав типологічне порівняння мов, «де необхідно застосовувати особливі, ще й досі мало розроблені, методи дослідження» [Трубецкой: 61]. У сучасному мовознавстві проблемам типології, пошукам загальних закономірностей у мовах надається важливе значення, пор. таку думку: «Що таке лінгвістична теорія як не спроба знайти те загальне, що властиве всім мовам?» [Bach & Harms: VI].

Одна з особливостей типології полягає в довільності вибору критеріїв типологізування. Дослідник може здійснювати зіставлення, виходячи з будь-якого первинного вибору, покладаючись на свої знання і на свою інтуїцію. І. О. Бодуен де Куртене порівнював різні слов'янські мови за їх акцентологічними особливостями — місцем наголосу в слові. Л. Болінджер при зіставленні мов виходить з їх мелодичних контурів (інтонації). Дж. Грінберг проводить зіставлення мов стосовно наявності чи відсутності назальних і неназальних голосних. Т. Мілевський, проаналізувавши понад сто американських, палеазійських і кавказьких мов, виокремив два типи фонологічних систем (голосний і приголосний). Л. Єльмслєв в одній із своїх розвідок зіставляє мови за наявністю в них загальної граматичної категорії відмінка; інша його робота присвячена вивченню граматичного роду, який є характерною прикметою багатьох мов світу. І. І. Мещанінов піддав типологічному аналізу значну кількість ергативних мов, базуючись на їх єдиній загальній рисі — можливості ставити підмет в різних відмінках.

При будь-яких типологічних дослідженнях до початку роботи над конкретним мовним матеріалом важлива аргументація принципової можливості зіставлення тих чи інше мовних факторів[1], постановка

[1] *Sklyarenko Alexey.* Typologischer Vergleich einfacher Toponyms (am Material von slawischen, germanischen und romanischen Sprachen) // Namenkundliche Informationen. Beiheft 35. Karl-Marx-Universität. — Leipzig, 1979. — S. 4—13.

питання про вибір прикмет, які ляжуть в основу для зіставлення. При зіставленні необхідно брати до уваги спільні моменти, спільні положення, властиві всім мовам, які долучаються до аналізу, і, перш за все, наявність релевантних для типологізації фактів, наявність схожих інвентарів даних, що порівнюються. Проте основою типологічного дослідження має бути не інвентаризація елементів мови, а аналіз її системи. Для того, щоб зрозуміти систему, недостатньо простого перерахування її компонентів. Типологічне зіставлення різних систем має рахуватися зі складною ієрархією елементів, які утворюють систему.

Останні десятиліття ознаменувалися появою у мовознавстві цілого ряду зіставно-типологічних робіт. Зіставляються, наприклад, близькоспоріднені мови: В. М. Манакин[1]. Зіставляються мовні факти української, англійської і німецької мов: І. Е. Подолян[2]; української, російської, німецької, французької та англійської мов: І. І. Вакулик[3], Б. Я. Бакай[4]. З'явилися роботи, в яких комплексно зіставляються мовні факти англійської, української, російської та японської мов: В. Л. Пирогов[5]; української і перської: О. Ч. Кшановський[6]; української, перської та японської мов: О. В. Забуранна[7]; української,

---

[1] *Манакин В. М.* Зміст та принципи контрастивної лексикології близькоспоріднених мов: Автореф. дис. ... док. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова»; 10.02.01 «Українська мова». — К., 1994. — 48 с.

[2] *Подолян І. Е.* Національна специфіка семантики фітонімів в українській, англійській та німецькій мовах (контрастивний етнопсихолінгвістичний аналіз): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». — К., 2000. — 19 с.

[3] *Вакулик І. І.* Запозичення з класичних мов у науковій термінології сучасних європейських мов (на матеріалі юридичних та економічних термінів української, російської, німецької, французької, англійської мов): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». — К., 2004. — 20 с.

[4] *Бакай Б. Я.* Формування фразеології в переломні моменти історії народів Європи (На матеріалі української, російської, англійської, німецької, французької мов у періоди першої та другої світових воєн): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». — К., 2000. — 16 с.

[5] *Пирогов В. Л.* Структура і семантика паремійних одиниць японської, англійської, української та російської мов: типологічний та лінгвокультурологічний аспекти: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». — К., 2003. — 19 с.

[6] *Кшановський О. Ч.* Прикметники з просторово-кількісною семантикою в сучасних українській та перській мовах (зіставно-типологічний аналіз лексичних значень): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». — К., 2001. — 19 с.

[7] *Забуранна О. В.* Антропоцентризм фразеологічної семантики (на матеріалі фразеологічних одиниць української, перської, японської мов зі значенням відносного часу): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». — К., 2003. — 18 с.

російської, англійської та китайської: І. О. Голубовська[1]; української, російської, англійської та італійської мов: Ю. О. Письменна[2].

Ономастика як частина мовознавства не може стояти осторонь тріумфального поступу порівняльних досліджень. У розвитку ономастики етап зіставлення наступає тоді, коли основний акцент робиться на порівнянні власних імен різних регіонів. В. А. Никонов зазначав з цього приводу, може й дещо категорично: «Головне, без чого не існує наукового топонімічного аналізу, — це зіставлення. Топонімію будь-якої території не можна розглядати ізольовано. Її характеризує лише зіставлення з топонімією інших територій — близьких і далеких. Без цього топоніміст нічого не побачить і не зрозуміє на своїй обмеженій території» [Никонов 1971: 168]. Крім інтрамовних порівнянь власних імен, дуже важливо проводити зіставлення інтермовні, залучаючи до аналізу ономастичний матеріал різних мов. Порівняльне вивчення ономастиконів різних мов з метою встановлення однакових або схожих властивостей, а також з метою виявлення специфічних, особливих властивостей, становить предмет типологічної ономастики. Типологічне зіставлення власних імен має важливе значення для створення загальної ономастичної теорії. Типологічна ономастика входить до складу загальної типології мови на правах її особливого підрозділу.

Лінгвісти поступово приходять до розуміння важливості типологічних зіставлень ономастичних фактів. Зіставному вивченню українських і німецьких топонімів присвячено дослідження О. М. Скляренка[3]. Англо-скандинавським ономастичним паралелям присвячена праця Т. П. Єгорової[4], північнонімецьким топонімам слов'янського походження — дослідження Н. В. Марченко[5]. Номінації відрізків часу в різноструктурних онімічних просторах (на матеріалі російської та китайської

---

[1] *Голубовська І. О.* Етнічні особливості мовних картин світу: Монографія. — 2-ге вид., випр. і допов. — К.: Логос, 2004. — 284 с.

[2] *Письменна Ю. О.* Етнічні особливості концептуалізації дійсності мовами європейського культурного ареалу (на матеріалі лексики і фразеології української, російської, англійської та італійської мов: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство»). — К., 2008. — 20 с.

[3] *Скляренко А. М.* Закономерности словообразовательной организации ойконимии (на материале украинских и немецких названий населенных пунктов): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Скляренко Алексей Михайлович. — Одесса, 1974. — 296 с.

[4] *Егорова Т. П.* Англо-скандинавские ономастические параллели: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Сравнительно-историческое и типологическое языкознание». — М., 1987. — 19 с.

[5] *Марченко Н. В.* Північно-німецькі топоніми слов'янського походження: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Марченко Ніна Василівна. — К., 2004. — 224 с.

мов) присвячена дисертація Чжоу Шао Бо[1]. Дисертація О. М. Скляренко[2] стала «першим монографічним дослідженням типологічного типу <...>, в якому проаналізовано подібне та специфічне в структурі та семантиці українських й американських назв поселень у зв'язку з культурно-історичними, етномовними та фізико-географічними реаліями» [Лучик 2009: 96].

Тільки зіставно-типологічний аналіз онімів дає можливість твердити про «онімні універсалії», які властиві багатьом мовам, що «свідчить про відому спільність людського мислення у сфері номінації» [Подольская Словарь: 93]. Незважаючи на всі можливі структурні і культурні різниці мов, всі вони, як високо розвинені, так і мови племен, що знаходяться на стадії первіснообщинного ладу, мають власні імена. Ця загально спільна риса, властива мові взагалі і кожній конкретній мові зокрема, — своєрідна універсалія, яка допускає думку про ідею зіставлення будь-яких мов у межах ономастики. Ця ономастична універсалія може бути доповнена сукупністю інших ономастичних універсалій, які базуються на здібності людей відбирати й закріплювати у власних назвах загальні позамовні явища і на типовості значень і відношень, виражених у будь-якій мові, але з використанням різних засобів. У власних назвах відбиваються антропологічні особливості людей, географічне середовище, історичні, соціальні, економічні та численні інші фактори. Спільність та стереотипність цих факторів обумовила наявність у мовах певних загальних універсальних рис.

Саме завдяки типологічній ономастиці П. Скок зміг вивести ряд топонімних закономірностей, які він назвав «топономастичними законами» *(les lois toponomastiques)*. Зокрема, за П. Скоком, великі ріки Західної та Центральної Європи мають переважно доіндоєвропейське походження (**Arar**, **Liger**, **Sequana**, **Matoas** і под.). Цей же закон стосується назв великих островів середземноморського басейну (**Melita**, **Corcyra**, **Curicum** та ін.), а також гірських ланцюгів, таких, як **Alpes**, **Apennins**, **Pyrénéés**, **Dinara** тощо. Інший топономастичний закон, на думку П. Скока, стосується приток, назви яких часто — демінутиви від назв великих річок, в які вони впадають, пор. **Mosa** — **Mosella**, **Neretva** — **Neretvica**, **Mura** — **Murica** > нім. **Mürz**, **Olt** — **Olteț**. Інший закон стосується назв невеличких водотоків, ручаїв. Ці гідроніми відповідають статусу мікротопонімів *(les lieux-dits)*, і їх походження треба шукати у місцевих діалектах [Skok: 495]. О. М. Трубачов «елементом порівняльної ономастики», «типологічною універсалією»

---

[1] *Чжоу Шао Бо.* Номінація відрізків часу в різноструктурних онімічних просторах: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». — Донецьк, 2005. — 19 с.

[2] *Скляренко О. М.* Ізоморфізм та аломорфізм в ойконімії США й України: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Скляренко Ольга Миколаївна. — Одеса, 2008. — 242 с.

назвав спостереження про те, що назви країн і народів з компонентом *Великий, Велика* (**Велика Греція, Велика Британія, Великоросія, Велика Скуфь**) завжди відносяться до поняття вторинної колонізації, а не метрополії [Трубачев 1974: 51].

Типологічне порівняння ономастичних систем повинно здійснюватися на засадах загального вихідного принципу порівняння мов, частиною яких виступає ономастика. На думку В. Гумбольдта, основа порівняння мов — це мовна спроможність людей. Загальна властивість мовної спроможності охоплює все людство, проте вона реалізується не в єдиній загальнолюдській мові, а здійснюється у величезному втіленні різноманіття мов. Без врахування цього основного положення порівняння мов не буде мати загального вихідного принципу і тим самим не буде мати сенсу, бо загубиться поєднання загального із частковим, єдиного із різноманітним. У кожній мові світу реалізується мовна здатність людей, але вона представлена лише з однієї сторони, в чому реалізується національний характер мови. При зіставленні кількох мов чіткіше розгортається мовна панорама. Чим більше мов долучається до зіставлення, до порівняння, тим точніше буде наше знання як про загальнолюдську мову, так і про кожну національну мову. В. Гумбольдт стверджує: «Різні мови — це зовсім не різні позначення однієї й тієї ж речі, це різні бачення її» [Гумбольдт: 349]. Ці слова В. Гумбольдта повною мірою стосуються й типологічної ономастики. Екстраполюючи загальнотеоретичні положення порівняльної типології В. Гумбольдта на ономастичну сферу мови, стає зрозумілим, що ономастика, перш за все, — це мовна реалізація людської здібності давати найменування конкретним об'єктам. Ономастику можна уявити як багатобарвну мозаїку чи килим, розмаїття якої збільшується при залученні кожної нової пропріальної лексеми, кожного нового ономастичного елемента. При такому всеохоплюючому підході кожний ономастичний елемент трактується як інтегруюча частина цілого, на яку впливають закономірності цілого і яка одночасно сама впливає на ономастичне ціле. Цілісний, інтегральний підхід до загальнолюдської ономастики дозволяє бачити в ній загальну, всеохоплюючу здатність людства до найменувань. Кожна група власних назв — це своєрідний організм, єдине ціле, а не випадкове співіснування довільних і ізольованих поодиноких власних імен.

Типологічна ономастика вимагає концентрації уваги на інвентаризації фактичного матеріалу, який є релевантним для зіставлення, а також на його систематизації, бо, як зазначалося, основою типологічного дослідження має бути не інвентаризація елементів мови, а аналіз їх системи. В типологічній ономастиці таким інвентарем виступають власні назви. Пропріальні лексеми релевантні для типологічного зіставлення, бо всі вони мають однакову функціональну спрямованість: служити назвами певних об'єктів і диференціювати їх одна від одної. Типологічно релевантними можуть бути лише факти з тотожною функ-

ціональністю, бо «функціональна спільність формує основу будь-якого типологічного зіставлення» [Гухман: 48]; «типологічне порівняння — це порівняння функцій елементів мови, їх відношення до інших елементів у своїй системі» [Милевский: 5]. Разом із тим треба пам'ятати слова І. І. Мещанінова: «Функція сама по собі абстрактна. ‹...›. Типологія встановлюється на мовному матеріалі, що виконує відповідну функцію» [Мещанинов: 5]. Таким чином, будь-яке типологічне дослідження повинно мати в основі два основні фактори: наявність певних мовних елементів та їх функціональний ізоморфізм. Ономастика — це дуже складне утворення, «система систем». У сучасному мовознавстві особливий інтерес викликає типологізування окремих частин системи, що обумовлено усвідомленням ієрархічної будови мовної структури і важливості рівневого, стратистичного принципу аналізу [Виноградов: 238]. Запровадження систем (або окремих фрагментів систем) як головних одиниць типологічного зіставлення дає змогу поставити ономастичну типологію на надійний фундамент. Це тим більш необхідне, оскількі при зіставленні неможливо порівнювати одночасно всі мовні факти, тому що специфіка кожного з них вимагає особливого до них підходу [Ярцева: 3].

Типологічне зіставлення власних мов можна провадити на підставі різних критеріїв і, перш за все, на структурно-словотвірному рівні. Зіставне вивчення словотворення різних мов Л. В. Щерба вважав «величезною лінгвістичною проблемою першорядного значення» [Щерба 1945: 174]. Плідне проведення зіставлення ономастичних систем різних мов на структурно-словотвірному рівні, бо словотворення — специфічна лінгвістична підсистема, котра характеризується як своїми структурними одиницями, так і своїми специфічними зв'язками і відношеннями.

При типологічному зіставленні часто виникає небезпека неправомірної екстраполяції явищ однієї мови на явища інших мов, нав'язування мовам чужих їм категорій або порівняння мов за несуттєвими ознаками. Щоб запобігти цій небезпеці, треба проводити дослідження ономастичної системи топонімії кожної конкретної мови окремо, виходячи виключно з її специфіки. Оскільки порівнюються ономастичні системи різних мов, то попередній аналіз цих систем має бути однорідним не лише завдяки певній схожості матеріалу, що досліджується, а завдяки однаковій послідовності аналізу, з використанням одних і тих же теоретичних засад (інакше відбувається порівняння несумірних одиниць).

В основі зіставлення мов (як і в основі взагалі будь-якого порівняння) лежить ідея інваріантності. Як інваріант для структурно-словотвірних систем ономастики треба вибрати адекватну абстраговану метамову, «мову-еталон». Кожний аспект мови, кожний рівень мови може мати свою специфічну метамову. Так, при типологічному порівнянні фонології метамовою можуть слугувати диференційні ознаки,

при аналізі лексики — семантичні поля і семантичні множники [Успенский: 19]. У випадку порівняння ономастичних одиниць на структурно-словотвірному рівні метамовою служить сукупність структурних моделей, спільних для топонімії всіх мов, що порівнюються. Зіставлення структурно-словотвірних моделей — це лише частковий випадок типологічної ономастики. Саме поняття *типологія* виникло і розроблялося стосовно формальної сторони мови. Воно передбачає, перш за все, вивчення і зіставлення її структурних елементів. Ч. Базелл визначає лінгвістичну типологію як класифікацію мов за їх спільною структурою [Базелл: 15]. Б. О. Успенський розглядає структурну типологію як «типологічне дослідження мови на сучасному етапі». Мета типологічної класифікації, на його думку, — «утворення найекономнішого способу кодування інформації про структуру мов світу» [Успенский: 7]. У сучасному мовознавстві, проте, структурна типологія не вважається єдиною можливістю типологічного дослідження. Структурний аналіз доповнюється функціональним аналізом, який має не менш важливе значення. Більше того, все частіше лунають думки, що функціональна лінія розвитку мови первісна стосовно її структури, бо вона (функціональна лінія) випливає з комунікативної функції — однієї з найважливіших мовних функцій. Ю. Д. Дешерієв зазначає: «Вихідною, найпершою причиною виникнення структури мови не є закони її функціонування. ‹...›. Першою основою, рушійною силою для структури мови було соціальне. Структура мови — породження соціального, продукт суспільства» [Дешериев: 145].

Функціонально-структурна типологія висуває як першочергові проблеми зіставлення суспільних функцій, які виконує мова. На основі цього критерію такі споріднені мови, як польська і лужицька, мають дуже значні відмінності щодо об'єму їх суспільної функції. На базі цього критерію типологічно зближуються неспоріднені мови, такі як німецька і японська.

У рамках типологічної ономастики винятково цікавим є зіставлення власних назв у лексико-семантичному аспекті. Проблема значення власних імен займає в теоретичній ономастиці важливе місце. Аналіз семантики слів, які складають основу власних назв, а також семантики самих власних назв, подальший розвиток семантичних структур власних назв становить великий інтерес для дослідження, тим більше що в різних мовах лексико-семантичний фон онімів має не ідентичне вираження. Ця проблема також надзвичайно важлива в етнологічно-культурному плані. Мова — це феномен етносу, народу, нації, це генетичний код національної культури. Ономастика — один із найважливіших аспектів мови. Не можна вивчати лінгвістику етносу, не торкаючись сфери власних імен, їх лексико-семантичного значення. Крім лексико-семантичного виміру, в дослідницький простір треба включити також інші виміри: і соціально-функціональний, і психолого-когнітивний. Треба вийти за межі інтралінгвального аналізу, ство-

рити онтологічну картину світу як суспільного явища. Типологія власних імен має вивчати проблематику мотивації іменування людей і об'єктів у різних суспільствах, у різних мовах. Треба вивчати поведінку власних імен у суспільстві, аналізувати реакцію суспільства на власні імена. Типологічне вивчення онімів у широких ракурсах передбачає також певне залучення різних позамовних реалій, типологічне зіставлення онімів на широкому позалінгвістичному фоні. Порівняльне вивчення ономастичної сфери лексики має відбуватися не лише за умов спільності типологічного інвентаря, але й за умов ономастичного мислення, ономастичних традицій і смаків, ономастичних ідей, які реалізуються, відбиваються в топонімії схожими або відмінними способами[1].

За основу типологічного зіставлення в даній праці лягли топоніми (найчастіше — ойконіми) України і США. До порівняльного розгляду залучається також значна кількість і широкий діапазон ономастичного матеріалу з різних ономастичних класів різних країн і мов світу. В центрі уваги дослідження — вузлові проблеми типологічної ономастики (теоретичної ономастики):

— визначення сутності пропріальних та апелятивних лексем і їх розмежування на тлі широкого типологічного ономастичного простору;

— визначення особливостей структурно-словотвірного складу і групування топонімів (ойконімів) в ономастиці України і США (та мов інших країн);

— семантична структура і семантичний спектр власних назв у топонімії України і США (та мов інших країн);

— методи типологічно-порівняльного дослідження.

---

[1] Детальніше див.: *Olga Sklyarenko, Alexey Sklyarenko.* Typological Comparison of Simple Place-Names // Actas do XX Congreso Intenational de Ciencias Onomásticas, Santiago de Compostela. España. 20—25 sentembro 1999. — A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, 2002. — P. 877—883.

РОЗДІЛ III

ОНОМАСТИЧНА СЕМАСІОЛОГІЯ

Суть лінгвістики полягає в пошуках значення.

Бенджамін Лі Уорф[1]

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Ономастична семасіологія виступає як самостійна галузь науки про власні імена. Вона має свій спеціальний предмет дослідження, свою проблематику. Об'єктом дослідження ономастичної семасіології виступають пропріальні одиниці, оніми. Ономастична семасіологія досліджує семантичну структуру пропріальних одиниць, природу і типи їх семантичних значень, їх семантичні трансформації. Ономастична семасіологія має свою систему наукових понять, свої прийоми дослідження. З предметом дослідження ономастичної семасіології пов'язана і семасіологічна термінологія: ономастичні синонімія, омонімія, полісемія, семантика, енантіосемія, семантична валентність онімів тощо. Семантична системність онімів виявляється як у внутрішній структурі пропріальних слів (пропрії, крім первинного доонімного значення, мають ряд додаткових значень), так і в об'єднанні онімів у певні групи — тематичні, генетичні, синонімічні, антонімічні, омонімічні.

Структурно-словотвірна, лексико-семантична чи, наприклад, етимологічна інтерпретація будь-якої мовної сфери становлять різні аспекти лінгвістичного дослідження. Це цілком зрозуміло. Проте не треба створювати ізоляційні перепони і штучно роз'єднувати те, що в живій мові виступає як неподільне ціле. Ю. О. Карпенко вважає «принципово неправомірним» поєднання словотвірної класифікації з семантичною, бо, на його думку, «відбувається змішення різних структурних рівнів» [Карпенко 1964а: 128]. Проте він зізнається, що «топономасти» «часто прагнуть» до цього поєднання [Карпенко 1964а: 128]. На нашу думку, можна цілком погодитись з О. М. Трубачовим, який стверджує: «Суворе розмежування між сферою застосування словотвірного та етимологічного аналізу важко здійснити» [Трубачев 1968: 246] і перенести цю тезу на словотвірний та лексико-семантичний аналізи пропріальної лексики.

---

[1] *Whorf B. L.* A linguistic consideration of thinking in primitive communities // Whorf B. L. Language, Thought and Reality (ed. Carrol J. B.). — Mass.: Cambridge, 1965. — P. 65—86.

Побіжно зазначимо, що контрастивні концепції не лише не шкодять розвитку науки, а, навпаки, сприяють її подальшому прогресу. Лише критичний розгляд всього попереднього лінгвістичного здобутку дає імпульс для подальшого розвитку науки. Треба лише, щоб критика була конструктивною, а заперечення обґрунтовані та доведені належним чином. Оскільки пропріальна лексика — це вельми специфічний лексичний шар, то положення про взаємозв'язок між словотвірним та лексико-семантичним аспектами аналізу має особливо принциповий характер. Структурно-словотвірний та лексико-семантичний аспекти аналізу власних імен тісно пов'язані. При комплексному дослідженні власних імен питома вага того чи іншого аспекту може суттєво змінюватися. В моноструктурних онімах превалює лексико-семантичний підхід. У сфері непростих топонімів класифікація відбувається спочатку за структурно-словотвірними ознаками. Потім у межах кожної структурної групи (а інколи й поза її межами) топоніми розглядаються на лексико-семантичному рівні. Двоєдине комплексне висвітлення власних назв сприяє більш повному розкриттю їх ономастичної специфіки.

АПЕЛЯТИВНА ТА ПРОПРІАЛЬНА СФЕРИ ЛЕКСИКИ

Лексичний запас будь-якої мови складається з двох неоднакових частин: апелятивної частини лексики та пропріальної. При цьому остання не лише перевершує першу в багато разів, але й розвивається набагато стрімкіше. В українській мові, наприклад, ономастичні слова в десятки разів перевершують в кількісному відношенні слова неономастичні. З цим можна цілком погодитись, якщо взяти до уваги таке.

Крім основних ономастичних класів — антропонімії та топонімії, до складу пропріальної лексики входить ряд інших класів, кожен з яких об'єднує власні назви певних категорій. Це назви установ, закладів, інституцій, різного роду організацій та підприємств. Це назви музикальних творів та картин, назви часописів та газет, назви літературних та наукових макротворів (книжок, монографій) та назви мікротворів (заголовки віршів, і оповідань, статей, розділів та частин творів) і т. д. Окремий ономастичний клас становлять назви космічних об'єктів: планет, зірок, галактик, комет. Окрім назв традиційного типу, переважна більшість космічних об'єктів має специфічні назви — певні комбінації цифр та літер. Із суворо функціональної точки зору ці назви такі ж власні імена, як і звичні оніми, вони існують для виділення іменованих ними об'єктів із ряду подібних, для їх індивідуалізації та ідентифікації. Існують сотні мільярдів зірок та скупчень зірок, які чекають на своє найменування.

Вчені не раз намагалися визначити приблизну кількість власних імен в тій чи іншій мові. Ю. О. Карпенко «ризикнув визначити число власних

імен у сучасній російській мові». Якщо в російській загальновживаній літературній мові кількість слів складає близько 200 тисяч, то число власних імен — понад 200 мільйонів [Карпенко 1984: 5—6]. За оцінкою Дж. Стюарта, в сучасній топонімії США нараховується приблизно три з половиною мільйони функціонуючих географічних назв (приблизно по одній назві на квадратну милю) і приблизно один мільйон топонімів, які вийшли з ужитку [Stewart 1970: IX]. Ця щільність назв, за спостереженнями Дж. Стюарта, низька в порівнянні із стандартами по Європі та Азії [Stewart 1970: IX]. У Франції на одну квадратну милю приходиться 62 назви, в Україні — 100, в Японії — 140 назв [Леонович 2004: 31]. Треба також зазначити, що діапазон вживаних лексем в онімній лексиці значно перевершує діапазон апелятивних лексем [Теория: 38].

Кожний із ономастичних класів пропріальної лексики має право бути об'єктом лінгвістичного аналізу. Як зазначалося, основні аспекти лінгвістичного аналізу онімів — структурно-словотвірний і лексико-семантичний. У структурному відношенні власні назви можуть бути або однослівними (ономастичні лексеми), або дво- чи багатослівними назвами (ономастичні синтаксеми). Ономастичні лексеми можуть мати у своєму складі одну основу або об'єднувати в одне неподільне ономастичне ціле дві і більше основ.

У лексико-семантичному відношенні власні назви можна вивчати з точки зору їх дооономастичного значення (вивчення внутрішньої форми вихідних слів), з точки зору їх функціональної ономастичної семантики або піддати аналізу їх постономастичне значення, яке вони отримали в процесі свого функціонування. Таким чином, семантичне значення власних імен — це кількашарова семантична піраміда, яку можна дослідити, поступово розглядаючи один шар значення за іншим.

ПРОБЛЕМИ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ ВЛАСНИХ НАЗВ

У 1953 р. Ст. Ульман заявив: «Семантика залишилась цілком осторонь від загального напрямку в розвитку сучасної лінгвістики» [Ullmann: 225; Ульман: 17]. В. А. Звегінцев пояснює це тим, що «найбільші труднощі виникли при зверненні до семасіологічного рівня мови» [Звегинцев: 10].

Такий стан семантичних досліджень у світовому мовознавстві не міг не відбитися на розробці проблем семантики власних назв. Сакральне питання про семантичний статус власних імен, про наявність у них понять для багатьох мовознавців вирішується однозначно: оніми абсолютно асемантичні[1]. М. І. Толстой називає власні назви «кодовим зна-

[1] *Funke O.* Zur Definition des Begriffes "Eigenname". Probleme der englischen Sprache und Kultur. — Heidelberg, 1925.

ком» [Толстой: 201]. Г. О. Корнілов допускає наявність додаткових мовних чинників для визначання семантики оніма, тобто підтверджує, що онім без номенклатурного слова, сам по собі «не має ніякого семантичного навантаження» [Корнилов: 5—8]. В. Д. Бондалетов порівнює назви населених пунктів із «поштовими індексами» [Бондалетов: 71]. Є. М. Галкина-Федорук стверджує: «Власні назви не містять у собі ні понять, ані значення. Це тільки розрізнювальні знаки» [Галкина-Федорук: 53]. Є. Курилович вважає, що «замість того, щоб просто означати, як усі загальні назви, власне ім'я називає» [Курилович: 25][1]. На думку Ю. С. Степанова, «зовсім не пов'язані з поняттями дві особливі категорії слів: вигуки та власні імена (Ах!, Петров, Жучка)» [Степанов: 12]. В. Ван-Лангендонк також намагається довести відсутність семантики у власних назв[2]. «Власні назви — це ярлики» [Карпенко 1975: 50]. Е. Мюре пише, що власні імена — це «пусті слова, прості етикетки, які можуть, за певних обставин, замінюватися цифрами» [Muret: 2]. На думку О. О. Реформатського, перехід загального імені у власне «означає перш за все втрату поняття і перетворення слова в кличку» [Реформатский: 61—62].

Звичайно, не всі лінгвісти настільки категоричні у своїх твердженнях. Деякі дослідники вважають, що власні назви мають певне значення: Ф. І. Буслаєв[3], С. Д. Кацнельсон[4], Л. М. Щетинин[5] та ін. Ю. О. Карпенко, який неодноразово звертався до проблеми специфіки власних назв[6], зазначає, що «власні назви мають бідну, вузьку

---

[1] Стосовно термінів 'означати' і 'називати', які використовують Є. Курилович, а за ним і М. І. Толстой, В. А. Никонов зауважує: «На жаль, ні Є. Курилович, ні М. І. Толстой не розшифровують підкреслені ними терміни 'означати' і 'називати'. Між тим, така розшифровка стосується найважливіших гносеологічних проблем, які не отримали до сьогодення задовільного вирішення». Див.: *Никонов В. А.* Задачи и методы антропонимики // Личные имена в прошлом, настоящем и будущем. Проблемы антропонимики. — М.: Наука, 1970. — С. 62.

[2] *Langendonck V. W.* On the theory of proper names // Proceedings of the XIIIth International Congress of Onomastic Sciences. — Krakow, August 21—25, 1978. — Wrocław, 1981. — Vol. 1. — P. 64—78.

[3] *Буслаев Ф. И.* Историческая грамматика русского языка. — М.: Учпедгиз, 1959. — С. 257—258.

[4] *Кацнельсон С. Д.* Содержание слова, значение и обозначение / В. М. Жирмунский и др. (общ. ред.). — [2-е изд., стер.]. — М.: УРСС, 2004. — С. 8—10. — Серия «Лингвистическое наследие XX века».

[5] *Щетинин Л. М.* К вопросу о переходе собственных имен в нарицательные // Исследования по английской лексикологии. — М.: Изд. МГПИ, 1961. — № 166. — С. 274—275.

[6] *Карпенко Ю. О.* Теоретичні засади розмежування власних і загальних назв // Мовознавство. — 1975. — № 4. — С. 46—50; *Карпенко Ю. А.* Специфика имени собственного в языке и речи // Proceedings of the XIIIth International Congress of Onomastic Sciences. — Warszawa—Krakow, 1982. — Vol. 2. — P. 81—82.

семантику», яка «дуже специфічна, своєрідна» [Карпенко 1970: 89]. А, наприклад, О. Єсперсен стверджує, що власні назви інколи мають значення більш змістовне, ніж загальні імена [Есперсен: 71].

Суперечні думки про семантичний статус власних назв обумовлені, з одного боку, складністю і багатогранністю власних імен, а з другого, — різним розумінням самого поняття 'семантика'. Так, в англійській мові слово *meaning*, за словами Ч. Фріза, охоплює «величезний зміст» [Фриз: 108]. Він підкреслює «величезне різноманіття значень, які приписують самому слову *meaning* 'значення'; існує понад 50 значень слова 'значення'» [Фриз: 106]. В. В. Виноградов називає використання слова 'семантика' як синоніма до слова 'значення' «дещо арготичним» [Виноградов Рецензия: 138].

З нашої точки зору, безапеляційні твердження про «повну асемантичність власних імен» є неприйнятними, бо «концепції, які засновані на крайніх точках зору, загалом не дають можливості об'єктивного розгляду мовної реальності» [Маковский: 72]. Цей підхід виключає всяку можливість семантичного аналізу пропріальної лексики, а тим більше глибинного розгляду лексико-семантичних особливостей власних назв.

Власні назви — важлива складова частина лексики, це слова мови і як такі вони не можуть не мати певної семантики. Слів без семантики не існує. Власне ім'я — це не 'розрізнювальний знак' або 'кодуючий знак', це не 'ярлик', 'етикетка' або 'кличка'. Це специфічна лексема, яка існує в певному лексичному оточенні, займає своє місце в системі мови і певною мірою підкоряється загальним законам мови. Як можна в принципі заперечувати наявність значення у величезної кількості слів, якими є ономастичні лексеми, коли не можливо повністю визначити всі значення і відтінки значень одного слова, враховуючи всю безкінечну різноманітність його уживань у різних стилістичних, соціальних та інших пластах однієї й тієї ж мови!

Звичайно, пропріальне слово і апелятивне слово значно різняться. Побіжно зазначимо ще одне положення. Л. В. Щерба обстоював думку про те, що слово семасіологічно похідне від речення, а граматично — від морфеми, тобто слово як семантична одиниця і слово як граматична одиниця генетично (і функціонально, що особливо підкреслював Є. Д. Поливанов) не обов'язково збігаються [див.: Леонтьев: 97], пор. його слова: «словом ми назвемо **частину речення** (виділено нами. — *О. С., О. С.*), яку ми можемо, не змінюючи значення, використовувати самостійно, тобто як окреме речення ‹...› слово — поняття вторинне і до певної міри, у цьому разі генетично збігається з реченням» [Щерба 1962: 101]. Специфіка пропріального слова, на відміну від слова апелятивного, полягає в тому, що воно генетично і функціонально аж ніяк не співвідноситься з реченням, бо має не комунікативну, а номінативну спрямованість. Тому теза Л. В. Щерби не торкається ономастичної сфери лексики.

Прихильники теорії асемантичності власних назв нагадують американських дескриптивістів-дистрибуціоністів, які в своїх теоретичних працях відкидають критерій значення слів, а в практичній роботі постійно ним користуються в прихованому вигляді.

Немає ніякого сумніву, що неможливо дати універсального, тобто релевантного для всіх мов і всіх часів, визначення поняття 'слово'. Немає сумніву також у тому, що 'слово' і 'поняття' глибоко зв'язані між собою, але не тотожні. Як добре відомо, один із найбільш уживаних критеріїв слова — співвідносність одного слова з одним поняттям вступає в суперечність з фактами вираження єдиного поняття словосполученням (пор. укр. *залізниця* і рос. *железная дорога*) і, навпаки, випадки вираження двох або більше понять єдиним складним словом (пор. численні композити в німецькій мові). Проблеми значення слова як такого в універсальному розумінні, проблеми значення слова, його зв'язки з поняттям недостатньо вирішені для самих апелятивних лексем, а не тільки для онімів. Тому не можна фетишизувати взаємовідносини понять 'слово' і 'поняття'.

Власна назва — це слово, а «значення слова не є нерозкладним цілим: воно, як правило, складається з більш елементарних значень, певним чином зв'язаних між собою», тобто значення слова — «складна внутрішня структура» [Катц: 34—35]. Завдання ономастів — не відхрещуватись від цієї проблеми.

Ономастичні вокабули або ономастичні слова — числені в кожній мові, точніше, їх кількість у принципі безмежна. Ономастика кожної мови постійно змінюється, постійно з'являються нові назви, які довільно утворюються відповідно до нових умов життя. Постійно виходять з ужитку і зникають старі слова. Виявити за допомогою апріорних спекулятивних міркувань особливості семантики, які були б релевантні для всіх випадків, неможливо. Треба також визнати існування у світі мов з різними лінгвістичними і культурними особливостями, з різними граматичними категоріями. Тому логічні критерії, які виведені для визначення семантики онімів на основі одного комплекса мови і культури, не можуть бути застосовані повною мірою для другого комплексу. Цілком справедливе твердження, що, наприклад, для мешканців столиці Австралії не має ніякого значення той факт, що назва їх міста **Canberra** походить від місцевої назви **Nganbirra**, яка на мові аборигенів означала «Місце зустрічі» [Deroy & Multon: 88]. Але не можна йти осторонь того факту, що, наприклад, мешканці французького міста **Aigues Mortes**, назва якого на провансальській мові (з зафіксованою версією на латині **Aquae Mortuae**) значить «Мертві води», вважали цю назву «жахливою і огидною» і вимагали її заміни на іншу назву — **Bona per forsa** «Добра, бо сильна» [Deroy & Multon: 8].

Вирішення питання про лексичну семантику власних назв не можна будувати лише на логічних міркуваннях. Воно має бути вирішене на

прискіпливому вивченні прямих ономастичних фактів, з широким типологічним зіставленням[1].

ЧИ Є ДИХОТОМІЧНЕ ПРОТИСТАВЛЕННЯ АПЕЛЯТИВІВ І ОНІМІВ ПРОЯВОМ ОБОВ'ЯЗКОВОГО ЗАКОНУ БІНАРНОСТІ?

Дихотомічне протиставлення загальних і власних назв у працях багатьох лінгвістів реалізується в численних бінарних протиставленнях: загальні назви виражають поняття, а власні назви — ні; загальні назви позначають об'єкти, а власні назви їх називають; загальні назви об'єднують, узагальнюють однорідні об'єкти, а власні назви їх розрізняють, диференціюють, тобто загальні назви виконують генералізуючу функцію, а власні назви — диференційну і т. п. Наприклад, І. І. Ковалик нарахував 28 розбіжностей між загальними і власними назвами [Ковалик: 11—18]. Таким чином, з функціональної точки зору іменники можуть бути класифіковані або як апелятиви, або як оніми. Проте, на нашу думку, цей підхід далекий від завершеності. Якщо йти до логічного завершення, то, згідно з функціональним принципом, власним іменем треба вважати будь-яке слово, яке позначає (і одночасно називає) єдиний об'єкт, об'єкт унікальний у своєму роді. Функціональний принцип доповнюється не менш важливим принципом одиничності.

Якщо ігнорувати всі інші мовні аспекти і розглядати принцип одиничності як головний ономастичний принцип, то можна дійти логічного висновку, що до пропріальної лексики з однаковим правом долучаються різні лексеми, на зразок укр. *небо*, *земля*, *сонце*, *Марс*, *Франція*; нім. *Himmel* — 'небо', *Mund* 'місяць', *Deutschland* 'Німеччина'; англ. *earth* 'земля', *sun* 'сонце', *England* 'Англія', *London* 'Лондон'; франц. *France* 'Франція', *Paris* 'Париж'; назви свят: укр. *Різдво*, *Великдень*, *Новий рік*; англ. *Christmas* 'Різдво', *New Year* 'Новий рік' та безліч інших. Слова, які виділяють об'єкт із ряду гомогенних, згідно з принципом одиничності, мають розглядатися як такі, що належать до апелятивної сфери лексики: укр. *зірка*, *планета*, *країна*, *землянин*, *марсіанин*, *українець*; нім. *Stern* 'зірка', *Deutsche* 'німець', 'німкеня'; англ. *English* 'англієць', 'англійка'; франц. *français* 'француз', *parisien* 'парижанин'. Проте лінгвістична традиція забороняє вважати деякі розряди слів, котрі повністю підпадають під ономастичний принцип одиничності, як такі, що належать до пропріальної лексики. Деякі лінгвісти порушують цю традицію і вважають безперечними онімами

[1] Детальніше див.: *Скляренко О. Н.* О лексико-семантических особенностях собственных имен // Записки з романо-германської філології. Випуск 18. — Одеса: Фенікс, 2007. — С. 170—181.

численні апелятиви. Так, відомий швейцарський лінгвіст Ш. Баллі відносить до власних назв не лише такі слова, як *Annibal* 'Ганнібал', *les Pyreneys* 'Піренеї', *Don Quichotte* 'Дон-Кіхот', *Hernani* 'Ернані', а й лексеми *le soleil* 'сонце', *la lune* 'місяць', *la terre* 'земля' тощо, бо, на його думку, кожне таке слово «в кожному акті мови постає з характерними рисами актуалізованого, індивідуалізованого і локалізованого поняття» [Балли: 92].

Статус одиничності або множинності мінливий, рухомий. Тому нестабільний і статус (ономастичний або апелятивний) деяких лексем. В історії східних слов'ян було кілька назв міст **Вишгород**, але тепер ця назва стала одиничною. На думку А. О. Білецького, «можна припустити, що спочатку ця назва була загальною, як і назва старогрецьких 'акрополів'» [Белецкий: 92]. Топонімна лексема **Україна** також колись мала апелятивний статус — була *україна*, коли не відповідала принципу одиничності і вживалась на позначення різних географічних регіонів.

Таким чином, і функціональний підхід до власних назв, і принцип одиничності підтверджують: слово може бути або апелятивом, або онімом — *tertium non datur*. Використання принципу «дзеркальної симетрії» і пов'язаного з ним питання про роль бінарних опозицій має набагато ширший, гносеологічний характер. Р. Якобсон, який вважає, що дихотомічний поділ органічно властивий будь-якій мовній структурі, вимагає розглядати всі її елементи з погляду обов'язкової бінарності[1]. Звичайно, в будь-якій мові є багато категорій, які характеризуються обов'язковим протиставленням двох (і не більше) взаємовиключних протилежностей. Бінарність онтологічно закладено в самій природі деяких мовних явищ. Взаємовідносини будь-яких мовних одиниць також можна звести до бінарних ознак, а саме до наявності чи відсутності конкретної ознаки у членів опозиції. Проте дихотомічний метод аналізу — це один із методів вивчення мовних фактів, а не їх іманентна властивість. Можна вивчати мовні явища, і не звертаючись до дихотомії [Шендельс: 50]. Дихотомічні опозиції характеризуються обов'язковим співвідношенням маркованих і немаркованих членів. Р. Якобсон вводить в абсолют такий вид опозицій — *привативний*[2]. Проте набагато повніше відбиває мовну дійсність класифікація М. С. Трубецького, який, крім привативних опозицій, виділяє і *градуальні опозиції*, які характеризуються різним ступенем, градацією однієї й тієї ж ознаки, а також *еквіполентні (рівнозначні) опозиції*, в яких обидва члени не характеризуються ні різним ступенем однієї якоїсь ознаки, ні наявністю або відсутністю ознаки; спіль-

---

[1] *Jakobson R., Halle M.* Fundamentals of Language. — Mouton & Co. — 's-Gravenhage, 1956. — P. 35, 36, 48 («Janua linguarum. Studia memoriae Nicolai van Wijk dedicata», № 1).

[2] Там само. — P. 4.

них ознак у них стільки ж, скільки різних. Більше того, на думку М. С. Трубецького, саме еквіполентні опозиції зустрічаються найчастіше в будь-якій мові[1].

Якщо перевести ці гносеологічні виводи на ономастичну площину, то слід визнати принципову можливість існування градуальних, проміжних категорій між загальними іменами і власними назвами і відмовитися від апріорної думки про обов'язкове дихотомічне протиставлення апелятивів та онімів.

ПРО ОНІМІЧНУ АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ВЛАСНИХ ТА ЗАГАЛЬНИХ НАЗВ

Як свідчить аналіз ономастичної реальності, взаємозв'язок між загальними і власними назвами набагато складніший, ніж їх втиснення в залізні кайдани дихотомії[2].

Розглянемо болгарські мікротопоніми — результат топонімної синекдохи: назви боліт **Азмака** [Заимов: 103; Заимов 1977: 66], **Блатото** [Ковачев: 98], **Блатата** [Иванов Струма: 79], **Млаката** [Ковачев: 178]; назви пагорбів та височин **Грамадата** [Ковачев: 120; Заимов: 144; Заимов 1977: 89], **Гребенът** [Ковачев: 120], **Гребена** [Заимов: 145]; **Могилата** [Ковачев: 179]. Пор. аналогічні українські утворення, наприклад, назви боліт: **Болото**, **Мачар**, **Калабатина**; назви джерел: **Джерела**, **Джуркало**, **Джуркала**, **Гуркало**, **Струмок**; пор. назви інших географічних об'єктів: курган **Курган**; могила **Могила**; балка **Балка**; яр **Яр**; копанка **Копанка** [Заінчковська: 63—64]. Це загальні чи власні назви в болгарській та українській мовах?

Розглянемо мікротопоніми — результат топонімної метонімії: болгарська назва міста **Бродът** [Ковачев : 101], назва поля **Мостът** [Ковачев: 180], **Черковището** [Заимов 1977: 179]; горба **Калето** [Ковачев : 145]; українські назви пасовища і ставка **Левада**; назва поля **Левади**; назви кутків сіл: **Низ**, **Гора**, **Долина**, **Завод**, **Млин** [Заінчковська: 63—66]. Топонімні синекдохи і топонімні метонімії розрізнюються ономастично чи ні?[3]

---

[1] *Трубецкой Н. С.* Основы фонологии / [Пер. с нем. Холодкович А. А.]; Послесл. Реформатский А. А.; Ред. Кацнельсон С. Д. — 2-е изд. — М.: Аспект Пресс, 2000. — С. 82—83.

[2] Про це детальніше в нашій статті: *Sklyarenko Alexey, Sklyarenko Olga.* Interrelationship Between Common Nouns and Proper Nouns // Proceedings of the XXIst International Congress of Onomastic Sciences. Uppsala. August 19—24, 2002. Institut för Språk och folkminnen. — Sweden, 2003. — P. 277—282.

[3] Детальніше див.: *Скляренко А. М.* Первичная топонимизация географических терминов (на материале болгарского языка) // Academie Bulgare des Sciences. Linguistique Balkanique, Sofia. — XXII (1979). — № 3. — P. 35—40.

Розглянемо так звані «назви, що говорять» — оніми з прозорою внутрішньою формою. Їх об'єм достатньо значний в будь-якому топонімному розряді будь-якої мови. Як ономастично класифікувати такі конструкції, як українську назву озера **Криве Озеро** або назву гори **Лиса Гора**? В Чилі, на Вогненній землі, є пляж під назвою **Baha Inutil** «Некорисний пляж»[1]. У Франції, в Атлантичному океані, є кілька островів, найбільший з яких зветься **Belle Ile** «Красивий острів». Який ономастичний статус у цих назв? Візьмемо навмання кілька ономастичних конструкцій в англійській мові: **the New World** «Новий світ» (Америка), **the Old World** «Старий світ» (Європа, Азія, Африка); **Bad Lands** «Погані землі» (неродючі області на заході США); **the Black Country** «Чорна країна» (вугільний та металургійні райони Англії); **the Great Lakes** — «Великі озера» (на півночі США); **Poets' Corner** «Куточок поетів» (частина Вестмінстерського абатства, де знаходяться гробниці відомих поетів); **the Milky Way** «Чумацький шлях». Це загальні чи ономастичні конструкції в англійській мові? А їх еквіваленти в інших мовах?

Назва фінського озера **Оулуярви** (дослівно «Оулу озеро») в англійській топонімії передається як **Lake Oulu**, а в українській топонімії транслітерується. Назва німецького озера **Weißensee** (дослівно «Біле озеро») в українській мові транслітерується, а назва гірського масиву **Schwarzwald** (дослівно «Чорний ліс») або транслітерується, або перекладається як **Чорний Ліс**. З ономастичної точки зору це ідентичні назви чи ні? Очевидно, ономастично вони неідентичні.

Пригадаймо процес становлення величезного ономастичного шару — прізвищ. Коли особові імена, виходячи за межі вузького колективу людей, ставали занадто загальними позначеннями, які не давали особі, що іменується, потрібної індивідуалізації, з'явилися різного роду додаткові дескриптивні позначення. Спочатку вони мали дуже загальний, розпливчастий характер, проте ономастично чітко виконували як ідентифікуючу, так і індивідуалізуючу та диференціюючу функції. Прізвищеві першоутворення лексично і граматично повністю належали до загальнорозмовної апелятивної сфери, проте в ономастичному плані вони становили частину пропріальної лексики нового типу. Цілком слушно зауважив А. Доза: «Майже неможливо знайти визначення, яке б охоплювало всі власні назви» [Dauzat 1951: 1]. Л. В. Щерба з певною парадоксальністю писав: «Насправді, що таке 'слово'? Мені здається, що в різних мовах це буде по-різному. З цього, власне, випливає, що поняття 'слово' взагалі не існує» [Щерба 1945: 175]. Певною мірою це твердження справедливе і стосовно власних назв.

Як здається, загальноприйнятий поділ іменників на загальні та власні назви є приблизною, неточною апроксимацією реальних мов-

[1] Diccionario Enciclopédico. Espasa 1. — Tercera Edición. — Madrid—Espasa—Calpe, 1986. — H. 188.

них фактів. Реальність завжди складніша, багатша від будь-яких її класифікацій. Категоричне твердження Ю. О. Карпенка про абсолютну межу між апелятивною та пропріальною лексикою, про те, що жодних «проміжних явищ між власними і загальними назвами не існує» [Карпенко 1975: 48], аж ніяк не заспокоює. Це твердження скоріше ухил від проблеми, ніж реальне її вирішення.

Нам здається, що треба визнати існування різних станів іменників — різні стадії переходу від апелятивного стану до ономастичного. Численні номінативні утворення, які неоднаково дистанціювались від вихідних апелятивів і які різною мірою отримали ономастичні властивості. Іншими словами, існує значна кількість іменників, які по-різному поєднують апелятивні та ономастичні властивості і, отже, не однаковою мірою є одночасно власними назвами і загальними словами. Це означає, що можлива ономастична градація власних назв. Поряд з онімами, які навряд чи відрізняються за багатьма параметрами від загальних слів, існують високоонімні власні назви, які є унікальними утвореннями, без будь-яких кореляцій з апелятивами або іншими онімами.

Як відомо, лексичне значення номінативного словесного знака комплексне, це багатокомпонентне семантичне ціле, організоване за принципом 'семантичного трикутника', до складу якого входить означаюче (послідовність звуків або графічних знаків, які формують слово), означуване або сигніфікат (уявлення про називаємий предмет). До сфери лексичного значення мовної одиниці входить також предметна віднесеність. Ономасіологічні відношення означаючого і означуваного предмета припускають можливість включення до лексичного значення слова екстралінгвістичних ознак. Мовний знак пов'язаний відношеннями не лише з денотатом, який окреслює його предметну віднесеність, а й з понятійною сферою, з поняттям, яке складає його понятійну віднесеність. Денотативний та сигніфікативний аспекти обіймають об'єктивні, предметно-логічні, когнітивні компоненти структури лексичного значення слова. Проте сигніфікативний аспект значення включає також суб'єктивний компонент, конотативний комплекс, який є складною структурою. Конотація містить у собі оціннний, емотивний та експресивний компоненти, тобто узуально чи оказіонально закріплену за номінативною одиницею мови інформацію про емотивно-оцінне та стилістично-марковане відношення номінанта до об'єкта номінації. Іншими словами, до сигніфікативного аспекта значення долучається відношення між означуваним та суб'єктивним уявленням номінанта про денотат.

Сигніфікативний аспект лексичного значення охоплює, далі, відношення означуваного з колективним або соціальним поняттям, яке властиве всім носіям даної мови або, принаймні, даній соціальній спільноті. В лексичне значення номінативної одиниці вплітається соціальний аспект. На основне поняття, яке представляє в колективній

свідомості людей дана реалія, накладаються різні додаткові значення. Соціальний аспект у сигніфікативному компоненті лексичного значення в сучасному мовознавстві розглядається як важливий компонент семантики номінативного словесного знака. Ці, а можливо, ще й інші компоненти, складають складну і рухому ієрархічну структуру лексичного значення слова.

В різних дискурсах, в різних конкретних ситуаціях, в різних контекстах більш релевантним виступає то один, то інший семантичний компонент номінативної мовної одиниці — загальної чи власної назви. Семантична ієрархія номінативних мовних знаків розмиває кордони між апелятивною та пропріальною різновидами лексики. Семантика власних імен (номінативних мовних знаків) організована за тим же принципом, що й семантика неономастичних слів з тією лише різницею, що сигніфікат власних імен має дуже широкий діапазон порівняно з сигніфікатом загальних імен, від повного їх збігу до повної розбіжності. При збігу власного імені із апелятивним іменем онім інколи повністю зберігає вихідну апелятивну семантику і одночасно містить у собі весь об'єм топонімної семантики.

Назви боліт **Блатото**, **Млакато** в болгарській мові не лише зберігають весь комплекс апелятивного значення, пов'язаний з їх позначеннями як представників класу однорідних об'єктів але й охоплюють величезний комплекс конкретних уявлень, пов'язаних саме з цими болотами і містять весь комплекс топонімного значення (вони називають конкретні болота, диференціюють їх від інших боліт, виконують адресно-вказівну функцію тощо).

Між цими двома комплексами значень відбувається безперервна боротьба, один семантичний комплекс (комплекс топонімного значення) намагається витіснити комплекс апелятивного значення і зробити назви більш «топонімізованими». Апелятивна та пропріальна лексика намагаються взаємовідокремитися, віддалитися одна від одної. Мабуть, можна вивести як головний принцип, що в мові у майбутньому протилежність між апелятивними і ономастичними лексемами збільшуватиметься.

Цей принцип «відштовхування» двох взаємопов'язаних лексичних сфер іноді призводить до зникнення вихідного апелятива і заміни його іншим словом із тим самим лексичним наповненням, із тим же значенням. Наведемо яскравий приклад для ілюстрації цієї тези. В старофранцузькій мові (точніше, в сукупності діалектів Північної Франції в епоху середньовіччя) поняття 'коваль' виражалося діалектними словами *fever*, *faivre*, *fievre*, *fauvre*. В антропонімії слово *fever* швидко реалізувалось як фамільне ім'я **Lefèvre** і отримало широке розповсюдження (пор. укр. **Коваль**, рос. **Ковалев**, **Кузнецов**, англ. **Smith**). Велика частотність вживання цього антропоніма, а також утруднення в розумінні двозначних конструкцій на зразок **Lefèvre** le fever 'Коваль коваль', або **Lefèvre** le boucher 'Коваль м'ясник' привели до того, що

французька мова відмовилася від цього апелятива і ввела в ужиток нову лексему *forgeron* 'коваль' (див. про це: [Dauzat 1950: 10]).

Слід чітко диференціювати дотопонімне значення географічної назви (її внутрішню форму) і власне топонімне значення, яке полягає у співвіднесеності назви як топонімного знака з конкретним реальним об'єктом. Топонімному значенню найменування за великим рахунком немає ніякої справи до вихідного значення топонімної одиниці. З функціональної точки зору італійський ойконім **Roma** та багатослівна конструкція *la città dei sette monti* 'місто на семи горбах' (дослівно 'місто семи горбів') топонімно ідентичні. І нехай не обманює апелятивна форма цього найменування. В потрібний час вона може легко топонімізуватися повністю, як це сталося, наприклад, з численними ойконімами у Франції, що мають східну синтаксичну будову, пор. франц. **Ville-au-Val** «Місто в долині», **Ville-sur-Terre** «Місто на землі», **Laville-au-Bois** «Місто біля лісу» [Dauzat 1963: 719].

Традиційне розуміння лексичної сфери мови можна уявити як пласке горизонтальне коло, в якому апелятиви складають середину, а оніми займають маргінальне положення. Проте ми можемо уявити собі лексичну сферу мови як багатошарову піраміду з апелятивами, що складають її широку основу, і онімами, що розташовані над цією основою. Нижчий шар ономастичної піраміди складається з власних імен з мінімальним ступенем ономастичності, які в багатьох відношеннях збігаються з апелятивами, які їх народили[1]. Прикладом нижнього ономастичного шару можуть бути відапелятивні мікротопоніми, які виникли як ономастичні синекдохи. Над цим шаром розташовані відапелятивні топоніми — результат топонімної метонімії. Наступні шари топонімії будуються по зростаючій ступені ономастичності власних назв. Завершує ономастичну піраміду невелика кількість назв з максимальною ономастичністю. Користуючись термінами А. Доза, можна сказати, що власні назви розрізняються *ступенем ономастичної кристалізації* і *ступенем ономастичної стерилізації*.

Відповідно до запропонованої схеми, традиційна бінарна класифікація, дихотомічна опозиція загальних і власних назв замінюється багатошаровою ієрархією іменників з перехідним ономастичним станом. Ці шари утворюють плавний, безперервний, часом непомітно мінливий ономастичний континуум.

Проблему значення, змісту пропріальних лексем можна розглядати й в іншому плані, в плані протиставлень з апелятивними лексемами. Протиставлення онімів і апелятивів привативне, тобто таке, в якому один член протиставлення характеризується позитивними диференціальними ознаками, а інший — негативними. З ономастичної точки зору

---

[1] Детальніше про це див.: *Скляренко А. М.* «Степень ономатизации» топонимов разных типов // Восточнославянская ономастика. Материалы и исследования. — М.: Наука, 1979. — С. 58—69.

такою диференціальною ознакою є, безперечно, ономастичне значення слова. В біномі гора — **Ельбрус** лексема *гора* має негативний ономастичний зміст, а лексема *Ельбрус*, навпаки, має позитивний ономастичний зміст. Привативне протиставлення апелятив — онім підлягає дії такого закону: чим ширша сфера використання лексеми, тим бідніший її ономастичний зміст і, навпаки, чим вужча сфера використання лексеми, тим багатший її ономастичний зміст. Із привативного протиставлення випливає, що диференційні ономастичні ознаки членів протиставлення не іманентні. Вони змінюються. Звуження сфери використання апелятивної лексеми призводить до її зміни в напрямку ономатизації. Розширення сфери використання пропріальної лексеми призводить до її зміни в напрямку апелятивізації.

Таким чином, ономастичну сферу лексики не можна розглядати недиференційовано. Сукупність власних імен — це не аморфна уніфікована, одноманітна, гомогенна маса. Оніми гетерогенні і багато чим відрізняються один від одного. З ономастичної точки зору вони розрізняються неоднаковим ступенем ономастичності. Іншими словами, одні власні назви більш 'ономастичні', ніж інші, у яких 'апелятивність' виражена об'ємніше. Сказане справедливе не лише для окремих слів, а й для цілих лексичних груп, наприклад, для *етнонімів*.

Оскільки власні назви розрізнюються ступенем ономастичності, вони, природно, мають різний ступінь наповненості лексичною семантикою. Діапазон ступеня наповненості лексичною семантикою у власних імен величезний, від максимальної, коли оніми практично не розрізнюються від вихідних апелятивів (пор. численні випадки в мікротопонімії, прізвиськах людей та кличках тварин, різного роду ергонімах тощо), до нульової, коли відсутні будь-які кореляції між онімами та апелятивами. Нерідко різниця між вихідною загальною назвою і продукованою власною назвою лише в тому, що власна назва закріплена за одним конкретним об'єктом і, таким чином, поняття виступає тут в редукційному вигляді, пор. американські гідроніми **Big Black River** «Велика чорна ріка», **Highest Lake** «Найвище озеро»; ороніми **Red Rock** «Червона скеля», **Dome Mountain** «Собор гора» [Stewart 1970: X—XIV]. Функція референтності тут існує поряд із функцією характеризації. Саме лексичне значення, що зберігається в топонімах, сприяє сегментації єдиного топонімного простору на різні лексико-семантичні групи, на семантичну класифікацію топонімів, чим успішно займаються ономасти в різних країнах світу (пор., наприклад, лексичні класифікації топонімів В. Шмілауера, А. Баха, В. Ташицького, Дж. Стюарта та ін.).

Непоодинокі топоніми, котрі не тільки називають географічні об'єкти, а й певною мірою позначають їх. Можливість перекладу деяких топонімів (паралельно з їх транслітерацією) також свідчить про збереженість у них певної вихідної семантики, пор. амер. **Red River**, рос. **Красная Река**, **Ред-Ривер**. У деяких випадках переклад власних імен обов'язковий (для збереження внутрішньої форми назви).

Обсяг власних назв, що зберігають певне лексико-семантичне наповнення, варіюється від одного ономастичного класу до іншого в межах однієї мови. Він також значно змінюється від однієї мови до іншої, а ще більше від мов одного складу до мов іншого складу. В тюркських мовах значно більший процент топонімів, в яких легко відчувається лексичне наповнення, на відміну від слов'янських мов, а в індоамериканських мовах семантична прозорість власних назв — природне явище.

Можна припустити, що на ранніх етапах розвитку топонімних систем назви географічних об'єктів часто мали дескриптивний або локальноорієнтований характер і виконували не лише номінативну, а і певну семасіологічну функцію. Певною мірою це справедливо і для молодих топонімних систем. У топонімній системі США назви природних географічних об'єктів, які мають прозору внутрішню форму, налічують багато тисяч. У топонімних системах Франції, Великобританії, які мають більш ніж тисячолітню історію, кількість назв, які зберігають вихідне лексичне значення, невелика.

Власне ономастична семантика онімів багатоаспектна і полягає в їх спроможності називати, ідентифікувати, виділяти, індивідуалізувати конкретні об'єкти, диференціювати їх від інших об'єктів. У широкому плані ономастичне значення власних назв охоплює як конкретне номінативне значення, так і загальне, абстрактне значення, яке може надаватись будь-якому об'єкту, який має відповідні властивості. Значення власних назв і більш конкретне, і більш абстрактне, ніж у загальних імен. Одиничне, конкретне функціонує, будучи зв'язаним із загальним, абстрактним. У цьому полягає асиметричний дуалізм ономастичних лексем. Власні назви, зазначає М. К. Фролов, характеризуються найвищою семантичною абстракцією [Фролов: 48].

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ВЛАСНИХ ІМЕН

Якщо визнати, що власні імена — це слова, проте слова специфічні, то можна також припустити, що вони мають ті ж мовні категорії, що й інші слова, але в специфічному вигляді. Власні назви можна розглядати і під іншим, знаковим, кутом зору. Власна назва — це лінгвістичний знак (при всій її специфічності), тому міркування С. Карцевського[1] щодо функціонування знака та принципу тотожності-відмінності лінгвістичного знака залишаються релевантними і для ономастичної сфери

[1] *Karcevskij S.* Du dualisme asymétrique du signe linguistique // Travaux du Cercle linguistique de Prague, 1929. Переклад див.: *Карцевский С.* Об асимметричном дуализме лингвистического знака // История языкознания XIX—XX веков в очерках и извлечениях. — М.: Просвещение, 1965. — Ч. 2. — С. 85—93.

лексики. Кожен лінгвістичний знак (у тому числі й знак ономастичний) має певний, властивий для нього зміст і тому за своєю природою він має бути спроможним зберігати свою тотожність в усіх різноманітних випадках свого функціонування. Проте, хоч тотожність знака зберігається в усіх випадках його використання, адаптуючись кожного разу до нових умов конкретного функціонування, в різних контекстах він стає здатним пов'язуватись із сукупністю нових різноманітних уявлень. Ці різні уявлення реалізуються в різних ономастичних варіантах — назвах одного й того ж об'єкта. Отже, онім, як специфічний лінгвістичний знак, включається в певний ономастичний синонімічний ряд.

З іншого боку, ономастичний знак, як і будь-який інший лінгвістичний знак, може втратити свою тотожність, і тоді виникає ономастична омонімія. Таким чином, за С. Карцевським, основа функціонування лінгвістичного знака в системі знаків — його спроможність одночасно входити до двох рядів — омонімічного і синонімічного. Тією мірою, якою ономастичний знак весь час намагається виконувати інші функції, окрім тієї, яка йому належить безпосередньо, він стає членом омонімічного ряду. Тією мірою, в якій об'єкт, що він називає, отримує інші назви, він опиняється в синонімічному ономастичному ряду. З цього випливає, що ономастичний знак, як будь-який лінгвістичний знак, знаходиться на перехресті цих двох рядів. Вирішальна роль у визначенні місця ономастичного знака належить контексту в різному розумінні цього слова, як в мовному контексті, тобто в особливостях лінгвістичного оточення, зв'язку в іншими словами, та, що особливо важливо, в широкому контексті — у сфері застосування конкретної назви.

Специфіка пропріальної сфери лексики вимагає специфічної термінології. *Топонімна лексема* (*тополексема*) — це, звичайно, пропріальна лексема, яка називає різного роду географічні реалії. Кожну реалію навколишнього світу можна назвати *реалемою* (а всю сукупність реалем — *системою реалем*). Географічні реалії можна назвати терміном *топонімні реалеми* (*топореалеми*). Тополексеми — це індивідуалізовані назви топореалем. Основне значення тополексеми (*топосемантема*) в тому, що вона вказує на конкретну топореалему. Значення тополексем таке ж складне і діалектичне, як значення апелятивних лексем. Топосемантеми різних тополексем неоднакові, бо вони складаються з різних *пучків топосем*. В одних випадках на перший план виступають одні топосеми, в інших — інші. Топосемантема обіймає такі топосеми, як називання, ідентифікація, індивідуалізація, диференціація, дескриптивізація, локалізація тощо конкретної топореалеми. Тополексеми підпадають під членування залежно від характеру відповідних топореалем. Тополексеми, що називають гідрооб'єкти, мають свою специфіку, іншу, ніж тополексеми, які називають, наприклад, орооб'єкти. *Таксономічні семи* в таких випадках виступають як *архісеми*. Таксо-

номічні архисеми збігаються в таких парах різномовних назв, як **Київ** і **London**, а також **Дніпро** і **Thames**, **Говерла** і **Everest**. Таксономічні архисеми не збігаються в таких назвах, як **Київ** і **Дніпро**. В тополексемі переплітаються екстралінгвістичні, лінгвістичні, ономастичні і власне топонімні плани, тому її значення — особливо складний комплекс. У широкий комплекс значення тополексеми входять такі моменти, як ґенеза, етимологія її основи, мотиви найменування, специфіка існування тополексеми в мові і в ономастичній сфері, її особливості існування в суспільстві, різного роду асоціації, які пов'язані з тополексемою, специфіка зв'язку тополексеми з топореалемою, ступінь відомості топореалеми і її назви тощо. Крім суто лексичного компонента, в значення тополексеми входять також такі компоненти, як, наприклад, естетичний, афективний тощо. Топосемантеми охоплюють різні рівні значення, наприклад, рівень *топонімних конотацій*, який складається з кількох шарів.

Вважається, що оніми перебувають поза полісемією. Проте їм властива *поліонімія*, коли одна й та ж ономастична лексема використовується для найменування різних об'єктів, тобто має різне ономастичне значення.

Ономастична поліонімія охоплює всі різновиди *ономастичної омонімії*, як *інтраономастичної*, так і *інтеронономастичної*. Вона також торкається *екстраономастичної омонімії* між загальними словами та їх ономастичними корелятами.

Зазначимо, що проблема омонімії в мовознавстві взагалі і в ономастиці зокрема остаточно не вирішена. В. В. Виноградов, торкаючись основних питань теорії лексикографії, однією з найголовніших проблем вважав саме омонімію. На його думку, «проблема омонімії ‹...› — камінь спотикання ‹...›». «В розмежуванні омонімів ‹...› немає послідовності, немає також і глибокого осмислення в лінгвістичному плані суперечностей. Тут панує випадковість. Теоретичні засади вчення про омонімію поки що не розроблені» [Виноградов Лексикография: 88]. А на думку В. І. Абаєва, все надзвичайно просто: випадковий збіг різних за походженням слів — омонімія, всі ж інші випадки — полісемія: «За омонімією нічого не ховається, крім випадковості. Тому пізнавальний інтерес полісемії величезний. Пізнавальний інтерес омонімії — мізерний» [Абаев: 40]. Пор. ще обговорення проблем омонімії, під час якого лунали застереження про «небезпеку суб'єктивізму і свавілля при виділенні омонімів» [Григорьев: 162].

На нашу думку, в пропріальній сфері лексики існує специфічна категорія *ономастичної омонімії*, яка охоплює цілу низку різновидів омонімів[1]. Перш за все, слід виділити *екстраономастичні омоніми* — ідентичні за формою апелятивні і пропріальні лексеми. *Інтраономастичні*

[1] *Скляренко О. М.* Види омонімії в топонімічній системі та засоби її подолання // Мовознавство. — 1981. — № 3. — С. 44—47.

омоніми охоплюють ідентичні за формою власні назви, що належать до одного й того ж ономастичного класу. Прикладом *інтратопонімної омонімії* виступає гідронім **Буг** — назва рік **Буг (Західний)** і **Буг (Південний)** [Омоніми: 403]. Можна сказати, що *топонімна омонімія — це одна тополексема з кількома топосемантемами. Інтраантропонімними омонімами* виступають, наприклад, пестливі імена від повних, пор., укр. **Леся** (від *Олександра*, *Олена* і *Лариса*) [Омоніми: 403]. Аналогічно *інтеронімастичні омоніми* охоплюють ідентичні за формою власні назви, що належать до різних ономастичних класів. Такими є *інтертопонімні омоніми* **Славутич** (поетична назва Дніпра і назва міста) [Омоніми: 403]. Американський антропонім **Washington** має 64 інтеронімастичні омоніми в різних категоріях власних назв ономастикону США.

Окрему групу становлять омоніми на інтерлінгвальному рівні, тобто омоніми, які виникли внаслідок випадкового збігу власних назв у різних мовах. Всесвітня ономастика багата на такі *інтерлінгвальні омоніми*. Пор., наприклад, **Анди** — село на Кавказі і гори в Південній Америці; **Athēnai** (**Ἀθῆναι**) — місто в Греції і **Atena** — плем'я в Північній Америці; **Ida** — гора на острові Крит і **Ida** — місто в Японії; **Куба** — місто на Кавказі і острів Середньої Америки; **Laos** — місто і річка в Південній Італії і область в Індо-Китаї; **По** — річка в Італії і місто в Китаї; **Παρία** (звичайно **Πάρος**) — острів в Егейському морі і **Paria** — півострів в Південній Америці; пор. ще **Албанія** — країна на Балканському півострові і **Албанія** — старовинна назва Азербайджану[1]. Таким чином, питання може йти не про те, існує чи ні ономастична омонімія як специфічна лексична категорія (це питання нам здається остаточно і позитивно вирішеним), а про те, яку питому вагу вона займає в ономастиці різних мов і яку роль вона відіграє. Е. Еман, порівнюючи німецьку, французьку та англійську мови з точки зору їх відношення до омонімії, дійшов висновку, що «французька мова реагує на неї найчутливіше», англійська ставиться до неї «дуже терпляче і спокійно допускає існування величезної кількості омонімічних слів, навіть у тих випадках, коли це може призвести до непорозуміння», німецька ж мова займає проміжну позицію. Е. Еман вважає, що «причини неоднакової реакції трьох зазначених мов значною мірою стосуються галузі психології» [Эман: 118]. Цікаво було б дослідити ономастичну омонімію в аналогічному типологічному ракурсі.

Проблеми синонімії в мовознавстві також вважаються складними. Ю. Д. Апресян визнає: «Поняття синоніма — одне з найменш розроблених понять у сучасній семантиці» [Апресян: 84]. Об'єктивні труднощі дослідження синонімів, за Ю. Д. Апресяном, зводяться до того, що «не вироблені критерії виділення синонімів, ‹...› не існує скільки-

[1] *Георгиев В.* Вопросы родства средиземноморских языков // Вопросы языкознания. — 1954. — № 4. — С. 45.

небудь точної методики встановлення синонімічності словарних одиниць»; ні в нас, ні за кордоном «поняття відтінку значення (смислового відтінку) не розкрито». «Критерієм синонімічності є спільність значення слів. Проте цей критерій не може бути використаний до тієї пори, доки не будуть знайдені матеріальні, конкретно-лінгвістичні умови прояву цієї спільності значень у мовленні» [Апресян: 87]. На думку С. Ульмана, точних методів вивчення синонімів не існує. Тому всяке дослідження синонімів «імпресіоністське» [Ullmann: 232—233]. О. І. Смирницький вважає, що лексикологія не повинна займатися проблемою синонімів, бо «сукупність синонімів не утворює реальної групи, часткової лексичної системи в складі загальної системи лексики даної мови» [Смирницкий: 202].

Тим складніше вивчення синонімії в ономастичній лексиці. Пропріальній лексиці не властива синонімія в звичному розумінні. Проте для неї характерна *ономастична синонімія*. Якщо під терміном 'синоніми' розуміти «слова однієї й тієї ж частини мови ‹...›, що мають повністю або частково збіжні значення» [Синонимы: 447], та взяти до уваги, що домінантні значення оніма — його номінативна функція, функція виділення даного об'єкта з ряду подібних та його ідентифікація, то можна дійти висновку, що *ономастична синонімія* — це сукупність різних назв одного й того ж об'єкта. А. О. Білецький вважав *топонімними синонімами* назви *Дніпра:* **Борістенес**, **Данапріс**, **Дніпро** [Білецький: 54]. Розуміючи всю специфіку топонімної синонімії, А. О. Білецький зазначає: «Синонімію топонімів ‹...› треба відрізняти від синонімії загальних імен (геонімів), тому що в перших вона має об'єктний або предметний характер, а у других — ідеальний, або концептуальний, характер» [Белецкий: 15]. Можна сказати, що *топонімна синонімія* — вираження кількома тополексемами однієї топосемантеми, тобто найменування однієї топореалеми кількома тополексемами.

В топонімії можна виділити *діахронічні ряди топонімних синонімів*, коли один географічний об'єкт (наприклад, населений пункт) має низку назв, які послідовно змінюють одна одну, а також *синхронічні ряди топонімних синонімів*, коли на єдиній часовій площині існують кілька назв, наприклад, одного й того ж населеного пункту. Наприкінці XI ст. місто **Київ** поряд із своєю стародавньою назвою мало і татарську назву **Манкермен** [Белецкий: 41]. Обидва ойконіми можна розглядати як синонімічні. Ще раніше, в VI ст. н. е., а може й раніше, старовинне слов'янське місто в злитті Дніпра та Десни, крім відомої назви **Кыевъ**, мало іншу назву — **Sǫvodъ** (пор. збережений до наших днів гідронім *Сувид*) [Бирнбаум: 339]. Ці дві назви одного й того ж міста також можна кваліфікувати як синхронічні синоніми.

Розуміючи власні назви як специфічні лінгвістичні знаки (а, точніше, як ономастичні знаки) і міркуючи над функціонуванням пропріальних лексем, вважаємо за необхідне розмежовувати *ономас-*

тичні знаки мови і *ономастичні знаки мовлення*. Ономастичні знаки мови — це відносно стабільні, постійні, сталі власні імена, які зафіксовані в спеціальних ономастиконах, топонімних словниках, офіційних списках особових імен, прізвищ тощо. Під ономастичними знаками мовлення розуміємо конкретну реалізацію знаків мови в кожному мовному акті, в рамках якого за потребою того, хто говорить, ономастичні знаки мови можуть підлягати змінам, трансформаціям, варіаціям або навіть повній заміні одного знака мови іншим, зберігаючи ономастичне значення знака — вказівку на той об'єкт, про який іде мова. Виникають проблеми варіативності ономастичних знаків. Це ще одна з важливих проблем ономастичної теорії — проблема ономастичної синонімії і ономастичної варіативності. Пропріальні лексеми, що належать до рівня мови, — це *потенційні власні назви*. Пропріальні лексеми, які реалізуються в конкретних актах мови, — це *актуалізовані власні назви*.

Кожна мова має певні різновиди. Наприклад, стандартна англійська мова як нормалізована літературна мова освічених людей протиставляється різним діалектам, а також вульгарній та просторічній мові (пор. терміни, які її характеризують: Standard English, Literary English, Common English, Popular English, Colloquial English, Slang, Jargon, Cant тощо). Існують також різновиди англійської мови в США, Канаді, Австралії тощо. Одні й ті ж власні імена в різному діалектному і стилістичному оточенні можуть бути неідентичними, варіюють. Крім того, існують різні лексичні варіанти, різні позначення одного й того ж географічного об'єкта. Різні ономастичні варіанти належать до різних сфер вжитку і часто розрізнюються рівнем своєї експресивно-емоційної інтенсивності. Ойконімія США багата на топонімні варіанти, які мають великий діапазон стилістичних розбіжностей, від книжно-літературних утворень до розмовно-побутових. Чим відоміше і значніше за своїм соціальним статусом місто, тим більшу кількість ойконімних варіантів воно має. Ойконім **New York** має понад 80 різностилістичних пропріальних лексем-варіантів, ойконім **San Francisco** — понад 50. Деякі з топонімних варіантів із розмовного неофіційного рівня переходять на рівень напівофіційний і використовуються в підручниках географії, згадуються у статтях і довідниках. Такого роду топоніми-прізвиська відомі кожному жителю США. Місто *Нью-Йорк* — це **Big Apple** «Велике яблуко», *Чикаго* — **Windy City** «Місто вітрів».

Таким чином, ономастична синонімія тісно пов'язана з варіативністю онімів, як діахронічною, різночасовою, так і синхронічною. Часто топоніми мають численні діахронічні варіанти. З іншого боку, до синхронічної синонімії тісно прилягають синхронічні варіанти топонімів в усній мові (наприклад, скорочені чи усічені назви, еліптичні назви тощо). Причини їх появи можуть бути різноманітними, проте факт їх існування незаперечний.

Проблема топонімних синонімів, топонімних варіантів потребує подальшої типологічної розробки. Деякі власні назви мають варіанти різними мовами. Притока *Нілу* **Голубий Ніл** в різних мовах має різну лінгвістичну реалізацію. На ефіопській мові це **Nil Abbai**, на арабській — **Bahr el-Azrak** (дослівно «Річка голуба») на французькій — **Nil Bleu**, на іспанській — **Nilo Azul**, на англійській — **Blue Nile** тощо. Як ці топонімні лексеми розглядати у форматі загальносвітової типологічної ономастики: як різні назви, як варіанти однієї назви, як топонімні синоніми? За якими критеріями проводити їх класифікацію?

Щодо антонімів, то їх традиційно визначають як слова з протилежним значенням. У лінгвістичній літературі «зауваження щодо сутності антонімів дуже скудні. Переважна більшість авторів не робить ніяких зусиль, щоб розкрити суть антонімії, вияснити, що таке 'протилежне значення'» [Комиссаров: 51].

Поняття *ономастичних антонімів* реалізується в бінарних ономастичних конструкціях з атрибутивними компонентами з протилежним значенням, на зразок складених топонімів, першим компонентом яких виступають прикметники *Верхній — Нижній*, *Старий — Новий*, *Великий — Малий* тощо.

ОНОМАСТИЧНІ ПОНЯТТЯ І ЛЕКСИЧНА НАПОВНЕНІСТЬ ВЛАСНИХ ІМЕН

Основна загальноономастична тенденція направлена на відчуження, відособлення своїх компонентів від апелятивних корелятів, посилення в них ономастичності і зменшення загальності, апелятивності. Ця дивергентна направленість ономастичної системи поєднується з іншою могутньою тенденцією — конвергентністю. Внутрішньоономастичні конвергентні зусилля ономастичної системи скеровані на зближення своїх компонентів, на їх взаємне уподібнення, на їх уніфікацію. Конвергенті тенденції сприяють згуртовуванню власних назв у певні, відносно стійкі, стабільні ономастичні групи, які називають об'єкти в рамках конкретних, чітко розмежованих категорій реальної дійсності. Виникають специфічні ряди власних назв, ономастичні розряди, які об'єднують власні назви за певними ономастичними ознаками. Ці ономастичні ознаки співвідносять власні назви з відповідним ономастичним класом та ідентифікують їх у ньому.

Сукупність ономастично релевантних ознак на рівні конкретних класів власних імен формують специфічні *ономастичні поняття*. Такі власні імена, як рос. **Иванов**, **Петров**, англ. **Johnny**, **Charley**, передають загальне поняття людини, особи певної національності, певної статі, в конкретних випадках також певного віку, а також належність оніма до конкретної антропонімної категорії. За цими різновидами антропонімів, безвідносно до конкретної людини, стоїть величезний

національний ономастикон з незліченною кількістю антропонімовживань, неймовірно величезна та могутня ономастична система, за ними стоїть мовна традиція народу, його ономастичні смаки, ономастичні уподобання. Ця могутня сила сприяє формуванню ономастичних понять. Тому немає жодного сенсу в лінгвістичному порівнянні онімів типу рос. **Петров**, **Иванов** з вигуками типу *Ах*, *Ох* стосовно відсутності в них понять, як це роблять деякі лінгвісти.

Ономастичне поняття, спираючись на ономастичні ознаки, на усвідомлене значення власного імені, може допустити або заборонити використання певного оніма. Популярний англійський артист-комік і кінорежисер відомий під своєю антропонімною формулою **Charley Chaplin**. Проте ономастичне поняття та ономастичні смаки не дозволять назвати відомого англійського вченого **Charles Darwin** антропонімом *Charley* (принаймні в офіційній ситуації).

Специфічні ономастичні поняття, певне лексичне значення можуть бути пов'язані також із словотвірною структурою онімів. Тому словотвірна структура може бути релевантною при розгляді лексико-семантичних особливостей власних імен. Лексичне наповнення простих власних назв може відрізнятися від семантичної прозорості непростих ономастичних утворень (складних, складених тощо). З іншого боку, смисловий зміст власних імен може вплинути на вибір їх словотвірної структури. Структурні зміни можуть трансформувати розуміння внутрішньої форми онімів. Специфіка лексичного значення онімів може визначати їх словотвірну специфіку, і навпаки. Не можна вважати цілком асемантичними, абсолютно позбавленими певного лексичного значення такі ойконіми, як, наприклад, **Заріка**, **Заболото**, **Надлиманське**. Їх можна зрозуміти як «назви невеличких українських поселень, розташованих, відповідно, біля річки, за болотом, над лиманом».

Ономастика складається з численних класів власних імен, і кожний ономастичний клас має своє власне джерело номінації, своє власне коло вихідних загальних імен. Назви кораблів, наприклад, запозичуються з іншого джерела, ніж назви магазинів, кафе, фабрик і заводів. При цьому всі власні назви належать до єдиної ономастичної системи, що передбачає можливість взаємного обміну власними назвами різних ономастичних класів. Власне ім'я **Одеса**, наприклад, може бути назвою корабля, магазина, ресторану, готелю, кінотеатру, газети чи, скажімо, астероїда. Тим не менше кожний ономастичний клас в цілому пов'язаний із своїм достатньо чітко окресленим апелятивними джерелом[1]. Таким чином, різні апелятивні поля можуть мати різну онімізуючу здатність щодо різних ономастичних класів.

[1] Детальніше про це див.: *Скляренко А. М.*, *Скляренко О. Н.* Иерархия ономастической системы (к постановке проблемы) // Слов'янський збірник. Збірник наукових праць. Випуск XII. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. — С. 140—144.

Ономастична ієрархія — це живий ономастичний простір, який характеризується не лише плавним переходом від одного ономастичного шару до іншого, але й ономастичними коливаннями онімів, що формують цей простір. Будь-яка власна назва може змінювати свій ступінь ономастичності в різних мовних умовах, в різних мовних оточеннях. Одна й та ж власна назва може бути ономастично різною в мові і в мовленні, в офіційному використанні і в повсякденному контексті, на карті, в літературних творах чи в процесі усної комунікації. Одна й та ж ономастична одиниця трансформується в численні лексико-семантичні дивергенти, які ідентичні в плані вираження, проте розрізнюються в плані змісту в соціальних діалектах, в сленговій та жаргонній лексиці. Власні широко вживані і загальновідомі назви можуть ономастично відрізнятися від мало кому відомих назв, від назв, які рідко використовуються. Ономастичні осциляції збільшуються у напрямку до основи ономастичної піраміди, де взаємодія власних і загальних назв особливо активна. Численні географічні терміни (особливо локальні географічні терміни з вузьким значенням) виступають назвами тих географічних об'єктів, які вони позначають. Ономастичні коливання особливо активні в мікроонімах — назвах невеличких ручаїв, пагорбів, пасовиськ тощо, а також у сфері прізвиськ та кличок тварин.

Інколи назва об'єкта, прізвисько людини чи кличка тварини можуть бути передбачені, прогнозовані, детерміновані, або, навпаки, назви можуть дати уяву про особу або об'єкт, що отримує назву. Цьому сприяють ономастичні поняття. Прізвиська людей на зразок укр. **Рудий**, **Курноса**, рос. **Очкарик**; імена коней укр. **Вороний**, рос. **Гнедой**, **Пегий**, **Савраска**; прізвиська собак укр. **Сірко**, **Рябко**, рос. **Шарик**, **Жучка** детерміновані певними властивостями тих, хто отримує ім'я, прізвисько, кличку. Їх не можна довільно дати тим, хто цих властивостей не має. Ономастичні поняття виступають як могутня сила, з якою не можна не рахуватися.

Рівень передбачуваності назв, особливо географічних, в ономастичній ієрархії неоднаковий у різних мовах. Він набагато вищий, наприклад, у тюркських мовах, аніж у слов'янських.

Ономастичні ознаки виділяються на рівні мови як системи і складають системне значення власних імен. Узагальнююче значення таких власних імен — не мета, основний зміст їх семантики, воно обумовлено дивергентно-конвергентними тенденціями ономастичної системи. Значення власних назв у цих випадках похідне від їх вжитку.

Пропріальна сфера лексики, як зазначалося, — це багатошарова ономастична піраміда, страти якої відрізняються один від одного ступенем ономастичності. З ономастичної точки зору апелятивна сфера лексики, що лежить в основі ономастичної піраміди, також не гомогенна. Загальні назви також організовуються ієрархічно. Апелятивна лексика з ономастичної точки зору поділяється на численні страти за

їх *здатністю до онімізації*. Не всі загальні імена можуть стати власними іменами (оказіональні утворення зустрічаються рідко). Українські іменники на зразок *мислення*, *вивчення*, *зір* мало спроможні до онімізації, в той час як численні назви професій, родинних зв'язків, унікальні іменники, такі як *земля*, *сонце*, *місяць* тощо, при певних умовах можуть легко потрапити до лав власних імен.

Таким чином, конкретний аналіз власних імен сучасної європейської (європеїзованої) лінгвістичної (ономастичної) культури дозволяє дійти висновку про недопустимість абсолютизації тези про принципову відсутність лексичного значення у власних назв.

ПРОБЛЕМА ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ ОНІМІВ З ТОЧКИ ЗОРУ ТИПОЛОГІЇ

Розмірковуючи над значенням власних імен, А. О. Білецький пропонує уявити собі безглуздість запитань до людини, яка, представляючись, назвала себе *Сергієм*: «А що це значить?» [Белецкий: 188]. Це типовий погляд на проблему значення імені у людини європейського ономастичного мислення. Проте, якщо поглянути на проблему лексичного значення власних імен з точки зору типології, то таке запитання не таке вже й безглузде. Навпаки, виявиться безперечним, що певні розряди власних назв у різних народів у різні часи зберігають своє лексичне значення протягом всього часу існування і це невивітрюване лексичне значення власних імен відіграє величезну роль в житті різних етносів. В старокитайській антропонімній системі власні імена у вузькому розумінні цього слова завжди мали лексичне значення і співіснували як апелятиви; вони всі й функціонували саме тому, що були повнозначними словами [Крюков: 208—209]. У лінгвістичній (ономастичній) культурі індуїстів деякі імена настільки багаті своїм лексичним значенням, що сприймаються як «текст з певними характеристиками», як «певним чином закодоване повідомлення» [Огибенин: 216—224]. Пор., наприклад, імена божеств у ведійській ономастиці, де їх імена відбивають властиві їм функції. У «Рігведі» множинність імен божеств відповідає множинності їх функцій. Вчені, які досліджують арабські власні імена, підкреслюють їх «семантичне навантаження». Так, доісламські імена людей часто були запозичені з апелятивної лексики. Це позначення тварин: **Асад** 'лев', **Калб** 'собака', **Сакр** 'сокіл'; це позначення різних предметів, особливо зброї, дорогоцінного каміння: **Зумаррад** 'ізумруд' тощо. Власні імена в арабів «завжди мають певне семантичне навантаження, хоч і дещо послаблене порівнянно з онімами — загальними словами» [Илизаров: 296—297]. На думку авторів, такі «антропонімні системи, як старослов'янська, староскандинавська, грецька, китайська, в цьому відношенні наближаються до арабської» [Илизаров: 296].

Згадаймо слова О. О. Потебні про етноси, для яких назва речі була важливіша за саму річ, згадаймо про широко вживаний у різних народів звичай приховувати справжнє ім'я від чужих, згадаймо про звичай давати дітям імена-обереги, які будуть охороняти людину впродовж всього її життя [Потебня: 393—400]. В багатьох етносів вважалось (вважається й зараз), що семантика імені людини впливає на всю її подальшу долю. Магічне сприйняття власного імені було характерно для багатьох народів: індусів, старовинних єгиптян, греків, фінікійців, вавилонян, ассірійців тощо. Античні римляни називали немовля іменем **Fortis** не тому, що воно проявило риси мужності і хоробрості в колисці, а тому що мали надію, що воно стане таким, коли виросте.

Сама проблема наявності чи відсутності лексичної семантики у власних назв виникає перш за все у носіїв європейської культури завдяки «європоцентристському» мисленню науковців. Така проблема не існує для гігантської поліетнічної африканської культурної спільноти, в якій, наприклад, особові імена людей завжди семантично прозорі і здебільшого мотивовані. Навпаки, африканців дратує той факт, що особові імена європейців «незрозумілі» і не несуть ніякої мотивованої інформації. Декілька конкретних фактів із африканської номінації. В багатьох африканських етносах дітей часто називають за ознакою часу народження дитини (частина дня, день неділі, сезон, свято тощо), пор. особові імена на суахілі: **Chausiku** ('Вночі' — дитина народилась вночі), **Juma** (чоловіче ім'я), **Mwajuma** (жіноче ім'я) — ('П'ятниця' — дитина народилася в п'ятницю); **Masika** ('Сезон дощів' — дитина народилась у сезон дощів); **Mwaka** ('Рік' — дитина народилась під час святкування Нового року) тощо [Duke: 143]. Особовим іменем може бути місце народження дитини, яка-небудь політична подія в країні або якась подія в родині, зовнішні особливості дитини, чи фінансовий стан батьків, чи будь-який інший мотив для номінації. Майже в усіх африканських етносах дітей часто називають за номерами. Першій дитині дають ім'я 'Один' (на суахілі **Mosi**), другу дитину називають 'Два' (на суахілі **Pili**) [Duke: 144]. Особовим іменем може бути будь-який прикметник, як, наприклад, антропоніми на мові акан **Tunum** 'Чорний', **Okesee** 'Великий', **Ata** 'Малий', **Bafan** 'Покалічений' [Duke: 145]. Іменем може бути також будь-яке дієслово чи навіть ціле речення на зразок імен 'Він запізнився' (хлопчик народився пізніше, ніж очікували), 'Вона поспішила' (дівчинка народилась у дуже молодих батьків) тощо. Приклади особових імен на берберській мові у туарегів: **Ahar** 'Лев' (чоловіче ім'я), **Tibeggit** 'Шакал' (жіноче ім'я), **Gharat** 'Сезон-жаркий-восени', **Tanfa** 'Вона корисна', **Tendew** 'Її покинули', **Tahambayat** 'Та, в якої ясна чорні' [Aghali: 259]. Згідно з африканським ономастичним мисленням, семантика власних імен завжди жива, обов'язково несе якусь інформацію про конкретну людину, є своєрідним засобом збереження в пам'яті реальних фактів і подій.

Формальні маркери особових імен у африканських народів дуже різноманітні і часто вельми ефективні. Це може бути, наприклад, обов'язкове скорочення останньої довгої голосної, як, наприклад, у мові хауса, пор. апелятиви: *azumii* 'місяць посту', *baacoo* 'чужий', *dogoo* 'високий' і відповідні власні імена: **Azumi**, **Baaco**, **Dogo** [Duke: 147]. Це може бути обов'язкове додавання антропонімного префікса, як у мові зулусів, пор. апелятиви *isipho* 'подарунок', *igugu* 'скарб', *amandla* 'сила', *ezunkawini* 'серед мавп', *ekuseni* 'рано-вранці', *linda* 'чекати', *themba* 'мати надію' і особові імена **uSipho**, **uGugu**, **uMandla**, **uZunkawini**, **uKuseni**, **uLinda**, **uThemba** [Duke: 148].

На Крайній Півночі та Крайньому Сході Росії мешкають близько двох десятків різних етносів — ненці, селькупи, кети, евенки, нанайці, коряки, ескімоси, ітельмени, алеути та інші. Кожен з цих народів має свою самобутню ономастику. За відбором мотиваційних ознак для називання, засобів номінації, пропріальної лексики та специфіки її функціонування, загалом, за своїм ономастичним мисленням нордичні народи значно відрізняються від загальноєвропейських ономастичних стандартів. Особові імена, зокрема, обумовлені не лише особливостями життя самого народу, але й загальною специфікою їх антропонімної системи, характером номінації. Наведемо лише кілька ономастичних прикладів.

Ненці — найчисленніший етнос Крайньої Півночі часто дають своїм дітям автохтонні семантично значимі імена з метою їх виховання. Так, назвавши хлопчика іменем **Вавля** 'Ляже на ліжко вмерлого', його ніби зобов'язують бути схожим на померлого дідуся, зайняти його місце в житті. Інколи дітям дають імена від позначень людей старшої генерації на зразок **Весако** 'Старик', **Ірико** 'Дідусь', **Хасавако** 'Чоловік', **Неко** 'Жінка', **Пухуця** 'Стара (жінка)', **Хадако** 'Бабуся'. При іменуванні дитини ненці, як і інші народи Крайньої Півночі, брали до уваги обставини народження дитини та родинного життя, час і місце народження дитини, особливості погоди під час народження і безліч інших мотивів. Пор. такі імена, як **Мюсена** 'Кочовий' (хлопчик народився під час кочування); **Натена** 'Очікуваний' (в родині з нетерпінням чекали народження хлопчика); **Сивне** 'Жінка-зима' (дівчинка народилася взимку); **Хадне** 'Жінка-хуртовина' (дівчинка народилася під час завірюхи); **Ялане** 'Світло-жінка' (дівчинку порівнюють із сонячним сяйвом) [Ненцы: 235]. Семантика імені «жива» не лише під час найменування, вона залишається такою весь час функціонування антропоніма. Нганасани — нечисленний північний народ, який займається розведенням оленів, мають власну антропонімну систему. У нганасанів кількість імен не обмежена, імена рідко повторюються, іменем може стати будь-яке слово мови або будь-яке сполучення слів. Іменами бувають іменники з самою різноманітною семантикою на зразок **Антук** 'Човен' (дитина народилась, коли пливли на човні по річці); **Дямаху** 'Птах' (під час народження дівчинки прилетіло багато птахів); **Мунку** 'Ліс'

(дівчинка народилась, коли з тундри поїхали в лісову зону); **Меру** 'Піщаний берег' (хлопчик народився на піщаному березі річки), пор. ще імена **Сейми** 'Око', **Нуруко** 'Кружка' (обличчя немовля своїми рисами нагадувало кружку). Власними іменами можуть бути прикметники: **Няче** 'Добрий', **Ну манку** 'Молодий', дієслова в різних граматичних формах: **Кидипте** 'Розбудив' (своїм народженням); **Хузаа** 'Протік' (під час родів була сильна злива і вода потрапила в чум). Пор. ще такі власні імена, як **Номбупте** 'Більше нікуди' (в родині і без того вже багато дівчат), або ім'я **Хоряу** (імітація криків ластівок, які голосно кричали під час народження дитини) [Нганасаны: 223—224]. Семантика цих імен не вивітрюється з часом, бо вони повністю корелюють з словами загальної мови.

У багатьох народів особові імена — це *прізвиська*, які не повторюються, а кожного разу творяться знову. Різниця між такими особовими іменами і загальними словами мінімальна, пор. особові імена у нанайців. Це невеличкий етнос рибалок і мисливців, який мешкає в басейні нижнього Амуру. Хлопчикам часто дають імена-прізвиська, які специфічним чином відбивають особливості життя населення, пор.: **Пухин** 'Кишки риби', **Пока** 'Риб'ячий міхур', **Пачи** 'Хвіст риби', **Хусикте** 'Риб'яча луска', **Лосума** 'Ніздрі лося' [Нанайцы имена: 167]. Часто хлопчиків називають іменами, в основі яких лежить позначення знарядь виробництва, мисливства: **Суре** 'Сокира', **Гида** 'Спис', предметів побуту, посуду, тощо: **Сіке** 'Куртка', **Отон** 'Корито', **Ганга** 'Крюк над казаном'. Дівчаток називають іменами, пов'язаними з рослинами: **Сингекте** 'Черемшина', **Несулте** 'Горобина', **Дярикта** 'Глід'. Деякі особові імена мають негативний зміст: **Кисоакта** 'Собачий корм', **Чуки** 'Поганий, Підлий', **Уку** 'Нарив', **Хусукте** 'Короста на голові' [Нанайцы: 219—220].

Особові імена у багатьох народів світу в певний період розвитку антропонімної системи утворювалися кожного разу заново, а не повторювалися, не бралися із вже готового антропонімікону. Фактично, це були особові імена-прізвиська.

Розглянемо староруські імена до X ст. (коли Київська Русь прийняла християнство, яке отримало статус державної релігії). Староруські особові імена дохристиянської, язичницької епохи — це чи не найчастіше імена-прізвиська, що відбивали в своїй семантиці факти реального життя. Особові імена дітей бралися батьками з лексики рідного і звичного мовного матеріалу. Це були не просто особові імена, а радше, «прізвищні іменування», «імена-прізвиська». Це був, як пише В. К. Чичагов, «розряд слів доволі численний, а в семантичному і словотвірному плані — вельми різноманітний» [Чичагов: 64], пор. такі особові імена тієї пори, як **Богданъ**, **Баженъ**, **Первой**, **Второй**, **Любимъ** [Карпов: 178]. Християнство разом із культом святих примусово вводило нові (грецькі, староєврейські, латинські) імена. Проте протягом багатьох століть прості люди в повсякденному спілкуванні користувались руськими іменами, на зразок тих, які існували в дохристиянську

епоху. М. М. Тупіков, аналізуючи автохтонні руські імена, зазначає, що «‹...› руські імена до VII ст. включно вживались подібно дохристиянських у значенні особових» [Тупиков: 68]. Він наводить значну кількість руських імен, серед них доволі багато двослівних імен на зразок **Упирь Лихый** (1047 р.), **Добрыня Долгой** (1177 р.), **Тонкой Скоморохъ** (1539), **Нечай Рябъ** (1598 р.), **Пятой Моромец** (1607 р.), **Неупокой Карга** (1614 р.), **Второй Кубанецъ** (1625 р.), **Треня Нецветай** (1629 р.), **Туманъ Болдырь** (1684 р.) [Тупиков: 74—75]. Без сумніву, ці автохтонні імена функціонували як імена-прізвиська. Зрозуміло також, що староруські власні імена людей поступово відступали на другий план і, не зникнувши остаточно, стали виступати у функції прізвиськ: «Прийняття грецьких імен як особових і заміна руських імен на прізвиська було обумовлено закономірностями руського історичного процесу, а не волею окремих особистостей» [Чичагов: 80]. Проте змінився лише офіційний статус староруських імен, але не їх лінгвістична сутність. В інших історичних умовах іменотворчі традиції відродилися, проте, звичайно, зовсім в іншому вигляді. Згадаймо способи найменувань у Запорізького козацтва: стародавні руські іменотворчі імпульси ожили і розквітли своєрідним антропонімним способом.

С. Роспонд, аналізуючи східнослов'янські антропоніми, певну увагу приділяє «первинним, апелятивним іменам, формальна структура яких не відрізняється від загальних імен», які «виступали в індоєвропейську епоху (це імена типу пол. **Baran**, рос. **Губа**, **Соболь**) ‹...›» [Роспонд: 13]. Найдавнішим східнослов'янським іменем первинного, ад'єктивного типу, на його думку, було ім'я **Бос**, VI ст. н. е., а другим іменем такого типу мало б бути ім'я старійшини древлян **Мал**. Цей тип імен із успіхом конкурував з християнськими на зразок **Береза**, **Блоха**, **Гай**, **Гвоздь**, **Гоголь**, **Горох**, **Гусь**, **Капуста**, **Коб**, **Кобила**, **Коваль**, **Кот**, **Козел**, **Комар**, **Зуб**, **Жук**. Вони типові для новгородських грамот на бересті і належать до праіндоєвропейських [Роспонд: 21].

Прізвиська, які переходять до складу особових імен, численні в будь-якій мові. За античними джерелами, ім'я **Платон** було просто прізвиськом знаменитого старогрецького філософа-ідеаліста *Аристокла*. Прізвисько **Платон** означало 'Широкоплечий', 'Плечистий'. Біблійський антропонім **Ізраїль** був спочатку прізвиськом *Іакова*. Відомі нам імена багатьох італійських художників насправді були їх прізвиськами. Це значить, що прізвиська як специфічна номінативна категорія інколи мають своєрідний корпоративний зміст!

Звичайно, імпульси для утворення особових імен можуть бути дуже різноманітні. Наприклад, у башкирів існує стародавня традиція приділяти особливу увагу співзвучності імені. Важливе значення при виборі імені має співзвучність початкових або кінцевих частин імені дитини з іменем батька, матері, брата або сестри. Пор. імена: **Шамиль — Камиль**; **Зелфи — Елфи**; **Ильдар — Гелдар** тощо. Вирішальне значення має не змістова сторона імені, а його звучність [Ураксин: 183].

Тягою башкирів до милозвучності імен, евфонічності, а не до значення, не до семантичної прозорості ми пояснюємо численні використання російських апелятивів для імен: **Металл, Руль, Шина, Молекула, Электрон, Рашпиль, Станок, Старт, Рефлекс, Рафинад, Талия, Планета, Химия** тощо [Закирьянов: 156]. Інша мотивація — взяти за особове ім'я будь-яку іншомовну назву з «екзотичним» звучанням: **Архимед, Дарвин, Нобель, Травиата, Риголетта, Мадрид, Магадан, Марсель, Казбек, Сицилия, Марс, Уран, Юпитер** [Закирьянов: 156—157].

У нівхів — народу, який мешкає на острові Сахалін і в районі східного басейну р. Амур, антропонімна система типологічно близька в семантичному відношенні до антропонімних систем інших автохтонних етносів. Нівхи, як і багато інших народів, вважають, що між семантикою імені і людиною існує нерозривний зв'язок. Тому вони не лише побоювалися назвати своє ім'я чужим людям, але й, спілкуючись між собою, рідко коли називали справжнє ім'я. Замість цього вони використовували родинні терміни, позначення віку, загальні позначення людини або описові конструкції на зразок 'Той, що приїхав' тощо [Нивхи: 239].

Якби якісь лінгвісти-автохтони перейнялися проблемою взаємодії апелятивної і пропріальної лексики, проблемою наявності лексичної семантики у власних назв рідної мови, то їх висновки, мабуть, значною мірою відрізнялися б від тих, які роблять люди європейського ономастичного мислення. Конкретні ономастичні факти свідчать про великий розрив між тим абстрактно-логічним сприйняттям семантики імен, яке властиве деяким мовознавцям і живим сприйняттям семантики імені різними людськими спільнотами. Л. В. Щерба твердив, що «поняття "слова взагалі" не існує», що в різних мовах слово визначається "по-різному"» [Щерба 1945: 175]. Перефразуючи ці слова, можна твердити, що поняття «особове ім'я взагалі» не існує, що в різних мовах воно визначається по-різному.

Розглядаючи власні імена в широкому типологічному аспекті і реальному вимірі, можна стверджувати, що власні імена — це не ономастичні моноліти, що складаються лише з пропріальної субстанції, а, радше, суміші з різним кількісним складом ономастичних і апелятивних властивостей. Більш того, значна кількість лексем — це взагалі суміші, мозаїки з різним процентом апелятивності і ономастичності, тобто вони одночасно і апелятивні, і ономастичні назви (проте кожна лексема володіє цими властивостями по-різному)[1]. В різних мовних

[1] *Скляренко А. М.* Об иерархичности ономастической и артиклевой систем и их взаимодействии (опыт типологического сопоставления) // Съпоставително езикознание. Сопоставительное языкознание. Contrastive Linguistics. — Sofia: Kliment Ohridski University. — XV (1990). — № 6. — С. 22—27.

ситуаціях, в різних мовних контекстах, в різних мовах і в різних мовних умовах гору бере той чи інший аспект. Ще раз згадаймо в цьому зв'язку квантово-хвильову фізичну теорію, згідно з якою властивості частинки та хвилі збігаються і основним поняттям виступає поняття «частинка-хвиля».

ПРО ВТОРИННЕ ОНОМАСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Як зазначалось, кожна власна назва має своє специфічне ономастичне значення. Виходячи з конкретної соціально обумовленої ідентифікації, оніми можуть одержувати й інші семантичні диференційні ознаки. Іншими словами, чисто ономастичне значення може бути тісно пов'язане з екстралінгвістичними факторами: спираючись на реалії навколишнього світу, ономастична семантика збагачується за наявності «фонових знань», «фонової інформації». Чим більше відомий денотат та його індивідуальні ознаки інформаційного характеру, тим багатша ономастична семантика власних імен. Таким чином, у семантичній структурі онімів поряд з інтралінгвістичними і власне ономастичними факторами важливе значення отримують і фактори екстралінгвістичні. А. П. Критенко, підтримуючи думку про семантичну наповненість власних назв, поділяє всі оніми «на дві різко розмежовані групи: назви з багатою або повною семантикою і назви з бідною семантикою (**Шевченко**, **Ньютон**; **Дніпро**, **Дунай**; **Галичина**, **Сибір**; **Сахалін**, **Ява**; **Київ**, **Рим** тощо)» [Критенко: 18].

Розглянемо власні назви з максимальним ступенем ономастичності, такі як **Київ**, **Рим**, **Венеція**. Традиційно вважається, що ці та подібні топонімні лексеми не є носіями понять, бо вони не містять узагальнення. Їх відповідники в мисленні не поняття, а уявлення. Вони, як і всі оніми, виражають *індивідуальне ономастичне поняття*. Проте вони мають багату ономастичну семантику, містять значно більше конкретної інформації, ніж апелятиви *місто*, *село*, *селище*. З назвами цих міст пов'язані певні атрибути. Чим більше ми знаємо про ці міста, тим більша кількість різноманітних рис асоціюється з ними, тим більшу здатність до узагальнення вони отримують. Ці назви отримують значення і *лінгвістичну значимість* (*valeur* у сосюріанському розумінні цього терміна) тільки завдяки ідентифікації імені з певними атрибутами. Завдяки своєму специфічному функціонуванню, певним екстратопонімним факторам вони починають виражати не лише індивідуальне ономастичне поняття, але й *ономастичне поняття класу*, вони стають *соціальними назвами*. Назви з багатим ономастичним значенням отримують певний *соціокультурний зміст*, ряд супровідних значень. Відбувається певне *ономастичне узагальнення*. Іншими словами, такі оніми отримують лексичне значення, проте вже іншого, вторинного, плану.

Ономастична семантика, яку виражають пропріальні лексеми, базується не на їх первісній «смисловій субстанції», не на їх «смисловій сутності», а винятково на їх функціонуванні. Якщо для загальних імен функція — це прояв сутності, то для власних імен *функція — не прояв сутності, це сама сутність*. У цьому полягає одна з універсальних властивостей пропріальної лексики.

Соціальні назви міст, залишаючись індивідуальними назвами, перетворюються на своєрідні *назви-титули*, *назви-символи*, які присвоюються іншим містам, що мають відповідні властивості. Місто **Вилково** в Одеській області часто називають **Венецією** і обсяг вторинної лексичної семантики в цій назві досить великий. Це своєрідний (неофіційний) соціальний титул. Присвоєння (неофіційне) назви як титулу означає й присвоєння одного або декількох смислових компонентів соціального імені **Венеція**. Соціальна назва **Венеція** як специфічний титул може бути (також неофіційно) присвоєна і іншим містам. У Росії це *Санкт-Петербург*, у Швеції — *Стокгольм* тощо. Багатство ономастичної семантики ойконіма **Венеція** приводить до діалектичного семантичного перелому, кількісні фактори переходять в якісні: онім, який виражав *індивідуальне ономастичне поняття*, стає спроможним виражати *клас ономастичних понять*. Відбувається *топонімна метафоризація назви*. Метафорична власна назва набуває часткового загального значення, в ній виникають і розвиваються риси вторинної апелятивності, відбувається певна деонімізація. Треба, однак, підкреслити, що вторинна власна назва ніколи повністю не переходить в апелятивну сферу до того часу, поки залишається зв'язок з першоосновою — вихідною індивідуальною власною назвою, ономастичним мотиватором і поки лексема залишається в межах певного лексичного кола. Навіть коли метафоризована власна назва починає вживатися у формі множини, вона залишається тополексемою з редукованими ономастичними властивостями. В метафоризованих власних назвах об'єм вторинної «апелятивності» більший, ніж у корелюючих вихідних онімах. Проте всі вони не залишають меж єдиної ономастичної системи.

При міркуванні про ономастичне значення онімів треба мати на увазі також поняття *персонального ономастичного ідіолекту*. Кожна людина має персональне, особисте, індивідуальне світосприймання, світовідчуття, своє власне ставлення до явищ навколишньої дійсності, свою особисту їх оцінку. Це повною мірою стосується й ономастичного оточення людини. Кожна особистість має своє власне *ономастичне бачення*, *ономастичне уявлення* стосовно конкретних власних назв — компонентів ономастичного середовища.

Проте ономастичні ідіолекти кожного носія конкретної національної мови мають не лише різні риси, але й риси спільні, загальні для всіх мовців. Існує, так би мовити, *національний ономастичний ідіолект*, який може суттєво відрізнятися від інших національних оно-

мастичних ідіолектів. Скажімо, значення власних назв **Рим**, **Венеція**, які належать до ономастичного ідіолекту українців, будуть відмінними від значень ойконімів **Roma**, **Venezia** у італійців або від комплексів значень назв **Rome**, **Venice** в англійському ономастичному ідіолекті. Таким чином, повне ономастичне значення одного й того ж оніма може мати безліч конкретних субзначень.

Спроможність до ономастичної метафоризації, здатність виражати не лише індивідуальне поняття, а й клас понять потенційно притаманна будь-якому оніму з багатою ономастичною семантикою. Особливо здатність до ономастичної метафоризації, до спроможності виражати клас понять (а не лише індивідуальне поняття) властива антропонімному сектору ономастики. Такі всесвітньо відомі антропоніми, як, наприклад, **Бетховен**, **Сократ**, **Крез** і подібні, мають багату ономастичну семантику і набувають додаткової вторинної лексичної семантики, символізму. Прізвище **Бетховен** виступає як символ музикальної обдарованості, ім'я **Сократ** виступає як символ мудрості, а ім'я **Крез** — символ багатства. Ці антропоніми виступають як своєрідні *антропонімні титули*.

Розглядаючи аналогічні назви, П. Крістоферсен, ще в 1939 р. дійшов висновку: «При переході власного імені в загальну назву губиться спроможність називати лише одного індивіда: виникає загальна назва, яка співвідноситься з класом <...> індивідів з тими ж якостями: **Нерон** — для жорсткого тирана, **Геркулес** — для силача» [Christophersen: 64]. Цю тезу П. Крістоферсена пропагує в численних працях О. В. Суперанська[1].

На нашу думку, це не зовсім так, а, точніше, зовсім не так. Антропоніми на зразок **Нерон**, **Геркулес** *ніколи* не гублять свого ономастичного статусу при метафоричному вживанні, вони лише певною мірою метафоризуються: замість того, щоб виражати *індивідуальне ономастичне поняття*, такі імена починають виражати *класове ономастичне поняття*. Перетворюючись на метафоричні власні назви, ці пропріальні лексеми розвивають потенційно закладені в них апелятивні властивості, які значною мірою (але ніколи повністю) витісняють ономастичні властивості. Поки існують їх ономастичні мотиватори (вихідні антропоніми), поки існує живий етимологічний зв'язок між словами і поки вони функціонують у межах єдиного лексичного поля, вони залишаються в ономастичному просторі. Власні імена реальних особистостей, літературних, біблійних, міфологічних та інших персонажів, які отримали в загальній мові символічний смисл, узагальненообразний зміст і які вживаються то в порівняннях, то як синонімічні

[1] Див.: *Суперанская А. В.* Общая теория имени собственного. — 2-е изд. — М.: ЛКИ, 2007. — С. 79; *Суперанская А. В.* Прецедентные ситуации, фразы, имена // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. Слов'янська філологія. — Чернівці: Рута, 2007. — Вип. 354—355. — С. 370.

позначення відповідних явищ, складають специфічний шар *крилатих власних імен*: **Альфонс, Ганімед, Герострат, Голіаф, Іван Грозний, Обломов, Олександр Македонський, Орфей, Павка Корчагін, Пенелопа**. Ці власні імена можуть *вживатися в певних ситуаціях як загальні імена*. Кожне таке крилате ім'я має виразну індивідуальність і смислову насиченість; кожне ім'я стійке за своєю смисловою функцією. Ці імена-характеристики мають *апелятивне застосування* з різним ступенем апелятивності. Кількість таких власних імен, загалом, гранична і досить обмежена. До шару специфічних крилатих імен належать також власні імена, котрі вживаються у сталих антропонімних словосполученнях на зразок **авгієві стайні, дамоклів меч, сизифів труд** тощо. Потенційну здатність перетворюватися у власну назву з виразним апелятивним насиченням має практично кожне ім'я, яке більш-менш широко відоме людському загалу і вживається з певним семантичним зрушенням, в певному узагальненому значенні, в певному метонімічному сенсі, коли на перший план виступають не всі, а лише певні характерні якості і властивості тієї особи, яка носить це ім'я. Пор. рос. «Нет, я не **Байрон**, я другой».

Слово **Нерон** виступає лексичним синонімом словосполучення 'жорстока людина', а слово **Геркулес** синонімізує зі словом 'силач'. Проте перші слова залишаються на ономастичному рівні, а відповідне словосполучення і лексема 'силач' — на апелятивному. Значною мірою деонімізовані оніми **Нерон** і **Геркулес** можуть перейти на нижчий ономастичний рівень — стати прізвиськами людей. Апелятивному словосполученню «жорстока людина» і апелятиву «силач», навпаки, треба піднятися на ономастичний щабель по антропонімній піраміді, щоб стати на нижчий щабель ономастичності — перетворитися на прізвиська. Тому, на наш погляд, такі лексеми, як **Нерон** і **Геркулес**, які є результатом розширення об'єму застосування вихідного значення власного імені, залишаються у сфері власних імен (можливо, на якомусь із шарів ономастичної периферії), в рамках єдиної ономастичної сфери.

В енциклопедії «Українська мова» читаємо, зокрема: «‹...› антономазія — троп, що полягає в заміні прямої назви особи іншою: 1) загальної — *власною назвою* з міфології, історії, літератури тощо на основі певних асоціацій метафоричного характеру (**крез** замість багатій, **Мафусаїл** замість довгожитель, **донжуан** замість зальотник, залицяльник) ‹...›» [Антономазія: 39]. Якщо ми вірно розуміємо авторів, то слова **крез, Мафусаїл, донжуан** залишаються *власними іменами* в порівнянні з загальними словами *багатій, довгожитель, залицяльник*, з чим ми цілком погоджуємось. Процес *часткової деонімізації*, якої зазнали ці власні імена (не однаковою мірою), *збільшив* потенційно завжди присутні у власних іменах *апелятивні властивості* за рахунок *редукції ономастичних властивостей*, проте

він не позбавив їх повністю ономастичного статусу. Зазначимо, що кожне конкретне частково деонімізоване власне ім'я проходить свій власний деонімізаційний шлях, різний у різних онімів. Деякі із них проходять цей шлях до кінця і перетворюються на *повністю деонімізовані власні назви.*

Повністю деонімізовані особові імена остаточно гублять свій етимологічний зв'язок з першоантропонімом, покидають своє лексичне поле і перетворюються на справжні апелятиви. Латинське власне ім'я **Caesar** через готське *Kaisar* 'імператор' перейшло до слов'ян у формі титула *цар*, пор. титул староболгарських правителів, починаючи з царя Сімеона (917 р.), а також *кесар*, *цесар* на позначення візантійських імператорів, починаючи з XI ст. В 1547 р. титул *цар* прийняв Іван Грозний. Пор. також різні слов'янські рефлекси **korl'ъ/kărl'ъ* > *король/краль/krol* — модифікації германського імені **Karl** (тобто Карл Великий, 742—814 рр.). А ім'я римського імператора **Траяна** пройшло неповний деонімний шлях і залишилось на рівні власних назв, перетворившись на ім'я «міфічної істоти, а також язичницького божества» [Фасмер IV: 107].

Повну деонімізацію, перетворення власного імені на загальне спостерігаємо в лексемі *васька*, яка, як зазначає М. Фасмер, походить від зменшеного імені **Василій** і має значення 'хлопчик на побігеньках', 'денщик', пор. також *васька* 'кіт' [Фасмер I: 277]. Інколи одна і та ж деонімізована лексема має полігенетичний відантропонімний характер. Рос. *филя* 'дурачок', 'роззява' походить від зменшеного імені рос. **Филя** < рос. **Филипп**, **Филимон**, **Филат**, а в значенні 'шпиг', 'шпигун', можливо, від рос. **Филат** [Фасмер IV: 195]. Повну деонімізацію спостерігаємо і в лексемі *геркулес* — різновид круп. Пор. також онім з максимальним ступенем онімізації — **Наполеон** (Бонапарт), метафоричний онім — **Наполеон**, чоловіче прізвисько — **Наполеон** і апелятивну лексему *наполеон* — різновид тортів. Такі утворення, як *ватман*, *френч*, *галіфе* — це результат *метонімічного переносу* на основі випадкової ознаки, вони перетворюються на загальні імена. В принципі можна визначити кілька основних напрямків, за якими найчастіше власні імена переходять повністю до сфери апелятивів на зразок позначень одиниць виміру: *вольт*, *ампер*, *джоуль*, *кулон* і под. Більше того, інколи відантропонімні лексеми лежать в основі своєрідних дієслів, пор. рос. *подкузьмить* 'обдурити', 'ошукати' від власного імені **Кузьма** — день св. Козьми і Дем'яна (17 жовтня), який вважався в минулому днем закінчування сільськогосподарських домовленостей. Пор. таке ж деонімізоване дієслово рос. *объегорить* від рос. **Егор**.

В основі метафори лежить згорнене або приховане порівняння. Тому в ономастичних метафорах — згорнених, непрямих, імпліцитних порівняннях — власні назви використовуються в специфічній ономастичній формі — з імпліцитною, прихованою, приглушеною, редукованою

ономастичністю. Зовсім іншу ситуацію спостерігаємо, коли мова йде про експліцитні ономастичні порівняння. В цих випадках оніми мають свою повну ономастичну форму. Наведемо кілька прикладів ономастичних порівнянь у киргизькій мові. Широко вживані серед киргизів порівняння з казковими героями національного епосу: голова розумна, як у **Каникея**; хоробрий, як **Чолпонбай**; сильний, як **Манас**; голос могутній, як у **Конурбая**; лице біле, як у **Акмоор**; рука велика, як у **Бакая**. Інколи порівняння пов'язані з топонімними назвами: величний як **Ала-Тоо** (гірський хребет); очі блискучі, як **Іссик-Куль** (озеро) [Маслова: 119].

Існують й інші різновиди референційних стосунків між іменем і індивідуумом, якого називають цим іменем. У індіанців племені вішрам індивідууму присвоюється додаткове ім'я (одного з давно померлих видатних родичів). На думку Л. Спайєра і Е. Сепіра, значення, яке надається цим іменам, майже дорівнює титулам (див. про це [Хаймс: 271]). Ці імена-титули виступають як своєрідна заявка або як боргове зобов'язання. Нове ім'я-титул зобов'язує вішрама до відповідної поведінки в майбутньому, до звершення певних вчинків, воно примушує носія мати відповідну репутацію і соціальний статус. Нові імена-титули не витісняють старих особових імен [Хаймс: 274, 282].

ПРО ОНОМАСТИЧНУ МЕТАФОРИЧНІСТЬ ШИРОКОВЖИВАНИХ ОНІМІВ

Семантична діалектичність власних назв має ще один аспект. Здатність до ономастичної метафоричності, спроможність виражати не лише індивідуальне поняття, а клас понять, мати вторинне лексико-семантичне значення, схильність до символізму можуть розвиватися не лише у власних назв з багатим ономастичним наповненням, але й в онімів, які не мають ніякого екстралінгвістичного значення, проте широко вживані. Саме широке використання звичайних імен само по собі детермінує їх значимість.

Жіноче ім'я **Alma** було в Швеції колись дуже популярним [Hedquist: 175]. З часом популярне ім'я з позначення індивідуумів перетворилося на позначення класу концептів (*class of concepts*). Зараз воно означає некрасиву, коротеньку і товстеньку сільську жіночку, старомодну, добру і досить бідну [Hedquist: 172]. В Україні іменем **Фекла** називають злу, недобру жінку, фурію, пор. приказку «то не Фекла, а справжнє пекло» [Прислів'я: 222]. Українське жіноче ім'я **Гапка** і російське ім'я **Акулина** мають значну кількість типологічно схожих семантичних ознак. Ці імена (кожне в своєму ономастичному лексиконі) означають незграбну, невмілу жінку, що не викликає до себе поваги. Популярне в Австралії особове ім'я **Alfred** (скорочено **Alf**) виражає

не лише індивідуальне поняття, а отримало загальне значення «грубий, неосвічений австралієць» [Австралия: 29]. Ще більш семантично ємне сучасне австралійське чоловіче прізвисько **Ocker**. Це — малоосвічений і некультурний, шовіністично настроєний австралієць, типові риси якого — грубість, неохайність, пристрасть до пива і до спілкування з собі подібними. Його жіноча іпостась символізується прізвиськом **Ockerina** [Австралия: 153], синонімом якої виступає інше жіноче прізвисько **Shirl** [Австралия: 178]. Широко вживане в Англії ім'я **Tom** свідчить, що його носій — англієць: **Tommy Atkins** — Томмі Аткінс (прізвисько англійського солдата); **Tom Tailor** — 'кравець'; **Tom Thumb** — 'карлик', 'хлопчик-мізинчик'; **Tom Tidler's ground** — 'невичерпне джерело', «золоте дно»; **Tom, Dick and Harry** — 'рядові, звичайні люди' (пор. Іванов, Петров, Сидоров) [Сл. АУФ: 956]. Проте в англійському приказковому полі ім'я **Tom fool** також значить 'дурень', 'блазень' [Сл. АУФ: 956], пор. «more know Tom Fool than Tom Fool knows» «більше людей знають дурня, ніж дурень — людей» [Сл. Пословиц: 139]. Широко вживане у Франції особове ім'я **Jean** входить до ряду фразеологічних конструкцій із загальним значенням 'простак', пор. *Jean fait tout, Jean farine, Jean logne, Jean lorgne, Jean tout à droit* [Сл. ФРФ: 579].

Зазначимо психологічну схильність мовців надавати іменам із редукованими ономастичними рисами радше негативних конотацій, ніж позитивних.

Частково деонімізовані особові імена вживаються також для означення людей певної національності. Представника певного етносу часто називають найбільш поширеним в цьому етносі особовим іменем, пор. англ. **Jock** — прізвисько шотландця (*Jock* — шотландська форма імені *Jack*); **Mick, Mickey** — презирливе прізвисько ірландця, особливо католика чи моряка (зменшене від *Michael*, одного з найпоширеніших імен в Ірландії) [Рум: 263, 317]. В Австралії прізвисько **Paddy** — узагальнене ім'я будь-якого ірландця, а **Sheela** — узагальнене ім'я ірландки [Австралия: 178]. Поширене жіноче ім'я **Mary** в Австралії дає взаємовиключну інформацію. Воно позначає аборигенку, жінку з темним кольором шкіри (синонімічне прізвисько **Black Mary**). Це ж ім'я використовується на позначення білої жінки (прізвисько-синонім **White Mary**) [Австралия: 137]. Важливу смислову функцію в цьому випадку відіграє контекст. Антропонім **Jackie** в австралійському широкому контексті має презирливе значення 'абориген' [Австралия: 116]. Цікаво зазначити, що особовим іменем, яке символізує представника певної нації в різних мовах, виступають різні імена. Поняття «німець», особливо «німецький солдат» у англійців, передається антропонімом **Hans** [БАРС 1987: 630], у французів — **fritz** [Сл. ФРС: 466], у австралійців — **jerry** [Австралия: 117] (звернімо увагу на різну орфографію цих імен у різних авторів, що свідчить про різне розуміння мовного статусу цих онімних одиниць).

ЗНАЧЕННЯ ВТОРИННОЇ СЕМАНТИКИ ВЛАСНИХ ІМЕН ДЛЯ ЛЮДЕЙ

Пропріальні лексеми, які існують у ментальному ономастичному лексиконі людей, асоціативно, завдяки своїй випадковій співзвучності з апелятивними лексемами, можуть розвивати специфічний смисловий зміст, вторинну семантику зі значними біхевіористськими (англ. *behaviour* — 'поведінка'), наслідками для людських спільнот. М. Фасмер наводить непоодинокі приклади розвитку вторинного змісту у деяких особових імен у слов'янських мовах, заснованого виняткова на збігу фонетичного змісту, звучання онімних і апелятивних слів. У народних повір'ях **Св. Лука** вважається в усіх слов'ян покровителем росту цибулі через співзвучність його імені зі словом *лук* 'цибуля' [Фасмер II: 532]. В народних повір'ях рос. **св. Елена** вважається покровителькою розведення льону, завдяки співзвуччю рос. *лён — Олёна, Елена*, а **св. Еремия** вважається в Росії покровителем тяглової худоби завдяки співзвучності імені зі словами рос. *ярём, ярмо* [Фасмер II: 14, 23]. Власне ім'я **Наум** походить від імені пророка. Завдяки випадковому фонетичному збігу з *ум* (*наставити на ум*), **св. Наум** вважався в народних повір'ях покровителем розумового розвитку; його допомоги благали, віддаючи дітей на навчання [Фасмер III: 49].

Зі сказаного можна зробити висновок, що семантичне життя, специфічне, індивідуальне семантичне життя у новостворених власних назв починається з моменту їх зародження і розвивається за своїми, індивідуальними законами.

ЗНАЧЕННЯ ДОТОПОНІМНОЇ СЕМАНТИКИ ВЛАСНИХ ІМЕН ДЛЯ ІСНУВАННЯ САМИХ ІМЕН

Екстралінгвістичні фактори впливають на використання власної назви, на формування в ній вторинної лексичної семантики. В реальному житті можливі й інші різновиди взаємодії ономастичного, лінгвістичного та екстралінгвістичного факторів. Дотопонімна семантика власної назви, її внутрішня форма можуть впливати на особливості існування самого об'єкта, що одержав назву. Проілюструємо цю тезу одним прикладом. На околиці міста Одеси з середини XIX ст. існує **Дюковський парк**. Після Великої Вітчизняної війни він отримав назву **Парк Перемоги**, і його життя змінилося. Численні вистави, спортивні змагання, спектаклі, ярмарки приваблювали тисячі людей в добре догляданий парк. Не так давно цю назву отримав інший парк, розташований у центрі міста (колишній **Ленінський парк**), а Дюковському парку повернули стару назву. Його соціальний статус змінився,

зараз він знаходиться в стані занепаду. Змінилась назва, змінилось життя.

Ю. О. Карпенко твердить, що «семантика топонімних назв ‹...› є суттєвою для населення лише в момент утворення, народження топонімної назви», а потім, в процесі функціонування топонімів, «доволі швидко вивітрюється» [Карпенко 1964: 48]. Проте, якщо розглядати назви під кутом зору когнітивної ономастики, можна дійти інших висновків.

Власні назви існують у ментальному лексиконі людей. Входячи до ментального лексикону, власні назви стають концептами. Концепти виступають як одиниці збереження інформації в ментальному лексиконі. Завдяки процесам концептуалізації концепти шикуються у фрейми (або, детальніше, в субфрейми чи домени) [Карпенко Когнітивна: 396]. Пасивні концепти — ті, «що в даний момент не використовуються і перебувають у сховищах пам'яті» [Карпенко Когнітивна: 397] не «вивітрюються», вони мають стійкий, перманентний характер. Існування онімних концептів у людській свідомості може впливати не лише на функціонування топонімних лексем, воно може впливати на саме їх існування. Подекуди внутрішня форма топонімів, те, що Ю. О. Карпенко в даному тексті називає «семантикою топонімних назв», — це «бомба сповільненої дії», яка може призвести до повного знищення самої назви, заміни її іншою топонімною лексемою, іншим онімним ментальним концептом. Сам Ю. О. Карпенко навів яскравий приклад знищення тополексеми через її вихідну семантику. Показова заміна ойконіма **Чорний Кут** (Од) на **Червоний Кут**. Означення *чорний* сприймалося з негативними конотаціями і було замінено епітетом *червоний* [ТПСО: 79].

Американська ойконімія також дає непоодинокі приклади. Коли поселенню ковбоїв присвоїли назву **Black** (SD) «Чорне», вони збунтувались і міська влада змушена була замінити назву на іншу — **Interior**, яка відбивала географічне місцеположення поселення (*interior* 'внутрішнє', 'розташоване у глибині країни', 'віддалене від моря') [Blevins: 318]. Назву н. п. **Blacks** «Чорні» замінили на **Zamora** (CA) в 1910 р. [Alotta 1994: 445]. Інше село мало назву **Rich** (KS) «Багате». Після економічної депресії в 1893 р. збіднілі мешканці зажадали змінити назву на іншу, семантично більш нейтральну [Blevins: 115]. Мешканці села **Need** (NM) (*need* 'нужда', 'злидні', 'бідність') також замінили цю назву на іншу — **Lingo** [Blevins: 230]. Назва поселення **Frog Level** (SC) «Жаб'ячий рівень» була не до вподоби мешканцям, і вони прийняли назву **Prosperity** (*prosperity* 'процвітання', 'успіх', 'добробут', 'достатки') як семантично більш приємну, привабливу, а не у зв'язку з підвищенням рівня життя людей [Gallant: 212]. Мешканці поселення, названого за прізвищем генерала **Pershing** (NC), зажадали заміни назви, їх дратувало і непокоїло те, що провідники вагонів на зупинках пасажирських потягів голосно і виразно вимовляли назву зупинки як *Perishing* «Вмираючий», «Той що гине» ≺ *perish*

'гинути', 'вмирати'. Поселення назвали семантично непрозорою назвою **Delco** [Blevins: 249]. Назву поселення **Forlorn Hope** (LA) < *forlorn* 'жалюгідний', 'зневірений', 'що втратив надію'; *forlorn hope* 'дуже мала надія', 'безнадійна справа' було з часом замінено на **Sunshine** «Яскраве сонячне світло» [Quimby: 323].

Численні перейменування назв населених пунктів з непривабливою внутрішньою формою в офіційному порядку можна спостерігати в ойконімії різних країн, пор., наприклад, населені пункти Полтавської області: х. **Вонярхи** перейменовано в х. **Веселий**, х. **Гниди** перейменовано в х. **Колосівка**, х. **Собакарівка** — на х. **Іскрівка** ‹...›; х. **Трутнів** перейменовано на х. **Трудовий**, ‹...› с. **Грабщина** перейменовано на с. **Лісове**, с. **Могильний** — в с. **Ясенове**» [Лисенко: 174, 176]; пор. рос. **Жабье > Пригородное**; **Мертовщина > Знаменское**; **Могиловка > Чапаев**; **Нееловка > Заречная**; **Самодуровка > Инсаровка**; **Проказна > Рощино** [Инжеватов: 219].; пор. населені пункти Республіки Білорусь: **Грязная** (з 1964 р. **Новая**), **Чорная Гразь** (з 1969 р. **Клянок**), **Макранка** (з 1938 р. **Ясная Заря**)» [Кавалёва: 45]. Набагато віків раніше римляни переосмислили місцеву назву, яка означала «Місто в горах», як **Malventum** «Поганий вітер». Проте внутрішня форма переосмисленої назви їм не сподобалась і римляни замінили її на **Beneventum** «Добрий, хороший вітер». Зараз це місто називається **Benevento** [Everett: 61]. Іранське місто **Firuzabad** було засноване в III ст. н. е. і спочатку було відоме як **Gur**, від іран. *gūr* 'могила'. Коли в середині X ст. назва стала сприйматися як така, що містить небажані конотації, її було замінено. Сучасна назва перекладається як «Місто перемог» < іран. *firuz* 'переможний' та *abad* 'місто' [Room 1988: 132].

Позамовна реальність, мовна реальність і ономастична дійсність знаходяться в безперервному, динамічному взаємозв'язку.

Із сказаного випливає, що ономастична семасіологія має право на існування. Для дослідження структури семантики власних назв у типологічному вимірі неможливо обмежуватися лише ономастикою європейських народів. Треба якомога ширше залучати скарби всесвітньої ономастики. Лише тоді ономастику можна буде вважати наукою всесвітнього рівня.

Частина II

Ономастична лексикологія в типологічному ракурсі

РОЗДІЛ І

ТОПОНІМНА СИНЕКДОХА ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ПРОПРІАЛЬНОЇ НОМІНАЦІЇ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Лексикологія (від гр. λεξιχόν — 'словесний', 'словниковий' і λόγος — 'слово', 'вчення') — розділ мовознавства, який вивчає лексику (словниковий склад мови). Ономастика є невід'ємною частиною лексичного фонду будь-якої мови. Їй притаманні всі різновиди лексичних та лексикологічних категорій, які властиві загальній лексиці. Як наука ономастика — розділ мовознавства, який вивчає пропріальну лексику, будь-які власні імена, закономірності виникнення, розвитку, зміни, функціонування, поширення і структури власних імен у мові та мовленні, в літературній і діалектній сферах.

Ономастика становить собою розділ лексикології в широкому розумінні цього терміна. Специфіка ономастики вимагає необхідність створення окремого розділу загальної лексикології — *ономастичної лексикології*. Вивчення лексикологічних особливостей пропріальної лексики різних мов у типологічному ракурсі — важливий аспект ономастичних досліджень сучасного мовознавства.

Термін *синекдоха* (гр. συνεκδοχή, букв. 'співвіднесення', від σύν — 'разом' і εκδοχή — 'переймання') в загальному мовознавстві має різне розуміння: співвіднесення частини і цілого; вживання видового поняття замість родового, однини в значенні множини і навпаки. *Ономастична синекдоха* в нашому розумінні означає пропріальний номінаційний процес, коли загальне, номенклатурне позначення об'єкта стає його власною назвою. Ономастична синекдоха — це універсальний принцип пропріальної номінації, вона притаманна ономастичній сфері будь-якої мови світу. Ономастика як наука вивчає всі різновиди пропріальної лексики, зокрема: топоніми (ойконіми, гідроніми, ороніми тощо), антропоніми, зооніми, фітоніми, космоніми, астроніми, хрононіми тощо. Це означає, що ономастична синекдоха реалізується у своїх конкретних проявах. Існує топонімна синекдоха (ойконімна синекдоха, гідронімна синекдоха, оронімна синекдоха тощо), антропонімна синекдоха і т. п. Оскільки ономастична синекдоха існує в будь-якій мові світу, кожен її різновид може бути розглянутий як в межах окремо взятої мови, так і в типологічному ракурсі.

ТОПОНІМНА СИНЕКДОХА В ОНОМАСТИЧНИХ СИСТЕМАХ РІЗНИХ МОВ

Людська раса на Землі єдина. Її когнітивно-номінаційні процеси ідентичні. Ономастична сфера адекватно відбиває цю ідентичність. Будь-яка власна назва служить для індивідуального найменування конкретного об'єкта, його індивідуалізації (виділення з ряду подібних) та ідентифікації. Триєдиність призначення власних назв обумовлює їх типологічний ізоморфізм. Проте сам процес найменування об'єктів відбувається по-різному, на основі різних номінаційних принципів. Серед розмаїття принципів ономастичної номінації можна виділити кілька головних, навколо яких гуртуються інші численні принципи найменувань. Найдавнішим універсальним номінаційним топонімним принципом для будь-якого народу на землі вважаємо принцип топонімної синекдохи. Про *топонімну синекдоху* можна говорити, коли номенклатурні позначення об'єктів становляться їх власними назвами[1]. Прикладом топонімної синекдохи може слугувати топонім **Галілея** — історична область на Півночі Палестини, де пройшла більша частина земного життя Ісуса Христа. Ця назва — результат онімізації арамейского слова *galila* 'округ', 'край' [Поспелов: 111]. Інший приклад топонімної синекдохи: високий берег Дніпра на території сучасного Києва, на якому було поселення — укріплення ще в першій половині першого тисячоліття до н. е., дитинець давнього Києва, в літописній термінології називався просто **Гора** [Рыбаков: 101; Янко: 102]. До топонімної синекдохи зараховуємо староруський топонім **Поле** — назву степу, який був розташований на південь від східнослов'янських племен.

Топонімні синекдохи — найстаріший принцип номінації, проте вони не загубили свої онімотворчі потенції і до сьогодення. Мальовниче морське узбережжя **Riviera**, що тягнеться від французького міста Канни до італійського міста Спеція, завдячує своєю назвою топонімізації італ. *riviera* 'берег', 'морське узбережжя' [Everett: 445]. Пустеля в центральній частині Саудівської Аравії має назву **Dahna** від араб. *ad-dahna* 'пустеля' (*ad* — арабський артикль) [Room 2006: 102]. Назва солоної пустелі в Ірані **Dasht-e-Kavir** походить від слів *dasht* 'скеляста рівнина' та *kavir* 'солоне болото'; назва пустельного плато в Ірані **Dasht-e-Lut** — від слів *dasht* 'скеляста рівнина' та *lut* 'безплідна пустеля' [Room 2006: 105].

Апелятиві позначення об'єктів онімізуються за різних причин. Вони онімізуються, перш за все, завдяки *емінентному відособленню*. Емі-

[1] Детальніше див.: *Скляренко О. Н.* Топонимическая синекдоха: типологические параллели // Studia Slovakistica. Випуск 10: [упоряд. і відп. ред. С. Пахомова, Я. Джоганик]. — Ужгород: Видавництво О. Гаркуші, 2009. — С. 436—444.

нентне відособлення відбувається тоді, коли із кількох гомогенних об'єктів виділяється один об'єкт, який протиставляється всім іншим як найбільш яскравий представник роду, що втілює в собі основні властивості і якості цих об'єктів[1]. Індоєвропейці словом **pəter* називали не лише голову родини, але іменували також вище божество, як найвищого з усіх голів сімейств [Мейе: 34]. Апелятивне позначеннння такого об'єкта перетворюється на його ім'я. Емінентне відособлення характеризується широким діапазоном відмінностей за ступенем онімізації, починаючи від *протоонімів* і закінчуючи справжніми онімами. Первинній онімізації легко підлягають номенклатурні терміни, такі як *гора*, *ріка*, *канал*, *острів* тощо. Карпатські гори настільки вражали своїми розмірами, що у місцевих мешканців не було необхідності в спеціальній для них назві. Вони використовували загальнослов'янську назву — топонімну синекдоху **Гори**. Такі гідрооб'єкти, як Атлантичний океан та Тихий океан, унікальні за своїми розмірами, і американці, в результаті емінентного відособлення, звичайно називають їх географічним терміном **the Ocean** «Океан». Мексиканська затока, що має величезне значення в житті прилеглих регіонів США, має загальноприйняту назву **the Gulf** «Затока», пор. похідні відтопонімні утворення **the Gulf Coast** — узбережжя Мексиканської затоки, **the Gulf States** — штати США на узбережжі Мексиканської затоки. В США **the Coast** — це узбережжя Тихого океану, а словом **the Delta** називають дельту ріки Міссісіпі.

Емінентне відособлення відбувається також, коли об'єкт, який позначають, має особливу функціональну або історичну, соціальну і под. значимість, пор. назву Гібралтарської протоки — **the Straits** < *strait* 'вузька протока' [WNGD: 1086].

Легко відособлюються та онімізуються апелятивні позначення окремих природних об'єктів, окремих будинків, які мають важливе соціальне, політичне, культурне чи історичне значення. Капітолійський горб, на якому розташована будівля Конгресу США, не найбільший за своїми розмірами горб у Вашингтоні (національний собор розташований на значно вищому пагорбі), але він головний у загальнонаціональному масштабі, звідки його назва — топонімна синекдоха **the Hill** «Горб» [Томахин: 126]. У старовинному центрі Варшави знаходиться замок, який довгий час був резиденцією королів, а з 1922 р. — президентів Польщі. Унікальний характер королівського замку виділив його серед інших замків, і номенклатурний термін частково онімізу-

[1] Детальніше див.: *Скляренко А. М.* О функционировании артикля в сфере собственных имён // Российский этнограф. Ономастика Ч. 2. Грамматика собственных имён. Регион. Ариал. Диалект / РАН Институт этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. — М.: Координационно-методический центр прикладной этнографии, 1993. — № 15. — С. 5—15.

вався, перетворився у *функціональну власну назву*[1]. Характерно, що польською мовою (як і іншими мовами) це слово пишеться з заголовної літери, що вказує на його сприйняття як емінентно виділене слово: пол. **Zamek**, англ. **the Castle**, франц. **le Château**. Англійський апелятив *castle* 'замок' також частково онімізувався, виступаючи як функціональна власна назва — назва відомого Едінбурзького замку в Шотландії, пор. *the usual approach to* ***the Castle*** ‹...› — «звичайний підхід до **Замку**»; *from* ***the Castle*** *a straight road runs downhills* — «від **Замку** пряма дорога веде вниз з пагорба»[2]. У центрі Дубліна на правому березі ріки Ліффи розташований Замок, який є «головним адміністративним центром Ірландії»[3]. Слово *castle* в цьому випадку також сприймається як емінентно виділене, пор. *I believe half of them are in the pay of* ***the Castle*** «Мені здається, що половина з них на утриманні **Замку**»[4].

Частковій онімізації піддано французький апелятив *palais* 'палац' у значенні 'палац правосуддя', пор. ***au Palais***, *j'ai toujours été un solitaire* «В **Палаці** я завжди почувався одиноким»[5]; *Alors, nous allons ‹...› nous rendre au* ***Palais***, *où je déposerai la plainte* «В такому випадку ми підемо до **Палацу**, де я подам скаргу»[6]. Пор. також апелятив *panthéon* та власну назву **le Panthéon** — монументальна будівля в Парижі, місце поховання видатних людей французької нації. Шведський апелятив *opera* 'оперний театр' перетворився завдяки емінентому відособленню у власну назву **Operan** — назву оперного театру в Стокгольмі, що підкреслено також суфігованим означеним артиклем.

Оскільки емінетне виділення слова може відбуватися на різних семантичних рівнях, при різних екстралінгвістичних умовах, одне й те ж загальне слово здатне бути вихідним для кількох функціональних власних імен. Вихідне англійське слово *temple* 'храм', відособившись, дало два слова з різним ступенем онімізації: **the Temple** — назва старовинного ієрусалимського храму (функціональна власна назва) та **the Temple** — церква **Темпль** в Англії (справжня власна назва). Від апелятива *empire* 'імперія' в англійській мові походять два функціональних оніми **the Empire** — Британська імперія та **the Empire** — Свя-

---

[1] Детальніше про це див.: *Скляренко А. М.* Артикль при именах собственных, имеющих форму множественного числа (опыт типологического сопоставления) // Филологические науки. — 1990. — № 6. — С. 106—111.

[2] *Cunnigham George C.* Scotland. — London: Foreign & Commonwealth office, 1998. — P. 7, 8.

[3] *Joyce, J.* Dubliners; A Portrait of the Artist As a Young Man / Предисл. и коммент. Е. Ю. Гениевой. — Moscow: Progress Publishers, 1982. — P. 477.

[4] Там само. — P. 135.

[5] *Mauriac, F.* Thérèse Desqueyroux; Le noeud de vipères; Le sagouin; Un adolescent d'autrefois / Коммент.: Т. Макеевой и М. Добродеевой. — М.: Прогресс, 1975. — P. 182.

[6] *Zola, É.* L'Argent. — M.: Editions en langues étrangères, 1954. — P. 410.

щенна Римська Імперія. Функціональні власні назви **Схід** та **Захід** мають для нас зовсім інше семантичне наповнення, ніж для мешканців США.

З іншого боку, слова, що різняться генетично, але мають спільні семантичні фактори, топонімно відособившись, можуть називати один і той же об'єкт або одне й те ж природне явище і перетворюються, таким чином, в ономастичні синоніми. Англійські апелятиви *flood* 'повінь', 'водопілля', 'розлив' та *deluge* 'потоп', 'повінь' відособились і перетворилися в емінентно виділені власні назви **the Flood, the Deluge** зі значенням «Всесвітній потоп». Англійські апелятиви *house* 'будинок' та *change* 'обмін', пройшовши різними семантичними шляхами, зустрічаються як синоніми — функціональні власні імена в розмовній мові: **the House** та **the Change** мають одне й те ж значення — «Лондонська біржа». Англійські номенклатурні терміни *lowlands* 'низовина', 'долина', 'низина' та *highlands* 'гірська місцевість' сприймаються шотландцями як справжні власні імена, пор. відомий вірш Р. Бернса *My heart's in the Highlands* «В Горах моє серце». Але в іншому контексті ці ж слова зберігають свою апелятивну семантику. Функціональною власною назвою виступає англійська лексема *continent* 'континент', коли йдеться про Європейський континент, якому англійці протиставляють свої Британські острови, пор. *Britain was on the wrong tack politically to try and influence* ***the Continent*** «Британія була на хибному політичному шляху, коли намагалася вплинути на **Континент**»[1]. Поза аналогічними контекстами слово *continent* зберігає своє вихідне апелятивне значення.

Таким чином, власна назва, пропріальна лексема — це момент перебороння вихідної апелятивної лексеми і сходження на найвищий номінаційний рівень. Власна назва не скасовує вихідне апелятивне слово. Пропріальна лексема — це один із різновидів апелятивного слова, але вона піднімається над ним, вона стоїть над ним. Власна назва — це найбільш згущене і напружене в змістовому сенсі слово. Існує ціла ієрархія щаблин підняття лексеми на ономастичну вершину.

Ономастична реальність має свій незалежний автономний розвиток, має свої власні закони і закономірності. Жива пропріальна лексема в живому мовленні має своє власне життя, яке виявляється в її варіюванні, в набутті фонетичної, структурної, семантичної розмаїтості. Функціонуюча власна назва ускладнюється, насичується новими важливими семантичними відтінками, набуває величезної соціальності, бере активну участь у житті і діяльності людей, виявляється абсолютно необхідною для суспільства. Завдяки всім цим моментам функціонуюча власна назва отримує життєвість, свіжу життєдайну силу, яка дає їй змогу існувати тисячоліттями.

---

[1] *Galsworthy, J.* A Modern Comedy. Book 1: The White Monkey / Коммент. Н. Матвеева. — Moscow: Progress, 1976. — P. 85.

ТИПОЛОГІЯ ГІДРОНІМНИХ СИНЕКДОХ

Топонімна синекдоха охоплює кілька різновидів. Одним із них виступає *гідронімна синекдоха*. Типовими прикладами гідронімної синекдохи виступають назви українських річок **Ріка**, **Річка**, які утворились лексико-семантичним способом від гідроапелятивів *ріка*, *річка*. На Україні понад десять річок мають назву **Ріка** і майже двадцять річок мають назву **Річка** [СГУ: 463, 465]. Термінологічне словосполучення *гідронімна синекдоха*, як і багато інших топонімних термінів, — це певною мірою збірний термін, бо охоплює різні мовні утворення, які дещо відрізняються своїми смисловими нюансами від основного значення. Так, до гідронімної синекдохи відносимо також назву річки **Розсоха** — гідронім, який утворений від географічного апелятива *розсоха* 'розгалуження русла ріки', назву річки **Розтока**, утворену онімізацією місцевого географічного терміна *розтока* 'місце розгалуження русла ріки' [Вербич 2007: 65, 66], пор. назву американської річки **Current** (AR) < *current* 'течія', 'потік' [TEA v. 2: 315], назву річки **Fountain** (CO) < *fountain:* 1) 'фонтан', 2) 'джерело' [TEA v. 7: 321]; пор. назву озера **Saline** (AR) < *salina* 'солене озеро' [TEA v. 2: 315]. Російське слово *прорва* в гідронімному сенсі має значення 'нове річище', 'нове русло ріки', звідки потамонім-синекдоха — р. **Прорва** [Бондарук: 187].

Серед гідронімних синекдох найважливіший субшар *потамонімних синекдох* — власних географічних назв, утворених онімізацією апелятивних позначень саме річок (потамоніми — власні назви будь-яких річок) [Подольская Словарь: 113]. Неможливо недооцінювати важливість водних об'єктів у житті людства. Річка, озеро, ручай, джерело дають людям необхідну питну і «технічну» воду. Вони дають можливість напувати худобу, розводити і зрошувати сади й городи. Річки та озера — джерело їжі як риби, так і дичини, що живе біля водоймищ. Це природні транспортні шляхи, комунікаційні засоби між населеними пунктами, це надійні природні орієнтири, природні рубежі, кордони місць мешкання, володінь, це природний захист від ворогів тощо. Для місцевої спільноти найближча річка — головний, якщо не єдиний водотік. Локальна унікальність річки сприяє топонімізації її апелятивного позначення: використання загального слова 'ріка', 'вода' як власного географічного найменування.

Вихідне слово зі значенням 'вода', 'ріка' топонімізувалось як на величезних просторах нашої планети, так і в назвах у глибині тисячоліть. Ми напевне не знаємо і ніколи не знатимо, як насправді відбувався процес первинного найменування. Проте можна стверджувати, що це була *стихійна номінація*. Під стихійністю розуміємо ненавмисне, спонтанне явище, таке, що не містить у собі ніяких закономірностей постання. Першоніми виникали саме так — стихійно, спонтанно, ненавмисно. Ніхто не придумував спеціальних імен для об'єктів,

не домовлявся, що і як називати. Можна уявити, що первісні люди, протолюди, асоціювали одну сукупність звуків з позначенням маси текучої води, біля якої вони мешкали, а іншу сукупність звуків асоціювали з нагромадженням каменів та скель, яке височіло над їх головами. Так виникли слова *ріка*, *гора* в пропріальному значенні. Першоімена були одними із перших слів, якими опанувало людство. Відомо, що назви майже всіх великих рік на всьому земному просторі етимологічно означають 'ріка', а назви найвищих гір мають первісне значення 'гора', 'гори'. Це ж саме було і з назвами менших річок та гір, але життя назв малих річок, невеличких гір значно коротше за життя назв довгих рік та високих гір. Ці слова спочатку були власними назвами конкретних об'єктів і одночасно їх позначеннями. Оскільки найдавніші люди освоювали порівняно невелику територію, на якій здебільшого протікала одна ріка, височила одна гора, були поодинокими й інші географічні об'єкти, всі їх позначення були одночасно і їх іменами. Лише значно пізніше, коли власні назви відокремились як специфічна мовна категорія, почалось розщеплення слів на загальні та власні. Еволюція перетворення протоонімів у власне оніми спостерігається в різних народів і становить універсальний процес.

Аналіз назв річок у різних країнах світу засвідчує, що певна кількість їх зберігає етимологічний зв'язок із позначенням 'вода', 'ріка', що вони виникли як потамонімні синекдохи. Слова *вода*, *ріка* — одні з найдавніших в людській мові. Вони сягають величезної давнини. Можна припустити, що латинське слово *aqua* 'вода', германське слово *aha* 'ріка' і давньогрецький елемент *aig* з аналогічним значенням колись були спорідненими словами. На думку Дж. Стюарта, такі грецькі назви, як (англійською графікою) **Aigaios**, назва моря **Aegean Sea**, назва острова **Aigina**, мають у своїй основі компонент *aig-*. Більше того, Дж. Стюарт висуває гіпотезу, що назва країни Єгипет сягає давньогрецького елемента *aig-*. На думку Дж. Стюарта, в період критомікенської культури ріка Ніл мала назву **Aigyptos**, в якій компонент *aig-* доповнюється компонентом *-ypt* від *hyptos* із значенням 'той, що лежить в низині', тобто 'річка, що має низькі береги' на зразок амер. **Flat Creek**. Ріка Ніл, з її дуже слабкою течією, особливо в дельті, та з невисокими берегами вражала мікенських греків та мешканців Криту часів мінойської культури, які звикли до річок із швидкою течією та стрімкими берегами. З часом назва ріки **Aigyptos** перейшла як назва на всю країну, а ріка, щоб запобігти двозначності, отримала назву **Neilos** [Stewart 1975: 170].

Потамонімні синекдохи — явище достатньо поширене в топонімії будь-якого народу. Вони належать до своєрідних ономастичних універсалій як в спаціальному (англ. *space* 'простір') вимірі, так і в темпоральному. Ріка **Ганг** (англ. **Ganges**, **Ganga**), що протікає через Індію і Бангладеш і впадає в Бенгальську затоку Індійського океану, отримала цю назву як результат топонімізації номенклатурного тер-

міна *gangā* < санскр., хінді 'ріка' [Everett: 180], пор. назву найбільшої ріки Шрі-Ланки **Mahaweli Ganga**, яка перекладається як «Велика піщана ріка» < *maha* 'велика', *weli* 'пісок', *ganga* 'ріка' [Everett: 315]. Назва ріки **Інд** (англ. **Indus River**), що протікає через Китай, Індію та Пакистан, походить від санскр. *sindhu* 'ріка'. Назва ріки **Євфрат** (англ. **the Euphrates**), яка протікає через Туреччину, Сирію, Ірак, згадується починаючи з клинописних текстів III тис. до н. е. і значить 'вода', 'прісна вода'. Сучасні форми назви цієї ріки, тур. **Firat**, араб. **Furāt** мають те ж саме значення [Everett: 160].

Численні гідроніми надзвичайної архаїчності, що сягають загальноанатолійського періоду (V—IV тис. до н. е.) з другим компонентом *-hapa-* (пор. хет. *hapa* 'ріка', і.-є. **Hap-* 'вода', 'ріка') «зустрічаються в іранській, фракійській, балтійській, іллірійській, кельтській і, ширше, "давньоєвропейській" гідронімії» [ИЯ 1998б: 862]. Назву ріки **Ніл** пов'язують із семітським словом *nahal* 'ріка'. Коли ця річка зривається з гір на Суданську котловину, її називають **Bahr al Jabal** (араб. «Ріка гори») [Everett: 377]. Давньоєгипетською мовою ця ріка мала назву **Iteru** або **Ḥ'pī**, із значенням 'велика ріка', коптською мовою вона називалась **Piaro** або **Phiaro** 'ріка'. Назву ріки, що тече через Рим, **Тибр** (італ. **Tevere**) виводять з кельтського слова *dubr* із значенням 'ріка', хоча цей гідронім традиційно має й інші ономастичні асоціації [Everett: 522]. Назві головної ріки Англії **Темза** (англ. **Thames**) приписують можливе індоєвропейське походження, пор. санскр. *тамаса* 'темна' [Поспелов: 413]; проте інші вчені вважають цю етимологію недостовірною (див. про це: [Никонов 1966: 414]. А. Рум ставить в єдиний топонімний ряд численні назви англійських річок, таких як **Thames**, **Thame**, **Tame**, **Team**, **Tamar**, **Tavy**, **Teviot**, **Taff**, і запитує: чи не забагато «темних» річок? На його думку, всі ці назви сягають кельтського (бриттського) кореневого елемента зі значенням 'ріка' [Room 1988: XUIII, 356].

Значна кількість назв річок Європейського континенту (особливо великих рік) сягає стародавніх часів. Багато з них мають кельтське походження. В VII ст. до н. е. в значній частині Західної Європи (сучасні Північна Італія, Швейцарія, Франція, Іспанія, Британські острови) жили кельтські племена, від їхніх мов залишився значний шар гідронімів. Ріка **Рейн** (нім. **Rhein**, франц. **Rhin**, голл. **Rijn**) починається в Швейцарських Альпах, тече через Ліхтенштейн, Австрію, Францію, Німеччину, Голландію. Вперше згадується в письмових джерелах в IV ст. до н. е. як **Rhenus**, галл. **Renos**. Ця назва сягає індоєвропейської основи **reinos* 'ріка', 'потік'; можливо, кельтської основи, пор. галл. *renos*, *rhenus* 'вода, що тече; ріка' [Berger: 238]. Назву ріки **Одер** (нім. **Oder**, чеськ., пол. **Odra**) (892 р. — *Odagra*, 968 р. — *Adora*, 983 р. — *Odera*) виводять із і.-є. **ad-ro-* 'водний потік' [Berger: 219], пор. потамонім **Eder** (800 р. — *Adrina*, 1028 р. — *Adara*, 1344 р. — *Eder*) із і.-є. **ad-(u)-*, **ad-ro-* 'водний потік' [Berger: 93].

Часто одна й та ж протогідрооснова засвідчена в багатьох назвах річок на величезній території. Протогідрооснова **ara-* 'вода' зустрічається в назвах річок кількох країн Європи, зокрема, в Німеччині: **Ahr**, **Ahre**; в Швейцарії: **Aare** (1115 р. *Area*); в Іспанії: **Ara**; в Шотландії: **Ayr** (1197 р. *Are*) тощо [Berger: 35], пор. ще назву річки **Oare** в Англії [Room 1988: 20]. Назва річки **Arno**, що протікає через місто Флоренцію в Італії, також сягає індоєвропейської основи **ar-* 'ріка' або 'вода' [Everett: 33], пор. назви рік **Arno** в Іспанії, **Arne** у Франції і **Arne** в Німеччині [Deroy & Multon: 30].

Гідронімна основа *apa-* має значення 'вода', 'водотік'. Довгий час серед науковців точилася суперечка щодо мовної належності цієї основи. Одні вважали, що це германське слово, інші — що кельтське. Ю. Покорний у 1938 р. довів, що це слово має іллірійське походження, порівнюючи дав.-інд. *ắp-* 'вода', дав.-прус. *ape* 'маленька річка', *apus* 'джерело', 'колодязь', лит. *ùpė*, латиськ. *upe* 'вода'[1]. Пор. назви річок **Apilas** у Македонії, **An-Apos** на Сицилії, гідроніми **Ap-s-os**, **Syr-apus** тощо [Krahe: 66]. Донімецьке *apa* в німецькій гідронімії перетворилось на *-affa* як компонент гідронімних композитів.

Назву річки **Douro**, що тече через територію Іспанії і Португалії, виводять з індоєвропейського кореневого слова *dur* або *dor* 'вода', 'ріка'. Таке ж походження мають назви річок **Dordogne**, **Durance** [Room 2006: 113]. Гідрооснова **Dubro-*, **Dubra-*, яка походить із кельтських мов із значенням 'вода', зафіксована в Ірландії в назві річки **Dobur**, в Англії в назвах **Dover** (**Dour**), пор. також топоніми **Dover Beck**, **Dover Burn**, **Doverdale**, **Doverhay**, в Нідерландах в топонімі **Dubrodunon**. На теренах Франції зафіксовані назви **Dubrum** (зараз **Douvres**), пор. ще **Douvres**, **Douvre** (XI ст. — *Dopra*, 1128 р. — *Dobra*, 1160 р. — *Dovera*), **Verno-dubrum* > **Verdouble** та **Verdoubre**, **Verna-dubrum* > **Vernazoubres**, **Bernasobre**, **Vernesoubres**, **Vernoubre**, в Іспанії **Dobra**. В Італії топонімісти зафіксували такі гідроніми: **Tubra**, **Drove**, **Trọve** (дві назви), **Tordovane** < **Tor(re)*, **Drovana**, **Val-di-Strove** < **Vallis Tubrae*, **Trọva**. В Швейцарії зафіксований гідронім **Vernodubra* > **Vernoublan**. У Німеччині зафіксована назва притоки річки Майн — **Tauber**. В Польщі зафіксований гідронім **Dbra** (1280 р. — *Bra*), трансформований в **Brda**, нім. **Brahe** із **Dъbra* <

---

[1] Див.: *Pokorny J.* Zur Urgeschichte der Kelten und Illyrier. — Halle, 1938. Детальніше див.: *S. Casson.* Macedonia, Thrace and Illyria (Oxford 1926); *R. L. Beaumont.* Greek Influence in the Adriatic Sea before the Fourth Century B. C. (JHS 1936, 159—204); *E. Swoboda.* Octavian and Illyricum (Wien 1932); *A. Dobó.* Publicum portorium Illyrici (Boedapest 1940); *W. Borgeaud.* Les Illyriens en Grèce et en Italie. Études linguistiques et mythologiques (Genève 1943); *G. Alföldy.* Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien (Boedapest 1965); *H. Kronasser.* Illyrier und Illyricum (Die Sprache 11, 1965, 155—183).

і.-є. **dubrā*. Пор. також гідронім **Dbriza** (1201 р.) = **Dbřica**. В країнах Балтії зафіксовані гідроніми **Dubra**, **Dùbros**, **Dùbrius**, **Dubrava** [Krahe: 76—78].

Люди, що мешкали в різних регіонах поширення конкретної мови, при позначенні річок могли користуватися одніми й тими ж словами. Так виникають ідентичні за генезисом, формою і функціями потамоніми. В. П. Шульгач зафіксував існування 18 назв протічних вод **Річка** з різних обширів України, а також пол. **Rzeka**, **Rzeczka** — назви численних протічних вод у басейні Вісли й Одеру, словац. **Riečka** в бас. Орави [Шульгач 1998: 235]. Майже 10 англійських річок мають назву **Yeo** від дав.-англ. *ēa* 'ріка' [Room 1988: 406—407]. Е. Еквал нарахував майже 20 назв річок **Avon** [Ekwall: 19]. Гідронім **Avon** є найбільш поширеною річковою назвою на Британських островах, яка зафіксована в гідронімії Англії, Шотландії, Уельсу та Ірландії. Це кельтське слово, яке має вихідне значення 'ріка'. Воно представлено в сучасних кельтських мовах, пор. валл. *afon*, ірл. *abhann* [Ekwall: 19], гел. *abhainn* [Room 1988: XUII]. В гідронімії Франції є також кілька річок з назвою **Avon** [Beretta: 326], проте вони мають різний генезис, і це гідронімні омоніми. Одна група назв генетично близька до назв у Великій Британії і походить від галл. **abon* 'річка', деривата від **ab* 'вода' (індо-іранське слово *ap* 'вода', пор. лат. *aqua*). В іншому випадку група назв **Avon** походить від докельт. *av-* і є, на думку А. Доза, варіантом, який належить до іншої групи мов. Часто важко розрізнити назви з цими різними коренями, пор. гідронім **Avelon**, утворений шляхом дисиміляції від **Avenon** — демінутив від **Avon** та **Aven**, бретонське слово 'річка' кельтського походження, еквівалент галл. **abono* [Dauzat 1978: 24].

Онімізація номенклатурних позначень річок, водотоків відбувалась не лише в стародавні часи, а має місце й у наші дні. Часто сьогодні місцеві мешканці віддають перевагу не офіційній назві ріки, а її апелятивному позначенню в гідронімній функції. За спостереженнями Е. Еквала, англійці загалом називають Темзу, головну річку Англії, номенклатурним позначення **the River** «Ріка» [Ekwall: 23]. П. Лебель зазначає, що французькі річки Луару та Гарону французи звичайно називають словом **la Rivière** 'ріка' [Lebel: 18]. В Бразилії ріку Амазонку аборигенне населення називає **Para**, що на гуарані означає просто «Ріка» [Everett: 405]. Побіжно зазначимо, що назва південноамериканської країни **Перу** (Peru) походить від назви ріки **Biru** або **Peru** < *biru* або *piru*, яке на мові гуарані значить 'вода' або 'ріка' [Everett: 411]. Розглядаючи топоніми в різних аглютинативних мовах, Г. О. Корнілов пише: «Для багатьох хакасів і тувинців слово *kem* (*xem*, *käm*) 'ріка' — це є одночасно назвою **«ріка Єнісей»** [Корнилов: 121—122]. Назва річки **Кама** походить від удм. *кама* 'ріка' [Everett: 248].

Оскільки назви річок (особливо великих) живуть багато століть і переживають етноси, які мешкали на їх берегах, часто важко визна-

чити значення слів, що лежать в їх основі. Намагання пов'язати вихідні значення гідронімів з семемами 'ріка', 'вода', 'волога' і т. п., тобто побачити в номінації гідронімів синекдохічну обґрунтованість, простежується при інтерпретації науковцями багатьох загадкових потамонімів. Назву річки **Ebro** в Іспанії етимологізують або як кельтську і виводять від *iber* 'ріка', або як баскську, від слова *ebr* 'ріка' [Bloch: 68]. Кавказький гідронім **Терек**, непрозорий з етимологічної точки зору [Никонов 1966: 415], деякі лінгвісти намагаються пов'язати з тюркським (хунно-булгарським) терміном *терек* 'джерело', 'ручай', 'ріка' [Поспелов: 414]. Щодо назви іншої кавказької річки **Черек**, то слово *черек* на північних схилах Кавказу — «загальна назва будь-якої великої ріки» [Никонов 1966: 465]. Ріка **Кубань** унікальна в топонімному відношенні: за останні 2500 років вона мала понад 200 назв [Поспелов: 227], такі як **Антікітес**, **Вардан**, **Псалтис**, **Куба**, **Копа**, **Куфис**, **Укруг**, **Псише**, **Бурлик**, **Бал**, **Кут**, **Гіпаніс** та ін. [Гідронімія: 18]. Сучасну назву пов'язують з тюркським (точніше з карачаєво-балкарським словом *къобан* 'ріка'), хоча існують й інші етимології цієї назви [Поспелов: 227]. Назву ріки **Волга** співвідносять із сучасним російським словом *влага* 'волога', як це роблять автори Оксфордського топонімного словника [Everett: 555]. Співвідносність назв річок з семантемою *волога* спостерігається в різних мовах. В. П. Шульгач зіставляє український потамонім **Вільга** з генетично спорідненими польскими назвами річок **Wilga**, **Vilha** в басейні Вісли і Ельби, які співвідносить з українським словом *вільга* 'волога' [Шульгач 1993: 6—7]. Пор. також назву лівої притоки Волги **Моча** — від слова із значенням 'сирість', 'волога', 'вогкість' [Поспелов: 456]. Пор. також назву ріки **Маас** (голл. **Maas**, франц. **Meuse**), що протікає у Франції, Бельгії, Голландії. Ця назва походить від кельтської назви **Mos**, що сягає і.-є. **mus-* 'волога', 'сирість' [Никонов 1966: 246; Поспелов: 251]. Назву ріки **Обь** зіставляють із перс. *ob* 'вода' [Everett: 387] (хоча існують і інші інтерпретації цього гідроніма). Назву ріки **Лена** зіставляють з евенським словом зі значенням 'ріка' [Никонов 1966: 231].

При типологічному зіставленні топонімів різних мов не можна обминути мов американських індіанців (американдських мов), котрі вражають як своєю чисельністю, так і своєю різноманітністю. Американдські мови — це мовне різномаїття, подібного якому не має жоден регіон світу. Лише у штаті Каліфорнія, за Е. Сепіром, більше різних мов і з більшим числом відмінностей, ніж у всій Європі [Sapir & Swadesh: 103]. Певна кількість американських потамонімів-синекдох сягають індіанського топонімного субстрату. Пор. назви річок: **Capay** (CA) «Струмок» (на індіанській мові вінтут) [Stewart 1970: 76], **Hatchie** (MS, TN) «Струмок» (на індіанській мові чоктов) [Stewart 1970: 199], **Wakpala** (SD) «Струмок» (на індіанській мові сіу) [Stewart 1970: 518]. На Алясці значний шар топонімів, що походять з ескімоської мови, пор. назву річки **Kuk** (AK) «Річка» (на ескімоській мові) [Stewart 1970: 245].

З перебігом часу люди залишали одні території і мандрували до інших, де також могли текти річки і височити гори. При найменуванні цих річок та гір перед людьми виникала альтернатива. Вони могли кожного разу використовувати нові звукові комплекси для позначення нових об'єктів, а могли використовувати вже знайомі слова з доповненнями на зразок *велика ріка*, *швидка ріка*; *висока гора*, *лиса гора*. Останній спосіб номінації означав величезний стрибок в онімному мисленні людей. Двокомпонентні назви мали більш пропріальний характер ніж однокомпонентні назви. Проте кожний із компонентів отримував різне функціональне навантаження. В них компоненти *ріка*, *гора* не лише вказували на конкретні об'єкти, а й відносили ці назви до груп аналогічних назв, вводили їх в специфічні онімні класи. Компоненти *велика*, *швидка*, *висока*, *лиса* характеризували ці об'єкти і водночас індивідуалізували ці назви в рамках певних онімних класів. Тобто власне пропріальна функція переходила саме на означення. Слова типу *ріка*, *гора* виступають тут як *класифікатори*, а слова типу *швидка*, *висока* виступають як *онімізатори*. Так зароджувався принципово новий вид онімної номінації — називати об'єкт за його властивостями, онімізувати атрибут.

За первинним, стихійним етапом номінаційних актів неодмінно приходить якісно новий етап найменування. У зв'язку з розвитком когнітивних здібностей людей, з розширенням їх ментального тополексикону наступає етап усвідомленої, навмисної номінації, наступає етап цілеспрямованого присвоєння найменувань різним об'єктам.

Синекдохи-потамоніми мають інколи вихідне значення не просто 'вода', 'ріка', а 'велика вода', 'велика ріка' (потамонімні синекдохи зі значенням 'мала вода', 'мала річка' вживаються рідко). Гідроніми з семантикою 'велика вода', 'велика ріка' зустрічаються в різних мовах світу, по суті, це другий етап еволюційного розвитку номінаційного процесу. Дж. Стюарт зазначає, що в США назва **Big River** «Велика ріка» повторюється багато разів [Stewart 1975: 20]. Іспанською мовою це звучатиме — **Rio Grande**, з атрибутивним компонентом в постпозиції, як це має місце в багатьох мовах. У Південній Африці знаходимо назву **Groote Rivier**, у Китаї — **Та Но** [Stewart 1975: 20, 21]. Часто семантема 'велика ріка' вживається замість власне гідроніма. Г. О. Корнілов зазначає, що для якутів слово *örüs* 'велика ріка' — це одночасно власна назва «**ріка Лена**»; для чувашів *adel* 'велика ріка' — одночасно назва «**ріка Волга**» [Корнилов: 121—122]. Слово *мурэн* в бурятській і монгольській мовах має значення 'велика ріка', 'повноводна ріка'. Цей термін лежить в основі кількох назв річок: **Мурэн** у Монголії, **Мурэн** у Бурятії. Пор. також **Дэльгар Мурэн**, **Сэленг Мурэн** тощо. Монголи називають Волгу **Итиль-Мурэн** [Инжеватов: 125]. Назву ріки **Онега**, що впадає в Біле море, виводять із прибалтійських (фінської, вепської, карельської) основ, загальне значення яких 'велика', 'глибока ріка' [Поспелов: 310—311]. Назва р. **Оріноко**, що протікає

територіями Венесуели та Колумбії, — результат онімізації вихідного апелятива *оріноко* на мові індіанців племені таманукв, що значить «Велика ріка» [Поспелов: 313]. Назву ріки **Амазонка**, що протікає територією Південної Америки, виводять зі слова індіанської мови гуарані *mazanu* «Велика хвиля» [Everett: 18]. Ця назва не має ніякого зв'язку з войовничим племенем амазонок із давньогрецької міфології. Назва річки **Mississippi**, що тече в Північній Америці, перекладають із однієї з індіанських мов як «Велика вода» [Bloch: 117]. Назва річки в південній Бразилії **Iguaçu**, притоки ріки **Paraná**, мовою гуарані значить «Велика вода» [Room 2006: 173]. Назва річки в Ірані **Hari Rud** походить від дав.-перськ. *harawaia* 'річка, багата на воду' та тавтологічного слова *rūd* 'річка' [Room 2006: 159]. Назва ріки **Sambesi**, що в Африці, на мові банту має значення «Велика ріка» [Bloch: 150]. Назва африканської країни **Zaire** походить від назви найбільшої ріки на її території, по-конголезьки це «Велика ріка» [Bloch: 150]. Назва ріки в Іспанії **Guadalquivir** походить від араб. *Wadi al-Kabir*, тобто «Велика ріка» [Bloch: 73]. Назва ріки **Єнісей** у перекладі з евенкійської мови також значить «Велика ріка» [Bloch: 84]. Таке ж значення — «Велика ріка» мають назви річок **Paraguasso** в Південній Америці, **Murrumbidgee** в Австралії [Stewart 1975: 21]. Струмки, які здаються великими ріками в локальному масштабі, отримують ідентичну назву «Велика ріка», як це в Ірландії — **Avonmore** або у народа квакіутл, що в Британській Колумбії [Stewart 1975: 21].

Кожен народ має свою лексичну систему, свій граматичний лад, які дуже різняться в різних мовах. Тому викликає подив структурна універсальність гідронімів типу «Велика ріка», один із компонентів якої позначає клас, а другий його модифікує або обмежує. Ця універсальність структури, яка перебуває поза рамками структур окремих мов, свідчить про наявність понадмовної, суперлінгвальної топонімної системи, це прояв специфіки онімної системи.

Африканський потамонім **Нигер** (англ. **Niger**) виводять із туарезького та берберського *gher-n-igheren* «Річка річок» [Everet: 376], а південноамериканський потамонім **Парагвай** (англ. **Paraguay**) вважають нашаруванням термінів з різних індіанських мов із загальним значенням «ріка Ріка» [Поспелов: 322]. Інколи поняття 'велика ріка' передається різними способами. Часто з цією метою використовуються семантеми 'батько', 'мати'. Назва ріки **Менам** в Таїланді тайською мовою значить «Матір-ріка», тобто «Велика ріка» [Поспелов: 458]. Річка **Меконг** в Індокитаї також має значення «Матір-ріка», тобто «Головна ріка» [Поспелов: 266]. Як відомо, основні ріки в багатьох країнах асоціюються з батьком, матір'ю, пор. укр. **Батько-Дніпро**, англ. **Thames-Father** («Темза-Батько»), рос. **Волга-матушка**. Епітет Дніпра — **Славутич**, за М. Фасмером, походить від староруського слова з первісним значенням «повноводний» [Фасмер III: 673] (до речі, М. Фасмер, роздумуючи над етимологією слова *слов'янин,* вва-

жає його похідним від гідроніма і порівнює з староруською назвою *Словутичь)* [Фасмер III: 665].

Звернімо увагу на топонімну системність у гідронімії — лише невеличкі річки, маленькі водотоки у своїх назвах мають семему *крива, вигнута*. Назви річок із компонентом — семемою *велика* зустрічаються набагато частіше, ніж назви з семемою *мала*, а назви з семемою *широка* значно численніші, ніж їх кореляти з семемою *вузька*. У випадках двослівних, білексемних назв потамонімна синекдоха має структуру елементарної синтаксеми, в якій поряд із номенклатурним терміном, що позначає вид об'єкта, використовується й епітет, який описує цей об'єкт. У білексемних дескриптивних синекдохах-потамонімах епітетом часто виступає колоративний прикметник. У потамонімних системах різних мов світу онімізуються такі дескриптивні синтаксеми, як 'чорна вода (ріка)', 'біла вода', 'червона вода', 'голуба (синя) вода', 'жовта вода', 'зелена вода', 'чиста вода' і под., а також дескриптиви, що вказують на специфіку течії, вид дна та берегів річки тощо.

Вище зазначалося, що термін *топонімна синекдоха* треба розглядати в більш широкому діапазоні, а не лише у вузько специфічному. З давніх часів топонімізувалися й інші гідронімні терміни. Дуже архаїчні назви річок сягають лексем зі значенням 'хвиля'. Зокрема, назву річки **Hulana** в Анатолії (VIII ст. до н. е.) етимологізують як давньоанатолійське слово **Hulna-* 'хвиля' і зіставляють з і.-є. **Hulno-* 'хвиля': ст.-слв. *vlьna*, лит. *vilnis*, дав.-в.-нім. *welle* 'хвиля' тощо. Пор. балтійську назву річки **Vìlnia** (від якої походить назва міста **Vilnius**), а також інші численні балтійські та слов'янські назви річок від тієї ж основи [ИЯ 1998б: 861]. До стародавніх гідронімів загальноанатолійського походження (тобто IV тис. до н. е., а можливо, й набагато раніше), що мають широкі індоєвропейські зв'язки, зараховують назву малоазійської річки **Alda** (пор. хет. *aldanni* 'джерело'). Аналогічні гідроніми знаходять в басейнах Дніпра, Дунаю, в Македонії, в Центральній і Західній Європі тощо [ИЯ 1998б: 862].

Проте, крім такого універсального засобу утворення потамонімів шляхом онімізації вихідних слів зі значенням 'вода', 'ріка', 'джерело' тощо, в процес гідронімної номінації вступають й інші фактори. В реальній номінації джерел, водотоків, річок часто задіяні інші фактори, які рятують топонімію від похмурої одноманітності і повної передбачуваності найменувань.

ТИПОЛОГІЯ ПОТАМОНІМНИХ СИНЕКДОХ ВІДДІЄСЛІВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Окрему групу синекдох-потамонімів становлять назви, похідні від дієслівних основ. Якщо назви природних об'єктів відбивають у своїй вихідній семантиці існуючий світ, то в річкових назвах обов'язково

має віддзеркалюватись ідея постійного руху, динаміки водних мас. Річкові назви не можуть не бути певним чином пов'язані з дієсловами, що позначають рух, течію. На ранніх етапах розвитку мови, коли не було чіткої диференціації між субстантивами і дієсловами, поняття 'вода' часто не диференціювалося від поняття 'текти'. Ці закономірності чітко простежуються на прикладах потамонімних синекдох.

Серед слов'янських назв річок чимало потамонімів, які у своїй первісній семантиці пов'язані з і.-є. коренем **tek-* 'бігти', 'рухатися', 'текти' [Богоедова: 20]. Значну частину гідронімів праслов'янського походження між басейнами річок Вісла та Дніпро можна кваліфікувати як назви з віддієслівною твірною основою. Потамонім **Вісла** (фіксується на початку нашої ери в римських джерелах як **Vistlam**, **Vistula**, **Vistla**) дослідники найчастіше етимологізують як праслов'янську назву з основою **vis-* зі значенням, зокрема, 'розливатися', 'текти', що відбилося в назвах річок на Україні **Вись**, **Висунь** тощо [Лучик 2008: 147]. Назва р. **Прип'ять** походить від псл. * *pripęti* < і.-є. *pęt-* 'швидко рухатися' [Лучик 2008: 147]. Назви річок **Стрий** реконструюють як **Strūjь* > **Stryjь* і.-є. **srou-/*sreu-/*srū-* 'текти' [Шульгач 1998: 262]. Гідронім **Сочать** пов'язують із дієсловом **сочати* [Вербич 2004: 34]. У водозборі **Ужа** локалізується р. **Рись**. Назва цієї річки зберігає в своїй основі семантичні ознаки швидкого руху ріки, переданого через апелятив *рись*, похідного від дієслова **ristati / *riskati* з первинним значенням «швидко ходити, бігати, їхати» [Карпенко Відновлення: 77—78]. На території старожитніх слов'янських земель від басейну Дніпра до басейну Дунаю зафіксовані численні назви річок, що походять від праслов'янської основи **slov-* 'розливатися', 'текти'. Зокрема, в басейні правобережного Дніпра є річки **Славута**, **Славинка**, **Словечна**; в басейні Дністра течуть річки **Славська**, **Слов'янка**, в басейні Дунаю — річки **Славка**, **Славець**, **Славець-Великий**, **Слов'янець** [Лучик 2008: 134]. Питома назва Дніпра **Словута** (**Словутич**), яка стала твірною основою для етноніма *слов'яни*, має значення 'текуча'. Назва литовської річки **Niedà** має польський відповідник потамонім **Nida**; обидві походять із ***Neidā**. Спорідненою є назва **Nĭda**, яка зустрічається на кельтській і германській територіях: **Nidd** (в Англії), **Nethe** (в Германії). В цих назвах учені вбачають той же корінь, що в санскритському дієслові *ati-nedati* 'переливається' [Отрембский: 5]. Численні українські річкові назви з основою **Нор-**: **Нора**, **Норець**, **Норецький**, **Нориця**, **Ножичка** тощо, балтійські назви з основою **Nar-/Nor-**, назви з давньоєвропейським коренем ***Ner-** (ст.-сканд. **Nairn**, італ. **Nar**, франц. **Narais**, прус. **Narus**, лит. **Nar-upe**, пол. **Narew**) походять від і.-є. кореня **ner- / *nor- / *nar-* 'проникати', 'пірнати', 'заглиблюватися' [Карпенко Поліські: 146]. Більше того, В. М. Іллiч-Свiтич, зважаючи на семантичну спорідненість ряду великих мовних сімей, порівнюючи семіто-хамітські, картвельські, індоєвропейські, уральські, дравідійські та алтайські мови, виводить праформу *nohr* зі значенням

'текти', яка зберігається в гідронімії багатьох мов (див. про це [Карпенко Поліські: 151]).

У назвах річок можуть відбиватися також інші різноманітні характеристики, пов'язані з рухом води. Так, назву правої притоки Дону **Непрядва** М. Фасмер етимологічно пов'язує з дієсловом *прядать* 'стрибати' [Фасмер III: 64]. Інколи річні назви мотивовані передачею звукових процесів, які супроводжують тік води. Поширені в Росії назви річок **Ректа, Рехта, Нерехта** М. Фасмер етимологічно пов'язує з дієсловами зі значенням 'реготати', 'голосно кричати', 'сміятися', 'рокотати', 'звучати' [Фасмер III: 65, 465]. Назви німецьких річок **Seifen, Siefen, Siepen** походять від дієслів *siefen, siepen* 'просочуватися', 'спливати' [Bach: 276]. Від коренів давньоверхньонімецьких дієслів *jësan, gësan* 'закипати', 'завирувати', 'забуяти', 'спінюватися', 'пінитися' утворилися назви річок: **Niti-his, Widergisa, Widhergis, Wirigisi, Humilgise**, а також **Jesa** [Bach: 277, 280]. Назва річки **Rulle** походить від дієслова *rollen* 'котитися', 'перекочуватися' [Bach: 277]. Назва річки **Klafferbach** походить від дієслова *klaffen* 'звучати', 'видавати звуки', 'лунати', 'стукати', 'грюкати', 'гриміти' [Bach: 275]. Гідронімія Франції багата на відвербальні назви річок. Назва річки **Baigne** утворилася як вербальний субстантив від дієслова *baigner* 'омивати', 'мочити' [Dauzat 1978: 26]. Назву річки **Brame** виводять від дієслова *bramar* 'стогнати', 'мичати', 'кричати' [Dauzat 1978: 30]. Численні ручаї, водотоки з назвою **Dard** походять від дієслова *darder із* значенням 'бризкати', 'хлюпати' [Dauzat 1978: 39]. Потамонім **Ecole** виник як вербальний субстантив від дієслова *écouler* 'витікати' [Dauzat 1978: 43]. Гірський потік **Fouillet** отримав назву від дієслова *fouiller* 'рити', 'копати', бо 'він «риє» скелі, місцевість' [Dauzat 1978: 47]. Назва італійської річки **Brembo**, на думку топонімістів, можливо, сягає долатинської основи *brem-* зі значенням 'лунати', 'звучати', 'бриніти' [Queirazza: 67]. Назва річки в Греції **Acheloos** (лат. **Achelōus**, гр. **Αχελως**), можливо, походить від грецьких основ αχεω 'звучати', 'дзвеніти', 'лунати' та ελος 'болото' [Cherpillod: 4].

ТИПОЛОГІЯ ПОТАМОНІМНИХ СИНЕКДОХ ЗВУКОНАСЛІДУВАЛЬНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Ще одним різновидом потамонімних синекдох є річкові назви, утворені шляхом онімізації безпосередньо звуків, що виникають від текучої маси води. Існує ймовірність утворення потамонімів одразу як власних назв, без посередництва гідротермінів. Інакше кажучи, існують гідроніми від народження. Такими є бодай частина потамонімів, сформованих на основі звуконаслідувальних факторів.

Численні українські назви невеличких річок на зразок **Дзуринь, Дзуринка, Джуринь, Джурина** тощо мають ономатопеїчний характер,

походять від звуконаслідування *дзюр*, яке передає дзюрчання води. Інший приклад ономатопеї в українському гідроніміконі — назва річки **Рокáч**, яка «не має відповідників у межах Славії» [Желєзняк 2003: 31]. Цей потамонім мотивований ознакою 'шуму' і сформувався на основі звуконаслідувального кореня *рок-*, пор. псл. **rek-* 'звучати'. Звуконаслідувальне пояснення можуть мати деякі гідроніми з основою **Бук-**, поширені на Україні в басейні Дніпра та Дністра; їх можна тлумачити на підставі звуконаслідувальних факторів із загальним значенням 'шуміти' (див. про це [Карпенко Інтерпретація: 68—70]). Кілька річок із назвою **Буча (Буч, Бучь, Забуч)**, можливо, також мають звуконаслідувальне походження, пор. *бучати* 'глухо шуміти' [Янко: 63]. Назва ріки **Бурчак** асоціюється з *бурчати*, з основою *бурк-* звуконаслідувального характеру (пор. ще *стук*, *грюк*, *гук*, *звук* тощо) [Стрижак 1967: 19]. Назва річки **Клокунка** також звуконаслідувального походження, пор. рос. *клокотать* 'клекотати', укр. *клекіт* 'шум', 'гам', 'крик орла' [Стрижак 1967: 19] Назва водоспаду **Джур-Джур** має звуконаслідувальний характер і походить від тюрк. **džur-džur* [Янко: 115]. У гідронімії Франції також зафіксовані гідроніми звуконаслідувальної генези. Назву ріки **Clapet** (із тим же коренем, що й дієслово *clapper*) А. Доза інтерпретує як ономатопеїчну, що нагадує шум води бурхливого потоку [Dauzat 1978: 36]. У назвах річок **Flan**, **Flancon**, **Flavie**, **Flazy**, **Fleurs**, **Flon**, **Falon**, **Félon**, **Fluent**, **Flume**, **Flumen**, **Flumet** А. Доза вбачає ономатопеїчний корінь *fl-*, який існує в латинському слові *fluere* 'текти', 'точитися' [Dauzat 1978: 46]. Можливо, назви потоків **Giffre**, **Giffou** виникли від звуконаслідувального кореня, яким передавався шум швидких водотоків [Dauzat 1978: 50]. У німецькій гідронімії також непоодинокі назви, які утворені від слів, що передають дзюрчання, шелест, шарудіння води, що тече. Гідронім **Klinge** має звуконаслідувальний характер, пор. нім. *kling-klang* 'динь-дон', 'динь-динь' [Bach: 277]. Гідроніми **Dies**, **Dausenau**, **Dusenbach**, **Dissenbach** походять від звуконаслідувального слова *diosan* 'шелест', 'шарудіння'. Можливо, до цієї ж групи належать потамоніми **Tissern**, **Ilbertissen**, **Rißtissen**. Назва річки **Schnetterbach** походить від звуконаслідувального дієслова *schnettern* 'шелестіти', 'дзюрчати', 'буркотати' [Bach: 280]. На основі ономатопеї в гідронімії США виникли такі індіанські назви річок, як **Wawa** (OR) — умовне відтворення звуків води, що тече в ручаї [Stewart 1970: 526]. Пор. аналогічний за значенням потамонім **Wawayanda** (NJ, NY), яким називають швидкоплинну, звивисту річку [Stewart 1970: 527]. Подібні звуконаслідувальні комплекси входять до складу різних гідронімів, пор. назву ріки **Minnewawa** (NH) [Stewart 1970: 298]. З поняттям 'плинної води' в сприйнятті індіанців пов'язані також звукосполучення на зразок *wollah*, *wallah*, *wollow*, *wallow*, звідки виникла низка назв річок, на зразок **Walla Walla** (OR, WA) [Stewart 1970: 519]. Звуконаслідувальний характер має також назва річки **Hamahama** (WA). Звуковий склад цього потамоніма віддзерка-

лює шум швидкоплинної річки. Раніше стрімке рушення води цієї ріки передавалось звуконаслідовальною індіанською назвою **Dub-hub-hub-dai** [Stewart 1970: 195]. Гірську річку з водоспадами індіанці називали звуконаслідувальною назвою **Yo-wy-we**. Зараз вона має назву **Nevada Falls** [Gudde: 259]. Назви річок **Tumtum Creek** (OR), **Tumtum** (WA), а також **Tumwater** (WA) як скорочення первісної назви **Tumtum** з англомовним кінцевим компонентом *-water* 'вода' походять від імітації на мові чінук звуків падаючої води [Stewart 1970: 498]. Назва австралійської річки **Tumbarumba**, яка є також назвою міста, має значення 'земля, що видає звуки' і пов'язана з тим, що там в деяких місцях земля видає глухий звук [TAE v. 6: 162]. Це ще один приклад звуконаслідувальної топонімної номінації.

ПОТАМОНІМНА ТАКСОНОМІЯ В ТИПОЛОГІЧНОМУ РАКУРСІ

Водотоки, проточні води, річки різняться за своїми фізичними характеристиками. Їхні номенклатурні позначення також різняться як термінологічно, так і концептуально. Німецька мова термінологічно диференціює два різновиди рік: *Strom* 'велика ріка' та *Fluß* просто 'річка'. Французька мова також розрізняє понятійно і термінологічно два різновиди річок: *fleuve* 'річка, яка впадає в море' та *rivière* 'річка, яка впадає в іншу річку'. В американській гідротермінології семантема 'ріка' має значний семантичний об'єм і складається із трьох сем: *river* '(крупна) ріка', *creek* 'невеличка річка', 'водотік більш крупний, ніж ручай, але менший, ніж ріка', 'річка, яку не можна використовувати для торгового судноплавства' [Сл. ОГТ т. 1: 249—250], а також *brook* 'природний водотік, менший за річку' [Сл. ОГТ т. 1: 161]. На півдні США поширена градація термінів за розмірами ріки: *river — creek — branch.* У східних штатах це трихотомічне гідронімне поле поступається ще більш деталізованій схемі з чотирьох термінів на позначення водотоків, які зменшуються за розмірами: *river — creek — run — branch.* Цілком можливо допустити існування мов із ще більш детально розробленою потамонімною таксономією.

З цього випливає, що синекдохічні назви річок як окремий гідронімний розряд можуть складатися з двох (або більше) потамонімних категорій, а тезоіменні гідроніми розподіляються на кілька омонімічних рівнів. Так, в американській потамонімії вирізняються омонімічні утворення на категоріальному рівні 'river', на рівні 'creek', на рівні 'brook' тощо. В межах кожного з цих рівнів групуються свої *інтрапотамонімні омоніми.* Тезоіменні утворення між різними потамонімними категоріями складають *інтерпотамонімні омоніми*, а омонімічні утворення між назвами річок і назвами інших гідрооб'єктів складають *інтрагідронімну* та одночасно *екстрапотамонімну омонімію.*

Зазначимо, що в межах єдиної мовної макросистеми географічні терміни функціонують неоднаково. В різних регіонах вони можуть розвинути різні значення. Може відбутися варіювання значень, що призводить до багатозначності термінів, до їх полісемії або навіть до зруйнування єдиного семантичного термінологічного поля. Одна з особливостей північноамериканської топонімії на відміну від британської — її дескриптивний характер, намагання дати в географічній назві вказівку на вид і характер об'єкта. Північноамериканська топонімія, віддзеркалюючи специфіку географічного середовища, використовує вже готовий інвентар географічних термінів не завжди так, як це відбувається у Великій Британії. Крім цього, в гідронімну лексику втягуються інші лексичні одиниці мови, які ніколи раніше не використовувались в топонімії. Термін *creek* в топонімії Великої Британії має такі основні значення: 'морська затока', 'бухта, 'естуарій ріки, який заповнюється припливом' [Сл. ОГТ т. 1: 249]. У північноамериканській топонімії спостерігається зрушення в семантиці цього слова. Термін *creek* отримав значення 'невеличка річка' та надзвичайну популярність, широкі можливості для лексичної сполучуваності і загальну позитивну конотативність. В ономастичному полі він витіснив популярний в Англії термін *brook*. У топонімії північних районів США «слова *stream* та *brook* іноді вживаються в одному і тому ж сенсі» [Сл. ОГТ т. 1: 161], в топонімії південно-східних штатів замість терміна *brook* найчастіше вживають слово *run*, а в інших південних, а також західних штатах перевагу надають терміну *branch* [Сл. ОГТ т. 1: 161], пор. потамонім **Branch** (RI) [TEA v. 23: 478]. Гідротермін *run* 'невеличка річка', 'швидкий потік', 'ручай', а также 'мілководдя', 'річка, що міліє' має специфічно американську локальну марковаиість. В англійській топонімії цей термін відсутній. Англійській топонімії невідомий також гідротермін *cut*, який має в північноамериканській топонімії значення 'штучний або природний канал', 'невеличкий рукав річки'. Термін *coulee*, перейнятий з французької мови, відбиває специфіку північноамериканського географічного середовища. Він має значення 'невеличкий потік, який пересихає влітку', 'русло, що висохло' [Сл. ОГТ т. 1: 244]. В американській гідронімії з описовою метою використовується також термін *current* 'потік', 'ручай'. Гідротермін *fork* (частіше у формі множини *forks*) має значення 'притока', 'рукав ріки', 'поворот ріки'. Серед термінів, що позначають елементи динамічних водотоків, слід назвати термін *fall* 'водоспад', пор. назви річок **Fall** (KS), **Falls** (MA) [TEA v. 16: 296; TEA v. 18: 458]; *cascade* 'каскад', 'невеличкий водоспад'; *cataract* 'катаракт', 'водоспад', 'каскад', пор. потамонім **Cataract** (AR) [TEA v. 2: 303]; *shoot* 'стрімкий потік', 'водоспад', а також *rapid* (часто в формі множини) 'річковий поріг', *ripple* 'невеличкий поріг'. Онімізуючись, ці гідротерміни сприяють утворенню специфічно північноамериканської палітри в англомовній гідронімії. В цілому слід відмітити, що сучасні гідронімікони

як Великої Британії, так і інших країн Європи рідко використовують багатство гідронімної апелятивної лексики, що разюче контрастує в порівнянні з північноамериканським потамоніміконом.

ТИПОЛОГІЯ ПОТАМОНІМНИХ ОМОНІМІВ ТА СИНОНІМІВ

Як зазначалося вище, в гідронімії кожної мови непоодинокі випадки інтратопонімної омонімії. Прикладом інтратопонімних омонімів є назви двох англійських річок **Don**, що сягають кельтського (точніше, бриттського) слова *dānā* зі значенням 'вода', 'ріка' і знаходять відповідники в санскр. *dānu* 'дощ', 'волога' [Room 1988: 113]. Вони близькі за формою до гідронима **Дон** і співвідносяться з гідронімом **Danube** «Дунай» [Ekwall: 147]. Назву річці **Дон**, що впадає в Азовське море, дали іранські народи, які колись мешкали на території Північного Надчорномор'я; на їх мові *дон* — це 'ріка' [Поспелов: 144]. Зазначимо, що за іншою версією це гідронім скіфського походження і походить від назви *Tanais з* первісним значенням 'вода' або 'ріка' [Everett: 139]. Ідентичні назви річок, що існують у різних мовах, назвемо терміном *інтернаціональні потамонімні омоніми.* Гідронім **Дунай** (англ. **Danube,** нім. **Donau**, угор. **Duna**, болг., серб. **Дунав**, словац. **Dunaj**, рум. **Dunărea**) деякі дослідники виводять із латинської назви, яка, у свою чергу, можливо, походить від індоєвропейського слова *dānu* 'вода' або 'ріка' [Everett: 129]. Сарматський корінь *dānu* 'ріка' деякі вчені вбачають і в етимологічних композитних гідронімах, наприклад, укр. **Дніпро** (англ. **Dnieper**), укр. **Дністро** (англ. **Dniester**) [Everett: 138]. Щодо етимології цих крупних назв рік, то вони різноманітні. За одним із тлумачень, назва **Дунай** (англ. **Danube**) походить із сарм. *dānu* + *avi* 'ріка овець', 'овеча ріка', тобто ріка, що тече через гарні пасовиська [Room 2006: 104]. Назву ріки **Дніпро** (англ. **Dnieper**) виводять із авест. *dānu* 'ріка' та *apara* 'далекий', а назву ріки **Дністер** (англ. **Dniester**) виводять із авест. *dānu* 'ріка' та *nazdyō* 'близький', тобто ці ріки, які течуть на захід від Чорного моря, знаходяться на різній відстані від нього — **Дністро** ближче, а **Дніпро** далі [Room 2006: 111]. В гідронімії Франції зафіксовано кілька назв річок **Don**, які мають різне походження. Деякі з них мають генетичну спільність із гідронімом **Дон**. Інший, омонімний гідронім **Don** — це скорочення від гідронімів **Udon**, **Odon** (*Oldon*, 1027 р.), **Oudon**. Ще один потамонім Франції **Don** — варіант гідроніма **Dom** (одна із трьох назв **Dom**, які виступають як штучне скорочення топонімів **Domfront**, **Dompierre**, **Donneliers**) [Dauzat 1978: 40, 70, 91]. Італійський топонім **Don** має фітонімне походження. На думку італійських топонімістів, він сягає латинського фітоніма *alnus* 'вільха', до якого було додато прийменник *de* [Queirazza: 183]. Ще один приклад інтернаціональних пота-

монімних омонімів представлений гідронімом **Лаба**. Найбільш відома назва — ріка **Лаба** (або **Ельба**, нім. **Elbe**, чеськ. **Labe**), її пов'язують з і.-є. *alb*, пор. сканд. *elv* 'ріка', а також з і.-є. *alb* 'білий', 'світлий' [Никонов 1966: 483]. А. Доза пропонує іншу етимологію потамоніма **Elbe**. Він вважає, що цей гідронім мав у докельтську епоху форму **Albis** і ставить його в один гідронімний ряд разом з потамонімами **Albe**, **Albane**, **Albanette**, **Albarine**, пор. також докельтську основу **alb-ione*. В епоху середньовіччя ця назва зазнала параномічної атракції з латинським словом *albus* 'білий', з яким генетично не має нічого спільного [Dauzat 1978: 18, 23]. Більш того, А. Доза зближує цю назву з долатинським **al-b-*, можливо, варіантом від **al-p* 'гора' [Dauzat 1978: 104]. Це омонім до назви ріки **Лаба**, ліва притока р. Кубань, яка, можливо, має зв'язок із сван. *лабна* 'джерело' [Поспелов: 235]. Пор. ще інтернаціональний гідроомонім **Лаба** (притока Морави в Сербії) [Никонов 1966: 225].

Від *інтратопонімних омонімів* слід відрізняти *інтертопонімні омоніми* (між топонімами різних класів, наприклад, між ойконімами і гідронімами). Англійський гідронім **Avon** послужив за основу для утворення формально ідентичних ойконімів **Avon** у ряді графств Великої Британії: Вільтширі, Хампширі, Девонширі, Сомерсеті, Глаучестерширі та ін. [Ekwall: 19]. Німецький гідронім **Ельба** перебуває в інтернаціональних інтертопонімних омонімічних стосунках із назвою острова **Ельба** в Середземному морі, біля берегів Італії [Никонов 1966: 483]. Власною назвою **Кама** (**Kama**) називають річку — притоку Волги, а також міста в Канаді, Бірмі, Демократичній Республіці Конго і в Нікарагуа [Everett: 248].

Для пропріальної лексики характерна *ономастична синонімія*, яка тісно пов'язана з *варіативністю онімів*, як діахронічною, так і синхронічною. Це загальноономастичне положення цілком стосується й гідронімії. Інколи один і той же гідронім відомий під кількома, трохи відмінними за формою назвами, які мають один і той же генезис. Так, одна й та ж річка в графстві Девоншир (Англія) відома під двома зафіксованими назвами **Avon** й **Aune** [Ekwall: 19]. В графствах Монмутшир та Гламорганшир ця річка відома під назвами **Avon** та **Evan** [Завгороднев: 14]. Це *гідронімні (потамонімні) синхронічні варіанти* однієї й тієї назви. Часто одне й те ж вихідне слово, яке топонімізувалося в різних, віддалених один від одного регіонах і зазнало різних трансформаційних процесів, отримує в гідронімії різні форми. Кілька англійських назв річок **Axe**, щонайменше чотирі потамоніма **Esk**, а також **Exe** етимологічно сягають кельтського слова *isca* зі значенням 'вода', 'ріка' [Room 1988: 19, 130, 132], пор. сучасне ірл. та гел. *uisge* 'вода', яке лежить в основі назви спиртного напою *whisk(e)y* 'віскі' [Room 1988: XUII]. Кельтське слово *dwr* 'вода' (пор. сучасне валл. *dwfr* 'вода' [Room 1988: 115]) лежить в основі таких потамонімів, як **Dour**, **Dore**, **Duir**, **Thur**, **Doro**, **Durra** тощо [Завгороднев:

14]. Це *гідронімні (потамонімні) діхронічні варіанти* однієї й тієї ж назви. Таким чином, поняття гідронімні варіанти, гідронімні синоніми тісно переплітаються.

Звернімо увагу на те, що в процесі номінації перевагу часто надають не загальномовним гідронімним термінам, а вузьколокальним діалектним словам, які, топонімізуючись, виступають як гідронімні синоніми. Місцеві географічні терміни кількісно часто значно переважають загальновживані родові терміни. Наприклад, у топонімному словнику зареєстровано понад 300 слов'янських термінів зі значенням 'болото' [Сл. Мурзаевых: 25, 26, 33, 35, 87, 90, 92, 96]. На Буковині численні ручаї, водотоки іменуються за номенклатурними словами — діалектними термінами зі значенням 'джерело': **Буркало**, **Буркут**, **Чуркало**, **Чуркут**, **Чуркач**, **Дзюркало**, **Дзюркач**, **Жерело**, **Жолоб**, **Жолуб**, **Ізвір**, **Кадіб**, **Кадуб**, **Кішма**, **Копанка**, **Нора**, **Чишма**, **Шипіт**, **Шепіт** та ін. Прийнято вважати, що роль внутрішньої форми топоніма, його вихідне лексичне наповнення припиняється в момент формування власної назви. В дійсності це не зовсім так. Внутрішня форма назви різними способами продовжує впливати на наступне функціонування та долю топоніма. Лексика будь-якої мови багата на різноманітні вузькоспецифічні гідротерміни, які називають водний об'єкт і в той же час характеризують його. Легко топонімізуючись, вони поповнюють гідронімний корпус мови. Пор. назву англійської річки **Swale** < дав.-англ. *swalwe* '(ріка), яка мчить, крутиться в коловороті' [Room 1988: 347]. Праслов'янське слово **bystrica* характерне для усієї Славії, пор. укр. діал. *бистриця* 'швидкий і шумний потік', словац. *bystrica* 'швидкий гірський потік', чеськ. *bystřice* 'швидка ріка або потік', пол. *bystrzyca* 'швидкий потік'. Це слово реалізується в назвах річок: укр. **Бистриця**, словен. **Bistrica**, пол. **Bystřice** тощо [Шульгач 1998: 56]. Термін **kamenъka*, одне із значень якого 'річка або ручай з кам'янистим дном'; також використовується в гідронімії, пор. назви річок: укр. **Кам'янка**, рос. **Каменка**, блр. **Каменка**, пол. **Kamionka** [Шульгач 1998: 117—118]. Гідротермін **želěznica* '(вода) кольору заліза' реалізується в потамонімах укр. **Залізниця**, рос. **Железница**, болг. **Железница**, словен. **Željezniса**, словац. **Železnica**, пол. **Żeleźnica** [Шульгач 1998: 329]. Проте випробування часом витримують переважно ті гідроназви, в основі яких лежать не вузькоспецифічні, а загальнопонятійні терміни 'вода', 'річка', 'волога' та ін.

ІНШІ РІЗНОВИДИ ГІДРОНІМНИХ СИНЕКДОХ

Потамоніми, як специфічний розряд власних назв водних об'єктів, входять до складу єдиної гідронімної сфери поряд з такими гідроназвами, як **гелоніми** «власні назви боліт, заболочених місць», **лімноніми** «власні назви озер, ставків» тощо [Подольская Словарь: 43, 69].

Синекдохи-лімноніми неодноразово зустрічаються в гідроніміконах різних країн. В Україні кілька озер мають назву **Озеро**. Молдавське озеро **Езер** походить від гідротерміна *езер* «глибоке озеро» [Еремия: 84]. Пор. лімнонімні синекдохи в гідронімії США: назва озера **Lake** (OR) < *lake* 'озеро' [Stewart 1970: 248], назва ставка **Pond** (CT) < p*ond* 'став' [TEA v. 7: 593]. Зазначимо побіжно, що в північноамериканській гідротермінології лексеми *lake* та *pond* часто вживаються як синонімічні.

Численні назви озер в американській топонімії походять від семантеми *озеро* на місцевих американських мовах, пор, наприклад, **Cataouache** (LA) «Озеро» (на індіанській мові чоктав) [Stewart 1970: 81], **Tahoe** «Озеро» (на індіанській мові вашо) [Stewart 1970: 471]. Назва озера **Michigan** у Північній Америці походить від алгонкінської назви, що значить «Велике озеро» [Stewart 1970: 293] (зазначимо, що термін *алгонкінська* має значення не «мова», а «мовна сім'я»; алгонкінська мовна сім'я нараховує понад 50 споріднених мов), пор. лімнонім **Michigamme** (MI) із тим же значенням на індіанській мові оджібва [Stewart 1970: 293]. Назву озера **Чад** у Центральній Африці пов'язують з апелятивом місцевої мови *чад* 'озеро' [Поспелов: 456]. Назву озера **Ньяса** в Східній Африці пов'язують з місцевим терміном *ньяса* 'озеро' [Поспелов: 304].

Прикладом топонімної синекдохи-гелонима є гідронім **Мох** — власна назва багатьох боліт у Росії (дав.-рус. *мох* 'болото') [Никонов 1966: 277]. В Ярославській області, де добувають торф, 19 боліт мають назву **Болото**. Семантема 'болото' в англійській мові має ряд лексичних реалізацій. Одна з них — *marsh* 'болото', 'драговина', звідки назва болота **Marsh** (MN) [TEA v. 19: 190]. В американській термінології функціонує ряд термінів, які не властиві гідротермінології Англії, наприклад, *dismal* (амер. діал. 'болото'), назва болота **Dismal** (NC) [TEA v. 20: 426]. Специфічно американською локалізацією болотистих ділянок місцевості виступають терміни *wallow* 'невеличке болото', *slough* 'болото', 'драговина', 'трясовина', *flow* 'болото', 'трясовина', 'заболочений став'. Всі вони, топонімізуючись, знаходять своє місце в синекдохічній гідронімії США.

ЗАУВАЖЕННЯ СТОСОВНО СТАБІЛЬНОСТІ ГІДРОНІМНОЇ СИСТЕМИ

Насамкінець зауважимо таке. В мовознавстві панує думка, що гідронімія є «найбільш консервативною частиною лексики, назви водних об'єктів не змінюються інколи протягом тисячоліть» [Етногенез: 133], гідронімія — «найстабільніший шар» топонімії [Етногенез: 7], «топонімія, особливо гідронімія, відзначається особливою стабільністю» [Етногенез: 3]. Ці слова можна прийняти лише з уточненням «відносною стабільністю». В широкій перспективі і в крупномасштабному вимірі

гідроніми, як і інші топоніми, — це досить рухома, нестабільна мовна категорія. Про надзвичайну стабільність гідронімів можна говорити лише стосовно відносно невеличкої кількості потамонімів, здебільшого назв крупних рік. Назви окремих величних рік на взірець **Дніпро**, **Дунай**, **Дон**, **Дністер**, **Прут**, **Рейн** тощо зберігаються тисячоліттями. Проте і вони подекуди мають діахронні варіанти, а часто мали й інші назви. Скажімо, ріка **Rhein** «Рейн» у минулому називалась **Rīn**, **Rhenus** та ін. [Bach: 64, 113]. Батько історії Геродот першою річкою Скіфії вважав **Істр** (сучасний **Дунай**). Друга річка Скіфії, за Геродотом, — **Тірас** (**Дністер**), а **Борисфен** (**Дніпро**) — найбільша із річок після Істру. Річку **Дон** Геродот називає **Танаїс**.

Власне, сама «законсервованість» окремих потамонімів — яскраве свідоцтво їх ізоляції від інших лексем мови. Будучи спочатку однією з назв певного потамоніморегіону, гідронім, який через певні обставини не розділив участі інших назв, виявився поза дією мови і топонімних підсистем, позбувся свого семантичного навантаження, ізолювався від апелятивної і онімної лексики і залишився своєрідним «топонімним мастодонтом» у топонімній системі даного регіону. Щодо силисиленної невеличких річок, струмків, потоків і потічків, то доля їх назв була така ж, як і більшості інших топонімних груп: вони змінювалися через примхливість номінативних принципів, які теж змінювалися з плином часу. Прихід на їх береги інших етносів, носіїв інших мов призводив до топонімної революції. Для давніх народів топонімія в цілому і гідронімія зокрема були мотивовані і семантично прозорі. З приходом інших етносів основні принципи номінації залишалися незмінними, а повністю (або значною мірою) замінювались «промовисті» назви, відбиваючи мови прийшлих народів. Інколи було досить військово-адміністративної експансії іншого етносу без тотальної зміни населення для кардинальної заміни топонімної системи.

У стародавні часи (в XII—X ст. до н. е.) певна частина людності відокремилась в окрему гілку індоєвропейського обширу на Іберійському (Піренейському) півострові, де створила свою топонімну (гідронімну) систему і жила протягом багатьох століть. Про безперервність населення Іберійського півострова промовляє, зокрема, той факт, що баски, які мешкають на північному заході сучасної Іспанії, заселили ці території ще за доіндоєвропейських часів і живуть там донині. Приблизно в VI ст. до н. е. кельти, які до середини першого тисячоліття до н. е. мешкали в басейнах рік Рейн, Сена, Луара та верхів'ях Дунаю, з'явились на території сучасної Іспанії і згодом захопили її, змінивши, зокрема, гідронімну картину країни. Приблизно з початку 200-х рр. до н. е. на Іберійській півострів прийшли римські легіони. Почалася романізація країни, яка також змінила топонімний ландшафт півострова. А з початку 700 рр. н. е. на цю землю прийшли араби, які, у свою чергу, змінили більшу частину тутешнього потамонімікону. Від арабського гідронімного терміна *wadi* 'річка' виникло багато нових назв річок, які

існують і зараз. Назва річки **Guadalquivir** «Велика ріка» витіснила античну назву **Baetis**. Назва ріки **Guadiana** витіснила античну назву **Anas**, пор. ще арабські потамоніми Іспанії: **Guadalaviar** «Біла ріка» (антична **Turia**), **Guadalmedina** «Річка міста», **Guadalajara** «Річка каміння», **Guadalén** «Річка джерела». Антична річка **Lupus** сьогодні має назву **Guadalupe**. Пор. також арабські потамоніми в Португалії: **Odiana** = **Guadiana**, **Odeleite**, **Odelouca**, **Odearce**, **Odemira**, **Odiel**, **Odievarga** [Rohlfs: 46].

Зрештою, покликаючись на висновок М. Сводеша, що основний лексемний склад будь-якої мови за тисячу років функціонування змінюється щонайменше на 20 % (а весь лексичний фонд мови змінюється набагато швидше), а також покладаючись на свідчення науковців про заміну лексичного складу мови на 90 % за дві тисячі років і зараховуючи гідронімні лексеми до складу мови, не дуже дивуєшся висновку відомого польського ономаста й етимолога Збігнева Бабіка, який наголошує: «Теза про особливу стійкість гідронімії як така виявляється шкідливим міфом»[1].

Загалом, можна дійти висновку, що кожен етнос за період свого історичного існування щонайменше двічі, а то й тричі повністю замінює свій топонімікон (реліктові законсервовані явища, навіть достатньо численні, при всій своїй колоритності, загального висновку не руйнують).

ТИПОЛОГІЯ ОРОНІМНИХ СИНЕКДОХ

Інший різновид топонімної синекдохи — це *оронімна синекдоха*. Використання ландшафтних та рельєфних термінів для утворення оронімних топонімів — одна з ономастичних універсалій, вона властива ономастиконам різних народів у різні епохи. Назви орооб'єктів (і перш за все назви гір) становлять один із найстародавніших топонімних шарів. Гори, високі пагорби видно з усіх боків. Вони завжди слугували надійним орієнтиром при просуванні й розселенні етносів, які в пошуках їжі та за різних інших причин часто змінювали місце свого мешкання, мігрували, мандрували. Гори, високі пагорби часто мали важливе значення й у військовому відношенні. На височині будували фортеці та інші укріплення. Одні й ті ж ороніми вживалися різномовними етносами протягом тисячоліть. Учені Італії, які, зокрема, вивчають найстародавнішу топонімію Європи (Тромбетті, Рібеццо, Баттісті, Алессіо, Девото, Бертольді), особливу увагу приділяють вивченню оронімів, бо, на їх думку, саме аналіз назв гір дає можливість зробити надійні висновки [Nègre: 15, 19]. Не назви рік, а саме назви

[1] *Babik, Zbigniew.* Najstarsza warstwa nazewnicza na ziemiach polskich: w granicach wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny. — Kraków: "Universitas", 2001. — S. 30.

гір — найважливіший лексичний шар у вивченні найстародавніших мов на терені Європи. В. Бертольді зазначив, що головним чином назви гір дали змогу вченим почати вивчення доіндоєвропейських мов[1].

ОРОНІМНІ СИНЕКДОХИ В ДІАХРОНІЧНОМУ ПРОСТОРІ

Вивчення назв гір, що сягають найстародавніших часів, — це частина ономастичної етимології. Індоєвропейська лексика на позначення гір, височин досить багата. Пор. такі основи, як **H(e/o)k'* (*e/o*)*r* 'вершина гори'; **ont'-/*nt-* 'гора', 'скеля', 'камінь'; **m(e)n-t* 'гора', 'височина'; **kol-* 'височина'; **berg-* 'високий' (про гору) та ін. [ИЯ 1998б: 866].

Найдавніші топоніми Українських Карпат — гірські, які сягають не лише дослов'янської, а й доіндоєвропейської доби. Як зазначав Ю. О. Карпенко, «вдалося більш-менш надійно встановити доіндоєвропейське постання шести назв — виключно гірських» [Карпенко 2005: 63]. При цьому йдеться не про шість оронімів, а «про шість їх груп, кожна з яких включає від десятка до сотні й більше назв» [Карпенко 2005: 63]. Ю. О. Карпенко наводить основні назви **Товтри**, **Мазура**, **Ґорґан**, **Хом**, **Щовб** «(тут розмаїтих варіантів найбільше, пор. хоч би відоме **Чоп**)» [Карпенко 2005: 63—64] — і припускає, «що всі чи майже всі збережені досі доіндоєвропейські ороніми Українських Карпат належать трипільській мові» (початок IV тис. до н. е.) [Карпенко 2005: 64—65].

Давньоєвропейська оронімія виявилася стабільною і спромоглася донести до сьогодення ряд основ дуже віддалених часів, як це видно з аналізу гірських назв на теренах Франції. Першими носіями індоєвропейських мов (і номінаторами індоєвропейської топонімії) в сучасній Франції були галльські (кельтські) племена. Галли не були першими завойовниками Західної Європи, там вже жили носії інших, доіндоєвропейських мов. Субстрат доіндоєвропейських мов залишив численні назви в топонімії Західної Європи. Підкреслемо, що термін «доіндоєвропейський» дуже місткий. Він охоплює все, що було в Європі до індоєвропейців протягом кількох тисячоліть, він охоплює різні людності, етноси з різноманітними культурами, які розмовляли на маловідомих до сьогодні мовах.

Значна кількість оронімів Європи має докельтське, доіндоєвропейське походження. Визнання цього факту дає можливість зазирнути в європейський оронімікон на значно більшу темпоральну глибину. Традиційно вважають, що назва головної гірської системи в Західній Європі, що перетинає ряд країн: Францію, Італію, Швейцарію, Ліх-

[1] *Bertoldi V.* Problèmes de substrat // Bulletin de la Société de Linguistique. — Paris, 1931. — PP. 93—184.

тенштейн, Австрію, Словенію, Хорватію — **Альпи** (англ. **Alps**, франц. **Alpes**, італ. **Alpi**) — походить від індоєвропейського *alp* 'гора' [Everett: 16] < кельт. *alp* 'висока гора'[1]. Проте А. Доза етимологізує оронім **Alpes** як множину від докельтської, доіндоєвропейської основи **al-p-*, яка є розширенням вихідного **al-* 'височина' [Dauzat 1978: 105]. У формі множини цей оронім вживається переважно для найменування гірського масиву. В однині він слугує як найменування окремих гір, пор. **Puig d'Alp** в Іспанії, гірські найменування у Франції **Alp** (mont.) (*Alpis* 1379 р.), **Alp-Chauvin** (L') (*Aplum Chauvin* 1334 р.), **Alp de Verdin**, **Alpe** (Mont. de) тощо. Як номенклатурний термін це слово вживається в Альпах зі значенням «високогірне пасовисько; альпійська лука» [Dauzat 1978: 105]. Варіантом основи **al-p-*, на думку А. Доза, виступає оронімна основа **al-b*, від якої утворилися численні назви гір: **Albarjn**, **Albères**, **Albéras**, **Albion** тощо [Dauzat 1978: 104—105]. Іншим варіантом **al-p-* виступає основа **ar-b-*, звідки гірські назви **Arboin**, **Arbois** [Dauzat 1978: 107]. Оронімну основу **ar-b-* А. Доза зіставляє з доіндоєвропейським коренем **ar-* (= баск. *harri* 'камінь'), з яким пов'язані численні французькі назви гір на зразок **Ar** (Mont. de), **Ares**, а також численні деривати **Arancou**, **Aravis** (Mont, des), **Areng** (Mont d'), **Aret** (Pic d'), **Arise** (Mont d'), **Arraing** (Mont d') тощо [Dauzat 1978: 107]. Відзначимо семантичну амбівалентність доіндоєвропейського оронімного кореня **ar-*, який мав також гідронімне значення і який лежить в основі назв багатьох річок (про це докладніше йтиметься далі).

Особливу увагу топоніміcти звертають на ороніми з компонентом *pen-*: **Пенінські стрімчаки** в Карпатах, пор. **Пенінські Альпи** (італ. **Alpi Pennine**, франц. **Alpes Pennines**) — група хребтів у Західних Альпах, гірський хребет **Appenino** в Італії, гірські хребти на Піренейському півострові тощо. Вважають, що всі ці назви походять від кельт. *pen* 'гора', а це, на думку дослідників, «зайвий раз підтверджує те, що в різний час основні гірські масиви Європи були заселені кельтами» [Желєзняк 2004: 72]. Іншу думку висловлює А. Доза, який вважає, що численні ороніми на *pen-* мають доіндоєвропейський генезис. Оронімна доіндоєвропейська основа **pen-* дала значну кількість гірських назв по всій Європі, зокрема у Франції, пор. ороніми **Pène** (Aiguille de la), **Penaz**, **Penaz** (Pointe de la), **Penaz** (Roc de la), **Penna** (Caro à la), **La Penne** (Mont.), **La Penne**, **Peine** (La), **Les Peines** та багато ін. Водночас лексема *pène* або *penne* часто вживається в апелятивній оронімній номенклатурі Альп та Піренеїв на позначення довгастої височини [Dauzat 1978: 189].

Доіндоєвропейська основа **cal-* 'камінь' надзвичайно поширена в оронімії Європи як у своїй первісній формі, так і в розширеннях

[1] *Большая Энциклопедия:* В 62 томах / Отв. ред. С. А. Кондратов. — Том 1. — М.: ТЕРРА, 2006. — С. 479.

cal-m-*, **cal-p*, а також в скороченні **cl-*, звідки численні французькі ороніми **Cal (Mont), **Cals**, **Les Calles**, **Chale** (Mont de la), **Calaz**, **Cailles** (Rochers des), **Chaille** (Pas de la) та багато інших [Dauzat 1978: 123]. Варіантом **cal-* виступає основа **gal-*, її розширення **galb-*, звідки гірські назви **Galinat** (Pic de), **Gallinas** (Pic de), **Galabru** (Le), **Galibier** (Col du), Roch du **Grand Galibier**, **Galbert** (Grand) тощо, а також її скорочення **gl-*, звідки ороніми **Glaine** (Rochers de), **Glavenas** (Pey ou Mont) [Dauzat 1978: 149]. Основа **cal-* також семантично амбівалентна, має як оронімне, так і гідронімне значення й зустрічається в назвах річок.

Від доіндоєвропейської основи **car-* 'скеля', 'камінь' утворились численні ороніми, які позначають скелясті гори: **Caralp** (Roc de), **Carlong** (= long 'довгий'), **Carrouche** (= rouge 'червоний'), **Caron** (Cime de), **Caronte** (Roc de) та ін. [Dauzat 1978: 125]. Основа **car-* зазнала розширень: **car-n-*, звідки назви гір **Carnat** (Mont), **Cjarnaja** (Tête de), **car-p-* звідки назва **Carpiagne** (Mont.) (*Carpezanha* 1261р.). Від деривативної основи **car-iu* (пор. ст.-прованс. *quer* 'камінь', 'скеля') утворилися ороніми **Quer des Madrits**, **Qué** (Pique del), **Querbeille** (Roc de), **Quier de Goutte** (Le) та багато інших [Dauzat 1978: 126]. Від скорочення **cr-* виникли різні оронімні основи, такі, як **cr-adia-*: **Cra** (Haute de la), **La Cra**, **La Crai**; **cr-ap-*: **Crabioules**, **Crabiza** (Mont de), **Cravant**; **cr-app-*: **Crapon** (Rocher du), **Crapaud** (Sommet du), **Puy-Crapaud**; **cr-occu-*: **Croc** (Aiguille du); **cr-ivu-*: **Criou** (Puy de); *cr-av-*: **La Crau** [Dauzat 1978: 126]. Іншими варіантами оронімної основи **car-* виступають основи **gar-*, **gal-*, **ger-*: **Gar** (Pic du), **Ger** (Pic du), **Jer** (Pic du), **La Garre**, а також різні деривати на зразок **Garrigues**, **Garoupe**, **Garralda** (Pic de), **Garroux**, **Garuche** (Pic de), **Jarroz** (Mont), **Jarret** (Tête de) та ін., пор. також розширення **gar-g-*: **Garganta** (Pic de), **Gargas**, **Gargas** (Sommet de) та ін. [Dauzat 1978: 150].

Оронімна доіндоєвропейська основа **cucc-* — одна з найбільш стародавніх, разом із своїми давніми варіантами **tūcc-*, **tsūcc-*. Від цієї основи виникли різноманітні гірські назви на зразок: **Cucco** (Capo al), **Cucco** (Cima al), **La Cuche**, **Cuche** (Suc de la), **Cuje-la-Palas** та численні інші, а також різні деривати: **Cuccari** (Punta di), **Cuccaro** (Mont), **Cuchero** (Mont), **Cucullo** (Mont), **Cuculla** (Capo alla), **La Cucumelle**, **Le Cucuron** та багато інших. Зазначимо існування сучасних апелятивів (франц. діал. *cuche*, прованс. *cuco*, *cucho* 'скирта сіна') [Dauzat 1978: 136]. Старовинний варіант цієї основи **tūcc-* також має численні оронімні реалізації на зразок **Tuc de la Courate**, **Tuc de las Feyches**, **Tuc de Maledo**, **Tuc de la Pale**, **Tuc de Pelatos** та ін. Зазначимо, що сучасний оронімний апелятив *tuc* часто використовується на Піренеях, де вживається на позначення окремих гір із загостреною вершиною [Dauzat 1978: 225]. Варіант оронімної основи **tūcc-*, **tukk-* — основа **truck*, звідки гірські назви **Tru** (Le), **Tru** (Le Grand), **Truc** (Le), **Truc**

de Fortuino (Le), **Truc de Grèze**, **Truc de l'Homme** та под. [Dauzat 1978: 225]. У сучасній оронімній номенклатурі французької мови апелятив *truc* використовується в Альпах і в Центральному Масиві. Він вживається на позначення окремих, ізольованих гір, загострених і скелястих [Dauzat 1978: 225]. Назви на **suc-* менш численні в сучасній оронімії Франції: **Suc** (Le), **Suc** (la Roche de). Оронімний апелятив *suc* (пор. ст.-прованс. *suc*, сучасне *su* 'голова') широко вживається в південних регіонах Франції на позначення височин заокругленої форми [Dauzat 1978: 216].

Доіндоєвропейська основа **dor-* зафіксована в оронімах **Dore** (Mont), **Aiguille Doran**, а також в оронімах **Dorria** (Puig), **Douard**, **Le Douard** тощо [Dauzat 1978: 139—140]. Ця ж основа виступає і в гідронімній функції, для формування назв річок, зокрема, гідронімів **Dordogne**, **Dora** (*Duranius*, *Dorononia*) [Dauzat 1978: 139]. Доіндоєвропейська основа **lekk-* 'камінь', 'скеля' реалізована в гірських назвах **Leches** (Les), **Lèque** (La), **Lègue** (Mont. de la), **Lègue** (Pic de la) [Dauzat 1978: 165]. Від доіндоєвропейської основи **lama-* 'гора', 'укіс, 'крутий схил' утворились ороніми **Lama-Rasiniere**, **Lamet** (Mont) [Dauzat 1978: 163]. Варіантом основи **lama-* виступає доіндоєвропейська основа **rama-* 'скеля', звідки оронім **Rame** [Dauzat 1978: 198].

Від доіндоєвропейської основи **lop-* 'височина' утворені ороніми **Loube** (Massif de la), **Loubière** тощо [Dauzat 1978: 167]. Доіндоєвропейська основа **mal-*, **mala-* мала загальне значення 'гора' і представлена багатьма варіантами: **man-*, **mar-*, **mel-*, ** mer-* та іншими, а також розширеннями: **mall-*, **mant-*, **mell-* тощо. Інколи важко розрізнити протооронімні назви на **mal-* від назв на *mal-*, які походять від лат. *malu* 'поганий' [Dauzat 1978: 168]. У назві гірського масиву **Maladeta** (La) перший компонент — **mala-* 'гора' [Dauzat 1978: 169]. На думку А. Доза, оронім **Malande** (Pointe de) (етимологічно, можливо, **mal-ant-a*) сформований за допомогою двох синонімічних доіндоєвропейських основ **mal-* та **ant-* [Dauzat 1978: 169]. Від двох оронімних доіндоєвропейських основ **mal-* та **car-*, можливо, утворилася гірська назва **Malcaras** (Pic de) [Dauzat 1978: 169]. Доіндоєвропейська основа **mor-* 'височина' з розширенням *-g-* зафіксована в кількох гірських назвах: **Morges** (Aiguille de), **Morgon** (Mt. Côte de), **Morgon** (Pic de) [Dauzat 1978: 175]. Доіндоєвропейська основа **ol-* була одночасно оронімною та гідронімною. Як оронімна основа, вона сприяла формуванню гірських назв **Olan** (Aiguille, Pic, Brèche d'), а також ороніма **Olympe** (Mont) [Dauzat 1978: 181—182]. Доіндоєвропейська основа **pal-* 'скеля', 'стрімчак', 'бескид'; 'обривистий стрімкий берег' реалізована в оронімах **Pal** (Cime, Col de), **Pal** (Col du), **Pal** (Signal du), **Pal** (Suc du) і в численних дериватах, на зразок **Pale** (Tuc de la), **Palle** (Mont. De), **Pâle** (La), **Pale de Burat**, **Pale de Rase** та ін. [Dauzat 1978: 185]. Варіантом **pal-* виступає доіндоєвропейська основа **bal-* із значенням 'крутий спуск', 'схил', укіс',

звідки сучасні ороніми **Bal** (Mont), **Bals** (Crête des), а також деривати **Balagna** (La), **Balduc** (Causse de), **Balerne** [Dauzat 1978: 112]. У свою чергу, варіантом доіндоєвропейської основи **bal-* є основа **ban-*, яка була запозичена кельтами в попередників зі значенням 'пік', звідки ороніми **Ban** (Mont du), **Bans** і деривати **Banards** (Sommets des), **Banges** (Mont. des) [Dauzat 1978: 113]. Варіантом доіндоєвропейської основи **bal-* виступає основа **bel-*, яку інколи плутають з прикметником *bel* 'красивий'. Оронім **Belmatx** (Pilon de), можливо, походить від основи **bel-* і оронімної доіндоєвропейської основи *matt-* [Dauzat 1978: 116]. Іншим варіантом доіндоєвропейської основи **bal-* виступає основа **bar-*, звідки назви **Bar** (Mont-) (*lo Bar* 1163 р.), **Bars** (Signal de), а також варіант **barr-*, який знаходять у деяких кельтських назвах зі значенням 'вершина': **Barre de Guers**, **Barre des Ecrins**, **Barre de St-Quinis** [Dauzat 1978: 114]. Варіантом від **bar-* виступає скорочення **br-*, яке лягло в основу сучасного оронімного терміна в провансальських Альпах *brec* зі значенням 'крутий шпиль гори пірамідальної або загостреної форми', звідки назви гір **Brec d'Utelle** (Le), **Brec-Anelin** (Le), **Brec de Chambeyron** (Le) [Dauzat 1978: 120]. Доіндоєвропейська основа **pĭtt-*, варіант від основи **pītt-* 'гостра вершина', 'крутий, стрімкий схил'; вбачають в оронімах **Pétar(d)** (Pic), **Pétarel** (Pic de) [Dauzat 1978: 190]. Географічний термін *pic* 'пік', 'шпиляста гірська вершина' виводять із доіндоєвропейської основи **pikk-*, варіанта основи **pitt-*. Це слово в деяких південних варіантах французької мови скорочено до форми *pi*, яку часто плутають з іншим словом *pi*, скороченням від *pin* 'сосна', пор. ороніми **Pic Blanc**, **Pic Brun**, **Pic Méchant**, **Pic Nègre**, **Le Pic Pierroux**, **Le Grand Pic** і под. [Dauzat 1978: 191].

Від форми жіночого роду доіндоєвропейської основи **sekk-a-* 'височина' утворилось кілька оронімів: **Sèche** (Puy de la), **Sèque** (Serre), пор. також ороніми, утворені від форми чоловічого роду доіндоєвропейської основи **sekk-u-*: **Se de la Ciéutat** (Lou), **Sec** (Le haut du) [Dauzat 1978: 211]. Від доіндоєвропейської основи **sak-*, варіанта від **sek-* 'височина', утворились ороніми **Saccarel** (Mont), **Sacon** (Mont), **Saquet** (Plat du) [Dauzat 1978: 207]. Доіндоєвропейська основа **sal-* має оронімне значення 'обвал', 'осип', 'схил з обвалом', звідки ороніми **Sales** (Pointe, Rochers des), а також деривати **Salarous** (Cirque de), **Salassous** (Signal des), **Salenton** (Col, Mont de), **Saléon** (Mont), **Salers** (Mont des) та ін. У той же час, зазначає А. Доза, доіндоєвропейська основа **sal-* має й гідронімне значення [Dauzat 1978: 208]. Від доіндоєвропейської основи **taur-* 'гора', на думку А. Доза, утворено ороніми **Taur** (Le Plateau du), **Taureau** (La Corne au), **Taureau** (Le Grand), **Taureaux** (Les), **Taurize** (Col, Pech de), **Taurupt** (Roc du) [Dauzat 1978: 220]. Від доіндоєвропейської основи **tor-* 'довгаста височина' утворено ороніми **Thor** (Le), **Tor** (Cime de), **Tour** (Aiguille, Glacier du), **Tour** (Pic du), **Touar** (Le), **Roc Touard**. Слово *tor* і зараз вживається як апелятив

в Провансі зі значенням ‘пагорбок’, ‘бугорок’, ‘височина’ [Dauzat 1978: 221]. Від доіндоєвропейської основи **tol-*, **tŭl-* ‘височина’ утворилось етрусько-лігурійське слово *tule* ‘камінь’, ‘гора’, звідки ряд оронімів: **Thou** (Pic de), **Thou** (Mont), а також деривати **Toulon** (Le Mont), **Toulaine** (Rocher de), **Touleur**, **Toulaud** (Roc de). Від варіанта **tūl-*, можливо, утворився оронім **Tulle** (La) [Dauzat 1978: 222]. Доіндоєвропейська основа **var-* мала як гідронімне, так і оронімне значення. В оронімній іпостасі ця основа мала значення ‘скеляста і суха, безводна вершина’ і сприяла утворенню низки гірських назв: **Var**, **Verds**, **Verre**, **Veyre**, **Vars** (Col de), а також дериватів **Varaille** (La), **Varelias** (Tête de), **Varan** (Aiguille de), **Varenne** (La) [Dauzat 1978: 230].

ОРОНІМНІ СИНЕКДОХИ В СИНХРОНІЧНОМУ ПРОСТОРІ

Оронімні синекдохи численні і в сучасній топоніміці багатьох мов світу. Назва гори **the Rock** < англ. *rock* ‘скеля’, на якій розташована заморська територія Великої Британії Гібралтар, — приклад сучасної оронімної синекдохи. Значна кількість оронімних синекдох у топонімії США, пор. назви окремих гір: **Mountain** (AZ) < *mountain* ‘гора’ [TEA v. 2: 303], **Summit** (CO) < *summit* ‘вершина’ [TEA v. 7: 320], **Butte** (NV) < *butte* ‘стрімкий бугор на рівнині’ [TEA v. 20: 144], **The Hump** (AK) < *hump* ‘бугор’, ‘бугорок’ [Stewart 1970: 214]. Як *оронімний дескриптив* у топонімії США використовується також апелятив *humpback* ‘горб’, пор. **Humpback** [Stewart 1970: 214]. В штаті Юта зафіксований оронім **Cliff** < *cliff* ‘стрімчак’, ‘стрімка скеля’. Один із каньйонів має назву **Glen** < *glen* ‘гірська долина’, пор. ще **The Glen** [Stewart 1970: 181]. У штатах Теннессі та Південна Кароліна зафіксовано окремі гори з назвою **Stone** < *stone* ‘камінь’. У штаті Каліфорнія гірське пасмо має назву **Crags** (*crag* ‘висока та стрімка скеля’).

Не обминули оронімних синекдох і американські мови. Кілька оронімів походять від позначення ‘гора’ на різних мовах: **Adden** (VT) на алгонкінській, **Attalla** (AL, MS) на мові чирок, **Lemiti** (OR) на мові чінук, **Tallac** (CA) на мові вашо [Stewart 1970: 3, 26, 254, 471]. Оронім **Attawaugen** (CT) на алгонкінській мові значить ‘горб’ [Stewart 1970: 27]. Кілька гірських вершин мають назву **Annisquam** (NH), що на алгонкінській мові має значення ‘вершина’ [Stewart 1970: 16], пор. назву гірських вершини **Squam** із тим же значенням, які неодноразово зустрічаються в Новій Англії [Stewart 1970: 457]. Інколи у функції оронімів вживаються більш деталізовані терміни, як, наприклад, оронім **Wadena**. Це слово на мові оджібва значить ‘невеликий круглий пагорб’ [Stewart 1970: 516].

Оронімні синекдохи зустрічаються в різних куточках Землі. Яскравим прикладом оронімної синекдохи служить назва найвищої гір-

ської системи Землі, що перетинає ряд країн — Індію, Китай, Непал, Пакистан, Бутан. Це **Гімалаї**. Назва походить від непальського *химал* 'сніжна гора' [Поспелов: 118]. Гірська система, що простягнулася вздовж західної окраїни Північної та Південної Америки від Аляски до Вогненної землі, зветься **Cordilleras** < ісп. *cordillera* 'гірський хребет' [Поспелов: 215]. Назву гір у Швейцарії та Франції **Jura** виводять із галльского слова *juris* 'лісиста височина: [Поспелов: 488]. Назва гірської системи **Кавказ** (англ. **Caucasus**) має декілька етимологічних прочитань, одне з них — пелазьке (догрецьке). Вважають, що цей оронім сягає пелазького слова *кау* 'гора' [Everett: 98]. На думку О. М. Трубачова, цей оронім спочатку стосувався лише Ельбрусу та мав значення 'білосніжна гора' і лише з перебігом часу поширився на всю гірську систему [Трубачев 1983: 103]. Колишня назва **Балканські гори**, або просто **Балкани** (англ. **The Balkans**), (зараз ці гори звуться **Стара-Планина**) походить від тюрк. *balkan* 'пасмо стрімких гір' [Поспелов: 54] або 'лісистий гірський масив' [Everett: 47]. У новій назві цих гір **Стара-Планина** кінцевий компонент корелює з апелятивом *планина* 'гора', 'гірський ланцюг' [Поспелов: 396]. Оронім **Карпати**, як зазначає М. Фасмер, сягає фракійських джерел зі значенням 'скеля' [Фасмер II: 202]. Назву гірського масиву в Карпатах Татри виводять із праслов'янської форми **tъrtrъ* 'скеля', 'камінь', пор. також фрак. *tertre* 'бугор', 'пагорб', підгірок', баск. *tutur* 'вершина', 'гірський хребет'. Назву гірського масиву **Бескиди** — частину західних Карпат пояснювали з фракійської, іллірійської, скіфської мов [Никонов 1966: 53] та зіставляли з алб. *bjeshkë* 'гірське пасовисько', 'гірський ланцюг' [Фасмер I: 161]. Цікаво зазначити існування в українській мові відповідного терміна *бескид* 'стрімчак', 'гора', 'круте урвище', 'глибокий яр'. Оронім **Урал** М. Фасмер пов'язує з апелятивом *урали* 'круті гори на Алтаї', який виводить із слова мансі *урала* 'гірська вершина' [Фасмер IV: 166]. Гірська система на півдні Туреччини **Тавр**, **Торос** отримала назву від доіндоєвропейської основи **taur*, **tor* 'гора', 'височина' [Поспелов: 406]. Назва гірського пасма в Омані **Hajar**, **al-** походить від слова зі значенням 'камінь' [Everett: 203]. Назва гірського пасма в південній Індії **Ghats** пов'язана з апелятивом *ghats*, що мовою хінді значить 'гора' [Room 2006:144].

У топонімії Франції від апелятива франц. *roche*, прованс. *roca* 'скеля' походять численні назви окремих горбів, височин: **Roche**, **La Roche**, **Roches**; **Le Roc**, **La Rocque**, **La Roque**, **Laroque**, **Larroque**, **Rocques**, **Roques** тощо [Dauzat 1978: 569]. Для подолання інтратопонімної (в даному випадку інтраоронімної) омонімії французька мова використовує форми множини та однини, а також артиклі: нульовий артикль, артиклі чоловічого або жіночого роду, пор. ще інтраоронімні омоніми **Montagne** та **La Montagne** (франц. *montagne* 'гора') [Dauzat 1978: 475]. Для подолання оронімних омонімів (ідентичних за вимовою назв пагорбів, височин) використовується також їх неідентичне напи-

сання. До речі, цей факт (як і деякі інші) наштовхує на думку про важливість письмової форми мови; в мовознавстві зазвичай підкреслюється важливість усного мовлення, а роль письмової мовної традиції недооцінюється.

Кожна мова має більш-менш розвинуту систему синонімічних номенклатурних оронімних термінів, які семантично частково перехрещуються. В португальській мові семантема 'гора' має численні лексичні реалізації: *alto*, *altura*, *cabeça*, *cabeço*, *lomba*, *monte*, *montanha*, *outerico*, *pico* та інші. Кожна із цих лексем має своє більш конкретне оронімне значення. Для португальської оронімії характерне варіювання термінів, їх взаємозамінюваність у процесі номінації [Литвин 1982: 151]. В українській мові семантема 'гора' має численні діалектні реалізації: *аршиця*, *барцатул*, *бескед*, *голиця*, *гола*, *діл*, *кагов*, *кичера*, *корчі*, *лисогора*, *лисуха*, *магура*, *похила*, *рокита*, *чуга*, *шкрепіке* та ін. [Марусенко: 213—254], які часто топонімізуються, пор. назви окремих гір: **Кичера**, **Бердо**, **Діл**, **Кобила**, **Магура** та ін. Найвища гора одного з гірських хребтів Українських Карпат **Маковиця** одержала назву від місцевого географічного терміна *маковиця* 'вершина гори' [Янко: 220]. У Карпатах і в інших місцях є назви вершин **Могила** < *могила* 'ізольований горб останцево-денудаційного походження' [Янко: 231]. Пор. молдавські назви окремих гір: **Мигла** < молд. *мыглэ* 'горб', 'височина', **Мегура** < молд. *мэгура* 'гора', 'пагорб' [Еремия: 189]. Назва молдавської гори **Скок** походить від молд. *скок* 'горб', 'скеляста височина', 'скеля' [Еремия: 92]. Виникають специфічні топонімні поля гірських назв, що перебувають у складних відносинах оронімних синекдохічних синонімів.

Типологічний аналіз топонімів-синекдох дозволяє приєднатись до думки Е. М. Мурзаєва, що «...основні вихідні положення номінації географічних об'єктів одні й ті ж або дуже близькі в усьому світі» [Мурзаев 1982: 115].

ОРОГІДРОТЕРМІНИ (ГІДРООРОТЕРМІНИ) ТА ЇХ ТОПОНІМНА АКТУАЛІЗАЦІЯ

Як відомо, М. Я. Марр неправомірно заперечував існування мовних сімей. Він обстоював також єдність мовотворчого процесу в усіх мовах світу. Остання теза знаходить частково сучасне наукове підтвердження. Зокрема, науково доведено існування ностратичної макросім'ї (від лат. *noster* 'наш'), до якої зараховують афразійські мови, індоєвропейські мови, картвельські мови, уральські мови, дравідійські мови, алтайські та, можливо, інші групи мов. Мови цієї макросім'ї мають значний корпус споріднених (генетично тотожних) морфем (біля 1000). Проблеми загальномовного глотогенезу продовжуються і в ономастичній площині. З теорією моногенезу, яка у світлі сучасної науки вида-

ється більш вірогідною, пов'язане й трактування ономастичної номінації. Ономастику можна (і треба!) вивчати не лише в рамках окремо взятих мов чи груп мов, а в контексті можливого існування прамови людства. Можна поставити питання про наявність певного ізоморфізму в ономастичній сфері як в синхронно-функціональному плані, так і в когнітивно-діахронній площині загальнолюдської ономастичної системи, поставити питання про аналогічні номінативні процеси.

Мислення прадавньої людини дещо відрізнялося від мислення сучасної людини. Це знаходило своє відбиття в тому, що стародавні мови мали деякі інші властивості та особливості, які не притаманні сучасним розвиненим мовам. У стародавніх мовах численні багатозначні слова. Одне й те ж слово часто виступало носієм і виразником різних основних понять. Серед цих слів особливо виокремлюються слова зі значеннями протилежного змісту. Ці загальномовні явища знаходили своє типологічно-ізоморфне відбиття в топонімних системах різних мов. Про це йтиметься в даному розділі.

Назви водних та гірських (або ширше — ландшафтних) об'єктів створюють глибинно-інформативні системи величезної стійкості (особливо назви крупних гідро- та орооб'єктів). Як гідроніми, так і оронімі належать до часів найдавніших ономастичних фіксацій. Проте паралельне вивчення гідроніміконів (і перш за все потамоніміконів) та оронімікон (особливо в їх макроваріантах) проводилося лише спорадично. Між тим системне зіставлення гідронімів та оронімів було б вельми корисним для розв'язання ряду назвознавчих проблем[1].

Найдавніші та найстійкіші шари ономастики — оронімія та гідронімія, спираючись на різноманітні ономастичні категорії, акумулювали у своїх системах величезну інформацію, стосовно як гідро- та орооб'єктів, так і інформацію про розмаїті іншоаспектні об'єкти, наприклад, етнічні утворення тощо. Ці ономастичні категорії взаємодіють між собою та взаємодоповнюють одна одну.

Стародавні кореспонденції між (макро)оронімами, (макро)гідронімами, іншими різновидами онімів інколи просто вражають. Навіть найповерховіше зіставлення деяких стародавніх пропріальних лексем примушує замислитись — існує між ними якийсь семантико-генетичний зв'язок чи це випадковий збіг зовнішньо схожих різномовних звукових комплексів.

Серед уламків кримського історичного ономастикону виділяється етнічна назва — *таври*. Так звали етнічну групу, що мешкала в гірському й передгірському Криму в першому тисячолітті до н. е. Від цієї

[1] Детальніше про це див.: *Ольга Скляренко, Олексій Скляренко.* Взаємозв'язок між гідронімами та оронімами (порівняльно-типологічне зіставлення) // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. — Випуск XXIX—XXXI. — Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету, 2011. — С. 317—321.

етнічної назви походить топонімна назва — **Тавріка** (V ст. до н. е.), яка пізніше (І ст. н. е.) під впливом римлян перетворилася на назву **Таврія**. Щодо етноніма *таври*, то «найчастіше його пов'язують із гр. ταυρος 'тур', 'бик', того ж походження, що й слов'янське тур» [Гідронімія: 9]. А. Шерпілло повязує етнонім *tauri* з кельт. *tauro* 'гора' і зближує його зі дав.-євр. *tsūr* 'скеля', 'камінь', 'гірське пасмо' [Cherpillod: 452]. Увагу науковців привертають деякі оронімні паралелі. Йдеться про гори **Тавр** і **Антитавр**, які тягнуться на півдні Малоазійської гірської країни від р. Євфрату й до Егейського моря. Ороніми **Тавр** та **Антитавр** пов'язують із давньосемітським *tur* 'гора' [Гідронімія: 9—10]. А. Рум зауважує, що назва гірського масиву на півдні Туреччини **Taurus** сягає кельтського кореневого елемента *tauro*, який співвідноситься із англійським *tor* і значить 'горб', 'гора'. Греки зрозуміли цю назву як таку, що походить від гр. *tauros* 'бик' [Room 2006: 370]. На думку А. Шерпілло, назва гірського масиву **Taurus** походить або від кельт. *tauro* 'гора', або це слово семітського походження з тим же значенням, пор. дав.-євр. *tsūr* 'скеля', 'камінь', 'гірське пасмо' [Cherpillod: 452]. Назва фінікійського міста **Tyre** (зараз назва цього міста в Лівані **Sour**) походить від фінік. *tsor* 'камінь' або 'скеля' [Everett: 494]. Італійське місто **Torino** (англ. **Turin**) мало свого часу римську назву *Augusta Taurinōrum* від назви лігурійського етносу *Taurini*, чиєю столицею воно було. А. Рум зауважує, що цей етнонім, можливо, походить від кельт. *tauro* 'гора' або (звернімо увагу!) від кельт. *tur* 'вода'. Народна інтерпретація виводить назву з лат. *taurus* 'бик', що відображено на гербі міста [Room 2006: 85]. На думку А. Шерпілло, етнонім *Taurini* походить або від слова *tauro* 'бик', або від кельт. *tauro* 'гора', або від *tur* 'вода' [Cherpillod: 471]. Назва французького міста **Tarascon** сягає доіндоєвропейського слова *tar* 'камінь', 'скеля' з подвійним суфіксом *-asc* та *-on* [Cherpillod: 449]. Назва французької річки **Tarn** походить від оксітанської (провансальської) назви **Tarn**, що сягає латинської назви **Tarnis** або **Tarnes**, яка, можливо, походить від і.-є. *tar* 'швидка вода' [Cherpillod: 450]. Чи є щось спільне між стародавніми словами *tar* 'камінь' та *tar* '(швидка) вода'?

На думку спадають топоніми, що сягають давньокельтської основи **dubro* 'вода'. На великому європейському обширі існують численні гідроніми з цією основою. Континуум відповідних назв охоплює терени стародавньої Ірландії, Шотландії, Англії, Нідерландів, Франції, Італії, Швейцарії, Німеччини. За дослідженнями Г. Крає, гідрооснова **dubro-*, **dubra-* зафіксована в Ірландії у назві річки **Dobur**, в Англії у назвах **Dover** (**Dour**), пор. також топоніми **Dover Beck**, **Dover Burn**, **Doverdale**, **Doverhay**, у Нідерландах у топонімі **Dubrodunon**. На теренах Франції зафіксовані назви **Dubrum** (зараз **Douvres**), пор. ще **Douvres**, **Douvre** (XI ст. *Dopra*, 1128 р. *Dobra*, 1160 р. *Dovera*), **Verno-dubrum* > **Verdouble** та **Verdoubre**, **Verna-dubrum* > **Vernazoubres**, **Bernasobre**, **Vernesoubres**, **Vernoubre**, в Іспанії

Dobra. В Італії зафіксовані такі гідроніми: **Tubra**, **Drove**, **Trọve** (дві назви), **Tordovane** < **Tor(re)*, **Drovana**, **Val-di-Strove** < **Vallis Tubrae*, **Trọva**; в Швейцарії **Vernodubra* > **Vernoublan**. У Німеччині зафіксована назва притоки річки Майн — **Tauber** [Krahe: 76—78]. А. Доза доповнює цей перелік. Французький потамонім **Douve** має етимологічним джерелом галл. *dubro* 'вода' (те ж слово, що і брет. *dour*) [Dauzat 1978: 41]. Французький гідронім **Dore** (від докельт. *dor-/dŭr-*) має відповідник в іспанському топоніміконі **Douro**, два гідроніми в Італії **Dora** та **Doria**, пор. також франц. **Doire**, **Doron**, **Douron**, **Dordogne**. Звертає на себе увагу назва гори **Dore**, де бере початок річка **Dordogne**, що, на думку А. Доза, «ще раз свідчить про взаємозв'язок між гідронімами та оронімами» [Dauzat 1978: 40]. Французький потамонімікон засвідчує численні назви із контракційним *Dr-* [Dauzat 1978: 41]. До гідронімної основи *Dur-*, можливо, належить назва річки **Thur** [Dauzat 1978: 89]. А. Рум також підтверджує: назва англійського міста та порту **Dover** походить від назви річки **Dour**, яка впадає тут у море [Room 2006: 113]. Цій англійській назві, за А. Румом, відповідає назва італійської ріки **Tiber**. На відміну від традиційної думки, що цей гідронім походить від імені короля Альба Лонга — *Tibernius*, який втопився в Тибрі, А. Рум виводить назву із кельт. *dubro* 'вода' [Room 2006: 375]. Ця назва корелює також із назвою ріки **Duro**, що тече територіями Іспанії та Португалії і походить від індоєвропейського слова *dur* або *dor* 'вода', 'ріка' [Room 2006: 113]. Серед потамонімних аналогів Франції А. Рум виділяє назви річок **Dordogne** та **Durance** тощо [Room 2006: 112, 116]. У гідронімії Італії численні назви річок, наприклад, **Dora**, притоки ріки По **Dora Baltea**, **Dora Riparia**, які італійські топоністи виводять із доіндоєвропейської гідронімної основи **dura* [Queirazza: 184]. У південно-східній та східній Європі, принаймні в балтійському та західнослов'янському ареалах, існують відповідні гідронімні та апелятивні дані. В Польщі зафіксований гідронім **Dbra** (1280 р.), трансформований у **Brda**, нім. **Brahe** із **Dъbrą* < і.-є. **dubrā*. Пор. також гідронім **Dbriza** (1201 р.) = **Dbŕica**. У країнах Балтії зафіксовані гідроніми **Dubra**, **Dùbros**, **Dùbrius**, **Dubrava** [Krahe: 78]. Українські назви річок **Дуброва**, **Дібрівка**, **Дубравка**, **Дубровка** мають свої аналоги на Балканах, пор. рр. **Dubrova** (вона ж **Dubrava**; бас. Сави п. Дунаю) — Югославія; **Dubrovica**, **Dubrovnica**, **Dubrovniča** — Македонія; **Dubrovnica** — Хорватія та ін. [Гідронімія: 44—45]. Як зазначають дослідники, «семантична типологія гідронімії свідчить про те, що назви річок не можуть називатися просто *ліс*, *поле*, *степ*, *діброва* тощо» [Гідронімія: 45]. Семантичні особливості гідрооснов змушують шукати широкі мовні зв'язки поза лексикою окремих мов. Існує припущення, що найдавнішим значенням апелятива було 'яма', 'долина'. Українська мова теж зберегла це значення — *діброва* 'глибокий яр, який поріс лісом'. (Детальніше про це див.: [Гідронімія: 45]).

На основі семантичної і словотвірної типології можна зробити припущення про можливу спорідненість у далекому минулому оротермінів та гідротермінів з основою **tr-/*dr-* на гігантському євразійському обширі. При всій фантастичності такого припущення спробуємо розвинути свою думку далі. Чи може в принципі існувати такий широкий діапазон семантичних зрушень одних і тих же лексем, такі різні їх значення, як 'гора', 'долина', 'яма', 'вода', 'ріка'? Чи можливий у принципі перехід апелятивних назв різновидів рельєфу в апелятивні назви річок (тобто існування *орогідротермінів*) і, навпаки, перехід річкових термінів в оротерміни (тобто існування *гідрооротермінів*) з подальшою їх онімізацією і міграцією назв на величезні відстані?

ПОЛІСЕМІЯ В ТОПОНІМНІЙ АКТУАЛІЗАЦІЇ

Живе слово мовлення існує лише функціонуючи. Функціонування живого слова супроводжується його змінами. Змінюється не лише форма слова, а й його зміст, семантика. Кожне слово має своє значення. Не існує слів без значень, інакше це не слова, а пусті звукосполучення, що не мають ніякого відношення до мови людей (пор. сполучення звуків при шелесті листя, завиванні вітру чи гуркоті водоспаду). Семантичні зміни слів часто мотивовані денотативно. Живе слово має значну *інклюзивність*, тобто здатність одночасно вміщувати в собі не одне значення, а більше, ніж одне. Будь-яке слово має пучок значень, кожне з яких реалізується в конкретній текстовій ситуації, миттєво реагуючи на реальність. Слово — це «живий нерв реального досвіду» [Лосев: 20]. Список значень слова залишається відкритим і може поповнюватися новими значеннями. Географічний термін *байрак* має 7 значень, термін *долина* має 10 значень, а *балка* — 12 [Марусенко: 214—215, 226]. Праіндоєвропейське слово *perkau* (**p$^{l^h}$er(k$^{[h]^0}$) — /*p$^{l^h}$eru-*), відбиваючи гірський ландшафт індоєвропейської прабатьківщини, вміщало одночасно два різні значення: 'дуб' та 'скеля' [ИЯ 1998б: 866]. Значення 'дуб', яке відбито в лат. *quercus* та лангобард. *fereha*, можна зіставити з кельтським словом зі значенням 'дубовий ліс', а також зі значенням 'лісиста височина', 'гора', які має гот. *fairguni* [Иванов: 101]. Семантеми 'гора' та 'ліс' у певних мовних контекстах виступають як семантичні складові однієї й тієї ж лексеми *гора*. Семантичне співвідношення 'гора' = 'ліс' належить до поширених у різних мовних традиціях, пор. серб. *гора* 'гора', 'ліс'; в балтійських мовах, а також в цілому ряді неіндоєвропейських мов: тюркських (тур. *tag* 'гора', казах. *тау* 'гора', якут. *тша* 'ліс'), монгольських, фіно-угорських та ін. Пор. япон. *яма* 'гора', та *яма* 'ліс' в говорах Кюсю [Иванов, Топоров: 12]. Загальнослов'янська лексема *ліс* у болгарській і сербській мовах функціонує в значенні 'гора'. Ці лексичні трансформації знаходять своє відбиття і в топонім-

ній сфері. Назва гори **Ida**, що на Криті і добре відома із класичної міфології, походить від дорійського *ide* 'густий ліс' [Room 2006: 173]. Назва гірського ланцюга **Harz** у Німеччині походить від дав.-в-нім. *hard* 'ліс', 'лісиста гірська країна' [Room 2006: 160]. Гори в Німеччині, які в Англії називають **Haardt Mountains**, мають схили, покриті густими лісами. Назва **Haardt** також походить від дав.-в-нім. *hard* 'ліс', 'лісиста гірська місцевість' [Room 2006: 155]. Сучасні мовознавці обґрунтовують поняття семантичного синкретизму. В найдавнішій гідронімії, наприклад, загальна семантика водних назв одночасно охоплювала значення 'вода', 'ріка', 'рухатися', 'текти', 'прямий' (чи 'кривий'), 'білий', 'світлий' (чи 'темний', 'чорний') тощо. Для першооснов гідронімів була характерна дифузність значення. На основі дифузності першооснов семантика протолексем розвивалася в напрямку полісемії. Таким чином, у різних мовах апелятивні лексеми в принципі спроможні мати дифузні лексичні значення, вони можуть бути полісемантичними. З цих полісемантичних слів викристалізовуються відповідні пропріальні лексеми.

ЕНАНТІОСЕМІЯ В ТОПОНІМНІЙ АКТУАЛІЗАЦІЇ

Будь-яке слово — це сукупність діалектичних протилежностей. Ці протилежності різнопланові. У семантичному плані протилежності слова відбиваються, зокрема, в *енантіосемії*, під якою розуміють «розвиток у мовної одиниці протилежних значень, поляризація її значень» [Енантіосемія: 178], тобто наявність в одному й тому ж слові протилежних (антонімічних) значень. В енантіосемії маніфестується синкретизм семантики, який був закладений ще в прамові і який розвивається в сучасних мовах у дифузійному напрямку, в напрямку полісемії, подальшого розвитку омонімії. Прямий, безпосередній розвиток нових значень, які стають протилежними вихідним, спостерігається в різних мовах.

Українське слово *верх* має також значення діал. 'яр', 'глибока яма' [Енантіосемія: 179]. Іншим прикладом енантіосемії, здатності основи виражати антонімічні значення виступає географічний термін *баба*, який має значення 'трясовина', 'болото', а також 'узвишшя', 'гора' [Іваненко: 29]. Цей географічний термін виступає як для формування гідронімів (пор. назви рік **Баба**, **Бабки** в басейнах Сіверського Дінця, Дону та Дніпра) [СГУ: 25], так і для формування оронімів, пор. ороніми **Баба** в Сербії, **Baba** в Польщі (на території Pomorza Zachodniego) [Białetcki: 27—28], а також низку оронімів на території України, зокрема в західних її регіонах: **Баба** (п'ять різного роду орооб'єктів) [Іваненко: 28, 29]. Іншим прикладом внутрішньослівної антонімії виступають численні географічні терміни. Українська географічна лексема *байрак* у живому мовленні має значення, зокрема,

'низина, яка заросла деревами' і водночас 'височина, яка густо поросла лісом'; слово *бердо* має значення 'глибока безодня', 'прірва', а також 'стрімка гора'; слово *бескид* означає 'гора', 'скеля', а також 'глибокий яр' [Марусенко: 214, 216, 217].

Одним з універсальних прикладів енантіосемії, внутрішньослівної антонімії, виступає в різних мовах співіснування в одній і тій же лексемі протилежних значень 'вода' та 'земля', 'камінь'. Ця антонімія, як правило, мотивована реальними чинниками. Водотоки нерозривно пов'язані з землею, з горами: вони або вириваються з-під землі, або течуть зверху, з гори. Ці позамовні фактори відбиваються в мові. Інклюзивна здатність живих слів дозволяє поєднувати різні значення в монолексемах на зразок 'вода' і 'ліс', 'вода' і 'болото', а також 'вода' і 'гора', 'вода' і 'камінь' тощо. У різних конкретних ситуаціях домінує той або інший семемний компонент. Терміни з фузійною семантикою існують в різних мовах, пор. кит. *shānjian* дослівно 'гора-ріка' = 'гірський швидкий потік'; *shānshuì* дослівно 'гора-вода' = 'ландшафт', 'пейзаж'; пор. нім. *Bergbach* дослівно 'гора-ручай' = 'швидкий потік у горах'; *Bergsee* дослівно 'гора-озеро' = 'озеро в горах'; *Bodensee* дослівно 'земля-озеро' = 'озеро в долині'; лігур. *Pennavaira* дослівно 'гора-ріка' = 'ріка, яка тече з гори'; *Panegai* дослівно 'гора-вода' = 'вода, яка тече з гори'; *Baralucco* дослівно 'гора-вода' = 'вода, яка тече з гори'; *Badalucco* дослівно 'земля-вода' = 'вода в долині' [Beretta: 252]. Іншим прикладом лексеми з фузійною семантикою виступає французький оронімний термін *rive* 'берег', який семантично імплікує зв'язок з водою, бо мається на увазі, що це 'берег ріки'. Із семантично фузійного слова *rive* виник гідронімний термін *rivière* з експліцитним значенням 'ріка', з якого внаслідок топонімної синекдохи виникає гідронім — назва ріки **Rivière**.

В плані апелятивізм/ономатизм протилежності проявляються в більшій або меншій готовності, здатності слова (точніше, слова з його конкретним лексико-семантичним наповненням) до онімізації. В принципі будь-яке слово мови, будь-яка апелятивна лексема здатна до онімізації, до перетворення в пропріальну лексему. Кожне слово заряджене різним за своїм ступенем ономастичним потенціалом. Для реалізації цього потенціалу, для топонімної актуалізації певним словам потрібні унікальні мовний та позамовний контексти, а інші слова онімізуються значно легше. Ономастична кристалізація апелятивної лексеми відбувається на основі домінантного семантичного компонента. Якщо одна й та ж лексема має різні семантеми, то ономастичній кристалізації підлягає домінуюча в даному контексті семантична складова.

У світлі цих діалектичних особливостей апелятивних лексем можна дійти висновку про існування специфічних *орогідротермінів* (*гідрооротермінів*), які мають *фузійну семантику* і виступають водночас як оротерміни та гідротерміни. Як оротерміни вони формують гірські назви, як гідротерміни вони формують річкові назви. Семантична домі-

нанта сприяє онімній кристалізації слова. Так, з семантично амбівалентної апелятивної лексеми можуть бути утворені власні назви з різним доонімним значенням. Сформовані топоніми генерують появу інших онімів даної семантичної спрямованості.

Слова на позначення двох основних природних елементів: *вода*, *ручай*, *ріка* та *камінь*, *скеля*, *гора*, які широко використовувались в архаїчні періоди розвитку людства в топонімній номінації, могли мати не лише характер полярних протилежностей, а й характер відносної семантичної рівноваги, характер динамічного взаємозв'язку. Принципова асиметричність двох рядів класифікаційних ознак мовних явищ, яка є одним із іманентних джерел розвитку мови взагалі і топонімії зокрема, приводить до об'єднання цих різних ознак у двоєдине термінологічне ціле (з постійним діалектичним неспокоєм у взаємовідношеннях між ними). Співіснування протилежностей при формуванні єдиного цілого знаходить аналогію в явищі нейтралізації протилежності двох фонем, коли при певних обставинах дві фонеми — базисна та маркована — об'єднуються в одній «архіфонемі».

Слова з синкретичним значенням, які будуються на основі подвійних протиставлень, існують у різних мовах. Топонімія різних країн багата на синкретичні, фузійні гідрооротерміни. Існує чимало слів, які вживалися в стародавніх мовах на позначення річок, але одночасно мали й оронімне значення, позначали гори. Топонімізуючись, вони виступали і як гідроніми, і як ороніми. А. Доза спеціально підкреслює, що корінь **ves-*, **vis-*, який лежить в основі назв рік, таких, як франц. **Vézère**, пол. **Vistule**, одночасно трапляється в назвах гір **Vésuve**, **Viso** (старе **Vesulus**) і в багатьох інших [Dauzat 1978: 4]. Фузійна семантика гідрооротермінів мала в собі оронімне підґрунтя і підґрунтя гідронімне. Слова, які одночасно позначають і річку і гору, відбивають певні реалії (річка тече з гори, пробиває собі шлях через скелі, має кам'янисте дно тощо). Ці слова обумовлені конкретною реальністю.

Звичайно, треба зважати на можливість утворення відоронімних гідронімів шляхом топонімної метонімії. У назві річки **Harbiena**, що у Франції, перший компонент — баск. *harr* 'камінь', і всю назву можна трактувати як «Кам'ниста річка» [Dauzat 1978: 53]. Назва африканської ріки **Конго** (від якої утворені відомі хороніми) перекладається з однієї з мов банту як 'гора', тобто вказує, що ця річка тече з гір [Room 2006: 96]. Назва річки в Зімбабве **Gweru** походить від слова *iKwelo*, що перекладається з однієї з мов банту як 'круте місце', з референцією на високі береги [Room 2006: 154].

Проте власні назви як результат топонімної метонімії — це один мовний аспект, а власні назви як результат онімізації енантіосемічних лексем — зовсім інший. У баскській мові є дуже старі лексичні форми, які можна трактувати як слова з фузійною семантикою, пор. *ibai* 'річка' та *ibarra* 'долина' [Beretta: 326], від яких виникли топоніми: оронім **Ibi** у Валенсії та гідронім **Ebro** (**Iber**) [Beretta: 247].

В основі фузійних номенклатурних термінів може лежати лише одне значення. Інше значення отримує набуття лише згодом, проте стає також дійовим засобом при топонімних номінаціях. Так, за деякими тлумаченнями, гідронім **Elbe** (укр. **Ельба**) походить від індоєвропейського кореня *albb*, від якого постало лат. *albus* 'білий', пор., можливе **Albion**. Згодом, на думку А. Рума, цей індоєвропейський корінь розвив загальне значення 'ріка', звідки норвезький гідронімний апелятив *elv* 'ріка' [Room 2006: 121], який, у свою чергу, послужив основою для топонімної номінації. Безвідносно до справедливості етимологічного тлумачення цього конкретного топонімного факту зазначимо плідність самої ідеї: вказівку на потенційну здатність слова набувати, за конкретних обставин, абсолютно нового значення, ніяк не обумовленого генетично, співіснування *амальгамних значень* у рамках єдиного слова, яке спроможне дати різні напрямки онімним потокам.

Гідрооротерміни, слова з фузійною семантикою зафіксовані й в українській мові. Продемонструємо це на давньоєвропейському терміні *сигла*, добре знаному в Карпатах. У своїй оронімній іпостасі цей фузійний термін породив цілу низку оронімів: кілька назв гір **Сигла**, а також **Сиглина**, **Сигловате**, **Сигловка**, **Сигліс**, **Цигла**. Зв'язок терміна *сигла* з водою добре підтверджується гідронімією України: кілька потоків **Сигла**, **Сигли**, а також **Сиглинка**, **Сиглянчик**, **Сигільний** тощо [Карпенко 2005: 65—66]. Здається цілком природним, що при онімізації будь-якого апелятива, незалежно від його полісемантичного характеру, в ньому починає домінувати одна і лише одна ознака, яка лягає в основу при формуванні визначальної семантики топонімної назви. Тобто із розгалуженого семантичного поля значень, які властиві етимонові, при онімізації лексеми надається перевага одній ознаці, при цьому рвуться всі зв'язки з іншими значеннями апелятива. Між тим топооснова може формуватися на основі двох, а можливо, й більшої кількості ознак етимона. При оронімізації зазначеного вище терміна *сигла* було використано дві ознаки етимона, а саме 'гірський ліс' (не окремі ознаки 'ліс' або 'гора'). При гідронімізації терміна *сигла* було використано дві інші ознаки етимона, а саме 'багно в лісі', 'мокра лука', 'багнистий ліс' [Карпенко 2005: 65—66].

У сучасній топонімії також трапляються випадки амбівалентної семантики вихідних апелятивів, які породили назви, що належать до різних топонімних класів. Для поліських гідронімів **Горинь**, **Горина**, а також і для решти споріднених назв визначальним є зв'язок із семемою *гора*. Як свідчать позамовні дані, р. **Горичина** у своїй верхній течії протікає через височину, тому «можливо, що в гідронімі відбилися особливості гірського рельєфу» [Карпенко Поліські: 143]. Назва гори **Тупча** в карпатській оронімії має паралелі в гідронімній сфері, пор., зокрема, назву річки **Тупча** в басейні Росі. З погляду семантики назв орооб'єкта та гідрооб'єкта можна мотивувати ознаку «тупості». Для ороніма **Тупча** мотиваційною могла бути ознака «гора з тупою

вершиною». Гідронім **Тупча** мотивований гідротерміном *тупча* 'тупий кут', пор. *тупик* 'місце, до якого доходить вода під час розливу' (докладніше див. [Вербич 2005: 20]). У Карпатах зафіксована назва гори **Віниць** та назва ріки **Вінець**, яка має паралелі на інших теренах Славії. Апелятивні відповідники мотивують внутрішню форму цих топонімів як позначення характеристики лінії об'єкта, «щось вигнуте, таке, що нагадує форму кола (вінка)» [Вербич 2006: 10]. Про можливість переходу апелятивних назв різновидів рельєфу в систему гідронімії переконливо свідчить група річних назв, похідних від оронімного терміна *бердо* 'різновид гори', а також 'провалля', 'прірва', 'безодня'. Існує ряд гірських назв **Бердо** та тотожних назв потоків **Бердо**, річок **Бердо** [Гідронімія: 119—120]. Пор. оротермін *бескид* 'гора' і назви річок: **Бескидник**, **Бескидовець**, **Беськідець** та ін. [Гідронімія: 121]. Праслов'янська оронімна лексема **bergъ* найзагальнішого значення 'берег', 'край' функціонувала не лише в ролі ландшафтного терміна у слов'янських мовах, але й мала 'водне' значення, яке обумовило появу річних назв на зразок **Берег**, **Береж**, **Береги**, **Берегівка**, **Бережанка**, **Бережки** тощо [Редьква: 140—141]. Урочище **Мортош Великий** с. Тячево-Лази на Закарпатті походить від угорського апелятива *mart* 'берег ріки'; *-os* — прикметниковий суфікс. У фіно-угорських мовах знаходимо такі паралелі: угор. *mart* 'берег', 'берег моря', 'кряж', 'хребет', 'гребінь гори', 'рів', 'виступ скелі', 'стрімкий схил', 'гора', 'підвищення'; селькупське 'гірський кряж', 'гребінь'; юкагірське *mora* 'піщаний морський берег', 'сірий вологий пісок' [Банк: 167].

Зв'язок між апелятивною лексемою і топоосновою не закритий. Він відкритий для нових асоціативних зв'язків, що обумовлює можливість динаміки топонімної системи, її руху вперед. Аналіз семантики топоосновн при кожній спробі етимологізації потребує не лише детального осмислення семантичних особливостей і розгалужень вихідного етимона, але й уваги до особливостей екстратопонімних факторів, які можуть впливати на семантичні ознаки топоніма під час такого нестабільного та хиткого топомомента, як момент номінації природного об'єкта. Російський діалектний оронімний термін *брюхо* 'випуклість', 'горб', 'підвищення' завдяки відкритості і гнучкості зв'язків між лексемою і топоосновою, в конкретній екстратопонімній ситуації знаходить неочікувану гідронімну реалізацію в потамонімі **Брюшина** «річка, що тече місцевістю з вигинами, складками рельєфу» [Вербич 2007 а: 22].

Таким чином можна стверджувати про спорідненість багатьох гідронімних та оронімних термінів, з яких з часом розвинулись різноманітні потамоніми та ороніми. Наведемо ще кілька прикладів.

Назви на **ar-* А. Рум констатує, що в топонімії Європи існує численний ряд назв річок, що сягають докельтського слова *ar* зі значенням 'вода', 'ріка'. До цього ряду він відносить назву річки в Шотландії **Ayr**, назву річки в Швейцарії **Aar**, іспанську річку **Aragon**, італійську річку **Arno** [Room

2006: 14, 17, 33, 36]. На думку А. Доза, до-і.-є. *ar-* — це одна з найстародавніших гідронімних основ зі значенням 'водотік', 'ріка'. А. Доза наводить низку гідронімів у Франції, що сягають доіндоєвропейського кореня *ar-*: **Ar** (варіант **Are**), **Arc** (2 назви), а також численні деривати **Arve**, **Arvan**, **Arvollaz**, **Avre**, **Arac**, **Aran**, **Arante**, **Arance**, **Arize**, **Aron**, **Arena**, **Arène** та ін. [Dauzat 1978: 20—21]. Назва департаменту **Hérault** у Франції походить від однойменної назви річки, що сягає індоєвропейського кореневого елемента *ar-* 'вода', 'ріка' [Room 2006: 164]. В. М. Топоров наводить низку іллірійсько-балтійських гідронімних паралелей на *ar-*, серед них: **Αρίων-ωνος** — назва річки на іллірійському узбережжі, пор. прус. **Aryngine**, лит. **Arìnas** — назви озер; лит. **Ãruonė**, латиськ. **Aruona** — назви річок і численні інші назви [Топоров 1964: 53].

Паралельно гідронімному ряду на *ar-* в Європі існують численні ороніми, які також починаються з компонента *ar-*. Назва плато **Argonne** у Франції, на думку А. Рума, має кельтське походження з можливим значенням 'високе (місце)' [Room 2006: 35]. У назві плато у північно-східній частині Франції і південно-східній частині Бельгії **Ardennes** А. Рум вбачає кельтське слово *ardu* 'високий' як перший компонент назви [Room 2006: 34]. Топонім у Північній Ірландії **Armagh**, можливо, походить від ірл. *ard-* 'високий' [Room 2006: 35]. Місто **Arles** у Франції було відоме ще римлянам як **Arelatum**, або **Arelate**, перша частина назви якого, можливо, мала доіндоєвропейську форму *ar-el* 'гора' [Room 2006: 35]. А. Доза констатує існування оронімного доіндоєвропейського елемента *ar-* (= баск. *harri* 'камінь') у численних гірських назвах у Франції: **Ar**, **Ares**, а також деривати **Arancou**, **Aravis**, **Areng**, **Aret**, **Arise**, **Arraing**, **Arves**, **Aragnat**, **Aragnou**, **Aragnasco**, **Arrès**, **Aresia** та ін. [Dauzat 1978: 106—107].

При типологічному зіставленні пропріальних лексем на **ar-* не можна залишити поза увагою й етнічну назву *арії* (*арійці*), якою називались індоіранські народи. Назва походить, як прийнято вважати, від самоназви *арії* 'благородні', яка зустрічається в найдавніших індійських та іранських джерелах. Арії протиставлялися 'неблагородним' чужинцям, *дхаса*. Проте в сучасних розвідках вважають це значення пізнішим. У первинній мотивації цього етноніма, у витоках його семантики вбачають топографічну ознаку, зв'язок етнічної назви з місцем проживання її носіїв. На думку Т. В. Гамкрелідзе та Вяч. Вс. Іванова, індоєвропейська прабатьківщина — «це область із гірським ландшафтом» [ИЯ 1998б: 866]. На їх думку, цей етнонім пов'язаний з поняттям 'високий', пор., дав.-інд. *agra* 'вершина', 'верх', авест. *ayra* 'вершина' [ИЯ 1998а: 665]. Тобто первинна мотивація цієї етнічної назви — вказівка на гористу місцевість, тобто *арії* — 'горяни', 'мешканці гористих місцевостей'.

Таким чином, доіндоєвропейська гідронімна основа *ar-* та доіндоєвропейська оронімна основа *ar-* не випадковий збіг звуків,

це не омонімні утворення, вони певним чином пов'язані між собою, мають спільний генезис.

Назви на **kar-*

На широких просторах Євразії зафіксовані численні гірські та ландшафтні назви на **kar-*. Назва гірського регіону в південній Австрії **Carinthia** (нім. **Kärntnen**) сягає доіндоєвропейського кореневого елемента *kar* 'скеля', 'камінь' [Room 2006: 79]. Назву гористої місцевості в Туреччині **Caria** також виводять з доіндоєвропейського кореневого слова *kar* 'камінь', 'скеля', 'гора' [Room 2006: 79]. Назва французького містечка **Carcassone**, яке розташоване біля самотнього горба, походить від доіндоєвропейського кореневого слова *kar* 'скеля' або 'камінь' та *kasser* 'дуб' [Everett: 93]. Назва гірського району в Словенії **Carniola** (словени називають його **Kranj**) походить від доіндоєвропейського кореневого слова *kar* 'скеля' [Everett: 95; Room 2006: 79]. Назва французького міста **Chartres** сягає доіндоєвропейського кореневого елемента *kar* 'скеля', 'камінь' [Room 2006: 85]. Назву населеного пункту в Єгипті, що розташований біля р. Ніл, **Karnak** виводять із доіндоєвропейського кореневого слова *kar* 'камінь', яка дуже близька до французької назви поселення **Carnac**, відомого своїми мегалітськими пам'ятниками [Room 2006: 189]. А. Шерпілло з гумором запитує: чому тут дивуватись? Люди в античні часи не чекали появи залізниць, щоб мандрувати. Додамо, що єгипетська назва поселення **Karnak** була **ipt-sūt**, де *ip* — 'невеличкий камінь' [Cherpillod: 246]. Ірландська композитна топонімна назва **Carrickfergus** складається з двох компонентів: імені легендарного короля Ольстера *Fergus* та англіцизованої форми слова *carrick* від слова *carraig* 'скеля' [Everett: 95]. Інший топонім Північної Ірландії **Carrickmore** (**Carraig Mhor**) перекладається як «Велика скеля» від слів *carraig* 'скеля' та *mor/more* 'великий' [Everett: 95]. Англійська назва міста **Carrick-on-Suir** (ірл. **Carraig na Siúire**) перекладається як «Скеля на (річці) Suir» з референцією на велику скелю, що є в річці [Room 1988: 74]. Назва гірської системи **Карпати** має широке коло лексичних відповідників. Деякі вчені припускають фракійське походження, пор. алб. *karpë* 'стрімчак', 'скеля'. З коренем *kapr-*, *karp-*, *krap-* поєднують оронімні значення (пор. *crĕp* 'гора', *grap* 'скеля', *carpus*, *greppus* 'кам'янистий'), етруське *carpe*, пор. топоніми Італії типу **Carpina**, **Carpiano**, а також зв'язують ім'я малоазійської **Кибели** як божества гір: **kup(e)r-*, **kup(e)l-* (пор. **Купала**) [Иванов, Топоров: 176—177]. Компонент **kar-/*car-*, на думку деяких дослідників, — це доіндоєвропейська основа зі значенням 'скеля', яка лежить в основі ороніма **Carpathians** «Карпати» [Everett: 95]. Зазначимо, що цей гірський ланцюг мав також назву **Oros**, від грецького слова *oros* 'гора' або 'гірський ланцюг'.

Коли наводять приклади балтійських оронімних відповідників типу *karpas*, *kárpa*, *kárpotos*, зовсім несподівано випливають гідроніми

Kárpis, Kárpentis [Иванов, Топоров: 176]. На якій підставі гідронімні назви ідуть поруч із відповідними оронімними?

Виявляється, що численні гідроніми також утворені за допомогою основи *kar-*. Назва річки у Франції **Garonne** сягає доіндоєвропейського кореня *kar* або *gar* [Room 2006: 79], етимологічно вона споріднена з такими географічними назвами, як **Caria**, **Carcassone**, **Carinthia**, **Carniola**, **Chartres**. Пор. ще назви річок на *car-* на теренах Франції: **Cher** (*Cares* VI ст.; *Care* VII ст.), **Chiers** (*Charam* 947 р.), **Cheire**, **Chère** (*Chera* 1062 р.), **Chéran**, **Chéronne** тощо [Dauzat 1978: 35]. Назва річки **Carami** також має у своїй основі доіндоєвропейський елемент **car* 'скеля', пор. ще назви річок **Carança**, **Carei** [Dauzat 1978: 33]. В Англії є річка із назвою **Cary** [Everett: 96], а також три річки з назвою **Carron**, які є дериватами від кельтського кореня *kar-* 'кам'янистий', 'скелястий' [Room 1988: 74]. Пор. ще назви річок лит. **Kárpis**, латиськ. **Kārpa**, **Kārpene** [Топоров 1964: 55]. Чи випадкова така близькість оронімів та гідронімів з початковим *kar-*?

Назви на **cal-/*gal-*

Т. В. Гамкрелідзе та Вяч. Вс. Іванов вважають надзвичайно архаїчними (V—IV тис. до н. е.) назви на **kol-* із семантикою 'височина' [ИЯ 1998б: 866]. Назва міста у Франції **Chaumont** походить від доіндоєвропейського кореневого *слова kal* 'скеля' та *mons*, *montis* 'гора', що відповідає місцевій топографії [Room 2006: 85]. З іншого боку, існують численні гідронімні назви на **cal-*, пор. назви річок у Франції: **Calavon**, а також **Chalan**, **Chaleyre**, **Chalaure**, **Chaloray** та ін. [Dauzat 1978: 33, 34]. Назви річок **Galabre**, **Galage**, **Galamonts**, **Galagnon**, **Galant**, **Galastre**, **Galbe** та ряд інших А. Доза пов'язує або з долатинським гідронімним елементом **gal-*, або з оронімним елементом **gal-* (варіант **cal-*) зі значенням 'скеля', 'каміння', 'галька' і інтерпретує ці назви як 'камениста річка' [Dauzat 1978: 48]. Постає питання: корінь **kal-* 'багно', 'болото', який зустрічається в гідроосновах по всьому слов'янському обширі, це випадковий збіг з коренем **cal* 'камінь', це випадкові омоніми чи тут має місце генетична спорідненість?

Назви на **al-*

Доіндоєвропейська гідронімна основа **al-* зафіксована в кількох назвах річок Франції: **Elle** (*Ala* 1240 р.), **Ellé**, **Elez**, **Ellez**, а також в дериватах **Alagnon**, **Allier** [Dauzat 1978: 18], **Aumance**, **Aube** [Dauzat 1978: 23]. З іншого боку, основа **al-* зафіксована в численних гірських назвах. Докельтська основа **al-* функціонувала не лише як гідронімна основа, але й як основа оронімна, котра формувала назви гір. Топонімний тип **Alesia** (варіанти **Alasia**, **Alisia**) добре відомий топонімістам як різновид гірських назв [Dauzat 1978: 19]. Докельтські гідроніми **Alisone**, **Alisantia** (**Auzon**, **Auzance**), які сформовані за допомогою кореня *alis-*, мають оронімні відповідники **Alisa** > **Alisia**, **Alasia** (звідки назви місцевостей **Alise**, **Alaise**) [Dauzat 1978: 5].

Такого роду зіставлення гідроніміконів та оронімікон можна значно розширити, залучаючи різноманітний компаративістський топонімний матеріал різних мов. Не можна однозначно стверджувати ідентичність топонімотворчих процесів у всіх наведених прикладах. Топонімна реальність не лише дає відповіді на запитання, але й порушує нові проблеми, що відкриває широкий і вдячний простір для подальших зіставлень і пошуків.

Додамо ще кілька роздумів. Походження назви української річки **Ірпінь**, незважаючи на численні етимологічні спроби, залишається неясним. Першу назву цієї річки — **Пірна** вважають більш архаїчною. Проте і для потамоніма **Пірна** в гідроніміконі України відсутні надійні споріднені назви. Відсутність тлумачення для гідроніма **Пірна** дозволяє припускати для нього глибоку історію і бачити в ньому «рідкісний слов'янський раритет» [Полісся: 144]. Лише етимологічна глибина дослідження, надійні архівні дані дають можливість коректної реконструкції етимона, чого бракує в даному випадку. Не пройшла поза увагою дослідників, які аналізують гідронім **Пірна**, низка оронімів в Європі з основою **Pīr-n-*: гірський хребет **Пирин-Планина**, гора **Пирнъ** (в Австрійських Альпах) тощо [Полісся: 144]. Гірська система на південно-західній частині Європи на кордоні Франції та Іспанії — **Піренеї** (ісп. **Pirinéos**, франц. **Pyrenées**) найвірогідніше отримала назву від баск. *pyren* 'гора', 'вершина', 'гірський хребет' [Никонов 1966: 332; Поспелов: 331]. Виникає спокуса припустити існування вельми стародавньої гіпотетичної основи **pīr-n-* з амбівалентним гідронімним та оронімним значеннями, які й лежать в основі зафіксованих річних і гірських назв. Відсутність достовірних даних дозволяє запропонувати таку тезу як робочу гіпотезу. Синкретичну суть гіпотетичного комплексу **pīr-n-* можна розширити, залучивши до аналізу пропріальні та апелятивні лексеми архаїчних міфологічних текстів. Згадаймо ім'я загальноіндоєвропейського Бога Грози (лит. **Perkūnas**, латиськ. **Pèrkūns**, хет. **Perunaš**, дав.-інд. **Parjánya**, алб. **Perën-di**, загальнослов'янського бога **Perunŭ**) [ИЯ 1998а: 615]. Ім'я Перуна перегукується з хетським іменником *peruna* 'скеля' і германськими відповідниками, пор. гот. *fairguni* [Иванов, Топоров: 7]. В цьому лексичному ряду поруч із лексемами, пов'язаними з поняттями 'скеля', 'гора', маємо лексеми, пов'язані (хоч і опосередковано) з водною тематикою, пор. ведійське *parjanya* 'дощова туча' та ім'я бога **Parjánya**. Існує живий семантичний зв'язок між топонімами та іменем бога **Перуна**. Багато назв гір та висот названі його іменем. Проте «численні назви з цим коренем, — підкреслюють Вяч. Вс. Іванов та В. М. Топоров, — стосуються не висот, а водних об'єктів» [Иванов, Топоров: 8]. В одному з текстів йдеться, що Бог Грози **Перкунас** стояв під дубом місцевості, що носила назву **Perkūnija**. Назва місцевості збігалась з гідронімом **Perkūnija**. «Ця назва, — заключають Вяч. Вс. Іванов та В. М. Топоров, — надзвичайно архаїчна і загальноєв-

ропейська» [Иванов, Топоров: 16]. Таким чином, гіпотетичний гідронімний комплекс **pīr-n-* знаходить певні типолого-лексичні паралелі в міфологічних текстах хетської, ведійської, готської та інших архаїчних мов, де переважаючі оронімні мотиви доповнюються певними гідронімними мотивами. Якщо ці назви важко зв'язати етимологічно в єдину групу, принаймні в усіх них відбита єдина звукова основа, пов'язана з мотивами води і гір.

Аналогічна типологічна паралель вбачається і в інших випадках. Назва найсвятішої для індусів річки **Ganges**, що тече в північній Індії, походить від санскр. *gangā* 'річка'. Певною мірою співзвучною з цією гідронімною назвою сприймається назва міста **Gangtok**, що в північно-східній Індії. Ця назва походить від тибет. *gang* 'горб' та *tok* 'вершина', описуючи розташування міста на гірських схилах. Місто розташоване на висоті 1700 м. [Room 2006: 141]. Співзвучність слів санскр. *gangā* 'річка' та тибет. *gang* 'горб' сприймається як особливо цікава в орогідронімному (чи гідрооронімному) контексті і заслуговує на подальше типологопаралельне вивчення.

Висловлені вище роздуми ніякою мірою не претендують на «останнє слово» в ономастиці. Це лише спроба привернути увагу науковців до цього аспекту досліджень у сфері пропріальної лексики.

ТИПОЛОГІЯ ОЙКОНІМНИХ СИНЕКДОХ

В ойконімії до топонімної синекдохи зараховуємо такі назви населених пунктів, які Е. Еквал назвав терміном *habitation-names proper* [Ekwall: XIV], тобто ті назви, що сформувались за допомогою лексико-семантичного словотвору від апелятивних лексем зі значенням 'тип поселення', 'тип житла'. Взагалі, апелятивні позначення населених пунктів часто виступають в онімній функції, вони легко перетворюються у *віртуальні ойконіми*. Коли, наприклад, мешканці німецького села поблизу Лейпціга скажуть в потязі *Wir fahren in die Stadt* «Ми їдемо в місто», під словом *die Stadt* мається на увазі цілком конкретне місто, а саме **Leipzig**. Лексема *die Stadt* має в цьому контексті ідентифікуючу та адресно-вказівну топонімні функції.

Заміна істинного оніма функціональною власною назвою обмежена переважно розмовною сферою мови і характерна для невимушеного, неофіційного спілкування. Французьке місто **Sauxillanges**, за спостереженнями А. Доза, в побутовому спілкуванні називається на місцевому діалекті *la Vyâla* (тобто *la ville* 'місто'); місто **Ville-le-Comte** в спілкуванні називають *la Vyâlo*, а **Issoire** — словом *la Ville* [Dauzat 1937: 44—45]. Інколи ці топонімні функції закріплюються за конкретним позначенням населеного пункту (або його частини) і лексема із *віртуального власного імені* перетворюється в реальну топонімну лексему, в *ономастично актуалізоване слово*, в ойконім. Так утворились

назви англ. **the City** (*city* 'місто') — назва фінансової частини Лондона, його історичне ядро, франц. **la Cité** (*cité* 'місто', 'містечко', 'населений пункт') — найстаріша частина Парижа, місто **Медина** в Аравії (араб. *медина* 'місто'), пор. назву столиці Іспанії **Мадрид**, одна з етимологій якого пов'язує його з араб. *madarat* 'місто' [Поспелов: 252]. Міста в Алжирі і Лівані **Blida** (**el-Boulaida**) походять від араб. *boleida (balad)* із значенням 'місто' [Everett: 69]. Назва міста в Іраку **Abadan** походить від добре відомого перс. *ābād* 'місто' [Deroy & Multon: 1]. У США є кілька поселень, які мають назву **Pueblo** (NM, AZ, CO) (ісп. «Місто»). Часто це топослово вживається при номінації індіанських поселень [Stewart 1970: 390].

Ойконімні синекдохи виникали в різних мовах у різні часи. Назву італійського міста **Alba** топоніміcти виводять із доіндоєвропейського слова, можливо, лігурійського, із значенням 'головне місто адміністративної одиниці', 'адміністративний центр'. Аналогічні синекдохічні назви особливо поширені в Лігурії, зокрема назви поселень **Alba Docilia** (сучасне **Albisola**), **Album Ingaunum** (сучасне **Albenga**), **Album Intemelium** (сучасне **Ventimiglia**), а також у Провансі **Alba Heluorum** (сучасне **Aps**), в Іспанії **Alba** (сучасне **Arjona**). На думку вчених, найстаріший топонім із цього топонімного ряду — ойконім **Alba Longa**, який сягає I ст. н. е. [Queirazza: 8].

Через статус функціональних власних імен, спочатку емінентно виділених, які потім отримали абсолютну індивідуалізацію, пройшли семантеми *село*, *місто* в різних мовах, пор. болг. **Селото** — назва центральної частини села **Нове Село** [Ковачев: 208]. Емінентне обособлення та абсолютна індивідуалізація сприяли перетворенню апелятива *village* 'село' спочатку у функціональну власну назву, а потім у справжній онім у випадку **the Village** — назва району Нижнього Манхеттена в Нью-Йорку, відомого як центр науки та мистецтва.

У сучасних мовах ойконімні синекдохи нечисленні. В основі назв українського села **Хутір**, хутора **Хутір** лежить апелятив *хутор*, в основі ойконіма **Ферма** (Хм) лежить апелятив *ферма*, в основі ойконіма **Фільварок** (Хм) — апелятив *фільварок* [Сл. Торчинських: 472, 483]; пор. амер. **Towns** (GA) [TEA v. 12: 521], **Village** (AR), (CT) < *village* амер. 'селище (міського типу)'; 'містечко'[БАРС 1988: 780; TEA v. 2: 315; TEA v.: 592]; **The Village** (OK) [TEA v. 20: 689]; **Bourg** (LA) < b*ourg* 'невеличке містечко' [TEA v. 17: 787]; **Thorpe** (WV) < *thorp(e)* іст. 'село'; [TEA v. 28: 647], **Thorp** (WI) [TEA v. 29: 68], **Hamlet** (NC) < *hamlet* 'невеличке село' [БАРС 1987: 626], **Grange** (NH) < *grange* 'миза', 'ферма', **Homestead** (RA) < *homestead* 'садиба', 'ферма', 'селянський двір'. Пор. рос. **Весь**, **Мыза**, **Село** [Атлас: 122, 158, 178]. Неодноразово в ойконімії Росії вживається назва **Бутырки** (Сарат.) [Горцев: 33], **Бутырки** (Мордов.) [Инжеватов: 36] від терміна *бутырки* 'поселення, яке стоїть окремо від основного, головного населеного пункту'.

Поодинокі ойконімні синекдохи є і в інших мовах, пор. франц. **Hameau** 'невеличке село', 'селище', 'хутір' [Dauzat 1963: 342], **Bourg** 'містечко', 'селище' [Dauzat 1963: 105]; а також окремі назви в Південній Америці: **El Carmen** 'маєток', **Chaco** 'невеличка садиба', 'ферма' (Болівія), **Fortaleza** 'фортеця', 'захисна споруда' (Бразілія). Назва міста **Puebla** в Мексиці походить від іспанського апелятива *pueblo* 'селище' [Никонов 1966: 346].

Показовим є той факт, що апелятиви із значенням 'місто', 'село' у своїй структурно «чистій» формі перетворюються на ойконіми дуже рідко. Український ойконім **Город** (ІФ) можна розглядати як іншомовне запозичення; ойконімів від апелятива *місто* в Україні не існує. В топонімії США ойконіми-синекдохи поодинокі. Ні в топонімії Великої Британії, ні в топонімії Франції їх не зафіксовано. В німецькій мові семантема 'село' перейшла у сферу ойконімії лише в демінутивній формі: **Dörfel**, **Dörfchen** [ODDR: 111], пор. також форму **Dörfgen** [Blaschke 1957: 27]. Винятком виступає ойконім **Siedlung** < *siedlung* 'селище', який в нашому джерелі зустрічається вісім разів [ODDR: 489]. Термін *весь* 'село', 'поселення', 'невеличке селище міського типу' [Мурзаев 1984: 120] як загальна лексема — «буденне слово в білоруській та польській мовах» [Жучкевич 1974: 49], проте як ойконім зустрічається рідко. Те ж саме і з апелятивом *деревня,* який в топонімії Білорусі зустрічається «звичайно в сполученні з означенням» [Жучкевич 1974: 97]. У Польщі, Литві, Білорусі був особливий різновид населених пунктів, *фольварк* — 'невеличкий маєток', 'благоустроєний хутір'. Цей географічний термін також онімізувався в чистому вигляді лише в окремих випадках, пор. укр. **Фільварк** (зараз **Заводський**) (Лв).

Ойконіми-синекдохи — це найнестабільніша група назв завдяки своїй функціональній роздвоєності. Такі назви ойконімно слабо актуалізовані, бо міцно утримується їх вихідне апелятивне значення. Сигніфікативна функція вихідних апелятивів стає на перешкоді для виконання корелюючими ойконімами їх топонімних функцій, і тому їх перейменовують, пор. укр. х. **Хутір** (зараз **Благодатний**) (Лв), с. **Село** (нині **Волиця**) (Лв), **Поселок** (нині **Веселий**) [УАТП 1947: 883, 892, 889]. Найчастіше відапелятивні синекдохічні ойконіми намагаються топонімно маркуватися та прийняти інший структурно-словотвірний статус. Інколи вони зустрічаються в демінутивній формі, пор. рос. **Городок** [Атлас: 127], проте найчастіше набувають форми множини, укр. **Виселки** (Днц), **Хутори** (Хм); рос. **Хутора** [Атлас: 193]. Не існує російського ойконіма **Выселок**, проте є н. п. **Выселки** [Атлас: 124], не існує н. п. **Поселок**, проте є **Поселки** [Атлас: 172], одиничні н. п. **Село**, проте численні **Сельцо** та **Сельцы** [Атлас: 178]. Пор. зменшувальний плюратив **Деревеньки** [Атлас: 129].

Можна припустити, що на ранніх етапах розвитку топонімної системи загальні географічні терміни, які *позначали* об'єкти, часто ціл-

ком природно перетворювались у власні географічні назви, які *називали* ці об'єкти. Синекдоха як ономастичний номінаційний принцип на ранніх стадіях розвитку топонімоформування відігравала вельми важливу роль, проте ці назви не зразу зараховувались до розряду власне топонімів. Значні часові періоди були потрібні для того, щоб власні імена були відчужені від джерел їх походження. Це знаходить типологічне підтвердження на топонімному матеріалі різних мов.

Селище **Дворище** (Жт) походить від *дворище* 'земельна ділянка з садибою' — тип поселення в Україні в XIV—XV ст. [Янко: 111]. У Білорусі ойконіми типу **Селище**, **Дворище**, **Слобода**, **Погост**, **Городище** виникли в сивій давнині, їх було досить багато [Жучкевич 1959: 22—23, 37]. Численні сучасні ойконіми Англії генетично сягають давньоанглійських апелятивів, які позначали вид селища. Ойконіми **Wick**, **Week**, **Wyke** виникли від слова *wic,* яке мало значення 'ферма', 'невеличке село' [Ekwall: 515]. Давньоанглійське слово *worth* 'садиба', 'ферма', 'селянський двір' у результаті топонімного переосмислення перетворилось на ойконіми **Worth**, **Worthy** [Ekwall: 535]; пор. німецький ойконім **Hof** < нім. *hof* 'селянський двір', 'садиба', 'хутір' [DDS: 689]. Назва **Hacienda** < ісп. *hacienda* 'маєток', 'ферма' кількаразово зустрічається в топонімії Каліфорнії [Gudde: 157].

Топонімною фреквенталією можна вважати апелятивні позначення укріплень, фортів, фортець тощо, які перейшли у *фороніми* — їх власні назви, а потім і в ойконіми як такі. Наявність укріплених поселень, фортів, фортець у минулі часи була надзвичайно важлива, їх позначення ономастично абсолютизувались, унікалізувались, перетворювались на власні назви. Це один із типологічно ізоморфних способів номінації, зафіксований у топонімії різних народів. Назва стародавнього грецького міста **Larissa** (**Larisa**), який існував ще в IV ст. до н. е., походить від пелазької назви *Larissa* «Цитадель» [Everett: 287]. Германський номенклатурний термін *burg*, *burh* 'укріплене поселення', 'форт' знаходить своє багаторазове використання як ойконім, пор. англ. **Brough**, **Burgh**, **Burrow**, **Bury**, **Bere**, **Berry** [Ekwall: 74—75], нім. **Burg** [Berger: 75]. Назва німецького міста **Bonn** виникла від галльського слова *bona* 'фортеця' [Everett: 72]. Від цього ж галльського слова виникла і назва французького міста **Boulogne** [Everett: 74]. Німецький ойконім **Kassel** (в 913 р. **Chasalla**, **Chasella**) сягає апелятива *castel* 'укріплена споруда' [DDS: 689]. Північноірландський ойконім **Down** (**An Dún**) сягає апелятива *dún* 'фортеця' [Everett: 141]. Ойконім у Бразилії **Fortalezza** сягає відповідного португальського апелятива із значенням 'фортеця' [Everett: 170]. Назва алжирського міста **El Golea** сягає арабського слова *qal'ah* 'фортеця' (*el* — артикль) [Everett: 153]. Назва міста в Індії **Durg** виникла від слова *durga*, яке має на мові хінді значення 'форт', 'укріплення' [Everett: 145]. В основі назви міста в Індії **Kota** лежить апелятив із значенням 'форт' [Everett: 271], пор. назву міста в Іраку **Kūt**, **al-**, араб. «Форт» [Everett: 278].

Назва країни Кувейт (**Kuwait, al-Kuwayt**) походить від демінутивної форми арабського апелятива *kūt* 'форт' [Everett: 278]. Татарське слово *kerim* 'форт', 'укріплення' спочатку було назвою поселення, а потім, на думку деяких авторів, поширилось на всю територію, звідки назва півострова **Крим** [Everett: 123]. До речі, назву **Кремль** деякі автори пов'язують саме з татарським словом *kerim* [Everett: 123]. Назва надзвичайно старовинного міста в Сірії **Hama** (*Hamāh, Hamath, Emath*), яке існувало ще в XI ст. до н. е., походить, як вважають деякі вчені, від фінік. *khamat* 'фортеця' [Everett: 204].

Народна географічна термінологія має значний інформаційний потенціал. Ойконіми, що виникли як результат топонімної синекдохи та зберігають генетичний зв'язок із вихідним апелятивом, спроможні дати багату інформацію про об'єкт, який був названий цим словом. В англійській топонімії виселок, дрібний дочірній населений пункт, молочна ферма і т. п., які залежали від головного села, позначалися терміном *stoc*. Звідси численні ойконіми **Stoke, Stokes, Stock** та ін. [Ekwall: 445—446]. Терміном *thorp* позначалися залежні від головного села ферми, незначні поселення, звідки **Thorp, Throop, Thorpe, Torp** [Ekwall: 468—469]. На відміну від дочірніх селищ, хуторів, виселків, головні села часто позначалися складними апелятивами *boldtun, hamstede, hamtun* [Ekwall: 14], котрі, топонімізуючись, перетворилися в ойконіми, пор. **Bolton, Hamstead, Hampton** [Ekwall: 51, 215]. Складні апелятиви *beretun, berewic* використовувались на позначення окремих ферм, виселків, які спеціалізувались на виробництві зерна (*bere* < *barley* 'ячмінь'), пор. **Barton, Barwick, Berwick, Borwick** [Ekwall: 29, 39, 53]. Французький плюральний ойконім **Cammazes** сягає двох старопровансальських слів *cap* 'голова' (пор. лат. *caput*) та *mas* 'невеличке сільське господарство' (лат. *mansus*). Складний вихідний апелятив мав значення 'головна ферма' [Dauzat 1963: 136]. У російській ойконімії, за спостереженнями О. М. Селищева, якщо населений пункт у минулому отримував назву **Село**, то це був адміністративно-господарський центр, який був одночасно і церковно-приходським центром. Якщо в селі не було церковного приходу, тоді населений пункт називався **Сельцо**. Інколи населений пункт називався **Деревня**. Ці поселення в податковому відношенні тяжіли до *села* або *сільця* [Селищев: 58].

Як відомо, українському слову *село* відповідають два еквіваленти в російській мові — *село* і *деревня*, що відображає національно-культурні традиції. На думку І. В. Кононенко, «наявність російських синонімів пов'язана з необхідністю розрізнення двох відповідних денотатів: російське *село* було поселенням, що мало церкву, а *деревня* не мала. В історично більш релігійній і заможній Україні проводити таке розрізнення не було потреби» [Кононенко: 40].

Поселення, яке відпарощувалося від старого, часто називали терміном рос. *выселок*, звідки ойконім **Выселок**, пор. також ойконім

Мыза < *мыза* 'хутір' [Жучкевич 1974: 248]. Численні французькі ойконіми сягають латинського слова *villare* від лексеми *villa* зі значенням 'невеличке село', 'ферма', 'хутір', 'населений пункт, віддалений від адміністративного центру': **Villar, Villard, Villars, Le Villars, Viller, Le Villey, Williers** та ін. [Dauzat 1963: 714]. Східнослов'янський номенклатурний термін *слобода*, тісно пов'язаний зі словом *свобода*, використовувався на позначення поселень, де жили 'свободні' селяни, тобто не кріпаки, або ті, що мали деякі 'свободи', тобто пільги, певні привілеї порівняно з мешканцями інших сіл. Онімізувавшись, цей термін у східнослов'янських країнах, за спостереженнями Е. М. Мурзаєва, «незліченну кількість раз брав участь у створенні власних назв» [Мурзаев 1984: 508]. У західнослов'янських країнах з аналогічною функцією виступали інші терміни, проте схожої семантики. Слово *lehota* 'полегшення', 'свобода' проникло в західнослов'янську топонімну систему як назва поселень певного типу. Мешканці поселень з назвами **Lehota** звільнялись від данини та панщинних обов'язків. Ареал цього типово західнослов'янського топоніма займає територію Чехії, Моравії, Словакії, південної Польщі. В Польщі існує значна кількість ойконімів у формах **Wola, Wolka**, що сягають апелятиву *wola* 'воля', 'свобода'. На Україні також численні населені пункти мають назву **Воля** (Вл, Др, Кв, Кр, Лв, Мк, Од, Пл, См) тощо. Численні назви молдавських сіл **Слобозия (Слободзея)** походять із застарілого молдавського слова *слобозие* 'поселення, яке користується певними пільгами' [Еремия: 92]. Численні українські та білоруські ойконіми **Вигода** походять від апелятива *вигода* — різновид хутора [Жучкевич 1974: 61—62]. Типологічно близькі за семантикою ойконімні номінації зустрічаються й в інших мовах світу. Назва татарського села **Тарханы** походить від тюркського слова *тархан*, яким позначалось поселення, звільнене від податей в Казанському та інших ханствах [Инжеватов: 187].

Французький ойконім **Arrentés** походить від специфічного слова *arrenté*, яким позначалась община, що користувалась певними юридичними привілеями [Dauzat 1963: 29]. Цікава в цьому відношенні семантична історія французького апелятива *bastide*. Спочатку цим словом називали укріплення, захисні споруди. Потім цей термін почали використовувати для найменування невеличких укріплених міст у південно-західній частині Франції, які виникали впродовж XIII та XIV ст., мешканцям яких давали певні привілеї. Пізніше це слово отримало значення 'заміський будинок' (пор. сучасне 'дача') (в районі Марселя) [Dauzat 1963: 57] або 'дерев'яний будинок' (у Провансі) [Сл. ФРС: 102]. Широкий семантичний діапазон цього апелятива обумовив популярність ойконіма **La Bastide**, пор. також назву **Le Bastide**, де *інтраойконімна омонімія* долається за допомогою різних артиклів (у чоловічому та жіночому родах). На півночі та сході Франції цей апелятив реалізувався топонімно у формі **La Bastille** [Dauzat 1963: 58].

Ойконім **Комуна** (Днц), (рос. **Коммуна**) має специфічне дотопонімне значення, відбиває реалії певного історичного періоду в житті східнослов'янських народів. Цей термін запозичено з французької мови, пор. *commune* 'комуна', 'община', 'громада', який також перейшов в ойконімію. За його допомогою утворені численні назви на півночі, в центрі та на заході Франції, вказуючи на володіння місцевої комуни: **Commune, La Commune, Les Communes** тощо [Dauzat 1963: 205].

Окрему лексико-семантичну групу ойконімів-синекдох становлять онімізовані позначення частин населеного пункту на зразок укр. **Кут** (См, Хрк, Чрв). У США ойконіми типу **Corner(s)** < *corner* 'кут' своєю внутрішньою формою позначали поселення, розташовані на перехресті шляхів [Stewart 1970: 114]. Французький топонім **Cayres** < прованс. *caire* 'кут' має, на думку А. Доза, значення «відокремленого, самотнього затишного місця» [Dauzat 1963: 158], пор. ще французький ойконім **Coudures** від гасконського слова *cout* 'кут' [Dauzat 1963: 216].

Інколи внутрішня форма ойконімів-синекдох сягає основ слів, які позначають види помешкань. Лексико-семантичний діапазон таких апелятивів вельми різноманітний. Українські ойконіми **Мазанка** (Крм), **Землянка** (Кв, См), **Бурдей** (Чрв), **Зруб** (ІФ, Чрг), **Курінь** (Чрг) утворені від апелятивних позначень різних типів українського житла. У Франції кілька невеличких сіл отримали назву **Chaumière** від апелятива *chaumière* 'дім під солом'яною стріхою' [Dauzat 1963: 182]. Французький ойконім **Cassine (La)** утворено від розмовного слова *cassine* 'халупа' [Dauzat 1963: 152]. Французький апелятив *baraque* 'барак', 'халупа' лежить в основі багатьох (понад 100) назв маленьких поселень по всій Франції: **Baraque, La Baraque, Les Baraques, La Barraque** тощо [Dauzat 1963: 52]. Ойконім **Chabottes** сягає провансальського слова *caboto, chaboto* 'хатина', 'халупа', пор. зменшувальне **Chabottones** «Халупка» [Dauzat 1963: 164]. Назви поселень **Chenove, Chenoves** походять від латинського слова *cannaba* зі значенням 'халупа' [Dauzat 1963: 185]. Численні французькі маленькі села мають назви **Bagatelle** [Dauzat 1963: 45]. Слово *bagatelle* значить 'дрібничка', 'щось таке, що не має великого значення'. Проте в топонімію слово *bagatelle* увійшло зі значенням 'заміський будинок' і було синонімом до терміна *maison de plaisance* від слів *maison* 'будинок' та *de plaisance* 'призначений для втіх, розваг'.

Французький апелятив *château* (лат. *castellum*), який використовувався в топонімії в усі епохи, починаючи з римської, зазнав різноманітних семантичних зрушень: спочатку він означав різного виду військові укріплення, фортеці, потім позначав головну башту замку («донжон»), пізніше спеціалізувався на позначенні укріпленого феодального замку — *château fort*, а зараз це слово позначає не стільки 'замок', скільки 'крупний заміський будинок' (*grande maison de plaisence*). В топонімії Франції це слово зустрічається

в назвах величезної кількості невеличких селищ: **Château**, **Châtel**, **Le Châtel**, **Chasteaux**, **Chastel** та ін. [Dauzat 1963: 178]. Пор. також апелятив *castel* 'невеличкий замок', який ліг в основу кількох поселень: **Castels**, **Cassel**, **Castella** та ін. [Dauzat 1963: 153]. Назва міста в Німеччині **Kassel** походить від лат. *castellum* 'фортеця' (тут у IX ст. побудували імперську фортецю) [Everett: 254]. В основі французьких ойконімів **Castres** (*Castra*, 1143 р.), **Caëstre**, **La Châtre**, **Châtres**, **Chestres** та інших лежить латинське слово *castra* — множина від *castrum* 'римський військовий табір', пізніше — 'укріплений феодальний замок' [Dauzat 1963: 155]. Слово *chambre* мало одне із значень 'резиденція феодала, замок', звідки ойконіми **Chambre** (La), **Lachambre**, **Les Chambres** [Dauzat 1963: 169]. Значення 'замок' у французькій мові мало також слово *sale*, звідки ойконіми **La Salle**, **Lasalle**, **Les Salles** [Dauzat 1963: 580].

Щодо ойконімів-синекдох в іншоструктурних мовах, тут також значне місце відіграє національно-культурна специфіка. Наприклад, власні назви індіанських селищ увійшли до складу загальної топонімної системи в незначній кількості, бо індіанці, з їх переважно кочовим способом життя, часто змінювали назви своїх селищ і вони рідко закріплювалися. До ойконімів-синекдох американдіанського походження відносимо такі назви, як **Tohopkee** (FL), що на мові семінол значить 'укріплення', 'фортеця' [Stewart 1970: 486], **Tamaha** (OK), що на мові чоктав значить 'місто' [Stewart 1970: 472], **Tellahasse** (FL) — на мові крік (мусконгі) значить 'старе місто' [Stewart 1970: 472], пор. алгон. **Simi** (CA), що значить 'місце', 'село' [Stewart 1970: 444], **Shekomako** (NY) 'великий дім' [Stewart 1970: 439] або **Wicimico** (MD) 'приємне село' на делаварській мові [Stewart 1970: 533].

Синекдохічні ойконіми зустрічаються в різних мовах світу. В основі мордовського ойконіма **Морга** лежить мордовське слово *морга*, що означає 'виселок', 'селище, засноване переселенцями із сусіднього, більш крупного населеного пункту' [Инжеватов: 121].

Таким чином, із широкого семантичного поля лексем, що позначають різновиди поселень, ойконімія в своїх номінативних цілях віддає перевагу тим словам, котрі несуть додаткове інформаційне навантаження. Це можуть бути лексеми, що вказують на розмір поселень, на їх відношення до головного населеного пункту, на їх специфічні господарські чи військові призначення. Це можуть бути лексеми, пов'язані з соціально-політичним, соціально-релігійним або з особливим правовим статусом тощо. У сфері ойконімних синекдох слова з первісним нейтральним семантичним навантаженням топонімізуються рідко і з часом замінюються іншими назвами або змінюють свою словотвірну структуру.

Звичайно, тут, як і у всіх інших випадках, треба бути обережним при синхронній лексико-семантичній інтерпретації назв, обовязкове їх підтвердження діахронним, етимолого-генетичним аналізом.

РОЗДІЛ ІІ

ТОПОНІМНА МЕТОНІМІЯ ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ПРОПРІАЛЬНОЇ НОМІНАЦІЇ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Метонімія (гр. μετωνυμία, букв. 'перейменування') — семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної їх суміжності, дотичності (просторового, часового, атрибутивного каузального та ін. характеру) при відображенні в свідомості мовця [Метонімія: 365]. *Ономастична метонімія* в нашому розумінні означає пропріальний номінаційний процес, коли загальне, номенклатурне позначення одного об'єкта стає власною назвою іншого об'єкта на основі певної їх суміжності. Ономастична метонімія, як і ономастична синекдоха, — це універсальний принцип пропріальної номінації, який існує в ономастичній сфері будь-якої мови світу. Ономастична метонімія реалізується у своїх конкретних проявах: топонімна метонімія, антропонімна метонімія тощо. Ономастична метонімія може бути розглянута як у межах окремо взятої мови, так і в типологічному ракурсі[1].

ТИПОЛОГІЧНЕ ЗІСТАВЛЕННЯ ТОПОНІМНИХ МЕТОНІМІВ АПЕЛЯТИВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Топонімна метонімія — це ономастичне використання апелятивної назви одного об'єкта (явища) для пропріальної номінації іншого об'єкта (явища) на основі зовнішніх або внутрішніх, необхідних або випадкових зв'язків між ними. Топонімна метонімія обумовлює величезну кількість комбінацій, пов'язаних з ономастичним найменуванням реалій об'єктивної дійсності. Топонімна метонімія — надзвичайно потужний механізм ономастики. Метонімічне перенесення — це не лише мовна, а й логічна, ширше — когнітивна дія, яка характерна для функціону-

[1] *Скляренко О. Н.* Топонимическая метонимия: типологические параллели // Мова : Науково-теоретичний часопис з мовознавства [гол. ред. Д. С. Іщенко]. — Одеса : Астропринт, 2010. — № 15. — С. 141—146.

вання більш глибинних одиниць, які безпосередньо корелюють із когнітивними структурами. Феноменом метонімії пронизані всі шари розумової діяльності людини з найдавніших часів. Величезного значення набуває метонімія в ономастичній сфері.

Топонімними метонімами виступають перш за все власні назви географічних об'єктів, які утворені шляхом переносу та онімізації загальних позначень близьких, сусідніх (природних, або створених людиною) об'єктів, тобто шляхом *топонімізації апелятивів за суміжністю*. Апелятивне позначення одного об'єкта переходить як власна назва на інший, сусідній об'єкт, котрий потребує свого ономастичного вираження, своєї індивідуальної назви. Референтом топонімного метоніма може бути будь-який географічний об'єкт. Типовими прикладами топонімної метонімії виступають назви українських населених пунктів **Річка** (Зк, ІФ), які утворились лексико-семантичним шляхом від гідроапелятива *річка* на позначення водної артерії. Назви поселень **Озеро** (Вн, Вл, Лг, Рв), що постали на основі апелятива *озеро*, ойконім **Горб** (Зк), який походить від апелятива *горб*, ойконіми **Гора** (Кв, Пл), які утворились від апелятива *гора*. Назва країни **Ірак** — топонімний метонім, вона походить від арабського слова *al-irāq* 'берег', відбиваючи географічне положення країни між двома ріками — Тигром і Євфратом [Everett: 230]. Назва африканської країни **Дельта** мотивована тим, що на її території знаходиться *дельта* ріки Нігер [Room 2006: 107]. Назва африканської країни **Gambia** походить від спотвореного місцевого слова *Ba-Dimma*, що значить просто «Ріка» з референцією на річку, що протікає цією країною [Room 2006: 140]. Іншим прикладом топонімної метонімної експансії виступає назва північноамериканської країни **Canada**, яка сягає індіанського (гуронського або ірокезького) слова *kanata* 'табір', 'село'[Room, 2006: 76]. Локальне позначення крихітного індіанського поселення перетворилось у назву великої країни.

До метонімічних онімів відносимо також топонімні лексеми, утворені за асоціаційними ознаками від слів, що позначають певні явища природи тощо. Топоніми-метоніми з'явились тоді, коли в мові закріпилось розуміння топонімних назв як утворень, відмінних від вихідних апелятивів.

Топонімна метонімія, як принципово новий номінаційний напрям в ономастиці, з'явилася набагато пізніше від топонімної синекдохи і пов'язана не лише з розвиненою топонімною номенклатурою, але, перш за все, з іншим *топонімним мисленням*, з іншими топонімними словотвірними процесами. У топонімному мисленні людини відбувся величезний стрибок, коли вона перейшла від слабо онімізованих дескриптивно-локативних *топонімних синтаксем* на зразок ойконіма **Селище біля річки** до назв із значно вищим ступенем онімізації, *топонімних монем* на зразок ойконіма **Річка**.

Топоніми метонімного походження належать до стародавніх найменувань. У назвах міст Фінікії (III тис. до н. е.) відобразились особли-

вості природних умов регіону. Назва міста **Бібла** (фінік. **Гебал**) означає 'гора', назва міста **Тіра** (фінік. **Цур**) — 'скеля'. Назва одного з великих міст Фінікії, де велику роль відігравало рибальство, — **Сідона** означає 'місце рибної ловлі' [ВИ т. 1: 384—385].

Е. Еквал називає ойконіми-метоніми терміном *original nature-names* і підкреслює їх еліптичний характер (коли опускаються номенклатурні терміни, що позначають тип житла, населеного пункту) [Ekwall: XVIII]. Німецький ойконім **München** сягає конструкції *apud Munichen*, 1158 р., тобто 'селище біля монахів' [Berger: 204]. Назва сучасного німецького портового міста **Kiel** сягає конструкції *to dem Kyle*, 1232 р. (від середньонижньонімецького апелятива *kil* 'довга, вузька бухта' [Berger: 163]. Німецький ойконім **Hamm** походить від еліптованої конструкції *juxta Hammonem*, 1248 р.; *zum Hamm*, 1248 р. < *ham(me)* 'бухта' [Berger: 135]. Коли ж новий принцип топонімної номінації затвердився (на що знадобилися століття розвитку топонімного мислення), нові назви формуються вже не як еліпси, а як аналоги. Географічні (номенклатурні) терміни та загальновживані слова з географічним забарвленням — невичерпне джерело топонімно-метонімної номінації.

Топоніми-метоніми відбивають у своїй вихідній семантиці певні властивості реалій, і тому можливе й необхідне вивчення *семантичних типів топонімів* у порівняльному плані. Залежно від ознак, які були покладені в основу номінації, можна виділити цілий ряд семантичних груп.

Географічні терміни значною мірою відбивають особливості природно-кліматичних умов регіону або цілої країни. Слова на зразок *степ*, які властиві східнослов'янським мовам, відбивають не ті реалії, що слово *прерія* в Північній Америці чи слово *пампа* в Південній Америці. Ці відмінності знаходять своє віддзеркалення і у відповідних топонімних системах. Назва озера **Canyon** (AZ) [TEA v. 2: 303], назви міст **Canyon** (CA, WY) [TEA v. 5: 207; TEA v. 29: 579], що в США, малоймовірні в східнослов'янській топонімії, бо природа не створила тут подібних фізико-географічних об'єктів. У Південній Америці не існують топонімні метоніми на зразок російських ойконімів **Тайга**, **Тундра** [Атлас: 185, 188]. Географічні терміни у значному ступені відображують особливості природно-кліматичних умов країни. Ойконіми типу **Hurricane** (UT, WV) [TEA v. 27: 826; TEA v. 28: 647], **Cyclone** (WV) [TEA v. 28: 647], **Tornado** (WV) [Alotta 1992: 588] могли виникнути тільки на основі кліматичних реалій США.

Деякі топонімні метоніми мають специфічний національний колорит, відчути який в повній мірі спроможні лише носії даної мови, пор. назви населених пунктів, укр. **Вигон** (Од), **Вир** (Чрг), **Вирва** (Жт); рос. **Парная**, **Плес**, **Погост** [Атлас: 167, 170].

Проте здебільшого природні реалії, назви ознак яких лежать в основі топонімних метонімів, усюди однакові або схожі, що і є

підставою для типологічного зіставлення власних географічних назв цієї категорії.

ТИПОЛОГІЯ ТОПОНІМНИХ МЕТОНІМІВ, ЩО ПОХОДЯТЬ ВІД ГІДРОГРАФІЧНИХ ТЕРМІНІВ

До топонімних метонімів у різних мовах належать, зокрема, назви референтів, які виникли з номенклатурних позначень гідрооб'єктів, біля яких вони розташовані. Назва н. п. **Роздори** (Днп) походить від місцевого терміна *роздор* 'поділ річки на рукави' [Янко: 302]. Штат Нігерії **Delta**, утворений у 1991 р., називається так через те, що дельта ріки Нігер виступає як його східний кордон [Everett: 133]. У США шість населених пунктів мають назву **Delta** — причини ті ж самі [Everett: 134]. Одне американське поселення мало назву **Sweetwater** (TX) «Солодка (тобто прісна, добра, щоб пити) вода», доки не з'явився топонімний дублікат. Тоді поселенню дали індіанську назву **Mobeetie** з тим же значенням «Солодка вода» [Quimby: 218] Назви міст **Okeechobee** (FL) і **Minnetopka** (MN) мають одне й те ж вихідне значення «Велика вода», але на різних індіанських мовах. Це зразок різноманітності американських мов [Quimby: 237].

Оскільки люди селилися звичайно біля джерел питної води, то цілком природно чекати, що ономастика різних народів багата на топоніми, утворені онімізацією апелятивних позначень цих джерел. Пор. українські ойконіми: **Джерело** (Жт), **Річка** (Зк, ІФ), **Річки** (Лв, Рв, См). Назва поселення **Кринички** (Днп) походить від апелятива *криничка* 'джерело' [Янко: 198]. Пор. американські ойконіми **Spring** (TX) «Джерело» [TEA v. 26: 545], **Bourne** (MA) < *bourne* діал. 'річка', 'ручай' [TEA v. 18: 458], **Brook** (IN) < *brook* 'ручай', **Brooks** (GA) (ME, MN, WV) «Ручаї» [TEA v. 12: 521; TEA v. 18: 134; TEA v. 19: 190; TEA v. 28: 647]. Пор. німецький ойконім **Bach** < *Bach* 'ручай' [ODDR: 35]. Німецький ойконім **Aachen** (*Aquis*, 769 р.; *Ache*, 1211 р.) сягає дав.-в.-нім. *aha* 'вода' [DDS: 689].

Пор. ще такі ойконіми, як амер. **Waters** (MI) < *water* 'вода', канад. **Flood** (B. C.) < *flood* 'потік', 'повінь'. Місто **El Rio** (CA) отримало цю назву через те, що поблизу тече річка (ісп. *rio* 'річка') [Gudde: 122]. Назва міста **Capay** (CA) походить від індіанського слова *capay*, що значить 'річка' [Gudde: 65]. Назва марокканського міста **Safi** (**Asfi**) походить від берберського слова зі значенням 'річка' [Everett: 454].

Численні випадки онімізації лексем зі значенням 'джерело' існують у французькій ойконімії. Латинське слово *fons* 'джерело' послужило основою для багатьох французьких назв поселень: **Fons** (*ad Fontem*, 945 р.), **Lafond**, **Lafont**, **Lesffonds** [Dauzat 1963: 294]. Семантично більш багате слово *fontaine* 'джерело', 'фонтан', 'водоймище'

дало значно більше ойконімних лексем: **Fontan**, **Fontans**, **Lafontan**, **Fontains**, **Fontaine**, **Fontaines**, **Fontannes** тощо [Dauzat 1963: 295]. Діалектні французькі терміни *doiz*, *dotz*, *douix*, *doie*, які мають значення 'джерело, багате на воду'; 'постійно діюче джерело', лежать в основі населених пунктів **La Douix**, **La Doux**, **La Douzette** [Nègre: 98], **Doye**, **La Doye** [Dauzat 1963: 253]. Термін *source* 'джерело' у французькій ойконімії з'явився недавно, він вживається при номінації нових невеличких населених пунктів, які не мають важливого значення: **La Source** [Nègre: 97].

Латинський гідротермін *rivus* 'ручай' лежить в основі кількох ойконімів Франції, таких як **Ruy**, **Ris**, **Rupt** [Dauzat 1963: 567]. Апелятив *rivière* 'річка' походить від латинських слів *ripa*, *riparia*, які мали значення спочатку 'берег річки', 'узбережжя' 'територія біля річки' (пор. франц. *rive* 'берег') і лише значно пізніше отримали значення 'ріка', 'водотік'. Цей апелятив обумовив появу численних назв селищ на зразок **Rivière**, **La Rivière**, **Larivière**, **Larrivière**, **Riverie** тощо [Dauzat 1963: 558]. Цікавий французький гідротермін *goutte* 'капля', 'крапелька', яким позначають невеличкий ручай. В ойконімії він використовується для метонімного називання багатьох невеличких поселень: **La Goutte**, **La Goutelle**, **Les Goutelles**, **Le Goutal** тощо [Dauzat 1963: 327; Nègre: 99]. Назва біблійського міста **Emmaus** походить від арам. *hammat* 'гаряче джерело' [Room 2006: 123]. Назва міста в Алжирі **El-Quad** походить від араб. *al-wādī* 'ріка' (*al-* — арабський артикль). Місто стояло на березі річки, яку з часом засипали піски Сахари [Room 2006: 122].

В ойконімах фіксуються позначення не лише проточних вод, але й вод стоячих (озер, ставків). Гідротермін *озеро* неодноразово зустрічається в ойконімії України: **Озеро** (Вн, Вл, Лг, Рв), **Озера** (Жт, Кв, Крв, Пл, См). Семантема 'озеро' зафіксована серед назв населених пунктів в Англії: **Lake** [Ekwall: 284], в США: **Lake** (MS), в Німеччині: **See** [ODDR: 483]. В ойконімії Франції поряд із загальновживаним терміном *lac* 'озеро' використовуються й діалектні слова *lai*, *lau* з тим же значенням, звідки назви поселень **Lac**, **Lais**, **Le Lais**, **Le Lau** [Nègre: 100]. Назва міста **Lagos** в Нігерії походить від порт. *lago* 'озеро' у множині, з референцією на численні лагуни біля міста. Інше місто з назвою **Lagos** знаходиться в Португалії [Everett: 282]. Назва міста в Індії **Sāgar**, яке розташоване біля озера, походить від слова зі значенням 'озеро' [Everett: 455]. Український гідротермін *став* зафіксований лише в одному випадку: **Стави** (Кв). В той же час слово *ставок* ойконімізувалось п'ять разів: **Ставок** (Вл — 2 назви, Рв, Хм, Чрг) та 15 разів у формі **Ставки** (Вн, Вл, Днц, Жт і т. п.). В англомовній ойконімії семантема *ставок* маловживана, пор. американський ойконім **Pond** (MS) [TEA v. 19: 240]. Нечисленні аналогічні ойконіми і в Німеччині: **Teich** [ODDR: 517]. Щодо французької ойконімії, то, як і в українській, семантема *ставок* — одна з часто

вживаних: **Etang, L'Etang, L'Etanche, Estaing, Estang, Etain, Les Etangs** [Dauzat 1963: 273, 275]. Цікавий апелятив *vivier* 'живорибний садок' (від лат. *vivarium*) представлений в ойконімії Франції численними назвами: **Vivario** (*Vivarium*, 1032 р.), **Vihiers** (*Vivarium*, 889 р.), **Vivès, Vivey, Viviers, Le Viviers, Viviès, Viviez, Viviers** та ін. [Dauzat 1963: 728—729]. У деяких діалектах замість апелятива *vivier* вживається місцевий термін *pesquier* з тим самим значенням, звідки ойконіми **Les Pesquiès, Pesqués** [Nègre: 100].

Колодязі як джерело питної води мали істотне значення в житті людей, і їх апелятивні позначення часто були основою назв поселень, пор. укр. **Криниця** (Лв, Пл і т. п. — 5 назв), **Кринички** (Вн, Днп, Мк, Рв, См і т. п. — 19 назв), пор. **Кирничяки** (Од), **Колодязі** (Днц, Пл). Назву **Колодязь**, за спостереженнями В. А. Никонова, мають кілька сотень населених пунктів у широкій смузі від Польщі через Білорусь, північну Україну і Росію [Никонов 1966: 199—200]. Кілька ойконімів на *well* 'колодязь' зафіксовано в Англії — **Well** [Ekwall: 504] та США **Wells** (NV, MN) [Stewart 1970: 529]. Французьке слово *puits* 'колодязь' дало ряд назв поселень у Франції: **Puits, Lepuix, Le Puid** [Dauzat 1963: 549]. Назви на позначення джерела води інколи утворюють специфічний ойконімний колорит, унікальну національну ойконімну палітру на зразок українських назв поселень **Копанка** (Лв), **Копанки** (ІФ, Крв). Назва столиці Лівану **Бейрут** (**Beirut**), (**Bayrūt**) походить від єврейського слова *be'erot* 'колодязь' і відбиває факт існування численних колодязів у регіоні [Everett: 58]. В Парагваї та інших країнах Південної Америки існують ойконіми **Pozo** (ісп. *pozo* 'колодязь') [Everett: 426], пор. ойконім в США **El Poso** (AZ) [Stewart 1970: 387]. Ойконімізується і семантема 'болото' як відбиття певних реалій, пор. назву хутора **Болото** (Хм) [Сл. Торчинських: 74], назву хутора **Мочари** (Хм) < *мочар* 'трясовина', 'занижене, з підґрунтовими водами, місце' [Сл. Торчинських: 323], назву села **Млаки** (Хм) < *млака* 'заболочена місцевість', 'трясовина'; 'заливний луг'; 'неродюча мочалиста місцевість [Сл. Торчинських: 317], назву села **Багва** (Чрк) < *багва* 'болотиста низовина'; 'мокра заболочена рівнина' [Гонца: 14]. Ойконім **Балта** (Од) сягає румунського (молдавського) слова *baltă* 'болото', від цього ж апелятива походить і молдавський ойконім **Bălți** [Everett: 48]. Пор. англ. **Marsh** < *marsh* 'болото', 'драговина' [Ekwall: 316]. Назву швейцарського міста **Berne** (**Bern**) також етимологізують як таку, що походить від слова *birl* чи *berl* 'болото' [Everett: 63]. Назва столиці Німеччини **Berlin**, можливо, також походить від слов'янського слова *birl* або *berl* 'болото' [Everett: 63]. Численні топоніми Франції виникли в минулі часи і, зберігшись до сьогодення, є свідками минулої екологічної ситуації в країні. Одне з цих свідчень — різноманітність топонімів, пов'язаних своєю первинною семантикою з поняттям 'болото'. На півдні та заході Франції переважають ойконіми, що сягають латинського слова *palud* 'болото', звідки назви **La Palud,**

La Pallud, **La Pallu**, **La Palus**, **Paluel**, **Palluel** [Nègre: 100]. У центральній, північній та східній Франції поняття 'болото' передавалось германським словом *marais* (раніше — *maresc*, *mareis*), яке ввійшло в загальномовний фонд Франції, пор. *marais* 'болото', 'драговина', 'мочар'. Звідси численні ойконіми, що виникли ще за часів середньовіччя: **Marais**, **Marest**, **Maretz**, **Marast**, **Marat**, **Marac** [Nègre: 100], пор. також **Marchais**. Топонім **Beaumarchais** мав значення 'красиве болото' [Nègre: 101]. Старофранцузьке (можливо, кельтське) слово *brai* 'драговина', 'мочар' також має свій внесок у цьому семантичному ланцюгу топонімів: **Bray**, **Brie** [Nègre: 101]. Галльський апелятив *mariscus* 'болото' ліг в основу топонімів **Maresché**, **Maresquel** [Dauzat 1963: 434]. Ще один специфічний термін — *gouille* 'болотиста вода' також відбився в топонімії Франції: **La Gouille**, **Les Gouilles**, **Gouilons**, **Gouillard**, **Gouilloux** [Nègre: 101]. Ойконіми-метоніми зустрічаються в топонімії іншоструктурних мов, пор. назву столиці Кенії **Найробі**, яку на суахілі поясняють як 'болото' (а на мові масаїв — як 'холодна вода') [Поспелов: 281].

ТИПОЛОГІЯ ТОПОНІМНИХ МЕТОНІМІВ, ЩО ПОХОДЯТЬ ВІД ОРОГРАФІЧНИХ ТЕРМІНІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПІДВИЩЕНОГО ЛАНДШАФТУ

До *оронімних метонімів* належать власні назви об'єктів, які утворені від апелятивних позначень орооб'єктів, біля яких вони розташовані. Одним із типових прикладів оронімних метонімій можуть бути назви поселень, що були сформовані шляхом онімізації апелятивних позначень окремих гір, височин, бугрів, розташованих поблизу. Такий різновид оронімних метонімій зустрічається в топонімних системах різних країн і є типологічно ізоморфним топонімним явищем. Пор. українські ойконіми **Горб** (Зк), **Горбок** (Зк), **Горби** (Вн, Лв, Пл), **Горбки** (Зк), **Верхи** (Вл), **Вершина** (Днц, Жт, Зн, См), **Вершини** (Чрг); **Гора** (Кв, Пл), **Гори** (Лв), **Гірка** (Крм), **Гірки** (Вл, Днп, Жт.) та ін. Пор. російську назву поселення **Бугры** [Инжеватов 34]. Назва українського села **Круча** (Хм) мотивована географічним терміном *круча* 'крутий схил гори' [Сл. Торчинських: 257]. Російське село **Кручи** (Сарат.) розташоване на крутому, обривистому березі річки [Горцев: 65]. Назва поселення **Холми** (Чрг) походить від апелятива *холм* 'горб' і вказує на горбисту місцевість, серед якої лежить селище, пор. назву польського міста **Хелм** з тою ж дотопонімною семантикою [Янко: 374]. Назви молдавських сіл **Обрежа-Веке**, **Обрежа-Ноуэ** (тобто «Стара Обрежа», «Нова Обрежа») походять від молд. *обрежэ* 'пагориста місцевість', 'горб', 'гора' [Еремия: 89]. В ойконімії Англії зафіксовано кілька назв **Hill** «Горб» [Ekwall:

239]. Назва ірландського міста **Knock** походить від гель. *спос* 'горб' [Everett: 267]. Численні відоронімні метонімні назви поселень у Німеччині утворені від апелятива *Berg* 'гора': **Berg**, **Berge**, **Bergen**, кожна з яких має по декілька омонімічних назв [ODDR: 48—49]. Цікава назва невеличкого населеного пункту із звучною назвою **Gebirge** < *Gebirge* 'гори', 'гірський кряж', 'гірське пасмо' [ODDR: 154]. Назва німецького міста **Herne**, можливо, походить від середньонижньонімецького слова *hare* 'горб' із дескриптивною референцією [Room 2006: 165]. Іспанське слово *piedra* 'камінь', 'скеля' у множині лягло в основу численних ойконімів **Las Piedras** у Болівії, Нікарагуа, Уругваї, Венесуелі, Пуерто-Ріко [Everett: 287]. Марокканське місто **Azrou** розташоване біля величезної скелі вулканічного походження, звідки й назва «Скеля» від відповідного берберського слова [Everett: 42]. Марокканське місто **Salé (Sla)** походить від іншого берберського слова зі значенням 'скеля' [Everett: 461]. Назва міста **Kandy**, яке розташоване на горі в Шрі-Ланці, походить від сингальского *kandha* 'гора' [Everett: 249].

Відоронімні утворення відбивають не лише розмаїття географічних об'єктів, а й лексичне багатство мов. Різні мови характеризуються різним об'ємом та специфікою термінів, що використовуються. Топонімна реалізація ландшафтних термінів залежить від багатьох факторів і пов'язана, зокрема, із специфікою відповідного географічного середовища, яке відбивається у вихідній семантиці географічних назв. Надзвичайно важливі також соціально-історичні умови формування назв. У дію вступають також інші аспекти як екстратериторіального, так і екстрамовного порядку.

Лексичний склад топонімії США виділяється не лише особливою різноманітністю термінів фізичної географії, але й їх високою частотністю використання, яка набагато перевищує їх використання в топонімії Великої Британії. Тому багато причин. Одна із них, безумовно, міститься в молодості американської топонімної системи, яка дозволила зберегти термінам їх семантичну прозорість та структурну цілісність, на відміну від британської топонімії, де численні вихідні терміни в процесі багатовікового використання трансформувались до невпізнання. З самого початку становлення американської топонімії географічні терміни інтенсивно використовувались для утворення назв населених пунктів, це одна з найбільш специфічних особливостей топонімії США.

Широка територія США, наявність різноманітних видів рельєфу, специфіка життя першопоселенців, яка вимагала детального знання особливостей навколишнього ландшафту, сприяли створенню багатої ландшафтної термінології. Нове географічне середовище, особливі історичні умови, багатонаціональний склад населення, різноманітні мовні контакти сприяли тому, що американська топонімна система веде себе цілком особливим способом. У топонімії не лише активно використо-

вується британський термінологічний інвентар, що вже склався протягом багатьох століть, але в її сферу втягуються лексеми, які раніше не використовувалися як топоніми, до її складу ввійшли також іншомовні терміни — іспанські, французькі, голландські і т. п., а також терміни індіанського походження. Племена індіанських аборигенів жили в тісному єднанні з навколишньою природою та створили топонімні системи, в яких відбивалась специфіка місцевих фізико-географічних об'єктів. В індіанських мовах значно більше географічних термінів, ніж в будь-якій європейській мові. Європейці, прибувши до Америки, перейняли індіанську термінологію, адаптувавши її до своїх потреб. Найчастіше це термінологічне запозичення відбувалося шляхом калькування, що послугувало одним із вихідних важливих імпульсів, визначенням напрямку в утворенні своєї власної топонімної системи. Європейці не стільки запозичали в індіанців конкретні фізико-географічні терміни (це відбулося пізніше, в другій половині XIX ст., в період відродження індіанської топонімії), скільки перейняли сам номінаційний принцип: максимальне залучення фізико-географічних термінів до процесу найменування. В американській ойконімії дуже популярні терміни, які передають ідею про позитивний рельєф, пор. назви поселень **Mountain** (ND, WV) «Гора», **Hill** (NH), **Hills** (IA, MN), **Hillside** (NJ) < *hill* 'горб', **Summit** (NJ) «Вершина». Місто **Summit** (CA) отримало назву через сусідство з горою; зараз воно має назву **Beaumont** (франц. «Прекрасна гора») [Gudde: 30]. Пор. ще **Peaks** (VA) < *peak* 'пік', 'гострокінцева вершина', **Rock** (MI, MN), **The Rock** (GA) < *rock* 'скеля', **Crag** (AK) < *crag* 'скеля', 'круча'. Від апелятива *ridge* 'гребінь гори', а також 'гірський кряж', 'хребет' постали назви населених пунктів **Ridge** (TX), **Ridgeville** (NC) (поселення розташоване на гребені гори) [Stewart 1970: 406] та ін. Апелятив *butte* позначає «'ізольований високий горб' або 'гостру вершину, яка різко видається' <...>; *бьют* 'занадто високий, щоб його називати горбом, проте недостатньо високий, щоб називатися горою'» [Сл. ОГТ т. 1: 164], звідки відоронімні ойконіми **Butte** (AK, ND) [Stewart 1970: 676]. Від оронімного американського терміна *knob* 'бугор' виникли ойконіми **Knob**, **The Knobs** (IN, KY) [Stewart 1970: 243]. Поселення **Climax** (CO, KS) < *climax* 'найвища точка' розташоване на найвищому місці. Від орографічного терміна *bluff* 'урвище', 'круча', 'стрімчак' походять ойконіми **Bluff** (в кількох штатах) [Stewart 1970: 51], пор. також **Bluffs** (IL). Термін *mound* 'пагорб', 'насип', 'курган', 'могильний горб' лежить в основі ряду ойконімів, зокрема **Mound** (TX), **Mounds** (OK), **The Mound** [Stewart 1970: 310]. Іспанський орографічний термін *cerro* 'гора', 'високий пагорб' разом із своїми демінутивами *cerrito*, *cerrillo* ввійшов у топонімну систему США, пор. ойконіми **Cerro** (NM), **El Cerrito** (CA) [Stewart 1970: 84]. Від терміна *mesa* 'столова гора' утворились назви населених пунктів **Mesa**, **Lamesa**, **La Mesa** [Stewart 1970: 291; Blevins: 51, 115].

Номінація багатьох географічних об'єктів пов'язана також із різними мотивами, психологічними процесами, які визначають конкретну реалізацію відландшафтного принципу номінації, що відбивається в масовій повторюваності лексем, які лягли в основу назв. У самому факті вибору географічного терміна для топонімної номінації виявляється інформація про ставлення тих, хто дає назви, до самих назв, про їх ономастичні смаки і ономастичні уподобання. В топонімно реалізованих лексемах виявляється психологія даного народу, комплекс його культури, неповторний спосіб його образного мислення.

Серед психологічних мотивів номінації важливе місце в створенні позитивного іміджу населеного пункту, що отримує назву, посідає його місцезнаходження. Вибір назв ландшафтної тематики диктується не лише специфікою навколишнього краєвиду, але й психологічними, естетичними та емоційними мотивами. Типологічний ізоморфізм при топографічній номінації виявляється в перевазі, яку віддають ідеї про позитивний рельєф. Позитивні конотації, пов'язані з поняттями підвищеного, сухого місця, яке добре прогрівається сонцем і добре провітрюється, з широким оглядом та красивою панорамою сприяють використанню в топонімії лексем із загальною ідеєю підвищеного, піднесеного місця. Для амбіційних, діяльних американців характерні також й інші мотиви топонімних уподобань. Серед різноманітних ландшафтних термінів вони віддають перевагу «ідеї про високість: підкреслюючи фізичну «висоту», творці імен проводять думку про високе становище в соціальному плані» [Леонович 2004: 216]. Цікава в цьому відношенні назва населеного пункту, де живуть переважно заможні та багаті люди — **Nob Hill** (CA) (*nob* — сленгове слово із значенням 'багата та впливова людина') [Gudde: 262].

Оронімні метоніми численні в ойконімії Франції, де вони обумовлені перш за все принципом топонімної позитивності: вони відбивають реальний стан речей; відоронімні ойконіми часто зустрічаються в гірських регіонах країни, де спостерігається своєрідна оронімна спеціалізація. Для сільського господаря важлива не стільки оронімна конфігурація земельної ділянки, скільки її розташування стосовно сонця, що відбито як в термінологічному плані, так і в топонімному. Пор. терміни та відповідні топонімні назви *adret* (від лат. *ad directum* 'бік (гори), що розташований проти сонця', 'сонячний бік'), звідки топоніми **L'Adret**, **Les Adrets**, **La Drèche** [Nègre: 107], **L'Adrech** [Dauzat 1963: 3]. Пор. також *ubac* 'тіньовий бік', звідки топоніми **L'Hubac**, **Les Hubacs**, **Lubac**, **L'Ibac**. Такі топоніми поширені на півдні Франції, в гірських районах, зокрема в Провансі. В оронімній лексиці Франції є також термін *envers* зі значенням 'схил гори, розташований на північ', звідки топоніми **L'envers**, **Lévès**, **l' Enversain**, **Avers**, **Abers**, **Liverset** [Nègre: 107]. Слово *falaise* з вихідним значенням 'круча', 'урвище' отримало більш спеціалізоване значення 'стрімкий, обривистий берег моря' і лежить в основі кількох топонімів: **Falaise**, **La Faloise**, **Falise**

[Nègre: 106]. Провансальське слово *traverse* 'схил гори' також потрапило до топонімії: **Le Traverse, Les Traverses** [Nègre: 107]. Подекуди зустрічаються топоніми **La Colle** від *colline* 'горб' [Dauzat 1963: 201]. Принцип відносної негативності має важливе значення у відоронімній номінації. Найпоширенішим у відоронімній топонімії Франції виступає слово *mont* 'гора', яким позначається одинокий горб на рівнинній місцевості, звідки топоніми **Mont, Le Mont, Monte** [Dauzat 1963: 465], **Monts, Mons** [Nègre: 102]. Разом із різними детермінантами воно формує сотні топонімів на всій території Франції [Dauzat 1963: 465—475]. Лексема *montagne* 'гора' використовується для номінації численних населених пунктів переважно у північній Франції, пор. **Montagne, La Montagne** [Dauzat 1963: 475]. На півдні та заході Франції в основі багатьох найменувань лежить слово з народної латини *podium* 'височина', 'підвищена місцевість'. Проте в місцевих говірках воно пережило вельми значні метаморфози до повної невпізнанності, звідки численні топоніми типу **Puy, Le Pioch, Poey, Le Puch, Le Pouch, Le Peuch, Puech, Le Poët, Le Peuil, Le Peux** та ін. [Nègre: 103—104]. На півдні Франції зустрічаються топоніми, що сягають оронімного терміна *serra* із значенням 'гора з видовженою, витягнутою вершиною'. Якщо в Альпах це слово чоловічого роду, звідки топонім **Le Grand Serre** [Nègre: 104], то в інших місцевостях воно жіночого роду, звідки назви **La Serre, Lasserre, Lasserade** [Dauzat 1963: 655]. Слово *tertre*, яке раніше мало значення 'горб' (синонім слову *colline*, яке в топонімії Франції майже не використовується), з перебігом часу отримало значення 'невеличкий пагорб' і таким увійшло в топонімію, пор. численні назви крихітних сіл на зразок **Le Tertre** [Dauzat 1963: 670]. Слово *sommet* 'вершина (гори)' в топонімію Франції не ввійшло. Лише старофранцузький термін *som* із цим же значенням представлений в топонімах **Son, Sommar, Sommard** [Nègre: 104].

ТОПОНІМИ-МЕТОНІМИ ВІДОРОГРАФІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ДІАХРОНІЧНОМУ ПРОСТОРІ

Топонімні метоніми оронімного походження завжди займали чільне місце в ономастичних системах європейських народів. В наступному підрозділі залучаємо до наукового обігу низку конкретних метонімічних топонімних утворень.

Ойконіми **Alba, L'Albenc, Lalbenque, Arbent, Albens, Albi** та інші походять від докельтського слова *alba*, первинне значення якого 'пагорб', а потім 'фортеця', потім 'місто' [Dauzat 1963: 8]. Можливо, що назва н. п. **Arpavon** походить від докельтської (лігурійської) основи *arp-*, варіанта від доіндоєвропейської основи *alp-* 'гора' [Dauzat 1963: 28]. Ойконім **Le Barroux** (*de Albarusso*, 1113 р., *Albarros*, 1274 р.)

походить від італо-кельт. **alb-* 'височина' [Dauzat 1963: 56]. Цю ж саму етимологію запропоновано для ойконіма **Le Bar** (*Albarn*, 1083 р.; *Lo Bar*, XVI ст.) від італо-кельт. **alb-* 'височина' [Dauzat 1963: 51]. Ойконім **Baleix** (*Bales*, XI ст., *Balechs*, 1538 р.) тлумачать із доіндоєвропейського кореня **bal-* 'височина' [Dauzat 1963: 48]. Ойконім **Les Baux** (*Balcium*, 960 р.) походить від нижньолатинського *balteus* від докельтського **bal* 'крутий скелястий спуск', 'стрімчак' [Dauzat 1963: 59]. Можливо, що ойконім **Balmont** — композит, перший компонент якого — праіндоєвропейська основа **bal-* 'височина', а другий походить від сучасного французького слова *mont* 'гора' [Dauzat 1963: 49]. Такі тавтологічні назви досить часто трапляються в топонімії різних мов.

Доіндоєвропейська основа **bol-* 'височина' лежить в основі багатьох сучасних назв, зокрема **Beuil**, **Boeil-Bezing**, **Bulc**, **Bouliers**, **Bouloire** [Dauzat, 1963: 80]. Ойконім **Bolquère** етимологізують як древній композит, що складається з двох доіндоєвропейських коренів: **bol-* 'височина' та **kar-* 'скеля' [Dauzat 1963: 93]. Об'єднані поселення **Bor-et-Bar** розташовані на височинах. Їх назви мають доіндоєвропейське походження: компонент **bor-* — варіант **bar-* 'височина' [Dauzat 1963: 98]. Ойконім **Bormes** (*Borma*, 1056 р.) також етимологізують як такий, що походить від **bor-m-a*, дериват від доіндоєвропейського **bor-* 'височина' [Dauzat 1963: 98]. Ойконім **La Barben** (*Berbentem*, 1060 р.) етимологізують як такий, що походить від двох синонімічних коренів доіндоєвропейського походження: *ber-* та *bent-*, обидва зі значенням 'височина' [Dauzat 1963: 52]. Галльський та догалльський оронімний термін *barr-* 'вершина', 'височина' лежить в основі багатьох сучасних ойконімів, таких як **Le Bar**, **Barr**, **Bard**, **Bart**, **Barry** тощо [Dauzat 1963: 51]. В ойконімі **Barlieu** (*de Barloco*, 1144 р.) перший компонент, можливо, сягає галл. *bar* 'височина' [Dauzat 1963: 54]. Можливо, що ойконім **Bairols** походить від долатинської основи **bar-* 'височина' [Dauzat 1963: 47]. При аналізі генези ойконіма **Brantes** було запропоновано етимологію докельтської (лігурійської) основи **br-* (скорочення від **bar-* 'височина') [Dauzat 1963: 111]. Ойконім **Brenon** походить від кельтської та докельтської основи *bren-* 'гора' [Dauzat 1963: 113]. Кілька невеличких сіл, розташованих на горбах, мають характерні назви **Brion**, які походять від галл. (і догалльського) **briga* 'височина' [Dauzat 1963: 117]. Можливо, ту ж етимологію має ойконім **La Brionne** [Dauzat 1963: 117], а також ойконім **Briantes**, який походить від галл. *briga* [Dauzat 1963: 115]. Від первинного *briga* виникли назви поселень **Brignon**, **Le Brignon**; варіант **brica* від галл. та догалл. *briga* знаходимо в основі ойконіма **La Brigue** [Dauzat 1963: 116]. Складний ойконім **Brimont** сформований двома компонентами: галл. (та догалл.) **briga* та лат. *mons*, які мають одне й те ж значення 'височина' [Dauzat 1963: 116]. Ряд сіл, які розташовані на горбах, пагорках, мають назви, які походять

від галльського слова *briga* 'височина'; це первісне значення було потім замінено на 'фортеця': **Brie** (*Bria*, 1125 р.), **Brie-Comte-Robert**, **Brie-de-la-Rochefoucauld**, **Brie-sous-Archiac** тощо, пор. також **Broye**, **Broye-les-Loups-et-Verfontaine**, **Broyes** тощо [Dauzat 1963: 116, 120]. Поселення **Bouc** розташоване біля підніжжя масивної гори, його назву тлумачать як похідну від долат. **būk-* 'гора' [Dauzat 1963: 100]. Поселення **Bun** розташоване на високому мисі, виступі, що дозволило етимологізувати його назву як похідну від долатинського слова **bun-* 'височина', яке збереглося в діалектних словах з тим же значенням *bougne*, *bugne*, пор. також дериватив **Bunos** [Dauzat 1963: 124]. Ойконім **Bandol** (*Bendoroi*, 1200 р.) < доіндоєвропейська основа **ben-d* 'скеля' [Dauzat 1963: 50].

Доіндоєвропейська основа **kal-*, яка лежить в основі оронімного апелятива *calm* або *chaume* зі значенням 'камінь', 'скеля', 'оголена вершина', реалізувалась у численних діалектних варіантах, вона зустрічається в десятках ойконімів по усій Франції: **Lacalm**, **Lacamp**, **Lacam**, **Lacan**, **Lachalm**, **Lachal** та ін. [Dauzat 1963: 132; Nègre: 24]. Ойконім **Calès** походить від доіндоєвропейської основи **kal-* 'камінь', 'скеля'; такого ж походження ойконіми **Callas**, **Chaliers**, **Challans** [Dauzat 1963: 132]. Назва французького міста **Calvi** також сягає доіндоєвропейської основи **kal-* 'скеля' (місто розташоване на скелі), пор. також ойконіми **Calce**, **Calais**, **Calès**, **Callas** [Dauzat 1963: 132—133]. Ойконім **Lachalade** (*Caladia*, 1148 р.) також сягає доіндоєвропейського кореня *cal-* з аглютинацією пізнішого означеного артикля *la* [Dauzat 1963: 376]. Назва н. п. **Clans** (*Clansis*, 1066 р.) походить від доі.-є. **cl-* від **cal-* [Dauzat 1963: 193]. У численних ойконімах на зразок **Clapiers** (*Clipiago*, 922 р.; *Clapers*, 1107 р.), **Cleppé**, **Clessé**, **Le Clapier**, **La Clapière** вбачають провансальське слово *clapo* 'камінь', від доі.-є. *clapp-*, яке походить від *cal-app* [Dauzat 1963: 194]. Назва області **Calabria** в Італії походить від доіндоєвропейського слова **kal* або **kalabra* із значенням 'скеля' [Everett: 87].

Субстратний докельтський корінь **cuc-* вживається як у гірських назвах (пор. назви гір **le Cuchet**, **le Cuchon**, **le Cucheron**), так і в назвах поселень, розташованих на височині, таких як **Cuq**, **Cucq**, **Cucal**, **Cucuron**. Звернімо увагу на тавтологічну назву, утворену із коренів різних мов **Montcuq** (тобто «Гора гора») [Nègre: 14, 20]. В діалектах Франції в основі численних топонімів: **le Suc**, **Tucq**, **Tuco**, **Tucos**, **la Tuque**, **le Tuquet**, **le Duc**, **Truc**, **le Truc**, **Cruc**, **le Cruc**, **le Crucq** лежать однакові за формою і значенням слова (які мають значення 'висота' і розрізнюються лише початковим приголосним), усі вони мають докельтський генезис: **cuc*, *suc*, *tuc*, *duc*, *truc*, *cruc* [Nègre: 24].

Село **Cagnes** (*Caina*, 1032 р.) розташоване на височині, що дозволяє етимологізувати його назву як похідну від доіндоєвропейської осно-

ви **kan-* 'височина' (пор. також **Cannes**) [Dauzat 1963: 129]. Село **Came** (*Camer*, 1193 р., *Cammes*, 1463 р.) розташоване на височині; його назву виводять із докелт. **cam-* 'височина' [Dauzat 1963: 136]. Ойконіми **Camarade**, **Camaret**, **Chamaret** походять від докельтської основи *kam-ar-* із значенням 'округла височина' [Dauzat 1963: 134]. Поселення **Canaveilles** розташоване на стрімкій скелі; його назва походить, ймовірно, від доіндоєвропейської основи **kan-* 'височина' [Dauzat 1963: 140]. Назва поселення **Canohès**, можливо, сягає доіндоєвропейської основи **kand-*, похідної від **kan-* 'височина' [Dauzat 1963: 142]. Села **Chanousse**, **Chanos** розташовані на горбах; їх назви, можливо, походять від доіндоєвропейської основи **can-* 'височина' [Dauzat 1963: 172]. На гірському виступі або біля підніжжя пагорба розташовані поселення **Chantes**, **Chanteuges**, **Chantme**, назви яких, можливо, походять від докельт. **cant-* 'височина', пор. також назву села **Chanturgues**, яка походить від долатинської назви гори **Cantobennu* (**cant-* 'височина' та *benn-* 'пік', 'вершина'), пор. ще назви сіл **Chantoen**, **Chantoin** [Dauzat 1963: 173]. Назви сіл, які розташовані серед гір, **Chénérailles**, **Chenereilles**, **Chénerilles**, можливо, сягають слова **can-en-elia *kan* < докельт. **kan* 'камінь' [Dauzat 1963: 185]. Назва н. п. **Contes** (*Cun*[*tini*], I ст.), можливо, походить від доіндоєвропейської основи **kun-* 'пагорб'. Цю назву порівнюють з ойконімами неясної етимології **Connaux**, **Connangles**, **Conségudes** (поселення, розташовані високо на горбі) [Dauzat 1963: 208]. Перший компонент ойконімного композита **Cocumont** сягає доіндоєвропейського корня **cūcc-* із значенням 'округла височина', який вбачають також в ойконімі **Cucq** (*Cucq*, 1173 р.) [Dauzat 1963: 198]. Поселення **Caragoudes** розташоване в гірській місцевості; його назву пов'язують із доі.-є. **kar-* 'скеля', пор. ще **Caraman**, **Caramany**, а назву поселення **Caralp** (цією ж назвою позначають гору) виводять також із докельт. *alp* 'височина' [Dauzat 1963: 146]. Назву села **Carcanières**, яке знаходиться в горах, пов'язують із двома доіндоєвропейськими коренями **kar* 'камінь' та **kan* 'височина' [Dauzat 1963: 147]. Назву **Carcarès-St-Croix** розглядають як утворену подвоєним **carcar-* від доіндоєвропейської основи **kar-* 'камінь', пор. **Carqueiranne** [Dauzat 1963: 147]. До цієї ж групи назв зараховують ойконім **Carcassonne** < **kar-* 'камінь' [Dauzat 1963: 147]. Назву поселення **Chard**, яке розташоване на горі, пов'язують із доі.-є. **kar-* 'скеля' [Dauzat 1963: 147]. Назва поселення **Carry-le-Rouet**, можливо, походить від доі.-є. **kar-* 'камінь', пор. ще назву села **Carros** та назву села **Cars**, яке розташоване на горбі висотою в 70 м [Dauzat 1963: 150]. Пор. також ойконім **Carteret**, який походить, за однією з версій, від доі.-є. **kar-* 'скеля' [Dauzat 1963: 150]. Можливо, таке ж походження має ойконім **Carticasi** [Dauzat 1963: 150]. Назву поселення **Cassis** (*Carsis*, IV ст.) виводять із основи *Car-s* (пор **le Carso**) < доі.-є. **kar-* 'камінь', 'скеля' [Dauzat 1963: 152]. Назва н. п. **Cerbère** має доіндоєвропейське походження,

від *kar-v* від корня **kar-* 'камінь', 'скеля', пор. назву гори *Cervin* [Dauzat 1963: 161]. Назва села **Cherier** (*Cheres*, *Cherers*, *Chares*, *Charees*, 984 р.), можливо, походить від доі.-є. **car-* 'камінь', 'скеля'; село розташоване на горі [Dauzat 1963: 186]. Назви численних сіл на зразок **Le Cheix**, **Le Chier**, які розташовані серед гір або поблизу гір, походять від слова *cheir* 'скеля', від пізньолатинського слова *carium* < доі.-є. **car-* 'камінь', 'скеля' [Dauzat 1963: 184]. Ойконім **Quarante** (*Caranta*, 1150 р.) походить не від числівника *quarante* 'сорок', який важко пояснити, а від доіндоєвропейської основи **car-* 'камінь' [Dauzat 1963: 551]. Ойконім **Charavines** сформований на галло-лігурійській основі *car-av* від основи *car-* 'камінь', пор. ще ойконім **Caraven** [Dauzat 1963: 174]. Ойконім **Corpeau** (*de Cropellis* 1090 р.), можливо, походить від слова **cropp-ellum* < докельт. *cropp-*, варіант *crapp* 'камінь' [Dauzat 1963: 213], пор. **Craponne** < докельтська основа **crapp-* (корінь* *c(a)r-* 'скеля', 'камінь') [Dauzat 1963: 225]. Назва н. п. **Quié**, можливо, походить від доіндоєвропейського слова **carium* 'скеля' [Dauzat 1963: 552]. Ойконіми **Quaix** (*Kez*, *Quez*, XI ст.), **Queige**, можливо, походять від доіндоєвропейської основи **cot-* із значенням 'скелястий пагорб' [Dauzat 1963: 551]. Ойконім **La Colle** (*Colla*, 1362 р.), численні інші назви **La Colle**, а також **La Colle-St-Michel**, **Le Collet-de-Dèze** походять від лат. **colla* (= *collis*) 'горб', 'пагорб' [Dauzat 1963: 201]. Сучасна за формою назва **Colline-Beaumont** корелює з апелятивом *colline* 'горб', 'пагорб' [Dauzat 1963: 202], пор. **Colmars** (*de Collo Martio*, 1040 р.): лат. *collem Martii* 'пагорб Марса' [Dauzat 1963: 202, 201]. Назви н. п. **Combles**, **Combleux**, **Combloux**, **Comblot** виводять із латинського апелятива *cumulus* 'вершина' [Dauzat 1963: 204]. Назва н. п. **Queaux** походить, імовірно, від лат. *collem* або від пізньолатинського слова **collium* 'пагорб' [Dauzat 1963: 551], пор. також **Queuille** від пізньолатинського розмовного слова **collia* від лат. *collis* 'пагорб' [Dauzat 1963: 552]. Назва н. п. **Couret** походить від гасконського слова *couret* 'невеличкий пагорб' [Dauzat 1963: 220]. Корсиканська назва **Guarguale** має в основі долатинські корені *gwar-* та *gwal-*, варіанти *gar / gal* 'скеля', 'височина' [Dauzat 1963: 334]. Ойконіми **Dun**, **Dun-le-Palleteau**, **Dun-sur-Auron** походять від галльського слова *dunum*, яке спочатку мало значення 'горб', 'пагорб', а потім прийняло значення 'фортеця' [Dauzat 1963: 255—256]. Ойконім **Holnon** (*Holenon*, 1225 р.) в основі має старофранцузьке слово *holle* 'височина' (той же корінь, що нім. *Hügel* 'пагорб') [Dauzat 1963: 354]. Докельтську основу має топонім **Jarjayes** (*Gargaia*, 1080 р.); він походить від докельт. **gar-g-* 'камінь' [Dauzat 1963: 366]. Ойконім **Jours** (*Jorx*, 1179 р.; *Jugi*, 1174 р.) не має нічого спільного з сучасним французьким словом *jour* 'день'. Він походить від галльського слова *jūris* 'височина, покрита лісом', пор. також **Joux** (*Jo*, 1088 р.), **Joux-La-Ville** (*Jugae*, 1104 р.) від лат. *jugum* 'вершина гори' [Dauzat 1963: 370] та **Jeu-les-Bois** (*Jeu*, 1156 р.; *de* Joco, 1210 р.),

Jeu-Maloches (*de Joco*, 1200 р.) від галл. *jūris* 'лісиста височина' [Dauzat 1963: 368]. Назви **Joch**, **Joques**, **Joucas**, **Joucou** та ін., можливо, мають спільну долатинську основу *jukk-* 'вершина', 'верховина' [Dauzat 1963: 368]. Назва **Laps** має докельтське походження, можливо, основа *lapp-*, як варіант від *klapp-* 'камінь' [Dauzat 1963: 387]. Назва **Laqueuille** сягає латинського слова **collia* від *collis* 'пагорб' [Dauzat 1963: 387]. В основі назви **Magalas** лежить докельтська основа **mag-* 'пагорб' [Dauzat 1963: 422]. Корсиканський ойконім **Matra** походить від лігур. *matro*, дериват від *mat-* 'скеля', 'загострений пік' [Dauzat 1963: 441]. Ойконім **Megève**, можливо, долатинського походження, пов'язанний з *mag-*, *meg-* 'висота', 'височина', розширений суфіксом [Dauzat 1963: 445]. В назві **Meilars**, можливо, перший компонент *melo-* сягає кельт. 'пагорб', пор. також корсиканський ойконім **Mela** від докельт. *melo* 'гора' [Dauzat 1963: 445]. Імовірно, перша частина назви **Meobecq** пов'язана з галльським словом *mello* 'пагорб', другий елемент невідомого значення [Dauzat 1963: 450]. Ойконіми **Mélan** (*Melanc*, 1200 р.), **Méounes** (*Molna*, 1060 р.; *Melna*, 1066 р.) походять від лігур. *mel-* 'висота', 'височина' [Dauzat 1963: 446, 450], пор. **Melle-sur-Béronne** (*Metullo*, IX ст.) < галл. *metlo-* 'висота', 'височина' та **Melrand** (*Melran*, 1125 р.) < галл. *mello* 'висота', 'височина'. Пор. також **Melun** < галл. *metlo*, яке стало *meclo*, *mello* 'височина', 'пагорб' [Dauzat 1963: 446]. Топонім **Melve** (*Melva*, 1200 р.), можливо, походить від докельт. *mel-* 'височина' [Dauzat 1963: 446]. В основі ойконімів **Mison**, **Mizoën** (*Misoen*, XI ст.), імовірно, зберігся доіндоєвропейський корінь *mis-* 'висота', 'височина', а ойконім **Modène** — розширений суфіксами *-t-* та *-ena* доіндоєвропейський корінь *mal-* 'гора' [Dauzat 1963: 459]. Топонімні деривати **Morestel**, **Morêtel-de-Mailles**, як видається, мають докельтську основу *mor-* із значенням 'пагорб', 'пагорок'. Ойконім **Morgemoulin**, можливо, сягає докельтського слова **murr-ica* 'невеличкий пагорб', 'пагорок', 'підгірок', а ойконім **Mormoiron** (*de Mormorone*, 1204 р.) виник за допомогою повторення докельтського кореня *mor-* 'камінь', 'пагорок', 'пагорб' [Dauzat 1963: 480—481]. Назва поселення **Mornans** має докельтський корінь *murr-* із значенням 'камінь' [Dauzat 1963: 481]. Назви поселень **Oraison**, **Orange** мають корінь *ar-* доіндоєвропейського походження зі значенням 'висота', 'височина' [Dauzat 1963: 481]. Ойконіми **Pannes** (*de Pennis*, 1230 р.), **Penne**, **La Penne**, **Pennes** походять від слова *penna* долатинської мови, можливо, лігурійської зі значенням 'скелястий горб загостреної форми'. Особливо численні аналогічні назви на півдні країни, в Провансі [Dauzat 1963: 517]. Назва н. п. **Peille** (*Pilia*, 1029 р.) походить від долатинського слова **pel-ia* 'висота', 'височина' [Dauzat 1963: 524]. Назва н. п. **Pelvoux** походить від назви гори, яка, можливо, пов'язана з докельтським коренем **pal-* 'гора' [Dauzat 1963: 524]. Назви **Penta-Acquatella**, **Penta-di-Casinca** (*La Penta*, 1447 р.) походять від долатинського *penna* 'велика скеля'

[Dauzat 1963: 524]. Численні ойконіми на зразок **Peyre** (*Peyra*, XIII ст.) **La Piarre** (*Petra*, 1100 р.), **Pierre**, **La Pierre**, **Pierrers**, **Lapeyre** тощо виводять від латинського слова *petra* зі значенням 'камінь', 'скеля', 'гора' [Dauzat 1963: 528]. Ойконім **Rialet** походить, можливо, від докельтської основи **riv-* 'гора' [Dauzat 1963: 566]. Назва н. п. **Riboux** (*Ribols*, 984 р.) має в основі праіндоєвропейську основу **rip-* 'стрімчак', 'крутий обривистий берег', 'прямовисна стрімка скеля' [Dauzat 1963: 566]. Ойконім **Rabou** (*Rabaonum*, 1188 р.), можливо, походить від долатинського кореня **rap-* з можливим значенням 'камінь' [Dauzat 1963: 554]. У топонімії Франції налічується «багато сотень назв маленьких сіл, мікротопонімів» на зразок **Roche**, **La Roche**, **Roches**, **La Rocque**, **Rocques**, **La Roque**, **Roques**, **Laroque**, **Larroque** тощо, які мотивовані лат. *rocca* (франц. *roche*, прованс. *roca* із первісним значенням 'гора', 'скелястий пагорб') [Dauzat 1963: 569]. Назви поселенн **Ségalar**, **Ségalas**, **La Ségalassière** мають в основі праіндоєвропейську основу ** sek-* 'висота', 'височина' [Dauzat 1963: 649]. Перший компонент ойконіма **Senesse-de-Sénaubugue**, можливо, сягає праіндоєвропейської основи **sin-* 'висота', 'височина' [Dauzat 1963: 652]. Ойконім **Seranon** (*castelli*, *Saranonis*, 1060 р.) сягає праіндоєвропейської основи **sar-* 'височина' [Dauzat 1963: 653]. Ойконім **Sète** (*Seta*, 1173 р.) походить від праіндоєвропейської основи *set-* 'гора'. Спочатку так називалась гора, що височить над містом (вона називалась *Cette*), а потім назва перейшла і на саме місто [Dauzat 1963: 656]. Назва міста **Sigale** (*Cigala*, 1144 р.) походить від праіндоєвропейської основи **sic-* 'гора', варіант **sec-* [Dauzat 1963: 657]. В ойконімах **Salerm**, **Salers**, **Salernes** корінь докельтського походження *sal-* має «оронімне значення» [Dauzat 1963: 639]. Ойконім **Samois-sur-Seine** (*Samelium*, 986 р.) має догалльську основу *sam-* із значенням 'висота', 'височина' [Dauzat 1963: 641]. Назви **Sigonce** (*Segoncia*, 1206 р.), **Suze** (*Secusia*, 1178 р.) — деривати від догалл. та галл. *seg-* 'гора' [Dauzat 1963: 657]. Ойконіми **Savenès**, **Savennes** (*Cevena*, 1200 р.), **Cévennes** походять від галльського слова *ceb-enna* 'гора' [Dauzat 1963: 646]. Ойконіми **Serra-di-Ferro**, **Serra-di-Fiumorbo**, **Serra-di-Scopamène**, **La Serre**, **Lasserre** та декілька інших походять від долатинського оронімного терміна *serra* 'подовжена, довгаста гора' [Dauzat 1963: 655]. Назви поселень **Saix** (*Sais*, 1128 р.), **Le Saix** (*Saysium*, 1208 р.), **Seix** походять від латинського слова *saxum* 'скеля', 'стрімчак' [Dauzat 1963: 638]. Назви поселень **Tanaron**, **Tanneron**, можливо, мають у своїй основі праіндоєвропейський корінь *tan-* 'гора' [Dauzat 1963: 668]. Назва міста **Tarascon** (*Tarasconne*, IV ст.) пов'язане з праіндоєвропейською основою *tar-* 'камінь', 'скеля' [Dauzat 1963: 669]. Можливо, топонім **Tortonne** (*Tortona*, 1199 р.) походить від праіндоєвропейського слова *tart-t* 'скеля', 'стрімчак' [Dauzat 1963: 670]. Топонім **Thiéry** сягає праіндоєвропейського кореня **ter-*, **tar-* 'гора' [Dauzat 1963: 675]. Праіндоєвропейський корінь **tr-* 'височина',

'вишина' лежить в основі кількох ойконімів: **Trets** (*Tresia*, 686 р.), **Trevans**, **Trigance** [Dauzat 1963: 686]. Ойконім **Turenne** має в основі долатинський корінь **turra* 'височина', 'вишина' [Dauzat 1963: 688]. Ойконім **Toudon** (*Tudomno*, 1032 р.) сягає докельтського слова *tutonem* 'гора' [Dauzat 1963: 680]. Ойконіми **Thou**, **Le Thou**, **Toul** (*Tulum*, 1171 р., *Thou*, 1194 р.) сягають долатинської основи *tol-*, *tul-* із значенням 'горб', 'височина' [Dauzat 1963: 677]. Ойконім **Thiennes** походить від старофранцузького апелятива *tienne* 'пагорб' [Dauzat 1963: 675]. Ойконім **Uzer** має в своїй основі докельт. **uc-* 'височина' [Dauzat 1963: 691].

Деякі сучасні назви поселень походять від баскських слів. Ойконім **Aast** (*Hast*, 1429 р.) походить від баскського слова *ast* 'скеля' [Dauzat 1963: 1]. Існує кілька омонімічних назв населених пунктів **Arras** різного генезису. Одна із назв **Arras**, як вважають, походить від баскських слів *harr-* 'камінь', 'скеля' та *ast* 'скеляста вершина' [Dauzat 1963: 29]. Ойконіми **Asté**, **Aste-Béon**, **Astis** також пов'язані з баскським словом *ast* [Dauzat 1963: 32]. Ойконім **Amendeuix-Oueix** походить від баскського слова *mendi* 'гора' з прийменником *a* [Dauzat 1963: 14]. Баскський ойконім **Biarritz** (*Bearriz*, XII ст.) розшифровується як «Дві скелі» < *bi* 'два' та *harri*, *arri* 'скеля') [Dauzat 1963: 82]. Демінутивний ойконім **Burret** походить від провансальского слова **bur* 'височина' (пор. баск. *buru* 'голова') [Dauzat 1963: 125]. Ойконім **Mendione** у першій частині мотивований бакським словом *mendi* 'гора' [Dauzat 1963: 447].

Кілька ойконімів походять від бретонських оронімних основ. Ойконім **Brest** — дериват від брет. *bre* 'пагорб' [Dauzat 1963: 114]. Назва н. п. **Brélès**, можливо, походить від брет. *bre* 'гора' + *lez* 'край' [Dauzat 1963: 113]. Ойконім **Brennilis** < брет. *bren* 'пагорб' [Dauzat 1963: 113]. Назва **Cleguer** утворена від бретонського слова із значенням 'скелястий пагорб' (пор. галл. *clegyr* 'скеля') [Dauzat 1963: 195]. Топонім **Cruguel** (*Kreugel*, 1258 р.; *Creuguell*, 1337 р.) мотивований брет. *krugell* 'горб', 'пагорок', 'підгірок', демінутив від *krug* з тим же значенням (те ж саме слово, що і *cruc* 'гора') [Dauzat 1963: 232]. Складена назва **Le Minihic-sur-Rance** у своїй основі має бретонське слово *menez* 'гора' [Dauzat 1963: 458].

Топонімна система Англії має свою специфіку. Войовничі англосакси витіснили автохтонне кельтське населення в інші райони країни і найчастіше давали свої назви географічним об'єктам. Проте певна кількість англійських назв поселень мають бриттське (кельтське) походження, які у своїй основі були позначеннями природних об'єктів, зокрема орооб'єктів. Аналогічні назви численні в тих місцях Великої Британії, де і зараз живе кельтськомовне населення — нащадки стародавніх кельтів. Перш за все виділяються відоронімні ойконіми з кельтською (бриттською) основою **pen* 'горб', 'вершина', пор. валл. *pen*, корнуол. *pen* із тим же значенням. Англосакси також певною мірою

використовували бриттське *pen* у значенні ‘горб’ (крім омонімічних питомих англійських утворень на *pen* із значенням ‘загін для худоби’). Розташування на пагорбах або біля них вказує на кельтське походження назв поселень: **Penn**, **Pencoyd**, **Pencraig**, **Penge**, **Pengethly**, **Penketh**, **Penkrisge**, **Pennard**, **Pemrith**, **Penyard** [Ekwall: 361]. Кельтський компонент **penno-* ‘горб’ лежить в основі назв **Pendleton** («*Tūn by Pendle Hill*»), **Pendlebury**, **Pendock**. В назві **Pendle Hill** до первинної кельтської назви **Pendle** «Горб» було додано пояснювальне англійське **Hill** «Горб» [Ekwall: 361].

Серед найпоширеніших оротермінів бриттського походження виділяється елемент **barr* ‘вершина’, пор. валл. *bar*, ірл. *barr* із тим же значенням, від дав.-кельт. *barro* [Ekwall: 28]. Один із пагорбів називається **Barr Beacon**, пор. ойконім **Great Barr** (*æt Bearre*, 957 р.) [Ekwall: 28]. Кельтська основа **bre* < *breg* ‘пагорб’ лежить в основі ойконіма **Bray** [Ekwall: 61], а також у складних і складених назвах із синонімічними давньоанглійськими компонентами *dūn* та *hyll*: **Bredon**, **Breedon on the Hill**, **Brill**, **Brehull** [Reaney: 75]. В основі ойконімів **Bryn**, **Brynn** лежить кельтський корінь **brynn* ‘пагорб’ [Reaney 1969: 75], пор. валл. *bryn* ‘пагорб’ [Ekwall: 71]. Кельтський оротермін **carrec* ‘скеля’ вбачаємо в ойконімах **Cark**, **Cargo**, **Carrock Fell**, а бриттський оротермін **crouco* < **crūgo* ‘пагорб’, ‘курган’, ‘пагорбок’ — у назвах **Creech**, **Crich**, **Crook**, **Crutch**, а також тавтологічних **Churchill**, **Crichel** із давньоанглійським елементом *hyll* [Reaney: 75]. Декілька міст у кельтськомовних регіонах Великої Британії мають назву **Carrick**, пор. також ойконіми **Carrickfergus**, **Carrickmacross**, **Carrick-on-Shannon**, **Carrick-on-Suir**. Слово *carrick* у кельтських мовах значить ‘скеля’, пор. також давньогельське *carrec*, корнуольське *karrek*, ірландське *Carraig* [Room 1988: 74]. Назва міста **Dent** походить від назви пагорба *Dent Craig* від бриттського апелятива зі значенням ‘пагорб’, відповідно до дав.-англ. *dūn* [Room 1988: 110]. Зазначимо, з одного боку, схожість лексем дав.-англ. *dūn* і гел. *dùn* із тим же значенням ‘пагорб’ та, з іншого боку, схожий напрямок семантичного розвитку ідентичних лексем у різних мовах: слово *dùn* з часом розвинуло значення ‘форт’ і інколи неможливо визначити, яке саме значення лежить в основі відповідного компонента ойконіма, як, наприклад, у **Dunfermline** [Room 1988: 74]. У багатьох ойконімах ірландського походження на *dùn* превалює значення ‘форт’: **Dunbar** «Форт на височині» < від *dùn* ‘форт’ та *barr* ‘височина’, **Dundonald** «Форт Donald-a» [Room 1988: 119]. Зазначимо неодноразові факти взаємодії германської і кельтської мов: як і в інших мовах, тут теж відбулося запозичення певної оронімної номенклатури, яка потім використовується з номінаційною метою уже на лексичній базі певної мови. Найвища точка горба **Dunkery Hill** має назву **Dunkery Beacon**. В основі першого елемента Dunkery, безумовно, кельтське (бриттське) слово *duno* ‘пагорб’ або ‘форт’, а другий компонент корелює або з сучасним

валл. *craig* 'скеля', або з англ. *crag* 'скеля', 'стрімчак', 'бескид' [Room 1988: 120]. В основі ойконімів **Barras** та **Barwise** (*Berwis*, 1235 р.) лежить давньоанглійське слово *beorgas* 'горби' [Ekwall: 28, 29]. Давньоанглійський термін *beorg* 'гора', 'горб', 'невеличке підвищення', 'насип', 'могильний горб', 'курган' лежить в основі кількох ойконімів: **Barrow**, **Berrow**, **Barugh**, **Burgh** [Ekwall: 28, 29, 39, 75]. Назва міста **Barry** (*Barry*, 1176 р., *Barri*, 1186 р.) походить від старокельтського слова *barr* 'пагорб' [Room 1988: 28]. Назва міста **Brynmawr** (*Bryn-mawr*, 1832 р.) перекладається з валлійської (уельської) мови як «Великий горб» [Room 1988: 60].

Деякі міста Великої Британії мають подвійні назви з різною внутрішньою формою. Місто **Banchory**, розташоване в долині, серед гір і пагорбів, на гельській мові має назву **Beannacahar**, яка перекладається як 'місце піків' [Room 1988: 25], пор. назву міста **Banagher** з тим же значенням [Room 1988: 25]. Місто **Bantry** має також ірландську назву **Beanntraighe** < ірл. *beann* 'пагорб' та *traigh* 'берег' [Room 1988: 26]. У назві міста **Bargeddie**, розташованого на височині, перший компонент походить від гел. *barr* 'височина' [Room 1988: 26]. Назва села **Craigellachie** чисто гельська і походить від слів *carraig* — демінутив від *carr* 'скеля', 'стрімчак', 'бескид' та від *eilach* 'скелясте місце' [Room 1988: 100]. Невеличке містечко, розташоване на красивій горі, називається **Harlech** від валл. *hardd* 'красивий' та *llech* 'плоска гора' [Room 1988: 161]. Назва міста **Kent** (яку Юлій Цезар зафіксував як *Cantium*), можливо, походить від кельтського елемента *cant-* 'край', 'кромка' або 'гребінь (гори)' [Room 1988: 192]. Ойконім **Knock** неодноразово зустрічається як у Великій Британії, так і в Ірландії. Ірландське слово *cnoc* має значення 'пагорб', пор. ще ойконім **Knockthorper** (ірландський варіант назви **Cnoc na Tochair**) [Room 1988: 202]. Назва широковідомого англійського острова **Isle of Man**, можливо, має кельтське походження і значить 'гора' (пор. валл. *mynydd*), що відбиває оронімні реалії острова [Room 1988: 230]. Назва села **Moelfre** має вихідне значення «голий пагорб» і походить від двох валлійських слів — *moel* 'голий' і *bre* 'пагорб' (тут в формі *fre*) [Room 1988: 243]. Поселення **Minehead** має назву наполовину валлійську і наполовину англійську. Компонент **Mine-** походить від валл. *mynydd* 'пагорб', а компонент — **head** походить від дав.-англ. *hēafold* 'мис'. Пагорб, біля якого розташовано поселення, раніше мав назву **The Mine** [Room 1988: 242]. Назва горба **Pendle Hill** тавтологічна і означає «Горб Горб» у кельтських і англійській мовах. Місто, яке розташоване біля горба **Pendle** (походження назви таке ж, як і у горба **Pendle Hill**), називається **Pendlebury** [Room 1988: 271]. Назва поселення **Rhyl** має валлійсько-англійське походження, із валлійським *yr* (артикль, аналогічний англійському *the*) та дав.-англ. *hyll* 'горб' [Room 1988: 295]. Назва міста **Mold** — від старофранцузьких слів *mont hault*, які мали значення 'високий горб' [Room 1988: 243]. Назва міста **Knowle** <

дав.-англ. *cnoll* (сучасне *knoll* 'пагорб', 'горбок', 'пригірок') [Room 1988: 202]. Ойконім **Langbaurgh** < дав.-англ. *lang* 'довгий' та *beorg* 'пагорб' [Room 1988: 206]. Назва міста **Lydd** пов'язана з дав.-англ. *hlid* 'скат', 'укіс' [Room 1988: 225]. Назва міста **Clevedon** має цілком зрозумілу внутрішню форму — «Скелястий пагорб» < дав.-англ. *cliff* 'скеля' та *dūn* 'пагорб' [Room 1988: 90]. У назві міста **Ferryhill** перший компонент сягає давньоанглійського слова *fiergen* 'лісистий пагорб', який був пізніше розширений компонентом *hill* (спочатку **on the Hill**) [Room 1988: 136]. Назва міста **Hendon**, розташованого на пагорбі, походить від двох давньоанглійських слів *hēan* 'високий' та *dūn* 'пагорб' [Room 1988: 169]. Місто **Hurstpierpoint** мало спочатку назву **Hurst** (*Herst*), що значить у давньоанглійський мові «Лісистий пагорб» [Room 1988: 180]. Метонімічний ойконім **Sandhurst** має первинне значення 'піщаний лісистий пагорб' від дав.-англ. *sand* 'пісок' та *hyrst* 'лісистий пагорб' [Room 1988: 312]. У назві міста **Ilkeston** кінцевий компонент сягає давньоанглійського слова *dūn* 'пагорб', а не *tūn* 'ферма' [Room 1988: 182].

ТИПОЛОГІЯ ТОПОНІМІВ-МЕТОНІМІВ, ЩО ПОХОДЯТЬ ВІД ОРОГРАФІЧНИХ ТЕРМІНІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ РІВНИННОГО ТА НЕГАТИВНОГО ЛАНДШАФТУ

Слова, що позначають рівнинний ландшафт та знижений рельєф, — ще одне джерело поповнення пропріальної лексики. Проте топонімна реалізація ландшафтних термінів залежить не лише від фізико-географічних реалій, але й від факторів психологічних, ономастичних смаків та уподобань номінаторів.

Долини часто зустрічаються як на території України, так і на території США. Проте питома вага ландшафтного терміна *долина* різна в топонімних системах двох мов. Він широко топонімізується в ойконімії України (ойконім **Долина** зафіксований у 13 областях) [УАТУ: 385], а відповідний термін в ойконімії США зустрічається рідко, пор. **Valley** (WY, AL, NB), **Vale** (OR, TN). Використання терміна *долина* для топонімної номінації в українців пов'язане з властивим їм м'яким ліризмом, поетичністю, відчуттям прекрасного; він асоціюється з мальовничим селом на місцевості, яка повна зелені, дерев, кущів, співу птахів, по якій повільно тече річка, де розташований дзеркально спокійний ставок. Ці асоціації особливо відчутні при використанні традиційних сталих означень, на зразок **Зелена Долина** (Днц, Днп, Од), **Золота Долина** (Днп), **Мирна Долина** (Лг, Днц, Хрк), **Весела Долина** (Днп, Днц, Крв, Од, Пл). В американських ойконімах, утворених від аналогічного терміна, передаються зовсім інші смислові відтінки на зразок **Valley City** «Долинне місто», **Valley Park** «Долинний парк», **Valley**

View «Вид на долину» [Stewart 1970: 508]. У німецькій ойконімії семантема *долина* (*Tal*) як окрема тополексема зустрічається рідко, переважно у формі **Thal** [ODDR: 520]. В топонімії Франції латинське слово *vallem* 'долина' лежить в основі багатьох ойконімів без додаткових конотацій, наприклад, **Laval, Lavau, Lavaut** [Dauzat 1963: 391, 392], а пізніше в маскулізованій формі **Le Val, Leval** [Dauzat 1963: 694]. Термін *combe* має спеціалізоване значення 'невеличка суха, без ручаїв долина' [Dauzat 1963: 203], звідки численні ойконіми (переважно на півдні Франції) **Lacombe, Les Combes, Combes, Comps, La Come, La Coume** тощо [Dauzat 1963: 203].

В українській топонімії часто зустрічається ойконім **Поляна**, який зафіксований в 11 областях, де зустрічається 16 разів [УАТУ: 428]. Ще більше пов'язаним із національним ономастичним менталітетом виступає термін *діброва*, який реалізується в назвах населених пунктів у 20 областях, де зафіксований майже 50 разів [УАТУ: 384]. Американська ойконімія не має таких аналогів. Висока частотність наведених вище лексем призводить до семантичного зрушення. Фізіографічні терміни в українському топонімному середовищі приймають своєрідний флористичний відтінок, а флористичні терміни розвивають певне фізіографічне значення. Завдяки цьому амбівалентному значенню використання вже популярних лексем в топонімії стає ще активнішим.

Певну типологічну схожість, подібні семантичні процеси спостерігаємо й у деяких американських ландшафтних термінах. Термін *plain* в англійській мові має значення 'рівнина'. В північноамериканській топонімії цей термін розвиває більш вузьке значення 'земля, що покрита травою', тобто використовується більше у флористичному значенні і виступає синонімом до терміна *prairie* [Аниканова: 25]. У топонімії США та Канади широке розповсюдження отримала невідома термінологічній номенклатурі Англії лексема *prairie* 'прерія', 'степ', 'рівнинний простір, покритий травою', пор. ойконіми **Prairie View** (TX), **Prairie Lea** (TX) [Stewart 1970: 387], пор. назви-прізвиська кількох штатів: **prairie State** (IL) «штат прерій»; **prairie States** «штати району прерій» (IL, WI, IA, MN).

Американське прагматичне мислення, діловий підхід спостерігаються й при використанні в топонімії ландшафтних термінів. Топографічний термін *plain* 'рівнина' використовується в ойконімії США не лише з дескриптивною, але й з рекламною метою, натякаючи своєю семантикою на вільну, ще не займану землю, на широкі простори, добре придатні для фермерської діяльності: **Plain** (WI), **Plains** (PA, TX), **The Plains** (VA). У Франції гірські райони багаті на назви типу **La Plaine** «Рівнина», а також **Le Plain** та в численних варіантах: **Plan, Le Plo, Plos** тощо [Nègre: 102], тоді як в рівнинних районах вони відсутні.

Семантема *поле* в «чистому» вигляді рідко онімізується як в топонімії України, так і в топонімії США: для рівнинних ландшафтів вона

не досить характерна, щоб перетворитися на власну назву. В гірських місцевостях, де рівні ділянки землі високо цінуються, апелятиви з такою семантикою легко топонімізуються. В Скалистих горах термин *field* має значення 'рівна ділянка землі' і онімізується саме з цим значенням. У цьому ж значенні використовується іспанський термін *campo* 'поле', звідки кілька ойконімів типу **Campo** (CA) [Gudde: 63]. Іспанське слово *acampo* отримало значення 'спільне пасовище' і завдяки топонімному переносу та онімізації перетворилось на ойконім **Acampo** (CA) [Gudde: 3]. Зазначимо, що семантема *поле* змінює свої семантичні регістри, зокрема, переходить із лексичного поля, яке охоплює позначення географічних об'єктів, до семантичної сфери, що пов'язана з лексемами сільськогосподарської спрямованості. Ці семантичні метаморфози знаходять своє відбиття й у сфері топонімії.

В античні часи латинське слово *campus* 'поле' виражало не стільки географічне поняття, скільки поняття сільськогосподарське. Цим словом позначалась орана земля, рілля, культивована земельна ділянка, на відміну від «диких», неораних земель [Dauzat 1963: 138]. Ойконіми Франції на зразок **Camps**, **Campo**, **Campi**, **Champ**, **Le Champ** тощо виступають як діалектні варіанти (корсиканські, пікардійські, провансальські, власне французькі) цього онімізованого терміна [Dauzat 1963: 138]. Демінутивною формою від *campus* було слово *campellus* 'маленьке поле', звідки ойконіми: **Campeau**, **Campel**, **Champeaux**, **Les Champeaux** тощо [Dauzat 1963: 137]. Від латинського *campus* походить слово *campania* 'рівнина', яке в пікардійському діалекті отримало значення 'родюча земля', звідки топонім **Campagne** та широко відомий інший топонім **Champagne** [Dauzat 1963: 136]. Давньоанглійське слово *camp* походить від лат. *campus*. Проте воно означало не просто 'поле', а 'обгороджену ділянку землі', звідки англійські ойконіми **Camps**, **Campsey**, **Campden** [Ekwall: 84]. Щодо англійського слова *field*, то воно (точніше, давньоанглійське слово *feld*) мало значення 'відкрита місцевість', 'земля, вільна від лісу', 'рівнина', звідки такі ойконіми, як **Field** (*Felda*, 1130 р.) [Ekwall: 178].

Ономастика як автономна ділянка мовної сфери часто керується не лише загальними законами мови, до якої вона належить, а й своїми власними законами. В німецькій мові лексема *Feld* 'поле' рідко зустрічається в незалежному топонімізованому вигляді, але надзвичайно популярна у складі топонімних композитів. Як і багато інших номенклатурних термінів, у німецькій ойконімії лексема *Feld* далеко не завжди пов'язана з конкретними реаліями, а часто виступає просто як композитний топоелемент, інколи утворюючи з іншими основами своєрідні топонімні оксюморони, такі як ойконіми **Felderg** < *Feld* 'поле', *Berg* 'гора'), **Feldwiese** < *Feld* 'поле', *Wiese* 'лука'. Пор. ще такі композитні комбінації, як **Feldheim** < *Heim* 'домівка', 'рідний дім', 'домашнє вогнище', **Feldkaiser** < *Kaiser* 'імператор', 'кайзер' [ODDR: 137].

Певне місце в топонімних системах різних мов займають топоніми, утворені від термінів, що позначають негативний різновид рельєфу на зразок українських ойконімів **Яр** (Вн — 2 назви), **Балка** (Од, Хрк), **Балки** (6 назв в 6 областях), **Байрак** (12 назв в 3 областях), **Байраки** (Чрв) тощо. В основі назви х. **Жолуб** (Хм) лежить географічний термін *жолуб* зі значенням 'глибока і вузька долина' [Сл. Торчинських: 181]. У Молдавії 8 сіл мають назву **Хыртоп (Гыртоп)** < молд. *хыртоп* 'логовина', 'яр' [Еремия: 96]. Аналогічні назви зустрічаються в різних мовах. У США термін *gulch* 'вузька і глибока ущелина з стрімкими схилами' [Сл. ОГТ т. 1: 375] реалізувався в кількох назвах селищ, пор. **Gulch** (CO) [Stewart 1970: 192]. Термін *canyon, canon* 'каньйон' часто зустрічається як назва поселень в ойконімії США [Stewart 1970: 76]. Шотландський термін *glen* 'гірська долина', 'вузька лісиста долина' неодноразово виступає в ойконімній функції: **Glen** [Stewart 1970: 181]. У Франції від гасконського діалектного слова *camou* із значенням «плодюча долина біля гірської річки» утворились назви поселень **Camou, Camous**; від слова *cluse* 'вузька ущелина' утворились ойконіми **La Cluse, La Cluze, La Clusaz, La Clue** [Nègre: 106], а також численні демінутивні деривати типу **Cluzel, Le Cluzel, Le Cluseau, Le Cluzeau** (понад 20 назв) [Dauzat 1963: 198].

Цікава амбівалентність географічних термінів, які інколи позначають протилежні поняття. Локативна назва х. **Зарва** (Хм) мотивована географічним терміном *зарва* зі значеннями 'крутий схил гори'; 'невеликий яр'; 'обрив', 'глибоке провалля' [Сл. Торчинських: 195]. В основі назви х. **Скала** (Хм) лежить термін *скала* 'кам'яна гора'; 'здоровенне каміння'; 'великий яр' [Сл. Торчинських: 416].

ТОПОНІМИ-МЕТОНІМИ, УТВОРЕНІ ВІД СЛІВ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ КОРИСНІ КОПАЛИНИ

Топонімним метонімом може стати в принципі онімізоване позначення будь-якої специфічної риси суміжного географічного об'єкта, яка з погляду номінантів заслуговує на ономастичну увагу. Номінація позначень корисних копалин, важливих для життєдіяльності людей і розташованих поблизу, — одне з джерел сучасної топонімної номінації в різних мовах.

Зразком такого номінаційного різновиду можуть слугувати українські ойконіми **Антрацит** (Лг), **Марганець** (Днп), **Сіль** (Днц, Зк), **Глинка** (Днц, Кв), **Глинки** (ІФ, Рв); **Доломіт** [УАТП 1947: 738]. Пор. також російські назви населених пунктів: **Азбест, Апатиты, Известь, Магнетиты, Никель, Свинец, Сланцы, Слюда, Песок** [Атлас: 110, 111, 136, 152, 160, 178, 180]. Мешканці нових освоюваних територій США часто використовували назви різноманітних мінералів, корисних копалин, сліди або родовища яких були виявлені в даній місцевості, для

найменувань нових поселень. Такі ойконіми утворюють значний топонімний ряд. За спостереженнями Дж. Стюарта, в США існує понад сто прикладів використання апелятива *coal* 'вугілля' для назв населених пунктів, здебільшого в місцях вугледобування [Stewart 1970: 103]. Назва н. п. **Carbon** (TX) < *carbon* 'вуглець', 'вугілля' пов'язана з покладами вугілля в цій місцевості [Quimby: 73]. Цікаво зазначити, що численні назви вулиць цього міста також пов'язані з назвами мінералів, наприклад, **Anthracite** «Антрацит», **Coal** «Вугілля», **Lignite** «Лігніт», «Буре вугілля», **Jet** «Гагат», «Чорний янтар», **Coke** «Кокс», **Diamond** < *diamond* 'алмаз', 'діамант' на позначення вугілля високої якості [Quimby: 73]. Інколи замість широко вживаного терміна *diamond* у вугільній промисловості вживають слово *brilliant* 'діамант', яке також ойконімізується: **Brilliant** (AL) [Blevins: 4]. Пор. назву поселення **Cobalt** (ID) «Кобальт» (там була кобальтова шахта) [Stewart 1979: 103]. Понад 20 топонімів пов'язані зі словом *iron*, називаючи місця видобутку заліза [Stewart 1970: 222], пор. назву поселення **Ferrum** (CA) < лат. *ferrum* 'залізо' [Stewart 1970: 164]. Поселення **Mercury** (TX) «Ртуть» названо за покладами цього мінералу поблизу [Quimby: 212]. Назва **Garnet** «Гранат» вказує на наявність там цього коштовного каменю [Stewart 1970: 177]. Апелятив *granite* 'граніт' використовувався не тільки для позначення поселень біля кар'єрів, каменоломень (що було цілком природно), але й з метафоричною метою, для позитивної характеристики поселень, враховуючи позитивні якості, які приписували цьому мінералу: красу, твердість, тривалість існування.

Селище назвали **Adamant** (UT) (1905 р.) < *adamant* 'дуже твердий мінерал', тому що граніт, який видобували в цій місцевості, був надзвичайно твердим [Gallant: 236]. Ойконіми **Marblehill** (MO) «Мармуровий горб» та **Marblehead** (MA) «Мармуровий мис» внутрішньою формою пов'язані зі скелями, які зовнішнім виглядом нагадують мармур, проте насправді це гранітні скелі [Stewart 1970: 279]. Пор., проте, **Marble** (NC) «Мармур». Річка отримала назву **Gypsum** (AZ) від *gypsum* 'гіпс', 'селеніт', тому що біля її берегів знайшли цей мінерал [Stewart 1970: 193]. Ойконіми на зразок **Lime** (MN) < *lime* 'вапно' семантично пов'язані з місцем видобутку вапняку (*limestone*) [Stewart 1970: 257], пор. ойконім **Limestone** (TN). Назви з компонентом **Salt** «Сіль» також непоодинокі в США [Stewart 1970: 421]. Назва населеного пункту **Onyx** (AR) «Онікс» пов'язана з позначенням цього каменю [Stewart 1970: 345]. У назвах річок зустрічається мінералогічний термін *pebble* 'голиш', 'галька', 'булижник', пор. **Pebble** (NB) [Stewart 1970: 363]. Каньйон має назву **Quartz** (CA) «Кварц», бо там добувають цей мінерал [Stewart 1970: 394], пор. ще дескриптивну назву гори **Quartzite** (AZ) «Кварцит» [Stewart 1970: 394]. Назва озера **Soda Lake** (*soda* 'сода') пов'язана з наявністю у воді озера та на берегах мінеральних кристалів, які, як вважали, були кристалами соди

[Stewart 1970: 452]. Назви населених пунктів **Sulphur** (NV), **Port Sulphur** (LA) своїм змістом вказують на виробництво сірки, проте деякі інші тезоіменні утворення не лише існують як вказівка на існування в цих місцевостях сірки, але й мають рекламний характер, натякаючи на корисні для здоров'я мінеральні води [Stewart 1970: 464]. Це такі рекламні ойконіми, як **Sulphur** (OK, KY). Селище назвали **Vanadium** (NM) «Ванадій», бо поблизу знайшли ванадій — хімічну речовину, яку використовують як сплав при виплавці сталі [Blevins: 232]. Біля селища **Pyrites** (NY) працювали шахти з видобутку піриту, залізного колчедану [Blevins: 241]. Пор. ще ойконім **Tungsten** (NV) «Вольфрам» [Blevins: 216].

Біля н. п. **Magnet** (AR) «Магніт» були знайдені багаті поклади магнетиту, магнітного залізняку [Quimby: 202]. Ойконім **Chloride** (AZ) «Хлорид» мотивований тим, що поблизу знайшли різновид руди срібла [Blevins: 20]. Пор. ще метонімні назви населених пунктів у США: **Boron** (IN) < *boron* 'бор' [Stewart 1970: 55], **Clay** < *clay* 'глина' [Stewart 1970: 101], **Alebaster** (AL) < *alabaster* 'алебастр' [Blevins: 3]. Назви озер **Topaz** (CA, NV) пов'язані з існуванням поблизу цього коштовного каміння [Stewart 1970: 489]. Назви типа **Petrolium** (IN) вказують на наявність нафти в цих місцях ~ *petrolium* 'нафта' [Stewart: 369]. Селище отримало назву **Gas** (KS) через наявність покладів природного газу [Blevins: 116]. Пор. метонімні назви населених пунктів у Канаді: **Actinolite** (Ont) < *actinolite* 'актиноліт', 'променистий камінь'; **Asbestos** (Que) < *asbestos* 'азбест', 'гірський льон'; **Sulphide** (Ont) < *sulphide* 'сульфід'.

Топонімізація слів, пов'язаних із позначеннями корисних копалин, відбувається в різних мовах. Ойконіми **Ruda** з семантично зрозумілою похідною основою зафіксовані в Польщі. Французький ойконім **Carbonne** походить від апелятива *charbon* 'вугілля' [Dauzat 1963: 146]. Німецьке місто **Eisenach**, засноване ще в середині XII ст., отримало назву від давньоверхньонімецьких слів *īsan* 'залізо' та *aha* 'вода', що відбиває реалії: наявність струмка з оксидом заліза [Room 2006: 120]. Назва міста **Eisenerz** в Австрії походить від німецького слова *Eisenerz* 'залізна руда', яку тут добувають ще з часів римлян [Room 2006: 120]. Назва австрійського міста **Eisenstadt**, яке вперше згадується в 1264 р., походить від слів *Eisen* 'залізо' та *Stadt* 'місто' з референцією на поклади залізної руди поблизу [Room 2006: 120].

У Латинській Америці топонімізуються назви мінералів, корисних копалин, коштовних каменів, пор. іспанськомовні ойконіми **La Diamantina** «Діамант», **Esmeraldas** «Смарагди», **Azufre** «Сірка», **Cobre** «Мідь» [Литвин 1983: 12]. Назва міста в Еквадорі **Azogues** походить від іспанського слова *azogue* 'ртуть' з референцією на поклади ртутної руди в цій місцевості [Deroy & Multon: 42]. Назва міста в Туреччині **Demirci** походить від тур. 'залізо' з референцією на поклади заліза поблизу в горах [Room 2006: 107]. Назва села **Турука** (Іркут.)

походить від евенкійського слова *туруке* 'сіль' (тут є поклади солі) [Мельхеев: 72]. У Зімбабве ойконім **Mhangura** походить від апелятива, що на мові шона має значення 'мідь' [Everett: 337]. Назва міста в Таїланді **Ranong** складається з двох основ: *rae* 'олово' та *nong* 'багатий', тобто '(місто) багате на олово' (поблизу міста кілька шахт, в яких добувають олово) [Everett: 438].

Зазначимо, що топонімні назви, які ономасіологічно пов'язані з позначеннями мінералів, можуть виникати внаслідок зовсім різних асоціацій. Ойконім **Hematite** (MO) не має жодного стосунку до покладів гематиту, червоного залізняка. Він пов'язаний, через якісь примхливі асоціації, з назвою залізниці Iron Mountain Railroad «Залізниця залізної гори» [Quimby: 158]. Невеличке село **Calcium** (NY) «Кальцій» назване так тому, що в ньому мешкав винахідник, який займався розробкою холодильних систем та мав справу з різними хімічними речовинами на зразок хлориду кальцію. Він звернувся до Департаменту поштових відділень у Вашингтоні з проханням замінити назву села **Samford's Corners** на **Calcium**, бо пошта на його ім'я надходить в інший населений пункт з такою ж назвою. Його клопотання задовільнили [Quimby: 71].

Таким чином, при всій зовнішній прозорості топонімних назв треба обов'язково знати їх дійсну мотивацію.

ТОПОНІМИ-МЕТОНІМИ, УТВОРЕНІ ВІД СЛІВ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ З НАЗВАМИ РІЗНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДЕЙ

Окрему групу метонімних топонімів складають ойконіми, внутрішня форма яких пов'язана з назвами різних підприємств, промислів, різних видів людської діяльності. Прикладом метонімної топонімізації такого різновиду може слугувати ойконім **Вінниця**, який М. Фасмер пов'язує з укр. *винниця* 'винокурний завод' [Фасмер I: 316]. Топонімізуються загальні позначення промислових підприємств, напр., укр. **Завод** (Чрг), **Заводи** (Хрк); амер. **Factory** (KY) «Фабрика» [Blevins: 126], **The Plant** (MS) «Завод» [Blevins: 187]. В ойконімії США популярністю користується слово **Enterprise** (AL, OR, SC) < *enterprise* 'промислове підприємство', 'завод', 'фабрика'. У французькій ойконімії невеличкі села з сучасною назвою **La Fabrique** < *fabrique* 'фабрика', 'завод' зустрічаються по всій країні [Dauzat 1963: 280]. Від латинського слова *fabrica* утворилися численні південні топонімні варіанти на зразок **Fabrègues**, **Faverges**, норманські — на зразок **Fervasaches**, **Fervaques** тощо [Dauzat 1963: 280].

Частіше топонімізуються апелятиви на позначення конкретних типів підприємств, промислів. Млини завжди мали важливе значення в житті людей, вони виділялися серед інших споруд своїм виглядом,

і їх позначення легко перетворювалися в назви населених пунктів, поблизу яких вони будувалися. Пор.: укр. **Млин** (Лв, Рв), **Млини** (Жт — 2 назви, ІФ, Пл — 2 назви), **Млинок** (Жт, Кв, Крв, Рв, Чрг), **Млинки** (Вн, Пл, Тр, Чрв); рос. **Мельница**; **Меленки** (Володимир.) < *меленка* 'млин' [Города: 256]; амер. **Mill** (WY). Англійське слово *mill* значить не лише 'млин', а й 'фабрика'; а в більш вузькому значенні — 'металургійний завод', 'лісопильний завод' 'прокатний стан', звідки численні назви з компонентом *mill* в ойконімії США. Численні назви **Mühle** «Млин» в ойконімії Німеччини [ODDR: 348]. Французька ойконімія багата на деривати від вихідного *moulin* 'млин': **Moulins**, **Molins**, **Moslins**, **Moulis**, **Molines**, **Moulineaux**, **Mouliets**, **Moulinet**, **Molinet**, **Molinot**, **Moulinot** і под. [Dauzat 1963: 483—484].

Шахти, рудники також важливі для людей. Тому вони часто зустрічалися в географічних назвах: укр. **Рудник** (Вн), **Рудники** (Вл, ІФ, Лв, Тр), **Шахти** (Крм); рос. **Шахты** (Ростов.). Ойконіми **Рудник**, **Rudnik** функціонують у Болгарії, Сербії, Чорногорії, Польщі. Назва американського шахтарського селища **Coaling** (AL) походить від апелятива *coaling* 'вантаження вугілля, бункерування' [Blevins: 5]. В німецькій ойконімії численні назви на зразок **Grube**, **Gruben** «Рудник», «Шахта», «Копалина» [ODDR: 194]. Пор. франц. **Les Minières** < *minier* 'рудник', 'кар'єр' [Dauzat 1963: 458]. Ойконіми **Minas** на Кубі і в Уругваї походять від іспанського слова *mina* 'шахта' і пов'язані із існуванням шахт поблизу поселень [Everett: 340]. Назва міста в південній Гані **Elmina** — одного із найстаріших європейських поселень в Африці, заснованого португальцями в 1471 р., означає португальською мовою «Шахта» [Room 2006: 122]. Топонімізуються також слова на позначення інших видів заводів. Ойконім **Гамарня** (Чрк) сягає слова *гамарня* 'залізоплавильний завод' [Гонца: 53], пор. також с. **Гамарня** (Хм) [Сл. Торчинських: 126]. Пор. амер. **Furnace** (KY) < *furnace* 'піч', 'вагранка' [Blevins: 127]. Німецькі ойконіми **Hütte**, **Hütten** вказують на існування металургійних або скляних заводів [ODDR: 231], пор. ще численні ойконіми **Glashütte** «Скляний завод» [ODDR: 160]. Французький апелятив *forge* 'кузня', 'металургійний завод' також онімізується як назва поселень: **La Forge**, **Forges**, **Forques** [Dauzat 1963: 297]. Ойконім **Цегельня** (Чрк) походить від *цегельня* 'завод, який виробляє цеглу' [Гонца: 88]. Німецька топонімія багата на такі позначення. Численні ойконіми **Ziegelei** «Цегельня», «Цегельний завод» [ODDR: 588] свідчать про існування значної кількості цегельних заводів біля поселень, пор. ще численні **Bauhof** «Будівельний майданчик» [ODDR: 42].

Ойконімна сфера відбиває різні аспекти трудової діяльності людини. Численні назви поселень **Буда** походять від апелятива зі значенням 'поташний завод', 'селітровий завод', а також 'місце в лісі для виварки смоли, дьогтю'. Пор. ще **Бондарня** (Кв), **Поташня** (Вн, Жт, Кв — 2 назви). Назва х. **Каменоломня** (Хм) мотивована географічним терміном *каменоломня* 'каменярня', 'кар'єр', 'родовище каменю, де його

видобувають, розробляють' [Сл. Торчинських: 218], пор. ще **Каменоломня** (Крм), **Глинокар'єр** (Лг). Ойконім **Тартак** (Чрк) походить від апелятива *тартак* 'лісопильний завод' [Гонца: 88]. Назва х. **Смолярня** (Хм) мотивована наявністю смолярні — 'смолокурні, приміщення для смолокуріння' [Сл. Торчинських: 425]. В основі назви х. **Хмелярня** (Хм) лежить апелятив *хмелярня* зі значенням 'місце, де переробляють хміль' [Сл. Торчинських: 479]. В основі назви сілища **Цукроварня** (Хм) лежить відповідний апелятив [Сл. Торчинських: 490], а в основі назви **Гуральня** (Чрк) — апелятив *гуральня* зі значенням 'горілчаний завод' [Гонца: 153], пор. ще **Винокурня** (Вн). Пор. молдавські назви **Кетрэрия** «Каменоломня», **Кэрэмидэрия** «Цегельний завод», **Стеклэрия** «Скляний завод» [Еремия: 47], **Велница** < *велницэ* 'винокурня', **Вэрэрия** < *вэрэрие* 'місце виробництва вапна', **Варница** < *варницэ* 'місце випалювання вапна' [Еремия: 47].

З-поміж різноманітних американських аналогічних ойконімів наведемо такі: **Tannery** (KY) «Шкіряний завод», «Чинбарня» [Blevins: 136]. Понад десять невеличких селищ мають назву **Cannery** «Консервний завод» (маються на увазі рибні консервні заводи) [Stewart 1970: 75]. Пор. нім. **Zuckerfabrik** «Цукровий завод» [ODDR: 594], **Pechhütte** «Смолярня», «Смолярний завод» [ODDR: 594].

Випадки топонімної метонімії вбачаємо в назвах, коли ойконіми утворені від позначень продукції, яку виробляють в даному поселенні або місці, пор. назву селища **Керамік**, яке було засноване в 1957 р. у зв'язку з будівництвом керамічного заводу [Янко: 171]. Назви річок **Бурта**, **Бурти** походять від лексеми *бурт*, *бурта* 'купа попелу — сировини для виробництва селітри'. Форма множини вказує на розміщення кількох бурт на берегах цих рік [Янко: 63]. Невеличке американське селище в 1905 р. одержало назву **Cement City** «Місто цементу», яка в 1909 р. була замінена на **Concrete** (WA) «Бетон», відбиваючи позамовні реалії [Gallant: 245]. Аналогічні назви селищ є й в інших штатах: **Concrete** (CO, ND), **Cement** (OK), **Cement City** (MI) [Gallant: 245], **Asphalt** (KY) «Асфальт» [Blevins: 123]. Назва селища **Firebrick** (KY) < *firebrick* 'вогнетривка цегла' пов'язана з його основним промисловим підприємством [Blevins: 127], а назва селища **Brick** (NM) «Цегла» мотивована існуванням в ньому цегельного заводу [Blevins: 229]. Назва н. п. **Parchment** (MI) «Пергамент» виникла у зв'язку з промисловим виробництвом пергаментного паперу [Quimby: 251]. Лісоповальники, які жили в тимчасовому таборі, назвали його **Cherry Tree Bottoms**. Коли ж тимчасовий табір перетворився на постійне поселення, виникла потреба дати більш «поважну» назву, а саме **Wood** (*wood* в значенні 'деревина', 'лісоматеріали'). Потім вирішили зробити назву ще більш «респектабельною» і добавили компонент *rich* 'багатий'. Так виник сучасний ойконім **Richwood** (WV) [Quimby: 283]. Інше поселення зберегло свою первинну назву **Sawdust** (FL) «Тирса» [Gallant: 56]. В семантиці компонентів ойконіма **Tarkiln** (RI) відбита

перша промисловість краю — виготовлення дьогтю < *tar* 'смола', 'дьоготь' та *kiln* 'промислова піч' [Gallant: 208]. Інше селище отримало назву **Ingot** (CA) < *ingot* 'зливок', 'болванка', 'чушка' для позначення ливарні, де виготовляли металеві болванки [Blevins: 44]. Невеличке село назвали **Straw** (KY) «Солома», бо поблизу був млин і купи соломи [Blevins: 135]; пор. українське село **Соломка** (Рв). Маленький населений пункт назвали **Saddle** (AR) «Сідло», бо майстерня з ремонту сідел була його найяскравішою ознакою [Blevins: 36].

Нечисленна група назв населених пунктів утворилася на базі економіко-географічних термінів, пов'язаних з сільськогосподарським виробництвом, зокрема на основі лексем, що позначають місця вирощення худоби, свійських птахів тощо, наприклад, укр. **Вівчарня** (Вн), **Кошара** (Хрс), **Кошари** (Вл, Лг, Од — 3 назви, См) (повторюваність цих назв свідчить про важливість вівчарства в аграрному секторі в цих областях), **Одай** (Чрк) < *одай* 'загін для великої рогатої худоби', **Стадниця** < *стадниця* 'стайня, конюшня', **Бажатарня** (Чрк) < *бажантарня* (з *-н-* у середині слова) 'фазанник', 'фазанячий двір' [Гонца: 88]. Пор. ще такі ойконіми-метоніми, як **Пасіка** (Зк, См, Хрк); **Пасіки** (См, Хрк). В основі ойконіма **Лабази** (Хм) лежить апелятив *лабаз* зі значенням 'приміщення для продажу або зберігання зерна та борошна; 'сарай' [Сл. Торчинських: 267]. Для ойконімії США такі назви малохарактерні, пор. **Barnyard** (KY) < *barn-yard* 'тік', 'скотний двір', 'скотарня' [Blevins: 123], проте вони численні в ойконімії Франції. Зокрема, французька топонімія багата на назви, які позначали місця розведення кіз; очевидно, в певні історичні періоди розведення кіз було важливим видом діяльності сільського населення, пор. **La Bouquerie** (*Bocaria*, 1460 р.) 'місце, де тримають кіз' < прованс. *boc* 'козел', пор. франц. *bouc* з тим же значенням [Dauzat 1963: 104]. Синонімічні ойконіми: **Cabrerets**, **Cabrières**, **Cabries**, **Cabris**, **Cabrerolles** тощо < лат. *capra* 'коза' [Dauzat 1963: 128], пор. ще **La Chèvrerie**, **La Chevrolière**, **Chevrotaine** < франц. *chèvre* 'коза' [Dauzat 1963: 128]. Топоніми **La Cavalerie**, **Cavalaire**, **Cavalière** своєю дотопонімною семантикою пов'язані з конярством [Dauzat 1963: 157]. Пор. ще ойконім **Armentières** < від лат. *armentum* 'крупна худоба', тобто 'місце, де розводять крупну худобу' [Dauzat 1963: 27]. Французьке слово *colombier* 'голубник' лягло в основу багатьох назв поселень: **Colombier**, **Colombiers**, **Colombé**, **Colombiès**, **Coulombiers** тощо [Dauzat 1963: 157]. Топонім **L'Abattoir** («Бойня», «Різниця») [Dauzat 1963: 1] також має цілком прозору внутрішню форму.

У багатій ойконімній палітрі відбивається різноманітна діяльність людей, різні аспекти їх існування. Українське місто-порт **Рені** (Од) отримало назву ще за часів Київської Русі за своєю важливою функціональною ознакою (пор. староруське слово *рені* 'пристань') [ІМіСУ 1969: 700]. Пор. ще назву російського селища **Пристань**, мешканці якого зайняті переважно обслуговуванням флоту [Мурзаев 1984: 460].

Американське портове місто **Anchorage** (АК) отримало свою назву від апелятива *anchorage* 'якірна стоянка'. Ойконіми з аналогічною внутрішньою формою є й в іноструктурних мовах. Так, назва міста-порту в Омані **Matrah** (**Mutrah**) перекладається як «Якірна стоянка», «Пристань», «Гавань» [Everett: 329].

Назва американського поселення **Telegraph** (TX) «Телеграф» мотивована телеграфною лінією, яку збудували біля поселення [Quimby: 330], а назва н. п. **Telepone** (TX) «Телефон» мотивована телефонною лінією, яку проклали поряд із селом (спочатку село назвали **Dial** < *dial* 'телефонний диск') [Gallant: 229]. Американське селище отримало назву **Shipyard** (NC) < *shipyard* 'верф', бо в ньому будували невеличкі вітрильники [Blevins: 258].

Близькість шляхів завжди була важливою рисою населених пунктів; їх позначення інколи лежить в основі назв поселень. Локативна назва хутора **Шлях** (Хм) мотивована географічним терміном *шлях* [Сл. Торчинських: 508], пор. ще ойконіми **Шлях** (Рв, См, Хрк); пор. ще **Путепровід** (Днц); молдавськ. **Шляху** (від *шлях* 'проїжджа дорога'), **Друм-Векь** < *друм* 'дорога', тобто «Стара Дорога» [Еремия: 47]; амер. **Speedway**, **Speedway City** (IN) < амер. *speedway* 'шлях із прискореним рухом', 'швідкісна дорога', 'автострада' [Blevins: 105]; канад. **Highway** (Alta.) < *highway* 'шосе', 'автомагістраль', 'автострада'; франц. **Chemin**, **Le Chemin** < *chemin* 'шлях', 'дорога', 'путь' [Dauzat 1963: 184]. Н. п. **State Road** (DE) знаходиться біля державної магістралі «State Road 896» [Alotta 1992: 297]. Найхарактернішим для поселення **Railroad** (DE) «Залізниця» було те, що воно розташовано біля залізниці [Alotta 1992: 237]. Цікавий топонімний випадок: біля населеного пункту **Railroad Pass** (NV) < *railroad* 'залізниця', *pass* 'прохід', 'путь' ніколи не проходила залізниця; можливо, його назва виникла тому, що колись планували провести тут залізницю [Stewart 1970: 398]. У США слово *junction* 'схрещення (доріг)', 'перехрестя' неодноразово зустрічається для найменування поселень, розташованих біля схрещення важливих шляхів; біля м. **Junction City** (OH) зустрічаються три залізниці [Stewart 1970: 231]. Словом *boulevard* в США називають не лише 'широку дорогу, обсаджену деревами', а інколи й автостраду; звідси назва міста **Boulevard** (CA) (розташоване біля Автостради № 80) [Gudde: 44; Stewart 1970: 56]. Пор. ще назву поселення **Broadway** (NC) «Широка дорога» (мотивована завдяки просіці через сосновий ліс) [Blevins: 247]. Назва поселення **Corduroy** (AL) < амер. *corduroy* 'брусована з колод дорога' мотивована тим, що після сильних злив на дорогах клали дерев'яні колоди, щоб відновити рух транспорту [Blevins: 5]. Назва хутору **Гать** (Чрк) мотивована апелятивом *гать* 'завжди заболочена місцевість на дні долини, завалена соломою, деревом для проїзду чи проходу' [Гонца: 92].

Слово *гребля* як результат людської діяльності неодноразово ойконімізується в різних регіонах України: **Гребля** (Зк, Кв, Чрк, Чрг),

Греблі (Пл). Ця ж семантема широко використовується в німецькій ойконімії, пор. численні **Damm** («Дамба», «Гребля») в різних регіонах Германії [ODDR: 594]; пор. ще рос. **Плотина**. Цікаво зазначити, що американська ойконімія уникає використання слова *dam* 'дамба', 'гребля' через його співзвучність із лайливим словом *damn* [Stewart 1970: 126].

Збирання топонімів-метонімів такого ґатунку в різних мовах світу, їх систематизація, класифікація та інтерпретація — цікавий та необхідний аспект типологічного дослідження топонімії всієї нашої планети.

ТИПОЛОГІЧНЕ ЗІСТАВЛЕННЯ ТОПОНІМНИХ МЕТОНІМІВ ПРОПРІАЛЬНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Переважна більшість власних назв походить, зрештою, від апелятивів. Часто їх семантична «непрозорість» пояснюється або тим, що вони пройшли досить значний трансформаційний шлях і первинна семантика повністю стерлася, або вони є іншомовними запозиченнями. Іншими словами, власні назви — це *мовні знаки другого порядку*. Проте, виникнувши від вихідних апелятивів, власні назви лише починають своє ономастичне життя. Тепер вони, у свою чергу, можуть служити «вихідним пунктом», «будівельним матеріалом» для появи нових онімів, які стають *мовними знаками третього порядку* (або *ономастичними знаками другого порядку*), які, у свою чергу, можуть служити основою для виникнення нових онімів — мовних знаків четвертого порядку (або ономастичних знаків третього порядку) і т. д. Ономастика набуває характеру автономної, самовідроджуваної і саморегулюючої сфери, яка все більше віддаляється від загальномовної сфери, з якої вона походить. Топоніми як мовні знаки третього порядку — це утворення, які виникли шляхом смислового зрушення в межах самої топонімії: назва пересувається з одного топонімного класу в інший. Назва найближчої річки, долини, пагорба, лісу тощо переходить на селище (або інший клас топонімів). Це *транстопонімна метонімія*. У початковий період створення топонімії топонімна синекдоха і метонімія мали, ймовірно, домінантне значення. При наявності багатої та розгалуженої топонімії в новоутвореннях все більшого значення набуває транстопонімна метонімія.

При ономасіологічному підході транстопонімна метонімія, семантичний процес найменування (перейменування) об'єкта як один із важливих принципів ономастичної номінації відбувається не за принципом схожості, подібності зовнішніх або внутрішніх ознак першого об'єкта і нового, який отримує назву, а на основі їх суміжності, тобто дотичності (як спаціальної, так і темпоральної, атрибутивної, каузальної тощо). Вторинна ономастична номінація не обмежується випадками

транстопонімної метонімії просторового характеру. Ойконіми можуть бути утворені як *мовні знаки третього порядку* від власних назв різних ономастичних класів.

ТИПОЛОГІЯ ТРАНСТОПОНІМНИХ МЕТОНІМІВ ГІДРОНІМНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Серед транстопонімних метонімів чи не найчисленнішими виступають топоніми (найчастіше — ойконіми), що мають відгідронімне походження, які утворилися від потамонімів. Назви річок часто переносяться на населені пункти, що знаходяться на їх берегах, пор. українські ойконіми **Десна** (Вн, Чрг); **Ірпінь**, **Сквира** (Кв); **Сарата**, **Саврань**, **Кодима** (Од). Назва столиці Каліфорнії — **Sacramento** походить від назви ріки **Sacramento**, пор. ще ойконіми — трансгідронімні метоніми **Alamo**, **Fresno** (CA). Поселення **Mattaponi** (VA) розташоване у місці злиття трьох річок — **Matta**, **Po** і **Ni** в одну ріку, звідки й назва [Quimby: 208], а поселення **Mayodan** (NC) розташоване біля двох річок **Mayo** і **Dan** [Quimby: 209]. Дещо ускладнений різновид транстопонімної метонімії спостерігаємо на прикладі назви населеного пункту **Menahga** (назва від індіанського слова 'брусниця', 'чорниця', 'лохина'), який розташований на березі річки **Bluberry River** < англ. *bluberry* 'брусниця', 'чорниця', 'лохина', що впадає в озеро **Blueberry Lake** [Quimby: 211]. Назва міста **Milaca** (MN) походить від гідроніма **Mille Lacs** (франц. «Тисяча озер») [Quimby: 214]. Село **Parachute** (CO) «Парашут» має таку ж назву, як і річка, яка разом із своїми притоками нагадує форму парашута [Blevins: 55].

Практично в кожному топонімному регіоні наявні назви населених пунктів відгідронімного (транстопонімного) походження. Назвемо їх *трансгідронімними метонімами.* Поява трансгідронімних ойконімів пояснюється тим, що річки були важливим історичним шляхом, яким здійснювався процес розселення людських спільнот і підтримувалися торгові зв'язки. Їх номінація була необхідною.

ТИПОЛОГІЯ ТРАНСТОПОНІМНИХ ГІДРОНІМІВ-МЕТОНІМІВ ОЙКОНІМНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Принципи номінації не залишаються іманентними в топонімії будь-якого народу. Вони змінюються. Один із випадків зміни номінаційних принципів — ойконімізація гідронімів, тобто утворення назв річок із назв поселень шляхом трансонімної метонімії як зворотний шлях у традиційному номінаційному процесі. Назвемо гідроніми, які утворені від назв населених пунктів, *трансойконімними гідронімами*, або, точніше, *трансойконімними потамонімами.*

Перехід назви поселення в назву річки можна проілюструвати на прикладі, рос.: слобода **Иваны**, хутор **Иваны** — р. **Иваны** (п. п. Дону) [Отін 1980: 107]. Топонімний перехід: ойконім типу **Иваны** > гідронім типу **Иваны** іноді закінчується, за термінологією Є. С. Отіна, «розподібненням» однакових назв річки та близько розташованого населеного пункта, пор. рос. ойконім **Кисели** та похідний від нього потамонім **Кисель**, пор. також село **Сергеевка** та потамонім **Сергеев** > **Сергей**; пор. ще назви поселень **Даниловка**, **Данилов**, **Гавриловка**, **Гаврильск** та потамоніми **Данила**, **Гаврила** [Отін 1997: 177—179]. До відойконімних потамонімів належить назва річки **Білоцерківка**, в основі якої лежить назва міста **Біла Церква** [Стрижак 1967: 84]. Річка **Павлівська** названа так за назвою колишнього хутора **Павлівка** [Стрижак 1967: 86]. До виникнення комплексу гідронімів — річок **Крим**, **Кримка**, озера **Кримка** спричинилися як належність території до Криму, так і сусідство з так званим Кримським шляхом [Стрижак 1967: 93].

Е. М. Мурзаєв зазначив, що в багатьох областях Азії саме ріки отримують назви міст, біля яких вони протікають, а не навпаки [Мурзаев 1974: 14]. Це легко пояснюється реаліями життя. У гірських умовах річки не використовувались як засіб транспорту і зв'язку, їх режим і гідрографічні умови не сприяли такому господарському вживанню, і вони часто не мали власного імені. За цих обставин переважає інша ономастична тенденція — давати назву річкам за назвою населених пунктів, що розташовані по їх берегах, пор. р. **Яркенд**, **Куча**, **Хотан**, **Ташкурган** у Середній Азії.

На теренах Англії зафіксовані численні випадки утворення назв річок від назв розташованих на їх берегах поселень. Назва річки **Chelt** утворена як транстопонімний метонім від назви міста **Cheltenhem**, що розташоване на її берегах. Річка **Ems** тече через місто **Emsworth**. Аналогічно, місто **Doncaster** знаходиться біля річки **Don**, місто **Weybridge** стоїть на річці **Wey**, а через місто **Wilton** протікає річка **Wylye** [Room 1985: XXVII]. Довгий час лінгвісти не помічали таких «аномалій» і традиційно пояснювали назву міста, «відштовхуючись» від назви ріки. Назву міста **Chelmsford** пояснювали, виходячи із припущення, що тут спочатку був брід через річку **Chelm**. Проте часто такі припущення не підтверджувались архівними даними. Ойконім **Chelmsford** мав спочатку форму **ford of Ceolmaer**. Останнє слово було англосаксонським особовим іменем. А річка, яка зараз відома під назвою **Chelmer**, до XVI ст. мала іншу назву. Чимало річок до XVI ст. мали інші назви. Річка **Arun**, наприклад, мала назву **Tarrant**, а річка **Eden** називалась **Hedgecourt River** [Room 1985: XXVII]. До XVI ст. також траплялись випадки, коли стару назву річки замінювали на нову. Але, починаючи з періоду приблизно після 1500 року, коли картографи почали фіксувати географічні назви систематичним шляхом, виникають численні гідронімні новоутворення, основою для яких слугували назви поселень. Назви поселень, які закінчуються на

-ford, в дійсності набагато рідше мають відгідронімне походження, ніж це вважалось раніше. Навпаки, численні потамоніми виникають із ойконімів. А. Рум наводить цілу низку таких гідронімів: назва річки **Alre** виникла із ойконіма **Alresford**, гідронім **Box** утворився від ойконіма **Boxford**, аналогічно, **Crane** < **Cranford**, **Dorn** < **Dornford**, **Ore** < **Orford**, **Roach** < **Rochford**, **Rom** < **Romford**, **Stort** < **Stortford**, **Thet** < **Thetford**. Таким же чином назва річки **Batherm** виникла із ойконіма **Bampton**, **Brain** < **Braintree**, **Chess** < **Chesham**, **Deben** < **Debenham**, **Kym** < **Kymbolton**, **Mole** < **Molesey**, **Nar** < **Narborough**, **Pang** < **Pangbourne**, **Penk** < **Penkridge**, **Ter** < **Terling**, **Wandle** < **Wandsworth** [Room 1985: XXVIII].

На теренах Франції в стародавні часи існував лише один принцип номінації: назва ріки > назва поселення, пор. **Autura** > **Aut(u)ricum**; **Nevera** > **Nevernum** [Dauzat 1978: 5]. Проте, починаючи з середніх віків, принцип номінації змінився: місцевість давала свою назву річці, яка по ній протікала: річка **Cerveyrette** отримала назву від місцевості **Cervière**, річка **Dornette** названа за назвою місцевості **Dorne** [Dauzat 1978: 6].

ТИПОЛОГІЯ ТРАНСТОПОНІМНИХ МЕТОНІМІВ ОРОНІМНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Гірські вершини не мають важливого промислового або соціального значення. Проте вони служать надійним орієнтиром для населення. Люди часто селились саме біля підніжжя гір, і гірські назви ставали назвами населених пунктів. Процес називання поселень за назвами гір та пагорбів назвемо *трансоронімною ойконімією*.

Трансоронімні ойконіми численні в гірських місцевостях, пор. українські назви населених пунктів, які утворені від оронімних назв: **Бозна**, **Гребінь**, **Плита**, **Шурден**. Пор. ще **Говерла** (Зк), **Карпати** (Лг, Зк). Американське село **Ascutney** (VT) розташоване біля підніжжя гори *Ascutney* [Quimby: 28], а село **Boulder** (UT) — біля підніжжя гори *Boulder* [Quimby: 61], пор. ще ойконіми аналогічного генезису **Pocono** (PA), **Shenandoah** (VA). Поселення **Needles** (CA) було засновано в 1885 р. і отримало цю назву від апелятиву *needles* 'голки' за назвою гострих шпилів, які метафорично називаються *The Needles* і знаходяться неподалік від поселення [Quimby: 227]. Поселення **Obsidian** (ID) розташоване біля горба *Obsidian Hill*, звідки й назва [Quimby: 234]. Поселенці збудували невеличке село біля гори, якій дали поетичну назву **Sundance Mountain** (WY) «Гора сонячного танцю». Пізніше це найменування перейшло і на саме поселення, яке називається **Sundance Mountain** [Quimby: 322]. Назва села **Star** «Зірка» виникла від назви горба *Star Mountain* «Зоряна гора», який отримав назву за свою конфігурацію, що нагадує п'ятикутну зірку [Quimby: 317].

Ойконім **Strata** (AL) походить від ороніма *Strata Ridge* [Blevins: 10]. Н. п. **Basalt** (CO) походить від назви гори *Basalt Peak* [Blevins: 51]. Назви сіл **Monument** (CO) та **Pagoda** мають відоронімне походження: вони походять від назв гір [Blevins: 54].

У Монголії, де панує культ гір, в основі назв багатьох населених місць лежать назви найближчих почесних гірських вершин [Мурзаев 1974: 238—240].

ТРАНСТОПОНІМНІ МЕТОНІМИ-ОЙКОНІМИ — ПЕРЕНЕСЕНІ НАЗВИ

Транстопонімні метоніми-ойконіми — це інколи *перенесені* назви, тобто має місце повторення вже існуючих назв населених пунктів при називанні нових поселень. Назва українського села **Гавриленці** вторинна щодо назви **Гаврилешті / Gavrileşti**, так само для румунського поселення ойконім **Чудей** (рум. **Ciudei**) — це лише вторинна назва початкової української форми **Чудин** [Редьква, Лупуляк: 65]. Існування *тезоіменних топонімів* — одна з топонімних універсалій, властивих різним мовам.

Причини транстопонімної ойконімної метонімії різноманітні. Інколи ойконіми виникають як назви, що були штучно перенесені з об'єктів чужої території, як певний символ і не мають прямого стосунку до поселень, які запозичили собі відповідні назви. Таким можна вважати ойконім на Україні **Афіни** (1930 р.) > **Заря** (1936 р.) (укр. **Зоря**) як пам'ять про історичну батьківщину приазовських греків та її головний етнічний центр [Отін 2002: 25]. Іноді першопоселенці черпали назви для нових населених пунктів із назв колишніх рідних місць. Так, на території Донеччини поява східнороманських назв **Балта**, **Глодоси**, **Гольма** зобов'язана переселенню в даний район на початку 70-х рр. XVIII ст. молдаван і волохів [Отін 1974: 87]. На Миколаївщині назви німецьких колоній переважно були перенесеними починаючи з кінця XVIII ст. із різних провінцій і земель Німеччини: **Мюнхен**, **Данціг**, **Вормс**, **Карлсруе**, **Баден** тощо. У зв'язку з унормуванням назв поселень на українській мовній основі подібні ойконіми вживаються часом як умовні варіанти, що зазнали адаптації (**Калестрове — Карлсруе** — сучасн. **Степове**; **Рорби — Рорбах** — сучасн. **Новосвітлівка**) [Лобода: 32]. Старі найменування типу **Кандель**, **Мангейм**, **Зельц**, **Фрейдорф**, **Страсбург** також перенесли в топонімію південно-західної Одещини німці-колоністи з території їх колишнього проживання [Горожанкина: 34]. У Бессарабії були також засновані колонії вихідцями з французької Швейцарії: **Париж**, **Бриен**, **Арцис** та ін. [Шишмарёв: 136]. Такі перенесені топоніми — одна з ознак молодості топонімної системи. Для молодої ойконімії США і Канади перенесені транстопонімні утворення — це одна з найхарактерніших особливостей. У Канаді,

де мешкає 1 млн 40 тис. осіб слов'янського походження, багато ойконімів — перенесення назв місцевостей, а найчастіше назв сіл, де раніше мешкали іммігранти на своїй історичній батьківщині. До таких належать ойконіми західноукраїнських областей: **Halicz, Ispas, Janow, Kolomija, Lanivci, Snjatin, Tarnopil** [Секирін: 71].

При транстопонімних метоніміях немає порівняння старого й нового об'єктів, відсутній оцінний компонент. Інакше принцип транстопонімної метонімії поступається принципу транстопонімної метафори.

РОЗДІЛ III

ТОПОНІМНА МЕТАФОРА ЯК РІЗНОВИД ПРОПРІАЛЬНОЇ НОМІНАЦІЇ В РІЗНИХ МОВАХ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Метафора (гр. μεταφορά, букв. 'перенесення') — семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця [Метафора: 307]. Метафора займає провідне місце в когнітивній моделі мови, — це важливий когнітивний процес, спосіб світобачення, спосіб моделювання світу і творення мовної картини світу. В основі метафори лежить приховане порівняння між різними об'єктами. Будь-яка мова наскрізь метафорична, з великим діапазоном метафоризації слів, які втратили свої метафоричні властивості, деметафоризувалися до випадків вторинної метафоризації.

Ономастична метафора — пропріальне переосмислення апелятивної назви об'єкта, який має певну схожість, подібність (реальну або уявну) з іншим об'єктом, якому присвоюється ця апелятивна лексема як власна назва. Метафоричність — це завжди контекстне явище, якщо мати на увазі широке розуміння контексту.

Тенденції розвитку будь-якої пропріальної системи типологічно ізоморфні: від ономастичної синекдохи через ономастичну метонімію до ономастичної метафори. Це — генеральна лінія розвитку пропріальності. Ономастичні синекдоха, метонімія та метафора — три полюси структури відапелятивної ономастики. Всі інші різновиди відапелятивної пропріальної номінації перебувають у гравітаційному полі одного з цих трьох ономастичних полюсів, а іноді навіть на їх пересіченні. Ці тези мають принципове значення. На думку відомого лінгвіста Р. Якобсона, всі процеси в мові (а також в усіх інших знакових системах) пов'язані з двома видами протилежного зв'язку: схожістю та суміжністю. Метафоричний процес, за Р. Якобсоном, протиставляється метонімічному, тому що заміна одного знака іншим за схожістю протиставляється зв'язку знаків за суміжністю [Якобсон: 126—130]. На нашу думку, в реальності немає чіткого дихотомічного поділу, як на цьому наполягає Р. Якобсон. Зокрема, в функціонуючій мові існує семантична континуанта, поступовий перехід від одного мовного явища до іншого. Більше того, можливе *одночасне співіснування* слів у пря-

мому, метонімічному або метафоричному контекстах. Різниця лише в різному ступені *мовного напруження*. Ономастичний номінатор найчастіше виступає не як породжувач нових лексем, а як споживач вже існуючих слів. Творець нової ономастичної назви просто переміщує відомі слова з апелятивного контексту в пропріальні. Називач не створює нові лексеми, він створює нові контексти. В царині ономастики маємо мінімальне мовне напруження у випадках використання апелятивної лексеми в функції ономастичної синекдохи і максимальне мовне напруження — при використанні того ж слова у функції ономастичної метафори. Тому ономастичний інвентар будь-якої мови величезний.

ТОПОНІМНІ МЕТАФОРИ ВІДАПЕЛЯТИВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ОЙКОНІМІЇ

Процес метафоризації та онімізації апелятивних лексем широко розповсюджений у топонімних системах різних мов, це важливий різновид пропріальної номінації. В цьому різновиді ономастичної номінації яскравими фарбами відображається ономастична креативність людей, їх бажання та вміння надати географічним об'єктам нестандартні, свіжі назви, які, ґрунтуючись на реаліях довкілля, певною мірою демонструють світобачення мовців і тісно пов'язані з їх мовною картиною світу. Топонімні метафори народжуються в живому мовленні людей. Вони часто залишаються на мовленнєвому рівні і лише подекуди, долаючи ономастичну усталеність, консервативність, пробивають собі шлях до офіційного визнання. Зафіксовані й офіційно визнані топонімні метафори — лише видима частина ономастичного мовленнєвого айсберга. В ономастичному лексиконі кожного мешканця будь-якого населеного пункту будь-якої країни неодмінно існує певна кількість розмовних топонімних метафор.

Неофіційна назва кутка **Хмарочоси** українського села *Гірка Полонка* мотивована тим, що там кілька багатоповерхових будинків [Сл. ММ 2007: 443]. Ця назва має кілька ономастичних інтерпретацій. Зважаючи на те, що для мешканців звичайних будиночків багатоповерхові будівлі можуть дійсно здаватися хмарочосами, назва кутка може сприйматися або як ономастична синекдоха (коли назва створена за мінімальних ономастичних напружень), або, радше, як ономастична метонімія (в цьому випадку ономастичне творче напруження зростає). У випадку *усвідомленого порівняння* багатоповерхових будинків з хмарочосами ця назва, безсумнівно, — топонімна метафора з максимальним мовним напруженням. Різні контексти дозволяють різне ономастичне тлумачення однієї й тієї ж назви. Ономастична метафора ґрунтується на семантичному понятті аналогії: це приписування об'єкту незвичної ознаки.

Топонімна метафора — це по суті *метафорична дескрипція* об'єкта. Один із кутків н. п. *Буяни* має неофіційну назву **Хвостик** [Сл. ММ 2007: 439]. Ця топонімна метафора дає яскраве розуміння статусу і положення об'єкта, що отримав таку назву. Метафоричне найменування засноване на навмисному поєднанні різноаспектного, неподібного, на ментальному зближенні двох цілком різних об'єктів, що викликає напруження. Метафоричний смисл топонімної назви — це нове узгодження, це перетворення чогось незрозумілого, внутрішньо суперечливого на внутрішньо суперечне, але зрозуміле і мотивоване. Своєрідною метафоричною дескрипцією виступає неофіційна назва одного із кутків н. п. *Жовтневе* — **Телевізор**, яка мотивована тим, що з цього кутка видно всі дороги [Сл. ММ 2007: 396]. Метафоричною дескрипцією виступають назви кількох невеличких поселень у Франції, які розташовані на пагорбах — **Chapeau** «Шляпа» [Dauzat 1963: 173]. Ойконімія США досить багата на офіційно прийняті назви населених пунктів метафоричної номінації. Метафорична назва поселення **Steamboat** (TX) «Пароплав», яке начебто пливе серед степів Техасу [Quimby: 318]. Назва поселення **Seawall** (ME) «Морська стіна» [Blevins: 150] дозволяє різні ономастичні інтерпретації. Цей ойконім можна трактувати як топонімний метонім: поселення розташоване за високими скелями, які сприймаються як природна стіна. З іншого боку, ця назва — топонімна метафора, бо високі скелі порівнюються із стіною. Ойконімізованою метафорою виступає назва лісопильного селища **Tram** (KY) «Трамвай». Словом *tram* тут назвали довгу дерев'яну колію, по якій спускали важкі стовбури дерев [Blevins: 136].

Деякі семантеми мають значний ономастично-метафоричний потенціал і ойконімізуються за різних мотивів. Низка українських хуторів, кутків мають метафоричну назву **Острів**, бо вони своїм розташуванням, формою тощо подібні до острова [Сл. ММ 2007: 151—152]. У російській мові метафоричну назву **Остров** мають поселення, які розташовані на більш-менш підвищених місцях серед рівнини [Кисловской: 11]. Назва американського поселення **Isola** (MS) походить від італійського слова *isola* зі значенням 'острів' [Stewart 1970: 223]. Це поселення розташоване в степу, далеко від озера чи річки, і його назву можна розглядати як метафоричну: 'ізольоване поселення', 'острівок життя серед степу'.

Будь-яка метафорична назва має емоційно-експресивну забарвленість. Певну групу метафоричних топонімів складають назви з позитивним забарвленням. Український ойконім **Сніп** (Чрк) — приклад топонімної метафори з позитивною семантикою: він походить від апелятива *сніп* як уособлення достатку [Гонца: 92]. Американське поселення **Sugartown** (AL) «Цукрове місто» так названо не тому, що його мешканці якимось чином пов'язані з цукром (в такому випадку ми мали б топонімну метонімію), а метафорично, бо члени громади були між собою в добрих стосунках [Quimby: 322]. Метафоричний зміст має назва американського поселення **Tiara** (OR) «Діадема»: воно розташоване

в «голові» долини, як прикраса на голові жінки [Blevins: 289]. Поселення, оточене гострокінцевими скелями та стрімчаками, отримало метафоричну назву **Rampart** (AK) «Бастіон», «Кріпосний вал» [Quimby: 275]. Позитивне забарвлення йому надає семантика вихідного апелятива. Непримітне безіменне американське поселення відразу отримало соціальний статус і значення, коли біля нього побудували залізницю і в селі зробили залізничну станцію, що стало притягальною силою для мешканців інших населених пунктів. Крихітне село отримало метафоричну назву **Gravity** (IA) «Земне тяжіння» [Quimby: 150]. Семантично близька йому назва іншого невеличкого села **Magnet** (NB) «Магніт» [Gallant: 146]. Поселення **Star** (NC) «Зірка» отримало цю метафоричну назву, бо його було видно здалеку з усіх боків [Blevins: 259] Пор. назву російського населеного пункту, розташованого серед степу — **Маяк**, бо він розташований на височині і його видно здалеку [Инжеватов: 118]. Позитивне забарвлення **Heart** (AR) «Серце» має поселення, розташоване в центрі, «в серці» місцевості, серед інших поселень [Blevins: 33]. Американці люблять назву **Oasis** (CA, NM, UT) «Оазис» як позначення затишного притулку серед безмежних степових просторів. Позитивне забарвлення мають також назви населених пунктів на зразок укр. **Благодать** (Днц), **Відпочинок** [УАТП 1947: 718], амер. **Nirvana** (MI) < санскр. *nirvana* 'нірвана' [Gallant: 117]. Метафоричною назвою **Balm** (FL) «Бальзам» мешканці підкреслювали цілюще повітря навколишньої місцевості [Blevins: 69]. Ойконім **Panacea** (FL) < *panacea* 'панацея', 'універсальний засіб від усіх бід', 'універсальні ліки' семантикою своєї основи мав метафорично повідомити про надзвичайно здорове місцеположення поселення [Blevins: 72]. Російські ідеологічно-метафоричні ойконіми типу **Молния**, **Искра** семантикою своїх основ повинні були нагадувати, що мешканці названих поселень живуть в нову, щасливу для них епоху [Инжеватов: 121].

Семантема *рай* має високий ономастично-метафоричний потенціал у різних мовах, пор. численні ойконіми в США **Paradise** (PA, OR, AZ, TX, CA, SD) «Рай». Поселення **Paradise** (CA) з його спокійним життям, затишними будинками, зеленими вулицями, фруктами та овочами було справжнім раєм в очах золотошукачів, які жили неподалік у своїх убогих таборах. У Каліфорнії близько 50 різних географічних об'єктів мають назву **Paradise** [Gudde: 281]. Н. п. **Paradis** (LA) < франц. *paradis* 'рай' був так названий, бо в цьому місці була безліч диких тварин — рай для мисливців [Quimby: 251]. В українській топонімії низка назв поселень має в своїй основі компонент *Рай*. Поселення **Райгородок** так названо за «неповторну красу навколишньої природи» [ІМіСУ 1971а: 754], пор. ще **Райгородок** (Жт, Чрг), **Рай** (Тр), **Райське** (Днц), **Райгород** (Вн, Чрк). Назва гірського курорту з гарячими джерелами в Індонезії на острові Ява **Sukabumi** перекладається як «Рай» [Everett: 504]. Назва міста **Agra** в Індії згадується ще в «Махабхараті» під назвою **Agrabana**, що значить «Рай» [Cherpillod: 8].

Позитивна топонімна метафоричність має різноманітні прояви в ойконімії США. Одне американське поселення отримало метафоричну назву **Turn** (NM) «Поворот», «Зміна напряму», «Поворотний пункт» [Gallant: 166] як вираз бажання поселенців змінити своє життя, почати жити по-новому на новому місці. Інша група новопоселенців назвала своє місце помешкання **Zero** (MS) «Нуль» [Gallant: 130] на знак того, що їх нове життя починається з самого початку, з «нуля». Інші поселенці дали своєму новому поселенню назву **Searchlight** (NV) «Прожектор» [Gallant: 151], яка метафорично символізує пошуки нового, кращого життя в ще малознайомій місцевості, пор. іншу назву поселення, яка також сприймається як метафорична — **Torch** (OH) «Смолоскип», «Факел» [Gallant: 187]. Метафоричною назвою своєї нової пошти **Twig** (MN) «Гілочка» [Gallant: 123] щасливі мешканці хотіли підкреслити, що відтепер вони належать, як гілочка до дерева, до величезної розгалуженої поштової мережі країни. Метафоричні назви отримують також різного роду будівлі. Електричну підстанцію назвали метафорично **Vestal** (CO) «Весталка» від позначення жриці давньоримської богині домашнього вогнища, **Vesta**, яка підтримувала священний вогонь [Gudde: 411].

Проте не всі метафоричні назви поселень мають позитивну конотацію. Чи не більша їх кількість має іронічний, негативний сенс. Неофіційна назва кутка **Царське село** м. Вільнянська (Зп), де за останній час побудовані будинки заможних людей, — приклад іронічно-метафоричної назви [Князьков 2004: 135]. Назва американського поселення **Nob Hill** (CA) виникла від сленгового слова *nob* 'багата та важлива персона', 'шишка' з метафорично-іронічною референцією на те, що в поселенні живуть переважно заможні люди [Gudde: 262]. Метафорично-іронічний зміст мають деякі французькі назви поселень. Ойконім **Panjas** < франц. *panse* 'пузо', 'черево' з пейоративним та огмантативним суфіксом, пор. гаскон. *panjas* 'живіт', 'шлунок' [Dauzat 1963: 517]. Ойконім **Oulles** (*Olla*, XI ст.) походить від латинського слова *olla* 'казанок', 'чавунок', 'каструля', вжитого з метафоричним значенням [Dauzat 1963: 513].

Негативні асоціативні зв'язки лежать в основі американського ойконіма **Steamboat** (OR). Шахтарі називали малопродуктивні шахти, які дають незначну кількість вугілля, метафоричним терміном *steamboat*. Це слово перейшло на назву шахти, а згодом і на шахтарське селище [Blevins: 288]. Поселення **Iceberg** (MI) «Айсберг» в метафоричній формі нагадує про важкі зимові умови життя перших поселенців [Blevins: 168]. Під час освоєння земель Американського континенту перші поселення знаходились далеко одне від одного, їх засновували в різних, часто нелегких географічних умовах, що відбивалось в яскраво-метафоричних назвах. Поселення **North Star** (MI) «Північна зірка», на думку його мешканців, було настільки віддалене на північ від інших поселень, як Північна зірка від землі [Blevins: 169]. Відда-

леність, одинокість, ізольованість поселень віддзеркалюються в різних за своєю семантикою основах найменувань, пор. назву одинокого поселення, розташованого серед степів Техасу, **Seclusion** < *seclusion* 'ізоляція', 'самотність', 'відлюддя' [Quimby: 296], або таку назву, як **Recluse** (WY) < *recluse* 'самітник', 'пустельник', 'анахорет', 'відлюдок' [Gallant: 263]. Мексиканська назва поселення **Sanco** (TX) «Довгий крок» метафорично вказує на віддаленість нового населеного пункту від інших поселень [Quimby: 290]. В метафоричній назві поселення **Retreat** (IN) < *retreat* 'сховище', 'притулок' і навіть 'лігво', 'лігвище', 'кубло' переважають мотиви ізольованого, віддаленого, усамітненого, відлюдного життя [Blevins: 104]. Метафоричною назвою **Dot** (VA) «Крапка», «Крихітка» першопоселенці підкреслювали незначність їх поселення, загубленого серед навколишнього простору [Gallant: 241]. Мешканці одного з поселень, віддаленого від інших населених пунктів, назвали його метафорично, з певним гумором **Exile** (TX) «Заслання» [Quimby: 126]. Інше поселення назвали також із певними колоритними конотаціями, які вказували на труднощі в житті новопоселенців у нових умовах,— **The Penitentiary** (AR) < *penitentiary* амер. 'в'язниця' [Blevins: 37]. Метафоричними сприймаються деякі німецькі ойконіми на зразок **Wüsten** < *Wüste* 'пустеля' [ODDR: 579].

Метафоричні назви шахтарських таборів, які виросли в Каліфорнії під час «Золотої лихоманки», свідчать про умови та специфіку життя шахтарів, пор. **Helltown** «Адське місто», **Dogtown** «Собаче місто», **Toadtown** «Жаб'яче місто» [Quimby: 251]; **Muletown** «Місто мулів, віслюків», **Humbug City** «Місто шахраїв»; **Poker Flat** «Квартира покеру (карточна гра)», **Sucker Flat** < *sucker* амер. розм. 1) 'молокосос'; 2) 'дурень', 'бовдур', 'йолоп'; 3) 'паразит', 'дармоїд'; *flat* 'квартира', **Loafer Flat** < *loafer* 1) 'нероба', 'ледар', 'гультяй'; 2) 'жебрак', 'волоцюга' [Gallant: 28]; **Whiskey Flat** «Квартира віскі» [Quimby: 251]. Пор. ще такі народно-метафоричні назви селищ, як **Fleatown** (MD, OH) «Місто блох», «Блошине місто», **Monkeytown** (RI) «Місто мавп», «Мавпяче місто», **Hangtown** (CA) — щось на зразок «Місто повішених» [Gallant: 54]. Інколи назви поселень метафорично порівнюють з пеклом, наприклад, амер. **Hell** (MI) «Пекло» [Quimby: 157]. Невеличке селище, в таверні якого коїлись різні крамольні речі: проституція, азартні ігри, навіть вбивства,— одержало неофіційну назву **Hell's Half Acre** (RI) «Половина акру пекла» (акр — близько 0,4 га) [Gallant: 207]. Між першими мешканцями одного поселення настільки часто були бійки, що це поселення називали метафорично **Arena** (NY) < *arena* 'арена', 'місце подій'. Потім цю назву було офіційно затверджено [Blevins: 237]. Одне село жінки метафорично називали словом *trap* 'капкан', 'пастка', 'западня', бо там була таверна, яка *trapped* 'заманювала в пастку' їх чоловіків, звідки й назва поселення **Trap** (NC) [Blevins: 260]. Пор. назву української корчми **Злодійка** з негативним забарвленням [Гонца: 204].

У США топонімна метафора лежить в основі багатьох прізвиськ, які отримують окремі штати, міста тощо [Shankle: 86—88]. Поетична метафора **The Land of the Sky** «Країна небес», «Небесна країна» застосовується до штату Каліфорнія [Shankle: 71]. Штат Монтана метафорично називають **The Big Sky Country** «Край небесних просторів», «Країна величезного неба» [Shankle: 300—301]. Штат Техас, один із найбільших у США за розміром, отримав метафоричне прізвисько **The Jumbo State** «Штат, величезний, як слон Джамбо» [Shankle: 449]. Штат Делавер, який займає в США чи не останнє місце за розмірами, отримав прізвисько-метафору **Uncle Sam's Handkerchief** «Носовичок дяді Сема» [Shankle: 120]. Штат Аляска, який розглядають як задвірки США, отримав жартівливо-іронічне прізвисько **Uncle Sam's Attic** «Горище дяді Сема» [Shankle: 5].

ТОПОНІМНІ МЕТАФОРИ ВІДАПЕЛЯТИВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ГІДРОНІМІЇ

Топонімна метафора як номінаційний принцип часто використовується при найменуванні водних об'єктів. У назвах річок **Велика Стежка** та **Мала Стежка** компонент *Стежка*, очевидно, можна зіставляти з укр. *стежка* 'доріжка', 'шлях' і розглядати як термін-метафору [Шульгач 1993: 24—25]. Численні назви українських річок **Батіг**, **Батіжок** походять від гідронімної метафори *батіг* на позначення вузької форми русла [Янко: 35]. Назви річок **Жолоби** походять від апелятива *жолоб* і метафорично вказують на особливості рік — вузьких, глибоких, подібних до жолоба [Янко: 138]. Метафоричну назву має ставок **Серцевина**, розташований серед поля [Сл. ММ 2007: 333]. Поряд із гідронімами-метафорами, що сприймаються як стилістично нейтральні, існують метафоричні гідроніми з яскраво вираженим емоційним забарвленням, пор. українські назви річок **Смерть**, **Грязь** [Топоров, Трубачев: 124, 126], **Прірва** [Янко: 290]; назви боліт **Могила** [Горпинич: 231]. Пор. також назви двох річок — приток Дніпра і притоки Прип'яті — **Безодня** [Гонца: 59]. Пор. три назви річок **Вир** < *вир* 'глибоке місце в річці', 'безодня' [Янко: 79]. Пор. ще американські назви річок **Mud** (OR, SD, MN) «Грязь». Часто назви річок утворюються за допомогою персоніфікованих метафор на зразок укр. **Баламут**, **Буркало**, **Топало**, **Клокічка** [Карпенко 1973: 219—221]; річка **Шипіт** названа так тому, що 'вода б'є з шипінням' [Карпенко 1973: 206]; кілька річок мають назву **Бурчак** < *бурчак* 'дзюркотливий ручай' [Янко: 63], пор. російські потамоніми — персоніфіковані метафори **Барабан**, **Болтун**, **Жаворонок**, **Шмель**, **Говоруха** [Ткаленко: 69—70]. Американська річка **Steamboat Springs** (CO) < *steamboat* 'пароплав' названа так, тому що в ній щось клекотіло, бурчало, як в пароплаві [Blevins: 56]. Метафорична назва річки **Milk** «Молоко», що тече територією

США і Канади, пов'язана із білуватим кольором її води [Everett: 339]. Кілька річок у США мають назву **Virgin** (CA) < *virgin* 'діва', 'незаймана дівчина' з метафоричною референцією на їх чисту та прозору воду [Gudde: 412].

Часто метафоричні назви отримують озера. Американські озера **Moon** (CA, NB) «Місяць», **Crescent** (FL, NB) «Серп місяця», **Heart** (WY) «Серце» отримали метафоричну назву за їх формою. Пор. російські назви озер **Чаша**, **Вилы**, **Очки**, **Сердце**, **Шея**, **Горлышко** [Пахомова: 32].

ТОПОНІМНІ МЕТАФОРИ ВІДАПЕЛЯТИВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ОРОНІМІЇ

Топонімні метафори часто зустрічаються в оронімії. В основі оронімних метафор лежить ознака — характеристика форми об'єкта. Вершина Українських Карпат **Плечі** названа так, бо її безлісі, вкриті травами обриси нагадують людські плечі [Янко: 277]. Назви вершин **Стіг**, **Стіжок** походять від апелятивів *стіг*, *стіжок* і дані за схожістю вершин на стіг, стіжок [Янко: 337]. Назва трьох гірських хребтів **Га́т'і** на Закарпатті — метафоричне утворення від апелятива *га́т'і* 'підштаники' [Банк: 166]. Кам'яна брила **Пан** утворена від апелятива *пан* у переносному значенні 'об'єкт з великою, потужною фігурою' [Габорак 2008: 270]. Оронім **Особняк** походить від апелятива *особняк* із метафоричним значенням 'окрема гора, не з'єднана з іншими' [Габорак 2008: 267]. Пор. ще назву відособленого скального валуна **Одинець**, тобто 'камінь, скала, що стоїть окремо' [Габорак 2008: 263]. Скеля-камінь **Люлька** має назву, що відображає форму орооб'єкта, подібного до люльки [Габорак 2008: 218]. Метафоричному утворенню **Баба** (назва гори, с. Ясиня у Закарпатті) чеський учений А. Профоус дає таку етимологію: *баба* була втіленням дощових мряк. Мряка якоюсь мірою була схожа на стару жінку. І дістала вона ім'я «баба», «бабка». Назва дощової мряки «баба» перейшла на гору, над якою вона часто піднімілась [A. Profous, цит. за Банк: 166]. Дві скелі мають назву **Дідо і Баба**, бо здалеку нагадують діда й бабу, які стоять одне біля одного [Габорак 2008: 123]. Назва гори **Канапка** утворена семантичним шляхом від апелятива *канапка* 'бутерброд'. Гора отримала таку назву через те, що на її схилах чергуються кам'яні виходи і ґрунт, вкритий густою травою [Габорак 2008: 162]. Назва гори **Капун** (с. Руське Поле на Закарпатті) — метафоричне утворення (зовнішній вигляд гори порівнюється з півнячою головою, гребенем). Пор. с.-нім. **Карûп** [Банк: 166]. Метафорична назва гори **Вили** утворена від апелятива *вила*, розм. *вили* 'підвищена місцевість, яка має три вершини, з яких одна вища за інші' [Габорак 2008: 70]. Поле має метафоричну назву **Стадіон**, бо там нічого не родило [Сл. ММ 2007: 368], пор. назву поля **Скала**, де нічого не росте [Сл. ММ 2007:

344]. Назва гори **Острів** у Карпатах походить від апелятива *острів* зі значенням 'ділянка землі, яка різко вирізнюється на тлі решти місцевості' [Габорак 2008: 268]. Рельєф полонини **Бисáги** (с. Усть Чорна) має вигляд двох високих конусоподібних гір, що з'єднані невеликим рівним перевалом. Це нагадує *бисáги* 'сакви'. Слово *бисáги* наявне в слов'янських мовах. Як топонім зустрічається в Болгарії [Банк: 166]. Пор. також метафоричні ороніми в російській мові: **Колокольня, Башня, Копна, Игла** [Пахомова: 32].

Група крейдяних скель із загостреними вершинами в Англії отримала дескриптивно-метафоричну назву **The Needles** «Голки» [Room 1988: 251]. Аналогічні ороназви неодноразово зустрічаються в топонімії США, зокрема **The Needles** (CA) [Gudde: 257]. Мотивованими формою гірських об'єктів виступають ороназви на зразок **Obelisk** (CA). У Каліфорнії понад 25 оронімів мають у своєму складі компонент **Pyramid**: **Pyramid Peak, Pyramid Rock, Pyramid Hill** [Gudde: 305]. Назва скелі **Nose Rock** (CA) < *nose* 'ніс' вказує на її обриси [Gudde: 264]. Пор. американську назву піку **La Tete** (WA) < франц. *la tête* 'голова' [Stewart 1970: 479]. Численні інші метафоричні ороніми, які пов'язані з характерними обрисами гір, наприклад, **Haystack** (CT, NY) «Скирта», **Hood** (OR) «Каптур», «Капюшон», **Hat** (CA) «Шляпа», **Sandwich** (NH) («Сандвіч» як вказівка на слоїсту структуру гори), **Table** (WY, NV) «Стіл», **Castle** (CO, ID) «Замок», **Pot** (ID) «Горщик», **Saddle** (ID) «Сідло», **Pyramid** (CO, ID) «Піраміда»; **Rainbow** (ID) «Райдуга», **Fortress** (WY) «Фортеця», **Cathedral** (TX), **Pagoda** (CO) «Пагода». Пор. ще такі метафоричні назви окремих піків, як амер. **Deadman** (WY) «Мертва людина», **Emigrant** (NV) «Емігрант», **Hunter** (ID) «Мисливець». Пор. ще **South Guard, North Guard** (CA) < *guard* 'вартовий', 'караульний' [Gudde: 263]. Назва південно-корейської гори **Pusan** має метафоричне походження < корей. *pu* 'горщик', *san* 'гора' (тобто «Гора-Горщик») [Room 2006: 306].

Оронімними назвами стають позначення різних частин тіла людей і тварин. У Каліфорнії близько десяти окремих гір та скель мають назву **Finger** «Палець» [Stewart 1970: 165], пор. оронімні назви **The Tooth** (WA) «Зуб» [Stewart 1970: 489], **Fang** (AK) «Ікло» [Stewart 1970: 162]. Словом *fishtail* 'риб'ячий хвіст' називають роздвоєні на дві частини об'єкти, пор. назву каньйону **Fishtail Canyon** (AZ), який розгалужується у верхній частині [Stewart 1970: 166].

В різних мовах існують ороніми-метафори, похідні від апелятивів на позначення жіночих грудей. Назва відомого міста Великої Британії **Manchester**, можливо, пов'язана з кельтським словом *mamma* 'жіночі груди', яке метафорично описує круглі горби, на яких був колись розташований римський форт [Room 2006: 230], пор. назву горба **Mam Tor** від кельтського слова *mamma* зі зазначеним вище значенням і давньоанглійського слова *torr* 'скелястий пік' [Room 2006: 230]. Пор. метафоричні ороніми в США на зразок **Breast Mountain**

(AK) [Stewart 1970: 59] або більш «вишукану» порівняно з ними назву **Bosom** (WY) із тим же значенням основи [Stewart 1970: 55]. Гора з назвою **The Maiden's Breast** (AZ) з часом була перейменована на **The Nipple** < *nipple* 'сосок грудей' [Stewart 1970: 273]. Пор. назву гори **Maggie's Nipple** (WY), яку дали ковбої за іменем якоїсь *Maggie Baggs* [Stewart 1970: 272], пор. також метафоричні назви гір та пагорбів **The Nipple**, **Nellie's Nipple** (CA) [Gudde: 262], **Mollie's Nipple** (AZ) [Gallant: 33], **Clara Bird's Nipple**, **Nipple Mountain** (CO) [Stewart 1970: 329]. Метафорична назва гори **The Nipples** (AZ) була замінена на семантично нейтральну назву **College Peak** [Gallant: 198]. Як анатомічні дескриптиви виступають ороніми **The Paps** (AK), **Paps Mountain** (ID) < *pap* застар. 'сосок (грудей)' [Stewart 1970: 357]. Численні назви пагорбів типу **Teat**, **Two Teats**, **The Tit** мають аналогічне анатомічно-метафоричне походження від *teat*, розм. *tit* 'сосок грудей' (CA) [Stewart 1970: 484], пор. також **Squeau Tits** (CA) < *squeau* 'індіанка' [Gudde: 395]. Топонімна назва **Wildhorse Tit** (CO) має радше на меті розрізнити дві височини, ніж вказувати на анатомічні особливості дикого коня [Stewart 1970: 484]. В назвах **Tit Chateau** (LA), **Tit Blis** (LA) перший компонент — розмовне скорочення французького слова *petit* 'маленький', а не англійська розмовна лексема із зазначеним вище значенням [Stewart 1970: 484]. Найчастіше в офіційній топонімній номенклатурі США зазначені вище анатомічні терміни забороняються, а назви з цими словами замінюються іншими. Інколи до метафоричних назв зазначеної семантики залучаються лексеми інших мов, пор. французьку назву гори з аналогічним значенням **Mammelles** (MO) [Stewart 1970: 275] або американізовану назву **Maumelle** (AR) < франц. *mamelle* [Stewart 1970: 285]. Назва села **Teton Village** (WY) утворена від метафоричної назви двох високих горбів [Stewart 1970: 275], **Tetons**, яка запозичена з французької розмовної мови, пор. слово *teton* з зазначеним вище значенням [Gallant: 33]. Численні назви пагорбів, височин та скель у Каліфорнії мають метафоричну назву **Pecho** < ісп. *pecho* з тим же значенням [Gudde: 284], пор. **Pecho Rock** (CA) [Stewart 1970: 363]. Назва гори на алгонкінській мові **Uncanoonucks** (NH) має те ж саме значення [Stewart 1970: 503]. На кордоні між Кенією і Угандою розташований згаслий вулкан з округлими формами, назва якого **Elgon** від масай. *Ilgoon* з тим же значенням [Everett: 152].

ТИПОЛОГІЧНЕ ЗІСТАВЛЕННЯ ТОПОНІМНИХ МЕТАФОР ПРОПРІАЛЬНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Крім відапелятивних топонімних метафор, певне місце в топонімії різних країн посідають вторинні топонімні назви — *транстопонімні*

метафори, коли власною назвою об'єкта стає інша географічна назва, вторинне використання якої пов'язане з наявністю певної подібності між двома об'єктами. Назва кутка м. Кам'янки-Дніпровської (Зп) — **Москва** має метафоричний підтекст (до центра міста так далеко, як до Москви) [Князьков 2006: 154]. Аналогічно куток с. Пустомити має транстопонімну метафоричну назву (**Хутір**) **Америка**, бо віддалений від центру [Сл. ММ 2007: 452]. За тих же метафоричних обставин з'явилися назви кутків **Куба** і **Корея** — с. Великої Білозерки (Зп) [Князьков 2006: 18]. Загалом ця мотивація — віддаленість хутора, кутка від основного поселення — чи не найчастіша серед транстопонімних метафор ойконімії України. Лише в одному топонімному регіоні п'ять кутків різних сіл називаються **Куба** на позначення значної відстані від центра села [Сл. ММ 2006: 389, 390]. Назви кутків **Монголія** (с. Мукошин), **Полтава** (с. Вишнівка), **Польща** (с. Люб'язь) [Сл. ММ 2007: 101, 241, 245], **Канада** (с. Котів) [Сл. ММ 2006: 322] мотивовані саме їх віддаленістю від центру. В кутку **Сибір** (н. п. Погулянка) хати знаходяться далеко одна від одної, а куток **Сибір** (н. п. Красноволя) віддалений від села [Сл. ММ 2007: 333].

Транстопонімна метафора як ономастичний номінаційний принцип пов'язана з різними мотиваційними факторами. Село Дуднікове (Зп) у 1960 р. отримало метафоричну народну назву **Китай** через те, що тут була велика кількість багатодітних сімей [Князьков 2004: 243]. Назва кутка **Чеченостан** (с. Вовчицьк) має ту ж мотивацію [Сл. ММ 2007: 480]. Одна з вулиць у с. Малі Дорогостаї неофіційно називається **Італія**, бо на ній мешкають люди, що їздили до Італії [Сл. ММ 2006: 312]. Куток **Сиваш** (н. п. Рокині) має таку метафоричну назву, бо там постійно велика калюжа [Сл. ММ 2007: 333]. Куток с. Маньків має назву **Пентагон**, бо там знаходяться багатоповерхові будинки [Сл. ММ 2007: 179]. Хутір **Фінляндія** в с. Бубнів розташований у болотистій місцевості [Сл. ММ 2007: 431]. Іменем **Хрещатик** неофіційно називають центральну вулицю м. Луцьк [Сл. ММ 2007: 450]. Ліс має метафоричну назву **Савани**, бо дуже густий [Сл. ММ 2007: 308]. Інколи широко відомі назви міст використовуються як транстопонімні метафори через кілька мотивацій. Метафоричні мотивації неофіційної назви **Сахалін** лягли в основу найменувань таких об'єктів: 1) куток с. Бужани, відокремлений від села; 2) район м. Нововолинськ, розташований на окраїні; 3) вулиця с. Дуліби, яку відділяє від села глибокий рів; 4) поле, де була горбиста місцевість; 5) озерце, до якого далеко йти [Сл. ММ 2007: 318].

Транстопонімні метафори зустрічаються в різних регіонах України. Транстопонімною метафорою є неофіційна назва м. Слов'яногірськ на Донеччині — **Донецька Швейцарія** [ІМіСУ 1970: 723], пор. метафоричні ойконіми **Париж** (Од), **Америка** (Лв), **Берлін** (Лв). За певних соціально-ідеологічних обставин метафоричність явилась причиною їх загибелі: всі ці населені пункти з часом було перейменовано: **Париж**

> Веселий Кут [ІМіСУ 1969: 211]; **Америка** > Великий; **Берлін** > Хмельове [Реєстр: 91].

У топонімії США транстопонімна метафора зустрічається настільки часто, що сприймається не як оказіональний різновид найменування, а, радше, як узуальний номінаційний принцип. Місто **Одеса** в XIX ст. у США мало добру репутацію («large reputation», за словами Дж. Стьюарта) як крупний морський порт, з якого в різні країни везли пшеницю. Ця ознака лягла в основу метафоричної номінації кількох американських міст, які претендували на роль «пшеничного» центру, пор. назви міст **Odessa** (DE, MD, TX) та ін. [Stewart 1970: 338]. Назва **Єгипет** мала біблійські асоціації як країна, багата на хліб, що слугувало метафоричним мотивом для кількох найменувань. Н. п. **Egypt** (WV) назвали так із-за багатих врожаїв; н. п. **Egypt** (TX) назвали так, бо люди приїздили туди купувати зерно, як біблійський Яків їздив до Єгипту; н. п. **Egypt** (MS) був так названий завдяки різноманітним зерновим культурам, які там вирощували [Stewart 1970: 48]. Поселення, розташоване в пустелі, отримало метафоричну назву **Bagdad** (CA) [Stewart 1970: 32]. Невеличке село отримало назву **Alps** (NM) «Альпи», бо, на думку його мешканців, цей регіон нагадував Швейцарію [Stewart 1970: 11]. Місто **Nice** (CA) отримало назву в 1927 р., аналогічно до назви міста **Nice** «Ніцца» у Франції з причин гаданої подібності топографії [Stewart 1970: 327]. Н. п. **Genova** (TX) «Генуя» був метафорично так названий, бо його мешканці вважали, що клімат в їх місцевості нагадував клімат Італії, а точніше, Генуї [Stewart 1970: 178]. Село **Chinese Wall** (WY) «Китайська Стіна» отримало цю назву, бо скелясті утворення поблизу села нагадували формою Велику китайську стіну [Stewart 1970: 94]. У США завжди високо цінувалась освіта, і різні містечка з охотою приймали назву **Oxford** (за назвою університетського міста в Англії), щоб метафорично підкреслити, що в цьому поселенні живуть освічені люди, пор. **Oxford** (MD, MA, CT) [Stewart 1970: 351]. Метафоричну назву **Oxford** (OX, MS) отримали міста, які лише сподівалися в майбутньому мати університети [Stewart 1970: 352]. Н. п. **Cambridge** (MA) отримав цю назву в 1636 р., бо в ньому планувалося заснувати коледж [Stewart 1970: 73]. Метафоричну назву **Africa** отримували поселення з переважаючим темношкірим населенням, наприклад, в Огайо [Stewart 1970: 4]. Назву **Sodom** (ME) отримало невеличке село від своїх сусідів, які вважали мешканців цього поселення «дуже поганими» [Blevins: 151]. Залізнична станція в пустелі отримала метафоричну назву **Styx** (CA) за назвою річки, яка, за давньогрецькою міфологією, текла через пекло [Gudde: 377]. Поселення **Marathon** (FL) «Марафон» отримало цю метафоричну назву, бо під час будівництва залізниці робітників змушували працювати все швидше, «як на Марафоні» [Blevins: 71]. Місто **Bethpage** (NY) було так метафорично назване (за іменем біблійного села Bethpage), бо воно розташоване між двома поселен-

нями, які мали назви **Jericho** та **Jerusalem** (як і відповідні біблійні села) [Room 2006: 58].

Інколи в основу транстопонімної метафоричної номінації покладено різні мотиви. Ділянка землі вздовж річки Potomac була метафорично названа в 1663 р. **Rome** з певним гумористичним забарвленням. Кілька міст на початку XIX ст. метафорично були названі **Rome** з мотивів раннього американського патріотизму, від захоплення колишньою Римською республікою. Колишній **Fort Stanwix** був перейменований на **Rome** (NY) в 1819 р. на честь його «героїчного захисту». Конфігурація прилеглих скель, які чимось нагадували мешканцям поселення античні руїни, стала основним мотивом номінації його як **Rome** [Stewart 1970: 410]. Назва міста **Cairo** (IL) «Каїр» пов'язана з кількома метафоричними чинниками. Цією метафоричною назвою його мешканці намагались підкреслити велич свого міста; воно розташоване на річці Mississippi, яку метафорично називали **The Nile of America** «Ніл Америки»; цією назвою підкреслювали родючість землі, як у Єгипті [Stewart 1970: 70].

ТОПОНІМНІ ГІПЕРБОЛА, ЛІТОТА, ОКСЮМОРОН, ЕВФЕМІЗМИ ТА ДИСФЕМІЗМИ В ОНОМАСТИЧНИХ СИСТЕМАХ РІЗНИХ МОВ

ТОПОНІМНА ГІПЕРБОЛА

В мовознавстві *гіпербола* (гр. ὑπερβολή — 'перебільшення') — це слово або словесний зворот, в якому ознаки об'єкта подаються в надмірно перебільшеному вигляді для надання йому більшої виразності. О. О. Потебня писав, що «гіпербола є наслідком якогось сп'яніння в почуттях, що перешкоджає бачити речі в їхніх звичайних розмірах». В основі гіперболи завжди лежить елемент певної абсурдності, різкого протиставлення здоровому глузду або суспільному досвіду.

Суть *топонімної гіперболи* полягає в тому, що для називання географічних об'єктів залучаються апелятивні лексеми перебільшеної, не співвідносної з реаліями, семантики з метою увиразнення цих об'єктів, представлення їх в перебільшеному вигляді, в надмірі. До топонімної гіперболи зараховуємо такі назви річок, як **Прірва** [Стрижак 1967: 27], **Безодня** [Янко: 37]. Зазначимо, що топонім **Безодня** слугує як назва для численних озер, боліт, водойм, ям, наповнених водою, тощо [Сл. ММ 2006: 34], пор.: **Макарова Безодня** — назва урочища [Сл. ММ 2007: 58], назва озера **Чорна Безодня** [Сл. ММ 2007: 484], пор. назву ставка **Сенева Безодня** [Сл. ММ 2007: 330]. Пор. назву озера **Море** [Стрижак 1967: 25], назву річки **Червоне Море** [Сл. ММ 2007: 473], назву ставка **Океан** [Сл. ММ 2007: 139], в яких метафоричність назв переплітається з гіперболізмом. Українське поле має назву **Пустиня**, «бо там нічого не росте» [Сл. ММ 2007: 275]. Ліс біля кількох населених пунктів (Гута-Лісівська, Лісове і Цміни) має метафорично-гіперболичну назву **Море** [Сл. ММ 2007: 102]. Пагорб біля с. Невочин має метафорично-гіперболичну назву **Небо** (зі значенням 'щось високе', 'недосяжне') [Габорак 2008: 255].

Гіперболічні топоніми зафіксовані в ономастичних системах різних мов, пор. російські назви річок **Пропасть** [Топоров, Трубачев: 126], **Бездна**, назву озера **Бездон** [География: 363]. Гіпербола як номінаційний ономастичний принцип використовується в топонімії США, пор. назви озера **Ocean** (WY) і ставка **Ocean** (FL), назву озера **Bottomless Lake** (NM) «Бездонне озеро» [Stewart 1970: 56]. Найважливішу ріку Італії **По** (**Po**) раніше називали лігурійським словом **Bodincus**, що зна-

чило «Бездонна» [Everett: 418]. Назва річки **Hai**, що в Китаї, походить від китайського слова *hăi* 'море' [Room 2006: 156]. Назва озера в Китаї **Dalaï-nor** має гіперболічне походження і сягає монгольських слів *dalaï* 'океан' і *nor* 'озеро', тобто «Озеро, широке, мов океан» [Deroy & Multon: 129]. Прибайкальські буряти називають озеро **Байкал** метафорично **Байгаал-далай**, тобто «Водоймище, велике як море» [Мельхеев: 25]. Землепроходець Курбат Іванов в 1643 р. вийшов на берег Байкалу і назвав озеро так, як його називали евенки — **Лама** «Море» [Мельхеев: 25]. Дрібне, неглибоке озеро в Замбії має назву **Bangweulu**, яка перекладається з мови банту як 'велика вода' [Room 2006: 47].

Гіпербола як номінаційний принцип особливо популярна в ономастиці США. Одна з особливостей національного характеру американців полягає в їх намаганні бути всюди першими. Це виявляється в усіх напрямках, від масового будування хмарочосів до досягнень в науці, техніці або спорті чи в кількості автомобілів. Інколи ці претензії нічим не обґрунтовані. На топонімному рівні прагнення виглядати першими виявляється в офіційних прізвиськах міст і штатів, в яких у навмисно гіперболізованій формі йдеться, що дане місто є «всесвітньою столицею» в якійсь конкретній галузі. Невеличке місто **Crowley** (LA) має прізвисько **Rice Capital of the World** «Рисова столиця світу» [Shankle: 110], а місто **Tulsa** (OK) має прізвисько **Oil Capital of the World** «Нафтова столиця світу» [Shankle: 461]. Гіперболізація відзначена в багатьох прізвиськах американських міст. Місто **New Orleans** відоме під своїм гіперболізованим прізвиськом **Most Interesting City in the USA** «Найцікавіше місто в США» [Shankle: 315]. Мешканці міста **Savannah** (GA) дали йому прізвисько **America's Most Beautiful City** «Найпрекрасніше місто Америки» [Shankle: 401]. Невеличке селище рибалок гордо іменується **Atlantic City** (NJ) «Атлантичне місто» [Room 2006: 38].

ТРАНСТОПОНІМНА ГІПЕРБОЛА

Транстопонімна гіпербола полягає в тому, що невеличкі за розмірами географічні об'єкти отримують назви широко відомих крупних об'єктів. Невеличка річка, подібна до канави, має назву **Амур** [Сл. ММ 2006: 14]. Частина річки має назву **Кубань** [Сл. ММ 2006: 390]. Назву **Кавказ** має пагорб села Залужне [Сл. ММ 2006: 315]. Назву **Карпати** мають пагорби села Привітне [Сл. ММ 2006: 325]. Назву **Памір** має пагорб у м. Володимирі-Волинському, з якого взимку спускаються діти на санчатах [Сл. ММ 2007: 162]. У Росії маленький струмок отримує назву **Дон**, невеличке урочище називають **Альпи** [Печерских: 26]. У США невеличка річечка отримала транстопонімну гіперболічну назву **Volga** (IA) [Stewart 1970: 515], пор. ще транстопонімні гіперболічні

потамоніми — назви невеличких річок **Thames** (CT) «Темза» [Stewart 1970: 480], **Congo** (WV) [Stewart 1970: 110].

ТОПОНІМНА ЛІТОТА

У мовознавстві *літота* (гр. λιτότης — 'простота', 'помірність') — це слово або словесний зворот, в якому ознаки об'єкта подаються з надмірним їх применшуванням. *Топонімна літота* як ономастичний номінаційний принцип полягає в тому, що при номінації географічних об'єктів використовуються й онімізуються апелятивні лексеми зменшеної, здрібнілої семантики. Прикладами *гідронімної літоти* в українській топонімії можуть слугувати назва річки **Канава** [Горпинич: 219], назва озера **Лягушатник** [Сл. ММ 2007: 47] або назва ставка **Попова Яма** [Сл. ММ 2007: 252]. Прикладами гідронімної літоти в топонімії США можуть слугувати назви кількох річок **Shoal** (FL, Il, TN) < *shoal* 'мілководдя', назва річки **Platte** (NB) < французького слова *plat* 'мілководний' [Room 2006: 297], назва озера **Bathtub** (CA), що сягає апелятива *bathtub* 'ванна' [Gudde: 28]. Інший приклад гідронімної літоти — назва озера **Dot** (AK) (*dot* 'крапка', 'крихітна річ') [Alotta 1994: 503]. Пор. ще одну назву озера **Marsh** (MN) < *marsh* 'болото'.

Прикладом *оронімної літоти* є кількаразове використання апелятива *камінь* для найменування гори, пор. численні ороніми **Камінь** в Українських Карпатах [Габорак 2008: 157—158], а також назви гір **Вухатий Камінь** (1850 м.), **Дикий Камінь** (1437,6 м), **Писаний Камінь** (1221,4 м) [Габорак 2008: 81, 122, 280]. Пор. також назву гори **Каменець**, утворену від апелятива *каменець* 'щебінь', назву горба **Камінці** [Габорак 2008: 156, 157]. Назва гори **Купа** (1048,2 м) походить від апелятива *купа* з рядом зрозумілих значень, у тому числі 'підвищення на дорозі' [Габорак 2008: 201]. Назва гори **Плити** (2002 м) утворена від апелятива *плита* 'невеликий камінь (не обов'язково плоский)' [Габорак 2008: 291]. Гора **Потоки** має іншу назву **Скала** [Габорак 2008: 307]. Гора **Грегіт** (1472 м) має назву, що походить від апелятива *грегіт* 'скали'; 'місце, де дрібне каміння' [Габорак 2008: 114]. Назва гори **Хом** (1344 м) утворена семантичним шляхом від апелятива *хом* 'невелика полога гірка' [Габорак 2008: 392]. Назва гори **Буштул** (1691,2 м) походить від діалектного слова *бушта* 'великий кусок чого-небудь' та румунського суфікса-артикля *-ul* [Габорак 2008: 47]. Гора **Гомоля** отримала назву від апелятива *гомоля*, пор. рум. *holmul* 'пагорб', 'узгір'я' [Габорак 2008: 97]. Румунська за походженням назва гори **Кукул** (1539,4 м) має вихідне значення 'одинокий пагорб' [Габорак 2008: 200]. У російській топонімії назву **Поясовый Камень** мав Урал до XVIII ст. [География: 464], пор. назву гори **Денежкин Камень** на Північному Уралі [География: 161]. Прикладами оронімної літоти в топоні-

мії США виступають назви гір **Stone** (NC, TN) < *stone* 'камінь'. Апелятив *boulder* 'валун', 'брила', 'грудомаха' лежить в основі назви гори **Boulder** (CO) [Blevins: 52]. Апелятив *butte* 'крутий пагорб' використовується для найменування гори **Butte** (NV), апелятив *crag* 'скеля', 'стрімчак' лежить в основі назви гори **Crag** (ID). Пор. ще оронім **The Nubble** (CA) < *nubble* 'невелика грудка', 'шматочок' [Gudde: 264]. Іншим прикладом оронімної літоти виступають метафоричні назви невеликих височин на зразок **Pimple Hills** < *pimple* 'прищ', 'папула', 'вугор' [Stewart 1970: 372]. У назві стрімкої скелі **Cameo** (CO), що височить над селом, відобразився апелятив *cameo* 'камея' [Blevins: 51], це також оронімна літота, пов'язана з топонімною метафорою.

ТОПОНІМНІ ЕВФЕМІЗМИ

Евфемізмом (гр. εὐφημισμός — 'пом'якшений вираз') називається слово або словесний зворот, що вживається для пом'якшеного позначення певних предметів, для заміни грубих або різких слів і виразів м'якшими. Існують різні причини заміни прямої назви об'єктів непрямим, прихованим, пом'якшеним, ввічливим їх позначенням. Одне із джерел евфемізмів — мовне табу. Евфемізми виконують різноманітні функції. Одна з них — магічно-забобонна, обумовлена вірою в те, що заміною слова можна впливати на явище, яке воно позначає. Інша функція — пом'якшувально-меліоративна, яка зумовлена мотивами ввічливості, етикету. Існують й інші функції використання евфемізмів. Всі вони знаходять своє відбиття в ономастичній сфері.

Ономастичні евфемізми і, перш за все, *топонімні евфемізми* мають за мету обхід мовних табу на використання в топонімії певних лексем або викликані мотивами ввічливості. Гідронім **Десна**, яким називають кілька річок, наприклад ліву притоку Дніпра, ліву притоку Південного Бугу, сягає старослов'янського слова *деснъ* 'правий'. На думку М. Фасмера, ця назва використана як евфемізм із значенням 'лівий' [Фасмер I: 506]. Як відомо, слово *лівий* у багатьох мовах має негативне значення, зокрема, в англійській мові слово *sinister* має значення 'лівий', а також 'злий, поганий', 'зловісний'; французьке слово *gauche* має значення 'лівий', а також 'незграбний', норвезьке слово *venstrehandsarbeid* 'ліва робота' має значення 'що-небудь, зроблене незадовільно'. Діалектну назву пелагоніма *Чорне море* — рос. **Святое море** М. Фасмер кваліфікує як «можливо евфемістичну назву» [Фасмер IV: 345], так само, як антична назва **Понтос Евксейнос** («Гостинне море») — евфемізм порівняно з більш стародавньою назвою **Понтос Аксейнос** «Негостинне море»), в основі якої — дав.-іран. **axšaēna-*, авест. *axšaēna-* 'темне' [див. про це: Фасмер IV: 345]. В оронімній назві *гора* **Біса** [Габорак 2008: 29] спостерігаємо евфемістичне використання слова *біс* замість 'чорт'. Пор. назву поля **Бісове Поле** біля

с. Ризничі — поле, на якому нічого не росте, пор. також назву болота **Бісово** [Сл. ММ 2006: 54].

Серед евфемістичних топонімних назв у США звернімо увагу на такі. Дж. Стюарт зараховує до евфемізмів топонімізовану лексему *lady*, якою натякають на жіночі статеві органи. Як приклад топонімного евфемізму Дж. Стюарт наводить назву каньйону **Ladies Canyon** (CA) [Stewart 1970: 247]. Назва стрімкої скелі **Rooster** (OR) «Півень» має евфемістичний натяк фалічного характеру, пор. значення фалоса в слові *cock* 'півень' [Stewart 1970: 410]. В топонімній назві **Pizzlewig Creek** (CA) компонент **Pizzle-** походить від евфемістичного слова із значеннями 'пеніс' та 'статеві стосунки', 'зносини' і вся назва сприймається як прихована непристойність [Stewart 1970: 375]. Топонімна назва **Whorehouse Meadow** (OR) «Лука будинку шльондри» була замінена евфемістичною назвою **Naughty Girl Meadow** «Лука неслухняної, капризної дівчини» [Gallant: 198]. Е. Гудде пише, що назви річок **Coquette Creek** «Річка Кокетки», численні назви річок типу **Lady Creek** «Річка Леді», **Squaw Creek** «Річка (індіанської) жінки», а також **Coquette Falls** (CA) «Водоспад Кокетки» виникли як евфемізми на позначення жінок певної поведінки [Gudde: 90].

Інші приклади топонімних евфемізмів. При називанні однієї скелі номінатори спочатку використали слово *bull* 'бик', але ця лексема здалася їм занадто брутальною і вони скористалися пом'якшеною евфемістичною формою **Man Cow Rock** (CA) «Скеля чоловіка корови» [Stewart 1970: 410]. Назва міста **Bull Town** (TX) «Бичаче місто» була замінена більш «елегантною», евфемістичною назвою **Bovina** (латинський дериват із приблизно схожим за семантикою словом) [Stewart 1970: 56]. В іншому разі назву озера **Devils Lake** «Озеро диявола» замінили на евфемістичне **Delake** (OR) (тобто **D-lake**) [Stewart 1970: 132]. Саме слово *диявол* часто має жартівливі евфемізми на зразок **Old Harry, Old Nick**.

Лексема *shit* 'кал', 'гівно', хоч і має колоквіальне поширення і використовується в народних найменуваннях, в офіційній топонімній номенклатурі сприймається як інвективна (тобто «непристойна») назва, підлягає безумовному табуюванню й евфемістичній заміні, на зразок **Dung Creek** (MD), **Dung Thorofare** (NJ), **Dunghill** (MD) — від *dung* 'кізяк', 'гній' [Stewart 1970: 144]. Скальне утворення, яке мало назву **Shithouse Mountains**, почали називати з евфемістичних причин **S. H. Mountains** (AZ), коли туди прибули жінки [Stewart 1970: 436]. З евфемістичних міркувань назву річки **Sushitna** (що індіанською мовою означає «Піщана річка») замінили на **Susitna** [Stewart 1970: 466]. Слово *nasty* в назвах річок частіше зустрічається не в прямому значенні, вказуючи на неприємний запах води чи замулені береги, а швидше це евфемізм на позначення того, що береги річки забруднені більше, ніж зазвичай, екскрементами, пор. **Nasty Creek** (SD) [Stewart 1970: 319]. Назва річки **Aromatic Creek** (MO) < *aromatic* 'ароматич-

ний', 'благовонний' виступає як евфемістична заміна назви **Stinking Creek** «Смердюча річка» [Stewart 1970: 23].

Назва ручаю **Hammam Lif** < **Hammam en Alf** у Тунісі перекладається як «Ванна носів» < араб. *hammān* '(гаряча) ванна'. Семантема *ніс* використовується тут з евфемістичною метою замість семантеми *пеніс*. Ручай має репутацію лікування сифілісу [Everett: 205]. Острів **Lingga** в Індонезії недалеко від Сінгапуру отримав цю назву за назвою гори, яка своїми обрисами нагадує гігантський фалос. Із евфемістичних причин вживають санскритське слово з цим значенням *-linga* [Room 2006: 220].

Французьке поселення **Bonchamp-lès-Laval** у XI ст. мало назву **de Malo Campo** «Погане поле», потім, в 1241р., з евфемістичних причин назву було замінено на **de Bono Campo** «Добре поле» [Dauzat 1963: 94]. З евфемістичних причин назву поселення, розташованого біля гірського проходу через Піренеї, **Malpas** «Поганий прохід» в 1122 р. замінили на **Bompas**, пов'язану з лат. *bonum passum* «Добрий прохід» [Dauzat 1963: 94]. Назву поселення **Malum Stabulum** в 1288 р. замінили на **de Bono Stabulo**, його сучасна назва **Bonnétable** < франц. *bonne étable* 'добре стійло', 'добрий хлів', 'місце, сприятливе для розведення худоби' [Dauzat 1963: 95]. Сучасне поселення **Bonnefamille** < франц. *bonne* 'добра', *famille* 'родина' в X ст. мало назву **Minuta Familia** [Dauzat 1963: 95]. Назва італійського поселення **Schiavi di Formicola** з часом перетворилась на **Liberi di Formicola**, а з 1862 р., коли **Formicola** стала автономною комуною, в **Liberi**. Заміна компонента **Schiavi** «Раби» на **Liberi** «Вільні» була викликана евфемістичними мотивами. Проте сама назва **Schiavi** вказувала не на соціальний статус мешканців поселення, а на його етнічний склад (слово **Schiavi** вживалося в значенні **Slavi** «Слов'яни» і було пізніше переосмислено) [Queirazza: 267].

Окремо можна виділити ономастичні евфемізми на позначення *наркотичних речовин* у лексиці американців. Евфемістичні субститути на позначення наркотичних речовин у лексичній сфері американців настільки численні та різноманітні, що складають специфічну метамову. Окремий прошарок цієї метамови становлять евфемізми-оніми. Одну з таких евфемістичних груп складають хороніми в атрибутивній формі, які називають країну, що виробляє наркотики. Найбільше хоронімних субститутів мають евфемістичні позначення маріхуани. Маріхуана, яку вирощують на Гавайях, має назву **Hawaiian sunshine** «Гавайське сонячне сяйво» [Spears: 175]. Міцну, сильнодіючу маріхуану з Колумбії називають **Colombian gold** «Колумбійське золото» [Spears: 76]. Маріхуана, яку привозять з Центральної Африки, має назву **Conga** (з кінцевим *-a*) [Spears, 78]. Інша назва — **African black** «Чорна африканська» [Spears: 3]. В'єтнамську чорну міцну маріхуану називають **Nam black** «(В'єт)намська чорна», або **Nam weed** «(В'єт)намський тютюн» [Spears: 250]. Маріхуана з Камбоджі має назву **Cambodian**

red «Камбоджійська червона» [Spears: 60], а та, що вирощують в Індії, називається **Indian hay** «Індійське сіно» [Spears: 195]. Низькосортну маріхуану з Мексики називають **Mexican bush** «Мексиканський чагарник», або **Mexican mud** «Мексиканський бруд» [Spears: 240]. Героїн, що завозять із Китаю, називається **Chinese red** «Китайський червоний», інший сорт має назву **China white** «Китайський білий» [Spears: 68]. Суміш маріхуани та опіуму отримала назву **Thaistick** «Тайська паличка» [Spears: 393].

Інколи евфемістичним субститутом назв наркотичних речовин виступають ойконіми в атрибутивній формі, пор. назву різновиду маріхуани — **Texas tea** «Техаський чай» [Spears: 393]. Назву **San Francisco bomb** «Сан-Франциська бомба» має суміш героїну, кокаїну та ЛСД [Spears: 318]. Інша назва цієї суміші — **Frisco speedball** [Spears: 134]. Один із різновидів кокаїну має назву **California cornflakes** «Каліфорнійський корнфлекс» [Spears: 60]. Словами **Gainsville green** називають маріхуану з міста Gainsville, Каліфорнія [Spears: 138]. Міцну коричнювату маріхуану з Мексики називають **Acapulco gold** «Золото Акапульки» [Spears: 1]. Маріхуана з Перу має назву **Machu Pichu** (за назвою старовинного міста інків) [Spears: 232].

Іншу групу складають евфемістичні субститути назв наркотичних речовин відантропонімного характеру на основі деякої звукової подібності. Антропоніми типу **Mary, Mary Jane, Mary Warner** тощо виступають субститутами маріхуани, звідки виникають різноманітні речення, побудовані на грі слів, пор. *I can't live another day without Mary* «Я не в змозі прожити жодного дня без Мару (тобто без маріхуани)»; або: *Does Mary Warner live here?* «Тут живе Мару Warner?» (тобто «У вас є маріхуана?») [Глазунов: 429]. Особові імена типу **Henry, Harry** евфемістично використовуються на позначення героїну, пор. *She said she was going to spend the evening with Harry* «Вона сказала, що планує провести вечір з Наггу» (тобто «прийняти увечері дозу героїну») [Глазунов: 320]. Наведеними прикладами далеко не вичерпується ця тема, що віддзеркалює певні аспекти життя суспільства в США.

Ще один різновид евфемізмів — заміна широко відомих лайливих виразів фонетично схожими, але евфемістичними. Зокрема, замість широко вживаної у Франції лайки *barbe Dieu!* «борода Бога» використовується евфемістичне *barbedienne*, звідки прізвище **Barbedienne** [Dauzat 1951: 25].

ТОПОНІМНІ ДИСФЕМІЗМИ

Дисфемізм (ісп. *disfemismo*) — троп, протилежний евфемізмові, який полягає у вживанні замість емоційно і стилістично нейтрального слова чи виразу більш грубого, вульгарного. Ономастика не залишається осторонь і такого різновиду лексикологічних засобів, викорис-

товуючи онімні одиниці з негативним конотаціями, лайливі, образливі, зневажливі слова. В пропріальній лексиці антонімічними топонімним евфемізмам виступають *топонімні дисфемізми* — оніми, твірна основа яких — згрубілі, образливі слова замість емоційно та стилістично нейтральних.

В українському топоніміконі дисфемістичні назви трапляються на неофіційному, побутово-розмовному рівні. Від образливої лексеми *кацап* 'росіянин' утворені такі топонімні назви, як, наприклад, назва кутка **Кацапи** (с. Заріччя), жителі якої розмовляють російською мовою, або рів **Кацапівський** (с. Дубище), де жили росіяни [Сл. ММ 2006: 327]. Назви кутка **Москалівщина**, лісу **Москалики**, полів **Москалики**, **Москалівка** пов'язані з перебуванням або проживанням там росіян [Сл. ММ 2007: 103]. Дисфемізмами є назва кутка **Лахи**, назва села **Ляхи**, а також назви кутків **Ляхів**, **Ляхівщина**, де жили поляки [Сл. ММ 2007: 7, 48]. Топонімними дисфемізмами виступають назви лісів **Жиди**, **Жидики**, де колись жили євреї, назва кутка **Жидівщина** н. п. Пожарки, де колись жили євреї [Сл. ММ 2006: 249, 250]. Деякі дисфемізми мають місцевий, локальний характер, що відбивається в топонімії. Так, куток **Кузюряни** села Мотоль має таку назву, бо там жили італійці, на яких казали *кузюрани* [Сл. ММ 2006: 392].

Образливі назви зі словом *куркуль*, яким називають багатих людей, пор. назву поля **Куркуль**, на якому жив заможний чоловік, урочище **Куркулівщина**, куток **Куркульський** (с. Копачівка), де живуть багаті люди [Сл. ММ 2006: 399]. Пор. назву поля **Кулачок** — демінутив від рос. *кулак* 'куркуль' [Сл. ММ 2006: 393] з тією ж пейоративною доонімною семантикою. Дисфемізмом виступає неофіційна назва району **Буржуйський** (м. Новоминськ), де живуть заможні люди [Сл. ММ 2006: 79]. Вулиця **Мусорка** м. Ківерці так називається, бо там розташована міліція [Сл. ММ 2007: 109].

Ономастика США багата на топонімні дисфемізми, які утворені від образливих, презирливих апелятивних прізвиськ представників етнічних груп не англосаксонського походження. Прикладом топонімних дисфемізмів виступають власні географічні назви з компонентом **Nigger** — від зневажливого прізвиська афроамериканців, пор. **Nigger Mesa** (NM), а також численні метафоричні назви оронімних об'єктів на зразок **Niggerhead Mountain** «Гора негритянської голови» [Stewart 1970: 322]. Топоніми з компонентом **Jim Crow** також мають дисфемістичну референцію до осіб афроамериканського походження < *crow* 'ворона', пор. **Jim Crow Creek, Jim Crow Canyon, Jim Crow Ravine** [Gudde: 184]. Деякі топонімні назви в США з компонентом **Buck** сягають апелятива *buck* — презирливого позначення чоловіка-індіанця [Stewart 1970: 63]. Презирливим словом на позначення жінки-індіанки в США слугує лексема *squaw*, звідки численні топонімні дисфемізми: **Squaw Valley, Squaw Creek, Squaw Canyon, Squaw Hill, Squaw Hollow** (CA) [Gudde: 372]. Існують ще такі топо-

німні дисфемізми з цим презирливим прізвиськом, як **Squaw Dome**, **Squaw Leap**, **Squaw Tank**, **Squaw Tits**, **Squaw Rock**, **Squaw Peak** [Gudde: 372—373]. Презирливо-зневажливим звучить слово *papoose* зі значенням 'індіанська дитина'. Його також зафіксовано в ряді топонімів на зразок **Papoose Canyon** (CA) [Gudde: 281]. Треба зазначити, що не завжди слова, які зараз звучать як дисфемізми, мали зневажливе, презирливе, образливе значення. Вони могли мати нейтральне конотативне значення.

Дисфемізми, як і численні інші мовні категорії, — категорія історична. В сучасному суспільстві в різних країнах європейської культури існує чітка тенденція вилучати дисфемістичні назви з топонімного обігу, замінювати їх на стилістично нейтральні, необразливі назви.

ТОПОНІМНІ ОКСЮМОРОНИ

Оксюморон (гр. οξόμωρον букв. 'дотепно-безглузде', тобто 'нісенітниця') — це мовна фігура, що поєднує протилежні за змістом, контрастні поняття, зведення слів або словосполучень, значення яких взаємовиключає одне одного, створюючи ефект смислового парадоксу на зразок *живий труп*; *страшенно вродливий*; *палючий холод*; *молодий старик*; *правдива казка*. До *топонімних оксюморонів* належать такі власні назви об'єктів, в яких поєднується те, що не мало б поєднуватися, що семантично несумісне. Пор. українські гідронімні оксюморони — назви річок **Суха Вода**, **Суха Річка**, **Сухий Потік** (8 назв) [СГУ: 543, 545, 548].

«Одним із найкращих оксюморонів» називає Р. Алота американський топонім **Dry Tavern** (PA) «Суха Таверна», тобто «Таверна, в якій не п'ють горілчані вироби» [Alotta 1992: 152]. Прикметник *dry* в американській розмовній мові має значення 'що підтримує сухий закон', пор. *dry town* 'місто, в якому заборонено продаж спиртних напоїв'. У Римі є винний магазин, який має назву **Enoteca Bevilacqua**; автор джерела перекладає цю назву англійською як *the Drinkwater Wineshop* тобто «Винна лавка Пийводу» [Italian Surnames F&S].

Топонімні оксюморони — це своєрідні метафоричні дескрипції. В оксюморонах-метафорах буквальне значення слів замінено їх метафоричним значенням. Буквальне значення топонімів-оксюморонів містить загадку, їх ономастичне метафоричне значення містить розгадку. В топонімних оксюморонах замість аналогії маємо логічний абсурд. Саме логічний абсурд примушує відмовитися від звичного розуміння слів, що складають назву, та, напружуючи мислення, шукати їх інтерпретацію в спектрі їх конотацій. По суті, метафора — це відхилення від норми. Оксюморон у цьому розумінні — найвищий ступінь розвитку метафори. Топонімний оксюморон — це не просто відхилення від прийнятої топонімної норми, а таке відхилення, яке має свою

мотивацію, своє пояснення і, таким чином, є не чимось абсурдним, а припустимим, прийнятим, що вписується в норми топонімії. Такі «дивацькі» оксюморонні топонімні назви, як назва озера **Vieux Desert** (MI) (франц. «Стара пустеля») або назва озера **Dry Wood** (MI) «Сухий ліс», мають певну мотивацію, свій зміст, свою розгадку.

Серед антропонімної лексики оксюморони зустрічаються як поодинокі утворення, пор. турецький антропонімний оксюморон: **Afet** «Катастрофічно прекрасна» [Turkish N&M].

РОЗДІЛ V

ІНШІ ПРИНЦИПИ ПРОПРІАЛЬНОЇ НОМІНАЦІЇ В ОНОМАСТИЧНИХ СИСТЕМАХ РІЗНИХ МОВ

ОНОМАСТИЧНИЙ ДЕСКРИПТИВІЗМ ЯК ПРИНЦИП ПРОПРІАЛЬНОЇ НОМІНАЦІЇ

Ономастичні синекдоха, метонімія, метафора тощо становлять собою важливі принципи пропріальної номінації. Проте онімотворення не обмежується ними. Існують численні інші номінаційні принципи. Одним із них виступає *ономастичний дескриптивізм. Ономастичні дескриптиви* виникають як результат специфічного номінаційного процесу, суть якого полягає в ідентифікації конкретного об'єкта шляхом перетворення його описового позначення у власну назву або при онімізації опису довкілля, де розташований об'єкт. Цей принцип — один із найстаріших і найрозповсюдженіших принципів номінації. Дескриптивні найменування можна назвати *суперлінгвістичними*, бо, попри різницю в лексичному складі та граматиці, загальна ідея розрізнювати об'єкти, вказуючи на їх характеристичні особливості, властива, як здається, всім мовам світу. Особливо топонімні дескриптиви властиві найменуванням природних об'єктів.

Треба особливо підкреслити, що принцип ономастичного дескриптивізму тісно пов'язаний з іншими принципами пропріальної номінації, зокрема принципами ономастичної синекдохи, ономастичної метонімії тощо.

Дескриптиви, залежно від ознаки, що лежить в основі найменування, входять до складу однієї з кількох груп. Одну з них складають дескриптиви, утворені за *ознакою почуттів*. Цілком природно, що топонімні назви виникають від сенсорних вражень. Слухові враження, дуже важливі самі по собі, в процесах ономастичної номінації займають незначне місце, пор. українські потамоніми **Говірка**, **Гримуча**, **Гримучий**, **Шепіт**, **Шепіток**, **Шипіт** [СГУ: 144, 155, 620, 622]; амер. **Roaring Springs** «Джерело, що шумить» (AR, OR, TX), **Roaring Mountin** (WY) «Гора, що реве», **Talking Rock** (GA) «Скеля, що говорить» [Stewart 1970: 407, 471].

Незначну питому вагу мають також назви, утворені від відчуттів смаку, на зразок українських гідронімів **Солодка**, **Солоне Озеро** [СГУ: 516, 518]. Топоніми США з компонентом **Sweet** «Солодкий» найчастіше позначають джерело або невелику річку типу **Sweetwater** «Солодка

вода» та мають індикативну функцію, вказуючи, що це питна вода. Таке ж значення має компонент **Fresh** «Свіжий»: **Freshwater** «Свіжа вода» [Stewart 1970: 172]. Назва **Sweet Grass** (MT) «Солодка трава» виступає індикатором того, що тут росте трава, яку полюбляє худоба [Stewart 1970: 468]. Гідроніми **Bitter Creek** «Гірка річка», **Bitter Lake** «Гірке озеро», **Bitterwater Creek** «Річка з гіркою водою», **Bittersweet Creek** (SD) «Гіркосолодка річка» також вказують на смак води [Stewart 1970: 48]. Топоніми на зразок **Salt Lake** «Солоне озеро», **Great Salt Lake** «Велике солоне озеро», **Salt Lake City** «Місто солоного озера» пов'язані з відповідним смаком води, пор. ще **Salt Lick** < *lick* 'лизати', 'облизувати'. Річка **Salt River** (AZ) буває солонуватою, коли вона майже пересихає [Stewart 1970: 420, 421].

Деякі топонімні дескриптиви пов'язані з позначенням запаху, укр. **Вонючка**, **Гнила Річка** [СГУ: 121, 140]; амер. **Stinking Spring** (CO) «Джерело, що смердить», **Stinkingwater Creek** (NB), **Stinkwater Creek** (OR) «Річка із смердячою водою» [Stewart 1970: 461].

Серед усіх відчуттів для людини найважливіші зорові враження. Окремі групи назв складають топоніми, утворені за ознакою розміру, кольору, конфігурації, матеріалу і под.

Дескриптивні найменування бувають *прямими*, коли вони безпосередньо описують об'єкт, що підлягає найменуванню, і *непрямими*, коли об'єкт описується опосередковано. Пор. прямі топонімні дескриптиви: українські лімноніми **Довге Озеро**, **Криве Озеро** [СГУ: 177, 285], потамоніми **Біла Вода**, **Біла Річка**, **Білий Потік**, **Велика Річка**, **Глибокий Потік**, **Добра Вода**, **Жовті Води**, **Чорна Вода** [СГУ: 53, 87, 136, 174, 197, 610].

Якісний показник, що лежить в основі ономастичних дескриптивів, може бути постійним, напівпостійним, періодичним, а то й одноразовим. Потік **Студений** (а їх одинадцять на Україні) [СГУ: 536], напевно, не однаково студений весь рік. Пор. аналогічні за сенсом топоніми в США, численні **Coldwater** «Холодна вода», а також **Cold Mountain** (CA) «Холодна гора», (назва гори, яка розташована поблизу каньйону **Cold Canyon** «Холодний каньйон»), **Cold Harbour** (VA) «Холодна гавань» [Stewart 1970: 105]. Річка **Тепла** може мати дескриптивне значення як річка, що не замерзає взимку [СГУ: 557]. У топонімії США дескриптивний компонент **Warm** «Теплий» найчастіше використовується з компонентом **Spring** «Джерело», подекуди зустрічаються топоніми на зразок **Warm Lake** «Тепле озеро», **Warm Creek** «Тепла річка», пор. ще гідронім **Warm Springs Creek** (ID) «Річка теплих джерел» [Stewart 1970: 521]. Річка **Суха**, певно, не завжди пересихає, проте саме цей показник ліг в основу майже дев'яноста потамонімів України [СГУ: 542]. Здається, що така сила-силенна ідентичних дескриптивів зменшує їх дистинктивну силу. Проте номінаторів, які давали назву на конкретній території, мало це турбувало, що ономастично цілком виправдано: ідентичні назви існують за сотні кілометрів

одна від одної. В топонімії США налічується кілька сотень дескриптивних топонімів із компонентом **Dry** «Сухий», найчастіше це назви річок, рідше — озер, інколи назви, пов'язані з дією морських відливів, наприклад, **Dry Bay** (АК) «Суха затока» [Stewart 1970: 142].

Прикладом непрямих топонімних дескриптивів може слугувати італійський топонім **Occhiobello**, який сягає словосполучення *occhio bello*, букв. «Красиве око» на позначення чарівної місцевості [Queirazza: 347]. Інший приклад непрямих дескриптивів — назва місцевості в Італії, що розташована на височині — **Premilcuore**. Цей топонім походить від словосполучення італ. *premere il cuore* < *premere* 'давити', 'натискувати', 'напружувати' та *il cuore* 'серце'. Підйом на цю місцевість потребує значних фізичних зусиль [Queirazza: 414].

Окрему семантичну групу становлять власні географічні імена, які ми називаємо *попереджуючими топонімами*. Певні назви виступають як специфічні мовні знаки, що характеризують об'єкт і водночас попереджують людей про специфіку, а то й пряму небезпеку, пов'язану з об'єктом, що отримує назву.

Назва гори **Стрімка** утворена шляхом субстантивації та онімізації прикметника *стрімка* 'дуже крута, майже прямовисна' [Габорак 2008: 368]. У цьому оронімі дескриптивно-номінативна функція поєднується з попереджувальною. Аналогічні функції виконують ороніми **Блудний** < *блудний* 'важкодоступний'; 'на якому легко заблудити', **Ворожний** < *ворожний* 'ворожий'; 'який таїть небезпеку'; 'важкодоступний', **Прикра** < *прикра* перен. 'крута', 'стрімка, 'важкодоступна' [Габорак 2008: 30, 78, 310]. Попереджувальну функцію мають такі гірські назви, як **Облаз** < *облаз* 'обрив', 'круча', **Поганець** < *поганець* 'той, що викликає огиду, відразу зовнішнім видом', 'важкодоступний' [Габорак 2008: 261, 294]. Назва гори **Шибениця** в Карпатах утворена від апелятива *шибениця* з переносним значенням 'крута, стрімка гора, що таїть небезпеку' [Габорак 2008: 413].

Назва села **Маловодне** (Днц) може свідчити про те, що в цій місцевості мало природних водних джерел. Ще більш красномовними попереджуючими топонімними індикаторами про недостатність водних ресурсів виступають ойконіми **Безводівка** (Пл, Чрг), **Безводне** (Вн, Мк, Хрс), **Безводня** (Крв). Американський лімнонім **Danger Lake** (MN) «Озеро небезпеки» своєю внутрішньою формою попереджував про небезпечність перетину озера взимку через стан льоду. Пор. інший попереджуючий топонім **Danger Point** (АК) «Небезпечний пункт» [Stewart 1970: 127]. З часом ці назви, а також ряд інших, аналогічних, було замінено іншими, з більш заспокійливою внутрішньою формою. Проте деякі назви з попереджувальною семантикою збереглися, наприклад, **Dangerous Rock** (WA) «Небезпечна скеля» [Stewart 1970: 127]. Невеличке поселення в горах, куди можна було дістатися лише пішки, мало назву **Caution** (CA) < *caution* 'застереження', 'обережність', пор. також *caution!* 'бережись!' [Gudde: 46]. Японський риф

Кітакунітаосі (*Хоккоку-таосі*) «Згубник північних суден» має таку назву, бо об нього часто розбивались кораблі, що йшли з північних провінцій Японії [Комментарии]. Це не стільки дескриптивна, скільки попереджувальна назва.

Непрямі ономастичні дескриптиви виконують не лише звичайні пропріальні функції. Вони насичені різноманітною додатковою інформацією, цікавою з точки зору когнітивної ономастики. Інколи ця інформація передається в незвичній, нестандартній формі. Серед різновидів непрямих дескриптивів виокремимо ті, що несуть семантику застереження, подібно до описаних вище прямих попереджувальних назв. У 1775 р. іспанська експедиція назвала одну із скель, що виступають в морі і небезпечні для морських суден, **Quitasueno**, тобто «Покинь спати», «Прокинься» [Stewart 1970: 396]. Група інших скель у морі отримала попереджуючу назву, яка зараз зафіксована на картах як **Alargate Rocks** [Stewart 1970: 6]. Перше слово цієї назви можна перекласти з іспанської як «Обійдіть стороною». Попереджуючою назвою виступає також назва скель **Abreojo Rocks** (АК) < ісп. *abre ojo* буквально «Відкрий око», як попередження мореплавцям [Stewart 1970: 2]. Кілька крутих каньйонів та глибоких ярів у США отримали назву **Breakneck** «Зламай шию», пор. також **Breakneck Canyon** (CA), **Breakneck Creek** (CA) [Gudde: 46], назву горба **Break Neck Hill** (WA), назву водоспаду **Break Leg Falls** «Зламай ногу» [Blevins: 124], а також назву горба **Breakheart** (RI) «Розірви серце» [Stewart 1970: 58]. Назва гори **Headforemost Mountain** (VA) «Головою вперед» — дескриптивно-попереджувальна, вона інформує про небезпеку її стрімких схилів [Stewart 1970: 201]. Численні топоніми на зразок **Jump-Off**, **The Jump-Off**, а також **Jump-Off Creek** (CA), **Jumpoff Joe Creek** (OR) — від дієслова *jump-off* 'стрибнути', 'зіскочити', 'зірватися' виступають як індикатори небезпеки крутих схилів, з яких легко зірватися [Stewart 1970: 231]. Назва піку **Peril** (АК) < *peril* 'небезпека', 'ризик' виконує попереджувальну функцію, повідомляючи про небезпеку під час сходження на нього через круті схили. Вузький пролив **Peril Strait** (АК) так назвали, бо там гинули люди, які їли отруєнні мідії [Stewart 1970: 368]. Назва джерела **Headache Spring** (CA) «Джерело головної болі» попереджує про неприємні наслідки від споживання води з нього [Stewart 1970: 201].

Значну семантичну групу становлять *локативні топонімні дескриптиви* та *топоніми-орієнтири*, внутрішня форма яких пов'язана з вказівкою на місцезнаходженням об'єкта. Географічні назви цієї лексико-семантичної групи найбільш притаманні мікротопонімній сфері. Кутки н. п. *Серхів*, *Фусів* мають назву **Застав**, куток с. *Оса* має назву **За ставком**, куток м. *Броди* має назву **Заставки**, куток н. п. *Устилуг* називається **Заставне**, а куток с. *Судче* називається **Заставоче**, бо всі вони знаходяться за ставком [Сл. ММ 2006: 293, 294].

Загалом дескриптивний номінаційний принцип більше розповсюджений у топонімних системах народів, що знаходяться на відносно нижчому рівні розвитку, ніж у топонімії розвинених цивілізацій.

У Новій Зеландії певна частина географічних назв утворена на основі слів аборигенної мови маорі. Зокрема, автохтонне населення Нової Зеландії називає свою батьківщину **Aotearoa**, що в перекладі з маорі значить '(Країна) довгої білої хмари' < *ao* 'хмара', *tea* 'білий', *roa* 'довгий'. (Всі географічні назви Нової Зеландії в цьому розділі запозичені з джерела List of New Zealand place names and their meanings. Див.: [List New Zealand]). Топонім **Akaroa-Kai Tahu** перекладається як «Довга гавань», а **Aramoana** — «Шлях до (або поруч) моря». Назва морської затоки **Hauraki** на маорі значить «Північний вітер». Назва затоки **Pukerua** складається з основ двох слів: *puke* 'пагорб' та *rua* 'два': затока розташована в сідловині між двома горбами. Озеро **Te Anau** отримало назву за назвою печери **Te Ana-au** «Печера водного виру», «Печера закрученої води». Назва **Maungati** має доонімне значення «Гора капустяного дерева». Невідомі номінаційні асоціації обумовили появу назви **Moeraki**, яку найчастіше перекладають як «Сонне небо». Топонім **Rakiura** складається з основ двох слів: *raki* 'небо' та *ura* 'червоний' з референцією на вечірні зорі в цій місцевості. Назва річки **Taieri**, можливо, походить від двох слів: *tai* 'море', 'приплив' та *ari*. Слово *ari* має кілька значень, зокрема 'різновид акул' або 'місяць на одинадцятий день'. Топонім **Te Awamatu** перекладається як «Кінець річки». Буквальне значення назви **Te Raekaihau** мовою маорі «Мис, що їсть вітер». Назва **Tiniroto** перекладається як «Багато озер». Назва річки **Waikato** на маорі значить «Вода, що тече», а назва річки **Waipori** — від слів *wai* 'вода' та *pōuri* 'темна'.

Дескриптивний номінаційний принцип важливий в аборигенній топонімії народів Австралії. Назва австралійського міста **Terrigal** від аборигенного слова із значенням 'місце маленьких пташок', а назва міста **Traralgon** має доонімне значення мовою аборигенів «Річка маленьких рибок» [TAE v. 6: 78, 144]. Назва австралійського міста **Tallangatta** пов'язана зі словом із значенням 'багато дерев' [TAE v. 6: 36]. Взагалі, автохтонні топонімні системи аборигенних спільнот вельми багаті на різноманітні описові конструкції. Виокремлюються топонімні дескриптиви, що відбивають природне довкілля, бо аборигени ближчі до природи і сильніше залежать від природних явищ. Аборигенні назви завжди позначають невеличкі за розмірами природні об'єкти. Крупні об'єкти лежали поза межами прагматичних інтересів мешканців і не отримували назви. Назви гірських кряжів, довгих річок загалом не були життєво необхідними аборигенам. Це — результат абстрагованого топонімного мислення, властивого носіям більш розвинутих цивілізацій.

Від первинних дескриптивів шляхом метонімічного переносу утворились численні назви населених пунктів. Назва австралійського населеного пункту **Tibooburra** перекладається як «Купа гранітних скель»

[TAE v. 6: 95], а назва міста **Molong** перекладається як «Місце скель» [TAE v. 4: 219]. Назва поселення **Warialda** виникла із дескриптивного позначення «Місце дикого меду» [TAE v. 5: 246]. Назва міста **Urunga** має первинне значення «Довге біле узмор'я» [TAE v. 6: 190]. Назва міста **Wongan Hills** походить від топоніма **Wongan Catta** «Горби, що розмовляють» [TAE v. 6: 354]. А назва **Moonta** < *moonterra* перекладається як «Місце, де непрохідний чагарник» [TAE v. 4: 225]. До складу австралійських топонімних дескриптивів часто залучаються слова гідрографічної семантики, пор. назву річки **Murrumbidgee** «Велика вода» [TAE v. 4: 261]. Місто **Queanbeyan** розташоване біля річки з цією ж назвою, що перекладається як «Чиста вода» [TAE v. 5: 140], пор. ще назву міста **Narooma** < **Noorooma** «Блакитна вода» [TAE v. 4: 280].

В умовах маловодності материка наявність води була особливо важливим фактором, звідки численні описові назви на зразок топонімів **Woy Woy** «Глибока вода», або «Багато води» [TAE v. 6: 429], **Walgett** «Місце, де зустрічаються води» [TAE v. 6: 236], **Marceba** «Місце, де зустрічаються води» [TAE v. 4: 125], **Wyong** «Місце, де тече вода» [TAE v. 6: 452], **Narrogin** «Місце води» [TAE v. 4: 281]. **Yarram Yarram** «Багато води» [TAE v. 6: 455], **Mooroopna** «Глибока вода» [TAE v. 4: 227], **Yass** «Вода, що тече» [TAE v. 6: 455]. Назва поселення **Maroochydore** — від аборигенної назви *marutchi-dora* зі значенням 'вода, де живе чорний лебідь' [TAE v. 4: 128]. Промовиста назва містечка **Milparinka** «Тут можна знайти воду» [TAE v. 4: 187]. Назва міста **Moora** — спотворене аборигенне слово зі значенням 'тут близько колодязь (джерело)' [TAE v. 4: 225]. Назва міста **Minlaton** походить від аборигенного *minlacowie* 'солодка (тобто питна) вода' [TAE v. 4: 202]. Деякі назви мають оказіональний характер, пор. топонім **Ooldea** «Місце зустрічі біля води» [TAE v. 4: 395] або назву річки **Onkaparinga** < *Ponkepurringa* < *Nganki-Parri* «Жіноча річка» (аборигени ховали своїх жінок в одному місці за цією річкою) [TAE v. 4: 394].

Підсумовуючи, слід чітко зрозуміти, що переклад більшості назв — часто приблизний, не зовсім точний. Подекуди пропонується дві, а то й більше інтерпретацій однієї й тієї ж топонімної назви. Так, назву другого населеного пункту, заснованого в Австралії в регіоні сучасного Сіднею 2 листопада 1788 р., **Parramatta** одні розуміють як «Джерело річки», а інші як «Місце, де плавають вугри» [TAE v. 4: 477]. Проте попри такі неточності масове використання фактичного матеріалу дає вірну уяву про основні напрями топонімної номінації етнічних спільнот окремих регіонів Землі.

Перенесемося зараз до Західної Півкулі. Вчені вважають, що в часи перших контактів європейців з народами американського гіперконтиненту там існувало біля двох тисяч мов! Кожна з цих мов мала, безперечно, свою ономастичну систему. Якби за основу загальнотео-

ретичних міркувань про специфіку власних назв була покладена ономастична система бодай однієї з цих мов, висновки були б в багатьох аспектах іншими, ніж ті, які в категоричній формі висувають сучасні європоцентричні вчені. Зіткнення з європейською культурою не пішло на користь аборигенним народам: більша частина їх унікальних мов назавжди зникла. В наш час там залишилось близько 350 мов. Ряд американських мов існує в Північній Америці. Лише в Каліфорнії лінгвісти налічують 74 мови, які входять до складу 18 мовних сімей (на зразок індоєвропейської або урало-алтайської мовних сімей). На території Канади існують 52 місцевих мови, що входять до складу 11 окремих мовних сімей або існують окремо, на зразок баскської чи японської. Тубільні американські мови зробили чималий внесок у сучасну топонімію Західної Півкулі. Певний шар тубільних топонімів існує в сучасній топонімії Канади. Незважаючи на велике різноманіття мов, основні принципи топонімної номінації залишаються типологічно схожими: значна питома вага належить топонімним дескриптивам.

Назва міста **Winnipeg** (Man) походить від слова *win-nipi*, що мовою крі має значення 'каламутна вода'. (Всі географічні назви Канади, крім окремо зазначених, запозичені з джерела List of place names in Canada of Aboriginal origin. Див.: [List Canada]). Назва ріки, озера, гори в Канаді **Athabasca** (Alta) перекладається з мови крі «Там, де є очерет». Топонім **Wabasca** (Alta) походить від слова *wapuskau*, що мовою крі значить «Вузька частина (протоки), покрита травою». Топонім **Okotoks** (Alta) перекладається як «Велика скеля» з мови блекфут. Назва річки і місцевості **Cheekye** (B. C.) пов'язана з назвою гори **Mount Garibaldi**, яку індіанці називають **Cheekye** (від слова мовою скоміш *nch'kay*, що значить 'брудне місце' із референцією на колір снігу на вершині гори). Назва річки **Caycuse** (B. C.) мовою нутка значить «Місце, де будують човни». Топонім **Matsqui** (B. C.) можна перекласти як «Ділянка підвищеної місцевості». Топонім **Sumas** (B. C.) перекладається як «Велика рівна вирубка». Топонім **Tulameen** (B. C.) має первісне значення «Червона земля» (тут знайшли охру). Назву **Pingo** (N. W.) перекладають як «Невеликий горб». Назва піку **Conuma** (B. C.) перекладається як «Високий, скелястий пік». Назву **Yuquot** (B. C.) інтерпретують як «Вітри приходять з усіх напрямків». Топонім **Cowichan** (B. C.) походить від слова *quwutsun*, що значить 'земля, яку обігріває сонце' або 'тепла місцевість'. Топонім **Nunatsiavut** (Newf) має доонімне значення «Наша прекрасна земля». Топонім **Coqualeetza** (B. C.) має первинне значення «Місце, де вибивають ковдри (щоб вони були чисті)». Топонім **Gingolx** (B. C.) перекладається як «Місце черепів». Топонім **Escasoni** (N. S.) сягає слова *we'kwistoqnik* мовою мікмак, що значить 'де багато ялинових дерев'. Топонім **Subenacadie** (N. S.) сягає слова *shubenacadie* (або *sebunakade*) мовою мікмак, що має значення 'рясніє від земляних горіхів' або 'місце, де росте червона картопля'. Назва національ-

ного парку **Auyuittuq** (N. S.) перекладається як «Земля, що ніколи не тане». Топонім **Etobicoke** (Ont) походить від слова *wadoopikaang*, що мовою оджібва значить 'місце, де ростуть вільхи'. Назва округу **Kamouraska** (Que) сягає слова, що мовою абнакі значить 'тут березова кора'. Топонім **Manicouagan** (Que) має доонімне значення «Де є кора». Назва округу **Temiscouata** сягає слова, що мовою абнакі значить 'бездонний' або 'надзвичайно глибоко усюди'.

Канада має велику кількість озер, річок, ручаїв. Цей гідрографічний фактор обумовлює значну кількість «водних» топонімів, що сягають лексики місцевих мов. Назва озера **Atlin** (B. C.) перекладається з мови тлінгіт як «Велике озеро». Потамонім **Chuckwalla** (B. C.) перекладається як «Коротка річка», а потамонім **Kilbella** — як «Довга річка». Потамонім **Kwadacha** (інше написання **Kwàdàta** або **Kwodàch**) (B. C.) перекладається мовою секані як «Біла вода». Назва річки і озера **Teslin** походить від слова *deisleen*, що мовою тлінгіт має значення 'довга вузька вода'. Назва озера **Kenogami** мовою монтане означає «Довга вода». Топонім **Kuujjuaq** мовою іниктітут значить «Велика ріка». Топонім **Timiskaming** однією з алгонкінських мов значить «Глибокі води». Топонім **Temagami** походить від слова *dimiigami*, що мовою анішінабе значить 'глибокі води'. Назва озера **Memphremagog** має значення мовою абнакі «Прекрасні води» або «Широкий водний простір». Потамонім **Osoyoos** (B. C.) походить від слова *suius*, що мовою оканагон значить «Звуження вод». Префікс *o-* був добавлений англомовними мешканцями для гармонізації з іншими, сусідніми назвами на зразок **Omak**, **Oroville** та **Oliver**. Топонім **Coaticook** (Que) сягає слова, що мовою абнакі перекладається «Річка біля сосен». Назва **Esquimalt** (B. C.) походить від слова *es-whoy-malth*, що означає 'місце, де поступово вода міліє'. Топонім **Petawawa** в одній із алгонкінських мов має доонімне значення «Де чутно шум води». Назва річки **Chilanko** (B. C.) походить від слова (мова чілкотин) зі значенням 'річка багатьох бобрів', а назва озера **Choelquoit** (B. C.) перекладається як «Озеро рибної пастки» тією ж мовою. Назва **Cobequid** походить від слова *wakobetgitk*, що мовою мікмак значить 'кінець води, що тече'. Назва **Chicoutimi** мовою монтане значить «Кінець глибокої води». Назва **Tatamagouche** (N. S.) походить від слова *takumegooch*, що мовою мікмак значить 'зустріч вод'. Назва **Caraquet** (N. B.) мовою мікмак значить «Зустріч двох річок». Топонім **Kamloops** (B. C.) пов'язаний зі словом *tk'emlups*, що мовою шусвоп має значення 'де зустрічаються річки'.

Проте дескриптивний принцип номінації як основний спосіб присвоєння власних назв географічним об'єктам властивий не лише топоніміям малорозвинених цивілізацій. Він притаманний топонімії будь-якої країни. В широкому розумінні когнітивна топонімія єдина для всіх людей Землі, що знаходить реалізацію в конкретних топонімах. Топонімну реалізацію має, зокрема, поняття про воду, про водні джерела,

водотоки, річки тощо. Топонімія кожного народу має свій ряд *аквативних назв*. Звичайно, когнітивне топонімне мислення кожної людини, кожної групи людей, кожного народу різні, що віддзеркалюється в специфіці конкретних географічних назв. Візьмемо для ілюстрації топонімію Італії і розглянемо «водні» топоніми цієї країни. Там зафіксовані, зокрема, такі *акватопоніми*: **Acquafredda** < *acqua fredda* 'холодна вода', **Acquanegra (Cremonese)**, **Acquanegra (sul Chiese)** < *acqua negra* 'чорна вода', ряд назв з компонентом **Acquaviva** < *acqua viva* 'жива вода' на зразок **Acquaviva Collecroce**, **Acquaviva delle fonti**, **Acquaviva d'Isernia** тощо, **Acquedolci** (буквально «Солодкі води» тобто «Прісні води») та ін. [Queirazza: 3, 4]. Топонім **Acquacanina** інтерпретують як «Собача вода», що свідчить про якісь погані якості води джерела, в топонімі **Acquafondata** компонент *fondata* сягає староіталійського слова зі значенням 'глибока', в топонімі **Acuaformosa** останній компонент сягає латинського слова *formōsus* 'прекрасний' [Queirazza: 2]. Топонім **Abbasanta** перекладається як «Свята вода» від сард. *abba* 'вода', *santa* 'свята' [Queirazza: 1]. Топонім **Fiumalbo** — від слів зі значенням 'біла річка', а топонім **Fiumefreddo** — від слів 'холодна річка'. Останню назву має річка, що формується з кількох струмків, які беруть свій початок на горі Етна (Сицилія) [Queirazza: 203]. Назва річки на Сардинії **Fluminimaggiore** складається з сардського компонента *flumini* 'річка' та італійського *maggiore* 'великий', 'найважливіший' [Queirazza: 204].

Поняття «поле» також має топонімно-дескриптивну реалізацію в різних мовах. Наприклад, італійське слово *campo* 'поле' позначає рівнинну, плоску (а не горбкувату, гористу) місцевість, відкриту ділянку землі, яку можна використовувати з сільськогосподарським призначенням. Звідси різноманітні топонімні дескриптиви: **Campobasso** «Низьке поле», **Campolongo** «Довге поле», **Camporosso** «Червоне поле» (з позначенням специфіки земельної ділянки), **Campodipietra** «Поле з камінням», **Campofiorito** «Квітуче поле», **Campodimelele** «Медове поле», **Campodoro** «Золоте поле», **Campofelice** «Щасливе поле» (дескриптивно-побажальні назви) [Queirazza: 87—89].

Дескриптивний принцип номінації використовується не лише для найменування мікрооб'єктів, а й для називання макрооб'єктів: країн та їх адміністративних одиниць, крупних географічних об'єктів, а також для утворення таких гіпертопонімів, як назви материків тощо. Деякі з первинних аборигенних топонімних дескриптивів, переживши різноманітні трансформації, перетворилися на всесвітньовідомі назви. Назва центральноамериканської країни **Guatemala** — це метонімне перенесення назви столиці і найбільшого міста країни **Guatemala City** (повна назва міста **La Nueva Guatemala de la Asunción**). Назва міста, за однією з інтерпретацій, походить від назви вулкана, розташованого поблизу міста, **Uhatzmalha**, що перекладається як «Гора, з якої сильним потоком ллється вода» [Room 2006: 153]. За іншою

етимологією, топонім **Guatemala** має значення «Земля дерев» мовою майя, а за іншою — вона сягає слова *coactmoct-lan* зі значенням 'земля птахів, що їдять змій'. Незалежно від конкретної етимології назви у всіх випадках зберігається єдиний дескриптивний принцип номінації. Хоронім **Panama** виник як результат метонімної експансії, метонімного переносу назви столиці **Panama City** на всю країну. Місто, у свою чергу, отримало назву від дескриптивної назви невеличкого села **Panama** зі значенням мовою гуарані «Місце, багате на рибу» [Room 2006: 286]. За іншими джерелами, топонім походить від назви певної породи дерев, що ростуть у цій країні. Ще одна інтерпретація назви **Panama** — «Багато метеликів». Інтерпретація назви **Panama** як «(Країна) багата на риб, дерева і метеликів» офіційно визнана в підручниках цієї країни і затверджена міністерством освіти.

Ціла низка назв штатів у США походять від топонімних дескриптивів, запозичених в аборигенних народів. Із 50 назв штатів США 25 прийшли із мов північноамериканських індіанців: 8 назв — із алгонкінських мов, 7 — із сіуанських мов, 3 — з ірокезьких мов, 1 — із юто-ацтекської мови, а також із мов інших народів. Назва штату **Alaska** — топонімне запозичення із алеутської мови і означає «Велика земля». Назва штату **Wyoming** сягає слова мовою делавар із значенням 'мінливі гори та долини'. Назва штату **Massachusetts** має доонімне значення «Маленьке місце на великому пагорбі». Назва штату **Connecticut** сягає індіанського слова *quinnehtukqut* із значенням 'на березі великої бурхливої річки'. Описові назви річок або озер лежать в основі кількох назв штатів. Назва штату **Michigan** сягає індіанського слова *michigana* із значенням 'велика вода' або 'велике озеро'. Назва штату **Minnesota** походить від дакотського слова зі значенням 'небесно-синя вода'. Назва штату **Mississippi** сягає індіанського слова зі значенням 'велика вода' або 'батько вод'.

Канада — це федерація з 19 провінцій. Назви деяких із них генетично індіанські. Назва провінції **Quebec** походить від слова *kepék*, що мовою мікмак значить 'вузький пролив' або 'вузька частина (протоки)'. Назву провінції **Manitoba** найчастіше інтерпретують як таку, що сягає слів мовою крі *manitou* 'великий Дух' та *wapow* 'вузька частина протоки' або мовою оджібве **Manitou-bau** тобто «Вузький пролив Духа» з референцією на вузьку частину озера **Manitoba**, де сильні вітри гонять на берег великі хвилі. Назва провінції **Ontario** походить від назви озера **Ontario**, яка сягає слова *onitariio*, що мовою гурон значить 'прекрасне озеро', або слова *kanadario* зі значенням 'блискуча' або 'прекрасна' (вода). Назва провінції **Saskatchewan** походить від назви річки, яка сягає слів *kisiskāciwani-sīpiy*, що значать мовою крі 'річка, що швидко тече'.

Дескриптивний принцип номінації поширений також у країнах стародавньої цивілізації Східної Азії, зокрема в Китаї. Китай належить до найбільш прадавніх цивілізацій, яка увібрала в себе велику кіль-

кість держав та культур упродовж 6 тисяч років. Китай має довгу і майже неперервну цивілізаційну історію та одну з найстаріших і найскладніших систем письма. Він завжди був однією з найпередовіших світових країн і основним культурним центром Східної Азії. Географічні назви Китаю найчастіше складаються з двох ієрогліфів — топонімних дескриптивів. Назви 22 провінцій та 5 автономних областей Китаю здебільшого мають дескриптивний характер на зразок **Sichuan** «Чотири річки», **Xinjiang** «Нові кордони», **Zhejiang** «Звивиста річка» тощо. Така й більшість назв інших топонімних класів: ойконімів, оронімів, гідронімів тощо. Назва міста **Hong Kong** (кит. 香港, укр. **Гонконг**) складається з двох китайських слів *Heung* та *Kong* із значенням «Духмяна гавань», «Запашна гавань». Назва міста **Гуйлінь** перекладається як «Вапнякове чудо», пор. назви річок **Huanghe** «Жовта ріка», **Changjiang** «Довга ріка».

Зазначимо популярність у топонімії країн Східної Азії такого різновиду дескриптивного принципу номінації, як використання позначень світу, пор. назви провінцій в Китаї **Yunnan** «Хмарний південь» або **Shanxi** «Західні гори», що детально буде розглянуто далі.

Самоназва цієї великої країни також обумовлена дескриптивним принципом номінації. Китайці ніколи не називали свою країну словами на зразок *Китай* чи *Чина*. Вони завжди використовували географічний опис своєї країни на зразок **Тянь-ся** «Піднебесна імперія», **Си-хай** «Чотири моря» чи **Чжун-хуа-го** «Серединна квітуча країна». Сучасна самоназва Китаю — **Чжунго** (中國/中国). Перший ієрогліф «*чжун*» означає 'центр' або 'середину'. Другий знак «*го*» тлумачиться як 'країна' або 'держава'. Точний переклад — «Центральна країна» або «Серединна країна». Ця назва має різноманітний культурний і політичний підтекст. Сучасна національність 'китаєць' (中国人, *чжунго-жень*) також містить цей термін. Слово '*китайський*' або '*китаєць*' означає належність до Китаю, як універсального утворення «*Чжунго*» — «Центральної держави», а не етнічної групи. У цьому розумінні воно близьке до значень 'СРСР-івський' або 'американський'. Проте не слід забувати, що в Китаї здавна існує панівна етнічна група *хань* (титульна нація, яка складає понад 90 % населення КНР), з якою переважно, як і з росіянами СРСР та англосаксами США, асоціюється населення країни. Часте використання слова «чжунго» сприяє формуванню китаєцентричного світогляду мешканців Китаю та поступовій «китаїзації» національних меншин КНР. Ця етнічна група першопочатково мала назву китайці і згодом екстраполювала її на підкорені етноси. Тому нерозбірливе в етнічному сенсі вживання назви '*китайці*' лише сприяє асиміляційній політиці уряду країни стосовно етнічно 'некитайських' народів.

Ще одним прикладом топонімного дескриптивізму виступає назва іншої великої країни Далекого Сходу — **Японія**. Цей хоронім в українській мові і в багатьох інших мовах світу виступає як екзонім. Японські

назви для цієї країни — **Nippon** (にっぽん) або **Nihon** (にほん) (інше написання 日本), які мають однакове значення, буквально «Основа сонця». Цю назву традиційно інтерпретують як «Країна сонця, що сходить», «Країна висхідного сонця». Японію назвали так в VII ст. її сусіди, китайці. В Японії прийнята також повна офіційна назва **Ніппон-Коку**, **Ніхон-Коку** (япон. 日本国) «Японська держава» [Names of Japan]. Ця назва не прижилася б у японців, якби вона не збіглась з їхнім світосприйняттям. Звичайно, вони мали автохтонні назви для своєї країни, пор. стародавні назви **О:ясима** «Вісім великих островів» або **Тойоасіхараномідзухонокуні** букв. «Країна молодих рисових колосків на рівнині густого очерету» [Комментарии].

Значна частина будь-яких топонімів Японії також має дескриптивний характер. Японія — це архіпелаг, що складається з 6852 островів. Проте чотири основні острови займають майже 97 % території Японії. Найбільший острів Японського архіпелагу — **Хонсю** (англ. **Honshu**, япон. 本州) < япон. *хон* 'основний' та *сю* 'провінція', тобто «Основна провінція» [Хонсю]. Другий за величиною у Японському архіпелазі острів **Хоккайдо** (англ. **Hokkaido**, япон. 北海道, ほっかいどう, *хоккай до*) < *хоку* 'північ', *кап* 'море' та *до* 'область'), тобто «Область у північному морі», «Північноморський край» [Хоккайдо]. Третій за величиною острів **Кюсю** (англ. **Kyushu**, япон. 九州, きゅうしゅう, *кюсю*), тобто «Дев'ять провінцій». Кюсю вважають колискою японської державності. За переказами, саме цей острів був місцем сходження небесних богів, які дали початок імператорському роду Японії. Інші назви острова — **Кюкоку** (九国, «Дев'ять країн») та **Тіндзей** (鎮西, «Втихомирений Захід») [Кюсю]. Найменший з великих островів Японського архіпелагу — **Сікоку** (англ. **Shikoku**, япон. 四国, しこく, *сікоку*), тобто «Чотири країни» [Сикоку]. Назва острова **Окінава** (англ. **Okinawa**, япон. 沖縄本島, *окінава-хонто*) та префектури **Окінава** (япон. 沖縄県 — *окінава-кен*) перекладається як «Морський канат», «Морський ланцюг» < япон. *oki* 'відкрите море' та *nawa* 'канат', 'ланцюг' з референцією на сотні невеличких островів, що входять до складу префектури [Room 2006: 278].

Назви багатьох японських островів, а також окремих ділянок узбережжя утворилися за допомогою кінцевого компонента *сіма* 'острів'. Здебільшого це дескриптивні назви з прозорою внутрішньою формою, які відбивають певні реалії довкілля, які існували в період номінації. Наведемо деякі з цих острівних назв. Назва **Ава-сіма** перекладається як «Острів проса». (Джерело інформації про назви островів див.: [Назви]). Вочевидь, просо було основною агрокультурою на острові. З певними видами фауни, яка була розповсюджена на відповідних островах, пов'язані назви **Каме-но сіма** «Острів черепах», **Мукадз-но сіма** «Острів багатоніжок», **Тако-но сіма** «Острів восьминогів», **Торі-но сіма** «Пташиний острів», **Хато-но сіма** «Острів голубів», **Хатісу-но сіма** «Бджолиний острів», **Цуру-но сіма** «Острів

журавлів». Невідомо, за яких обставин і коли назва **Касіма** «Острів москітів» була замінена назвою **Йомгесіма** «Острів наречених», пор. ще **Одзіма** «Чоловічій острів». Деякі назви відбивають величину чи форму острова, ландшафт тощо: **Такаба-но сіма** «Острів з узгір'ям», **Секісіма** «Камінь-острів», «Кам'янистий острів», **Хіра-но сіма** «Плоский острів», **Нага-но сіма** «Довгий острів», **О:носіма** «Великий острів», **О:мае-но сіма** «Великий передній острів», **О:сакі-но сіма** «Великий передній острів», **Камі-но сіма** «Верхній острів», **Накасіма** «Середній острів» Пор. «кольорові» назви: **Аодзіма** «Зелений острів», **Ака-но сіма** «Червоний острів», **Сіро-но сіма** «Білий острів». Назва **Мікурія-но сіма** перекладається як «Острів царської кухні», а **Умая-но сіма** «Острів з поштовим подвір'ям».

Численні назви префектур Японії (їх загалом 47) мають таку ж назву, як і їх центри, зокрема **Акіта** (англ. **Akita**) «Рисове поле восени» від слів *aki* 'осінь', *ta* 'рисове поле'; **Аоморі** (англ. **Aomori**) *ao* 'зелений', 'синій' та *mori* 'ліс'; **Нагано** (англ. **Nagano**) «Довге поле» < япон. *naga* 'довгий' та *no* 'поле'. Назву міста **Нагасакі** перекладають як «Довгий мис» < япон. *нага* 'довгий' та *сакі* 'мис'. Назва міста **Осака** (англ. **Osaka**) < япон. 大阪, *о* 'великий', *saka* 'горб' перекладається як «Великий горб» [Room 2006: 22, 33, 259, 281]. Місто **Осака**, яке виникло в 320 р., раніше мало назву **Наніва** «Небезпечна хвиля», сучасну назву має з XV ст. [Японские топонимы]. Назва префектури і міста **Вакаяма** (англ. **Wakayama**) складається із слів *wa* 'мир', 'гармонія', *ka* 'пісня' та *yama* 'гора', тобто «Гора мирних пісень»; назва **Yamaguchi** утворилась в результаті поєднання двох слів *yama* 'гора' та *kuchi* 'рот', тобто «Гірський рот» — дескриптивна номінація з референцією на гірський характер регіону [Room 2006: 400, 411]. Назва міста **Хіросіма** (англ. **Hiroshima**) перекладається як «Широкий острів» від япон. *хіро* 'широкий' та *сіма* 'острів', бо місто розташоване в дельті річки Ота [Японские топонимы; Room 2006: 281].

Дескриптивний характер мають здебільшого й утворення інших топонімних класів, пор. деякі японські гірські назви: **Тамаміне-но яма** «Гора дорогоцінних піків», **Такано-но яма** «Гора на високогірному плато», **Котохікі-яма** «Гора, де бог грає на кото» (японський національний струнний інструмент), **Сахіме-но яма** «Гора юної діви», **Сітаі-но яма** «Гора кохання», **Тада-яма** «Гора вірності», **Юкі-но яма** «Сніжна гора», **Микото-но яма** «Цар-гора» [Комментарии].

Своєрідні назви мають в Японії деякі гарячі джерела і водойми на зразок **Ікарію** «Сердите гаряче джерело», **Кубєрію** < *куберу* 'класти дрова у вогонь', тобто вода в джерелі така гаряча, мов дрова, що горять; **Тіюікедзігоку**, що значить дослівно «Пекло в кривавому ставку», **Оніямадзігоку** «Пекло на бісовій горі». Назва гори **Каміояма** перекладається як «Гора священного хвоста», назва горба **Отатиноока** перекладається як «Горб великого меча», а назва місцевості **Інунокоеямуно куні** — як «Місцевість, де не гавкають собаки»

[Комментарии]; *Мегокоро-такано*, букв. «Високогірне поле жіночого серця» [Назви].

Цікаву групу дескриптивних власних назв в Японії складають назви храмів. Наведемо деякі з них: **Камісіро-но ясіро** «Храм божественного замку», **Камікірі-но ясіро** «Храм божественного туману», **Кіматі-но ясіро** «Храм очікування», **Мікуга-но ясіро** «Храм священного суходолу», **Міне-но ясіро** «Храм гірського піку», **Харуе-но ясіро** «Храм весняної посадки рису», **Хасуха-но ясіро** «Храм листя лотосу», **Хіде (хіноде)-но ясіро** «Храм сходу сонця», **Хітое-но ясіро** «Храм однієї ночі» [Комментарии].

Дескриптивний характер мають назви багатьох інших країн (а тим більше топоніми в цих країнах). **Корейська Народно-Демократична Республіка** має самоназву **Choson Minjujuui Inmin Konghwaguk**, а в скороченому варіанті **Чосон** (корей. 조선), що традиційно перекладається як «Країна ранкової свіжості». Назва країни **Taiwan (Republic of China)** китайською значить «Терасова затока» < кит. *tai* 'тераса' та *wan* 'затока'. Природні тераси типові для тайванського приморського пейзажу [Everett: 511]. Назва острівної країни **Шрі-Ланка** — від санскритських слів *shri* 'щастя', 'святість' та *lanka* 'острів', тобто «Щасливий острів», «Благословенний острів» [Room 2006: 357]. Назву острівної країни **Багами** (англ. **The Bahamas**) найчастіше виводять з іспанських слів *baja mar* 'неглибоке море'; так іспанські конкістадори назвали острови за характеристикою води, що їх оточує [Everett: 45]. Острівна республіка **Коморські Острови** (англ. **Comoros**) отримала назву від араб. *Djazair al Qamar* (رزُج رمقلا) «Острови місяця» [List Country]. Назва острову **Ямайка** (англ. **Jamaica**) походить від аборигенної назви *Xaymaca*, що аравакською мовою значить «Багата джерелами», або «Країна джерел». Численні невеличкі потоки течуть з гір в цьому краю [Room 2006: 180]. Назва острівної країни **Мадагаскар**, за однією з версій, сягає слова малагасійською (малгаською) мовою *Madagasikara* зі значенням «Кінець землі» з референцією на далеку відстань острова від південно-східної Азії [List Country]. Назва країни **Коста-Ріка** (ісп. **Costa Rica**) значить «Багатий берег». Її так назвали в 1502 р. з референцією на багатство флори та джерел питної води [Room 2006: 99]. Країна **Гвіана** (англ. **Guyana**) отримала назву від аборигенного слова *Guiana*, тобто «Земля багатьох вод» з референцією на численні річки в цьому регіоні [List Country]. Назва країни **Гаїті** (англ. **Haiti**) сягає місцевої назви із значенням «Земля гір», «Гірська земля» [Everett: 203]. Назва африканської країни **Намібія** (англ. **Namibia**), можливо, утворилась від назви прибережної пустелі *Namib*, яка означає мовою нама «Область, де немає нічого» [List Country]. Назва невеличкої європейської країни **Люксембург** — від кельтського слова *lucilem* 'маленький' та германського *burg* 'замок', тобто від *lucilemburg* 'невеликий замок' [List Country]. Назва країни **Нідерланди** (англ. **The Netherlands**) походить від германських слів

із значенням «Низькі землі»: значна частина території країни знаходиться нижче рівня моря. Часто цю країну помилково називають **Голландія** (англ. **Holland**). Голландія — частина Нідерландів, термін часто використовується стосовно країни в цілому. Назва пов'язана з герм. *holt-land* 'лісиста земля' [Everett: 368].

Принцип дескриптивізму не лише один із найдавніших, він продуктивний і в наш час. Підтвердження цьому — заміна назв, утворених за іншими номінаційними мотивами, назвами дескриптивного характеру. Наведемо кілька прикладів з ойконімії Італії. Поселення, яке раніше мало назву *Pannicocoli*, зараз називається **Villaricca** «Багате село» [Queirazza: 577]. Поселення **Villarosa** «Село роз» раніше мало назву *S. Giacomo di Bombunetto* [Queirazza: 577]. Поселення **Villa Verde** «Зелене село» отримало цю назву в 1954 р. Раніше воно називалось *Bannari d'Usellus* [Queirazza: 578]. Назву поселення *Longnone* в 1873 р. замінили на *Porto Longnone*, а в 1947 р. на **Porto Azzurro** «Блакитний порт» [Queirazza: 406]. Звичайно, існують і протилежні процеси: заміна дескриптивних назв назвами, утвореними за іншими принципами номінації.

Окрему групу складають *відносні*, *релятивні дескриптиви*, тобто назви, які своєю внутрішньою формою виражають певні темпоральні відношення типу: *новий*, *старий* або відношення об'єкта до інших об'єктів. *Ономастичні релятиви*, такі як *вищий* чи *нижчий*, *лівий* чи *правий* тощо, зустрічаються в ономастичних системах різних мов. Всі ці різновиди ономастичних дескриптивів певною мірою проаналізовані в даній роботі. Використання в топонімії позначень світу: *південний*, *північний*, *східний* чи *західний* — також один із різновидів ономастичних релятивів, він заслуговує спеціального опису.

ТОПОНІМНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПОЗНАЧЕНЬ СВІТУ ЯК ОДИН ІЗ ПРОЯВІВ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПРИНЦИПУ ОНОМАСТИЧНОГО ДЕСКРИПТИВІЗМУ

У топонімних системах різних мов використовуються позначення основних напрямків компаса. Одну групу становлять топоніми з семантемою *північний*. Пор. ойконіми на Україні **Північне** (Зп, См, Чрг); гідроніми **Північна**, **Північно-Західний** (струмок), **Північно-Кримський** [СГУ: 423]. Пор. ойконіми в Росії: **Северобайкальск**, **Северодвинск**, **Северо-Задонск**, **Северо-Курильск**, **Североморск**, **Североуральск**; гідроніми: **Северная Двина**, **Северная Сосьва**. Пор. також назву океану **Северный Ледовитый океан**, назву архіпелагу **Северная Земля** [Поспелов: 374—376]. Назви з цією семантемою зустрічаємо й в інших мовах. Назва країни **Норвегія** походить від староскандинавського слова *norrevegr* із значенням 'північний шлях' [Room 2006: 273], пор. назву департаменту **Nord** «Північ» на півночі Франції [Room 2006: 272] або

назву французького регіону **Nord-Pas-de-Calais**. Пор. назву провінції **North-West Frontier Province** в Пакистані або **Northwest Territories** у північній Канаді. Назва столиці Сирії **Дамаск** має досемітське, невідоме походження. Арабською мовою місто називається دمشق الشام (**Dimashq al-Shām**). Проте ця назва скорочується і місто називають або як **Dimashq**, або як **al-Shām**. Слово *al-shām* арабською мовою має значення 'північ' і використовується також для називання самої Сирії), пор. історичну назву Сирії بلاد الشام (**Bilād al-Shām**), тобто «Країна півночі» (стосовно Аравії) [Room 2006: 103]. Цю назву можна пояснити дещо іншим способом. Для мусульман схід — головний напрямок: якщо стати біля священного для них каменю Кааба, що розташований в місті Мекка, обличчям на схід, то захід буде ззаду, південь — праворуч, а північ — ліворуч. Так виникла назва країни **Ємен**, що значить «Правий», та друге найменування Сирії **Еш-Шам**, що значить «Лівий».

Часто онімізується лексема *південь*. Пор. ойконіми в Україні: **Південне** (Днп — 2 назви, Зп — 2 назви, Од, Хрк — 2 назви); пор. також **Южне** (Днп, Крв, Крм — 2 назви, Од, Чрг), а також **Южна Ломуватка** (Лг); гідроніми: **Південний Буг, Південний Струмок** [СГУ: 422, 423]. Пор. ойконіми в Росії: **Южно-Курильск, Южно-Сахалинск, Южно-Сухокумск, Южноуральск** [Поспелов: 486]. В Австралії, Південній Африці, Великій Британії існують назви **Sutherland**, які походять від назви, яку дали в Шотландії вікінги **Suderland** «Південна земля» від ст.-сканд. *suthr* 'південь' [Everett: 506]. Назва **Sussex** існує у Великій Британії, Канаді, США і етимологізується як «(Територія) південних саксів» [Everett: 506]. Назва півострова **Deccan** у південній Індії виводиться з хінді *dakhin*, що значить 'південь' [Room 2006: 106].

У багатьох випадках онімізація слів із поняттям *північ* виступає в бінарній опозиції до слів із поняттям *південь*. **Північне море** між континентальною Європою та Британськими островами (англ. **North Sea**) було так названо голландцями як контраст до **Південного моря** (голл. **Zuider Zee**) — назва озера в північно-західній частині Нідерландів, яке зараз має назву **Ijsselmeer** [Room 2006: 173]. Назва німецького міста **Nordhausen** «Північні будинки» протиставляється назві **Sundhausen** «Південні будинки» < дав.-в-нім. *nord* 'північ', *sund* 'південь', *hausen* 'будинки' [Room 2006: 272]. Назва англійського графства **Norfolk** «Північні люди» бінарно протиставляється назві графства **Suffolk** «Південні люди», як і назви міст **Northhampton** та **Southhampton** [Ekwall: 343]. Пор. назви країн **Північна Корея** та **Південна Корея**, назви штатів в США **North Carolina** та **South Carolina**, **North Dakota** та **South Dakota** або назви континентів **North America** та **South America**.

В ономастиці різних країн світу використовуються семантеми *схід* та *захід*. Самі *гіпертопоніми* **Європа** та **Азія**, як вважають деякі науковці, пов'язані з цими поняттями. Назву **Європа** традиційно пов'язують з іменем героїні грецької міфології *Європи*, фінікійської

принцеси, яку викрав Зевс та привіз на Крит. Одна з етимологій цієї назви пов'язує її з грецькими коренями *еврі-* та *опс-*, тобто 'широкоока'. Проте А. Рум впевнений, що ця назва має догрецьке походження. Вона, можливо, походить від фінікійського слова *ereb* 'вечір', 'захід' і семантично протиставляється назві **Азія**, яку тлумачать як «Земля, за якою встає сонце» [Room 2006: 127—128].

У топонімії України зафіксовано кілька назв населених пунктів із семантемами *схід* та *захід*: **Схід** (Крв), **Східне** (Днп, Зп, Хрс, Чрг), **Восточне** (Крм, Чрг); **Західне** (Лг — 3 назви, Днп, Крв), **Західний** (Лг — 2 назви), **Западне** (Хрк); пор. назви річок: **Западна** (28 назв), **Западне**, **Западний** (12 назв) [СГУ: 205—206]. У Росії є поселення **Восточный**, що в Сахалінській області [Поспелов: 105]. Назва країни **Австрія** походить від скорочення її середньовікової назви лат. **Marchia austriaca** «Східна прикордонна область». Звідси давньонімецька назва **Ōstarrīhi**, сучасна **Österreich** «Східне королівство» [Room 2006: 40]. Німці називають *Балтійське море* **Ostsee** «Східне море» як контраст до **Північного моря**, що на заході Німеччини. Назва історичної області в Португалії **Algarve** походить від араб. *al-ǧarb* 'захід' [Room 2006: 25].

Та чи не найчастіше позначення напрямків світу використовується в топонімії країн Далекого Сходу. Столиця Китаю **Пекін** має також назву **Beijing** «Північна столиця» < кит. *běi* 'північ' та *jing* 'столиця', на відміну від назви міста **Nanking** «Південна столиця», яке також певний час було столицею Китаю [Room 2006: 52]. Зазначимо, що поселення, яке було засноване на місці сучасного Пекіну ще в V ст. до н. е., мало різні найменування залежно від політичної ситуації в країні і серед багатьох назв мало також назву **Nanjing** «Південна столиця» в 938 р. н. е., що відбивало політичні реалії того часу [Everett: 57]. Наведемо ще приклад впливу політичних факторів на вибір назви. Коли в 111 р. китайці захопили стародавнє в'єтнамське королівство, вони замінили назву *Nam Viêt* (яка еквівалентна сучасній назві *Vietnam*) на китайську **Annam** «Утихомирений південь» < кит. *ān* 'мир' та *nán* 'південь'. Коли ж в'єтнамці знову здобули незалежність, вони назвали свою країну *Dai Viêt* «Великий В'єт» [Room 2006: 31]. Назва китайської провінції **Hopeh** має значення «На північ від річки» < кит. *hé* 'річка' та *běi* 'північ' і описує місцеположення від *Жовтої ріки* [Room 2006: 168], а назва провінції **Honan** вказує на розташування на південь від *Жовтої ріки* < *hé* 'річка', *nān* 'південь' [Room 2006: 167]. Побіжно зазначимо, що препозитивне чи постпозитивне використання семантем на позначення напрямків світу пов'язане з певними семантичними відмінностями.

Провінція **Hubei** розташована на північ від озера *Dongling* < кит. *hú* 'озеро', *běi* 'північ', а провінція **Hunan** розташована на південь від нього, пор. *hú* 'озеро', *nān* 'південь' [Cherpillod: 218]. Провінція **Hebei** розташована на північ від ріки *Huang He* (*hé* 'ріка', *běi* 'північ'), а провінція **Henan** розташована на південь від неї (*hé* 'ріка',

nān 'південь') [Cherpillod: 210]. Місто **Huai-nan** розташоване на південь від річки *Huai* [Room 2006: 169]. Назва провінції **Yunnan** походить від слів *yún* 'хмара' та *nān* 'південь' з референцією до гірського пасма **Yún-ling** «Гора в хмарах» [Room 2006: 414]. Назву китайського міста **Nan-ch'ang** пов'язують з кит. *nān* 'південь' та *chāng* 'процвітаючий', а в назві міста **Nan-ch'ung** останній компонент виводять від дієслова *chōng* із значенням 'наповнювати', обидва ойконіми із референцією на надзвичайно родючу землю цього краю [Room 2006: 261]. Назва міста **Nan-ning** мотивована лексемами *nān* 'південь' та *ning* 'мир', 'спокій' [Room 2006: 261]. Гірське пасмо на півдні Китаю має назву **Nan Ling** < кит. *lĭng* 'пасмо', пор. назву гірського ланцюга **Nan Shang** < *shāng* 'гора' [Room 2006: 261]. Назва міста **Nan-t'ung** має значення «Південний зв'язок»; місто довгий час було центром торгівлі та зв'язку [Room 2006: 261].

В японській мові слово *kita* має значення 'північ' і зустрічається як основа у кількох географічних назвах, пор. назву річки **Kitakami**, яка походить від однойменної назви гірського пасма, де вона починається < япон. *kami* 'вершина' [Room 2006: 173], пор. назву міста **Kitakyushu**, яке розташоване на півночі острова *Kyushu*, та назву міста **Kitakaigan** < япон. *kaigan* 'узбережжя' [Everett: 266].

Назва міста в Північній Кореї **Hungnam** пов'язана з корей. *hung* 'щастя' та *nam* 'південь' [Room 2006: 170]. Назва гори **Lhotse**, яка розташована на південь від гори *Everest*, перекладається з тибетської мови як «Південний пік», пор. тибет. *lho* 'південь' та *tse* 'вершина', 'пік' [Room 2006: 218].

Топонімія країн Далекого Сходу багата також на назви, утворені від позначень *сходу* та *заходу*. Столиця Японії **Токіо** (англ. **Tokyo**) «Східна столиця» < япон. *to* 'схід' та *kyo* 'столиця' отримала цю назву в 1868 р., коли столицю перенесли від *Kyoto* далі на схід [Everett: 526]. Колишню столицю спочатку було перейменовано на **Saikyo** «Західна столиця», а пізніше вона отримала назву **Kyoto** від япон. *kyo* 'столиця' та *to* також 'столиця' як визнання колишнього статусу міста, чим його мешканці вельми пишаються [Everett: 279].

Найдовша річка південного Китаю має назву **Xsi** від *xī* 'захід'; ця річка впадає в море на захід від *Macau* [Room 2006: 169]. Назва міста **Hsi-ning** складається з компонентів, що сягають слів *xī* 'захід' та *ning* 'мирний', 'спокійний' [Room 2006: 169]. Назва провінції **Kiangsi** має значення 'на захід від річки', від слів *jiāng* 'річка' та *xī* 'захід' з референцією її розташування стосовно річки *Yangtze* [Room 2006: 195]. Назва автономної області Китаю **Kwangsi** < кит. *guăng* 'величезний', 'широкий' та *xī* 'захід', а назва провінції **Kwangtung** сягає слів *guăng* 'величезний', 'широкий' та *dōng* 'схід' [Room 2006: 206]. Назва міста **Chi-hsi** походить від кит. *jī* 'курча', 'півень' та *xī* '*захід*' [Room 2006: 88]. Назву китайського міста **Dangdong** утворено від назви династії *Tang* та кит. *dōng* 'схід' [Room 2006: 104]. Назва япон-

ського міста **Nishinomiya** — від японських слів *nishi* 'захід' та *miya* 'храм', із інтерпозитивом *-no-*, який має генітивне значення; в місті кілька храмів VII—VIII ст. [Room 2006: 271]. Назва індійського гірського ланцюга в східній Індії **Purvachal** тлумачиться мовою хінді як *pūrv* 'схід' та *achal* 'гора' [Room 2006: 306].

ПОСЕСИВНИЙ ПРИНЦИП ОНОМАСТИЧНОЇ НОМІНАЦІЇ

Посесивний принцип номінації — пізніший ономастичний принцип, який виник, коли людські колективи вже досягли певного етапу розвитку і власність на землю, природні чи створені людьми об'єкти стали одним із важливих факторів у стосунках між людьми. Під терміном *ономастичні посесиви* розуміємо власні назви, які вказують на належність об'єктів, що отримують назви, тим особам, імена яких лежать в основі найменувань. Ономастичні посесиви молодші за віком за дескриптивні назви. В деяких людських осередках посесивні назви виступають як окремі оказіональні вкраплення, а в інших вони становлять чи не найголовнішу частину всього ономастикону. Серед усіх топонімних класів чи не найчастіше посесиви властиві ойконімній сфері, що свідчить, що власність на нерухомість, будівлі, на населені пункти, на землю, де вони розташовані, для людини набагато важливіша, ніж вказівка на власність на горб чи ручай. Особове ім'я людини може стати топонімною назвою за різних обставин. Проте посесивними топонімами стають лише ті, які пов'язані з фактом належності. Посесивні назви лінгвістично закріплюють те, що за фактом вже існує. Вони завершують процес володіння, а не починають його. Посесивний принцип номінації в науковому плані — це величезний сектор типологічного дослідження, який заслуговує на окреме всебічне вивчення.

КОМЕМОРАТИВНИЙ ТА ДЕЗИДЕРАТИВНИЙ ПРИНЦИПИ ОНОМАСТИЧНОЇ НОМІНАЦІЇ

Під комеморативним принципом номінації розуміється номінаційний принцип, який пов'язаний із збереженням у власних назвах пам'яті про видатних людей, історичні події тощо.

Термін *комеморативний принцип номінації* збірний, він складається з різних, більш конкретних номінаційних принципів. *Ономастичні комеморативи* рідко використовуються в топонімних системах народів із відносно низьким рівнем розвитку.

Комеморативні назви своєю внутрішньою формою нагадують про минуле. *Дезидеративні оніми* носять характер ономастичного побажання і своєю первісною семантикою «дивляться» в майбутнє. Навряд

чи мешканці українського села **Щастя** (Лг) в цій назві проявили своє задоволення від життя. Цю назву можна швидше сприймати як побажання щасливого життя в майбутньому. Певною мірою такі назви пов'язані із світосприйняттям народу, який дає ці назви. Мабуть не випадково, що українська ойконімія досить багата на такі назви. Ойконім **Щасливе** зафіксований в 7 областях [УАТУ: 454]. А назва поселення **Веселе** зустрічається в українській ойконімії 78 раз! [УАТУ: 374].

У різних ономастичних класах превалюють ті чи інші принципи номінації. Дезидеративний номінаційний принцип властивий, перш за все, антропонімній сфері. У різних народів світу імена-побажання становлять важливу антропонімну групу. Імена-побажання властиві арабській антропонімії, пор. такі особові імена, як **Са'д** «Щастя», **Тауфік** «Успіх», **Амр** «Життя» [Арабы: 47]. Перська антропонімія багата на дезидеративні особові імена з побажаннями бачити синів міцними, здоровими, високими, благородними, багатими, що мають багато друзів тощо: **Махбуб**, **Самед**, **Захір**, **Маджид**, **Хамід**, **Халіль** та ін. [Персы: 252]. В азербайджанців жіночі імена етимологічно пов'язані з поняттями краси, доброти, ніжності; чимало з них утворено від назв квітів: **Нергіз**, **Лале**, **Рейхан** тощо. Чоловічі імена підкреслють хоробрість, відвагу, рішучість, волю: **Бахадир**, **Полад**, **Рашид**, **Гейдар** і под. і виступають як побажання тим, кому дають ці імена, мати ці якості [Азербайджанцы: 18]. Корейські дитячі імена, як правило, віддзеркалюють побажання батьків здоров'я, щастя, долі, радості своїм дітям, пор. імена дівчаток: **Чинджу** «Перлина», **Іппун** «Красуня», хлопчиків: **Кимьйон** «Золотий дракон». Цікаве дезидеративне ім'я **Квинон** «Вернись до хліборобства» [Корейцы: 175]. Чоловічі імена китайців часто пов'язані з побажаннями розуму, таланту, здібностей, знатності, багатства, радощі на зразок: **Шаоці** «Геніальний з дитинства», **Ювей** «Той, хто має велике майбутнє». Жіночі імена пов'язані з побаженнями краси, вишуканості, цнотливості на зразок: **Мінся** «Світла зоря», **Шуїн** «Бездоганна квітка» [Китайцы: 165].

СИТУАТИВНО-ІНЦИДЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ОНОМАСТИЧНОЇ НОМІНАЦІЇ

Топоніміка як наука в Європі наскрізь *етимологічна*. Аналізуючи будь-яку топонімну назву, дослідники перш за все намагаються знайти самі ранні зафіксовані форми назви, простежити ланцюжок її діахронічних трансформацій і, насамкінець, розтлумачити її. Пор. англ. **Cowden** (*Cudena* 1100 р., *Couden* 1237 р., *Cudenne* 1254 р.) < дав.-англ. *cu-denn* 'пасовище для корів' [Ekwall: 126]. Чим менше зрозуміла внутрішня форма власної назви, тим упевненіше почувається топоніміст-етимолог, трактуючи назву з позицій давноминулих часів.

Часто один і той же топонім отримує різні етимологічні прочитання. Проте це нікого не дивує і не дратує.

Візьмемо, наприклад, назву італійського міста **Faenza** (від якої виникло відоме слово *фаянс*). Одні топоніміcти-етимологи вважають, що цей ойконім — «римський дериват» із значенням «сприятливий», бо знаходиться в дуже родючій місцевості [Everett: 162]. На думку інших, ойконім **Faenza** походить від латинського слова *faventia* 'мовчання', 'безмовність', 'тиша' або 'роздум', 'споглядання', описуючи таким чином місцезнаходження міста у спокійному місці [Room 2006: 128]. Італійські топоніміcти пишуть, що ойконім **Faenza** — «назва-побажання» (італ. *nome augurale*) і походить від латинського дієслова *favēre* з тим значенням, що воно приносить 'успіх' (*favore*) [Queirazza: 193—194]. Число аналогічних етимологічних різночитань одних і тих же назв величезне.

В той же час топонімістів-етимологів лякають назви з прозорою етимологією. Вони вбачають у цих назвах пастку і намагаються уникнути прямого тлумачення, віддаючи перевагу іншим поясненням: можливо, конкретна назва з прозорою внутрішньою формою має відантропонімне походження або це метафора чи результат народної етимології. Назву італійського міста **L'Aquila** «Орел» пояснюють як вказівку на розташування населеного пункту вище на горбі, ніж сусідні (*riferimento alla posizione sopraelevata su un colle*) [Queirazza: 260]. Назву італійського міста **Falcone** «Сокіл» пояснюють метафоричними чинниками [Queirazza: 187]. Ойконім **Girasole** «Соняшник», на думку топонімістів-етимологів, лише випадково формально збігається з сучасним італійським апелятивом, має невідому етимологію і, можливо, є долатинським утворенням (*probabilmente, è formazione prelatina*) [Queirazza: 230].

На нашу думку, гіперобережне ставлення до назв приносить більше шкоди, ніж користі. Трактування топонімів лише з одного боку, етимологічного, без вияснення мотивів, причин номінації тощо недостатнє. Аналіз топонімів має бути всебічним, а не обмежуватися лише «етимологічною експертизою», яка, як виявляється, в багатьох випадках дуже недосконала і ненадійна.

В тих випадках, коли назва етимологічно і семантично прозора, топонімісту-етимологу нема що робити — все цілком зрозуміло, пор. пояснення Е. Еквала до назви **Cowbridge** «Коров'ячий міст» — «самозрозуміла» (*self-explanatory*) [Ekwall: 126]. На нашу думку, дійсно топонімний аналіз має бути не стільки *етимологічним*, скільки *етіологічним*, *причинним*, тобто таким, який встановлює, перш за все, мотивацію, причину появи назви. «Самозрозуміла» назва **Cowbridge** «Коров'ячий міст» у цьому контексті зовсім не зрозуміла. Не зрозуміло, чому саме цей міст назвали «Коров'ячим» — хіба через інші мости не переганяли корів? Швидше за все, назву дали внаслідок якоїсь конкретної, особливої ситуації, що трапилась біля цього мосту,

або внаслідок інциденту — можливо, корова упала з мосту або, перелякавшись, уперлась, не бажаючи ступити на міст. Можливо, були проблеми з кількома коровами. Топоніміка як наука не може ігнорувати етіологічний підхід до сфери топонімії.

Назва столиці африканської країни Малі **Bamako**, за деякими джерелами, походить від слів *bamma-ko* 'крокодиляча справа', що натякають на колишній звичай щорічно приносити живі людські жертви крокодилам у річці Нігер [Room 2006: 46]. Мабуть, лінгвістично-етимологічний аналіз поступається тут перед роздумами іншого плану. Пор. назву поселення **Karoi** в Зімбабве «Маленька відьма» з референцією на місцевий звичай кидати відьом у річку Angwa [Everett: 253]. Назва поселення **Kaltangata** в Новій Зеландії своєю внутрішньою формою «Людоїд» нагадує, зокрема, про долю вождя племені *Mokomoko*, якого з'їли, коли він програв битву [Everett: 247]. Очевидно, аналізуючи ці ойконіми, основну увагу слід звернути не на суто лінгвістичний аспект, а на аспект причинний, етіологічний — які фактори спричинили появу цих назв.

Деякі об'єкти можуть отримувати назву в результаті якоїсь конкретної ситуації. Назвемо такий спосіб номінації *ситуативним*. До ситуативних топонімів належить, наприклад, назва кутка **Чопи** с. Малої Білозерки (Зп). За переказами, назва мотивована тим, що свого часу селянин загубив чоп з бочки, коли віз воду [Князьков 2004: 50]. Назва місцевості **Сокирка** мотивована тим, що колись один чоловік рубав там лозу і загубив сокиру [Сл. ММ 2007: 356]. Поле біля с. Пісочне має назву **Лопата**, бо колись один чоловік забув там свою лопату [Сл. ММ 2007: 36]. В урочищі біля с. Літогоща солдат загубив ножик, що послугувало топонімним імпульсом для номінації цього урочища — **Ножик** [Сл. ММ 2007: 132]. В урочищі **Серпів Лісок** колись був загублений серп [Сл. ММ 2007: 333]. Урочище має назву **Петрів Камінь**, бо, коли поблизу в полі виорали камінь, ніхто не міг його підняти, крім Петра [Сл. ММ 2007: 190]. На **Лисячій Горі** колись знайшли лисячу шкіру [Сл. ММ 2007: 21].

У топонімії США значний шар складають ситуативні топоніми. Чоловік загубив свій капелюх біля річки в 1852 р., що привело до появи назви річки **Hat Creek** (CA) «Шляпа» і відповідного ойконіма [Blevins: 43]. Ойконім **Rifle** (CO) «Рушниця» своєю появою зобов'язаний ситуації: на березі річки знайшли заржавілу рушницю. Словом *rifle* назвали річку і поселення на її березі [Quimby: 283]. В 1861 р. на галявині знайшли зламану сокиру. Цей незначний випадок став мотивом для появи ойконіма **Bad Axe** (MI) «Погана сокира» [Quimby: 31]. Село назвали **Tomahawk** (AR) «Томагавк», бо поселенці знайшли в цій місцевості томагавк [Blevins: 37]. На піщаній мілині в 1539 р. знайшли покинутий зламаний баркас, що послужило імпульсом для появи назви поселення **Longboat Key** (FL) < *longboat* 'баркас', *key* 'піщана обмілина' [Blevins: 71]. Коли поштмейстер одного посе-

лення роздумував про назву для нього, йому на ногу впав жолудь, звідки його назва **Acorn** (KY) «Жолудь» [Blevins: 123]. Мешканці невеличкого поселення зібралися в крамниці, щоб дати йому назву, і не могли дійти згоди. В крамницю зайшла дівчинка і купила банку томатів, що виявилося ситуативним мотивом для ойконіма. Поселення назвали **Tomato** (AR) < *tomato* 'томат', 'помидор' [Blevins: 37]. Коли місцева громада дискутувала щодо назви свого поселення, хтось угледів на полиці коробку чаю з Цейлону і запропонував назву **Ceylon**, яка й була прийнята (MI) [Blevins: 176]. Назва села **Blanket** (TX) < *blanket* 'шерстяна ковдра' походить від назви пагорба **Blanket Hill**, назва якого мотивована тим, що під час нападу індіанців в 1756 р. група колоністів поспіхом втекла, залишивши під горою свої ковдри [Gallant: 227]. Машиніст потяга за певних обставин подавав звуковий сигнал біля одного поселення. Цей факт став мотивом для номінації поселення **Whistler** (AL) «Той, що свище» [Blevins: 11]. До ситуативно мотивованих ойконімів зараховуємо також назву **Monument** (KS) — в поселенні почали споруджувати пам'ятник, що послужило мотивом для утворення його назви [Blevins: 116]. Мешканці одного поселення, яке ще не мало назви, надіслали заяву до Департаменту поштових відділень із проханням затвердити назву їх нової пошти **Quito**. Заява була написана олівцем, її повернули назад з вимогою переписати чорнилом. Заяву переписали, замінивши назву поселення на **Ink** (AR) «Чорнило», яка і була затверджена [Quimby: 171]. Цей випадок також можна розглядати як топонімно-ситуативний. Коли вибирали назву для своєї пошти, хтось навмання ткнув шпилькою на сторінку підручника з географії, який лежав на столі, на сторінці про Африку. Так з'явився ойконім **Zulu** (IN) «Зулус» [Blevins: 106]. Інший приклад найменування: коли громада не дійшла згоди, яку назву вибрати для свого поселення, вчитель географії розкрив географічний атлас, ткнув пальцем в якусь назву — місто *Kelat* в Пакистані. Так на карті США з'явився новий ойконім — **Kelat** (KY) [Gallant: 90]. У пошуках топонімної назви поштмейстер поселення відкрив підручник з арифметики, який лежав на столі, прочитав слово *rule* 'правило' і назвав цим словом пошту (і поселення), звідки ойконім **Rule** (AR) [Blevins: 36]. Ойконім **Arctic** (RI) виник від назви млина *Arctic*. Власнику млина сподобалась саме ця назва, бо вона римувалась із назвами інших млинів хазяїна: *Warwick*, *Natick* і *Quidnick* [Gallant: 205]. Долю назви поселення, розташованого, як вважали, приблизно однаково від Атлантичного і Тихого океанів, вирішували шляхом підкидання монетки. Вийшло **Pacific**. Проте з уваги на те, що ця тополексема вже неодноразово використовувалася в ойконімії, зупинились на альтернативній назві. Так виник ойконім **Atlantic** (IA) [Stewart 1970: 27]. Назва поселення **Meridian** (MS), розташованого біля залізничного пункту, де зустрічаються три залізниці, обумовлена тим, що, на думку першопоселенця, який заснував поселення у 1854 р., красиве

слово *meridian* значить 'залізничний вузол' [Everett: 336]. В одному поселенні, коли робили фундамент для будівлі, знайшли невеличку монету. Поселення отримало назву **Coin** (IA) «Монета» за кількох мотивів. Це, звичайно, ситуативна назва, первинним імпульсом для якої явилася ситуація — знайшли монету. Ця назва відповідала зовнішнім вимогам: коротка, легка для вимови, написання і незвична. Вона має також символічне значення: селяни сприйняли цю назву як символ багатства, заможності їх села в майбутньому. Так інколи вибір назви обумовлений кількома факторами.

Ситуативний принцип номінації часто пов'язаний з іншим принципом номінації — *інцидентальним. Інцидентальні назви* виникають внаслідок якихось випадків, інцидентів, що трапилися в конкретному місці і таким чином ідентифікують та виділяють ці місця серед інших. Інцидентальні топоніми — це наслідок одноразової дії, вони відрізняються від назв, що пов'язані з багаторазовими або звичними діями, які можна вважати ситуативними, асоціативними або навіть дескриптивними. Назва **Вовча річка**, де колись випадково побачили вовка, відрізняється від назви **Вовча долина**, де вовки загризли кількох баранів, та від назви **Вовчий ліс**, де жило багато вовків протягом довгого часу.

Болото біля с. Сільце має назву **Танкова Безодня**, яка мотивована тим, що в ньому під час війни втопився *танк* [Сл. ММ 2007: 392]. До інцидентальних топонімів зараховуємо такі назви, як **Поле Нечая Миколи**, де колись убили *Нечая Миколу* [Сл. ММ 2007: 237]; урочище **Прокутів Груд**, де колись блискавкою вбило двох косарів, одного з яких звали *Прокутом* [Сл. ММ 2007: 269]. Пор. американські інцидентальні топоніми із прозорою семантикою **Broken Rib Mountain** (CA) «Гора поламаного ребра», **Wounded Knee Mountain** (CA) «Гора пораненого коліна» [Gudde: 48]. Часто ситуативний та інцидентальний принципи топонімної номінації пов'язані з назвами тварин. Докладніше про ці принципи номінації див. в розділі «Топонімізація позначень тварин в ономастичних системах різних мов».

ТОПОНІМНА АКЦИДЕНТНІСТЬ ЯК СВОЄРІДНЕ НОМІНАЦІЙНЕ ДЖЕРЕЛО

До *акцидентних топонімів* (від лат. *accidentis* (*accidens*) 'випадковий', 'неістотний', 'побічний') відносимо назви, які виникли внаслідок якихось другорядних випадкових причин, наприклад, описок, друкарських помилок, орфографічних помилок, довільності, неупорядкованості запису назв тощо. Тривіальні помилки призводять до топонімних інновацій. Назви гублять семантичний зв'язок із мотивуючим словом і семантично приєднуються до слів зовсім іншого походження. Прикладом акцидентних топонімів може слугувати випадок, зафіксований Вл. Шмілауером: чеська назва **Úslava** виникла як результат

помилкового написання **Úhlava** і ввійшла в такому вигляді в повсякденний обіг [Šmilauer: 82].

Можливо, першопричиною появи назви **Америка** була саме *топонімна акцидентність*. Треба розрізняти географічне відкриття Америки, що зробив Колумб у 1492 р., і її соціальне відкриття. Сучасник Колумба, флорентійський дослідник, мореплавець і картограф Америго Веспуччі був першим, хто зрозумів, що відкрито новий заатлантичний материк. Веспуччі назвав цей материк **Новий Світ**. На думку деяких авторів, Америго Веспуччі склав карти нового континенту і підписав їх своїм іменем. Користувачі карти зрозуміли цей надпис як назву материка. Логічне завершення ця помилка знайшла у праці німецького картографа М. Вальдесмюллера, який у своїй праці «Cosmographiae introduction», надрукованій в 1507 р., запропонував назвати південну частину нового материка **America** (фемінізована форма латинізованого імені *Americus*).

Іншим прикладом акцидентних топонімів виступає назва острова **Сахалін**, яка походить від маньчжурської назви **Sahaliyan Ula Angga Hada** «Кінець гирла Чорної річки». Так французькі місіонери на початку XVIII ст. записали назву гирла ріки *Амур* (пор. маньчжурську назву цієї ріки *Сахалян-Ула*). Напис на карті сягнув зображення острова і його зрозуміли як назву саме острова, а не гирла ріки, що й було зафіксоване на офіційній карті в 1737 р. [Room 2006: 328—329].

Назва кліматичної зони в Африці **Sahel** виникла як результат непорозуміння. Коли французький ботанік О. Шевальє запитав у аборигенів, як називається ця місцевість, йому сказали, вказуючи на караванний шлях, *sahil* (араб. 'узбережжя', 'приморська смуга', 'край'), маючи на увазі напрямок на північ, який веде до узбережжя Середземного моря. Вчений зрозумів назву напряму шляху як назву місцевості і в 1900 р. увів цей топонім в географічну номенклатуру Африки [Deroy& Multon: 418].

Випадки акцидентної номінації зафіксовані в топонімії різних країн, зокрема в топонімії США. Замість запропонованої назви **Harmony** «Гармонія» внаслідок орфографічних непорозумінь поселенню присвоїли назву **Hominy** (OK) [Gallant: 191]. В 1880 р. громада поселенців скандинавського походження вибрала за назву свого нового поселення шведське слово *syren* 'бузок' і надіслала у Вашингтон для затвердження. Урядовий клерк, вирішивши, що тут вкралась орфографічна помилка, затвердив назву зі страхаючею формою **Siren**, тобто «Сирена», «Бездушна спокусниця» [Gallant: VIII]. Переселенці з Шотландії назвали своє американське поселення перенесеною з Великої Британії назвою **Glasgow** «Глазго» (1886 р.). Поштмейстер записав цю назву з орфографічною помилкою, як **Glasco** (KS), і помилка ніколи не була виправлена [Stewart 1970: 180].

Міська громада вибрала для свого поселення назву з кількох запропонованих. Цей список надіслали у Вашингтон, поставивши проти

вибраної назви примітку *a win* (на знак, що саме ця назва взяла верх). Через кілька тижнів отримали відповідь з офіційно затвердженою назвою **Awin** (Al) [Gallant: 4].

Картограф написав на карті проти безіменного мису позначку *? Name*, на знак того, що цей мис ще не має назви. Інший картограф зрозумів позначку як власну назву *Nome* (буква *a* була не дуже розбірливою). Так з'явився топонім **Cape Nome** (AK) [Gallant: 7]. Аналогічним способом виникла акцидентна назва поселення **Lat** (MT) від позначки на карті *latitude* 'географічна широта' [Blevins: 201].

Внаслідок невірного прочитання слова інколи докорінно змінюється назва поселення. Антропонім *McLeans* чи *McLanes* прочитали як *Melones*, що і лягло в основу ойконіма **Melones** (CA) < ісп. *melone* 'диня' [Alotta 1994: 341]. Запропоновану відантропонімну назву **Floersch** замінили назвою з спрощеною орфографією — **Flush** (KS) [Blevins: 116], пор. *flush*: 1) раптовий приплив, потік (води); 2) прилив крові, рум'янець (на обличчі); 3) приступ (лихоманки) тощо. Мешканці одного поселення зажадали дати йому назву **Alex** на честь одного чоловіка на ім'я *Alex Smith*. Помилка при друкуванні привела до появи ойконіма **Olex** (OR), який існує і в наш час [Alotta 1994: 182]. Мешканці іншого поселення запропонували для нього назву **Comet** (IN) «Комета». У Вашингтоні зрозуміли нечітко написану назву як прикметникову **Correct** «Правильний», «Вірний», яку й було офіційно затверджено [Gallant: 77]. Назва крихітного села **Lone** (KY) походить не від прикметника *lone* 'самотній', 'одинокий', 'відлюдний', а від іменника *loan* 'позика', 'позичка' (його мешканці часто позичали у сусідів гроші) [Blevins: 129]. Назва поселення **Golden** (MI) (букв. «Золотистий») виникла через помилку клерка, який замість запропонованого імені *(Maria) Golding* записав **Golden** [Romig: 228]. Засновник поселення, *J. Smart*, назвав його на свою честь **Smartsville**. Поштова влада прийняла цю назву, проте за невідомих обставин була пропущена літера *-s-*, що докорінно змінило сенс назви **Smartville** (CA) (слово *smart* полісемантичне і значить, зокрема, 'елегантний', 'модний', 'бравий', 'дотепний', 'розумний', 'хитрий' тощо) [Alotta 1994: 414]. Випадковий пропуск першої літери в жіночому імені *Alida*, запропонованому як назва поселення, обумовив появу ойконіма **Lida** (NV) [Alotta 1994: 467]. Форму жіночого імені *Amie*, запропонованого як назва поселення, змінили (випадково чи навмисно) і отримали ойконім **Amma** (WV) [Alotta 1992: 500]. Помилково чоловіче ім'я *Audice* записали як **Andice** (TX), що і ввійшло в ойконімікон США [Stewart 1970: 15]. В 1880 р. на адресу Департаменту пошт надійшов лист із проханням назвати поселення на честь місцевої жінки *Mrs Arta Saunders*. Прохання задовільнили, проте помилково назву дещо змінили, і відтоді існує ойконім **Artic** (WA) [Stewart 1970: 23].

Назва поселення при автостраді **Paradise** (MT) — це спотворена назва від назви готелю, який називався *Pair O'Dice* [Blevins: 202].

Ойконім **Deschutes** (OR) — частина французької назви річки *Rivière des chutes* «Річка водоспадів» [Alotta 1994: 151]. Назва поселення **Lanse** (PA) походить від французького слова *l'anse* 'бухточка' [Alotta 1992: 191]. Ойконіми **Mamont** (PA) та **Bomont** (WV) сягають, відповідно, французьких слів *ma mont* 'моя гора', *beau mont* 'красива гора' [Alotta 1992: 199, 509]. Назва району **Alpine** або **The Alpine** в Каліфорнії не має нічого спільного з тополексемою **Alpine** «Альпійський». У 1850-х роках цей район мав назву **El Pino** (ісп. 'сосна') завдяки величезній сосні, що там росла. Потім назву трансформували в **Alpine**, зберігши первинну семантику; пізніше назва була ресемантизована [Gudde: 9]. Ойконім **Promise** (SD) «Обіцянка» виник як результат невірного перекладу власного імені індіанського пастора, яке мало лягти в основу найменування. Пастора звали *Wahapayi*, і переклад мав бути «Призваний богом» [Blevins: 319].

Помилки при номінації географічних об'єктів інколи мають в основі психологічні та ономастичні латентні причини і заслуговують на увагу з точки зору когнітивної ономастики. Акцидентні назви в будь-якій мові нечисленні, знаходяться на периферії топонімії і викликані екстралінгвістичними, оказіональними причинами. Тим не менше вони, як результат описок, непорозуміння в прочитанні написаного, як прояв аномалії узусу, сприяють більш поглибленому вивченню топонімної системи в цілому.

Зокрема, акцидентні топоніми привертають увагу через значну автономність і важливість саме *написаної назви*. Надрукований або написаний топонімний текст — це ланцюжок графічних знаків, який існує на власному, незалежному від усної мови, рівні. Для топонімістів, які часто мають справи саме з писемними фактами, з написаними (надрукованими) пам'ятками, для яких географічними джерелами часто виступають географічні карти, атласи, книги з географії, словники тощо, важливо знати графічні особливості текстів.

Топонімна акцидентність виникає найчастіше як маніфестація особливого ономастичного середовища — писемної топонімної сфери, яка володіє певними специфічними рисами, що не мають адекватних звукових еквівалентів. Лише писемній ономастичній субстанції властиві заголовні літери, які не мають відповідників в усній ономастичній сфері. Не можна всебічно вивчати топонімію, ігноруючи її графічну субстанцію, замкнувшись в колі лише її звукового прояву. В сучасну епоху топоніми все частіше сприймаються оптично. Існування графічних топонімів в інформаційних покажчиках біля шляхів, розкладах руху на вокзалах, в аеропортах, надруковані географічні назви в різного роду довідниках, газетах, часописах тощо призводять до того, що зорове сприйняття географічних назв виходить на перше місце.

Принципова можливість появи топонімних інновацій «через помилку», їх мовне закріплення як акцидентних топонімів закладені в самій природі всіх власних назв. У назвотворчих процесах поєднується

типове та індивідуальне, свідоме і стихійне, природне і штучне, узуальне і оказіональне, що породжує чимало методологічно та методично важливих для топоніміки моментів. Інколи поодинокі унікальні акцидентні факти, які знаходяться за класифікаційними межами, більше стимулюють топонімні роздуми, ніж численні ясні й зрозумілі, класифікаційно «правильні» назви.

ОНОМАСТИЧНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ АПЕЛЯТИВНИХ ТА ПРОПРІАЛЬНИХ ЛЕКСЕМ ЯК СПЕЦИФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО ТОПОНІМНИХ ІННОВАЦІЙ

Переосмислення незрозумілих слів (іншомовних, застарілих та інших), так звана «народна етимологія» (на противагу «науковій етимології») в сучасному мовознавстві сприймається як «хибне розуміння походження або значення мовної одиниці» і «найчастіше трапляється в мові дітей, малоосвічених людей» [Етимологія: 371]. Вважається, що найхарактерніші риси «так званої народної етимології» — її «антиісторичність» та «довільність тлумачень», що зближує її з донауковою античною етимологією [Этимология: 596]. Після таких дефініцій мало хто з топонімістів зважиться на серйозне дослідження ономастичних переосмислень. Народні переосмислення незнайомих назв на основі випадкового збігу, подібності із знайомими словами завжди викликають негативне ставлення фахівців. Інколи лінгвісти використовують термін «хибна етимологія».

На нашу думку, це абсолютно невірний і несправедливий підхід до творчо-ономастичної діяльності людей. Вважаємо, що вивчення переосмислених власних назв як універсально-всесвітнього ономастичного джерела — це окрема ділянка наукового пізнання мови.

Звичайно, переосмислення незнайомих слів, їх зближення з знайомими словами через схожість форми або різних асоціацій — це виключно індивідуальний процес, який, на перший погляд, не підлягає систематизації. Проте і в науковій етимології важливе місце посідають нерегулярні мовні зміни, особливо значимі в тому контексті, що кожне слово має свою, сугубо індивідуальну історію. Як відомо, наукова етимологія займається проблемами походження слів, а також їх подальшими змінами в діахронічній площині, тобто вивчається біографія слів. Так звана «народна етимологія» власних назв, ономастичне переосмислення апелятивних та пропріальних лексем вимагають нового, нетрадиційного різновиду наукового аналізу, заслуговують специфічного підходу.

Основним, а фактично єдиним аспектом ономастичних досліджень в традиційному мовознавстві залишається онтологічний аспект, коли власні назви аналізуються або самі по собі, або як системні об'єднання

з іншими власними назвами. Проте ономастична система, як і будь-яка система мови, існує не лише у винятково мовному вимірі, а й в антропоцентричному вимірі. В сучасному мовознавстві все частіше звертаються до проблеми «людина і мова», бо всебічне дослідження мови неможливе без звернення до людини — творця, носія і споживача мови. Онтологічне вивчення мови має доповнюватися її когнітивним дослідженням. В плані ономастичного переосмислення топонімна когнітивність (лат. *cognitio* 'пізнання', 'вивчення', 'усвідомлення') означає, зокрема, здатність особистості чи колективу до розумового сприйняття та інтелектуальної переробки незрозумілих власних назв на основі так званого «контекстного знання», тобто різноманітних мовних асоціацій. Це поняття пов'язане з психічними процесами особистості чи колективу в межах переробки топонімної інформації. Аналіз ономастичних переосмислень в рамках когнітивної парадигми дозволяє зрозуміти, яким чином мозок людини виконує функції переробки топонімної інформації.

Традиційна топоніміка вивчає власні імена, які зафіксовані на картах, в топонімних словниках, в інших джерелах і котрі існують немовби самі по собі, поза людиною. В дійсності ж зв'язок між об'єктами та їх назвами не є прямим. Він опосередкований. Між ними стоїть людина. Структурний та лексико-семантичний аспекти дослідження ономастики орієнтуються перш за все на внутрішньосистемний аналіз. Когнітивний підхід звертається до мовної свідомості мовців. Когнітивна ономастика займається проблемами того, як власні назви формуються в головах людей, як вони там існують. Ономастична когнітивістика не займається вивченням біографії власних назв, їх етимології та історії. Вона вивчає ономастичний простір у ментальній парадигмі, аналізує сучасне функціонування власних назв у свідомості мовців, їх роль у процесі спілкування людей. Вона займається проблемами сучасного сприйняття назв, виясненням причин їх переосмислення. Топонімно-когнітивна діяльність мовців, яка пов'язана з найменуванням, сприйняттям та «переживанням» назв, багато в чому детермінує номінативну діяльність в її вторинному варіанті — переосмисленні вже готових онімів і, нерідко, частковій зміні їх зовнішньої форми. Немаловажне значення при переосмисленні назв мають як інтралінгвістичні, так і екстралінгвістичні фактори, зокрема такі зовнішні чинники, як умови життя людей — економічні, соціальні, політичні, мовні.

Надзвичайно важливу роль у процесі ономастичних переосмислень займають різномовні контакти. У світі не існує жодної мови, яка б не зазнавала впливу з боку інших контактуючих мов. Постійні міграції людських колективів, торговельні стосунки, війни, численні контакти представників різних народів на всіх щабелях суспільства від голів держав, вождів племен та різного виду етносів і до спілкування між окремими різномовними особами залишають відбиток в ономастичній сфері. Різного роду мовні субстрати, суперстрати, адстрати сприя-

ють взаємовпливу ономастичних систем. Тому стає цілком зрозуміло, що переосмислення незрозумілих назв — це не випадкове небажане явище, а *закономірний і універсальний процес в ономастичній системі будь-якої мови світу*. Народна етимологія — переосмислення незрозумілих назв відбувається завжди й усюди, де контактують дві або більше мов. *Взаємодія різних мов — це перше постійне джерело ономастичних переосмислень.*

Для функціонування топонімів, власне кажучи, зовсім не обов'язкова наявність дотопонімного значення (внутрішньої форми). Більше того, дотопонімне значення може іноді перешкоджати топонімам виконувати їх основні функції (пор. наявність омонімів між апелятивами і корелюючими онімами). Поєднання звуків, які не мають сенсу, виявляється іноді ономастично важливішим, ніж первісні звукосполучення з прозорою семантикою. Тому топонімія з готовністю сприймає іншомовні слова або лексеми із затемненою внутрішньою формою.

Топоніми втрачають свою внутрішню форму через відсутність потреби в ній з боку суспільства. Але це зовсім не означає, що суспільство ставиться індиферентно до власних назв. У топонімії одночасно діють два протилежно спрямовані процеси: десемантизація власних назв та їх ресемантизація (переосмислення). Ресемантизація зумовлена насамперед особливістю людського розуму, ментальної діяльності мовців, прагненням якимось чином осмислити і пояснити незрозумілі слова, асоціативно пов'язати їх з відомими словами. Українці, які мешкають у Канаді, переосмислили деякі вихідні англомовні ойконіми. У розмовній мові англійський ойконім **Regina** змінився на **Vroshaina**, **Clear Lake** — на **Krylik**, **Sainte Agathe** — на **Syndykat**. З точки зору когнітивної ономастики було б цікаво вияснити мотиви саме такого переосмислення вихідних іншомовних назв.

Топоніми мають бути розглянуті на основі сучасних асоціацій, оскільки географічні назви потенційно асоціативні, активізують асоціативні зв'язки з іншими словами. Топонім актуалізує певні асоціативні поля, які формують або всю систему, або її певний сегмент. Відповідно до сучасної антропоцентричної наукової парадигми, а також з урахуванням того факту, що розвиток топонімної системи реалізується через її відбиття у свідомості мовців, стає необхідним розгляд топонімії з позицій когнітивної лінгвістики, в аспекті репрезентації топонімної системи ментальними структурами носіїв мови, стає необхідним вивчення топонімної системи в когнітивно-прагматичному аспекті, який передбачає погляд на топонімію з позиції людської свідомості. Для когнітивної топоніміки не випадковий факт, що в народній російській мові назва **Стокгольм** свого часу була переосмислена саме як **Стекольна**, **Стекольня** [Фасмер III: 753], а не якимось іншим способом. Виробництво скла було новим і вельми цікавим ремеслом для тогочасних мовців, і нова екзотична іноземна назва виявилася співзвучною зі словом, пов'язаним із виробництвом скла. Деякі конкретні

реалії сприяли тому, що назву міста **Шліссельбург** народ переробив на **Шлюшин** [Фасмер IV: 454], а ніяк не інакше. При народному переосмисленні назви **Оранієнбург** як **Раненбург** [Поспелов: 457] пріоритетне значення мали певні зовнішні фактори, які стимулювали цей процес ресемантизації, а не випадковий частковий збіг звуків.

Нерідко процес переосмислення доходить до логічного кінця, і реетимологізований топонім з новою, прозорою, внутрішньою формою, що аж ніяк не обумовлена генетично, набуває офіційного статусу. Американський ойконім **Mystic** (CT) не пов'язаний із містикою. Це результат переосмислення індіанської назви *missituck* зі значенням 'велика приливна ріка' [Blevins: 61]. Англійський ойконім **Dollar** генетично ніяк не пов'язаний із позначенням американської валютної одиниці. Він утворений від двох кельтських слів: *dol* 'поле' та *ar* 'зорана земля' [Room 1988: 113]. Німецький ойконім **Abend** не корелює з німецьким словом із значенням 'вечір', а походить від слов'янської назви *Obden* [Blaschke 1957a: 27]. У французькій назві **Cinq-Mars-la-Pile** компонент **Cinq** — це деформоване *saint* 'святий', **Mars** — місцева форма особового імені *Médar*, а **la-Pile** римський пам'ятник [Dauzat 1963: 191]. Назва французького поселення **Clefs** — це не «Ключі», а трансформоване лат. *clĭta* 'бар'єр', 'перешкода', 'перепона' [Dauzat 1963: 195]. Ойконім **Corps** не походить від французького слова *corps* 'тіло', 'тулуб', 'торс', 'корпус'; він сягає лат. *corbus* 'ворон' [Dauzat 1963: 213], а назва населеного пункту **Corps-Nuds** не має нічого спільного ні з нудистами, ні з оголеними тулубами; вона походить від латинської назви *vicus Cornutius* (VI ст.) [Dauzat 1963: 213].

Входження реетимологізованих топонімів у систему полегшується наявністю відповідних топонімних рядів. Сукупність в українській ойконімії назв «від тварин» зробила прийнятним існування назви **Комар** (Днц) (що етимологічно сягає гр. *χαμαρα* 'кімната') [Отін 2002: 73]. Англійський ойконім **Lizard** — не «Ящірка», а етимологічно «Висока зала» < корн. *lis* 'зала' та *ard* 'високий' [Ekwall: 301]. Топонімний ряд назв «від рослин» сприяв перетворенню татарської назви **Сюйрен** на топонім **Сирень** [Короткова: 145]. Ойконім **Ізюм** виник у результаті паронімічного вирівнювання кримсько-татарського терміну *озен* 'ріка' [Отін 1974: 88], а ойконім **Судак**, імовірно, виник із татар. **Сугдайя** [Короткова: 145]. Ресемантизовані, ці назви доповнюють топонімний ряд із вихідними позначеннями продуктів харчування. Американський ойконім **Orange** виник у результаті народної етимології від назви племені *Auronge* [Stewart 1970: 346], проте синхронно він входить до лексико-семантичного топонімного ряду, утвореного зі слів на позначення фруктів та овочів (*orange* 'апельсин'). Англійський ойконім **Orchard** сприймається як такий, що має фітонімне походження < *orchard* 'фруктовий сад'. У дійсності ця назва сягає валл. *argoed* 'дерев'яне укриття', 'дерев'яний захисток' [Ekwall: 350]. Принципова можливість використання числівників у функції власних назв

сприяла переосмисленню деяких незрозумілих топонімів як нумеративів. Так виник німецький ойконім **Dreißig**, який корелює з числівником із значенням 'тридцять', попри те що генетично він сягає слов'янського трансформованого дериватива *Trizcow* [Blaschke 1957a: 64]. Французький топонім **Douze (La)** синхронно співвідноситься зі словом *douze* 'дванадцять', хоча має зовсім інший генезис. Він походить від латинського антропоніма *Latusius* [Dauzat 1963: 253]. Топонім **Quarante** семантично здається цілком прозорим, збігається з числівником *quarante* 'сорок'. Генетично він сягає значної глибини. Його виводять із доіндоєвропейського кореня **car-* 'камінь' і долатинського суфікса *-anta* [Dauzat 1963: 551].

Традиційна внутрішньолінгвістична трактовка появи переосмислених пропріальних лексем, як результат детерміністичного впливу топонімної системи, що керує асоціаціями і втягує їх в певні лексико-семантичні ряди, має бути доповнена їх когнітивною трактовкою, як результат ментальної діяльності мовців, їх ономастичної свідомості.

Італійський топонім **Pesco** сприймається як такий, що корелює або з апелятивом *pesco* 'персикове дерево', або пов'язаний з ловлею риби, пор. *pesca* 'рибна ловля'. Проте етимологічно він сягає діалектного слова зі значенням 'камінь', 'уламок скелі', 'скеля', яке входить до складу багатьох топонімів Південної та Центральної Італії [Queirazza: 380]. Гідронімний ряд «колоративних» утворень цілком природно сприймає назву річки в Центральній Італії **Nera** (італ. «Чорна», «Темна»). Проте етимологічно цей гідронім сягає долатинського кореня **nar-* / **ner-*, який мав значення 'вода' [Queirazza: 338]. Французький ойконім **Le Blanc** не корелює з прикметником *blanc* 'білий'; він сягає докельтського кореня **obl-* із незрозумілим значенням та суфікса *-incum* [Dauzat 1963: 87].

Пропріальна лексика не просто специфічно відображає об'єктивний світ, довкілля, а витворює ономастичну лінгвокультурну картину світу. Реетимологізовані топоніми не меншою мірою, якщо не більшою, пов'язані як із зовнішнім світом, так і з мовною та топонімною ментальністю людей, котрі вкладають у стару топонімну оболонку зовсім інший зміст, одночасно трансформуючи і саму оболонку. Часто реетимологізовані назви не лише виконують обов'язкові топонімні функції, а й створюють певний суб'єктивний настрій.

Великий український лінгвіст-мислитель О. О. Потебня наголошував, що слово — це мистецтво, поезія. В цьому переконуєшся, аналізуючи власні назви із вторинною, переосмисленою внутрішньою формою. Незнайома назва, незрозуміле слово стають імпульсом, поштовхом до топонімної активності, до ментального пошуку зрозумілої та привабливої назви. В результаті народної етимології часто виникають топоніми набагато яскравіші, більш самобутні і цікаві, ніж реальні етимони.

Назва мису **Cape Wrath** «Мис гніву», «Мис люті» на північно-західному краї Шотландії здається досить адекватною для виступу

землі, об який б'ються холодні, дикі хвилі Північної Атлантики. Назва сприймається як яскраве виявлення емоцій і надовго запам'ятовується. Між тим ця пропріальна лексема не що інше, як результат народної етимології. Суха наукова етимологізація останнього слова, його розуміння як скандинавського терміна зі значенням 'точка повороту' фактично вбиває отримане враження [Stewart 1975: 390].

Назва гірського масиву **Монте-Роза** (італ. **Monte Rosa**, франц. **Mont Rose**), який розташований частково в Італії і частково в Швейцарії, та льодовика **Монте-Роза** сприймається сучасними мовцями як опоетизований оронім «Трояндова гора», «Гора троянди». У дійсності ж кінцевий компонент цієї назви має долатинське походження, етимологічно сягає слова *reuse/ruisa* зі значенням 'льодовик'. Тобто це — «Гора льодовика», «Льодовикова гора» [Queirazza: 443].

Французький топонім **Aiglemont** на синхронному рівні сприймається як такий, що складається з двох компонентів субстантивного походження — *aigle* 'орел' та *mont* 'гора', тобто як «Орлина гора». З генетичної точки зору цей топонім має відантропонімне походження і сягає германського чоловічого власного імені **Agilmund** [Dauzat 1963: 5].

Італійські мовці сприймають ойконім **Bella** як такий, що походить від якісного прикметника зі значенням 'красива', 'прекрасна' і є однією із пропріальних одиниць відад'єктивного топонімного ряду. Це сучасне естетичне сприйняття назви перекреслюється етимологічними припущеннями топонімістів, згідно з якими вона, можливо, сягає латинського слова *lābellum* 'невеличка улоговина' [Queirazza: 45]. Італійський топонім **Mirabello** складається з двох основ: віддієслівної — *mirare* 'дивитися', 'роздивлятися', 'милуватися' та відприкметникової — *bello* 'прекрасний', 'чудовий' і виникла як топонімна реакція на красиве довкілля [Queirazza: 303]. До цього топонімного ряду синхронічно долучається назва **Mirabella**, яка сприймається з аналогічною конотацією. Проте етимологія цього топоніма зовсім інша. Його кінцевий компонент генетично має відіменниковий характер і сягає латинського слова *bellum* 'війна'. Ця місцевість була свідком жорстоких битв у минулому [Queirazza: 303].

Французька топонімія багата на назви з компонентами зі значенням 'красивий', 'чудовий', а також на позначення людей. Тому вона прийняла переосмислений ойконім **Bellebrune**, який синхронно інтерпретується як «Прекрасна брюнетка». В дійсності він походить від германського власного імені *Bero* та апелятива *brunno* 'джерело'. В 1116 р. він був зафіксований як **Berebronna** [Dauzat 1963: 86]. Французький ойконім **Blond** формально збігається з апелятивом *blond* 'блондин'. Генетично це галльський композит, утворений від антропоніма **Blatos* та апелятива *magos* 'поле' [Dauzat 1963: 89]. Французький топонім **Doux** не пов'язаний із прикметником *doux* 'ніжний', 'добрий', він сягає лат. *dux* 'джерело', 'водотік', 'яр', 'лощина',

'балка' [Dauzat 1963: 253]. Топонім **Doué** походить не від франц. *doué* 'здібний', 'обдарований', а від германського особового імені *Theudoad* [Dauzat 1963: 252]. Географічна італійська назва **Amato** в сучасному мовному оточенні сприймається як така, що пов'язана із прикметником *amato* 'коханий', а не як назва, що сягає долатинської основи і корелює з лат. *lāma* 'болото', 'застояна вода', на чому наполягають топоніміст [Queirazza: 16]. Французькі назви поселень **Les Chères, Les Chéris** не пов'язані з пестливими словами *chère* 'мила', 'люба'; *chéri* 'милий', 'ніжно коханий'. Ойконім **Les Chères** походить від германського фітоніма *lisca* 'осока' та суфікса *-aria*, а ойконім **Les Chéris** походить від латинських слів із значенням 'поділ на частини', 'земельні ділянки' [Dauzat 1963: 186]. Французьку назву **Plaisir** топоніміст пов'язують не із словом *plaisir* 'задоволення', 'радість', 'розвага', 'насолода', а відшукують термін *plessis* 'обгороджене місце', 'загорода', від якого, можливо, утворився цей топонім [Dauzat 1963: 533, 536].

Італійський топонім **Sospiro** на синхронному рівні співвідноситься зі словом *sospiro* 'зітхання', 'подих', поетич. 'мрія', 'бажання'. На думку топонімістів, це топонімний дериват, який походить від латинських слів *sex pilae* 'шість кам'яних резервуарів води' або 'шість поїлок для худоби', або, за іншою інтерпретацією, 'шість шляхових стовпів для позначення відстані' [Queirazza: 508]. Інший італійський топонім **Stella** має чудовий апелятивний корелят — *stella* 'зірка', що, звичайно, аж ніяк не задовольняє топонімістів. У пошуках етимологічної істини вони пропонують кілька дороманських, індоєвропейських гіпотез. Одна з них пов'язує першоназву зі словом слов'янського походження — *stelja*, що значить дослівно 'підстилка для худоби' (*lettiera per bestiame*) [Queirazza: 511—512].

Наявність численних французьких *топонімних іронімів*, компоненти яких сягають слів із негативною конотацією, зокрема із значенням 'дурень', сприяла виникненню топонімного переосмислення **Beaufou** «Красивий дурень», «Гарний божевільний». В дійсності топонім сягає латинського словосполучення *bellum fagum* 'красивий бук' [Dauzat 1963: 62].

Реетимологізовані назви треба розглядати з позицій когнітивної ономастики як репрезентанти в топонімній системі продуктів топонімної ментальної діяльності сучасних мовців — творців нових ономастичних фрагментів, нового ономастичного мислення. Онтологічне існування топонімної системи має бути доповнене визнанням її ментального існування.

Зазначимо далі, що ономастичні особи, творці назв, топонімні реетимологізатори як автори вторинної ономастичної продукції відрізняються один від одного, що позначається на специфіці переосмислених назв. З когнітивної точки зору важливе значення для аналізу переосмислених назв мають такі компоненти, як гендерні особливості, вік, профе-

сійна специфіка, рівень освіти тощо ономастичних номінаторів. Ці та аналогічні чинники певною мірою детермінують бодай загальну спрямованість ономастичних переосмислень. Для студентської спільноти напрям переосмислень може бути іншим, ніж, скажімо, для солдатів, які мають приблизно однаковий вік із студентами. Під час Корейської війни 1952—1953 рр. американські вояки часто використовували корейські назви з народно-етимологічною адаптацією. Корейський топонім **Pokkae** перетворився на **Poke-eye Ridge** (*poke* — розмовне 'ледар', 'ледацюга'), тобто це кряж «Око ледацюги». Назва корейського села **No Dong** збереглася не тому, що її легко вимовляти, а через те, що, переосмислена, вона має відбиток дружелюбної непристойності (слово *dong* на солдатському жаргоні має значення 'пеніс') [Stewart 1975: 363]. Інші соціальні групи номінаторів-реетимологізаторів, зокрема студентська спільнота, знайшли б інші слова для переосмислення іншомовних назв. Жіночі колективи в основу переосмислення поклали б інші апелятивні лексеми, ніж чоловічі колективи.

Сприйняття переосмисленої назви членами мовного колективу, її функціонування в свідомості мовців пов'язані певною мірою з психологією та світосприйняттям соціальних груп. Американський ойконім **Pickpocket** (NH) «Кишеньковий злодій» — результат трансформацій співзвучної індіанської назви **Pakwokek** [Stewart 1970: 371] — міг виникнути лише в певному соціальному середовищі, яке прихильно поставилося до цієї топонімної інновації. Назва американського поселення **Killdevil** (NC) «Убий диявола» етимологічно сягає цілком миролюбних голландських слів. Апелятивна голландська лексема *kill* має значення 'канал', 'струмок', а слово *devil* сягає голландського апелятива зі значенням 'край поля'. Все вихідне словосполучення означає 'струмок біля краю поля' [Blevins: 182]. Американський топонімний менталітет сприяв офіційному закріпленню нової назви із зрозумілою для англомовних мешканців новою внутрішньою формою.

Певні когнітивно-психологічні висновки можна зробити, аналізуючи й колишню назву українського села **Карайдубина**, яка походить від тополексеми *Карайтабен*. В лінгвістичному плані це паронімічне вирівнювання з супровідною морфологізацією, обумовлене фактором зовнішнього формально-аналогічного уподібнення [Отін 1973: 70].

Характер трудової діяльності, специфіка національної культури, особливості життя, навіть специфіка їжі вторинних номінаторів можуть обумовити специфіку народних етимологій. Топонімні переосмислення онімів, напр., французького топоніма **Painblanc** «Білий хліб» (який походить від латинського слова *pratium* 'лука' та германського особового імені *Amalin*) [Dauzat 1963: 516] навряд чи можливі, скажімо, у монголів, які мають інші життєві реалії, іншу психологію, інший топонімний менталітет.

Топоніми орієнтовані на позамовну дійсність, тому їм іманентно притаманна підвищена екстралінгвістичність. Але екстралінгвістичність

топонімної системи треба розуміти в широкому сенсі, а не лише мати на увазі топографічну прив'язку назви. Переосмислені назви в широкому антропоцентричному плані — це фрагмент концептосфери мовної особистості, мовного колективу, що віддзеркалює життєвий досвід носіїв топонімії. Переосмислена назва долучається до контексту ціннісної гами, в якій людина існує. Людина не може бачити світ інакше, ніж через призму своїх цінностей. Все це неминуче відбивається на реетимологізації незнайомих назв.

Ономастичні переосмислення назв — це *неотопоніми*. Цілком порвавши зв'язки з первинним лексико-семантичним значенням компонентів назв, вони започатковують новий етап розвитку топонімів. Кожна мова — конгломерат різнодіахронних утворень. З'являються нові лексеми, старіють та занепадають інші слова. Розвиток ономастики не завжди йде синхронно з розвитком усієї мови. Скоріше, ономастика йде своїми шляхами, має свої темпи розвитку, в чому, зокрема, і проявляється специфічність ономастичної системи. Пропріальні слова, продукт одного зрізу мови, які функціонують в іншому темпоральному шарі мови, можуть бути незрозумілими для носіїв цієї мови, що часто пов'язане з реінтерпретацією, переосмисленням внутрішньої форми старих назв. Ономастичне переосмислення старих назв однієї й тієї ж мови — *друге специфічне джерело топонімних інновацій*.

Французький ойконім **La Chambre** має апелятивний корелят із значенням 'кімната'. Проте в далекому минулому він співвідносився з апелятивом, що мав значення 'резиденція феодала', 'замок' [Dauzat 1963: 169]. Топонім **Syndicat (Le)**, який синхронно співвідноситься зі словом, що має значення 'профспілка', 'синдикат', походить від слова *syndicat* 'комуна' — дериват від лексеми *syndic* 'керівник', 'голова комуни' [Dauzat 1963: 666]. Топоніми **Étoile, L'Étoile** генетично пов'язані з латинським словом *stella* 'зірка' в значенні 'перехрестя' [Dauzat 1963: 276]. Англійський ойконім **Wool** етимологічно не корелює зі словом, що означає 'шерсть', 'вовна', він має значення 'струмок', 'криниця', від давньоанглійського слова *wella* [Room 1988: 401]. Ойконім **Eagle** — це не «Орел», генетично це давньоанглійський композит *āc-lēah* із значенням 'дубовий ліс' [Ekwall: 155]. Ойконім **Easter** — не «Великдень». Генетично він походить від дав.-англ. **estre* 'отара' [Ekwall: 136]. Назва поселення **Birch** походить не від апелятива *birch* 'береза', а від дав.-англ. *bryce* зі значенням 'недавно культивована земля' [Ekwall: 44].

Одне із завдань когнітивного підходу до топонімної лексики — виявлення сучасного сприйняття географічних назв конкретною мовною спільнотою. Часто пропріальні лексеми підпадають під дію штучного переосмислення, мотивованого зближенням із словами, що мають певну конотацію. Назви живуть не заради свого буквального змісту, а у зв'язку з тим, який зміст в них може бути вкладено. Почуття гумору, іронії тощо викликає бажання тлумачити назву по-новому, по суті

дати їй нове лексико-семантичне життя. Це *третє джерело ономастичних переосмислень.*

Інтерпретаційна свобода реетимологізації засвідчує оригінальність творчого мислення номінаторів-реінтерпретаторів. Вивчення топонімного матеріалу в ментальній парадигмі передбачає аналіз кола питань, пов'язаних із сучасним функціонуванням власних назв, сприйняттям цих назв людьми, зокрема питання, який зміст назви сприймається конкретною мовною спільнотою. Когнітивний (ментальний) підхід звернений до мовної свідомості сучасних носіїв мови. Топонімна система в її ментальному існуванні визначається через концепти, які репрезентовані в топонімних контекстах, що фіксують результати комунікативної діяльності носіїв мови. Нова внутрішня форма назви, тобто нова ознака, котра стає основою нового найменування, може впливати на реальний світ.

Переосмислені назви сприймаються не лише як продукт діяльності, але і як сама діяльність. Вони не лише залежать від зовнішніх факторів, але й самі впливають на них: вони спонукають по-іншому сприймати об'єкти, які отримують нові, народні, реінтрепретовані назви, вони сприяють формуванню певного ставлення до цих об'єктів.

Народне сприйняття північного регіону Великої Британії як «бідного», «робітничого», «простого», а південного регіону як «багатого», «аристократичного», регіону відпусток і відпочинку сприяє виникненню певних переосмислень ойконімів: назва міста Півночі **Worksop** переосмислюється як **Workshop** — «Цех», «Майстерня»; ойконім **Workington** сприймається як «Місто робітників», «Місто простолюду», назва **Bootle** асоціюється з редукованим **Bootless** — «Невзутий, босий» (в розумінні «Бідний»). У той же час назви багатого південного регіону Англії викликають зовсім інші топонімні асоціації. Назва міста Півдня Англії **Honiton** асоціюється з *honey* 'мед', 'солодощі'; 'любий', 'милий', 'дуже хороший' + 'місто'. Пор. конотації «сонячного» півдня у назвах **Southsea** «Південне море», **Brighton** «Яскраве місто». Референтні соціально обумовлені співзначення цих ойконімів — 'тепле', 'сонячне південне місто', 'місто веселощів, туризму і відпочинку', хоча їх реальна етимологія зовсім інша, пор. **Southsea** < **le South Castell of Portesmouth** [Ekwall: 432]; **Brighton** < **Beorhthelm's tun** (тобто «селище Варфоломія») [Ekwall: 65]. Назву американського міста **Sunkist** (CA) його мешканці розуміють як *sun-kissed* тобто «Цілований сонцем» [Gudde: 379].

Навмисним фонетичним перекрученням добиваються іронічного тлумачення назви. Нерідко перетворені назви набувають явно вираженого негативного звучання. Американський ойконім **Dedham** вимовляється як **Dead Ham** «Мертве селище». Американський ойконім **Grahamstown** переосмислюється як **Grimtown** «Жорстоке, безпощадне, невблаганне місто» < *grim* 'жорстокий', 'безпощадний', 'невблаганний'. Назва міста **Somerville** переосмислюється як **Slumvill** «Міс-

то нетрів» < *slum* 'нетрі'. Чарівна назва міста **Cottage Grove** «Котедж у гаю» в результаті народної інтерпретації перетворилася в назву **Cottage Grave** < *grave* 'могила' [Леонович 1989: 99]. Ойконім **Orchard Valley** «Долина фруктового саду» перетворюється на **Torture Valley** «Долина катувань». Ойконім **Sunderland** трансформується в **Slumberland** «Сонна земля». Ойконім **Darmouth** переосмислюється як **Darkmouth** «Чорний рот». Реінтерпретрують і назву міста **Boston** — як **Bosstown** < *boss* 'бос', 'начальник'. Назва штату **Massachusetts** завдяки народній топонімній творчості перетворюється в **Taxachusetts** < *tax* 'податок'. Назву штату **Lousiana** перекручують і переосмислюють як **Lousy Anna** < *lousy* 'вошивий', 'огидливий', 'паршивий' [Леонович 1981: 36]. Назва американського міста **Melrose** через його забруднену атмосферу була змінена в побутовому спілкуванні на іронічну назву **Smelrose** «Запах троянди».

Таким чином, вивчення ономастично переосмислених мовних одиниць, їх сучасне сприйняття, їх реетимологізоване існування в ментальній топонімії, яка віддзеркалює світоглядні моделі мовців, що користуються цією пропріальною лексикою, виявляється важливим і перспективним у рамках сучасної наукової парадигми, яка має антропоцентричну спрямованість.

Частина III

Ономастичні етюди

РОЗДІЛ І

ТОПОНІМІЗАЦІЯ НАЗВ ТВАРИН В ОНОМАСТИЧНИХ СИСТЕМАХ РІЗНИХ МОВ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Апелятивні фаунолексеми — загальні імена звірів, риб, птахів, комах — неабиякий внесок в ономастичну скарбницю кожної мови внаслідок їх топонімного переосмислення. Шляхи входження фаунолексем в ономастику різноманітні. Результати цього входження значні. Наукові проблеми, пов'язані з інтерпретацією відапелятивних назв, різноманітні. Вітчизняні ономасти стверджують, що назви тварин у чистому вигляді (без морфологічного оформлення) не можуть ономастично переосмислюватися, не можуть використовуватися в ролі твірних топонімних основ. В. А. Никонов застерігав ще в 1966 р.: «Якраз найнебезпечніші ті назви, котрі більшості здаються найзрозумілішими. Найнебезпечніше довіритися зовнішній схожості. Назва села **Крещеный Баран** ‹...› не має жодного відношення до тваринництва, як і **Петухово** до птахівництва або **Жуковка** до комах» [Никонов 1966: 6]. У наступні часи ономасти залишалися скептичними щодо ролі фаунімної лексики в утворенні топонімікону. «Структура назви *Вьюнка* засвідчує, що це не утворення на *-ка* від назви риби в'юн, — вважає Ю. О. Карпенко, — а жіночий рід прикметника *в'юнкий* — з *в'юнка річка*» [Карпенко 1969: 88]. «Так само не є апелятивом назва *Утка* — ця притока Удаю має давніший варіант *Удка* і цілком слушно виводиться О. С. Стрижаком з назви Удай» [Карпенко 1969: 88—89]. О. П. Ванагас, досліджуючи гідроніми, які утворені від апелятивів без формальних словотвірних ознак типу «*річка*: *білка*», дійшов висновку: «Більшість із них — це пізні утворення, а їх збіг з апелятивами — вторинний. Тому є підстави піддавати сумніву і можливість існування (генетично) самої категорії типу «*річка*: *вовк*» [Ванагас]. В. В. Лучик уже в наші дні стверджує, зокрема, що назви істот (тварин, птахів, риб тощо) топонімно не переосмислюються, бо ці назви «не здатні позначати постійно актуальні для орієнтації у просторі мотиваційні ознаки» [Лучик 2007: 197]. У випадках, коли ономастика демонструє «чисті» топоніми, які корелюють з відповідними фаунолексемами, автори шукають неодмінну проміжну антропонімну ланку. Безперечно, антропоніми «конкурують» у цьому відношенні з топонімами. Проте не можна залишатися в полоні антропонімних

концепцій, завжди і всюди шукати (і знаходити!) обов'язковий антропонімний еквівалент.

Розкриємо монографію О. М. Трубачова [Трубачев 1968], яка насичена гідронімами, що походять від апелятивних позначень тварин. В гідронімі **Корова** «представлено абсолютне застосування іменника» [Трубачев 1968: 68]. Річкову назву **Галка** можна вважати «назвою птаха, використаною в чистому вигляді в ролі гідроніма» [Трубачев 1968: 106], пор. також такі гідроніми, як «генетично апелятивна» **Свинка** [Трубачев 1968: 116], а також **Курица**, **Курочка**, **Гуска**, **Утка**, де спостерігаємо «тототожність із відповідними апелятивами» [Трубачев 1968: 124, 129]. Не залишимо поза увагою гідроніми **Кобелячка**, **Кобылячка**, **Кобылячек**, **Кобиляк**, **Кобилячка** з «відомою назвою тварини», а також **Лебедишка** [Трубачев 1968, 133]. Пор. ще «окремі апелятивні включення»: **Кабан**, **Баран**, **Гусь**, **Жабы**, **Медведь** [Трубачев 1968: 207, 208, 226, 227, 228]. Щодо гідроніма **Тетерев**, то, на думку О. М. Трубачова, «як би там не було, найбільш вірогідним нам здається ототожнення цього гідроніма з російським апелятивом *тетерев* — назвою птаха» [Трубачев 1968: 179]. О. М. Трубачов не поділяє думку В. А. Никонова, що такі назви, як **Тетерев**, **Бобр**, скоріше за все переосмислення іншомовних, незрозумілих речей або кілька назв, що належать мовам, які не мають формального розрізнення частин мови, відмінків та іншого [Трубачев 1968: 179]. Більше того, наполягає О. М. Трубачов, заперечувати в принципі можливість використання на слов'янському ґрунті оригінальних непохідних гідронімів у формі **Бобр**, **Тетерев** рішуче не дозволяє риса, що дуже часто трапляється, функціонування в ролі слов'янських гідронімів абсолютно уживаних апелятивів [Трубачев 1968: 179]. «Цей останній спосіб гідронімічної номінації, — упевнений О. М. Трубачов, — має по праву зайняти видатне місце при описі слов'янського гідронімічного словотворення» [Трубачев 1968: 179]. І хоча, на думку Ю. О. Карпенка, «здатність апелятивів ставати гідронімами без словотворчої перебудови, що її припускає О. М. Трубачов, здається перебільшеною», а також можливі корективи в етимологізації окремих назв, таких як **Коноплянка**, **Голубка**, **Галка**, **Утка**, що уможливлюють різне тлумачення [Карпенко 1969: 88—91], ігнорування висновків О. М. Трубачова не здається доцільним. Пор. ще назви річок: **Кабанець** (дикі кабани ще донедавна зустрічалися вздовж Дніпра); **Лебедишка** (вказівка на місцеву орнітофауну: лебеді зустрічаються на нижньому Дніпрі); **Свинка** (9 назв) [Стрижак 1967: 56—60]. Пор. ойконіми у басейні Дону **Конь-Колодезь**, **Олень-Колодезь**, а також ороніми Північного Приазов'я **Ведмідь-могила**, **Бик-могила** [Отін 1981: 35, 36].

У Болгарії загальна кількість назв місцевостей, оронімів у кілька разів перевищує кількість назв вод, гідронімів. Тому не дивно, що в болгарській топонімії тваринний світ найшов своє різноманітне віддзер-

калення саме в оронімних назвах[1]. Це такі назви, як **Гарван, Гарвань** «Ворон, Крук»; **Гущер** «Ящірка»; **Доган** «Сокіл-перепелятник»; **Караджата** «Козуля»; **Картала** (діал. «Орел»); **Коза, Крагуя** «Яструб»; **Кучката** «Собака»; **Палаш** «Невелика собачка»; **Пиявците** «П'явки»; **Чакало** «Шакал»; **Чучулитата** «Жайворонок» [Иванов Струма: 39]; пор. також **Костенурката** «Черепаха»; **Бивола** «Буйвол»; **Борсукът** «Барсук»; **Лисицата** «Лис»; **Орела** «Орел»; **Рогачът** «Олень»; **Синица** «Синиця»; **Скореца** «Шпак»; **Уловица** «Сова»; **Усойницата** «Гадюка»; **Щуките** «Щуки»; **Щърка** «Лелека» [Ковачев: 41, 45].

Звичайно, без спеціального етимологічного аналізу, без залучення історичних даних, орієнтуючись лише на зовнішню форму назви, легко потрапити в пастку хибної інтерпретації онімних фактів. Проте не треба применшувати роль і самої топонімної системи, яка часто підказує правильне рішення. Зокрема, складені назви, які в певному сенсі є одними із мінімальних елементів онімної системи, своєю внутрішньою формою надають допомогу в прийнятті правильного рішення. І без додаткових досліджень можна стверджувати, що назва села **Крещеный Баран**, цитована вище, пов'язана не з тваринництвом, а з антропонімною сферою, в той час як гідронім **Кінські води**, безумовно, має фауністичне походження.

Таким чином, тваринний світ знаходить свій відбиток у різних топонімних категоріях. Топонімні назви фауністичного характеру цілком природні. Можна стверджувати, що це одна з топонімних універсалій, один із загальнолюдських видів топонімної номінації. Мотиваційні чинники залучення фауністичних позначень до топонімної сфери характеризуються значною різноманітністю. Ономастичні переосмислення назв тварин, як і інші ономастичні переосмислення, відбуваються на основі певних онімних принципів. Вони різноманітні і властиві онімним системам різних мов, що уможливлює проведення типологічних зіставлень.

ПОЗИТИВІЗМ ЯК НАЙВАЖЛИВІШИЙ НОМІНАЦІЙНИЙ ПРИНЦИП ПРИ ТОПОНІМІЗАЦІЇ ПОЗНАЧЕНЬ ДИКИХ ТВАРИН

Найважливішу частину всього віданімалістського ономастикону займають переосмислення апелятивних назв реальних, живих істот. А найголовніший топонімний принцип, якому завдячують численні віданімалістські власні географічні назви, — це *принцип позитивізму*, згідно з яким фаунотопоніми пов'язані з суміжним існуванням біля об'єктів,

[1] Термін «ороніми» вживається тут в широкому сенсі, пор. у Ковачева: «местностни названия (ороними)» [Ковачев: 27].

що отримують назву, тварин, апелятивне позначення котрих лягло в основу топонімної номінації. Сформувавшись, власні назви живуть своїм онімним життям, підкоряючись різноманітним законам мови та, зокрема, закономірностям топонімної системи. Проте первинним імпульсом появи віданімалістських власних назв, першим номінаційним поштовхом часто є саме наявність тварин, що стало вирішальним для найменування. Топонімний принцип позитивізму при ономастичному переосмисленні назв тварин універсальний і спостерігається в топонімії різних мов і країн. Назву таїландського села **Ban Chorakhe Sam Pan** «Село трьох тисяч крокодилів» [Stewart 1975: 287] не можна, без сумніву, вважати точною в арифметичному відношенні, проте вона відбиває факт надзвичайно великої концентрації крокодилів у названій місцевості і є втіленням принципу топонімного позитивізму. Республіка **Малі** (англ. the **Republic of Mali**, франц. **République du Mali**), що в північно-західній Африці, має надзвичайно багатий тваринний світ саван. Тут зустрічаються леви, леопарди, шакали, слони, крокодили, бегемоти. На думку деяких учених, назва країни походить від назви бегемота місцевою мовою малінке (одна із мов манде, мандінго) [Everett: 319; Room 2006: 234]. Назва **Азорські острови** (англ. **Azores**, порт. **Ilhas dos Açores** «Острова яструбів») пов'язана з великою кількістю так званих «морських яструбів» біля їх берегів [Stewart 1975: 303]. Португальські моряки ранніх часів, які уважно стежили за напрямком польоту цих птахів, зрозуміли, що в цьому напрямку мають бути нові землі, і попливли за птахами. Так в 1431 р. на португальських картах з'явились нариси нових островів і їх назва, що відбиває у своїй внутрішній формі топонімний принцип позитивізму.

Кайманові острови (англ. **Cayman Islands**) спочатку мали іспанську назву **Las Tortugas** «Черепахи» (ісп. *tortuga* 'черепаха') завдяки великій кількості черепах на островах, а в 1530 р. отримали сучасну назву від іспанського слова *caimán* 'алігатор' [Everett: 98]. **Галапагоські острови** (ісп. **Islas Galápagos**, англ. **Galápagos Islands**) — архіпелаг у Тихому океані — відомі своєю унікальною флорою і фауною, велика кількість з яких — 'ендеміки'. Саме тут Чарльз Дарвін проводив свої дослідження, які, зокрема, наштовхнули його на створення еволюційної теорії походження видів. Назву острови отримали через значну кількість великих морських черепах (ісп. *galápago* 'черепаха') [Everett: 179]. Назва емірату **Дубай** (англ. **Dubai**), що в складі Об'єднаних Арабських Еміратів, а також назва найбільшого там міста **Дубай** має кілька різних етимологій, одна з яких — 'сарана'. Назва незалежної країни **Самоа** (на місцевій мові **Malo Sa'oloto Tuto'atasi o Samoa**, англ. **Independent State of Samoa**) походить від назви місцевого птаха *моа* (*тоа* 'свійський місцевий птах, що нагадує курку') [Everett: 18].

Однією з великих за розмірами та одночасно численних тварин у США був американський бізон — *buffalo*. Бізони зустрічалися в ран-

ній період колонізації майже на двох третинах теренів США і високо цінувались завдяки їх м'ясу, шкірі, навіть кісток. Вплив назв цих тварин на становлення топонімної системи в США був величезний. Сотні географічних назв по всій країні тому свідчення [Stewart 1975: 64]. У США є 15 міст з назвою **Buffalo**. Численні назви на **Buffalo** мають затоки, річки, гірські проходи, гори тощо. Р. Алотта підкреслює, що назви типу **Buffalo**, **Buffalo Run** (PA) отримували місця, які часто відвідували бізони [Allotta 1992: 133].

Український гідронім **Зубринка** (ІФ) [СГУ: 217] — вторинний щодо однойменної назви урочища, в основі якої апелятив *зубр* < 'назва бика' [Габорак 2003: 102]. **Зубровиця** (ІФ) (п. Сукелю л. Свічі п. Дністра) [СГУ: 218] — гідронім, утворений за допомогою суф. *-иця* від прикметника *зубровий* < *зубр* [Габорак 2003: 103]. Пор. аналогічний гідронім на Буковині — вторинний до однойменної назви місцевості, мотивованої апелятивом *зубр* [Карпенко 1973: 131].

Арабські гідроніми — назви приток Нілу в Судані **Bahr al-Ghazal** «Річка газелей» та **Bahr az-Zaraf** «Річка жирафів» мотивовані наявністю цих тварин біля річок для водопою [Room 2006: 45]. Місто **Bisho** (назва від слова аборигенною мовою 'буйвол') у Південній Африці розташоване на берегах річки **Buffalo River**, у назві якої відбилися певні реалії фауни [Everett: 68]. У деяких мовах існують слова на позначення загального поняття *дикі звірі*, які топонімізуються. В американських мовах, зокрема в аборигенних мовах Центральної та Південної Америки, де величезна кількість назв мають у своїй основі слова на позначення фауни, існують топонімні назви на зразок **Fehuantepec** — від слова зі значенням «дикі тварини» [Литвин 1983: 14].

Семантема *вовк*

Значна кількість фауністичних топонімів України також свідчить про важливість топонімного принципу позитивізму. Типовим прикладом втілення принципу позитивізму в топонімії України може бути онімізація лексеми *вовк*. В колишні часи вовки були розповсюджені в усіх регіонах України. Ці хижаки наводили страх на людей, тому не дивно, що слово '*вовк*' проникло в різні топонімні класи і, зокрема, в ойконімію. Отримавши онімний статус, позначення вовка в ойконімній сфері прийняло різноманітні лінгвістичні форми, проте в усіх випадках лексема *вовк* лежить в основі цілої низки назв, будуючи певний лексико-семантичний топонімний ряд із схожою внутрішньою формою.

Пор. такі назви населених пунктів, як **Вовча Балка** (Крв, Пл), **Вовча Гора** (Лв, Хм), **Вовча Долина** (Пл), **Вовчий Яр** (Днц, Хрк), **Вовчоярівка** (Лг). Як топонімний еліпс можна розглядати назву села **Вовчий** (Зк). Типова відад'єктивна назва **Вовче** (Днп, Днц, Зп, Од, Хрк). Безперечно пов'язаним із лексемою '*вовк*' є колоритний ойконім **Вовковиї** (Рв). Українська гідронімія багата на «вовчі» назви, пор., зокрема, **Вовк**, **Вовків**, **Вовківка**, **Вовківська**, **Вовкова**, **Вовковець**, **Вовча** (37 назв), **Вовчайка**, **Вовчанка**, **Вовчець**, **Вовчий** (23 назви),

Вовчик, **Вовчинець**, **Вовчинчик**, **Вовчка**, **Вовчки**, **Вовчків**, **Вовчок** та ін. [СГУ: 113—115].

Зазначимо, що деякі автори, і серед них такі поважні топоніміcти, як А. Бах та Дж. Стюарт, скептично ставляться до того, що називається топонімним позитивізмом. Дж. Стюарт глузує над «примітивним» тлумаченням назв, що, наприклад, «Вовча долина» значить «Долина, де багато вовків» і інтерпретує такі назви як інцидентальні, типу «Долина, де (випадково) бачили вовка». Англійські «вовчі» назви **Woolley** та **Woolmer**, на його думку, «виникли, можливо, таким же способом» (*may have arisen in the same fashion*) [Stewart 1975: 266]. Проте даремно видатний топоніміст так зневажливо трактує принцип позитивізму — один із найважливіших принципів номінації. Захоплений своєю інцидентальною теорією, Дж. Стюарт упереджено трактує реальні топонімні факти. Е. Еквал наводить низку ідентичних топонімів: **Woolley** (*Wlvelye* 1220 р.), **Woolley** (*Wolveleye*, 1286 р.), **Woolley** (*Wulueleia*, 1158 р.), **Woolley** (*Wiluelai* 1125 р.) і інтерпретує їх як *wolves' wood* «Ліс вовків» (не як «Ліс вовка») [Ekwall: 532]. Для будь-якої неупередженої людини зрозуміло, що Англія в XII—XIII ст. значною мірою була вкрита лісами, де зграями бігали вовки — гроза і лихо людей, чим викликані наведені назви, а не просто відбулась якась окрема зустріч людини з вовком, внаслідок якої з'явилась назва. Дж. Стюарт «не помічає» красномовної форми множини в цих назвах, так само, як і в цитованій ним назві **Woolmer**, яку Е. Еквал інтерпретує як «Озеро вовків» (*wolves' lake*)» [Ekwall: 532]. Пор. ще красномовні топоніми **Wolborough** від дав.-англ. *wulfa-beorg* (*wolves' hill*) «Горб вовків» [Ekwall: 529], **Woodale** (*wolves' valley*) «Долина вовків» [Ekwall: 530], **Wolhole Crag** від дав.-англ. *wulf-halh* (*wolves' valley*) «Долина вовків» [Ekwall: 529]. Назву **Wolvey** Е. Еквал інтерпретує радше як «загорожа для захисту худоби від вовків» (дав.-англ. *wulfhaga*), а не як «острів, що кишить вовками» (*island infected by wolves*) (дав.-англ. *wulf-ēg*) [Ekwall: 530].

Сам Дж. Стюарт у своєму топонімному словнику в багатьох випадках під тиском фактів дає зрозумілу й умотивовану інтерпретацію. Так, в словниковій статті **Wolverine** «Росомаха» він пише, що це рідкий звір і назви поодинокі, окрім Аляски, де зафіксовано понад 20 топонімів, а це свідчить про поширеність цього звіра «в арктичних умовах» [Stewart 1970: 539]. Такі приклади підтверджують, що до принципу позитивності назв треба ставитися з повагою. Принцип позитивності особливо чітко проявляється при залученні мікротопонімів — назв лісів, урочищ, ярів тощо. Кілька прикладів із української мікротопонімії: **Вовк** — урочище, де водилося багато вовків; **Вовки** — сінокіс у лісі, де водяться вовки; **Вовколіси** — ліс, у якому водилося багато вовків; **Вовча** — пагорб, де водилися вовки, лісове урочище, де жили вовки; **Вовча Буда** — ліс, де мисливці ставили капкани на вовків; **Вовчатник** — урочище, де колись водилися вовки; **Вовченица** — яр, де було

вовче лігово; ліс **Вовчий,** у якому водяться вовки; **Вовчий Луг** — луг, де зграями бродили вовки; **Вовчинник** — поле та сінокіс, де водилося багато вовків; **Вовчиння** — куток с. Черче, де було багато вовків [Сл. ММ 2006: 132, 133, 134].

Зазначимо далі, що невизначеність, невідбиття в топонімній назві конкретної інформації, чи йде мова про зграю вовків, що постійно живуть в даній місцевості, чи про одинокого вовка, що випадково сюди потрапив, зумовлена недоліками самої мови, а не прорахунками топоніміста-інтерпретатора мови. Звичайна англомовна топонімна модель неспроможна це визначити, як це має місце з топонімом **Wolf Valley** «Вовча долина», в якому лексема *wolf* виступає в атрибутивній функції. Цю топосинтаксему можна розуміти як «Долина, де живе багато вовків» і як «Долина, де бачили вовка». Більше того, англійська мова нездатна в монолексемній формі визначити, чи йде мова про вовка-самця (пор. італ. *lupo*), чи про вовчиху (італ. *lupa*), чи про вовченя (італ. *lupetto*). Італійська мова, яка противиться використанню іменників в атрибутивній функції, використовує в таких випадках прийменникові конструкції, які в принципі дають можливість відобразити точно реальну картину. Онімна фраза **Vale dei Lupi** «Долина вовків» на противагу фразі **Vale del Lupo** «Долина вовка» точно вказує, що мова йде про багатьох вовків. Італійська мова в принципі могла б уточнити, чи йдеться про вовків-самців, чи самок, чи вовченят. Проте точність і адекватність назви реаліям приносяться в жертву одноманітності назв, і традиційна модель типу **Vale del Lupo** замінює всі інші можливості мови. Пор. укр. **Вовчий Куток** — кінець вулиці с. Личини, де колись вовчиця вивела вовченят [Сл. ММ 2006: 134].

У топонімії США онімізація апелятива '*вовк*' має різноманітний характер. Вовки зустрічались майже по всіх регіонах США і сильно заважали людям у період освоєння нових територій. Зоотермін *wolf* 'вовк' зустрічається майже з усіма позначеннями географічних об'єктів, хоча найчастіше — зі словами на позначення річки, низини, групи дерев або острова, на зразок **Wolf Creek** «Вовча річка», **Wolf Run** «Вовчий струмок», **Wolf Island** «Вовчий острів» [Stewart 1970: 539]. Замість англійського зоотерміна *wolf* в ойконімії США інколи топонімізується його французьке позначення *loup* 'вовк', пор. назву поселення **Loop Loop** (WA) [Blevins: 384]; іспанське позначення *lobo* 'вовк', пор. ойконім **Lobo** (TX) (у період номінації в цій місцевості бродили вовчі зграї) [Quimby: 194], пор. оронім **Lobo Peak** (NM) «Вовча вершина» [Stewart 1970: 261]; латинське позначення *lupus*, пор. топонім **Lupus** (MO) [Stewart 1970: 268]. Таким чином, топонімія США використовує єдиний номінаційний принцип позитивності із залученням лексем єдиної вихідної семантики з різних мов. Цікаве використання позначень назв латиною — мертвою мовою, яку не використовують у повсякденному спілкуванні. Цей факт, поряд з іншими, свідчить про особли-

вий ономастичний менталітет жителів США, про створення своєрідних способів топонімної номінації.

Як лексема морського узбережжя *lobo* позначає тюленя або морського лева, звідки топонім **Point Lobos** (CA) «Тюленевий пункт». Демінутив *lobitos* в назві річки **Lobitos Creek** (CA) міг сягати слова, що позначає щенят койота або малят тюленя. Інший демінутив **Lobatos** (CO) мав первинне значення «молоді вовки» [Stewart 1970: 261. Таким чином, в топонімії США не лише використовується різномовна зоологічна термінологія, а один і той же термін називає тварин різних видів.

Топонімія США багата на позначення іншого різновиду вовка — койота (від ацтек. *coyotl*). У тих регіонах, де ці тварини були звичним явищем і не справляли враження, їх позначення рідко потрапляли до топонімної номенклатури. Виняток становить топонімія Каліфорнії, де, за словами Е. Гудде, це була «надзвичайно популярна географічна назва» [Gudde: 95]. Зі словом **Coyote** в Каліфорнії названі численні географічні об'єкти, серед них гірський хребет, гірський прохід, ділянки землі, резервації індіанців та кілька селищ, пор. **Coyote River** «Койотова ріка», **Coyote Canyon** «Койотів каньйон», **Coyote Wells** «Койотові колодязі», **Coyote Hill** «Койотовий горб», назва поселення **Coyoteville** (CA) [Gudde: 95].

Слово *amo* в топонімії США омонімічне. Одне з його значень — латинське 'я кохаю', яке має місце серед топонімів США. Інше омонімічне слово *amo* на одній з індіанських мов значить 'бджола' (див. нижче). Топонім **Amo** (AK) походить від ескімоського слова *amaguk* 'вовк' [Stewart 1970: 13].

У німецькій топонімії слово *Wolf* 'вовк' зустрічається досить рано, пор. VIII ст. **Wolvotal**, IX ст. **Wolfpach** [Bach: 320].

Семантема *ведмідь*

Інший приклад втілення принципу позитивізму — онімізація семантеми *ведмідь*. У минулому ведмеді були поширені в різних місцях України, зокрема на узбережжях річок, що віддзеркалюється в топонімії. Українська гідронімія багата на «ведмежі» назви: **Ведмедівка**, **Ведмежа** (8 назв), **Ведмежанка**, **Ведмежий** (3 назви), **Ведмежі Води** [СГУ: 83—84]. Пор. ще **Медведиця** (2 назви), **Медведин**, **Медведиха**, **Медведич**, **Медведів** (2 назви), **Медведівка** (6 назв), **Медведок**, **Медведський**, **Медведя**, **Медвежа** (3 назви), **Медвежак** (2 назви), **Медвежанка**, **Медвежий** (10 назв), **Медвежик**, **Медвежинський**, **Медвідка** та ін. [СГУ: 356—357]. Додамо, що йдеться про документально засвідчені назви. На побутовому, неофіційному рівні таких назв набагато більше. Якщо ж прийняти до уваги назви інших географічних об'єктів: горбів, долин, лісів тощо, особливо назв невеличких об'єктів, мікротопонімів, то кількість «ведмежих» назв зросте в десятки разів. Значна кількість таких найменувань викликана дією номінативного принципу позитивності. Із 22 онімних позначень

«ведмідь» в одному із джерел 18 топонімних назв мають позитивістський характер, вказуючи на місця перебування цих звірів, пор.: хутір **Ведмежий** (с. Самари), де колись був ліс, у якому водилися ведмеді; куток **Ведмежа Яма** (с. Журавець) на місці лісу, в якому водилися ведмеді; ліс з назвою **Ведмежоліси**, в якому водилися ведмеді; ліс **Ведмедеча**, у якому водились ведмеді; поле **Ведмедів**, на якому часто бачили ведмедів; урочище **Ведмедя**, де колись жили ведмеді; ліс **Ведмежа Гридка**, де жили ведмеді; пасовище **Ведмеже**, де були бджолині гнізда, з яких ведмеді вибирали мед тощо [Сл. ММ 2006: 93].

Проте пояснювати всі випадки найменувань принципом позитивності, тим, що «там жили ведмеді», здається недостатнім. Не можна зводити топонімний принцип позитивізму лише до формули типу **Ведмежа долина** — це «Долина, де жило багато ведмедів». Топонімія занадто різноманітна, щоб можна було задовольнитися однім поясненням. Треба визнати розмаїття мотивів найменувань, номінаційних принципів. Топонімний принцип позитивізму виступає як *один* із багатьох номінаційних принципів і в жодному разі не як *єдиний*. Більше того, треба застерегти проти розуміння терміна *позитивізм* як синоніма до слова *масовість, численність*. Номінативний принцип позитивізму пов'язаний перш за все з поняттям *наявності*, а не поняттям *кількості*.

У період колонізації США ведмеді водилися в різних куточках країни. На території США, яка колонізована історично зовсім недавно, існує велика кількість об'єктів, назви яких пов'язані з позначенням ведмедя. Часто назви географічних об'єктів були обумовлені значним скупченням ведмедів. Зокрема, озеро **Bear Lake** (UT) «Ведмеже озеро» давно було так названо індіанцями через велику кількість ведмедів в цій місцевості [Quimby: 38]. Від цього лімноніма утворилась назва річки **Bear River**, від якої, у свою чергу, отримало назву місто **Bear River City** [Quimby: 38]. Цей топонімний ланцюжок виник у різні часи, проте первинна назва обумовлена саме принципом позитивності. У топонімії США налічується кілька тисяч таких топонімів [Stewart 1970: 39]. Лише в топонімії Каліфорнії їх більше 500 назв, пор. **Bear River** «Ведмежа ріка», **Bear Creek** «Ведмежа річка», **Bear Lake** «Ведмеже озеро», **Bear Basin** «Ведмеже водоймище», **Bear Mountain** «Ведмежа гора», **Bear Butte** «Ведмежий пагорб», **Bear Canyon** «Ведмежий каньйон», **Bear Valley** «Ведмежа долина», **Bear Gulch** «Ведмежа ущелина», **Bear Meadow** «Ведмежа лука», **Bear Flat** «Ведмежа площина», **Bear Slough** «Ведмежа драговина». Велика частотність назв на **Bear** сприяла утворенню трикомпонентних топонімних назв на зразок **Bear Haven Creek, Bear Wallow Creek, Bear Creek Gulch** [Gudde: 29—30].

Північноамериканський сірий ведмідь гризлі також залишив свій слід у топонімії США: **Grizzly Mountain, Grizzly Camp, Grizzly Creek Redwoods State Park** (CA) [Gudde: 153]. Ойконім **Grizzly**

(OR) утворено від ороніма **Grizzly Mountains** [Blevins: 286]. У топонімії США є також іншомовні назви з вихідним значенням 'ведмідь'. Це назви на *oso* (ісп. 'ведмідь'): **Oso Valley**, **Oso Creek**, **Oso Lake**, **Los Osos Valley**, **Los Osos Creek**, **El Osito** (CA) [Gudde: 272, 273]; **La Osa** (AZ) [Stewart 1970: 349]. Топонім **Ursina** (PA) — латинський прикметник 'ведмедьоподібний'; це одна зі спроб зберегти вихідне значення назви, замінивши її мовну форму, щоб не вживати вже занадто уживану форму **Bear** [Sterwart 1970: 505]. З цією ж метою використовується латинська лексема *ursus* 'ведмідь', пор. **Ursus Cove** (AK) [Sterwart 1970: 505].

Назва поселення **Aklavik** у Канаді має значення в одній з індіанських мов «Там, де є ведмеді» [Everett: 10]. Населений пункт **Jim Thorpe** (PA) раніше мав назву **Mauch Chunk** від індіанських слів *machk* 'ведмідь' та *tscunk* 'гора', тобто «Ведмежа гора» [Everett: 241].

Канадський топонім **Kelowna** — зіпсоване індіанське слово зі значенням «Ведмідь гризлі» [Everett: 257]. У німецькій топонімії слово **Bär** 'ведмідь' зустрічається з найдавніших часів: VIII ст. **Berenbach**, IX ст. **Pernaffa**, **Bärental** [Bach: 320].

Семантема *олень*

Окремий топонімний ряд складають назви з вихідною семантемою *олень*. У топонімії України такі топоніми поодинокі. Як приклад наведемо назву річки **Олень** [СГУ: 397] та назву потоку **Чута** (ІФ) л. Лімниці п. Дністра [СГУ: 616], яка етимологічно співвідносна з карпатським оронімом **Czuta** < рум. *ciuta* 'олень' [Трубачев 1968: 268; Габорак 2003: 272; Вербич 2009: 184]. Гідронім **Оленка** < *Олена* — результат деетимологізації форми *Оленья* 'оленяча', що знаходить підтримку на підставі діалектного варіанта *Олен'ій* [СГУ: 397], первісно міг позначати 'водойму, де часто пили воду олені'. На підтвердження такого пояснення можна навести гідроніми: рос. **Олень** у колишній Калузькій губ., пол. **Jeleń** у бас. Вісли, **Jelení potok** (< *jelení* 'оленячий') у Словаччині [Вербич 2007: 55]. В урочищі **Оленеве** полювали оленів, а на хуторі **Олениця** одного разу бачили оленя [Сл. ММ 2007: 142]. Звичайно, ці поодинокі назви аж ніяк не пристають до топонімного принципу позитивності.

Зовсім інша ситуація в Новому Світі. Раніше численні череди диких оленів блукали по значній території Північної Америки, тому існують сотні топонімів з широковживаною лексемою *deer*: **Deer Creek**, **Deer Canyon**, **Deer Flat**, **Deer Park**, **Deer Lick Springs** тощо (CA) [Gudde: 104]; **Deerfield**, **Deer Lake**, **Deer Lick** (MI) [Romig: 150—151]. Часто в топонімії використовувався зоотермін *buck* 'олень-самець': **Buck Hill**, **Buck Falls**, **Buckhorn**, **Buck Run**, **Buckstown**, **Bucktown** (PA) [Alotta 1992: 133].

Зоотермін *doe* 'олень-самка' в топонімії зустрічається набагато менше, ніж *buck*; це свідчить, що на самок оленів менше полювали і вони не були таким цінним трофеєм, пор. гідронім **Doe Run** (GA),

який перейшов і на назву села **Doe Run** [Quimby: 111]. Цікава назва р. **Doe Creek** (IA). Пізніше цю ріку назвали **Buck Creek**, а назву **Doe Creek** перенесли на невеличку притоку цієї річки [Stewart 1970: 139]. Пор. топонімний ланцюжок різних топонімів на одном острові в штаті Вашингтон, де було дуже багато оленів: **Doe Bay**, **Buck Bay**, **Doe Island**, **Deer Point** [Alotta 1992: 36].

Слово *fawn* має значення 'молодий олень (до одного року)' і рідко онімізується, тому що люди мало уваги звертали на молодих оленів, пор. назву села (по назві річки) **Fawn River** (MI) [Romig: 193]. Слово *reindeer* 'північний домашній олень' рідко перетворювалось у топонім, хоча на Алясці близько десятка топонімів від цього зоотерміна [Quimby: 402]. Топоніми на *reindeer* ніколи не перетинали кордони Аляски і не проникли в загальноамериканську топонімію. Напроти, зоотермін *caribou* 'північний дикий олень' широко представлений у топонімії всієї країни, пор. **Caribou Stream** (ME), численні **Caribou Lake** (MN) [Stewart 1970: 78]. Цікаво зазначити, що під час «золотої лихоманки» в 1858 р. у район **Caribou** Британської Колумбії приїхало багато шахтарів з різних куточків країни. Повернувшись додому, вони привезли з собою нові назви, які використовуються в місцях, де північний олень ніколи не жив, пор., наприклад, топоніми **Caribou** (CA), **Caribou** (ID), **Caribou Lake** (CO) [Stewart 1970: 78]. Цікава назва місцевості **Caribou Creek** у Моджавській (Mojave) пустелі в Каліфорнії — не дуже зручному місці для проживання диких північних оленів [Gudde: 66]. Японське місто і префектура на острові Кюсю мають назву **Kagoshima**, що перекладається як «Острів молодих оленів» (від япон. *ka* 'олень', *ko* 'молодий', *shima* 'острів') [Everett: 246].

Семантеми *лось*, *антилопа*

Лосі (*elk*) в період утворення США зустрічалися усюди, звідки й топоніми на *elk*, яких існує біля тисячі [Stewart 1970: 78], пор. **Elkhorn Peak**, **Elkhorn Slough**, **Elk River**, **Elk Grove**, **Elk Creek**, **Elk Cove** (CA) [Gudde: 121]. Коротке і звучне слово *elk* обумовило його широкий вжиток в ойконімії (понад 100 назв населених пунктів) [Stewart 1970: 78]: **Elk**, **Elk Station**, **Elkhorn**, **Elk Horn**, **Elks Retreat**, **Elk Valley** (CA) [Gudde: 121]; **Elk**, **Elk Grove**, **Elk Lake**, **Elkland**, **Elk Rapids**, **Ellake**, **Elkton** (MI) [Romig: 179]; **Elk Garden** (WV) [Alotta 1992: 527]. Американський лось (*moose*) зустрічається лише в північних штатах, тому й топоніми з цим зоонімом існують переважно в північних регіонах: **Moose Pass** (AK), **Mooseup** (AK) [Quimby: 220], **Moose Lake** (MN) (біля 10 назв) [Stewart 1970: 307]. Назву села **Big Moose** (NY) утворено від назви озера **Big Moose Lake** [Blevins: 237]. Можливо, через своє досить неприємне звучання (*its rather uncouth sound*) слово *moose* рідко потрапляє в ойконімну сферу [Stewart 1970: 307]. Зоотермін *wapiti* 'канадський олень', сприймається як науковий термін і рідко зустрічається в топонімії, пор. **Wapiti Lake** (WY) [Stewart 1970: 521].

Антилопа (*antelope*) — граціозна тварина, завжди привертала увагу людей. Тому не дивно, що в топонімії США існує кілька сот топонімів від цієй лексеми, серед них кілька ойконімів, наприклад, **Antelope** (NB) [Stewart 1970: 17]. Місто **Antelope** (TX) отримало назву від назви ріки **Antelope Springs**, куди антилопи приходили на водопій [Quimby: 24]. Раніше в топонімії кількох штатів часто зустрічалось іспанське слово *berrendo* 'антилопа', яке залишилось лише в ойконімах **Berrendo** (CA), **Berrenda** (CA) [Gudde: 14].

Семантема *лис (лисиця)*

Топонімний принцип позитивізму пов'язаний не лише з масовою кількістю певних тварин, місцями їх розповсюдження, але й тими емоціями, які вони викликали. Лиси не справляли на людей такого великого враження, як вовки, ведмеді чи тигри. Тому хоч лиси були розповсюджені по всій території України, їх апелятивне позначення онімізувалось рідко, пор. назви поселень: **Лисича Балка** (Чрк), **Лисиче** (Днц, Хрс, Хм). Куток **Лиса** н. п. Острожець, мотивований тим, що там водилися лиси; більша частин назв **Лиса** — це інтра- та інтертопонімні омоніми, які пов'язані з позначенням *лисих людей* [Сл. ММ 2006: 17]. Пор., проте, назву пагорбу та лісу **Лиса Гора**, назву лісу **Лисанки**, назву болота **Лисецьк**, назви поля і лісу **Лиси**, де колись водилося багато лисиць [Сл. ММ 2006: 17, 18].

Аналогічну ситуацію спостерігаємо в США: топоніми з семантемою *лис* трапляються рідко. Частіше назви на **Fox** можна зустріти в північних регіонах США, де цінили хутро: **Fox Hole Creek** (MD) [Stewart 1970: 171]. Поселення **Lafox** (IL), розташоване біля річки **Fox** [Stewart 1970: 247] (до англійського слова додали французький артикль ж. р.). В німецькій топонімії слово *Fuchs* 'лисиця' з'явилось в новітні часи: **Fuchstal**, **Fuchswinkel** [Bach: 320].

Семантема *заєць*

Назви з семантемою *заєць* здебільшого в топонімії України мають відантропонімне походження. Пор., проте, назви полів **Зайцева**, **Зайцеве**, назву урочища **Зайчики**, назви болота та сінокісу **Зайчиха**, де водилося багато зайців, пор. також назви хуторів **Зайці** (в одному хуторі живе родина з прізвищем *Заєць*, а назва іншого мотивована наявністю зайців біля хутора) [Сл. ММ 2006: 272, 273].

Семантеми *видра*, *бобер*

Топоніми з назвою тварини видри поодинокі в топонімії України, пор. назву хутору **Видра** (м. Броди), де колись водилися видри [Сл. ММ 2006: 112]. Німецьке слово *Otter* 'видра' зустрічалося в топонімах ще майже тисячу років тому, пор. **Oteraha** (1057 р.), **Otterbach** (X ст.) [Bach: 320].

Ще на початку XIX ст. у багатьох ріках України водилися бобри. В басейні Дніпра вони були одним із об'єктів промислу за часів Київської Русі. Їх позначення залишили значний слід у топонімії України. Семантику двох українських назв річок, потоків **Бобер** і похідних

мотивувала назва водяної тварини **bobrъ / *bebrъ*. Наприклад, гідронім **Бобрик** (ІФ) у басейні Дністра [СГУ: 59] — «слід етимологізувати в контексті праформи **Bobrikъ* — дериват із суф. *-ikъ* від **Bobrъ* або як лексико-семантичне похідне від **bobrikъ*. Пор. гідронімні відповідники: рр. *Бобрик* у різних регіонах України, рос. рр. *Бобрик* у бас. Оки, блр. рр. *Бобрик* у бас. Прип'яті» [Шульгач 1998: 44—45]. Кілька річок, озер мають назви **Бобри**, **Бобрадь**, **Бобриця**, **Бобрівка** (6 назв), **Бобровиця** (3 назви) тощо [Янко: 52, 53]. Гідронім **Бібрка** (Лв), пол. форма *Boberka* л. Дністра — перша згадка про гідронім датована 1211 р. [СГУ: 52]. Ідентичні назви засвідчені в бас. Пд. Бугу — **Бобрка** — та в бас. Вісли — *Bóbrka*. В основі назви — апелятив *бобер* (пор. діал. *бібр* 'бобер'). Отже, **Бібрка**, **Бобрка** — це 'річки, де живуть *бобри*' [Вербич 2007: 12]. Гідронім **Бобрівка** (Лв) [СГУ: 60] можна кваліфікувати як форму з суф. *-ів-ка* від назви тварини *бобер* [Вербич 2007: 13].

Слово *beaver* 'бобер' послужило основою для більше ніж тисячі топонімів у США. Здебільшого це назви невеликих річок, ручаїв, водотоків. Найчастіше це назви типу **Beaver Creek** «Боброва річка», інколи з додатковим означенням на зразок **Big Beaver Creek** «Велика боброва річка», пор. ще **Beaver Brook** (CA) «Бобровий струмок», **Beaver River** (CA) «Боброва ріка». Місто **Beaver City** (NB) названо за назвою річки **Beaver Creek**, де було багато бобрів [Quimby 1970: 38]. У штаті Мічиґан зафіксовані такі топоніми: **Beaver** (назви двох невеличких сіл), а також **Beaver Harbor** «Боброва гавань», **Beaver Island** «Бобровий острів», **Beaver Lake** «Боброве озеро». Назви, мотивовані будівництвом бобрових гребель, зафіксовані в назвах озер **Beaverdam** (WI), **Beaver Dam** (MI).

Назва американського міста **Beverly** (MA) перенесена з Англії (1668 р.) [Stewart 1970: 46] і мотивована будовою бобрових помешкань на воді [Room 2006: 58]. Якісь причини призвели до того, що ця назва стала популярною і широко запозичалась. Відома назва **Beverly Hills** (CA) зазнала певних структурних мутацій. Спочатку місцевість мала назву **Beverly Farms** (1907 р.), потім її назвали просто **Beverly** (1911 р.), а ще пізніше вона отримала всім відому форму **Beverly Hills** [Stewart 1970: 46].

У німецькій топонімії «боброві» назви з'явились дуже рано, пор. **Biberaha** (766 р.), **Beverna**, **Bever** (X ст.). Назв на *Biber* 'бобер' у німецькому топонімному ландшафті так багато, що А. Бах зауважує з цього приводу: «Назви (на *Biber*) настільки численні, що постає питання, чи дійсно в Німеччині в давнину було так багато бобрів» [Bach: 320]. Така ситуація породжує сум і ностальгію за минулим.

Зауважимо, що при найменуванні місцевостей важливу роль відіграють ономастичні смаки номінаторів. Хр. Колумб, наприклад, зовсім не був вражений фауною Нового Світу, принаймні з номінативної точки

зору. Серед багатьох назв, які він присвоїв об'єктам, фаунолексеми в його топонімній номенклатурі посідають дуже скромне місце.

ПОЗНАЧЕННЯ СІМЕЙСТВА КОШАЧИХ У ТОПОНІМНІЙ СФЕРІ

Семантеми *кіт, кішка* малопопулярні в топонімії України. Лише подекуди зустрічаються мікротопоніми, пор. назву болота **Котяче**, назву урочища **Котяче**, назва урочища **Котячий Острівок**, куди вивозили котів [Сл. ММ 2006: 370]. Різні кошачі породи зустрічались на різних територіях США в ранній період колонізації країни. Назва села **Cat Mash** (AL) походить від назви болотистої місцевості **Cat Marsh** «Котяче болото», де часто бачили диких котів [Quimby: 76]. У багатьох місцях США існувала кошача порода так званої *дикої кішки* (*wildcat*). У Каліфорнії понад 50 природних об'єктів (каньйонів, рік, гір) отримали назви з топонімною лексемою **Wildcat** [Gudde: 423]. Термін *puma* 'пума' в США вважається науковим і в топонімії майже не зустрічається, пор., проте, назву **Puma Hills** (CO) «Горби пуми». Топонімія США надає перевагу колоквіальним, розмовним лексемам, таким як *catamaunt, cougar, lion, panther, tiger.*

Лексема *catamaunt* була популярна в розмовній мові США в епоху ранньої колонізації — це скорочене словосполучення *cat-of-the-mountain* 'гірська кішка'. Топонімізація цього слова пов'язана з місцями перебування цих тварин, пор. топоніми **Catamount Hill** (MA), **Catamount Brook** (RI) [Stewart 1970: 81]. Назву **Catamount Hill** можна інтерпретувати як «Горб, де живуть гірські коти», а назву **Catamount Brook** (RI) можна розуміти як «Струмок, де зустрічаються гірські коти». Рись (*lynx*) живе в північних регіонах США, де зафіксовані відповідні топоніми на зразок **Lynx Creek** (AK) «Річка рисі» [Stewart 1970: 268]. Рись має інші розмовні назви в США, такі як *bobcat*. Назви річок **Bob Creek** (OR), **Bob Cat** (NM) мотивовані наявністю там цього різновиду кошачих [Stewart 1970: 51]. На Північному Сході США велику дику кішку називають терміном *cougar* 'кугуар', звідки назви **Cougar Gulch** (WA) «Ущелина кугуара» [Stewart 1970: 116], пор. також перенесену назву — ойконім **Cougar** (WA) [Blevins: 383].

У східній лісистій частині США велику дику кішку називають словом *panther* 'пантера', звідки топоніми **Panther** (WV), (KY) [Blevins: 394], назви річок **Panther Creek** (OK), (WA), (IA). У штаті Міссурі зафіксовано понад 35 топонімів від цієй лексеми, серед них **Isle of Panthers** «Острів пантер» [Stewart 1970: 375]. Топонім **Panther Suck** (AR) цікавий тим, що це єдиний випадок вживання лексеми *suck* замість *lick* на позначення місця, де дикі тварини лижуть сіль, яка виступає на поверхню [Gallant: 22]. Маленьке село **Panther Burn** (MS) отри-

мало назву від назви плантації **The Panther Burn Plantation**, яка, в свою чергу, була так названа за назвою місцевості. Пантери настільки шкодили людям, що ті навіть спалили ліс [Quimby: 250]. Словом *lion* називали гірського лева. Назви з цим терміном поодинокі, за винятком Каліфорнії, де топонімний компонент **Lion** зустрічається приблизно в 50 назвах, переважно в назвах каньйонів [Gudde: 211]. Під терміном *tiger* в США розуміють пантеру, а іноді й інших, ще менших диких кішок, звідки топоніми **Tiger** (AZ), **Tiger Lake** (MN). У Техасі словом *tiger* називали ягуара [Stewart 1970: 482]. Іспанське слово *gato* 'кішка' також знайшло своє відбиття в топонімії США, пор. назви географічних об'єктів **Los Gatos** (CA), **Rio Gata** (CO) [Stewart 1970: 177].

ЛЕКСЕМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ІНШИХ ДИКИХ ТВАРИН У ТОПОНІМНІЙ СФЕРІ

Топонімні джерела США не надають прикладів онімізації семантеми *мавпа*. Проте такі назви існують у топонімних системах Південної Америки. Пор. топонім **Caparro** в Венесуелі, що походить від позначення різновиду американських мавп [Литвин 1983: 14].

Принцип позитивізму віддзеркалює фауну, яка властива конкретній місцевості. Топонімна назва в Азербайджані **Devechi** (*Dävägi*) від *deve* 'верблюд' пов'язана з місцем, де колись продавали верблюдів [Everett: 135].

Місто **Kafue** в Замбії виникло в 1905 р. на березі однойменної річки **Kafue**, що значить «Гіпопотам» [Everett: 246]. Топонімна назва в Австралії **Kangaroo Island** мотивована великою кількістю кенгуру [Everett: 249]. На Україні немає таких назв, бо відсутні відповідні реалії.

ПРИНЦИП ПОЗИТИВІЗМУ ПРИ ТОПОНІМІЗАЦІЇ ПОЗНАЧЕНЬ СВІЙСЬКИХ ТВАРИН

Загальні положення

Тополексика не цурається позначень свійських тварин. Проте не всіх. У різних мовах, у різних топонімних класах топонімізуються апелятивні позначення різних тварин. Деякі мови мають загальне позначення свійських тварин. Збірний термін *худоба* в українській пропріальній лексиці відсутній як в ойконімному класі, так і в гідронімному; англійський термін *cattle*, який має вужче значення 'велика рогата худоба', також не топонімізується. Німецька онімна лексика має приклади топонімізації збірного терміна *Vieh* (дав.-в.-нім. *fihu*, *fëho*, дав.-сакс. *fëhu*) 'худоба': **Viohbach** (X ст.), **Vioweida** (X ст.), **Fihihusun** (XI ст.) [Bach: 318]. Збірна зоолексема *Rindvieh* 'велика рогата худоба' не топонімізується. Деякі топонімні приклади

засвідчують, що топонімізація позначень свійських тварин сягає глибокої давнини. Назву історичного регіону Хорватії **Dalmatia** виводять із і.-є. кореневого слова *dhal* 'молода тварина', мабуть, з референцією на гірські пасовиська в цьому регіоні [Room 2006: 103]. Назва французького міста **Armentières** сягає галло-романського слова *armentum* 'велика рогата худоба для орання' [Everett: 32].

Семантема *кінь* Надзвичайно важливе місце у житті людей займає кінь, що потребує особливого додаткового вивчення[1].

Роль коня певною мірою віддзеркалюється в сучасній топонімній сфері, пор. українські ойконіми **Кінне** (Од, Хрк), **Кінські Роздори** (Зп) **Конище** (Вл) та ін. Пор. «кінську» тематику в гідронімії: **Кінка** (3 назви), а також численні назви **Кінська, Кінський** [СГУ: 251]. Гідронім **Чорнокінецький** (Тр) — (л. Нічлави л. Дністра) [СГУ: 613] — похідний за допомогою суф. *-ськ-* від ойконіма *Чорнокінці* (*Малі й Великі*) — «можливо, наслідок деетимологізації первинного **Чорноконі* < *чорні коні*; у цих н. п. довгий час існував кінський завод породистих англійських коней» [Вербич 2009: 183].

Із апелятивом *жеребець* співвідносяться, можливо, такі назви поселень, як **Жеребецьке** (Чрг), **Жеребкове** (Од) та ін. Із зоотерміном *кобила* співвідносяться, можливо, ойконіми **Кобильне** (Зп), **Кобильня** (Вн) та ін. О. С. Стрижак у своїх етимологічних студіях наводить цілу низку назв вод (і не лише їх), генетично пов'язаних зі світом тварин, пор., наприклад, **Жеребець** — п. пр. **Кінської**, на ній однойменне село. Гідронім виник, очевидно, на базі бінарної опозиції (пор. **Селезень** — пр. **Утки**) у зв'язку з назвою основної річки краю (**Конка, Кінська** або **Кінські Води**). Пор. ще **Жеребйанки** — куток у с. Верхній Криниці (дозаселено з с. **Жеребець**); поблизу м. Василівки (там є й **Нижні Жеребйанки**), а також **Жеребець** р. у бас. Дінця. По р. **Кінській** проходив кордон із Туреччиною, де вона звалася **Илкису**, що означає «**Кінська Вода**». Причина того, що ця річка понад два тисячоліття носить назву, пов'язану з *кіньми*, — їх значне поширення в цьому басейні. Територіальне групування "Кінських" гідронімів спостерігається й в інших районах. Так, наприклад, у бас. Сіверського Дінця є р. **Жеребець**, майже навпроти якої з правого боку впадає р. **Бахмут(ка)**; пор. у татар *бахмат*, а від них в українців Поділля і в поляків *bachmat* 'кінь'. В основі української назви **Саур-могила** лежить тюркський народний географічний термін, який означає особливий різновид географічних об'єктів — верховини зі згладженою верхівкою округлої форми. Його істинне (дотермінологічне) значення 'круп

[1] Див.: *Скляренко О. М.* Семантема кінь в ономастичній сфері // Записки з ономастики. — Opera in onomastica : Збірник наукових праць / ред. кол. : О. Ю. Карпенко (відп. ред.) [та ін.]. — Одеса : Астропринт, 2010. — Вип. 14. — Fasciculum 14. — С. 180—194.

коня'. В багатьох тюркських мовах подібні терміни виникали внаслідок метафоричного вжитку назв частин тіла тварин і людини («анатомічної лексики»). З часом переносне значення в них згасало і в мові виникала лексична пара: "загальний іменник + географічний термін", пор. **Хребет Саур** (Казахстан), гора **Саур** (Каб.-Балк.) [Отин 1997а: 423].

Назва української річки **Громоклей** п. Інгулулу Пд. Бугу; **Аргамаклы**, **Грамоклея**, **Hormokleja** і балки **Громоклей** здавна привертала увагу дослідників [СГУ: 156]. Походження гідроніма пов'язується з тюркським апелятивом *argamak/argymak* 'породистий кінь', основа якого в процесі засвоєння слов'янами зазнала спрощення початкового *а-* й метатези приголосних (пор. ще укр. *громак* 'баский кінь'). Гідронім тюркський за походженням з ад'єктивним формантом *-ly / -li* (одним з найпродуктивніших афіксів у топонімії тюркомовних народів і, відповідно, в топонімії слов'янських земель тюркського походження). «Отже, внутрішня форма назви *Громоклей* визначається як 'місце біля річки, де водяться породисті дикі коні', <...> невипадковою є грецька назва Південного Бугу <...>, мотивація якої також пов'язується з дикими кіньми в степу (пор. ще гідроніми *Кінка*, *Кінська*, *Кобиляча*, *Кобилячий* та ін.)» [Лучик 1995: 69]. Визначити конкретну тюркську мову — джерело розглянутого гідроніма — важко, оскільки співвідносний з ним апелятив властивий багатьом тюркським мовам, пор. татар., туркм. *аргамак*, казах., кирг., *аргымак*, к.-калп. *аргымак*, узб. *аргумок*, уйг. *аргумак*, тур. *argymak* — 'породистий кінь' та ін. Із тюркських мов це слово запозичено в російську апелятивну лексику: рос. *аргамак* — 'найкраща порода коней в Середній Азії', ст.-рус. *аргамакъ* — 'благородний кінь' [Фасмер І: 84]. Цікаво, що про диких білих коней у степах Надбужжя згадував ще два з половиною тисячоліття тому грецький історик Геродот. Як зазначає Б. О. Рибаков, «третя ріка Гіпаніс — витікає також із великого озера, біля якого знаходять собі пасовище дикі білі коні» [Рыбаков: 32]. Початком Гіпакіріса є ріка **Конка**, яка дійсно поділяє надвоє степ між Дніпром та Сіверським Дінцем [Рыбаков: 50]. **Конка-Гіпакіріс** дійсно тече з глибини пустельних шляхів скіфів-кочівників. У неї дійсно впадають численні протоки Дніпра в плавнях **Кінських Вод** [Рыбаков: 48]. Пор. ще, наприклад, **Конские источники**, **Заливы Конскихъ Водъ**; с. **Кінські Роздори** і кол. х. **Кінські Води** [УАТП 1969: 154, 204]; н. п. **Кінсьководівська** > Григорівка (Зп) [ІМіСУ 1970а: 119]. «І тому не дивно, що «*кінський*» цикл у топонімії, і насамперед із відомих причин у гідронімії, займає таке визначне місце» [Стрижак 1969: 83].

В оронімі **Кінь** (ІФ) «назва пов'язана з апелятивом *кобила*, що вживався колись у фракійців як географічний термін із значенням "гірська", сходячи доі.-е **keubh-*, **koubh-* "вершина". Тобто в лексемі *кінь*, як і *кобила*, сенс "гора" може бути давнішим за сенс "тварина"» [Габорак 2008: 174]; пор. **Кобила**, **Велика Кобила**, **Мала Кобила** [Габорак 2008: 180, 52, 226].

Німецький зоотермін **Roß** (дав.-в.-нім. *(h)ros(ss)* дав.-фріз. *hors*, *hars*, *hers* 'кінь') зафіксовано у топонімах **Hrosbach** (VIII ст.), **Harsheim** (XI ст.), **Hersebruck** (XI ст.), пор. сучасні мікротопоніми **Roßboden**, **Roßfeld**, **Roßpoint** та ін. [Bach: 318]. Дав.-в.-нім. лексема *hengist* 'кінь' лежить в основі топонімів **Hengistdorf** (VIII ст.), **Hengistfelden** (IX ст.). Зоотерміни *Pferd* 'кінь', *Gaul* 'кінь' трапляються в топонімах відносно пізнього походження: **Gäulskaderich**, **Gäulsweg** тощо. Лексема *Schelch* (дав.-в.-нім. *scelaho*, *scelo*) 'дикий кінь' зафіксована в топонімах **Scelenhauc** (VIII ст.), **Scellinaha**, можливо, в топонімі **Schell(en)berg**. Дав.-в.-нім., с.-нім. лексема *stuot* із значенням 'табун напівдиких коней' зафіксована в назвах **Stutgarte** (1200 р.), **Stutpferrich** (XI ст.) [Bach: 318].

У Великій Британії ойконім **Horsham** перекладається як «Кінське село», тобто «Село, де тримають коней» < дав.-англ. *hors* — 'кінь' та *hām* — 'село' [Everett: 219]. Ця назва перекочувала з Англії до США, Канади та Австралії. У Сполучених Штатах лексема *horse* 'кінь' дала дуже багато назв різним географічним об'єктам, більше на Заході країни, ніж на Сході, бо саме Захід США — кінний край. Такі топоніми, як **Horsepen** (VA), вказують місце, де колись були загони для коней (*pen*) [Blevins: 375]. Топоніми **Horse Heaven** у кількох місцях Заходу, а також **Horse Heaven Creek** (AR) дотопонімною семантикою вказують на найкращі місця для коней [Stewart 1970: 211]. Надзвичайно популярна гідронімна назва **Horse Creek** «Кінна річка», і кожен штат має щонайменше півдюжини таких назв, пор. ще топоніми **Horse Mountain** «Кінна гора», **Horse Pond** «Кінний став», **Horse Island** «Кінний острів», **Horse Lick** «Місце, де коні лижуть сіль» та інші різноманітні словосполучення [Stewart 1970: 211]. Н. п. **Wildhorse** (ID) «Дикий кінь» отримав цю назву від численних табунів диких коней, що паслися тут на початку колонізації країни [Blevins: 91]. Термін *mare* 'кобила' в топонімії США мало популярний, пор. лише **Mare Island** (CA) [Stewart 1970: 279]. Пор. також топонімний ланцюжок: **Horse Creek**, **Mare Creek**, **Colt Creek** (NB) < *colt* 'жеребчик'[Stewart 1970: 279]. Терміном *mustang* називали специфічного дикого або напівдикого коня. Село **Mustang** (TX) отримало назву від річки **Mustang Creek**, яка так була названа завдяки великому табуну поні-мустангів, що паслися вздовж річки [Quimby: 224]. Термін *nag* 'невеличкий кінь для верхової їзди' зафіксований у топонімі **Nags Head** (NC) [Quimby: 225]. Термін *mule* 'мул' рідко трапляється в топонімії, не викликаючи великого інтересу, пор. **Muleshoe**, **Muleshoe Ranch** (TX) [Blevins: 348].

Семантеми *корова*, *бик*, *віл*

Корова як господарська худоба мала важливе значення в житті українського селянина, що обумовило доступ апелятива до ономастичної сфери, пор. назви українських сел.: **Корів'є** (Хм), **Коровинці** (См), **Коровій Яр** (Днц), **Коровне** (Чрг), **Коровія** (Чрв) та ін. У сфері гідронімії України зафіксовані назви **Корова**, **Коровин**, **Коро-**

вій, **Коровне**, **Коров'я**, **Коров'яча** тощо [СГУ: 272]. Слово *теля* в топонімії України зустрічається рідко. Назва кутку **Телятин** с. Боровичі мотивована тим, що поблизу паслися телята, пор. ще назви пасовища, поля **Телятник** з тою ж мотивацією [Сл. ММ 2007: 396]. В гідронімії основа цього слова лежить у назві річки **Телиця** [СГУ: 556].

Онімізується і термін *бик*, пор. укр. ойконім **Бикова Гребля** (Кв), гідроніми: **Бик**, **Бики** [СГУ: 47]. Ставок **Бики** так називається, бо там напоювали худобу; а лука має назву **Биків Луг**, бо там пасли биків [Сл. ММ 2006: 43]. В українському гідроніміконі набагато частіше зустрічаються назви від терміна *віл*: **Волова** (9 назв), **Волове Джерело**, **Воловець** (3 назви), **Воловий** (3 назви), **Воловиця** та ін. [СГУ: 556]. Ліс, що на Волині, має назву **Волове**, бо там у кошарі тримали волів; в урочищі **Воловий Вигін**, на горі **Воловиця** випасали волів [Сл. ММ 2006: 138].

Проте тут, як і в багатьох інших випадках, треба бути дуже обережним при інтерпретації немовби семантично прозорих назв.

Назву річки **Бик** (п. пр. Дністра) виводять із тюрк. *büjük* 'великий' [Еремия: 82]; р. **Турава** (ІФ) (п. Лімниці п. Дністра) [СГУ: 88] — вторинний щодо суміжного ороніма **Турава** — пов'язують з апелятивом *тур* 'бик', пор. ідентичний гідронім **Turawa** в бас. Одеру [Вербич 2009: 167]; гідронім **Турів** (ІФ) — ст. русло Дністра [СГУ: 575] — результат онімізації ад'єктива *турів* < *тур* < 'бик'. Назва річки **Тур'янка** (ІФ) п. Свічі п. Дністра [СГУ: 576] «має паралелі в більшості слов'ян; утворена в результаті онімізації прикметника *турья* < *тур* 'бик'» [Шульгач 1998: 302—303]. Російська назва села **Бык** (Сарат.) походить від позначення бикоподібного виступу землі в річку, на березі якої розташоване поселення [Горцев: 33].

Важливими були корови і для колоністів США. Тому позначення корови зустрічається в багатьох топонімах. Найчастіше назви на **Cow** «Корова» відбивають певні конкретні реалії. Назву **Cow Creek** (CA) мала річка за місцем водопою корів, а біля іншої річки **Cow Creek** (SD) місцевість була гарним пасовиськом, де паслась не одна череда [Stewart 1970: 117], пор. гідронімний ланцюжок: річки **Cow Creek** «Коров'яча річка», **Little Cow Creek** «Невеличка коров'яча річка», **Old Cow Creek** «Стара коров'яча річка», **North Cow Creek** «Північна коров'яча річка», **South Cow Creek** «Південна коров'яча річка» (FL) [Gudde: 94]. Село **Cow Branch** (KY) прийняло назву від назви річки, де поїли корів [Blevins: 125]. Назву **Cow Ford** (FL) «Коровій брід» мало місце, де через річку переходили індіанці, які називали його **Wacca Pilatka** [Morris: 58—59]. Озеро **Cowbell Lake** (AZ) було відоме тим, що тут пасли корів з дзвіночками на шиях. Місто **Cowboy** (TX) так названо, бо воно розташовано на території, яка раніше належала двом скотарям [Blevins: 125]. Назва населеного пункту **Cow Pens** (MI) утворена від апелятивного позначення *pen* 'загін для корів' [Romig 1986: 136]. Часто загони для корів будували біля ставків,

звідки назва ставка **Cow Pen Pond**. Пізніше ця назва стала назвою поселення **Cow Pen Pond** (FL) [Quimby: 99]. Ойконім **Cowpens** (SC) утворений від назви загону для корів **Cow Pens of Cattleman Hanna** [Quimby: 99]. Слово *calf* 'теля' інколи зустрічається в назвах природних об'єктів, як, наприклад, **Calf Creek** (TX) «Теляча річка». Назва мотивована тим, що тут корови ховали своїх телят у густому чагарнику. Інколи лексема *calf* зустрічається в назвах населених пунктів. Топоніми **Calfpen Bay** (Sc), «Затока телячої загороди», **Calfpasture Island** (CT) «Острів телячого пасовища» свідчать, що колись у цих місцях тримали худобу [Stewart 1970: 71].

Німецький зоотермін *Rind* (дав.-в.-нім. *(h)rind*) має значення 'корова', а також 'бик', 'віл'. У топонімії зустрічається з VIII ст.: **Hrindpach** (VIII ст.), **Rindertal** (VIII ст.), **Rintfurt** (X ст.). Зоолексема *Kuh* 'корова' (дав.-в.-нім. *kuo*, *kō)* зафіксована в топонімах **Cogarden** (IX ст.), **Chuopach** (XI ст.) [Bach: 318]. Німецьке слово *Kalb* (дав.-в.-нім. *kalb*) 'теля' зустрічаємо як частину топонімних композитів **Kalbacha** (VIII ст.), **Kelbirbach** (1009 р.) [Bach: 318].

Американці під словом *bull* 'бик' найчастіше розуміють свійського бика, але нерідко буйвола або бізона. Цей апелятив часто топонімізується: **Bull Creek** «Бикова річка», **Bull Flat** «Бикова низина» (CA) [Gudde: 51]. Лексема *bull* має певні принизливі конотації і не використовується для номінації поселень.

Якщо термін *bull* широко використовується у США для номінації географічних об'єктів, то термін *ox* 'бик', 'віл' рідко трапляється в американській топонімній номенклатурі: по-перше, це слово занадто коротке в фонетичному відношенні і не репрезентативне як назва, а по-друге, семантика цього слова, одне із значень якого — 'тягловий віл', не дуже приваблива для номінації селищ. Проте це слово зустрічається серед складних та складених топонімів. У США дуже популярний ойконім **Oxford**, перенесений з Англії як символ вищої освіти та науки, які високо цінуються у США. Лексема *ox* зустрічається в потамонімах, пор. **Ox River** «Бичача ріка». Таким чином, використання фаунолексем у топонімії викликано не лише дією принципу позитивізму, а й різноманітними позамовними, мовними і мовно-психологічними факторами: приємними або не дуже позамовними асоціаціями, звуковим розміром фаунолексем, привабливістю їх фонетичного звучання тощо. Проте основний принцип позитивізму завжди залишається вирішальним.

Семантеми *коза*, *козел*

Актуалізацію апелятива *коза* бачимо в низці назв. Ряд населених пуктів України мають назви, основи яких корелюють з апелятивами *коза*, *козел* [УАТУ: 397]. Назву **Коза** мають село (Зп) і річка [СГУ: 260]. Кілька річок мають назву **Козел** [СГУ: 261]. Пор. також гідроніми **Кози**, **Козин**, **Козина**, **Козинець**, **Козиний**, **Козині Копанки** та ін. [СГУ: 261]. В урочищах **Козел**, **Козин**, **Козлинець**, у лісі **Козельський** водилися дикі кози; в **Козигірському Лісі**, в уро-

чищах **Коза**, **Козино**, біля кутку **Козиця** с. Підцир'я (Вл) тощо пасли свійських кіз [Сл. ММ 2006: 346, 347, 348, 349].

У США терміном *goat* 'козел', 'коза' позначалась домашня худоба, звідки топонім **Goat Spring** (NM) «Козине джерело» [Stewart 1970: 182]. Топонім **Billy Goat Hill** (KY) утворився від терміна *billy goat*, яким називали свійського козла, так що назва перекладається як «Пагорб козла» [Stewart 1970: 182]. Село **Goat Town** (GA) «Козяче місто» було так названо, бо власник сільського магазину мав також велике стадо домашніх кіз [Blevins: 80]. Дикі кози — об'єкт полювання у Скелястих горах (Rocky Mts) (США) — друге джерело топонімної номінації, пор. **Goat Lake** «Козине озеро» (WA), **Goat Haunt Mountain** (MT) «Гора улюбленого місця диких кіз» [Stewart 1970: 182]. Ще одне джерело номінації — використання терміна *goat* для позначення антилопи або гірської вівці, пор. **Goat Creek** (SD) «Річка антилопи», **Goat Mountain** «Гора антилопи», **Goat Butte** «Горб антилопи», **Goat Rock** (CA) «Скеля антилопи» (в цих гірських районах кози не водились) [Gudde: 145].

Англійська багатокомпонента топонімна назва **Haverfordwest** легко розпадається на частини: **Haver** (від дав.-англ. *hæfer* 'коза'), **ford** 'брід' і пізніше добавлення **west** 'захід', тобто це «Західний брід для кіз» [Everett: 209].

Німецьке слово *Ziege* 'коза' (дав.-в.-нім. *ziga*) лежить в основі топонімів **Zygenberch** (1101 р.), **Zigenhagen** (1170 р.) [Bach: 318]. Слово *Bock* (дав.-в.-нім. *boc*) 'козел', 'баран' зафіксовано в назві **Bockesberg** (1166 р.) [Bach: 319].

Назва італійського острова **Capraia**, що знаходиться між Італією і Корсикою, походить від італ. *capra* 'коза' [Room 2006: 78]. Назва італійського острова **Capri** викликає різні тлумачення. Можливо, вона має грецьке походження, від слова *kapra* 'кабан', або походить від італ. *capra* 'коза', або має етруське походження < *capra* 'місце поховання' [Room 2006: 78].

Семантеми *вівця*, *баран*

Слово *вівця* відобразилося в таких українських ойконімах, як **Вівчарне** (Зп), **Вівчарня** (Вн), **Вівчарове** (Вр), **Вівче** (Жт), **Овеча** (См) та в гідронімах **Вівчарева**, **Вівчареве**, **Вівчий**; **Овеча**, **Овечі Води**, **Овечна** [СГУ: 106, 393]. Основа слова *баран* зустрічається в низці гідронімів [СГУ: 33]. Зазначимо, зокрема, що назву ріки **Баран**, п. пр. Південного Бугу, виводять від *баран* 'піниста хвиля у вузькому місці річки' [Янко: 34]. Слово *ягня* інколи зустрічається в мікротопонімії України. На полі **Ягня** колись пасли ягнят; урочище та болото **Ягнята** так названі, бо колись вовки передавили тут багато ягнят [Сл. ММ 2007: 520].

У топонімії США на Сході країни топоніми з терміном *sheep* 'вівця' поодинокі, бо дикі вівці тут не плодились, а свійські вівці не мали великого значення для розвитку економіки, пор. **Sheep Run** (WV) «Овечій потік». [Stewart 1970: 438]. На Заході паслися чис-

ленні отари свійських овець, в горах і на скелях були дикі вівці, тому багато об'єктів, особливо гір і скель, отримали найменування з цим зоотерміном, пор. лише в Каліфорнії: **Sheep Hollow** «Овеча улоговина», **Sheep Corral** «Овеча загорожа», **Sheep Pass** «Овечій прохід», **Sheep Crossing** «Овечий перетин», **Sheep Mountain** «Овеча гора», **Sheep Rock** «Овеча скеля», **Sheepranch** «Овече ранчо», **Sheep Island** «Овечий острів» [Gudde: 358]. Назви **Angora Creek**, **Angora Lake**, **Angora Peak**, **Angora Mountain** < **Sheep Mountain** (CA) [Gudde: 14] пов'язані з місцями, де паслись овечі отари цієї породи. З певними життєвими реаліями пов'язана назва **Sheep Thief Creek** «Річка овечого злодія» (CA) [Gudde: 14]. Англійське слово *ram* 'баран' (свійський і дикий) зустрічається в кількох топонімах. Слово *lamb* 'ягня', 'баранчик', 'овечка' в топонімії США не зафіксовано.

Німецьке слово *Schaf* (дав.-в.-нім. *scāf*) 'вівця' бачимо в топонімах **Scafesperc** (IX ст.), **Scapefelden** (XI ст.); слово *Widder* 'баран' також зафіксовано в кількох назвах [Bach: 318]. Слово *Lamm* (дав.-в.-нім. *lamb*) 'ягня', 'баранчик', 'овечка' зафіксовано в топонімі **Lembirbach** (IX ст.) [Bach: 319].

Назва поселення в Сирії **Hārim** походить від семітського кореня *hrm*, що має значення 'загін для овець', 'кошара' [Everett: 207].

Семантема *осел* Зоотермін *осел* ні в ойконімії, ні в гідронімії України не зустрічається, певно через свої принизливі конотації.

В англійській мові семантема *осел* має два основних відповідники: *donkey* та *ass*. У топонімії США слово *donkey* зустрічається переважно в тих регіонах, де ця свійська тварина не поширена і становить собою швидше виняток, ніж правило: **Donkey Hills** (ID) «Віслюкові горби», **Donkey Creek** (WY) «Осляча річка» [Stewart 1970: 140]. Слово *ass* має також інше, анатомічне, доволі непристойне значення, широко вживається в колоквіальній сфері, а не в літературній. У топонімії йому не має місця, тут зустрічається інше слово — *jackass* 'осел': **Jackass Flat** (CA) «Осляча низина», **Jackass Pass** (KY) «Ослячий прохід» (бо лише віслюки можуть подолати цей прохід у горах) [Stewart 1970: 225]. У топонімії США використовується також лексема *burro* 'осел', 'ослик'. За походженням це мексиканське слово. Проте використовується в топонімії всієї країни. Топонім **Burro Canyon** (AZ) «Ослячий каньйон» мотивований тим, що сюди часто навідуються здичілі віслюки [Stewart 1970: 67]. Слово *Esel* 'осел' в німецькій топонімії з'являється в нові часи, наприклад, **Eselsweide** «Осляче пасовище», **Eselmühle** «Ослячий млин» [Bach: 318].

Семантема *свиня* Лексема *свиня* реалізувалася в найменуваннях різних об'єктів, таких як ріки **Свинячка**, **Свинка** (9 назв), **Свинківка**, **Свинковка** (2 назви), оз. **Свиняче**, гряда **Свиняча**, куток села **Свинячий**, мис **Свиняча Голова** [Стрижак 1967: 59—60]. «Однозначно не слід відкидати

можливості тлумачення гідроніма **Свинний** (Лв) [СГУ: 490] як дериватa від назви тварини *свиня*, — вважає С. О. Вербич, — пор. відповідно польські гідроніми **Świnna Woda**, **Świnia** в бас. Вісли та Одеру; південнослов'янський потамонім **Svin(n)a** < серб. і хорв. *svinja* 'свиня' в бас. Сави [Вербич 2007: 68]. Гідронім **Свинський** (Лв) [СГУ: 490] — результат онімізації та субстантивації прикметника *свинський* < *свиня* 'назва тварини'. «Похідні від лексеми *свиня* назви водойм можуть відображати результат вторинного переосмислення слова *свиня* (як назва тварини, що риє землю) на позначення бурхливих річок» [Вербич 2007: 68]. Пор. ідентичні гідроніми: укр. **Свинський** у бас. Пруту й Тиси [СГУ: 490]. Ліс **Свинарин**, ліс і поле **Свинорії**, річки **Свинорийка**, **Свинория**, урочище **Свинорийки** тощо мотивовані тим, що там дикі свині часто рили землю [Сл. ММ 2007: 320, 321]. Поле і куток **Свининець**, поле **Свинюх**, пасовище **Свиняча Нивка**, урочище **Свиняче**, кутки з назвою **Свиняча** тощо вказують на те, що там люди випасали або тримали свійських свиней [Сл. ММ 2007: 320, 321]. Назви лісів **Кабаниця**, **Кабанячий Луг** пов'язані з місцями, де водилися дикі кабани, пор. також назву кутка **Кабанівщина** (с. Карпилівка) з тією ж мотивацією [Сл. ММ 2006: 315].

Зазначимо, що назви можуть бути мотивовані не лише екстралінгвістичними реаліями, а зумовлюватися лінгвістичними та інтратопонімними факторами, зокрема тиском топонімної системи, дією лексико-семантичних ознак, граматичними особливостями будови топонімів тощо, пор. назви озер **Свиняче**, **Птиче**, **Волове**, **Собаче**, **Теличье**, які розташовані поблизу; такі гідроніми, як **Кінські Води**, **Овечі Води**, **Вовчі Води**; гідроніми **Свинотоп**, **Конотоп** [Стрижак 1967: 60] — яскравий тому доказ.

В англійській мові семантема *свиня* має кілька лексемних реалізацій: *pig*, *swine*, *hog*; *sow* (свиноматка), *boar* (боров). Свиня — важлива свійська тварина, вона високо цінується. Проте назв із словом *pig* обмаль, пор. **Pig Creek** (KS) «Свиняча річка», **Pig Hollow** (KY) «Свиняча лощина». Назва типу **Hog Island** вживається для позначення острова, де свині вільно бігають, і зустрічається в США неодноразово [Stewart 1970: 371]. Інші зоотерміни в топонімії США не використовуються. Німецьке слово *Schwein* (дав.-в.-нім. *swīn*) 'свиня' в топонімії використовується неодноразово з ранніх часів: **Swinfurtin** (804 р.), **Suinahe** (XI ст.), **Suinephe** (1196 р.). Зоотермін *Sau* (дав.-в.-нім. *sū*) 'свиноматка' зустрічається в топонімах **Suaba(h)** (874 р.), **Saubach**. Німецький зоотермін *Mocke* 'племінна свиноматка' став основою для топонімів на зразок **Mockenheide**. Слово **Eber** 'хряк' зустрічається в німецьких топонімах з давніх пір, пор. **Eparha** (VIII ст.) [Bach: 319]. Інколи слово *Eber* приймало форму *ber*, яке також використовувалося в топонімії; треба розрізняти назви на *ber* 'хряк' і назви на *Bär* 'ведмідь'.

За любов найвідданішої людині свійської тварини — собаки — люди віддячують усюди однаково — фіксуються лише поодинокі географічні назви від цього апелятива.

Семантема *собака* Парк у м. Луцьку має неофіційну назву **Собачий**, бо там вигулюють собак. Неофіційні назви кутків різних сіл **Собачий Куток**, **Собачівка**, **Собачник**, **Собача Гора**, назва долини **Собачі Долини** мотивовані тим, що там збирається багато бездомних собак. Район **Собачі Гори** в н. п. Маневичі називається саме так, бо там навчали собак [Сл. ММ 2007: 354]. Кілька вулиць у різних містах України мають назву **Псяча**, бо там збираються бездомні собаки [Сл. ММ 2007: 272].

Канарські острови (англ. **Canary Islands**) отримали назву ще в XI ст. до н. е. (лат. **Canariae insulae** «Собачі острови») від лат. *canis* 'собака' (начебто там бачили великих собак) [Room 2006: 77]. Наведемо ще одну назву, в основі якої лежить семантема *собака*. Історичне місто на сході центрального Єгипту має грецьку за походженням назву **Cynopolis** «Місто собаки» з референцією на стародавній єгипетський храм Анубіса — собакоголового бога мертвих [Room 2006: 102].

НАЗВИ ПТАХІВ У ТОПОНІМНІЙ СФЕРІ

Орнітолексеми, або слова на позначення птахів, також інколи топонімізуються і стають пропріальними лексемами, перетворюються в назви населених пунктів, назви річок тощо.

Загальні положення Збірний термін *птах* в українській топонімній лексиці в ойконімному класі представлений такими назвами: **Птахівка** (Хрс), **Птиче** (Днц, Мк, См), **Птича** (Рв). В гідронімному класі це слово лежить в основі назв **Птича**, **Птичня** [СГУ: 452]. У топонімії США збірний термін *bird* 'птах' у назвах найчастіше поєднується зі словами *island* 'острів', *rock* 'скеля', *lake* 'озеро'. В Каліфорнії понад 25 географічних об'єктів мають назви на зразок **Bird Island** «Пташиний острів», **Bird Lake** «Пташине озеро», **Bird Rock** «Пташина скеля» [Gudde: 36].

Англійський ойконім **Fulmer** (*Fugelmere*) перекладається як «Озеро птахів», від дав.-англ. *fugol* 'птах' та *mere* 'озеро' [Everett: 176].

Образ орла символічний у багатьох народів. Він виступає символом могутності, сили, гордості, величавості. В українській топонімії основа *орел* зустрічається як у сфері ойконімії [УАТУ: 422], так і в сфері гідронімії [СГУ: 401—402].

Семантема *орел* Проте без спеціальних досліджень важко розрізнити, чи ці топоніми утворені в результаті прямої онімізації апелятивної лексеми, чи це трансформація пропріальних лексем інших онімних класів, зокрема антропонімів. У топонімії США лексема *eagle* 'орел' неодноразово зустрічається серед назв об'єктів у різ-

них регіонах. У Каліфорнії є понад десять назв **Eagle Peak** «Орлиний пік», приблизно стільки ж назв **Eagle Rock** «Орлина скеля», а також значна кількість топонімів типу **Eagle Canyon** «Орлиний каньйон», **Eagle Nest** «Орлине гніздо» тощо [Gudde: 117].

Семантема *сокіл*

За символічним значенням сокіл близький до орла. Він — втілення сміливості, хоробрості, швидкості. Тополексема **Сокіл** чи не популярніша за тополексему **Орел** в українській ойконімії. Сім населених пунктів носять назву **Сокіл** (Вн, Днц, ІФ, Лв, Хм), пор. ще **Соколине** (Крм, См). Топонімізація слова *сокіл* відбувається за різних причин і не може бути зведена до одного номінаційного принципу. Поодинокі назви мають здебільшого відантропонімний характер: пор. **Сокіл** (Вл) «могло мати вигляд **Соколь* — похідне на *-j-* від антропоніма *Соколъ*» [Шульгач 2001: 128].

Семантема *яструб*

Позначення цього птаха лежить в основі кількох ойконімів [УАТУ: 455]. Різні мікротопоніми на зразок **Яструб**, **Яструбець**, **Яструбиче**, **Яструбище** пов'язані з тим, що там водилося багато яструбів [Сл. ММ 2007: 532]. Гідронім **Яструбний** — пот., л. Кропивника л. Колодниці п. Дністра; с. Кавське (Лв) — вторинний до незасвідченого мікротопоніма **Яструбний**, на зразок назви лісу **Яструбне** (Кв), < прикметника *яструбний* < *яструб*(*и*) [Вербич 2007: 91]. На американців яструб (*hawk*) справляє набагато менше враження, ніж орел, він не має символічного значення і, відповідно, рідше зустрічається в топонімній номенклатурі. Тим не менше позначення яструба лежить в основі багатьох назв природних об'єктів, наприклад, **Hawks Nest** (WV) «Гніздо яструбів» [Stewart 1970: 200]. Ойконіми на **Hawk** мають частіше відантропонімний характер.

Семантема *лебідь*

У минулому на багатьох озерах, водоймищах України водилися лебеді. Назву цього красивого птаха покладено в основу багатьох гідронімів, пор. кілька назв озер **Лебедине**, назви річок **Лебідь**, **Лебединець**, **Лебединка**, **Лебедиха**, **Лебедишка**, **Лебедівська**, назва лиману **Лебідь**, назви островів **Лебедячі (Лебедині) острови** [Янко: 206]. Кілька назв населених пунктів України пов'язані з лексемою 'лебідь' [УАТУ: 403—404]. У топонімії США слово *swan* 'лебідь' найчастіше використовується в назвах озер. Лише в одному штаті Міннесота близько 25 озер мають назви **Swan Lake** [Stewart 1970: 467]. Назви населених пунктів на *Swan* утворені шляхом метонімії: чотири міста в штаті Мічиґан **Swan Creek** названі за назвами відповідних річок [Romig: 546—547]. Місто **Swanville** (MN) розташоване на річці **Swan River** [Stewart 1970: 467].

Семантема *голуб*

Назва цього птаха досить популярна в ойконімії та гідронімії України [УАТУ: 380; СГУ: 146—147]. Топонімний принцип позитивності лежить в основі багатьох топонімних назв у США, пов'язаних з позначенням

перелітних голубів (*pigeon*) (зараз вимерлих). Наявність у минулому значної кількості диких голубів була достатнім номінаційним мотивом для назв багатьох населених пунктів, серед них **Pigeon** (WV) [Blevins: 394]; **Pigeon** (PA) [Alotta 1994: 231]; **Pigeon Roost** (KY) [Blevins: 132]; **Pigeon Roost** (NC) [Blevins: 255]; **Pigeon Key** (FL) [Morris: 195] та ін. Синонімним орнітологічним терміном виступає слово *dove*, яке дуже рідко топонімізується пор. **Dove Spring** (AZ) «Голубине джерело» [Stewart 1970: 141].

Семантема *ластівка*

Цю орнітолексему вбачаємо в назвах поселень **Ластівка** (Лв), **Ластівці** (ІФ, Хм), **Ласточкине** (Днц). Гора **Ластівчина** так названа, бо там є ластівки [Сл. ММ 2007: 7]. Назва поселення в США **Swallaws** (CO) «Ластівки» мотивована наявністю ластівчиних гнізд на скелях поблизу поселення [Stewart 1970: 467].

Семантема *соловей*

Соловей — один із найулюбленіших птахів українського народу. Образ солов'я часто зустрічається в народних піснях, у народній поезії. Проте топонімні назви від цього слова поодинокі [УАТУ: 438]. Це свідчить про відсутність обов'язкової тісної кореляції між пропріальною мовною сферою та іншими сферами життя. Пор. назви хуторів **Солов'ї**, а також **Соловичі**, біля яких були ліси, де водилося багато солов'їв [Сл. ММ 2007: 356].

Єдиний такого роду американський топонім **Nightingale Mountains** (NV) «Солов'їні гори» — це результат народної етимології від прізвища *Nightengill*, раннього поселенця і політика [Stewart 1970: 328].

Семантема *чайка*

Назва поселення **Чайка** в Криму, можливо, мотивована наявністю цих птахів. Кілька річок в Україні мають назви **Чайка** (5 назв), **Чайки** (2 назв) [СГУ: 600—601]. Урочище **Чайки**, ставок **Чайка**, ставок, луг, болото **Чайкове**, болото **Чайківське** так названі, бо там збирається багато чайок [Сл. ММ 2007: 469]. Англійський орнітотермін *gull*, *sea-gull* 'чайка' лежить в основі багатьох топонімів, але майже ніколи не зустрічається в ойконімії, певно через наявність додаткового асоціативного значення 'дурна, нерозумна людина' [Stewart 1970: 192].

Семантеми *ворон* та *ворона*

Назви цих різних птахів знайшли своє місце в топонімній сфері України як серед ойконімів [УАТУ: 377], так і серед гідронімів. Лексема *ворона* має шість випадків гідронімної реалізації, лексема *ворон* — лише дві [СГУ: 121]. Назва урочища **Ворона**, декількох хуторів та кутків **Ворони**, **Воронова Гора**, **Воронове**, **Вороничі**, **Воронюха**, вулиці **Вороняча**, а також лісів **Воронове Стійло**, **Воронна** тощо мотивовані тим, що там гніздилися ворони [Сл. ММ 2006: 143, 144], пор. ще урочище **Ворон** [Сл. ММ 2006: 143].

Топонімна актуалізація англійського орнітотерміна *crow* 'ворона' інколи пов'язана з місцями, де багато ворон, пор. **Crows Nest** (CA)

«Гніздо ворон» [Gudde: 97], **Crow Creek** (SD) «Вороняча річка» [Stewart 1970: 120], а інколи як результат дії інших номінаційних принципів. Топонімна актуалізація англійського орнітотерміна *raven* 'ворон' відбувається на основі принципу позитивізму: назви природних об'єктів мотивовані наявністю цих птахів, пор. **Raven Rock** (WV) «Скеля ворона», **Raven Creek** (WY) «Річка ворона» [Stewart 1970: 400], **Ravendale** (CA) «Долина ворона» [Gudde: 310].

Семантема *сова* Позначення сови не зустрічається в ойконімії України, проте лежить в основі ряду гідронімів [СГУ: 514, 515], а також деяких мікротопонімів. У кутку **Сови** с. Зубильне є багато сов; сінокіс і поле **Сова** мають ту ж саму мотивацію [Сл. ММ 2007: 355].

У топонімії США слово *owl* 'сова' лежить в основі кількох природних об'єктів. Мотиваціею було нічне ухання сови, яке справляло на людей сильне враження.

Семантема *гусь* П'ять річок в Україні мають назву **Гуска**, одна річка називається **Гусочка**, інша річка має назву **Гусак**, пор. назву села **Гусаки** [СГУ: 162, 163]. Назва озера **Гусяче**, очевидно, походить від слів *гусь*, *гуска*. На озері з давніх часів оселяються гуси [Янко: 110]. Мікротопонімія України багата на «гусячі» назви. В річці **Гусельниця** плавають тільки гуси; на пасовищах **Гусаківщина**, **Гуски**, **Гусятник**, **Гусяча Паша**, **Гуська** випасають гусей [Сл. ММ 2006: 204, 205].

Щодо топонімії США, то апелятивне позначення свійських гусей (*goose* 'гуска') ніколи не лягало в основу номінації. Інша справа — дикі канадські гуси. В штаті Міннесота близько 20 назв озер мають у своєму складі позначення диких гусей, а в штаті Каліфорнія їх понад 50 [Stewart 1970: 184], пор. **Goose Lake** «Гусине озеро», **Goose Creek** (CA) «Гусина річка» [Gudde: 148].

Семантеми *качка*, *селезень* Ойконімізацію слова *качка* спостерігаємо в назві кутка **Качки** (с. Мала Білозірка) (Зп). В цій місцевості біля річки було багато домашньої птиці, звідки й назва [Князьков 2004: 28]. Мікротопоніми **Качатино**, **Качинник**, **Качине**, **Качино**, **Качурівка** пов'язані з місцями, де гніздилися або плавали дикі качки. Мікротопоніми **Качатник**, **Качерівка** називають місця, де розводили або випасали свійських качок [Сл. ММ 2006: 327, 328].

Семантема *качка* (*утка*), можливо, має своє відображення в назвах поселень **Уткине** (Лг — 2 назви), **Уткіне** (Крм), **Утківка** (Хрк), **Утконосівка** (Од), а також **Качківка** (Вн), у назвах річок **Утка** (3 назви) [СГУ: 581], **Качка**, **Крячківка** [СГУ: 243, 299]. Назву **Селезень** мають два гідрооб'єкти [СГУ: 493]. Це свідчить про ставлення людей до качок у номінаційному плані: качки досить важливі птахи для людей, що й обумовлює частотність їх ужитку в топонімії. Термін *duck* 'качка' в топонімії США використовується на позначення диких качок з другим

компонентом назви, що позначає водний простір: **Duck Run**, **Duck River**; **Duckwater** (NV) [Stewart 1970: 143]. Місто **Duckwatwer** (NV) найменовано за назвою долини **Duckwater Valley**, якою протікає річка **Duckwater Creek** [Alotta 1994: 457]. Назва міста **Duck** (NC) мотивована великою кількістю диких качок [Blevins: 249]; назва міста **Duck** (WV) мотивована назвою річки, в якій плавали дикі качки [Blevins: 391]. Комуна **Duckrun** (KY) розташована вздовж річки **Cumberland River**, куди кожен рік мігрують дикі качки [Blevins: 126].

Семантеми *курка*, *півень*

«Курячі» назви поселень, як можна було передбачити, не користуються популярністю серед людей через відсутність особливої поваги та уваги до цих корисних і невимогливих птахів: **Курячі Лози** (Мк), **Куряче** (Лг), **Півнева Гора** (Хм). Більш численні гідроніми **Куряча** (6 назв), **Курячий** (4 назви), **Куряча Віднога**, **Курячий Ярок** [СГУ: 304, 305]. Мікротопонім **Кури** пов'язаний з наявністю птахоферми [Сл. ММ 2006: 398].

Назва озера в США **Hen Lake** (MN) «Куряче озеро» мотивована наявністю біля озера степових птахів, справжні найменування для людей, що мешкали поблизу озера, були невідомі [Stewart 1970: 203] Назва міста **Roosterville** пов'язана з апелятивом *rooster* 'півень' і мотивована численними птахофермами поблизу міста, з яких доносився спів півнів [Blevins: 83].

Семантеми *індик*, *індичка*

Назви цих птахів не відповідають топонімним смакам українців, і вони не зустрічаються серед топонімних назв. У США дикі індики були розповсюджені на більшій частині території. Вони були цінним харчовим продуктом для першопоселенців, тому покладені в основу власних назв багатьох річок, струмків, горбів, інших географічних об'єктів. Назва острова **Turkey Isle** (VA) «Індичий острів» («бо там було багато індиків»), яку дали в 1607 р., була першою топонімною назвою в США на позначення місцевих звірів або птахів [Stewart 1970: 498]. Як переносна, ця назва зустрічається і у сфері ойконімії. Проте гумористичні конотації, пов'язані з нею, заважають стати популярними ойконімам на *turkey*.

Семантеми *журавель*, *чапля*

Українська ойконімія, як і гідронімія, багата на утворення від лексеми *журавель* [УАТУ: 388]. Так, гідронім **Журавка** зустрічається 23 рази, гідронім **Журавлева** зустрічається 6 разів [СГУ: 200]. Ці топофакти свідчать, що українському ономастичному менталітету подобаються назви, пов'язані з цим птахом. Популярність їх пояснюється частково і міфологічно-номінативними причинами номінації. Синонімами слову *журавель* виступають орнітолексеми *чорногуз*, *лелека*, *бусел*, *бузько*, а також діал.: *боцян*, *боцюн*, *боцяг*, *гайстер*. Проте ці орнітолексеми в топонімійному процесі малопродуктивні, пор. назву річки **Чорногузка** [СГУ: 613]. У США жодна назва населеного

пункту не походить від лексеми *crane* 'журавель'. Оскільки журавель живе в місцевостях, багатих на воду, то його поодинокі позначення в топонімії загалом пов'язані з такими словами, як *marsh* 'болото', *lake* 'озеро', пор. назви **Crane Lake** «Журавлине озеро», **Crane Flat** «Журавлина низина», «Журавлине болото» [Gudde: 95], топонім **Crane Nest** «Журавлине гніздо» [Stewart 1970: 118].

Топонімні назви, які мають у своїй основі лексему *чапля*, нечисленні. Назва смт **Чаплі** (Днп) пов'язана з поширенням у минулому *чапель* [Янко: 380]. Назва річки **Чаплина** походить від *чапля*. Ще донедавна на деревах і в заростях поблизу ріки водилися ці птахи. Назву смт **Чаплине** (Днп) одержало від х. **Чаплине**, розташованого біля річки **Чаплина**, від якої перейняло найменування [Янко: 379]. Пор. ще гідроніми **Чапля** (2 назви річок), **Чаплин**, **Чаплинка** (4 назви річок) [СГУ: 601]. З усього сказаного випливає, що лексема *чапля* не характерна для ономастичних смаків українців, порівняно з лексемою *журавель*. Англійське слово *heron* 'чапля' зустрічається в США в назвах кількох озер. Назва озера **Heron** (MN) — переклад назви з індіанської мови сіу «Місце гніздування чапель» [Stewart 1970: 204].

ПОЗНАЧЕННЯ ІНШИХ ПТАХІВ У ТОПОНІМНІЙ СФЕРІ

Позначення птаха *пелікан*, як і деяких інших, не властиве для топонімії України. В топонімії США компонент **Pelican** зустрічається як серед топонімних назв морського узбережжя, так і серед назв у глибині континенту, бо цей птах летить далеко на територію, віддалену від моря для гніздування, звідки такі топоніми, як **Pelican Creek** «Пеліканяча річка» (WY); **Pelican Lake** (MN) «Пеліканяче озеро» [Stewart 1970: 364].

Полярні гагари не водяться в Україні. Немає й топонімних назв, пов'язаних з цим птахом. У топонімії США лексема *loon* 'полярна гагара' часто зустрічається з компонентом *lake* 'озеро'. Але це не лише тому, що цей птах любить воду. Гідронім **Loon Lake** «Гагаряче озеро» часто повторюється перш за все завдяки фонетичній алітерації — повторенню певних звуків у цій назві. Фонетичні переваги цієї назви виявилися настільки могутніми, що, незважаючи на певні негативні асоціації слова *loon* ('неотесана, груба людина'), назва **Loon Lake** фігурує й як ойконім [Stewart 1970: 264].

Позначення птаха *перепілка* дало кілька топонімних назв, зокрема, назву поселення **Перепеляче** (Днп). Назва кутка **Перепілки** (н. п. Промінь) мотивована тим, що поблизу над озером літало багато перепелиць [Сл. ММ 2007: 185].

У топонімії США орнітотермін *quail* 'перепел', 'куріпка' досить часто зустрічається в топонімії, як, наприклад, у назві річки **Quail**

Creek (AK); місто **Quail** (TX) так названо через велику кількість цих птахів, що жили поблизу [Quimby: 272].

Деякі птахи, які існують у США, не властиві фауні України. Топоніми **Buzzard Bay** (MA), **Buzzard Roost**, **Buzzard Roost Mesa** (AZ), **Buzzard Roost Mountain** (CA) пов'язані перш за все з позначеннями місць перебування птаха *buzzard* 'канюк', 'північноамериканський яструб' [Stewart 1970: 68]. Місто **Buzzards Bay** (MS) розташоване біля затоки **Buzzard's Bay** [Quimby: 669]. Зоотермін *vulture* 'яструб' своїм ужитком у топонімії значно поступається назвам на *buzzard*, пор. **Vulture** (AZ) [Stewart 1970: 515]. Позначення майже вимерлого птаха *condor* 'кондор' зустрічається в кількох топонімах: **Condor Peak**, **Condor Point** (CA) [Gudde: 88]. Назва птаха *grouse* 'граус', 'тетерев' послужила основою для багатьох топонімів і кількох назв населених пунктів США [Stewart 1970: 190].

НАЗВИ РИБ І МОРСЬКИХ ТВАРИН У ТОПОНІМНІЙ СФЕРІ

Топонімна сфера збагачується, залучаючи іхтіологічну термінологію: назви риб, морських тварин стають топонімами. В різних країнах іхтіологія залучається до топонімії по-різному.

Загальні положення

Україна переважно степова країна. Хоч це і морська держава, море знаходиться далеко від пересічного селянина і не має великого значення в його житті. Практичні знання з іхтіології він одержує від ловлі риби в ставках, озерах, річках. Відповідно і внесок у топонімію іхтіологічних знань в українців невеликий. Загальновживане слово *риба* знаходить своє топонімне відбиття в таких гідронімах, як **Рибки** (2 назви), **Рибин Потік**, **Рибна**, **Рибний**, **Рибець**, **Рибниця** (2 назви) та ін. [СГУ: 460, 461]. Численні мікротопоніми різняться як за своєю формою, так і мотивацією назв. Пасовища **Рибаки**, **Рибне** так названі, бо колись там були болота, в яких водилась риба; частина річки біля с. Велимче має назву **Рибакове**, бо там водилося багато риби; в ставку **Рибинське** було багато риби, в озеро **Рибицьке** запускають малу рибу [Сл. ММ 2007: 287].

У топонімії США слово *fish* 'риба' в топонімії в багатьох випадках вказує на водні об'єкти, багаті на рибу в момент найменування, тобто відбивається основний номінаційний топонімний принцип — принцип позитивізму. В Каліфорнії, багатій на рибу, існує приблизно 25 топонімів на *fish*, пор.: **Fish Creek** «Рибна річка», **Fish Valley** «Рибна долина», **Fish Canyon** «Рибний каньйон», а також ойконіми: **Fish Rock** «Рибна скеля», **Fish Camp** «Рибний табір», **Fish Spring** «Рибне джерело» [Gudde: 132]. Пор. ще ойконіми в штаті Мічиган: **Fish Lake**, **Fishville**. Село **Fishville** розташоване на річці **Fish Creek** (MI) [Romig:

198]. В засушливих районах назви типу **Fish Creek, Fish Spring** вказують на місця, де є риба, на відміну від багатьох інших сусідніх водних об'єктів, де риби немає [Stewart 1970: 166]. У таких випадках діє номінативний принцип відносної негативності. Назва річки в південній частині Південної Африки **Great Fish** «Велика риба» мотивована не наявністю там однієї великої риби, а наявністю значної кількості риби. Ця назва — переклад місцевої назви **Oub** [Room 2006: 150]. Топонім у Канаді **Iqaluit** перекладається з індіанської мови як «Місце багатьох риб» [Everett: 230].

Такі ускладнені назви поселень, як **Fish Creek Mountain** «Гора рибної річки» [Gudde: 132], свідчать про певну десемантизацію компонентів, семантичний відрив їх від слів, що лежать в їх основі, і перетворення цих слів у топонімні «будівельні» елементи.

Певне місце серед «рибних» назв у топонімії займають топонімно актуалізовані конкретні позначення різних видів риб.

Семантеми *короп, щука, оселедець, тріска, вугор, лосось, сьомга, форель, креветки, устриці*

Іхтіотермін *короп* ліг в основу кількох українських гідронімів **Коропець** (5 назв) [СГУ: 272, 273]. Слово *короп* також лежить в основі кількох назв населених пунктів [УАТУ: 398]. Англійський термін *carp* 'короп' в топонімії США не вживається.

Назву міста в США **Pike Creek** (WI), заснованого в 1835 р., замінили в 1850 р. на назву **Kenosha** мовою потаватомі з тим же значенням 'щука' [Everett: 258].

Назва риби *herring* 'оселедець' — важливої промислової риби в Атлантичному та Тихому океанах у топонімії США не вживається. В деяких регіонах США (зокрема, в штаті Массачусетс) компонент **Herring** входить до складу назв прісноводних об'єктів, де водиться риба, яка носить місцеву назву *herring* [Stewart 1970: 204]. Слово *оселедець* в топонімії України не вживається.

«Рибний» термін *cod* 'тріска' зафіксований у назві мису **Cape Cod** «Мис тріски» (MA), який був названий так в 1602 р., «бо там ловили багато тріски» [Stewart 1970: 104].

Вугри (англ. *eel* 'вугор') — мало популярний вид риб. Ця назва рідко топонімізується як на теренах України, так і в США. Географічна назва **Eel Point** (CA) «Пункт вугрів» мотивована тим, що там добре ловились вугри [Gudde: 119]. Назва річки **Eel River** «Річка вугрів» виникла в 1850 р., коли група дослідників виміняла у індіанців за маленькі шматки поламаної сковороди велику кількість вугрів [Gudde: 119]. Назва одного із регіонів Нідерландів **Aalsmeer** перекладається як «Озеро вугрів» (*aal* 'вугор' та *meer* 'озеро') і мотивована наявністю в озері вугрів [Everett: 1].

У Каліфорнії біля 50 річок мають назву **Salmon Creek**, пор. також **Salmon Falls, Salmon Cove** (від *salmon* 'сьомга') [Gudde: 327—328].

Гори **Salmon Mountains**, **Salmon Alps** і місто **Forks of Salmon** отримали назву від гідроніма **Salmon Creek** [Gudde: 328].

Термін *trout* 'форель' часто топонімізується. В топонімії Каліфорнії серед назв риб він поступається лише терміну *salmon*, пор. такі топоніми, як **Trout Creek, Trout Butte, Trout Camp, Trout Meadow** [Gudde: 328]. Завдяки позитивним асоціаціям назви на *trout* легко переносяться і в ойконімну сферу. Н. п. **Trout Lake** (WA) назвали за назвою озера і річки [Alotta 1994: 118]. Н. п. **Troutdale** (OR) назвали так за назвою невеличкої долини, де був ставок, в якому розводили форель [Stewart 1970: 495]. Кілька озер у штаті Кентуккі називаються **Kingfisher** (*kingfisher* 'риба-зимородок').

Назва африканської країни **Камерун** (**Cameroon**) походить від назви річки **Rio dos Camaroes** «Річка креветок», яку в XVI ст. так назвали португальці через велику кількість креветок у ній [Room 2006: 75].

Серед українських гідронімів зафіксована назва річки **Устриця** [СГУ: 581]. Устриці (англ. *oyster*) завжди були ласощами і мали ринок збуту. Отже, певна кількість топонімних назв вздовж морського узбережжя мають в основі ці апелятиви. Деякі назви поселень утворені за принципом переносу назви, тобто в результаті метонімії [Stewart 1970: 352].

Семантеми *тюлені, сивучі, дельфіни*

Зоотермін *seal* 'тюлень' послужив основою для назв низки географічних об'єктів уздовж Тихого океану, пор. численні **Seal Rock** і **Seal Rocks**, а також **Seal Cove, Seal Island, Seal Creek** (CA) [Gudde: 354], пор. ще **Seal Mountain** (AZ) [Stewart 1970: 431]. Уздовж узбережжя Атлантичного океану назви на *seal* поодинокі: **Seal Harbor** (ME) [Stewart 1970: 431].

Зоотермін *sea lion* 'сивуч', 'морський лев' топонімізується рідко, тому що перевага віддається більш короткому терміну *seal*, пор. однак топоніми **Sea Lion Rock** і **Sea Lion Gulch** (CA) [Gudde: 354].

Основа слова *дельфін* лежить в назві поселення **Дельфінове** (Крв) за невідомої мотивації. Назва американського міста **Doplhin Point** (AK) мотивована наявністю цих морських ссавців [Stewart 1970: 140]. Назви з лексемою *doplhin* ще раз нагадують про можливі пастки для топонімістів. Ойконім **Doplhin** (WA) походить від морського терміна *dolphin* 'швартовий пас' [Stewart 1970: 140]. Побіжно нагадаємо назву старовинного грецького міста **Дельфи**, де був храм на честь Аполлона. Назва походить від гр. *delphos* 'дельфін'. За грецькою міфологією, Аполлон уподоблювався дельфіну [Room 2006: 107].

НАЗВИ ЗМІЙ, ЗЕМНОВОДНИХ ТА ГРИЗУНІВ У ТОПОНІМНІЙ СФЕРІ

Певне місце в топонімії займають географічні назви, пов'язані з апелятивом змія, пор. ойконім **Зміївка** (Лг, Зк, Хрс), **Зміїнець** (Вл),

Змійове (Крв). Серед *гідронімів* зазначимо р. **Змійка**, р. **Зміївка**, пор. ще *топоніми* **Змієва**, **Зміївський** та ін. [СГУ: 215]. Від слова *гадюка* серед топонімів маємо: **Гадюча** (4 назви), **Гадючий** (4 назви), **Гадючка** [СГУ: 126]. Від терміна *полоз* маємо гідроніми **Полозова**, **Полозів ліс** [СГУ: 435].

Семантеми *вуж, полоз, гадюка, кобра, гримуча змія*

Щодо топонімів у США, то тут ми маємо таку картину. Лексема *serpent* 'змія', 'змій' у топонімії США не зафіксована. Лексема *adder* 'гадюка', амер. 'вуж' теж не фіксується. Лексема *viper* 'гадюка' в топонімії США зустрічається в поодиноких випадках. Лексема *cobra* 'кобра', 'очкова змія' в топонімії США не відображена. Лексема *snake* 'змія' часто зустрічається в топонімії при найменуванні природних об'єктів. Інколи назви мотивовані тим, що об'єкти кишать зміями [Stewart 1970: 450]. Гримучі змії (*rattlesnake*) у США були надзвичайно поширені. Так, лише в одному місці — біля **Rattlesnake Basin** (AZ) було вбито 70 або 80 змій [Stewart 1970: 400]. Ці змії «кубляться» зимою, чим мотивовані такі серпентоніми, як **Rattlesnake Den** (WI) «Кубло гримучої змії», (WV), **Rattlesnake Rocks** (WV) «Скелі гримучих змій» [Stewart 1970: 400].

Існують сотні природних об'єктів, у назвах яких компонентом виступає лексема *rattlesnake*. У Каліфорнії зафіксовано понад двісті природних об'єктів, похідних від назви цієї ядовитої змії, і приблизно стільки ж назв функціонує в розмовній сфері, без письмової фіксації. Найчастіше ця лексема утворює назви річок або каньйонів, проте численні й інші топонімні назви, напр.: **Rattlesnake Ridge**, **Rattlesnake Mountain**, **Rattlesnake Butte**, **Rattlesnake Meadow**, **Rattlesnake Gulch**, **Rattlesnake Valley**, **Rattlesnake Point** і навіть **Rattlesnake Bridge** «Міст гримучої змії» [Gudde: 310]. В часи шахтарської активності в Каліфорнії відповідними назвами іменували шахтарські поселення, такі як **Rattlesnake Flat**, **Rattlesnake Bar** [Gudde: 310].

Назва міста **Campeche** у Мексиці сягає двох слів на мові майя *kam* 'вуж' та *peque* 'комаха-паразит' [Room 2006: 76].

Семантеми *крокодил, черепаха, жаба*

Топонімів, утворених від семантеми *крокодил*, у США небагато: річка **Crocodile** (WI) [Stewart 1970: 120]. Місто **Alligator** (MS) «Алігатор» розташоване біля озера **Alligator Lake**, яке колись кишіло алігаторами [Quimby: 21]. Проте в топонімних системах країн Південної Америки численні назви, в основі яких лежать позначення різних видів крокодилів. Наприклад, у топонімії Венесуели фіксується топонім **Acariuga**, пор. аналогічні за доонімною семантикою топонімні назви в Бразилії: **Jacaré**, **Jacaretinga**, **Jacareí**, **Jacareacanga** [Литвин 1983: 14].

Серед українських гідронімів зафіксовані такі: **Черепаха**, **Черепашка** (2 назви), **Черепахова** (2 назви) [СГУ: 604]. Американські гідроніми на зразок **Turtle River** (SD) «Черепахова ріка» мотиво-

вані значною кількістю черепах [Stewart 1970: 499]. Топонім **Jicotea** в Колумбії утворено від назви виду морської черепахи [Литвин 1983: 15]. **Кайманові острови** (англ. **Cayman Islands**) спочатку (з 1503 р.) називалися **Las Tortugas**, що значить іспанською «Черепахи», бо там було багато черепах. Проте вже в 1530 р. назву замінили, взявши за основу не назву беззахисної черепахи, а найменування більш грізної тварини — алігатора (іспанськ. *caiman*) [Room 2006: 81]. Назва групи островів у Тихому океані **Galapagos Islands** походить від іспанської назви гігантських черепах — *Galapagos*, яких іспанські моряки побачили тут у 1535 р. [Room 2006: 139].

Лексема *жаба* реалізувалася в таких назвах населених пунктів, як **Жабка** (Вл), **Жабокруки** (ІФ) та ін. [УАТУ: 387]. Гідронімія України багата на «жаб'ячі» назви: **Жабина**, **Жабинець**, **Жабій**, **Жабка** (2 назви), **Жаб'янка** та ін. [СГУ: 191, 193]. Англійська мова диференціює два різновиди земноводних: *frog* та *toad*. Позначення *frog* зустрічається в поодиноких назвах водних об'єктів, напр. **Frog Lake** «Жаб'яче озеро», **Frog Pond** «Жаб'ячий ставок» [Stewart 1970: 173]. Колишня назва поштового відділення (і поселення біля нього) **Frogville** (OK) була мотивована наявністю там незвично великих жаб [Stewart 1970: 173]. Нечисленність назв на **Frog** пояснюють дерогативними конотаціями, пов'язаними з цим словом. Цими ж причинами пояснюють поодинокі назви на **Toad**, пор. назву озера **Toad Lake** (MN) [Stewart 1970: 485].

Назви з цією семантемою зустрічаються серед топонімів інших країн. Назва міста в Мексиці **Guanajuato** походить від назви *Quanaxuato*, що на одній із місцевих індіанських мов значить «Жаб'яче місце» [Everett: 197]. Назва міста в Замбії **Chililiabomwe** перекладається як «Жаба, що скрекоче». Вона мотивована великою кількістю жаб і замінила (в 1960 р.) попередню відантропонімну назву (прізвище канадця) *Bancroft* [Everett: 109].

Семантеми *щури*, *миші*

Зауважимо, що поширеність тієї чи іншої тварини — не завжди обов'язковий чинник для топонімізації відповідного апелятива. Щури, миші поширені в різних країнах, але використання їх назв у топонімії незначне. На Україні відсутні назви поселень з основами слів, що називають цих гризунів. У США такі назви поодинокі. Пор. назву **Rat Islands** (AK) «Острова щурів» [Stewart 1970: 400]. Є одне поселення, яке має назву **Rat** «Щур» (MO). Мотивація назви невідома [Stewart 1970: 400]. Один острів має назву **Mouse Island** (OR) «Мишиний острів», бо там було багато мишей. Зафіксовано ще два топоніми: **Mice Meadow** (CA) «Лука мишей» та **Mice Lake** (NM) «Острів мишей» [Stewart 1970: 310]. Назву **Bat Canyon** (AZ) «Каньйон кажанів» каньйон отримав завдяки присутності там великої кількості кажанів, особливо у зв'язку із значними запасами гуано [Stewart 1970: 37].

НАЗВИ КОМАХ У ТОПОНІМНІЙ СФЕРІ

В ойконімії України зафіксована лише одна назва — **Бджільна** (Вн). У США назви на *bee* 'бджола' зустрічаються серед найменувань природних об'єктів і пов'язані з дикими бджолами, як, наприклад, назва річки **Bee Tree Creek** (CA) «Річка бджолиного дерева» [Stewart 1970: 40]. Назва поселення **Bee House** «Бджолиний дім» мотивована тим, що першопоселенці знайшли тут численні печери та скелі, де жили дикі бджоли (TX) [Stewart 1970: 40]. Назва поселення **Beegum** (CA) (*begum* 'вулик') мотивована тим, що тут була гора з вапняку з багатьма дірами та норами, де жили рої диких бджіл [Stewart 1970: 40]. Три міста в США мають назву **Amo** (CO, IN, MN), що в перекладі з однієї з індіанських мов значить «Бджола» [Everett: 19].

Семантеми *бджола, оса*

Ранні американці були не дуже добрими ентомологами, не розрізнювали бджіл та ос і називали всіх «бджолами». Існують, проте, поодинокі назви, пов'язані з осиними гніздами, на зразок **Wasp Creek** (TX) «Осина річка» [Stewart 1970: 523]. Серед «осиних» назв зазначимо назву міста в Мексиці **Chilpancingo**, яка перекладається з однієї із місцевих індіанських мов як «Осине місце» [Everett: 108].

Семантеми *мурашки, цвіркуни, комарі, москіти, кліщі, воші, блохи*

Англійський апелятив 'мурашка' рідко топонімізується, пор. **Ant Canyon** (ID) «Мурашиний каньйон» [Stewart 1970: 17]. Топонім **Ant Hill** (WY) «Мурашиний горб» не пов'язаний з самими комахами. Це метафорична назва, зважаючи на форму пагорба [Stewart 1970: 17]. Назва мексиканського міста **Azcapotzalco** має значення «Мурашиний горб» з метафоричною референцією на велику кількість його мешканців [Room 2006: 39]. Назва столиці Гани **Accra** походить від слова *nkran*, що мовою акан значить 'мурашка' і, на думку деяких дослідників, мотивована чорними мурашками, розповсюдженими в цьому регіоні Африки [Everett: 4]. А за іншою версією, ойконім **Аккра** (**Accra**) — це трансформоване слово на одному з діалектів банту *nkran*, що значить 'мурашки', 'мурахи' — так аборигени лісової зони називають мешканців міста [Deroy & Multon: 3].

Назва міста **Kingaroy** (Австралія), заснованого в 1886 р., сягає аборигенного слова *kingerroy* зі значенням 'руда мурашка' [Everett: 263].

Українська топонімія не сприймає лексему *цвіркун* для номінації географічних об'єктів. У деяких частинах жаркого, посушливого Заходу США цвіркуни (*cricket*s) були такими комахами, що дуже заважали людям. Саме це мотивувало появу деяких назв: **Cricket Mountains** (UT) «Цвіркунові гори», **Cricket Flat** (OR) «Цвіркунова низина» [Stewart 1970: 120].

Лексема *комар* реалізувалася в топонімії України, пор. назву озера **Комарне**. Колись ця місцевість була заболочена і кишіла комарами. Назву міста **Комарне** (Лв) виводять від найменування цієї ж місцевості, від якої назване озеро **Комарне** [Янко: 183], пор. також численні назви поселень **Комарів** (6 назв в 5 областях), **Комарівка** (25 назв в 15 областях), **Комарівці** (Вн, Зк, Чрв) та ін. Назва річки **Комарня** утворена від апелятива *комарня*. Річка протікає по заболоченій місцевості, де в минулому було багато комарів [Янко: 184]. У США словом *mosquito* 'москіт', 'комар' називають природні об'єкти, найчастіше озера та водотоки. Звертає на себе увагу той факт, що в штаті Міннесота, значна частина якого покрита болотами з міріадами комарів, існує лише півдюжини назв на зразок **Mosquito**. В той же час у Каліфорнії, де не дуже багато комарів, тому що там літом переважно жарка і суха погода, зафіксовано понад 50 таких назв [Stewart 1970: 309]. Населені пункти в США не отримують аналогічних назв через дерогативні конотації.

Американські топографи страждали від кліщів-паразитів і в нагороду присвоїли назву **Tick** (СА) «Кліщ» кільком географічним об'єктам: каньйону та деяким іншим [Gudde: 393].

ТОПОНІМНИЙ ПРИНЦИП ВІДНОСНОЇ НЕГАТИВНОСТІ

Привертають до себе увагу назви населених пунктів на зразок **Білоконі** (Пл — 2 назви), **Білокоровичі** (Жт). Якими не були б ономастично-трансформаційні процеси, внаслідок яких з'явились ці дві ойконімолексеми, одне залишається безсумнівним: в онімній першооснові лежать слова, що позначають білого коня та білу корову. На Україні навряд чи були колись табуни білих коней або череди білих коров, щоб викликати онімізацію відповідних словосполучень. Принцип топонімної позитивності в його «класичній» формі тут не спрацьовує. Вірогідніше інше: випадкові альбіноси (кінь та корова) настільки вразили селян своєю винятковістю, що саме ця їх унікальність спричинила подальшу онімізацію їх апелятивних назв. Диференційною ознакою топонімів виявився факт наявності білого коня та білої корови, а не факт наявності їх у великій кількості. Диференційна ознака кількості поступається диференційній ознаці унікальності. Проте ознака наявності, принцип позитивності залишаються незмінними.

Назва річки в Британській Колумбії **Toad River** «Жаб'яча річка» мотивована зовсім не тим, що там забагато жаб або вони незвично великі. Побачити жабу на такій широті випадає не часто, і саме ця рідкість явилася основним імпульсом для топонімної номінації [Stewart 1975: 75].

Відомий принцип *відносної негативності*, згідно з яким в основі топонімів лежать не позначення звичайних, широко розповсюджених об'єктів, а позначення унікальних, особливих об'єктів, які своєю унікальністю сприяють назвам бути засобом диференціації, — специфічний різновид топонімного принципу позитивності. Виняток із загального правила — дія закону відносної негативності в топонімії. Термін *відносна негативність* (а не просто *негативність*, яка виступає як просте заперечення) сприяє розумінню взаємозв'язку між загальним принципом позитивності і його специфічним різновидом.

Інколи принцип відносної негативності абсолютизують, розглядаючи його як специфічний «закон» топонімії [Никонов 1964: 81]. Згідно з цим «законом», чим рідше зустрічається в реальній дійсності конкретний феномен, тим більше потенційної можливості для топонімізації його апелятивного відповідника. Тобто визначальним для топонімної номінації є раритет, винятковість якогось об'єкта. Звідси випливає, що не можна вбачати в топонімній назві прямого відбиття якостей об'єкта. Звичайно, назви можуть даватися за якимось рідкісним об'єктом, явищем, ознакою. Не треба лише цей номінаційний принцип зводити в абсолют і протиставляти іншим принципам номінації. Він має бути включеним як рівноправний до сукупності інших принципів онімного найменування.

Треба брати до уваги також емоційно-психологічний фактор під час процесу топонімізації. Унікальність об'єкта недостатня в процесі топонімізації. Він має бути вражаючим емоційно та психологічно, щоб вплинути на топонімні смаки номінаторів.

Орел — це не широко розповсюджений птах. Орли не літають косяками. Проте поява бодай одного орла привертає до себе увагу, викликає особливі емоції і стимулює використання його позначення в топонімії.

У штаті Міннесота існує 23 назви **Eagle Lake** «Орлине озеро» [Stewart 1970: 146] і жодної назви на зразок **Sparrow Lake** «Горобине озеро», хоч горобців там набагато більше, ніж орлів. Принципом відносної негативності як специфічного прояву принципу позитивізму пояснюються численні топоніми. Назва **Eagle Gorge** (WA) «Орлина ущелина» мотивована тим, що тут одна пара орлів будувала свої гнізда протягом багатьох років [Stewart 1970: 146]. На основі принципу *відносної негативності* виникають численні ізотопонімні назви.

СИТУАТИВНИЙ ПРИНЦИП ТОПОНІМНОЇ НОМІНАЦІЇ

Ситуативний та інцидентальний принципи топонімної номінації пронизують топонімію загалом. Вони були предметом аналізу на загальноономастичному тлі. Нижче з цією ж метою будуть розглянуті оніми зоонімного походження.

Поселення отримало назву **Crow** (WV) «Ворона» не тому, що там було дуже багато ворон (топонімний принцип позитивності), і не тому, що там була якась особлива ворона, скажімо, ворона-альбінос (топонімний принцип відносної негативності). В даному випадку дієвим виявився *ситуативний принцип номінації*: в той час, коли люди ламали голову, яку назву дати своєму поселенню, над їх головами пролетіла ворона. Ця ситуація вирішила проблему [Stewart 1970: 121]. Ситуативний принцип номінації досить продуктивний у топонімії, особливо в мікротопонімії. Сінокіс біля с. Матейки (Вл) має назву **Соколи**, бо там колись бачили сокола [Сл. ММ 2007: 356]. Пагорб має назву **Журавлиха**, бо там збиралися журавлі, відлітаючи у вирій [Сл. ММ 2006: 255]. Болотиста місцевість мала назву **Журавель**, бо там могли ходити тільки журавлі [Сл. ММ 2006: 254]. Галявина має назву **Заяча**, бо там бачили зайців [Сл. ММ 2006: 299]. Поле має назву **Бабин Вовк**, бо там одна жінка зустріла ведмедя, а сказала, що вовка [Сл. ММ 2006: 19]. Поле називають **Баран**, бо колись пані звеліла закопати там голову барана [Сл. ММ 2006: 28]. Поле називають **Ведмедкове**, бо там колись бачили ведмедя [Сл. ММ 2006: 93]. Ліс називають **Ведмідне**, бо там була ведмежа барлога, пор. назву урочища **Ведмідне**, де жив ведмідь [Сл. ММ 2006: 94]. **Вовча дорога** — назва дороги в лісі, бо там колись бачили вовка [Сл. ММ 2006: 132]. З тієї ж причини названа вулиця **Вовчани** с. Затурці (Вл), яка розташована біля лісу, де бачили вовків [Сл. ММ 2006: 133]. **Вовче поле** так названо, бо колись на це поле часто вибігали з лісу вовки [Сл. ММ 2006: 133]. Пор. ще назву кутка **Вовчий Острівок** с. Межисить (Вл), де колись бачили вовка [Сл. ММ 2006: 134]. Яр має назву **Вовчик**, бо там бачили вовченят [Сл. ММ 2006: 134].

Таких ситуативних топонімів рясно на Україні, що свідчить про досить часті (в минулому) зустрічі людей з вовками, а також про психологічні фактори — досить було комусь одного разу випадково побачити вовка в лісі чи на пагорбі, щоб *вовча назва* залишилась у цій місцевості назавжди.

Численні також ситуативні назви в топонімії США. В травні 1886 р. два чоловіки розташувалися на ніч біля джерела. Випадково вони знайшли там гніздо з індичими яйцями. Ця ситуація мотивувала появу гідроніма **Turkey Springs** (AZ) «Індиче джерело» [Stewart 1970: 498]. У 1852 р. біля озера знайшли гніздо гагари з яйцями, які забрали для колекції. Озеро назвали **Loon Lake** (OR) «Гагаряче озеро» [Stewart 1970: 264]. Річку в Каліфорнії назвали іспанською назвою **Codornices** «Куріпки», бо там в 1818 р. знайшли гніздо куріпки [Stewart 1970: 104]. Лімнонім **Ramshead Lake** (WY) «Озеро баранячої голови» мотивований тим, що там знайшли череп гірського барана [Stewart 1970: 399].

Ситуативна причина появи ойконіма **Buffalo** (NV) «Буйвол», «Американський бізон»: у той час, коли йшов пошук прийнятної назви поселення, поблизу знайшли череп бізона [Stewart 1970: 64]. Річку назвали

Mammoth Creek (AK) «Мамонтова річка», бо там виявили залишки мамонтів [Stewart 1970: 275]. Горб назвали **Elephant Hill** (AZ) «Слоновий горб», бо там знайшли скам'янілі рештки слона [Stewart 1970: 150]. Топонім **Bear Gulch** (SD) «Ведмежа ущелина» мотивований ситуативно — тут знайшли медвежий барліг [Stewart 1970: 39]. Ситуативний принцип номінації в багатьох своїх проявах близький до випадкового (миттєво-асоціаційного) способу найменування. Топонімна назва **Horsehead** (CA) «Коняча голова» мотивована тим, що тут при дорозі багато років лежав череп коня [Stewart 1970: 211]. Назву **Horsehead Crossing** (TX) «Перехід конячої голови» має перехід в пустелі, де гинули коні і весь шлях був позначений кінськими черепами [Stewart 1970: 211]. Гора **Rams Horn Mountain** (CO) «Гора баранячого рогу» була місцем полювання на диких баранів і там, можливо, знаходили їх роги [Stewart 1970: 399]. Топоніми **Buckhead** (GA) «Оленяча голова», **Buckhorn** (GA) «Оленячий ріг» мають ситуативну мотивацію — колись мисливці вбили тут крупних оленів, а їх роги повісили на деревах [Blevins: 77, 78]. Село **Elkhorn** (WV) розташоване біля річки **Elkhorn River** «Ріка лосевого рога»; тут мисливець підстрелив лося і його роги повісив на дерево. Назва міста **Buckskin** (IN) «Оленяча шкіра» мотивована тим, що колись власники торгової факторії вішали тут бичачі шкури для просушування [Blevins: 101]. Назва села **Cowskin** (TX) була мотивована тим, що на кущі повісили шкури корів і не повернулися за ними [Blevins: 125]. Місцевість **Horseheads** (NY) «Конячі голови» мала свою ситуативну мотивацію — тут зголоднілі солдати вбили кілька коней, а їх голови повісили на гілках дерев [Stewart 1970: 211].

Звичайно, при найменуванні об'єкта можуть існувати різні мотиви номінації, може бути декілька причин. Мешканці міста **Artesia** (CO) вирішили перейменувати його в **Dinosaur** «Динозавр» [Blevins: 52] не лише тому, що поблизу знайшли скам'янілості цієї доісторичної тварини (*ситуативний принцип* номінації), а, головним чином, для того, щоб привабити туристів (рекламний або *коммендаторний* мотив номінації).

ІНЦИДЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ТОПОНІМНОЇ НОМІНАЦІЇ

Прикладом інцидентального топоніма на зоотопонімному тлі може слугувати назва пасовища **Вовче** біля с. Забороди, на якому вовки загризли пастуха [Сл. ММ 2006: 133]. Красива назва поселення **Cascabel** (AZ) в перекладі із іспанської має значення «Гримуча змія» і мотивована інцидентом — у період номінації вбили велику змію [Quimby: 74]. Інцидентальна топонімна назва **Rattlesnake Draw** (WY) виникла в 1895 р., коли вбили змію, яка налякала жінок і дітей [Stewart 1970: 400]. Топонімна назва **Rattlesnake Tanks** (AZ) мотиво-

вана тим, що там вбили кілька змій [Stewart 1970: 400]. Річку **Crow Creek** (SD) «Вороняча річка» назвали так тому, що один із членів розвідувальної експедиції убив сороку (magpie). Не дуже розбираючись в орнітології, члени експедиції вирішили, що це була ворона, що послужило мотивом для номінації річки [Stewart 1970: 121]. Гора **Crowheart Butte** (WY) «Горб воронячого серця» названа так тому, що тут один індіанець убив ворону і з'їв її серце, щоб стати хоробрим [Stewart 1970: 121]. Під час будівництва залізниці інженери у вільний час полювали і назви підстрелених птахів лягали в основу географічних об'єктів. Так з'явились топоніми **Curlew** (IA) «Кроншнеп», **Mallard** (IA) «Дика качка, крижень», **Plover** (IA) «Сивка» [Stewart 1970: 123, 178, 377]. Назва озера **Bull Lake** (MN) «Буйволове озеро» мотивована не тим, що тут було багато буйволів (*принцип позитивізму* в класичній формі). Ця назва мотивована не тим, що тут пасся якийсь надзвичайний, не схожий на інших, буйвол (*принцип відносної негативності*). Ця назва обумовлена *інцидентальним принципом*, пам'ятною подією — тут індіанці вбили буйвола [Stewart 1970: 65]. Інцидентальна назва річки **Bull Creek** (SD) «Річка буйвола» мотивована тим, що тут знайшли буйвола, який загруз у багнищі [Stewart 1970: 65]. Неодноразові топонімні словосполучення типу **Bull Run** нагадують, за Дж. Стюартом, що в цих місцях хтось тікав від бика, пор. назви **Bull Run River** (OR) [Stewart 1970: 65], **Bull Run Creek** (CA) [Gudde: 51]. Назва населеного пункту **Panther** (WV) «Пантера» своєю внутрішньою формою відбиває реальний факт — тут колись мисливець зненацька побачив пантеру [Alotta 1992: 567]. Топоніми на **Bear** зазвичай мотивовані не масовим скупченням ведмедів, скільки зустріччю з одним із них. Назва **Bear Creek** (SD) «Ведмежа річка» мотивована тим, що тут індіанець томагавком убив ведмедя [Stewart 1970: 39]. У назві **Four Bear Creek** (WY) «Річка чотирьох ведмедів» законсервовано повідомлення, що один чоловік убив біля цієї річки чотирьох ведмедів [Stewart 1970: 39]. **Bear Valley** (MN) «Долина ведмедя» названа так, бо колись першопоселенці полювали тут на ведмедів [Stewart 1970: 39]. Річка **Bear River** (CA) названа так тому, що колись гризлі поранив тут дослідника [Stewart 1970: 39]. Річка **Buck Creek** (IA) так названа, тому що 1837 р. тут підстрелили крупного самця-оленя [Stewart 1970: 63]. Ойконім **Buffalo Leap** (NB) своєю дотопонімною семантикою вказує, що тут бізони стрибнули зі скелі, рятуючись від мисливців [Stewart 1970: 64]. Назва річки **Wolf Creek** (MT) «Вовча річка» мотивована тим, що тут випадково вовк потрапив у пастку [Quimby: 378].

Принципи позитивізму, відносної негативності, ситуативний, інцидентальний та інші принципи найменування тісно поєднані один з одним, підкреслюючи різні аспекти процесу топонімної номінації. Інколи неможливо точно визначити, який саме принцип лежить в основі номінації. Часто мають місце перехідні випадки, коли номінаційний факт

може отримувати подвійне, а то й потрійне тлумачення. Проте в основі найчастіше лежить один провідний принцип номінації.

А. Бах, поділяючи думку Е. Шредера, підкреслює, що, всупереч поширеній думці, німецький топонім **Bärental** далеко не завжди має значення «Долина, де водяться ведмеді», а **Schlangenbach** — «Струмок, де кубляться змії». Топонім **Ellwangen** зовсім не значить, що в названому місці табунами бігають лосі (*Elche*), а топонім **Wolfshecke** — що там живуть зграї вовків. Найчастіше вірне тлумачення назв припускає, що мова йде про одного звіра, який для даної місцевості нетиповий. Саме ця нетиповість, винятковість — основний мотив номінації. При такому підході виникають принципово інші інтерпретації назв. Інтерпретація географічної назви **Bärental** у цьому сенсі така: «Долина, де я вперше побачив медвежі сліди». Назва **Schlangenbach** мотивована конкретним фактом «Струмок, де я вбив змію». Топонім **Wolfshecke** своїм першозначенням вказує на місце, де впіймали або вбили вовка. Внутрішня форма назви **Ellwangen** підказує, що в цьому місці спіймали або підстрелили лося [Bach: 315].

Певні американські ситуативно-інцидентальні реалії відбивають назви типу **Horsethief Creek** «Річка конокрада», **Horsethief Canyon** «Каньйон конокрада», **Horsthief Point** «Місце конокрада» і под. На Заході США такі топоніми — звичне явище (лише в Каліфорнії їх понад 20). Це місця, де конокради ховались або де їх повісили [Gudde: 171], пор. ще **Horsethief Butte** (MI) «Гора конокрада» — місце, де було вбито кілька людей [Stewart 1970: 211—212].

Кожен топонім має не лише своє значення, яке треба розкрити. Кожен топонім має свою історію, яку, по можливості, треба виявити і розповісти про неї.

МІФОЛОГІЧНИЙ ПРИНЦИП ТОПОНІМНОЇ НОМІНАЦІЇ

Загальні положення

При визначенні мотивів онімної номінації від назв тварин не можна обмежуватись лише «топонімними» мотиваційними чинниками: принципами позитивності, відносної негативності тощо. Треба брати до уваги не лише екологічну поширеність тварин на території проживання людей, а й різноманітні інші чинники, зокрема, культову та ритуальну значимість тварин, їх роль у створенні національних міфологічних традицій під час номінативних процесів. Міфологічний принцип топонімної номінації пов'язаний з міфологічним способом мислення, який формувався на ґрунті національної міфологічної традиції, релігійних вірувань тощо. У кожного народу свій міфологічний спосіб мислення. Віданімалістська лексика, яка пов'язана з релігійними віруваннями, тотемними міфами, культовими відправленнями,

широко представлена в аборигенній топонімії багатьох регіонів світу. Топоніміcти зазначають, зокрема, що гідронімія Славії й усієї Європи має спільну рису, яка проявляється в наявності водних назв, а також онімів інших топонімних класів, що походять від назв диких тварин. Це явище пов'язують, зокрема, з релігією та світоглядом давніх народів.

Первісним тваринним культом на території Європи був культ ведмедя, не лише тому, що перемога над ним забезпечувала мисливця продуктами харчування і місцем існування. Первісний смисл, носієм якого є бестіарний образ ведмедя, — утвердження сили людини над природою, розумової переваги. Ведмідь — центральний образ ритуалу полювання на ведмедів у традиціях багатьох народів. Ряд свідчень цього — зображення ведмедя в печерах Франції, Німеччини, Швейцарії, Скандинавії, Уралу, Східного Сибіру. Образ ведмедя набуває незнаних доти відтінків і нашарувань.

Степ виховав у характері українців почуття величі і неспокою. Постійна загроза смерті від степових нападників сформувала характерний для українського менталітету психоповедінковий інваріант постійної готовності до захисту і самооборони. Цей психоповедінковий інваріант реалізується в архетипному образі коня, що є втіленням прагнення людини до волі та захисту від загрози смерті. Психоповедінкові архетипи виникають вже на перших етапах формування етносу. Архетипна ідея волі як породження психоповедінкового інваріанта захисту волі реалізується в архетипному образі коня. Цей образ стає домінантним ще у скіфську епоху. Образ коня — один із найпоширеніших військово-героїчних символів. Він найбільш характерний для літератур тих народів, географічне положення яких тісно пов'язане зі степом, з постійною боротьбою проти кочівників-нападників.

У древніх українців існували культи бика, оленя, інших тварин. В основі міфів лежить конкретно-історичний людський досвід. Сутність міфу складають факти щоденного досвіду людини, які набувають універсального значення та глибокої змістовності внаслідок вірувань людини в живий характер природи.

Погляд на сучасну карту США дозволяє помітити значну кількість назв, що різко відрізняються від європейських назв. Це топоніми, що виникли на основі численних аборигенних мов Америки. В сьогоденній топонімії США назви індіанського походження мають численні природні об'єкти, ряд штатів і крупних міст, кілька сотень невеличких міст і селищ. У середині XIX ст., коли виник інтерес до аборигенної топонімії, багато індіанських назв перекладались англійською мовою. Індіанські назви привертали увагу поетичністю, романтичними асоціаціями. В топонімії відбивається своєрідна культура індіанців, міфи, легенди, обряди, вірування. Численні міфи пов'язані з тваринним світом Америки і знаходять своє віддзеркалення в семантиці географічних назв. Ряд топонімних назв з семантемою *черепаха* в США — це

переклад індіанських назв, мотивованих тим, що в деяких індіанських племенах черепаха була тотемною твариною [Stewart 1970: 499]. Індіанське слово *coa* 'змій' лежить в основі численних топонімів у Мексиці та інших країн Центральної Америки, пор. **Coatzacoalcos**, **Coatepec**, **Coatzintla** і пов'язане з культом пернатого змія [Литвин 1983: 15]. Назва міста **Eri** (PA) походить від назви ірокезького племені *Eri*, яка перекладається як «Дикий кіт» або «Довгий хвіст», це ж слово лежить і в назві озера **Lake Erie** — одного із п'яти Великих Озер Північної Америки [Everett: 157].

ВІДБИТТЯ САКРАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ВОВКА В ТОПОНІМНІЙ СФЕРІ

В культурній традиції багатьох народів вовк посідає особливе місце. Загальноіндоєропейською назвою вовка (V—IV тис. до н. е.) була основа **u̯lk-/*u̯lp-/*u̯eu̯i̯t'-* [ИЯ 1998б: 867]. Вражаюча здатність вовка бачити вночі спричинилася до появи його міфологічного образу як носія світла, втілення сонця. В цьому зв'язку зіставляють і.-е. *vrk* 'вовк' та дав.-інд. *svargah* 'небо', 'світ'. Слов'янське слово *великий* зіставляють з праслов'янським **vьlkъ* 'вовк' (пор. рос. *волк*) [Маковский 2000: 399]. На відміну від назв багатьох інших тварин, у деяких мовах існують різні слова для позначення вовка та вовчиці, пор. наприклад, дав.-інд. *vrkah* 'вовк', *vrkih* 'вовчиця' або лат. *lupus* 'вовк', *lupa* 'вовчиця'.

У деяких мовах семантема *вовк* представлена кількома словами, що свідчить про його культове та ритуальне значення [ИЯ 1998а: 492].

Про культову та ритуальну важливість вовка, про його роль у міфологічному мисленні людей, які мешкали в місцях перебування вовків, свідчить поширеність власних назв, до складу яких входить ця лексема. Єгипетське місто **Asyūt** раніше мало грецьку назву **Lucopolis** «Вовче місто», де був храм бога війни *Upuauet* (*Wepwawet*) у вигляді пустельного вовка. Пустельні вовки бігали великими зграями і навіть були загрозою для ефіопської армії в далекі минулі часи [Everett: 37].

Вражає той факт, що вовчими іменами називалися цілі країни. Численні етноси вважали за честь називатися вовчим іменем. Хоронім **Башкортостан**, можливо, походить від тюрк. *baş* 'голова' та *kurt* 'вовк' на позначення вовка як тотемного звіра або від позначення вовчої голови як символу башкирів [Room 2006: 49].

До складу особових імен людей входять компоненти з апелятивом вовк, пор., зокрема, германську антропонімну номінативну традицію типу гот. *Ulfilas*, дав.-ісл. *Ulf-bjǫrn*, *Bjorn-ǫlfr*, дав.-в.-нім. *Wulf-bero*, дав.-англ. *Bēo-wulf*, а також франкське позначення *werwulf* 'людина-вовк' [ИЯ 1998а: 493]. Чингізхана за його царське походження та хоробрість називали **Синій Вовк**.

Деякі автори пояснюють значну кількість топонімів (у тому числі й гідронімів), похідних від назв таких шкідливих для скотарства тварин, як вовк, своєрідним табу на імена небезпечних тварин. Зазначимо також випадки табуювання слова *вовк*, його заміни описовими евфемізмами на зразок 'собака бога', 'собака лісу'.

Американський вовк — койот у багатьох індіанських племен був свого роду божеством, що сприяло використанню його назви в топонімії. Саме слово *coyote*, яке існує в англійській мові, походить від іспанського слова *coyote*, яке було запозичене у ацтеків — *coyotl*.

ВІДБИТТЯ САКРАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ВЕДМЕДЯ В ТОПОНІМНІЙ СФЕРІ

Інший крупний хижак, який мав важливу культову значимість, — ведмідь. Культ ведмедя був первісним тваринним культом у багатьох народів як на території Європи, так і на Уралі, в Сибіру тощо. Слово *ведмідь* — лексема індоєвропейської епохи. Проте загальноіндоєвропейською назвою ведмедя (V—IV тис. до н. е.) була основа **Hŗtḱ-* [ИЯ 1998б: 867]. Поширеність ведмедя в екологічному середовищі буття людей видно вже з факту поширення географічних назв із цією лексемою в топонімних системах різних країн. Ведмідь відіграє певну роль в міфологічних традиціях, проте у своїй ритуальній значимості він поступається вовку. Внаслідок своєї культової значимості первинна назва *ведмідь* підлягає табу в різних культурах. Зокрема, в культурі індоєвропейців з тотемними уявленнями пов'язане табуювання староіндоєвропейського позначення ведмедя, яке збереглося в грецькому слові *арктос* 'ведмідь'. Індоєвропейське слово *арктос* спочатку мало значення 'шкода', 'збиток', 'зло', 'образа', 'рана', 'удар' і застосовувалось для поняття 'ведмідь' як назва-табу, з тим щоб ніхто не наважувався викликати гнів чудовиська, назвавши його справжнім іменем. Як відомо, велику кількість індоєвропейських слів було втрачено через забобони й табу. Ця індоєвропейська лексема збереглася, знайшовши онімну реалізацію в топонімі **Арктика** — назві географічного району навкруги Полярного полюсу. Назва *Арктика* мотивована не стільки наявністю білих ведмедів у цій полярній зоні, скільки розташуванням регіону якраз супротив сузір'я **Великої Ведмедиці** (**Ursa Major**). Похідним від цієї топонімної назви виступає топонім **Антарктика** — назва континенту навкруги Південного полюсу. Індоєвропейська назва ведмедя збереглася також у власному імені **Артур** кельтського походження.

У слов'янських мовах індоєвропейська назва ведмедя замінюється описовим евфемістичним найменуванням за ознакою схильності цієї тварини до солодкого. Праслов'янська композитна назва **medvědь* має значення 'той, хто відає медом', 'той, хто полюбляє мед'. У германських

мовах індоєвропейське позначення ведмедя замінюється дескриптивним евфемізмом за ознакою бурого кольору ведмедя (англ. *brown* 'коричневий', 'бурий'; нім. *braun* 'коричневий', 'бурий'). Звідси апелятиви: дав.-в.-нім. **bero*, західногерманське **beron*, дав.-англ. **bera*; сучасні англ. *bear*, нім. *Bär* 'ведмідь'. Ці евфемістично-описові за походженням слова лежать в основі численної сучасної європейської урсонімії.

Для індоамериканців ведмідь також мав велике значення як об'єкт полювання, а також як міфологічна та тотемна тварина, що відбилося в численних топонімних назвах. Озеро **White Bear Lake** (MN) озеро «Білого ведмедя» було так названо тому, що індіанці вірили, що ведмеді білого кольору — міфічні тварини, яким треба поклонятися [Quimby: 370]. Назва міста **Maxatawny** (PA) перекладається з індіанських мов як «Річка медвежої стежки» [Quimby: 209]. Назва міста **Mauch Chunk** (PA) перекладається як «Медвежа гора» [Quimby: 208]. Тотемний образ ведмедя лежить в основі багатьох власних імен індоамериканців.

ВІДБИТТЯ САКРАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО КОНЯ В ТОПОНІМНІЙ СФЕРІ

Кінь завжди мав величезне значення в житті людей. Господарське, транспортне та військове значення коня для індоєвропейців засвідчено ще в індоєвропейських джерелах. Загальноіндоєвропейська назва коня зафіксована в усіх староіндоєвропейських діалектах. Найдавніша згадка коня в індоєвропейській мові сягає початку другого тисячоліття до нашої ери [ИЯ 1998а: 545]. У Київському літописі XII ст. трапляється цілий ряд цікавих метонімій, в яких виступає лексема *кінь*. Так, *поворотити коня* означало «поїхати», «від'їхати» або «повернутися». *Бути на коні*, *мати під собою коня* — «готовність виступити в похід». Велике поширення мав вираз *сѣсти на коня* у значенні «виступати в похід» [Франчук: 25—26]. Зазначимо, що в IV тис., коли скотарство в Центральній Європі було в зародковому стані, в період існування загальноіндоєвропейської мови існували слова на позначення свійських тварин, на зразок **ekṷo-* 'кінь' [ИЯ 1998б: 868]. У слов'янських мовах повністю зникає загальноіндоєвропейське слово, яке значить «кінь». Воно замінюється новими лексичними утвореннями: ст.-слв. *konjĭ*, дав.-рус. *конь* 'кінь'; *комонь* 'боєвий кінь', ст.-слв. *kobyla* 'кобила', рос. *кобыла* (очевидно, міграційний термін, виражений в лат.-галл. *caballus* 'кінь', а також в ряді азіатських мов: дав.-тюрк. *keväl*, *kevil* 'скаковий кінь', перс. *kaval* 'швидкий кінь'); до числа пізніших, запозичених з азіатських мов в окремі слов'янські належать, зокрема, рос. *лошадь*, діал. *лоша* 'жеребенок', з тюрк. (*a*)*laša* 'кінь', 'мерин'; дав.-рус. *меринъ* (з 1500 р.) з монгол. *morin* та ін. [ИЯ 1998а: 556].

Як зазначив О. М. Трубачов, жодна з корисних функцій коня не була основною причиною його одомашнення. Можливість використання кінського м'яса для споживання не була основною метою приручення коня. Вживання кобилячого молока не споконвічне. Воно вторинне навіть для алтайських народів. Тяглове значення коня для стародавніх народів також було мінімальним. Бойовий кінь — це нововведення, яке поступово сприйнялося в індоєвропейців лише з початку першого тисячоліття до н. е. В «Іліаді» не знайдено жодної чіткої згадки військового застосування коня [Трубачев 1960: 13—14]. Головною причиною одомашнення коня була його ритуально-культова значимість. Образ коня у багатьох народів входить до тотемно-культових вірувань і пов'язаний з уявленнями про походження роду, виступає як своєрідний оберіг, охоронець, як предмет релігійного культу.

Індоєвропейські джерела давньохетських уявлень, пов'язаних із культом коня, чітко виявляються при порівняльному вивченні старохетського божества **Pirṷa-**, яке було зображене зверху на коні. Це давньохетське божество зіставляють із божествами, які мають етимологічно тотожні імена, пов'язані з культом коня в інших індоєвропейських традиціях [ИЯ 1998а: 546]. Про ритуально-культову значимість коня як жертвенної тварини є велика кількість свідчень. Кінь ближче від інших тварин наближається до божества в індійській, грецькій, римській, германській міфологіях. Надзвичайна швидконогість коней сприяла виникненню кінського культу, виникненню міфу про крилатого коня. Існували спеціальні кінські боги — галльське **Epŏnau** і іллірійське **Juppiter Menzanas** [Трубачев 1960: 13].

Особливого значення набуває культ коня в кочівників (тюркські та монгольські народи). Кочові племена протягом багатьох сторіч вважали, що номадське існування — найкраща форма суспільного життя й урядової організації[1]. Кінь був завжди надзвичайно важливим у житті кочовиків, навіть сьогодні тюркська і монгольська літератури зображають коней як таких, що мають божественне, пророче походження. В якутському народному епосі коні представлені як благородні герої, які володіють надприродними властивостями. Вони розмовляють якутською мовою і дають мудрі поради вершникам, над якими вони мають значну інтелектуальну перевагу. В бурятських народних розповідях кінь сам інколи виступає як герой або ідентифікується з шаманом, що має надприродні здібності. Коні в народів безкрайніх степів Азії вважалися істотами, що володіють окультним даром і допомагають своїм хазяям отримати перемогу над усіма ворогами. В алтайському фольклорі герої відомі не лише за своїми особовими іменами, а й за опи-

[1] *Sklyarenko Olga*. The Influence of the Turkic Equine Terminology on Onomastics (Comparative Approach) // «Філологія і освітній процес: 21 століття»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Одеса: Вид-во КП ОМД, 2010. — С. 136—138.

сом своїх коней, напр. **Ag-oi attig Altin-Aira** «Алтин Айра на синьобілому коні»; **Kara tor attig Kan Kartaga** «Кан Картага на коні темно-курявого кольору», **Kara kűl attig Kan Tőgős** «Кан Тьогос на чорному коні», **Ai kar attig Altin Parkan** «Алтин Паркан на коні, білому, як сніг» [Caferoğlu: 210]. У турецьких народних оповіданнях кінь зображений найнадійнішим і найвірнішим другом вояка. Він веде вершника до перемоги і в багатьох випадках рятує його від небезпеки, будучи таким самим благородним і хоробрим, як сам вояк. У період заснування і боротьби за незалежність у турків в VII—VIII ст. коні були важливими, як і войовничі вершники, що сиділи на них. У турків слава за перемогу поділяється між вершниками та їх конями. В історичних турецьких документах тих часів часто згадуються імена конкретних коней. Турецькій історії відомі такі назви коней-героїв, як **Boz Tadik-çur, Beyaz Işbara Yamtar, Beyaz Bayriku, Ak Alp-Şalçi, Ak Őksűz, Ak Yağiz, Ak Azman** [Caferoğlu: 206]. Любов до коней та кінський культ стали причиною особливого номінаційного принципу в тюркських народів. Почесні титули коней, апелятиви, а то й їх власні імена часто лягали в основу географічних назв, назв місцевостей, гідронімів, а то й людських імен. Навіть назви цілих племен, етнічних груп інколи мають «відкінське» походження. Польський вчений А. Зайончковський пише, що численні тюркські клани і племена отримували назви від імен коней, які позначали їх колір [Zajączkowski: 33].

У VIII ст. почесні кінські титули і кінські імена склали перший тюркський ономастичний шар цього роду. «Відкінське» походження мають назви кількох тюркських племен. Етноніми **Tadik-Čur, Bayirku, Salči, Az, Azman** походять від назв коней. Трібальна (від англ. *tribal* — 'родовий', 'племінний') тюркська назва **Erdem** походить від позначення коня з світлою гривою; трібальний етнонім **Čur** походить від позначення коня з голубою гривою; **Yula** — від позначення коня кольору кори; **Kűl-bey** — від позначання строкатого (перістого) коня. Етнонім **Bay** етимологічно сягає позначення темношкірого коня, а **Čoban** — сірого коня в яблуках [Caferoğlu: 207]. Можливо, що відетнонімний гідронім — назва річки **Баргузин** (добре відомий завдяки популярній колись російській пісні «Славное море, священный Байкал») походить від тюркського «кінського» імені **Bayirku** в результаті слов'янських трансформацій вихідного слова. Чимало тюркських особових імен людей сформовані за допомогою двох елементів — позначення коня за його «мастю і гонорифічного (англ. *honour* 'почесний') титулу, що надавався коню після перемоги» [Caferoğlu: 207].

Для українського менталітету характерний потяг до свободи і незалежності. Втіленням потягу до волі в українців з найдавніших часів виступає образ коня — вірного супутника і друга воїна, який захищає рідну землю від ворогів. Кінь виступає уособленням хоробрості та мужності воїна в бою. Образ коня втілює нестримну волю та енергію в боротьбі за незалежність. Сприйняття коня як побратима,

як надійного, вірного друга свідчить про ставлення до нього як до об'єкта культу. Відголосок тотемного образа коня як охоронця, оберега існує в народному мисленні й зараз. Вважається щасливою прикметою знайти на дорозі кінську підкову. Вірування в охоронну силу коня відбивається й у звичаї прибивати підкову до воріт або вішати її на дверях. Поширення «кінських» назв в українській топонімії значною мірою мотивується саме міфологічно-культовими номінаційними причинами.

ВІДБИТТЯ САКРАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО БИКА, КОРОВУ В ТОПОНІМНІЙ СФЕРІ

Одомашнення тварин почалося в дуже давні часи. Індоєвропейці одомашнили биків та корів після VI тис. до н. е. Назви найцінніших домашніх тварин тура (бика) та корови є в різних мовах з давніх часів. В. М. Іллiч-Свiтич, який зближував ряд праіндоєвропейських лексем різних семантичних груп, що відбивають фауну, флору, господарство і матеріальну культуру, зі словами семітських (семіто-хамітських) мов, починає свій аналіз саме з зоолексем *бик* (*тур*) та *корова* [Иллич-Свитыч: 3]. Т. В. Гамкрелідзе та Вяч. Вс. Іванов доводять, що слово *бик* вже в епоху загальноіндоєвропейської мови (V—IV тис. до н. е.) було запозичено з семітських мов, пор. і.-є. **tauro-* 'дикий бик', семіт. **tawrā-* 'бик', 'вол', аккадськ. *šûru*, угарськ. *tr*, дав.-євр. *šōr*, сірійське *tawrā*, араб. *tawr-*, південноаравійське *twr* [ИЯ 1998б: 872], гр. *ταυρος*, лат. *taurus*, лит. *taũras*, слв. **turъ* [Иллич-Свитыч: 3]. Щодо слова *корова*, то Т. В. Гамкрелідзе та Вяч. Вс. Іванов пов'язують загальноіндоєвропейське слово **kou-* 'бик', 'корова' з шумерським та єгипетським словами зі значенням 'бик', пор. шумерське *gud*, *gu* [ИЯ1998б: 876]. В. М. Іллiч-Свiтич проводить паралель між і.-є. **gou-* 'бик', 'корова' та афроазіатським **g-w* 'бик' (в семітських мовах не засвідчено), а також дав.-інд. *gáus* 'бик', 'корова', гр. βωσ 'бик', латиськ. *bōs* 'бик', дав.-ірл. *bo* 'корова', дав.-в.-нім. *chuo* 'корова', латиськ. *gùovs* 'корова', а також тохарськ. А *ko*, В *kau* 'корова', египетське *gw* 'вид бика', кушитське *kuwā*, *kiwā* 'бик', сомалі *agwi*, кафа. *gaû*, *gō*, чадське *kwô* тощо [Иллич-Свитыч: 3]; пор. ще дав.-інд. *gu-*, *gav-* 'бик', 'велика рогата худоба' [ИЯ 1998б: 919].

Проте одомашнення тварин пояснюється не стільки їх господарським значенням, скільки релігійними поглядами. З давніх часів, як зазначає О. М. Трубачов, домашні тварини були потрібні людям для жертвоприносень [Трубачев 1960: 4]. В. Г. Скляренко етимологізує слово *корова* (**korva*) як таке, що походить від і.-є. *-kēr* 'різати, приносити в жертву богам'. Саме слово **korva* означало 'жертовна корова'. Тварина, не призначена в жертву, називалась іншим словом [Скляренко Розвідки: 14—15].

Скотарський період тривав з кінця II тис. до н. е. до середини I тис. до н. е., у старший етап існування праслов'ян і праслов'янської мови. Головним богом цього етапу розвитку слов'янського, власне праслов'янського, язичництва був **Велес** [Карпенко 1999: 10]. Ім'я **Велес/Волос** — це винятково слов'янський термін, і ніде, крім слов'янських мов, він не зустрічається. Давньоруського бога худоби **Велеса/Волоса** слов'яни уявляли у вигляді великого бика і приписували йому мирні господарські функції, що свідчить про тваринницький спосіб їхнього господарювання.

Сакральні уявлення стародавніх слов'ян збереглися в українців. Образ бика символізує силу, плодючість, прагнення до перемоги. Особливим для українського міфологічного мислення був тотемний культ вола як втілення ідеї працелюбства, потягу до землі. Віл виступає як уособлення зрілої, досвідченої людини, яка несе відповідальність за родину, за достаток у хаті. Тотемним джерелом виступають релігійні уявлення українців про зв'язок вола з гарним урожаєм та достатком.

Ці сакральні уявлення українців відбилися в топонімії. Цікаво було б провести паралель із релігійними уявленнями індусів з славнозвісними священними коровами Індії і роллю останніх у формуванні топонімії Індії.

Своє міфологічне бачення бика (буйвола) властиве й американським індіанцям. У багатьох індіанських племен образ бика (буйвола) був священним. У топонімі **Bull Lake** (WY) «Озеро Буйвола» зберігається індіанська легенда про білого буйвола [Stewart 1970: 65]. Н. п. **Greybull** (WY) «Сірий буйвіл» отримав назву від назви річки, на якій індіанці бачили буйвола-альбіноса, що вважався священним [Blevins: 410]. Символічний образ *корови* також відобразився у сфері топонімії. Назва ірландської річки **Boyone** походить від ірл. *bo bhán* 'біла корова' з референцією не до реальної білої корови, а до корови символічної, як традиційного символічного образу в ірландському фольклорі на позначення доброї долі. Отже, назва річки виступає як побажання щастя, успіху [Room 2006: 66].

МІФОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ ПТАХІВ У ТОПОНІМІЇ

Назва міста в Італії **Ascoli Piceno** походить від латинської назви **Asculum Picenum**, в основі якої лежить слово *picus* 'дятел', який був священним птахом племені *Picentes*, а також птахом, якого використовували для інтерпретації прикмет [Everett: 34]. Назва міфічного божественного та царського птаха *quetzal* зафіксована в багатьох топонімах Гватемали: **Quetzalapa**, **Quetzaltepeque**, **Quetzaltenango** [Литвин 1983: 15]. Один із регіонів Чілі, створений в 1974 р., а також пустеля мають назву **Atacama** від назви південноамериканського племені *Atacama*, яке походить від слова мовою кечуа *tacama*, що значить

«Чорна качка» [Everett: 37]. Місто **Cahokia** (IL) носить назву місцевого індіанського племені, яке перекладається як «Дика гуска» [Everett: 86]. Міфічною істотою вважалась ворона. Так виникли численні топоніми типу **Crow Wing River** (MN) річка «Крила ворони». Топоніми **Crow Peak** «Пік ворони», **Crow Nest Peak** «Пік гнізда ворони» пов'язані з назвою одного з індіанських племен [Stewart 1970: 121]. Топонім **Whitecrow** (MT) «Біла ворона» походить від міфологічної істоти індіанців племені **Blackfoot** «Чорна нога» [Stewart 1970: 533].

ТОПОНІМНИЙ ПРИНЦИП ДЕСКРИПТИВІЗМУ В ПЕРЕОСМИСЛЕННІ НАЗВ ТВАРИН

Окрему роль відіграють назви тварин у *дескриптивній функції* при топонімній номінації для передачі певних кольорових відтінків. Відомо, що назви тварин інколи використовуються для передачі певних кольорових відтінків, типу укр. *мишачий колір*, *колір слонової кістки*.

Назва гори **Сивуля**, що на Івано-Франківщині, можливо, походить від слова *сивуля* — гуцульського позначення худоби сірої масті, пор. також *сивуля* — 'сива корова', 'сива вівця', 'сива коза' [ЕСУМ т. 5: 224]. Як зазначає М. Габорак, ця назва «вказує на колір гори, вкритої камінням, посивілим від лишайників» [Габорак 2008: 341]. Можливо, полонина **Плиска** названа за кольором тварин, які там випасалися (кличку *Плиска* в Карпатах дають свійським тваринам рябої масті) [Габорак 2008: 460].

Англійські колоративи *mouse*, *mouse-colour* передають кольоропозначення «темно-сірий з жовтуватим відтінком» [Everett: 790]. Словом *grizzly* передають кольоропозначення 'сірий', 'сіруватий' [Everett: 542]. Певні фаунімні тополексеми також використовуються для позначення кольору об'єкта, що називається. Дж. Стюарт підкреслює, що лексема *elephant* може використовуватись не лише для передачі поняття про розміри найменованого геологічного об'єкта, а й з дескриптивною метою, для передачі вказівки про його сірий колір. Назва гори **Elephant Mountain** (OR) має дотопонімний зміст «Гора сірого (слонового) кольору». Оронім **Elephant Butte** (NM) [Stewart 1970: 150] можна семантично декодувати як «Окремий горб з крутими рівними сторонами сірого (слонового) кольору». Оронім **Grizzly Mountain** (OR) своєю дотопонімною семантикою також вказує на сірий колір гори [Stewart 1970: 190].

Кольоропозначальну функцію виконує лексема *buckskin* — дослівно 'оленяча шкіра'. Зокрема, оронім **Buckskin Peak** (OR) мотивований жовто-бурим відтінком валунів і не має ніякого стосунку ні до оленів, ні до їх шкіри [Stewart 1970: 64]. Слово *fawn* має не лише фауністичне значення 'олень', 'молодий олень', а й фарбопозначальне 'жовтувато-коричневий'.

Назва річки Північної Кореї **Amnok** має китайську назву **Yalu**. Остання складається з двох слів: кит. *yā* 'качка' та *lǜ* 'зеленувато-синя'. Семантему *качка* тут вжито для порівняння води в річці з пір'ям одного з різновидів качок [Everett: 571]. Таким чином, семантема *качка* вжита виключно з кольоративною, дескриптивною метою.

Друга за величиною гора Шварцвальда в Німеччині має назву **Belchen**. Ця назва має відповідну лексему в давньоверхньонімецькій мові *belihha* 'лисуха (птах)' (сучасне нім. *Bläßhuhn* (буквально 'бліда курка'). Назва гори мотивована не самим птахом, а його світлоплямистим виглядом [Room 2006: 53]. Топонімізоване позначення цього птаха виконувало виключно дескриптивно-кольоративну функцію.

РОЗДІЛ II

ТОПОНІМІЗАЦІЯ НАЗВ РОСЛИН В ОНОМАСТИЧНИХ СИСТЕМАХ РІЗНИХ МОВ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

На відміну від «зоонімних» назв географічних об'єктів, фітотопоніми не викликають супротиву в топонімістів. Всі мовчазно погоджуються з «правом» апелятивних позначень дерев, трав, квітів онімізуватися і вступати до лав власних імен. Наявність назв, які містять кореневі морфеми, що означають назви рослин — ще одна з топонімних універсалій. Мотиви для номінації географічних об'єктів за допомогою флоролексем надзвичайно різноманітні. В основі назви українського села **Черешенька** (Хм) лежить лексема *черешня*: на полі, де виникло поселення, раніше росла дика черешня, яка й мотивувала назву поля, а згодом — поселення [Сл. Торчинських: 496], пор. ще відфлоролексемну назву села **Черешня** (Хм) [Сл. Торчинських: 496]. Ойконім **Цвіт** (Хм) — кваліативна назва, в основі якої — ойконімізований апелятив *цвіт* 'водяні зарості, що густо вкривають водоймище'; 'ряска' [Сл. Торчинських: 487]. Назва столиці арабської країни Катар **Doha** походить від араб. *ad-dawha* 'велике дерево', вона мотивована високим деревом, яке було диференційною ознакою цього колись невеличкого поселення рибалок [Room 2006: 112].

Семасіологічний підхід до флористичних назв географічних об'єктів дає можливість вивчати фітотопоніми з погляду зв'язку мовних категорій як з категоріями мислення, так і з реаліями, що отримують назви. Аналіз фітооснов дає можливість зрозуміти, чому саме назви цих представників рослинного світу лягли в основу топонімної назви. Подібний аналіз може дати також цікаві дані про психологію людей, що іменують об'єкти.

ТИПОЛОГІЯ ДЕНДРОГІПЕРОНІМНИХ ТОПОНІМІВ

Зазначимо, перш за все, що в основах топонімів найчастіше виступають назви дерев; назви кущів, трав, квітів, овочевих культур, злаків тощо топонімізуються набагато менше. Флористичні топоніми, як і інші, утворюються за певними принципами номінації, одним із найголовніших із яких є принцип позитивності.

Родові терміни на зразок *дерево* онімізуються лише в окремих випадках. У топонімії США є назва поселення **Dendron** (VA) від грецького апелятива зі значенням 'дерево' [Stewart 1970: 133]; назва поселення **Arboles** (CO) ісп. «Дерева» мотивована купою дерев, що росли біля струмка [Stewart 1970: 20]; топонім **Arbre Croche** (франц. «Зігнене дерево») мотивований тим, що це дерево слугувало межовим знаком [Stewart 1970: 20].

Родове слово *ліс* в ойконімії України зустрічається лише один раз — **Ліс** (Лв), два рази зустрічається ойконім **Лісок** (Лв — 2 назви). Слово *ліски* більш популярне, пор. назви поселень **Ліски** (11 назв в 8 областях). Смт **Лісне** розташоване в Азовському лісництві, від якого перейняло назву [Янко: 211]. Кілька назв річок **Лісна** своєю семантикою вказують на розташування русел річок в лісі. Звідси ж назва річки **Лісова Кам'янка** [Янко: 210].

Родова фітолексема *гай* має аналогічну топореалізацію, пор. ойконіми **Гай** (11 назв у 9 областях), а фітолексема *гаї* зустрічається в простих ойконімах **Гаї** (4 назви в 3 областях) та як компонент складених назв **Гаї-Дітковецькі** (Лв), **Гаї-за-Рудою** (Тр), **Гаї-Лев'ятинські** (Рв), **Гаї-Розтоцькі** (Тр), **Гаї-Смоленські** (Лв), **Гаї-Суходільські** (Лв). З терміном *гай* пов'язане також походження сіл **Гаївка**, **Гайки**, **Зелений Гай** тощо. Назва озера **Гайове** походить від його розташування серед гаю [Янко: 94].

Апелятивна назва хвойного лісу *бір* зафіксована в кількох ойконімних назвах **Бір** (Кв, Рв, Чрг), пор. також демінутивні назви **Бірок** (Рв), **Бірочок (Другий)** (Хрк), демінутивно-плюральну назву **Бірки** (14 назв в 7 областях) та складену назву **Бір-Кунинський** (Лв). Лісок в яру має назву *байрак*, звідки ойконіми **Байрак** (12 назв у 3 областях), **Байраки** (Чрв). Фітотермін *діброва* для українського ономастичного менталітету вельми популярне слово, пор. ойконіми **Діброва** (48 назв у 20 областях); пор., однак, єдину плюральну назву **Діброви** (Крв).

Англомовне слово *wood* має значення 'ліс', 'гай', 'деревина', 'лісоматеріал', 'дрова' та ряд інших значень, слово *forest* має лише значення 'ліс'. У топонімії Англії топонім **Forest Hill** «Горб, покритий лісом» — пізнє утворення, до його складу входить компонент *forest* 'ліс'. Інший, ранній, топонім **Forest Hill** (*Forsthulle* 1122 р., *Forsthell* 1192 р.) має значення *frost hill*, тобто «Горб, де часто бувають морози». Інших топонімів на **Forest** у топонімії Англії не зафіксовано [Ekwall: 184]. Слово *wood* в топонімії Англії має велику кількість топореалізацій, понад 70 назв, пор.: **Woodbarrow** «Лісистий горб», **Woodborough** «Форт, побудований з дерева» або «Форт, збудований в лісі», **Woodbridge** «Дерев'яний міст», **Woodburn** «Струмок в лісі» або «Струмок, який витікає з лісу», **Woodchurch** «Дерев'яна церква», **Woodend** «Кінець лісу», **Woodford** «Брід біля лісу», **Woodhouse** «Дім (Будинки) в лісі», **Woodsome** (*Wodehus* 1236 р.) (дав.-англ. *æt-wuduhūsum*) «Будинки в лісі» тощо [Ekwall: 530—532].

Ставлення суспільства до географічних термінів, ономастичні смаки і номінаційні принципи не іманетні. Вони змінюються в часі. Яскравим доказом цього в топонімії США виступає термін *forest*. У давні часи, коли значна частина території США була покрита дикими лісами, цей термін не мав топонімної цінності, бо не мав значної диференційної та ототожнюваної сили. В ономастичному менталітеті мешканців США тих часів він був швидше відштовхуючим, ніж привабливим у сфері ойконімної номінації, пор., наприклад, назву округу, який був розташований в глухій лісовій зоні, в лісних нетрах: **Forest County** (1848 р.). Пізніше наявність лісів стимулювала комерційний інтерес, що відбилося на ономастичних смаках мешканців США. Ще пізніше ставлення до фітотерміна *forest* знову змінилося. Він отримав додаткові значення чистого повітря, умиротворення, заспокоєння, самотності на противагу наступаючій урбанізації. З'явились такі ойконіми, як **Forestville, Forest City** «Лісове місто», «Місто в лісі», **Forest Inn** «Лісовий готель», **Forest Hills** «Лісові горби» (PA) [Alotta 1992: 155], пор. ще рекламні назви населених пунктів: **Forest, Foresta** «Ліс», **Forest Hill** «Лісовий пагорб», **Forest Ranch** «Лісове ранчо», «Ферма в лісі», **Forest Home** «Лісова домівка», «Житло в лісі», **Forest Knolls** «Лісовий пагорб», **Forest Glen** «Лісова долина» або навіть такі назви поселень, як **Forest Falls** «Лісові водоспади», «Водоспади в лісі» (CA) [Gudde: 134]. Тавтологічні назви поселень: **Forest Grove** «Лісовий гай», **Forest Park** «Лісовий парк» мають на меті подвоїти силу впливу на потенційних мешканців, примусити їх вибрати саме це місто для поселення. Насправді в тому місці може не бути ніякого лісу взагалі. Новітні ойконіми часто не відбивають реально існуючих об'єктів. Сучасна топонімія живе за іншими законами, ніж стародавня, принципи номінації трансформуються під інше соціальне замовлення. Різниця між назвою і її семантичним підґрунтям збільшується. Термін *forest* у топонімному ландшафті США зараз рідко використовується для називання природних об'єктів. Його прерогатива швидше «ойконімна», ніж «топонімна», хоча трапляються й винятки. Топоніми на зразок **Forest Lake** «Лісне озеро» вказують на природні об'єкти (в даному випадку це озеро), які розташовані в лісі [Stewart 1970: 169]. Пор. ще **Forest Hill Divide** «Вододіл лісистого горба» [Alotta 1994: 285]. Назва поселення **Giant Forest Village** (CA) «Село гігантського лісу» мотивована не гігантським лісом, в якому розташовано село, а кількома величезними деревами — секвойями, деякі з яких старіші, ніж піраміди Єгипту [Alotta 1994: 292]. Таким чином, слово *forest* окремо або в поєднанні з іншими словами — одна з популярних лексем у топонімії США.

Слово *wood* має два значення: 1) ліс, 2) дерево (матеріал), деревина. Як компонент топонімів слово *wood* пов'язано перш за все з поняттям *ліс*. Зазначимо одну закономірність. У місцевостях, які переважно покриті лісами, семантема *ліс* мала незначну диферен-

ційну силу і рідко вживалася при номінації об'єктів на Сході США. В той же час на територіях країни, де лісів було обмаль, топоніми на зразок **Wood Creek** чи **Woody Creek** отримують вказівну та ідентифікуючу цінність. В усному мовленні американці надають перевагу лексемі *woods*, проте в топонімії більше важить форма *wood*. Ця перевага, можливо, пояснюється тим, що в сингулятивній формі слова, особливо на заході країни, поєднуються обидва основних значення цього терміна, як лісу, так й лісорозробок, лісопостачання. Деякі назви типу **Wood River** (OR) — це топоніми, які інформують про місця лісозаготівлі. Назва поселення **Wash Woods** (NC) мотивована тим, що під час відливу було видно сотні пеньків старих дерев [Blevins: 260]. У назвах поселень термін *wood* має пізніше походження і входить до складу новітніх топонімних утворень із позитивними асоціаціями, пов'язаними з деревами, лісом на зразок **Woodlland**, **Woodlawn**.

Слово *grove* 'гай', 'лісок' в американській топонімії не використовується ні в регіонах суцільних лісів, ні в степах, повністю позбавлених лісових територій. Інколи слово *grove* використовується в топонімній функції окремо, пор. кілька ойконімів **Grove** в штаті Мічіґан, проте загалом в поєднанні зі словами, що позначають природні об'єкти типу **Grove Lake**, **Grove Hill**. Такі топоніми зберігають доонімну семантику слова *grove* як 'група дерев'. Типовий топонім, що описує місцевість з лісками, — **Groveland**. Е. Гудде називає цей ойконім «мирним», таким, що навіює жителям якісь невиразні спогади [Gudde: 154]. Цікаво, что ця топонімна назва подекуди витісняє старе найменування міста. Так, у Флориді назва **Groveland** витіснила колишню назву міста **Taylorville** [Morris: 108]. У Каліфорнії ойконім **Groveland** замінив собою назву **Garrote** [Gudde: 154], у штаті Мічіґан — назву **Fairfield** [Romig: 243].

У німецькій мові семантема *ліс* передається двома лексемами: *Wald* та *Horst*. Слово *Wald* зустрічається в таких сполученнях слів, як *ein lichter Wald* 'обрідний ліс', *ein tiefer Wald* 'дрімучий (непроглядний) ліс'. Слово *Horst* більш полісемантичне і означає також 'чагарник', 'гай', 'група дерев'. Якщо в ойконімії окремо взяте слово *Wald* — рідкий гість, пор. одну назву **Wald** [ODDR: 545], то ойконімізація фітотерміна *Horst* у своїй «абсолютній» формі відбувається набагато частіше, пор. ойконім *Horst* (12 назв за нашими джерелами) [ODDR: 230]. Назва поселення **Hagen**, яке зараз розташоване на краю лісової гористої місцевості, походить від дав.-в.-нім. *hago* 'ліс' [Everett: 202]. Гірський ланцюг у Германії, між ріками Ельбою та Везером, має назву **Xarz** від дав.-нім. *hart* 'ліс' [Everett: 208]. Назва німецького міста **Forst** має доонімне значення «Ліс» [Everett: 170].

У французькій мові семантема *ліс* також передається двома лексемами: *bois* та *forêt*. Слово *bois* полісемантичне і має значення 'ліс',

'деревина' та багато інших значень; воно зустрічається в таких сполученнях слів, як *bois clairsemé* 'обрідний ліс', *bois touffu* 'густий ліс', *bois feuillu* 'листяний ліс', *bois conifère* 'хвойний ліс'. Слово *forêt* однозначне, пор. *forêt vierge* 'незайманий (одвічний) ліс'. Слово *bois*, яке походить від пізньолатинського слова *boscus*, що сягає долатинських основ із значенням 'ліс', багато представлене в ойконімії Франції: **Bois**, **Les Bois**, **Boz**, численні складені назви на зразок **Bois-Arnault** (38 назв) [Dauzat 1963: 91—92]. Ойконімну реалізацію мають також численні діалектні варіанти слова *bois*. Так, діалектне слово *bosc* (від лат. *boscus*) лягло в основу низки ойконімів: **Le Bosc**, **Bosc**, **Bosq**, а також складених, складних і деривативних назв (27 назв) [Dauzat 1963: 99]. Зафіксовано також 25 демінутивних назв **Bosquet**, **Le Bosquet**, **Les Bosquets**, **Bouchet**, **Le Bouchet** та ін. Також численні топоніми віддіалектного походження **Bost**, **Le Bost**, **Buc**, **Bus** [Dauzat 1963: 100, 122, 125].

Інше французьке слово на позначення лісу має зовсім іншу ґенезу, це результат еліпсу словосполучення *silva forestis*, яким позначались спочатку королівські ліси. Від слова *forestis* виникли топоніми **La Forest**, **Forest** (*Forest*, 1180 р.), **Leforest** (*Forest*, 1125 р.), **Foreste**, **Forest-l'Abbaye**, **Forest -Montiers**, **Forest-St-Julien**, **La Forêt** (а також 8 складених назв типу **La Forêt-Auvray**, **La Forêt-du-Parc** тощо). Згодом виникли численні назви поселень і мікротопоніми **La Forêt** по всій Франції [Dauzat 1963: 297].

Топонімні назви флористичного походження (як і будь-які інші власні назви) виникають внаслідок дії різноманітних номінаційних принципів. Назва столиці Сенегалу **Дакар** походить від слова *n'dakar* мовою волоф, що значить 'помаринд', 'індійський фінік' (дерево). Назва ситуативна: коли європейці запитали аборигенів про назву поселення, африканці, думаючи, що їх запитують про високе дерево, що стояло поблизу, дали цю назву [Room 2006: 103]. Назва південноамериканської країни **Brazil** «Бразилія» походить від назви породи дерев *brazil*, які тут дуже поширені і високо цінуються через їх червону деревину, яка є добрим барвником [Room 2006: 67]. Тут діє зовсім інший номінаційний принцип. Назва китайської провінції **Jilin** має первісне значення «Щасливий ліс» від слів кит. *jí* 'щасливий', 'удачливий' та *lin* 'ліс', бо цей лісний край — притулок для диких звірів, а також там багато цілющих трав [Everett: 241].

ТИПОЛОГІЯ ОНОМАСТИЧНИХ ПЕРЕОСМИСЛЕНЬ НАЗВ ЛИСТЯНИХ ПОРІД ДЕРЕВ

Флора, рослини завжди відігравали значну роль в житті людей. Осмислення навколишнього середовища в дуже стародавні часи супро-

воджувалось поклонінням перед рослинним світом, зокрема, перед деревами. Добре відома роль дерев і в язичництві індоєвропейських народів. У давніх народів сукупності дерев функціонували як храми богів. Назви деяких дерев спонукають на думку про культ дерев, який був широко відомим у Давній Греції, пор. іменування 25 демів: **Гагнус** (іва), **Мирринус** (мирт) та ін. [Томсон: 110]. Окремі дерева, особливо ті, що стояли біля джерела або струмка, вважалися священними і біля них відбувались релігійні ритуали.

Загальні положення

У різних народів об'єктом особливої поваги був дуб — спільноєвропейське культове дерево. Йому поклонялись, йому приносили жертви. Слово *дуб* має праслов'янське походження, воно існувало ще в праслов'янському лексичному фонді. Проте це не першослово на позначення цього виду дерев у слов'ян. До нього у вжитку було індоєвропейське слово *perkuos* 'дуб' (за деякими джерелами, поняття *дуб* реалізувалось в індоєвропейському слові *karkus*). У кельтських, германських, балтійських, а також в латинській, венетській і, можливо, в іллірійській мовах збережено основу **perk* із значенням 'дуб', пор. лат. *quercus* 'дуб'. Загальноіндоєропейськими назвами дуба (V—IV тис. до н. е.) були основи ***p*[h]*er*(*k*[h]0) — /***p*[h]*eru*- (значення 'дуб', 'скеля') та ***aik*** (із значенням 'гірський дуб') [ИЯ 1998б: 866]. Дуб був тотемним деревом, тому його первинна назва *perkuos* підпала під табу і була витіснена іншим словом праслов'янського походження — *dǫbъ* (пор. ірл. *dub* 'чорний, темний'; санскр. *dhūmrás* 'сірий', 'кольору сірого диму') [Фасмер I: 547]. Слово *perkuos* збереглось лише в назві головного бога слов'ян — бога блискавки й грому **Перуна**, пор. балтійське ім'я бога **Перкунас** (лит. **Perkūnas**, латиськ. **Pērkons**). Ще в XVI—XVII ст. литовці поклонялися дубу як священому дереву бога грому **Перкунаса** [Иванов: 101].

Семантема *дуб*

З прийняттям християнства дуб був оголошений деревом язичників і сприймався як «нечисте» дерево. Знаменно, що індоєвропейське слово *karkus* 'дуб' трансформувалося в давньоанглійській мові в *hearg* 'ідол', а в литовській мові в *krākas* 'дракон'. Щодо англійського слова *oak* 'дуб', то воно походить від дав.-англ. **āc* < герм. **aiks*. Німецьке слово *Eiche* 'дуб' походить від дав.-в-нім. *eih* < герм. **aiks*. Ці слова співвідносяться з індоєвропейським словом *aigu*. Навкруги дуба в стародавні часи відбувалась культова гра, а дуб втілював божество, пор. і.-є. **ag* 'культова гра' [Маковский 2000: 267].

Дуби привертають увагу і в наш час, як окремі дерева, що стоять поодинці чи групами. Часто дуби слугують дистанційними маркерами, розділяючи території, вживаються як орієнтири при межуванні земель. Дуб сприймається як символ стійкості, краси, сили, могутності тощо. Позначення дубів легко онімізуються, стають назвами географічних об'єктів, входять до складу назв поселень. Існують чис-

ленні топоніми з семантемою *дуб*. Ойконімія України багата на найменування з основою *дуб*: **Дуби** (Жт, Зк), **Дубки** (Крм, Од). Різноманітні деривативні утворення на *дуб-*: **Дубище** (Вл, Жт, Хм), **Дубівка** (15 назв в 12 областях), **Дубівці** (ІФ, Тр, Чрв), **Дубова** (Вн, Кв, Хм, Чрк), **Дубове** (14 назв в 10 областях), **Дубовець** (Вн, Жт), **Дубовиця** (ІФ, Лв) тощо. Гідронім **Дубень** (Лв) [СГУ: 184] — результат трансонімізації назви лісу **Дубень**, мотивованої географічним апелятивом **дубень* 'дубовий ліс', який можна відносити на підставі укр. *піддубень* 'гриб дубовик', пол. *dąbień* 'дубова палиця' [Вербич 2007: 27]. В основі гідроніма **Дубиця** (Лв) [СГУ: 185] — апелятив *дубиця*, континтуант псл. **dǫbica* з топосемантикою, як, наприклад, у пол. *dąbica* 'діброва', 'дуб'. Пор. аналогічні гідроніми: рр. **Dębica** в бас. Одеру, **Dubica** в бас. Вардару < ст.-болг. **dǫbъ* 'дуб' [Вербич 2007: 27]. У складенній назві **Дністрик-Дубовий** (Лв) [СГУ: 174] компонент *Дубовий* < прикметника *дубовий*, який указує на те, що потік починається з дубового лісу [Вербич 2007: 25].

В США багато сотень топонімів мають у своїй структурі основу *oak-*, пор. **Oakhurst** (архаїчне слово *hurst* має значення 'лісистий горб'), **Oakland**, **Oak Ridge**, **Oak Tree** (NJ) [Alotta 1992: 70]; **Oak Grove**, **Oaklawn**, **Oakley** (від дав.-англ. суф. *-ley* 'поле', тобто «Дубове поле»), **Oakton**, **Oakview**, **Oakville**, **Oakwood** (MD) [Alotta 1992: 368]. В одному лише штаті Каліфорнія налічується понад 150 топонімних назв на **Oak** [Gudde: 266]. Особливо красиві дуби ростуть на рівній поверхні, тому число топонімів **Oak Flat** досить значне.

Інколи онімізація лексеми *oak* має оказіональний характер. Село **Royal Oak** — «Королівський дуб» названо так через наявність великого дуба, в який у 1812 р. влучило ядро гармати [Alotta 1992: 384]. Назва міста **Oak Hill** (WV) — «Дубовий пагорб» виникла у зв'язку з велетенським дубом, що ріс на горбу [Alotta 1992: 564]. Назва міста **Post Oak** (VA) — «Поштовий дуб» виникло з позначення поштового офісу і дуба, що стояв поруч [Alotta 1992: 468]. Інцидентальна назва поселення **Charter Oak** — «Дуб карт» (IA) виникла під час ранньої колонізації. Картограф, який наносив на карту геодезичні особливості місцевості, зненацька потрапив під сильну зливу і заховав свої карти, схеми в дупло дуба, звідки й назва. Коли дуб засох, його зрубали, а на це місце, під магією назви поселення, посадили молодий дубок [Blevins: 109]. Інколи назви на **Oak** вибирають через евфонічність цього слова. Одне село спочатку називалось **Potato Canyon** — «Каньйон картоплі» (там вирощували картоплю). Проте ця назва здавалася мешканцям не дуже красивою і вони придумали іншу, більш благозвучну: **Oak Glen** (CA) — «Дубова долина» [Gudde: 266]. Назва поселення **Rock Oak** (WV) завдячує деревині дуба — *rock* [Alotta 1992: 577]. Місто **Oak Harbor** (WA), «Дубова гавань» назвали через гавань, розташовану поблизу дубового лісу [Alotta 1994: 83].

На відміну від англомовних мешканців, які всі різновиди дуба називають одним словом *oak*, іспаномовні мешканці розрізнюють *encina*, *encino* 'віргінський дуб' та *roble* — різновид дуба, з якого опадає листя. Ойконіми **Encino** зафіксовані в кількох штатах: Каліфорнія, Нью-Мексико, Техас. У топонімії Каліфорнії кілька назв округів мають у своєму складі компоненти, що сягають слів *encinitas* 'маленькі дубки', *encinal* 'дубовий гай'. Пор. назву річки **Encinitas Creek**, назву поселення **Encinal** (TX) [Stewarrt 1970: 154]. Проте іспанськомовні назви на зразок **Los Encinitos**, **Encenitos**, **Encino** з часом було замінено англійськомовними топонімами [Gudde: 123]. Кілька каліфорнійських топонімів походять від ісп. *roble*: **Robla**, **Robles del Rio**, **Robles Rancho**, **Paso de Robles**. [Gudde: 319].

У топонімії Англії назви, пов'язані з лексемою *oak* 'дуб', зафіксовані з давніх часів, пор.: **Oake** (*Acon* 897 р.), **Occold** (*Acholt* 907 р.) «Дубові зарості», **Oakhurst** (*Acersc* 944 р.) «Дубовий лісок», і впродовж наступних століть: **Oakford** (*Acford* 1166 р.) «Брід біля дубів», **Oakhanger** (*Achangra* 1175 р.) «Дубовий схил», **Oakenshaw** (*Akanescale* 1254 р.; *Okenschagh* 1402 р.) «Дубовий ліс», **Oaken** (*Oken* 1327 р.), **Oakmere** (*Okmere* 1348 р.) «Дубове озеро» [Ekwall: 347]. В Англії є чотири назви річок **Derwent**, першу зафіксував В. Беде (672—735 рр.) як *Deruuentionis Fluvii* від *dervā* — 'дуб', із значенням «Річка, де росте багато дубів» [Everett: 135]. Назви з семантемою 'дуб' фіксувалися в різні часи і в топонімії Німеччини. Лексема *die Eiche*, *der Eich* 'дуб' фіксується з глибокої давнини, пор.: **Eichinaberg** (777 р.); **Aichstet**, **Eichstätt** (VIII ст.); **Eichinloch**, **Eichloch** (IX ст.); **Trieich**, **Dreieich** (X ст.); **Eicha**, **Eich** (1160 р.) [Bach: 307].

Численні назви на *Eich-* 'дуб' у сучасній німецькій ойконімії. В доступних нам джерелах зафіксовані такі назви поселень: **Eicha**, **Eiche**, **Eichhardt**, **Eichenberg** «Дубова гора», **Eichenbrandt**, **Eichenfelde**, **Eichfeld** «Дубове поле», **Eichenthal** «Дубова долина», **Eichgraben**, **Eichhof** «Дубовий двір», **Eichholz** «Дубовий ліс», **Eichhorst** «Дубовий ліс» [ODDR: 125]. Назва гірського району **Eichsfeld** частини Тюрінгії походить від слів *Eich* 'дуб' та **Feld** 'поле'. Назва міста **Eichstätt**, яке виникло у VIII ст., має доонімне значення 'місце дубів' і походить від дав.в.-нім. *eih* 'дуб' та *stat* 'місце' [Room 2006: 119]. За свідченням А. Баха, на заході Німеччини дуб називають також словами *Käs*, *Kos*, звідки топоніми на зразок **Kasholz**, **Käsloh** [Bach: 307].

Франкомовний апелятив *chêne* 'дуб' має своїм онімним корелятом назву поселення **Le Chêne** [Dauzat 1963: 185], а також кілька назв з детермінантами, напр.: **Chêne-Arnoult**, **Chêne-Bernard**, **Chêne-Sec** «Сухий дуб», **Chennebrun** «Коричневий дуб», **Chênedollé** (від ст.-франц. *doller* 'зрубати' тобто «Зрубаний дуб»). Пор. різного роду топоваріанти: **Caisnes**, **Chânes**, **Le Chesne**, **Chenebier**, **Chenedouit** [Dauzat 1963: 131].

Семантема *дуб* лежить в основі топонімів інших мов і країн. Швейцарське місто **Basel**, засноване як римське поселення в 44 р. н. е., спочатку мало назву **Robur**, від лат. *roburetum* 'дубовий гай' [Room 2006: 49]. Назва міста **Eilat** в Ізраїлі сягає слова *elōn*, що на давньоєврейській мові значить 'дуб'. Ця назва згадується кілька разів у Біблії [Room 2006: 120]. В Японії семантема *дуб* лежить у низці назв, на зразок топонімів на острові Консю: **Kashiwa** «Дуб», у двох назвах **Kashihara** та **Kashiwara** поєднані компоненти япон. *kashiwa* 'дуб' і *hara* 'поле', а в топонімі **Kashiwazaki** — япон. *kashiwa* 'дуб' і *saki* 'мис' [Everett: 253].

Семантема *бук*

У топонімному ландшафті України засвідчені також інші назви порід листяних дерев, зокрема назви породи дерева *бук*, пор. **Буки** (Жт, Кв, Чрк), а також деривати **Букова** (Лв), **Букове** (Зк, ІФ), **Буковець** (Зк, ІФ), **Буковина** (Лв) та ін. Гідронім **Буковільський** (ІФ); варіант **Буковельський** [СГУ: 76] — дериват із суф. *-ськ-* від ороніма **Буковіль** < *буковий* 'прикметник від бук' + суф. *-ель* [Габорак 2003: 36]. Гідронім **Бескидовець** (ІФ) [СГУ: 46] (л. Мізунки л. Свічі п. Дністра). Формально ***Бескидовець*** від прикметника бескидів (> ***Бескиди***) + суф. *-ець*. Оронім **Бескид(и)** пов'язують з іллір. **biz-kit- / *biz-kēt-* 'буковий ліс' [Вербич 2009: 16].

В топонімії Англії назви на *beech* 'бук' відбивали реальну дійсність на зразок **Beech Hill** «Буковий горб», **Beechburn** «Буковий ручай» [Ekwall: 34]. Лексема *beech* використовується в ойконімії США з певним позитивним забарвленням та з рекламною метою (тобто назва може не відбивати дійсності), пор. **Beechwood** «Буковий ліс», **Beech Grove** «Буковий гай» [Stewart 1970: 40]. Зазначимо також, що дерева цієї породи, які ростуть окремо, — це прекрасні ідентифікатори на місцевості, тому їх позначення часто ставали власними назвами об'єктів та населених пунктів. Природним середовищем бука була східна половина США, де й знаходиться більша частина топонімів на *Beech*, пор. **Beech**, **Beech Tree**, **Beechville** (MI) [Romig: 52]. Інколи топонімізуються іншомовні позначення цієї породи дерева, пор. **Fagus** (MO) від латинського слова зі значенням 'букове дерево' [Stewart 1970: 161].

У німецькій мові семантема *бук* передається лексемами *die Buche*, *der Buch*, вона зафіксована в таких топонімах, як **Hobbuoki** (808 р.), **Buohloha**, **Buhlen** (850 р.); **Hobuechen**, **Hoboken** (1135 р.) [Bach: 307]. Назва німецького міста **Bocholt** із первинним значенням 'буковий ліс' походить від дав.-в.-нім. *buohha* 'бук' та *holz* 'ліс' з референцією на місцевість, де виникло це місто [Room 2006: 62]. Назва німецького міста **Bochum** значила 'поселення серед буків' від дав.-в.-нім. *buohha* 'бук' та *heim* '(рідний, батьківський) дім', 'рідне місцеперебування' [Room 2006: 62]. Назва німецького міста **Buxtehude** (XII ст. *Buchstadihude*) походить від дав.-в.-нім. *buohha* 'бук' та *stado* 'берег' [Room 2006: 72]. У сучасній німецькій ойконімії відфлористичні

назви на *Buch* займають чинне місце: **Buch** (6 назв), **Bucha** (5 назв), **Buchbach**, **Buchenau**, **Buchenhain** (2 назви), **Buchenhof** (2 назви), **Buchenhorst**, **Buchfahrt**, **Buchhain**, **Buchheim** (2 назви), **Buchhof**, **Buchholz** (21 назва), **Buchhorst** (2 назви), **Buchwäldchen**, **Buchwald**, **Buchwalde**, **Buchwitz**, **Buchwitzsiedlung** [ODDR: 80—81].

Франкомовне слово *hêtre* 'бук' у топонімії Франції не засвідчено жодною назвою.

Назва одного з Азорських островів порт. **Ilha do Faial** (англ. **Faial Island**) означає «Острів букового лісу» від слова *faial* порт. 'буковий ліс' — там був ліс одного із різновидів миртового дерева, які помилково вважали за букові дерева [ODDR: 162].

Назва провінції **Aceh** на острові Суматра (Індонезія) походить від малайського слова *acі* 'бук' і обумовлена великою кількістю букових дерев, що там ростуть [Everett: 4].

Семантема *береза* Назва породи дерев *береза* в східнослов'янських мовах часто ойконімізується, що пояснюється роллю берези в екологічному, в господарському плані (як будівельний матеріал), як продукт харчування (сік), як лікарська рослина (бруньки), як промисловий продукт (для виготовлення березової золи, дьогтю тощо), а також в культовому плані (колишнє обожнювання беріз, наприклад, у білорусів) [Беценко: 54]. В Україні існує понад 100 поселень і безліч річок, балок, назви яких походять від слова *береза* [Янко: 39]. Пор. ойконіми з цією назвою породи дерева: **Береза** (Вл, См), **Берізка** (Чрг), **Берізки** (Жт, Кв, Мк, Пл, См, Хрк), а також різноманітні деривати на зразок **Березанка** (Мк, Чрг,) **Березань** (Кв, Мк, Од), **Березина** (Жт, Лв, Рв, Хм), **Березине** (Днп, Жт, Од); рос. **Березонаволок**, **Березовогорск**, **Березово-на-Каме**, **Березняки-Сахалинские** [Мурзаев 1981: 5] та ін. Гідронім **Бряза** (ІФ) [СГУ: 72] (п. Сукелю л. Свічі п. Дністра), очевидно, ілюструє діалектну форму від *Береза*; пор. ще варіант *Brzoza* < пол. *brzoza* 'береза'. Назва мотивована лексемою *береза* — назва дерева [Вербич 2009: 23]. Гідронім **Березина** (ІФ) [СГУ: 41] — (л. Тлумача п. Дністра) — лексико-семантичний дериват від географічного апелятива *березина* (пор., наприклад, діал. *березина* 'березовий ліс'). Внутрішня форма гідроніма вказує на те, що річка тече поблізу березового лісу [Вербич 2009: 14—15]. Пор. топонімні паралелі: укр. **Березина** (Вл, Кв), рос. **Березина** — гідронім у бас. Оки, блр. **Березина** — річка в бас. Щари, словен. **Brezina** — топонім, чеськ. **Březina** — топонім, пол. **Brezina** рр. в бас. Вісли й Одеру, н.-луж. **Bŕezyna** — топонім [Шульгач 1998: 40—41]. Гідронім **Березний** (ІФ) [СГУ: 42] — (п. Бистриці-Надвірнянської п. Бистриці п. Дністра) — результат онімізації та субстантивації ад'єктива *березний*. Семантика основи гідроніма вказувала, очевидно, на те, що на берегах цього потоку ростуть берези [Вербич 2009: 14—15]. Щодо типології номінації пор. назви: р. **Березна** в бас. Дніпра; рр. **Березна**, оз. **Березне** в різних регіонах Росії, блр. **Бе-**

резно (2) — лімноніми, серб. **Brezna**, макед., словен. (2) **Brezno** — топоніми, чеськ. **Března** — топоніми, пол. рр. **Breźna**, оз. **Breźno** [Шульгач 1998: 42].

Топонімія Англії також має значну кількість топонімів, до складу яких входить основа *birch* 'береза': **Birch Hall** (тобто '**Birch Hill**') «Березовий бугор», **Birch, Much & Little** (*Birches* 1252 р.), **Birchhanger** (*Birecengre* 1130 р.) «Березовий схил», **Birchill, Birchills** «Горб, на якому ростуть берези», **Bircholt** (*Bircheholt* 1219 р.), «Березова діброва», **Birkdale** «Березова долина», **Birkenshaw** «Березовий лісок» [Ekwall: 44—45]. Берези розповсюджені по всій території США. Вони приваблюють білим кольором, що обумовило досить часту топонімізацію апелятива. Інколи компонент *birch* входить до складу оронімів: **Birch Mountain** (CA), інколи — до складу гідронімів: **Birch Creek** (CA) [Gudde: 36].

У німецькій топонімії семантема *береза* (Die Birke) зафіксована з давніх-давен, пор. **Pirichun** (970 р.), **Birkehe** (1035 р.) [Bach: 307]. Пор. сучасний ойконімний ряд на **Birke-: Birkenfeld, Birkenfelde** (3 назви), **Birkenhain** (2 назви), **Birkenhainichen, Birkenheide, Birkenhöhe, Birkenhügel, Birkenrof-de, Birkenstain, Birkhausen, Birkholz** (6 назв), **Birkholzaue, Birkhorst, Birkwalde, Birkwitz** [ODDR: 58].

Франкомовне слово *bouleau* 'береза' перейшло в топонімію Франції з різних діалектних варіантів. Ойконіми **Boult, Boult-aux-Bois, Boult-sur-Suippes** походять від діалектної форми *betullus* 'береза'. Від форми *betullus* походить також ойконім **Boullare**. Ойконім **Boulot** — демінутивна форма від діалектного *boule* 'береза' [Dauzat 1963: 104].

Семантема *липа*

Фітотермін *липа* має в ойконімії України досить репрезентативну топонімну реалізацію: **Липа** (Вл, ІФ, Рв), **Липи** (Хм), **Липиці** (Лв), **Липки** (Вн, Жт, Лв, Рв, Хм); **Липове** (11 назв в 7 областях) тощо. Назва гідроніма **Липа** (ІФ) — рр. 1) л. Дністра; 2) л. Розтоки [СГУ: 314] мотивована фітономеном *липа* [Вербич 2009: 89]. Пор. аналогічний гідронім у бас. Стиру [СГУ: 314]. Гідронім **Липова** (Вн) — р., л. Мурафи л. Дністра [СГУ: 315] — результат онімізації прикметника липовий(-а) із вказівкою на тип дерев на березі річки [Вербич 2009: 89]. Гідронім **Гнила Липа** (Лв) — р., л. **Золотої Липи** л. Дністра [СГУ: 140] — складена назва, де **Липа** < фітономен *липа* [Вербич 2007: 23]. Ідентичні назви в межах України відзначені в бас. середнього Дністра й Стиру [СГУ: 140]. Гідронім **Лип'є** — пот., рук. Мшанця л. Дністра (Лв) — вторинний до суміжного ойконіма **Лип'є**, мотивованого апелятивом ***лип'є** 'місцевість, де ростуть липи' (пор. споріднене укр. *лип'я* 'липи') < псл. ***lipьje** [Вербич 2007: 45]. В основі назви **Липник** (Лв) — пот., пр. Вишниці п. Тисьмениці п. Бистриці-Тисьменицької п. Дністра [СГУ: 314] — апелятив *липник* 'липовий ліс'. «Первісно, очевидно, таку назву мала місцевість, де тепер засвідчений гідрооб'єкт» [Вербич 2007: 45].

Англомовний відповідник (*lime-tree*) в топонімії Англії вживається в кількох топонімах: **Limpole** (*Lympool* 1311 р.), можливо, «Водоймище з липами», **Lindal** (*Lindale* 1220 р.), **Lindale** (*Lindale* 1246 р.) «Липова долина», **Lindfield** (*Lindefeldia, Lendenfelda* 765 р.) «Липове поле», **Lindley** (*Lindeleh* 972 р.) «Липовий ліс» [Ekwall: 298—299]. В американському різновиді англійської мови більш популярний фітотермін не *lime-tree*, а лексема *linden* 'липа', яка актуалізована в кількох назвах: **Lake Linden** (MN) «Липове озеро». В скороченій формі *lind* цей фітотермін зафіксований у топонімі **Linside** (WV) «Липова сторона». Як альтернатива до терміна *linden* вживається також лексема *linn*, звідки назва населеного пункту **Linnwood** «Липовий ліс», яка зафіксована більш ніж в десяти штатах [Stewart 1970: 258]. Фітотермін *bass-wood* значить 'липа американська'. Топонім **Basswood** (MI) виник тому, що в цій місцевості росли подібні дерева [Romig: 46].

Німецьким відповідником для липи є лексеми *die Linde*, *der Lind*, які зафіксовані в топонімії з давнини: (**Linta** 764 р.), **Lindiche** (896 р.) [Bach: 307]. Із сучасних назв населених пунктів у доступних нам джерелах зафіксовані такі ойконіми на ***Lind-***: **Linda** (7 назв), **Lindau** (2 назви), **Lindchen**, **Linde** (4 назви), **Linden**, **Lindena**, **Lindenau** (7 назв), **Lindenbeck**, **Lindenberg** (10 назв), **Lindenbrück**, **Lindenfelde**, **Lindenhagen**, **Lindenhayn**, **Lindenhöhe**, **Lindenhof** (2 назви), **Lindenhorst**, **Lindenkreuz**, **Lindennaundorf**, **Lindensee**, **Lindenthal** [ODDR: 309—311].

Сучасний французький фітотермін *tilleul* 'липа' засвідчено в назвах поселень **Le Tilleul**, **Tilleux** [Dauzat 1963: 678]. Проте набагато більше назв поселень сягають старофранцузького слова *til*, *teil* 'липа': **Le Teil**, **Le Theil** (*Til*, 1008 р., *Tilia*, 1330 р.), **They**, **Thiel**, **Thieux** (*Tilz*, 1289 р.), **Thil** (*Til*, 1250 р.), **Thyl**, **Tilh**, з детермінативами: **Le Theil-Nolent**, **Theil-Rabier**, **Theil-sur-Vanne**; **They-sous-Montfort**; **Thil-Manneville**, **Le Thil-Riberpré**, **Thil-sur-Arroux**, а також різноманітні деривати: **Teilhet**, **Teillay**, **Teillé**, **Teillet**, **Theillay**, **Le Thillay** та багато ін. [Dauzat 1963: 671]. Це свідчить про популярність у старофранцузькій мові лексеми *липа* як топонімотворчого елемента.

Семантема *ясен* Фітотермін *ясен* репрезентований у сучасній ойконімії України кількома назвами: **Ясен** (Кв), **Ясень** (ІФ), **Ясени** (См, Чрв), **Ясенок** (См), **Ясенки** (Вн), а також досить численними дериватами на зразок **Ясеневе** (Хрк), **Ясенець** (Жт), **Ясенецьке** (Вн), **Ясениця** (Лв), **Ясенів** (Лв), **Ясенівка** (Вл, Жт, Кв, Лв, Хм, Чрг), **Ясенівці** (Лв), **Ясенове** (Днц, Пл, См), **Ясеновець** (ІФ), **Ясинець** (Рв), **Ясиничі** (Рв), **Ясинівка** (Вл, Лг, Днц, Рв), **Ясинувата** (Днц), **Ясинувате** (Зп, Хрк), **Ясинуватка** (Крв — 3 назви). Гідронім **Ясень** (ІФ) [СГУ: 640] — вторинний до однойменного ойконіма **Ясень**. Пор. ще оронім **Jasień**, мотивований ботанічним номеном *ясен*. Пор. аналогічні гідроніми в інших слов'янських регіонах, наприклад: пол. оз. **Jasień** у бас. Вісли, пот. **Jasień** у бас.

Одеру [Вербич 2009: 194]. Гідронім **Ясениця** (Лв) [СГУ: 638] — (п. Дністра) утворений лексико-семантичним способом від географічного апелятива **ясениця* 'ясен' ~ 'ясеновий ліс' (пор. ідентичні словен. *jasenica* 'ясен') ~ 'річка, яка тече в ясеновому лісі', серб. і хорв. *јасениця* 'лікарська рослина з ясеноподібними листами'; 'річка, на берегах якої ростуть ясени'. Пор. рр. **Jasienica** в бас. Вісли та Одеру, р. **Jasenica** в бас. Сави < серб. і хорв. *jasen* 'ясен' [Вербич 2007: 91]. Аналогічний гідронім **Ясениця** (ІФ) [СГУ: 638] — (п. Свічі п. Дністра) та гідроніми за межами України: пд.-слов. р. **Jasenica**, рр. **Jasenica** в Словаччині, **Jesenica** в Чехії, мікрогідронім **Јасеница** в Герцеговині, словен. **Jasenica** ('потік, що тече місцевістю, де ростуть ясени'), в бас. Нітри [Вербич 2009: 193]. Гідроніми **Ясеновець** (ІФ) [СГУ: 639] — (п. Свічі п. Дністра) та **Ясеновець** (ІФ) [СГУ: 639] — (пр. Смереки л. Дуби п. Чечви л. Лімниці п. Дністра) — результат онімізації (субстантивації) першого компонента словосполучення Ясеновий потік (ліс) або ж лексико-семантичний дериват від незасвідченого географічного апелятива **ясеновець* 'ясеновий ліс' ~ *'потік, на берегах якого ростуть ясени' (пор. ідентичний апелятив серб. і хорв. *јасеновац* 'ясеновий ліс'). Пор. також аналогічні гідроніми в інших регіоніх України та за її межами: пот. **Ясеновець** у бас. Пруту, Серету, Тиси [СГУ: 639], пот. **Jasenovac** у бас. Сави, пот. **Jasenovec** у Словаччині, пол. **Jasienowiec** пот. у бас. Одеру [Вербич 2009: 193]. Гідронім **Ясеновиця** (ІФ) [СГУ: 639] — (п. Свічі п. Дністра) — утворений шляхом онімізації (субстантивації) першого компонента словосполучення **Ясенова річка** або ж лексико-семантичним способом від незасвідченого географічного номена **ясеновиця* 'річка, на берегах якої ростуть ясени'. Ідентичні гідроніми засвідчені в інших регіонах: блр. р. **Ясеновица**, пд.-слов. р. **Jasenovica** в бас. Сави [Вербич 2009: 194].

Англомовний відповідник *ash-tree* також має свою топонімну реалізацію. В топонімії Англії він зафіксований у значній кількості. Два ойконіми мають «чисту» форму **Ash**, пор. також **Ashe**, **Ashen**, але здебільшого вони супроводжуються диференціаторами на зразок **Ash (Ashe) Ingen**, **Ash next Ridley**, **Ash next Sandwich**, **Ash Magna & Parva**, **Ash Priors**. Існують різноманітні топонімні композити на **Ash**, а також кілька топонімних дериватів: **Ashampstead**, **Ashbocking**, **Ashbourne**, **Ashbrittle**, **Ashbrook**, **Ashburn**, **Ashburton**, **Ashbury**, **Ashcombe**, **Ashcott**, **Ashdon**, **Ashdown**, **Asheldham**, **Ashendon**, **Ashey**, **Ashfield**, **Ashford**, **Ashill**, **Ashington**, **Ashling**, **Ashmore**, **Ashness**, **Ashop**, **Ashorne**, **Ashover**, **Ashperton**, **Ashhurst**, **Ashwater**, **Ashwell**, **Ashwick** та ін. [Ekwall: 14—16]. Типова назва **Ashby**, тобто «Село (*by*), біля якого ростуть ясени», разом з різноманітними диференціаторами зафіксована 18 разів [Ekwall: 14]. У топонімії США фітотермін *ash-tree* використовується доволі мало, хоча в багатьох штатах існують назви поселень, пов'язані з тим, що поблизу поселення або в ньому ростуть ясени. Типові такі різновиди назв, як **Ashland**

«Ясенова земля», **Ash Creek** «Ясенова Річка», **Ash Grove** «Ясеновий гай» [Stewart 1970: 24]. Назва поселення **Fresno** (CA), заснованого в 1872 р., значить іспанською мовою «Ясен» [Everett: 175]. У Каліфорнії існує низка топоназв із компонентом **Fresno**: **Fresno River**, **Fresno Flats**, **Fresno Dome** [Gudde: 138].

Щодо ойконімії Німеччини, то назви, пов'язані з апелятивом *Esche* 'ясен', повністю вписуються в типовий німецький топонімний ландшафт: **Eschdorf** «Ясенове село», **Eschfeld** «Ясенове поле», **Eschenbach** «Ясеновий ручай», **Eschenbergen** «Ясенові гори», **Eschenthal** «Ясенова долина» [ODDR: 132].

Франкомовний фітонім *frêne* 'ясен' має кілька ойконімних корелятів: **Frênes**, а також **Frénelle**, **Freneuse**, **Freney** [Dauzat 1963: 304]. Набагато більше (98 назв) французьких топонімів походять від латинського слова *fraxinum* 'ясен'. Здебільшого це назви, розширені за допомогою різних детермінативів — диференціаторів, а також численними суфіксами. Наведемо лише кілька прикладів: **Fragnes** (*Fraignes*, 1320 р.), **Fraisse** (*Frayce*, XIII ст.), **Fraisses** (*Fraxenum*, 1358 р.), **Fraisses-Cadardès**, **Fraisses-des-Corbières**, **Frasne** (*Frasnis*, X ст.), **Frasne-le-Château**, **La Frasse**, **La Frêche**, **Fréchou**, **Fréchou-Fréchet**, **Le Fresne**, **Le Fresne-Camilly**, **Fresne-Cauverville**, **Fresne-L'Archevêque** [Dauzat 1963: 300- 301]. Зазначимо також низку ойконімів Франції, які походять від германського слова *ask* 'ясен': **Acq** (*Asc*, 1148 р.), **Ascq** (*Asch*, 1164 р.), **Abscon** (*Asconium*, 1184 р.), **Acheville** (*Axsevilla*, 1070 р.), **Ashbach**, **Achiet-le-Grand** (*Asceel*, 1081 р.), **Achiet-le-Petit** (*Aisscel*, XII ст.) [Dauzat 1963: 2—3].

Семантема *вільха* Фітотермін *вільха* (*вільшина*) також відобразився в ойконімії України: **Вільха** (Жт), **Вільхи** (Чрк), **Вільхівка** (9 назв в 8 областях), **Вільхівське** (Хрк), **Вільхівці** (Зк, Лв, Хм), **Вільхівчик** (Зк, Тр, Чрк), **Вільхівщина** (Пл), **Вільхова** (Жт, ІФ), **Вільховатий** (Зк), **Вільхове** (Лг, Крв, Лв, Пл), **Вільховець** (8 назв у 6 областях), **Вільховецьке** (Крв), **Вільховиця** (Зк), **Вільхуватка** (Пл, Хрк) та ін. Від *вільха* (діал. *ольха, ільха)* утворені гідроніми: **Вільха**, **Вільхівка**, **Вільхова** та ін. [Янко: 83]. Гідроніми **Вільховець** (Тр) [СГУ: 109] — (л. Мечищева п. Золотої Липи л. Дністра), **Вільховець** (Тр) [СГУ: 109] — (л. Гнізни л. Серету л. Дністра) мотивовані географічним апелятивом **вільховець* 'зарості вільхи' ~ 'поселення, де росте вільха'. Пор. споріднене рос. діал. *ольховець* 'зарості вільхи' [Вербич 2009: 32]. Гідронім **Вільховий** (Тр) [СГУ: 109] — (п. Збруча) — результат онімізації прикметника вільховий із характеристикою місцевості (там, очевидно, є зарості вільхи), де зафіксований гідрооб'єкт [Вербич 2009: 32]. Гідронім **Вільшаницький** (ІФ) [СГУ: 111] — (пр. Коростиної п. Дністра) — утворення із суф. *-ськ-* від ороніма **Вільшаниця** < географічного апелятива, **вільшаниця* (< *вільшаний* + *-иця*) 'гора, поросла вільхою'. Пор. ойконім **Вільшаниця** (ІФ) [Вербич 2009: 32]. Гідроніми **Вільшанка** (2) (Хм)

[СГУ: 111] — (л. Дністра), **Вільшанка** (Хм) [СГУ: 111] — (л. Жванця л. Дністра), **Вільшанка** (Вн) [СГУ: 111] — (л. Марківки п. Дністра), **Вільшанка** (Вн) [СГУ: 111] — (л. Шуміловки п. Дністра) можна кваліфікувати і як первинний, і як вторинний щодо аналогічного ойконіма. Онім **Вільшанка** < географічного апелятива **вільшанка* (< *вільшаний* + *-к(а)* 'зарості вільхи'). Пор. споріднений географічний номен *вільшаник* 'вільховий ліс' [Вербич 2009: 32] та ідентичні українські гідроніми в бас. Десни, Пд. Бугу, Дніпра, Прип'яті, Тиси [СГУ: 110—111].

Відповідний англомовний фітотермін *alder* ліг в основу кількох назв поселень Англії: **Alderford** (*Alraforda*, 1163 р.) «Вільховий брід», **Alderholt** (*Alreholt*, 1314 р.) «Вільховий гай», **Alderley** (*Alrelie*, 1220 р.) «Вільхова ділянка землі, яка розчищена під ниву». Пор. також **Aldreth** (*Alreheþa*, 1170 р.) «Пристань біля вільшин», **Aldridge** (*Alrewic*, 1236 р.), можливо, «Молочна ферма біля вільшин» [Ekwall: 5]. У давньоанглійській мові в багатьох діалектах семантема *вільха* передавалася словами *alor*, *owler*, звідки ойконіми на зразок **Ollerton** (*Alretun*, 1176 р.), **Ollerton** (*Alretone*, *Olreton* 1288 р.) «Поселення серед вільшин» [Ekwall: 340].

Оскільки вільхи ростуть переважно біля річок, струмків, де також розташовані поселення, часто американські назви поселень приймають цей фітотермін як свій компонент, пор.: **Alder**, **Alderton**, **Alderwood**, **Alder Manor** (WA), **Alderpoint**, **Alder Springs** (CA) [Gudde: 7]. Н. п. **Alderdale** (WA) отримав назву за розташуванням на р. **Alder Creek** [Alotta 1994: 5]. Назва поселення **Alderton** (WA) мотивована тим, що воно розташоване біля залізниці *Northern Pacific Railroad* і тут складувалися запаси деревини (з вільхи) як паливо для потягів [Alotta 1994: 5].

У Каліфорнії з номінативною метою використовують відповідний іспаномовний фітотермін *aliso*, звідки назва поселення **Aliso**, назва річки та струмка **Aliso Creek**, **Cañada del Aliso** [Gudde: 8—9]. Німецький відповідний термін *Erle* в давньонімецькій мові мав форму *erila*, *elira*, звідки топоніми **Elira**, **Eller**, **Ellerbeck** (1006 р.) [Bach: 307]. Сучасна німецька ойконімія знає такі назви, як **Erlebach**, **Erlenau**, **Erlenkamp**, **Erlmühle** [ODDR: 131].

Фітономен *вільха* представлений у сучасній французькій мові двома лексемами: *aune* та *aulne* та відбитий у топонімії кількома назвами: **Aunay**, **Auneau**, **Auneil**, **Aunou** [Dauzat 1963: 37]. Проте здебільшого топонімізувався латинський фітотермін *alnus* 'вільха', який разом з численними суфіксами та детермінативами сформував багато назв поселень (за нашими підрахунками — 35 назв), пор.: **Annay** (*Aldnais*, 955 р.); **Alnai** (*Alnai*, 1198 р.); **Annois** (*Alnoit*, 1114 р.); **Aulnay** (*Alnidum*, 856 р.), **Aulnay-aux-Planches** (*Alnidum*, 696 р.); **Aulnay-l'Aître** (*Alnidum*, 850 р.), **Aulnay-la-Rivière** (*Alnetum*, 1402 р.), **Aulnay-sous-Bois**, **Aulnay-sur-Marne**, **Aulnois** (*Alnet*, 1121 р.), **Launois** (*Alnetus*, 1196 р.), **Launoy** (*Alnetum*, XI ст.) тощо [Dauzat 1963: 20].

Семантема *в'яз*

Можливо, з назвою дерева *в'яз* пов'язані такі українські назви сіл, як **В'язенка** (См), **В'язівка** (Жт, Пл) та ін. Апелятиви-синоніми до слова *в'яз* — фітотерміни *ільм* та *карагач* 'південний в'яз' < тюрк. *кара* + *агач* = 'чорне дерево', їм співзвучний ойконім **Ільмівка** (Чрг) [УАТУ: 392]. Пор. також: **Карагач** (Каб-Балк.), **Карагаш** (Казахстан), гідронім **Карагашты** (Казахстан), ріка та гора **Кара-Агаш** (Алтай) [Мурзаев 1981: 8].

Можливо, в основі назви **Караманда** (Тр) [СГУ: 240] — (пот., пр. Баворівської-Руської бас. Серету л. Дністра) — слід вбачати ст.-укр. онім **Караманъ** < тюрк. *qaraman* 'в'яз' [Вербич 2009: 32]. Ще одна синонімна назва до апелятива *в'яз* — слово *берест*, від якого утворені назви річок **Береста**, **Берестова**, **Берестовенька** [Янко: 41], назви поселень **Берестечко** (Вл, ІФ, Рв) та ін. Гідронім **Берестина** (Лв) п. Верещиці л. Дністра [СГУ: 43] утворено лексико-семантичним способом від апелятива *берестина*. Пор. укр. *берестина* 'берестово дерево', рос. діал. *берестина* 'берест', 'кора береста', чеськ. *brestina* 'в'язовий гай' [Вербич 2007: 11].

Гідронім **Берест** (Чрн) п. Дністра [СГУ: 43] мотивований укр. *берест* 'в'яз'. Пор. ідентичні топоніми: пол. **Brzost** (**Brzostów**) — мікротопоніми в Селезії, гідронім **Brest** у бас. Сави [Вербич 2009: 15]. Гідронім **Берестовець** (Хм) пр. Жвану л. Дністра [СГУ: 45] походить від: 1) фітономена *берест*: річка протікає в берестовому гаї [Сл. Торчинських: 64]; 2) результат онімізації географічного апелятива **берестовець* 'берестовий ліс' ~ 'потік, що тече поблизу такого лісу' < псл. * *berstovьsь* [Карпенко Назви: 64]. Пор. топонімні аналоги: українські ойконіми **Берестовець** [УАТУ: 89, 237, 319, 333], **Берестовець** (Білорусь), пд.-слов. гідронім **Brestovac** у бас. Сави, пол. мікротопонім **Brzostowiec** у Селезії [Вербич 2009: 15—16].

Англомовний фітонім *elm* реалізувався в таких назвах, як **Elm** (*Elm* 656 p., *Eolum* 973 p.), **Great & Little Elm**, **Olmstead**, **Elmbridge**, **North Elmham**, **South Elmham**, **Elmington**, **Elmley**, **Elmley Castle**, **Elmley Lovett**, **Elmore**, **North & South Elmsall**, **Elmstead** [Ekwall: 164—165].

У США ойконіми на зразок **Elm Tree** (TN), **Elm** пов'язані з реаліями — розташуванням поселень поблизу в'язів. Назва поселення **Red Elm** (SD) «Червоний в'яз» мотивована наявністю цього різновиду дерева [Blevins: 319]. Назва поселення **Elm Hall** (MI) пов'язана з тим, що житлом для перших поселенців був барак (*hall*), збудований із колод в'язу [Blevins: 165]. В останні десятиріччя, коли людям стала до вподоби ідея відносної ізоляції, тиші і спокою, термін *elm* 'в'яз' набув відповідних позитивних конотацій, і більше ніж в десяти штатах з'явились назви поселень **Elmwood** «В'язовий ліс» [Stewart 1970: 152]. Звичайно, таких лісів поблизу немає, але назва сама по

собі приносить певне моральне задоволення, своєрідний душевний спокій.

Німецькомовний термін *Ulme* (дав.-в.-нім. *elm*) зустрічається в топонімах: **Elmaha** (793 р); **Elm**, **Elm** та **der Elm** (X ст.) [Bach: 307]. У німецькій мові фітотермін *Ulme* синонімічний апелятиву *Rüster*, топонімна реалізація якого засвідчена в назві **Ruschebroc** (1138 р.) [Bach: 308].

Франкомовний термін *orme* 'в'яз' лежить в основі ойконімів Франції **L'Orme**, **Ormeaux**, **Ormes** [Dauzat 1963: 511]. Проте значно більше ойконімів Франції сягають латинського терміна *ulmus* з тим же значенням: **Oulmes** (*de Ulmis*, 1179 р.), **Les Ulmes** (*Ulmis*, 1004 р.), пор. деривати: **Olmet**, **Omet**, **Ommoy**, **Ormoy**, **Ormesson**, **Olmiccia**, **Ormeaux** та ін. [Dauzat 1963: 507].

Семантема *осика*

Український фітотермін *осика*, *осичина* має в розмовних діалектах відповідник *трепета*. Ці назви дерев у топонімії не реалізуються. Гідронім **Осниця** (Лв) [СГУ: 405], можливо, походить від незасвідченого номена **осниця*, для реконструкції якого можна залучити апелятиви — укр. діал. (поліськ.) *оса* 'осика'. «Семантику основи потамоніма **Осниця** мотивувала, імовірно, ознака на зразок 'річка, що тече через осиковий ліс'» [Вербич 2007: 57].

В топонімії Англії відповідний термін *asp*, *aspen* зустрічається в кількох назвах: **Aspenden** (*Apseden* 1212 р., *Aspedene* 1220 р.) «Осикова долина», **Aspley Guise** (*Apslea* 969 р.; *Aspeleia*, *Aspeleye Gyse* 1363 р.), **Aspley** (*Aspelega*, 1227 р.) < дав.-англ. *asp-lēah* 'осиковий ліс' [Ekwall: 16—17]. У США цей термін має кілька оронімних реалізацій: **Aspen Valley** (CA), **Aspen Butte** (CA) [Gudde: 19]; **Aspen Hill** (NM). Пор. ще ойконім **Aspen** (CO) [Stewart 1970: 25].

Німецький термін *Espe* (діал. *Aspe*) лежить в основі назви **Espenfeld** «Осикове поле», пор. також **Espenhain** [ODDR: 132].

Французький відповідник для слова *осика* — фітотермін *tremble*, який покладено в основу кількох ойконімів, пор. **Tremblay**, **Le Tremblay**, **Tremblay-lès-Gonesse**, **Tremblay-le-Vicomte**, **Le Tremblay-sur-Mauldre**, **Le Tremblois**, **Trembloy**, **Tremolet** та ін. [Dauzat 1963: 683].

Біля кордону з Фінляндією знаходиться шведське поселення **Haparanda**, назва якого походить від двох фінських слів *haapa* 'осика' та *ranta* 'узбережжя' і перекладається як «Узбережжя, де ростуть осики» [Everett: 206].

Семантема *тополя*

Для українського менталітету однією з важливих символічних назв дерев виступає тополя, назва якої лежить в основі низки ойконімів: **Тополя** (См, Чрг), **Тополі** (Лг, Крм, Хрк — 2 назви, Чрк, Чрг) пор. **Тополине** (Днц, Зп, Од, См, Хрс), **Топольне** (Крм) [УАТУ: 444]. Гідронім **Топільниця** (Лв), п. Дніста; варіанти

Топільничка, **Топільнянка** [СГУ: 569] утворений лексико-семантичним способом від незасвідченого географічного терміна **топільниця* (< **топільний* ‘пов’язаний із тополею’; пор. діал. (бойк.) *топіл* ‘тополя’; ‘річка, на берегах якої ростуть тополі’. Пор. аналогічні назви річок: **Топільниця** в бас. середнього Дністра [СГУ: 569], **Topolnica** в бас. Одеру, **Topolnica** в бас. Вардару, **Тополница** в Болгарії < **Тополница* ‘річка, на берегах якої ростуть тополі’ [Вербич 2007: 82—83].

У тюркських мовах ‘тополя’ — *тäрäк*, *терак*, *терек*. Їм співзвучні ойконіми: **Терек-Суу** та **Терек-Сай**, **Терекли-Мектеб** (Даг.), **Теректы**, **Теректы-Булак** (Казахстан), **Теректу** (Алтай), гідронім **Орто-Терек** (Киргизстан) [Мурзаев 1981: 13].

У французькій ойконімії немає жодної назви, яка походить від фітотерміна *peuplier* ‘тополя’. В англійській мові фітотермін *poplar* — це французьке запозичення, яке засвідчено лише в одній назві — **Poplar** (*Popeler* 1350 р., *Le popeler* 1412 р.) [Ekwall: 371]. Тополі зустрічаються в усіх регіонах США. Проте вони не справляли на поселенців великого враження і топоніми від цього фітоніма нечисленні. Лексема *poplar* здебільшого зустрічається в назвах річок, ручаїв, озер тощо. Різна вимова слова *poplar* привела до появи топонімних варіантів на зразок **Popple Grove** (MN), **Popular** (NY) [Stewart 1970: 383]. Цікаво зазначити, що терміни *cottonwood* ‘тополя тригранна’ і *aspen* ‘осика’, які науково класифікуються як різновиди тополі, в топонімії зустрічаються набагато частіше. Якщо термін *poplar* вживається на сході США, то термін *cottonwood* популярний на заході країни. Дерева з апелятивною назвою *cottonwood* росли вздовж річок у засушливих регіонах, вони були приємним видовищем для втомлених мандрівників. Тому топонім **Cottonwood Creek** — один із найпопулярніших у західних регіонах США [Stewart 1970: 116]. Завдяки своїм приємним асоціаціям термін *cottonwood* досить часто використовується для назв населених пунктів. У Каліфорнії понад 100 географічних об’єктів мають назви з компонентом **Cottonwood**. Місто **Cottonwood** знаходиться на річці **Cottonwood Creek**, уздовж берегів якої росте багато дерев цієї породи [Alotta 1994: 261]. Оскільки цей термін за своїми розмірами відносно довгий, він часто використовується в топонімії в монолексемній формі, без додаткових номенклатурних термінів.

Іспанське слово *alamo* ‘тополя’ використовується для формування назв як міст, так і рік у США та в Мексиці [Everett: 10], часто у формі множини **Los Alamos** (CA, NM) «Тополі» [Stewart 1970: 6], пор. також **Almo** (ID) [Stewart 1970: 10]. Ойконім **Alamogordo** (NM) можна перекласти як «Велика тополя» від ісп. *gordo* ‘великий’ [Stewart 1970: 6].

У німецькій мові назва чорної тополі *Schwarz papel* (Populus nigra) в старій топонімії не вживалась. Біла тополя (Populus alba) в давньонімецькій мові мала назву *albāri* (пор. сучасну назву *Alber*, *Albernbaum* «біла тополя»), звідки топоніми на зразок **Alberhöhe**. За свідченням

А. Баха, біла тополя має також назву *Belle*, *Bölle*, звідки назви на зразок **Bellenholz** [Bach: 308]. Термін *Pappelbaum* 'тополя' у наших топонімних джерелах не засвідчений жодного разу.

Семантема *верба*

Апелятив *верба* відзначається розмаїтістю ойконімізацій: **Верба** (Вл, Рв, Чрг), зокрема, с. **Верба** (Од) — поселення отримало назву від апелятива: його засновано в долині, де росла верба [ТПСО: 15]; пор. ще **Верби** (Жт, Хрс), **Вербка** (7 назв у 4 областях), **Вербки** (Днп, Пл), **Вербилівці** (ІФ), **Вербине** (Пл), **Вербиця** (Лв, Тр), **Вербичі** (Чрг), **Вербичне** (Вл), **Вербів** (Тр), **Вербівка** (25 назв у 14 областях), **Вербівочки** (Хм), **Вербівське** (Днп), **Вербівці** (ІФ, Тр, Хм, Чрв), **Вербове** (17 назв у 11 областях), **Вербовець** (5 назв у 5 областях) та ін. З назвою *верба* пов'язані найменування таких річок, як **Вербка**, **Вербова**, **Вербча**. Від *верба* в Україні утворено багато назв балок, долин, урочищ [Янко: 73]. За умови первинності назви річки **Лозова** (Вн) [СГУ: 323] — це результат онімізації та субстантивації прикметника *лозовий(-а)*. З погляду семантики основи так могли назвати об'єкт, на берегах якого росла *лоза* (*верба*) — рослина, що полюбляє низькі й сирі, заболочені місця [Стрижак 1967: 51]. Гідронім **Лозуватий** (ІФ) [СГУ: 324] — результат онімізації прикметника **лозуватий* із вказівкою на місцевість, де росте *лоза* [Вербич 2009: 92]. Аналогічні назви водойм засвідчені в бас. Дніпра й Сіверського Дінця [СГУ: 324]. Назва річки **Рокита** походить від апелятива *рокита*, вона ж *іва*, *верболіз* [Янко: 303]. Гідронім **Рокитна** (ІФ) [СГУ: 473—473] — результат онімізації прикметника *рокитний* < *рокита* 'назва рослини'. Пор. ідентичні гідроніми **Рокитна** в бас. Зх. Бугу, Пруту, Уботрі, Росі [СГУ: 473—473], рос. **Рокитна** в бас. Жиздри, **Рокитная**, **Рокитный** [Фасмер III: 14—15], македон. **Rakitna reka** в бас. Вардеру, пол. **Rokitna** в бас. Вісли й Одеру [Шульгач 1998: 193—194]. У російській мові широко відомі слова *тал*, *тальник* — запозичення з тюркських мов — де *тал*, *таль* — 'іва', 'верба', топонімна продуктивність яких вражаюча: **Талды**, **Талды-Апан**, **Талдыарал**, **Талдыкудук**, **Талдыкум**, **Талдынская**, **Талдысай**, **Талды-Узек**, **Талды-Курган** (Казахстан), **Талды-Булак**, **Талдык**, **Талды-Су** (Киргизстан), **Талды-Булак** (Башк.) [Мурзаев 1981: 12]. О. Т. Молчанова нарахувала багато географічних назв у формах: **Тал**, **Талду**, **Талду-Айри**, **Талду-Доргун**, **Талда-Коол**, **Талду-Кöл**, **Талду-Суу** [Молчанова: 299—300]. У Кабардино-Балкарській Республіці маємо 3 назви: **Таллы**, **Таллы-Езен**, **Таллы-Кол** [Коков, Шахмурзаев: 115—116].

Реалізацію англійського апелятива *willow* (дав.-англ. *welig*, *wilig*) 'верба' бачимо в багатьох топонімах Англії: **Wellow** < дав.-англ. *æt Wellig* (880 р.), *Welega* (1167 р.), **Welwyn**, **Willen**, **Willian**; **Weeley**, **Willey**, **Willington**, **Willitoft**, **Willoughby**, **Willoughton**, кілька **Wilton** та ін. Пор. **Welford** < дав.-англ. *æt Weligforda* (949 р.), **Wilford**, **Wilford Square** «Брід біля верб», **Wilbury Hill** (*Wiligbyrig* 1007 р.).

Кілька назв мають форму **Willby**, тобто «Село (скандинавське слово *by*, англійська кінцева складова *-by*) серед верб». Пор. ще **Wilden** (*Wilden* 1163 р.) «Вербна долина» [Ekwall: 504, 518]. Верби ростуть переважно біля річок, струмків. Це красиві дерева, і їх назва часто лягає в основу американських топонімів на зразок **Willow Brook**, **Willow Creek**, **Willow Spring** (AK) [Stewart 1970: 535].

Слово *willow* було завжди дуже популярним для найменування місцевостей у США, бо наявність цих дерев була індикатором пливучої води. В Каліфорнії на картах зафіксовано понад 200 назв **Willow Creek**, а також понад 100 назв типу **Willow Spring**, **Willow Springs**, **Willow Slough**, **Willow Lake**, **Willow Valley**. Поодинокі назви **Willow Glen**, **Willow Brook**. Зафіксовані також назви **Willows**, **Lone Willow Creek**, **Five Willows Spring**, **Willow Ranch**, **Willowbrook** [Gudde: 424]. Поселення **Willow** отримало назву за місцем розташування — біля злиття річок **Willow Creek** та **Iditarod River** (AK) [Alotta 1994: 551]. Пор. ще ойконіми **Willow**, **Willow Creek**, **Willow Run** (за назвою ріки *Willow Run*) (MI) [Romig: 606]. У топонімах **Salix** (IA, PA) використовується латинське слово зі значенням 'верба' на противагу частовживаному слову *willow* [Stewart 1970: 420].

Основу німецького апелятива *Weide* 'верба' вбачаємо в таких ойконімах, як **Weida**, **Weiden**, **Weidebrunn**, **Weidehof**, **Weidenbach**, **Weidenhain**, **Weideroda** [ODDR: 553]. Щодо топонімії Франції, то франкомовне слово *saule* 'верба' не відбито в назвах поселень. Проте існує багато назв, які походять від латинського слова *salix* 'верба', пор.: **Salice**, **Saulces**, **Saulx**, **Sauze**, а також деривати: **Saliceto**, **Sauchay**, **Saulcet**, **Saulchoy**, **Saulchoix**, **Saulzais**, **Saulzoir**, **Saussay**, **Saussey**, **Sauzet**, **Sauzé**, **Seuzey**, **Saucède** та ін. [Dauzat 1963: 639].

Назва поселення в США **Kanab** (UT) походить від індіанського слова (мова юте), що значить «Верба» [Everett: 249].

Семантема *клен (явір)*

Від фітотерміна *клен* сформувалися ойконіми **Клен** (Жт), **Кленівка** (Днц, Крм), **Кленова** (Жт), **Кленове** (Вн, Кв, Хрк, Чрг), **Кленовець** (Зк), **Кленовий** (Лг) [УАТУ: 395]. Назва **Явірник** (Лв) [СГУ: 632] — (пот., п. Дністра у верхові) — є похідною від мікротопоніма **Явірник**, мотивованого апелятивом **явірник* 'місцевість, де ростуть явори' [Вербич 2007: 90].

Пор. топоніми у Великій Британії від англ. *maple* 'клен': **Maperton** (*Malpertone*, 1219 р.), **Mappleton** із внутрішньою формою «Поселення, в якому ростуть клени», **Maplebeck** (*Mapelbec* 1166 р.) «Ручай з кленами», **Maplescombe** (*Mapeldurescamp* 1195 р.) «Кленове поле», **Maplestead, Great & Little** «Місце, де ростуть клени». Ойконім **Mappowder** (*Mapeldrea* 1121 р.) утворився від староанглійського слова *mapuldor* 'клен' [Ekwall: 313—314].

У США кленове дерево популярне як джерело цукру. Зазначимо, що завдяки цій особливості виникають топонімні синоніми. В деяких

випадках замість використання семантеми *клен* для номінації беруть дескриптив 'цукрове дерево'. Назва поселення **Sugar Tree** (TN) «Цукрове дерево» мотивована наявністю значної кількості кленових дерев поблизу [Blevins: 328]. За схожих обставин виникли ойконіми **Sugar Grove** (TN) «Цукровий гай» та **Sugar Bush** (WI) — «Цукровий чагарник» [Blevins: 328, 405]. Кленове дерево також популярне, бо дає густу тінь. Топоніми на **Maple** частіше зустрічаються не в тих районах, де їх найбільше, а де вони поодинокі і функціонують для ідентифікації. Назва села **Maplewood** (WA) мотивована тим, що біля будівлі пошти ріс один великий клен [Alotta 1992: 555]. Кленові дерева спеціально висаджують у містах, пор. назви поселень у штаті Мічиґан: **Maple**, **Maple City**, **Maple Grove** (5 назв), **Maple Hill**, **Maple Island**, **Maple Range**, **Maple Rapids**, **Maple Ridge** (2 назви), **Mapleton** (3 назви), **Maple Valley** (3 назви) [Romig: 349—351]. Німецький апелятив **Ahorn** 'клен' зафіксовано в ранніх топонімних джерелах: **Ahornowa** (VIII ст.), **zum Ahorn** (1300 р.). У доступних нам топонімних джерелах ойконіми на **Ahorn** не засвідчені жодного разу. Франкомовний апелятив *érable* 'клен' невідомий топонімії Франції.

Семантеми *граб, платан, кизил*

Фітонім *граб* в ойконімії України представлений такими назвами, як **Граби** (Жт), **Грабки** (Днп) та ін. Цей фітонім не топонімізується в топонімних системах інших мов, що тут розглядаються. Фітонім *платан* не фіксується жодного разу в мовах, що тут розглядаються.

Фітонім *кизил* в ойконімії Україні зафіксований в назвах поселень **Кизилівка** (Крм), **Кизилове** (Крм). Кизилові дерева або кущі (англ. *dogwood*) красиві, вони чітко відрізняються від інших порід дерев. Вони розповсюджені по всій території США. Проте назва кизилу лежить в основі лише кількох географічних назв. На думку Дж. Стюарта, це пояснюється «плебейською» формою слова, бо до його складу входить елемент *dog* 'собака', тому англійську лексему *dogwood* можна зрозуміти як 'собаче дерево' [Stewart 1970: 139].

ТИПОЛОГІЯ ОНОМАСТИЧНИХ ПЕРЕОСМИСЛЕНЬ НАЗВ ХВОЙНИХ ПОРІД ДЕРЕВ

Семантема *сосна*

Назва породи дерева *сосна*, *соснина* (окреме дерево) ввійшла в ойконімію України в складі простих назв **Сосни** (Вн), **Соснина** (Вл), **Соснини** (Лв) і топонімних дериватів **Сосниця** (Чрг), **Соснів** (Тр), **Соснівка** (34 назви в 15 областях), а також назвами **Соснівочка** (Хм), **Соснівське** (Днц), **Соснова** (Кв), **Соснове** (Днц, Рв), **Сосновий** (Лг). Пор. також топонімні синтаксеми **Соснова Поляна** (Жт), **Сосновий Бір** (Хрк).

У тюркських мовах фітотермін *карагай* має значення 'сосна', 'сосновий ліс', 'сосновий бір' і зустрічається у топонімах: **Карагай**, **Карагайлы**, **Карагайбулак** (Казахстан) [Конкашпаев: 56, **Карагайлу**, **Карагайлу-Арка**, **Карагайлу-Кобы** (Алт.) [Молчанова: 205]; **Карагай**, **Карагайский Бор** (Челяб.), **Карагайла** (Кемер.), **Карагай-Покровка** (Орен.), **Карагайка** (Башк.) [Мурзаев 1981: 12]; **Карагайкуль** (Челяб.) [Матвеев 1980: 126].

Англомовний фітотермін *pine* 'сосна' не зафіксовано в жодній топоназві Англії. В німецькій мові поняття *сосна* передається двома апелятивами: *Föhre* та *Kiefer*, які знаходять певне відбиття в топонімній сфері: **Forschheim** (763 р.), **Forehahi** (1002 р.), **Förch** (1207 р.). У Пфальці, за А. Бахом, ця порода дерев має також назву *Forl*, *Ferl*, *Furl*, пор. **Firlebach** (1350 р.), **Forlbach** (1400 р.).

Франкомовне слово *pin* 'сосна' зафіксовано в низці ойконімів: **Le Pin**, **Les Pins**, **Pin-l'Emagny**, **Le Pin-eu-Haras**, **Pin-Balma**, **Le Pin-en-Mauges**, **Le Pin la-Garenne**, **Pin-Moriès**, **Pins-Justaret**, **Py**, **Pis** (від лат. *pinus* 'сосна'), пор. **Pinay**, **Pinet**, **Les Pineaux**, **Pinel-Haute-Rive**, **Pignols**, **Pinols** [Dauzat 1963: 531].

Щодо США, то за кількістю топонімів на **Pine** «Сосна» можуть конкурувати лише топоніми на **Oak** «Дуб». Пояснюється це, перш за все, тим, що термін *pine* в США часто використовують для позначення будь-яких хвойних дерев. Маючи значну дескриптивну силу, назви на **Pine** використовують для номінації різних географічних об'єктів. Поселення отримало назву **Pine Bush** (NY) «Сосновий чагарник» через значну кількість соснових дерев, які тут росли [Blevins: 240]. Назва поселення **Pine Hall** (NC) має подвійну мотивацію: більшість мешканців цього невеличкого поселення мали прізвище *Hall*, а біля поселення росло багато соснових дерев [Blevins: 255]. Поселення, що розташувалися на стрімких берегах (*bluff*) з величезними сосновими деревами, отримали назви **Pine Bluff** (AR) та **Pine Bluffs** (WY) [Everett: 416].

У Каліфорнії на карті зафіксовано понад 200 назв на **Pine**, пор. **Pinecrest**, **Pinedale**, **Pine Grove**, **Pineridge**, **Pine Valley**, **Pine Knot**, **Pine Lake**. Значно більше назв природних об'єктів існують на розмовно-побутовому рівні, які не зафіксовані офіційно [Gudde: 290—291]. Використання семантеми *сосна* з номінаційною метою було популярним у цьому штаті і за часів домінування в регіоні іспанської мови. Чимало назв географічних об'єктів мали компонентом іспанське слово *pinos*: **Point Pinos** < **Punta de Pinos**, **Potrero Los Pinos**, **Los Pinos Mountains**, **Cañada de Los Pinos**, **Sierra Verde de Pinos**. Проте слово *pinos* часто вимовляли як *penis*, що призвело до заміни форми багатьох назв: топоніми, такі як **Mount Pinos**, були трансформовані в назви типу **Pine Mountain** [Gudde: 291]. Сосна психологічно вражає менше, ніж дуб, проте її позначення має значну привабливу силу для сучасної ойконімної номінації, особливо на Заході,

бо припускає додаткову семантику — приємну прохолодну гірську місцевість з хвойними деревами, пор. ойконіми **Pinecrest** «Хвойний гребінь гори», **Pinehaven** «Хвойна гавань» (тобто «Хвойний притулок», «Хвойний захисток»). Проте вони мало придатні для використання в місцевостях, багатих на хвойні ліси, бо там їх диференційна спроможність зменшується. Як на сході, так і на заході США назви на **Pine** часті індикатори підвищених місцевостей, де вони здебільшого ростуть. У гірських місцевостях типові назви **Pine Mountain**, **Pine Ridge** [Stewart 1970: 373]. У топонімії США зафіксовано випадки топонімізації назв окремих сосен. Місто **Big Pine** «Велика сосна» (CA) так названо через велетенську сосну, яка росте в Національному парку, її вік перевищує 4000 років [Alotta 1994: 232]. Н. п. **Lone Pine** «Одинока сосна» (CA) назвали так через те, що сосна росла поодиноко і була орієнтиром для шахтарів тутешньої копальні [Alotta 1994: 330]. Назва поселення **Lapine** (OR) мотивована наявністю групи сосен у момент номінації. В цій назві французький означений артикль ж. р. одн. *la* поєднується з англійським словом *pine* [Stewart 1970: 250]. Топонім **Contorta Point** (OR) відбиває наукову назву різновиду сосни *Pinus contorta* [Stewart 1970: 111]. Назва поселення **Pine Stump Junction** (MI) «Перехрестя соснового пенька» мотивована тим, що наприкінці 1800-х років у цьому місці перехрещувались стежки лісорубів і місцевий поштар прибив до соснового пенька залізну поштову скриньку, звідки лісоруби забирали свою пошту [Blevins: 169].

Семантема *сосна* продуктивна в топонімах індіанських мов, часто у своєрідних мовних конструкціях. Назва округу **Coos** (NH) значить «Сосна» [Stewart 1970: 112]. Топонім **Cossayuna** (NY) дослівно значить алгонкінською «Сосна-озеро» [Stewart 1970: 115]. У назві **Coosauk Falls** (NH) перше слово значить алгон. «Сосни-біля» [Stewart 1970: 112]. Варіанти назв **Coaksett**, **Coassit**, **Coasuck**, **Coaxet**, **Coeset**, **Koesser** тощо мають значення алгон. «Сосна-дерево-біля» (MA). Перше слово топоніма **Coaticook River** (VT) дослівно перекладається як «Сосна́-ріка-біля» [Stewart 1970: 102—103]. Назва **Cochessett** (MA) перекладається як «Сосна-маленька-біля» [Stewart 1970: 104]. Назва **Canastota** (NY) мовою ірокезів значить «Сосна-одинока» [Stewart 1970: 74]. Назва річки **Teoc Creek** (AL) походить від слова мовою чоктав із значенням «Сосна-дерево», а назва річки **Teoctalia Creek** (MS) походить з тієж ж мови і значить «Соснова хаща», «Соснові зарості» [Stewart 1970: 104]. Перший компонент назв річок **Oswaya Creek** (NY, PA) мовою ірокезів значить «Сосновий ліс» [Stewart 1970: 349].

Провінція і місто на Кубі мають назву **Pinar del Rio** від слів *pinar* 'сосновий гай' та *rio* 'річка'. Назва мотивована високими сосновими деревами, що ростуть уздовж річки [Everett: 416].

Назва річки **Po** — найбільшої в Італії — викликає різні тлумачення. Раніше вона мала назву **Padus**, яка, можливо, має кельтське похо-

дження зі значенням «Сосни», референтом чого були соснові ліси, які росли в дельті цієї ріки [Everett: 418]. Північнокорейське місто **Kaesong** мало раніше назву **Songdo** «Місто сосен» від корей. *song* 'соснове дерево', *do* 'місто', а ще раніше — назву **Songak** від корей. *song* 'соснове дерево', *ak* 'вершина гори'. Місцевість оточена горами, вкритими сосновими деревами [Everett: 245].

Семантема *ялина* Щодо назви хвойної породи дерев *ялина*, то вона також віддзеркалена в ойконімії України: **Ялинівка** (Жт, Крв, Рв, Хм), **Ялинкувате**, (Лв), **Ялинське** (Днц), **Ялинці** (Пл). Гідронім **Яглина** (Лв) [СГУ: 634] — (пр. Сприні л. Черхави л. Бистриці-Тисьменицької п. Дністра) — похідний від незасвідченого географічного терміна **яглина* (пор. пол. *jagla* 'ялина'), закарп. *йагла* 'голка', 'ялиновий ліс' (пор. бойк. *ялина* 'ялиновий ліс'). На підтримку такого пояснення вказують споріднені географічні назви за межами України, наприклад: топоніми **Еглина (Яглина)** на Новгородщині, гідронім **Еглина** в бас. Чудського озера < псл. **jedlina* з діалектним переходом **-dl-* > *-гл-*. З погляду семантики основи назва р. **Яглина** співвідносна з гідронімами рос. **Єгловка** в бас. Оки, пол. **Jeglówka**, **Jegla** в бас. Вісли [Вербич 2007: 90]. На відміну від терміна *ялина*, який топонімізується в різних регіонах України, термін *смерека* лежить в основі ойконімів виняткова в Західній Україні, переважно у Львівській області, тобто в ареалі поширення цього виду дерев: **Смереки** (Лв), **Смереків** (Лв), **Смерековка** (Лв), **Смерекове** (Зк), **Смеречка** (Лв).

Вживання англомовного терміна *fir* (*-tree*) в топонімії Англії не зафіксовано, так само як і вживання семантично близького терміна *spruce*. Термін *fir* мало популярний і в топонімії США. Пор. окремі топоніми на зразок **Fir Top Mountain** «Гора з ялинковою вершиною» (CA) [Gudde: 132]. Можливо, на перешкоді онімізації фітотерміна *fir* була його співзвучність із словом *fur* 'хутро'. Щодо терміна *spruce*, то часто для позначення цієї породи хвойних дерев американці використовують термін *balsam*, а, з іншого боку, цей термін вживається для позначення інших видів хвойних дерев. В усякому разі слово *spruce* 'ялина' відоме топонімії США, як це видно з топонімів **Spruce** (WA), **Spruce Mountain** (AZ) і навіть **Spruce Pine** (NC) [Stewart 1970: 457]. Взагалі, стосовно хвойних дерев, то в різних мовах одне й те ж слово вживається для позначення різних порід хвойних дерев і, навпаки, одна й та ж порода дерев називається різними словами.

В німецькій мові слова *Fichte* та *Tanne* мають два значення: 1) 'ялина', 2) 'ялиця'. Семантична різниця термінів на апелятивному рівні швидко стирається на пропріальному рівні, і преференція при номінації часто викликана зовсім іншими причинами, а не причинами семасіологічного характеру. Пор. використання слів *Fichte* та *Tanne* на ойконімному рівні: **Fichte**, **Fichtenau**, **Fichtenberg**, **Fichtengrund**, **Fichtenhainichen**, **Fichtenhusen**, **Fichtenreuth**, **Fichtenwalde** [ODDR:

138]; **Tanne**, **Tanneberg**, **Tannebergsthal**, **Tannenfeld**, **Tannenhof**, **Tannenkamp** [ODDR: 514].

У французькій мові термін *ялина* передається двома словами: *sapinette* та *épicéa*. Слово *sapin* в деяких словниках перекладають як 'ялина', а в інших — як 'ялиця'. Фітотермін *sapin* знаходить такі реалізації в топонімній номенклатурі Франції: **Le Sap**, **Le Sap-André**, а також деривати **Sapois**, **Le Sappey**, **Seppois-le-Bas**, **Seppois-le-Haut**, **Sapogne**, **Sapogne-et-Feuchères** [Dauzat 1963: 643]. Фітотермін *épicéa* 'ялина' в топонімії Франції не представлено жодною назвою.

Семантема *кедр*

Фітотермін *кедр*, як це можна було легко спрогнозувати, не реалізувався в топонімії України жодного разу. Не репрезентований і англомовний відповідник — *cedar* в топонімії Англії. Інша справа — топонімія США. Завдяки згадці цього слова в Біблії (ліванський кедр, кедр із Лівана) в багатьох американців слово *cedar* отримало додаткове позитивне значення і часто вживається в ойконімії США, особливо в поєднанні з компонентами *grove* та *ville*. Нагадаємо, що перші колоністи прибули в Америку з релігійних причин. Тому релігійна мотивація назв довго залишалась однією з важливих.

Використанню цього терміна сприяло також те, що він вживався на позначення інших порід дерев, таких як яловець або кипарис. Взагалі, першопоселенці, які не мали глибоких знань з ботаніки, полюбляли називати будь-які хвойні дерева словом *cedar*, що дало йому незаслужену топонімну славу. Лише в Каліфорнії понад сто назв природних об'єктів долучили до свого складу слово *cedar*, серед них: **Cedar Flat**, **Cedar Glen**, **Cedar Grove**, **Cedarville**, **Cedar Key**, **Cedar Crest**, **Cedar Ridge** [Morris: 45]; пор. назви в штаті Мічиган: **Cedar** (6 назв), **Cedar Bank**, **Cedar City**, **Cedar Creek** (2 назви), **Cedardale**, **Cedar Forks**, **Cedar Lake** (2 назви), **Cedar River**, **Cedar Run**, **Cedarville** (3 назви) [Romig: 104—106]. Н. п. **Cedar Falls** розташований біля річки **Cedar River**. Місто **Cedar Grove** знаходиться біля гори **Cedar Mountain** (WA) [Alotta 1992: 22]. Інколи найменування міста пов'язано з дією кількох факторів. Місто **Cedar Mill** (OR) розташоване біля кедрового лісу, на березі річки **Cedar Creek**, у місті працювало кілька лісопилень для переробки кедрової деревини [Alotta 1994: 45].

Семантема *кипарис*

Фітонім *кипарис* має топонімну реалізацію в назві поселення **Кипарисне** (Крм), що пов'язано з існуванням кипарисів у певних місцях Південного берега Криму. Топонімія Англії противиться онімізації цього слова — не зафіксовано жодного топоніма зі словом *cypress*. У США існує шість різновидів кипариса, проте кількість назв на **Cypress** незначна, тому що більшість представників родини кипарисів американці називають терміном *cedar* 'кедр'. Завдяки зв'язкам кипариса з водою слово *cypress* топонімізується здебільшого разом із номенклатурними термінами *slough*, *bottom*, *pond*, *swamp*. Дотопо-

німна семантика назви **Big Cypress** (FL) відбиває реальний факт — існування крупних кипарисів, висотою до 100 футів [Morris: 26]. Топонім **Cypremort** (LA) «Мертвий кипарис» мотивований впавшим кипарисом, який слугував містком для переходу через ручай [Stewart 1970: 125]. Незважаючи на свої цвинтарні асоціації, слово *cypress* використовується при номінації поселень: **Cypress**, **Cypress Grove**, **Cypress Lawn** (CA) [Gudde 1998: 101].

ТИПОЛОГІЯ ОНОМАСТИЧНИХ ПЕРЕОСМИСЛЕНЬ НАЗВ САДІВ, ФРУКТОВИХ ДЕРЕВ

Семантема *сад*

Лексема *сад* популярна в ойконімії України. Крім називної, ідентифікаційної та диференційної функцій ця лексема несе в собі заряд позитивних конотацій і тому лежить в основі багатьох назв населених пунктів, пор. **Сад** (Днп, См), **Садок** (Хрс), **Сади** (Лв), **Садки** (18 назв у 10 областях), **Садки-Строївка** (Кв), **Садова** (Вн), **Садове** (43 назви в 16 областях) та ін. Проте в топонімії Англії, за нашими даними, не зафіксовано жодної назви з лексемою *garden* — 'сад'. У топонімії США ця лексема інколи використовується для називання природних об'єктів, пор. назву річки **Garden Creek** (AZ) або назву острова **Garden Island** (MN), мотивованих наявністю індіанських оброблених земельних ділянок [Stewart 1970: 176] (терміном *kitchen-garden* передається семантема *город*). Інколи назва обумовлена природною красою та родючістю землі, пор. **Garden Township** (MN) < англ. *township* 'ділянка, відведена під міське будівництво' [Stewart 1970: 176]. Слово *garden* частіше використовується при номінації населених пунктів, аніж природних об'єктів. Популярними є ойконіми типу **Garden** (NB, MI) «Сад»; **Garden City**, **Gardenville** «Місто-сад» (MI) [Romig: 217]. У Каліфорнії існує більше десяти таких ойконімів: **Garden Grove**, **Garden Canyon**, **Garden Creek**, **Garden Valley**, **Garden Acres** [Gudde: 140—141]. Звернімо увагу на популярний американський ойконім **Gardena**, пов'язаний з бажанням мешканців комуни порівняти свій населений пункт з Едемським садом (*Garden of Eden*). Термін *orchard* 'фруктовий сад' кілька разів відобразився в топонімії Англії: **Orchard** (*Orcherd* 1242 р.), **Orchard** (*Orceard* 854 р.), **Orchard Wyndham** (*Orchard* 1424 р.). Назва поселення **Orchard** (*at Archet* 939 р.), генетично ідентична з назвою **Argoed** (від валл. *argoed* 'дерев'яний притулок'), виникла внаслідок патронімічної атракції зі словом *orchard* [Ekwall: 350].

Топонімія США багата на назви з лексемою *orchard*, яка виконує або дескриптивну функцію (вказуючи на наявність фруктових садів біля найменованого поселення), або рекламну, пов'язану з приємними асоці-

аціями при згадці про фрукти. Потамонім **Orchard Springs** (CA) мотивований наявністю покинутого фруктового саду бідя річки [Gudde: 270].

Німецьке слово *Garten* 'сад' лежить в основі кількох ідентичних ойконімів **Gartenstadt** «Місто-сад» [ODDR: 152]. Французька мова, як і англійська, має два основних терміни: *jardin* 'сад' та *verger* 'фруктовий сад', що відбито в топонімах **Jardin** [Dauzat 1963: 366], **Le Verger** [Dauzat 1963: 706]. Старофранцузьке слово *jart* 'сад' реалізувалося в ойконімах **La Jard**, **Jard**, **Jars** [Dauzat 1963: 366]. Від лат. *viridiarium* 'фруктовий сад' утворено численні французькі топоніми: **Le Verdier**, **La Verdière**, **Verdèse**, **Verdets**, **Verdon**, **Le Verdon-sur-Mer** [Dauzat 1963: 706]. Семантема *сад* використовується з топонімної метою і в інших мовах. Пор. топонім на Азорських островах: порт. **Horta** «Сад» [Everett: 219].

Семантема *фрукти*

Збірний термін *фрукти* в ойконімії України зафіксований у назвах **Фруктове** (Зп, Крм), натомість у топонімії Англії не зафіксовано жодної подібної назви. В топонімії США назви на *fruit* досить популярні. Термін використовується для найменування місць, де вирощують фрукти, або для висловлення надії на їх вирощування в майбутньому. Найуживаніші назви **Fruitland** и **Fruitville**. Н. п. **Fruitland** (WA) отримав назву завдяки яблуневим садам. Спочатку він мав назву **Price's Valley**, потім — **Fruitland Valley** і, нарешті, **Fruitland** [Alotta 1994: 47]. Н. п. **Fruitville** (FL) отримав цю назву, бо його перший мешканець мав намір вирощувати фрукти [Morris: 98]. Місто **Fruitland Park** (FL) спочатку мало назву **Gardenia** [Morris: 98]. Ойконіми **Fruitland**, **Fruitridge** (MI) свідчать, про те, що тут були фруктові сади, а семантична структура ойконіма **Fruitport** (MI) свідчить про близькість порту (на озері), де займалися загрузкою фруктів на судна [Romig: 214]. Цікавий ойконім **Fruita** (CO), який утворений поєднанням слова **Fruit** та суф. *-a*, котрий в топонімії США вважається «урбанічним» суфіксом, що додається до назв міст [Stewart 1970: 174]. Ойконім **Fruto** (CA) утворено топонімізацією іспанського слова *fruto* 'фрукт' [Gudde: 139].

Німецький термін *Frucht* 'плід', 'фрукт' у доступних нам джерелах не зафіксований жодного разу. Збірний термін *Obst* 'плоди', 'фрукти' вбачаємо як перший компонент у композитному ойконімі **Obstfeldertschmiede** [ODDR: 387]. Французький термін *fruit* 'фрукт' також не зафіксований в жодній топонімній назві.

Семантема *яблуня*

Українці полюбляють яблука, і лексема *яблуня* лежить в основі багатьох назв населених пунктів, пор.: **Яблуня** (Мк), **Яблунька** (ІФ, Рв), а також численні деривати: **Яблукове** (Зп), **Яблуневе** (Днп, Жт, Кв, Пл), **Яблунець** (Жт), **Яблуниця** (ІФ, Чрв), **Яблунів** (Зк, ІФ, Лв, Тр, Чрк), **Яблунівка** (33 назви в 19 областях), **Яблунівське** (Чрг), **Яблунне** (Рв), **Яблуновиця** (Вн), **Яблучне** (Крм, Пл, См, Хрк). Гідронім

Яблунечний (ІФ) [СГУ: 631] — (п. Зелениці п. Бистриці-Надвірнянської п. Бистриці п. Дністра) — результат онімізації прикметника *яблунечний* (< *яблуничний*) < ойконіма **Яблуниця**, пор. сс. **Яблуниця** (ІФ) [Вербич 2009: 190]. Гідронім **Яблунівка** (Тр) [СГУ: 632] — (л. Золотої Липи п. Дністра) — вторинний до суміжного ойконіма **Яблунівка** < *яблуневий* 'характерний для яблуні' [Вербич 2009: 190]. Гідронім **Яблунівський** (ІФ) [СГУ: 632] — (п. Бибельки л. Дністра) — утворення із суф. *-ськ-* від ойконіма **Яблунів** < *яблуня* [Вербич 2009: 190]. Гідронім **Яблунька** (ІФ) [СГУ: 632] — вторинний щодо незасвідченого мікротопоніма < апелятива *яблунька* 'зменшене від яблуня', що вказує на природні особливості терену, де протікає потік [Вербич 2009: 190]. Гідроніми **Яблунька** (Лв) [СГУ: 632] — (л. Дніста) та **Яблунька** (Лв) [СГУ: 632] — (л. Стрию п. Дніста). Пор. ойконіми **Верхня Яблунька** (Лв), **Нижня Яблунька** (Лв). Гідронім, очевидно, вторинний до однойменних назв поселень. Безпосередньо пов'язувати гідронім **Яблунька** з апелятивом *яблунька* (зменшене до *яблуня*) немає підстав з огляду на те, що фруктові дерева зазвичай не ростуть на берегах водойм [Вербич 2007: 90].

У тюркських мовах лексема *яблуня — алма*, *алим* (деяки тюркологи вбачають початок ще в і.-є.: санскр. *alma* 'кислий' [Сл. Древнетюркский: 35]) зустрічається у топонімах: **Алма-Ата** (давня назва **Алмалык**), **Велика** та **Мала Алматинки**, **Алмалы**, **Алмалыбак** (Казахстан), **Алмалу** (Киргизстан), **Алмало** (Даг.), **Алмала** (Орен.) [Мурзаев 1981: 15].

Англійцям, мабуть, також подобаються яблука, бо топоніми на *apple* зафіксовані з давніх часів і в значній кількості: **Apedale Hall** (*Apedal* 1277 р.) «Яблунева долина», **Apley** (*Apeleia* 1115 р.), **Apley** (*Eppelle* 1195 р.), **Apley** (*Appelea* 1190 р.) < дав.-англ. *æppel-lēah* 'яблуневий ліс'; **Apperknowle** (*Apelknol* 1317 р.) < дав.-англ. *apuldor-cnoll* 'горб яблуневого дерева'; **Apperley** (*Apperleg*, 1212 р.), **Apperley Bridge** (*Apperley* 1279 р.), **Apperley** (*Appeltreleg* 1201 р.) < дав.-англ. *apuldor-lēah* 'ліс яблуневого дерева'; **Appledore** (*le Apildore* 1335 р.), **Appledore** (*Apuldre* 893 р.) < дав.-англ. *apuldor* 'яблуневе дерево'; **Appledramm** (*Apeldreham* 1126 р.): 'село (*hām*) або лука (*hāmm*) з яблуневими деревами < дав.-англ. *apuldor*; **Appleford** (*Æppelford* 895 р.) «Брід, біля якого ростуть яблуні», **Appleford** (*Apledeforde* 1287 р.) «Брід біля яблунь», **Applegarth** (*Appelgard* 1160 р.) «Яблуневий сад», **Appleton** (11 назв, разом з різними диференціаторами, на зразок **Appleton le Street**, **Appleton Wiske**, **Appleton le Moor** тощо) «Поселення (*tūn*), біля якого ростуть яблуні»; дав.-англ. термін *æppeltūn* зафіксований також із значенням 'фруктовий сад'; **Appletree** від дав.-англ. *æppeltrēo* 'яблуня'; **Appletrewick** «Поселення (*wīck*) біля яблунь»; **Appley Bridge** «Міст біля яблуневого лісу» [Ekwall: 11].

В американців слово *apple* в топонімії найчастіше вживається на позначання диких яблунь, синонімом для нього є лексема *crab* 'дика

яблуня'. Звідси численні топоніми на зразок **Apple Creek** (NB), **Apple Springs** < **May Apple Springs** (TX) із первісним значенням «Річка диких яблунь» [Stewart 1970: 19], **Appledale** (WA) «Яблунева долина» [Alotta 1994: 7]. Деякі назви поселень утворилися від позначень культивованих яблунь, на зразок **Apple Farm** (WV) «Яблунева ферма» [Stewart 1970: 19]. Назва **Apple Valley** (CA) «Яблунева долина» виникла внаслідок того, що продавець земельної ділянки запевняв потенційних покупців, що в долині добре ростуть яблуневі дерева. Першопоселенці посадили три яблуні, які загинули, а назва залишилася [Alotta 1994: 219]. Н. п. **Appleton** (WA) був центром відправлення яблук залізницею [Alotta 1994: 7].

В доступних нам джерелах німецької ойконімії маємо дві назви з семантемою *яблуко:* **Apfelbach** та **Apfelstädt** [ODDR: 30]. Слово *pomme* 'яблуко' в топонімії Франції не має жодного топонімного еквівалента. В той же час лексема *pommier* 'яблуня' має топонімні варіації: **Pommier**, **Pommier-de-Beaurepaire**, **Pommiers**, **Pomiers**, а також **Pomarède**, **La Pomarède**, **La Pommeraie**, **La Pommeraye**, **Pomarez**, **Pommeret** та ін. від лат. *pomarium* 'яблуня' [Dauzat 1963: 539].

Семантема *вишня* Полюбляють українці й вишні, що відбилося у сфері топонімії. Численні ойконіми співвідносяться зі словом *вишня*, пор. **Вишня** (Кв, Лв), **Вишенька** (Вн, Лв), **Вишеньки** (8 назв в 7 областях), а також складені назви **Вишневий Сад** (Хрк), **Вишневий Діл** (Лг), **Вишневий Яр** (См). Пор. ще численні деривати: **Вишнева** (Хрк), **Вишневе** (46 назв у 19 областях) та ін.

Топонімія Англії не сприймає слово *cherry* 'вишня' як топонімотворчий елемент — не зафіксовано жодної відповідної назви. Французьке слово *cerise* 'вишня' (плід) не топонімізується, в той час як слово *cerisier* 'вишня' (дерево) ойконімізувалося в багатьох випадках. Назви типу **Cerisiers**, **Cerisier**, **Le Cerisier**, **Les Cerisiers** мають численні населені пункти по всій Франції, особливо на Півночі, в Центрі і на Заході Франції, пор. також деривати **Cérizols**, **Cerizay**, утворені від латинського слова *ceresea* 'вишня' [Dauzat 1963: 162]. Німецький фітотермін *Kirschebaum* 'вишня' (дерево) не топонімізується на відміну від слова *Kirsche* 'вишня' (плід), яке лежить в основі ойконімів **Kirschau** «Вишнева лука», **Kirschberg** «Вишнева гора», **Kirschgarten** «Вишневий сад» [ODDR: 255]. У США переважна більшість назв на *cherry* — це індикатори наявності диких вишневих дерев, пор. **Cherry Creek** «Вишнева річка», **Cherry Grove** «Вишневий гай», **Cherry Hill** «Вишневий горб» (MI), **Cherry Lake** (FL) «Вишневе озеро». Назва поселення **Wild Cherry** (AR) «Дика вишня» або «Дикі вишні» може слугувати типовим прикладом номінативного процесу. Спочатку річку назвали **Wild Cherry Spring** «Річка диких вишень», бо біля неї росло кілька дерев дикої вишні, а згодом, коли на її березі з'явилось поселення, назва річки перейшла на нього [Blevins: 38]. Розведення

вишневих садів не було типовим для фермерів США. З появою подекуди вишневих садів з'явились і відповідні назви поселень на зразок **Cherryville** (OR) [Alotta 1994: 145]. За словами В. Роміга, біля міста **Cherry Home** (MI) «Вишневий дім» був розташований найбільший вишневий сад у світі [Romig: 113]. Ойконім **Cherry Tree** (IN) «Вишневе дерево» з'явився завдяки одному вишневому дереву, яке було позначкою кордону між територіями англійських колоністів та індіанських аборигенів [Stewart 1970: 90]. Іншу назву поселення **Cherry Tree** (PA) можна перекласти як «Вишневий сад», за наявністю вишневих садів [Blevins: 294].

Семантема *груша*

Щодо ойконімних назв з лексемою *груша*, то в Україні вони менш численні, ніж назви з лексемою *яблуко*. Назва с. **Грушка** (Хм) пов'язана з назвою території, де росла груша — орієнтир у незаселеній місцевості [Сл. Торчинських: 150]. Пор. ще **Грушка** (Вн, ІФ, Крв, Од), **Грушки** (Днп, Жт, Лв) та кілька дериватів на зразок **Грушеве** (Днп, Зк, Крм, См), **Грушине** (Пл, Хрк), **Грушівка** (13 назв в 11 областях) та ін. Назва річки **Грушеваха** мотивована тим, що в долині ростуть дикі груші. Пор. ще **Грушевиця, Грушівка, Грушів, Грушеватка Грушове** і под. [Янко: 109]. Гідронім **Грушка** (ІФ) [СГУ: 159] — (п. Тлумача п. Дністра) — результат метонімічного перенесення назви поселення на суміжний потік. Ойконім **Грушка** < апелятива *грушка* 'зменшене від груша' [Вербич 2009: 48].

Топонімія Англії, за нашими спостереженнями, не має жодної назви, що походить від семантеми *груша*. В топонімії США назви на **Pear** «Груша» поодинокі. Озеро **Pear Lake** (CA) «Грушеве озеро» отримало назву за своїми обрисами, що нагадують грушу [Gudde: 284]. Штучні назви на зразок **Pearblossom** «Грушевий цвіт», **Pearland** «Грушевий край» утворюються з рекламною метою, щоб залучити до даного поселення або місцевості нових поселенців. У Каліфорнії зафіксовано топонім **Peral** від іспанського слова зі значенням 'грушеве дерево' [Gudde: 26].

Німецькі апелятивні назви *Birne* 'груша' (плід) та *Birnbaum* 'груша' (дерево) в наших джерелах як топонімні назви не засвідчені жодного разу. Французькі апелятивні назви *poire* 'груша' (плід) та *poirier* 'груша' (дерево) мають різний топонімний потенціал: слово *poire* — нульовий, від слова *poirier* утворено кілька топонімних назв: **Poiré, Le Poiroux** [Dauzat 1963: 538]. Пор ще: **Péré, Périers, Périers-en-Auge, Périers-sur-le-Dan, Perriers, Perriers-en-Beauficel, Perriers-la-Campagne** та ін. < лат. *pirarius* 'груша' (дерево) [Dauzat 1963: 525].

Семантема *слива*

Апелятив *слива* в ойконімії України зафіксовано в назвах **Сливки** (ІФ), **Сливине** (Мк), **Сливниця** (Лв) та в назві **Слив'янка** (Крм). Англомовна фруктова назва *plum* 'слива' походить від давньоанглійського слова *plūme* (лат. *prunus*), що означало одночасно і плід, і сли-

вове дерево і використовувалося в багатьох географічних назвах Англії (звичайно в значенні 'сливове дерево'). Назва **Plumley** (*Plumleia* 1119 р.) мала первинну семантику «Сливовий ліс» або «Сливовий гайок». Численні топоніми **Plumpton Wall**, **Fieldplumpton**, **Woodplumpton**, **Plumpton End**, **Plumpton**, **Plumpton** або **Plompton** походять від первісної назви зі значенням «Село (*tūn*), в якому ростуть сливові дерева». Топоніми **Plumstead** (*Plumstede* 961 р.), **Plumstead** (*Plumestede* 1254 р.), **Great & Little Plumstead** мали значення «Місце, де ростуть сливові дерева», а топонім **Plumtree** — «Сливові дерева» [Ekwall: 369]. Інше давньоанглійське слово на позначення сливи *plyme* засвідчено в топонімах **Plympton**, **Plymstock**, **Plymtree** [Ekwall: 369]. У французькій мові словом *prune* передається поняття 'слива' (плід), а словом *prunier* — поняття 'слива' (дерево). «Сливова» семантика в топонімії Франції зафіксована в назвах **Prunet**, **Pruniers**, **Prunières**, **Pruno**, **Prunoy** [Dauzat 1963: 549], а також в назвах **Pournoy-la-Chétive** (*Prenoy*, 1404 р.), **Pournoy-la-Grasse**, **Prenois** (*Prunidus*, 584 р.), **Prény** (*Prunidum*, 745 р.), **Presnoy** (*Pruneto*, 941 р.), **Prunay** (*de Pruneto*, 1047 р.) та ін., які походять від латинського *prunus* 'сливове дерево' [Dauzat 1963: 545]. У німецькій мові слово *Pflaume* означає 'плід сливи', а слово *Pflaumenbaum* походить від дав.-в.-нім. *phrūma* < лат. *prūnum* 'сливове дерево'. В давньонімецькій топонімії зафіксовані такі назви: **Phrundorf**, **Pfaundorf** (1156 р.) [Bach: 310]. Серед сучасних ойконімів Німеччини, за тими (далеко не повними) джерелами, що є в нашому розпорядженні, назв із семантемою *слива* не зафіксовано. В топонімії США назви з семантемою *слива* здебільшого свідчать про існування диких слив, пор. назву долини **Plum Valley** (CA) «Сливова долина», яка мотивована значною кількістю диких слив [Gudde: 296], пор. ще **Plum Hills** (OR) «Сливові горби» [Stewart 1970: 377], дев'ять назв струмків **Plum Creek** (SD) [Stewart 1970: 377]. Інколи зустрічаються й ойконіми з цією семантемою, пор. назву населеного пункту **Plum** (TX) «Слива» [Stewart 1970: 377] та назву поселення **Plumville** (MI) [Romig: 448]. Назва поселення **Prundale** (CA) мотивована наявністю сливового саду *prune* 'чорнослив' [Gudde: 303].

Семантема *абрикос*

Фруктова назва *абрикос* в ойконімії України представлена в назвах **Абрикосівка** (Зп, Крм — 2 назви, Хрс, Хм), **Абрикосове** (Крм, Од). Англомовне *apricot* не представлено жодною назвою ні в топонімії Англії, ні в топонімії США. Франкомовне *abricot* 'плід', *abricotier* 'дерево' в топонімії Франції також не реалізувалося, як і німецьке *Aprikose* 'плід', *Aprikosenbaum* 'дерево'.

Лексема *урюк* 'висушені плоди абрикосу' — запозичення з тюркських мов: *ürük*, *örük*, *ärig*, *ärik* зі значеннями 'слива', 'абрикос', 'персик', зафіксована у топонімах: **Урюкты**, **Урюксу** й, можливо, у гідронімі **Урюк** (Башк.) [Мурзаев 1981: 14].

Семантема *персик*

Ні українське слово *персик*, ні його англійський відповідник *peach* 'персик', 'персикове дерево', ні німецькі аналоги *Pfirsich* 'плід', *Pfirsichbaum* 'персикове дерево', ні французькі аналоги *pêche* 'плід', *pêcher* 'персикове дерево' не мають жодної топонімної реалізації. Інша справа — топонімія США. Там досить численні назви природних об'єктів із лексемою *peach* 'персик', мотивовані тим, що там ростуть дикі, або «індіанські» персики: **Peaches Creek** «Струмок персиків», **Peachtree Canyon** «Каньйон персикового дерева», **Peachtree Creek** «Струмок персикового дерева», **Peachtree Valley** «Долина персикового дерева», **Peachy Canyon** «Персиковий каньйон» (CA) [Gudde: 282—283], пор. ще **Peach Belt** — «Персиковий пояс», **Peach Ridge** «Персиковий гребінь гори» [Romig: 432]. Місто **Peachton** (CA) отримало цю назву в 1907 р., бо там був розкішний персиковий сад [Gudde: 283]. За аналогічних обставин виникла в 1895 р. назва поселення **Peachville** (MI) [Romig: 433]. Назву поселення **Peach Bottom** (PA) можна перекласти як «Нижній персиковий сад». Вона мотивована тим, що персиковий сад одного власника був добре відомою межею земельних ділянок у 1840-х роках [Alotta 1992: 228]. Назва поселення **Lower Peach Tree** (AL) мотивована наявністю персикового саду [Blevins: 6], і її доцільніше перекласти як «Нижчий персиковий сад», а не як «Нижче персикове дерево». А. Бах якось зауважив на матеріалі німецької мови, що назви дерев в однині можуть вживатися для позначення як одного окремого дерева, так і цілого лісу, де ростуть такі дерева, тобто мати колективне значення [Bach: 306]. Це спостереження виявляється цілком слушним для топонімії інших мов. Назва іншого поселення **Upper Peach Tree** (AL) «Вищий персиковий сад» зовсім не пов'язана ні з персиком, ні з садом, ні з відносно верхнім його розташуванням. Ця назва виникла внаслідок інших номінативних причин, як семантичне «відштовхування» від уже існуючої назви. Так екстралінгвістичні фактори, переплітаючись з факторами сугубо лінгвістичними, топонімними, сприяють виникненню певних топонімних мікросистем. Зараз цей населений пункт має назву **Clifton** [Blevins: 6].

Семантема *горіх*

Лексема *горіх* в ойконімії України представлена в назвах **Горіхівка** (Крв) та **Горіхове** (Жт, Хрк). Назви озер циклу **Оріхи, Оріхове, Оріхувате**, очевидно, вказують на поширення водяних *горіхів* [Стрижак 1967: 53]. Назва ріки **Оріхова Балка** вказує на поширення ліщини, або водяних горіхів [Стрижак 1967: 53]. Англійська мова має терміни: *nut* 'горіх (плід)', *nut-tree* 'горіх (дерево)', а також кілька термінів на позначення різних видів горіхів, зокрема, *walnut* 'волоський горіх'. Семантема *горіх* (з усіма різновидами) в топонімії Англії не представлена жодною назвою. Слово *nut* 'горіх' у топонімії США також не представлено жодною назвою. Інакша справа з позначенням волоського

горіха. Сам термін *walnut* походить від дав.-англ. *walhnutu*, тобто *wealh* 'валлійський', 'іноземний', 'чужоземний' + *nut* 'горіх' [TCOD: 1465]. Лексема *walnut* в США означає будь-який різновид горіхових дерев. Її топонімна реалізація походить від позначень диких горіхових дерев, які високо цінувались завдяки їх деревині та смачним і корисним плодам, пор. **Walnut Hill** (FL) «Горб, де ростуть горіхи», **Walnut Creek** (CA) «Річка, біля якої ростуть горіхи». Пізніше виникають плантації горіхових дерев, ойконіми з цією лексемою отримують рекламний характер, пор. **Walnut** (MI), **Walnut Grove** (CA) [Stewart 1970: 519]. Назва поселення **Nut Tree** (CA) «Горіхове дерево» мотивована тим, що в поселенні росло одне високе горіхове дерево [Blevins: 45].

Німецькі слова *Nuß* 'горіх (плід)', *Nußbaum* 'горіх (дерево)' в наших топонімних джерелах не засвідчені. Семема *горіх* у французькій мові представлена словами *noisette* 'горіх (плід)', *noix* 'волоський горіх', *noyer* 'горіх (дерево)'. Щодо топонімії, то там зафіксовані назви, що походять від слова *noyer*: **Le Noyer**, **Le Noyer-en-Ouche**, **Noyers**, **Noyers-Pont-Maugis**, **Noyers-St-Martin**, **Noyers-sur-Jabron**, **Noyers-sur-Serein**, а також назви, що походять від лат. *nucarium* 'горіх (дерево)': **Nocario**, **Noé**, **Les Noes**, **Nogaro** та ін. [Dauzat 1963: 498].

Семантема *олива*

Слово *олива* займає незначне місце в ойконіміконі України, пор. **Олива** (Кв, Крм). Топонімії Англії назви від фітоніма *olive* невідомі. Не знає аналогічних назв і топонімія Німеччини. Щодо топонімії Франції, то там зафіксовані назви типу **Olivèse** < лат. *olivus* 'оливкове дерево', а також назви з колективним суфіксом *-etum* (якими спочатку позначались плантації олив), що дало низку назв типу **Olivet** на півдні країни, пор. також суфіксальний ойконім **Ollioules**. Зафіксовані також «наукові назви» типу **Olivet**, які нагадують Оливкову гору (*le mont des Oliviers*) із Святого Письма [Dauzat 1963: 507]. У Святому Письмі англійською мовою Оливкова гора має назви **Olive**, **Olivet**, **Mount Olive**, **Mount Olivet**, звідки численні ойконіми США на зразок **Mount Olive** (MS), **Olivet** (MI), пор. також написання **Olivette** (NC). Більша частина назв на **Olive** в США сягає цього джерела. Інколи населені пункти отримували таке найменування відразу. В деяких випадках спочатку це були назви церков, які потім перейшли на назви населених пунктів. У штаті Флорида община **Olive Branch** «Гілка оливи» була заснована релігійною групою шекерів (shakers) [Morris: 181—182]. Ця назва виявилася досить продуктивною, вона зафіксована в різних штатах. У штаті Міссісіпі поселення було охрещено як **Olive Branch** — символ миру з місцевими індіанцями [Blevins: 185]. У штаті Канзас поселення було названо **Olive Branch** його мешканцями, прихильниками політичної «групи миру», як знак протистояння політичним «яструбам» сусіднього поселення [Blevins: 117]. В іншому

штаті назву комуни **Olive Branch** (IL) було обрано членами ранньої церкви методистів [Blevins: 97].

Інколи назви на **Olive** мають агрономічне підґрунтя. Оливкові дерева спочатку з'явилися в Каліфорнії завдяки старанням францисканських монахів, які посадили в садах своєї місії оливкові зерна, привезені з Мексики. Зараз оливкові плантації ростуть у багатьох місцях Каліфорнії й в інших штатах, що обумовило появу адекватних топонімів. Місто **Olive** (CA) спочатку мало назву **Olive Heights** «Оливкова височина» [Gudde: 269]. Пор. також ойконіми **Olive View** «Вид на оливи», **Olivehurst** «Оливковий лісок». Цікава назва **Olive Oak Springs** (CA), в якій поєднані назви двох престижних дерев — дуба (*oak*) та оливи *olive* [Gudde: 269]. Поселення **Los Olivos** (CA) < ісп. *olivo* 'олива' виникло завдяки оливковій плантації. Її давно вже там не існує, а назва залишилась [Gudde: 217].

Назву арабського поселення **Bir Zeit** можна перекласти як «Джерело біля оливкових дерев» від араб. *bir* 'джерело', 'колодязь' та *zeit* 'маслина', 'олива'. Зазначимо, що існують думки, що це поселення виникло на місці біблійного **Beth-zaith** «Дім олив» [Room 2006: 60]. Назва поселення в Ефіопії **Debre Zeyit** перекладається як «Гора олив» від *debre* 'гора' [Everett: 132]. Назва столиці Таїланду **Bangkok** перекладається як «Край оливкових дерев» < тайськ. *bang* 'край' та *kok* 'оливкове дерево' [Room 2006: 47].

Семантема *апельсин*

Як відомо, апельсини не ростуть у природних умовах України. Тому годі й сподіватися на існування на її теренах населеного пункту з назвою **Апельсин**. Не ростуть апельсини ні в Англії, ні в Німеччині, де також відсутні назви типу англ. **Orange** або нім. **Apfelsine**. Французький ойконім **Orange** не пов'язаний з назвою фрукта. Він сягає доіндоєвропейської основи *ar-* — 'височина' і долатинського суфікса, звідки перша зафіксована форма назви *Arausio* (II ст.) [Dauzat 1963: 509]. З часом відбулося уподібнення семантично неясної назви до форми слова *orange* із зрозумілим номінативним значенням на основі паронімічної атракції.

Щодо топонімії США, то тут спостерігаємо зовсім інший топонімний ландшафт. У штатах Каліфорнія, Флорида, Техас, де вирощують ці фрукти, зафіксовано й відповідні топонімні назви. В Каліфорнії принаймні сім комун (поселень) мають назву **Orange**, що свідчить про важливість вирощування апельсинів в аграрному секторі штату [Gudde: 270]. Показово, що первісну назву міста **Richland** «Багатий край» змінили на **Orange** [Gudde: 270]. У 1880 р. назву **Orange** мали округи в шести інших штатах, так само як численні назви міст і поселень [Gudde: 270]. У штаті Флорида численні комуни мають назви на **Orange**, зокрема: **Orange Dale**, **Orangedale**, **Orange Hammock** (дві назви), **Orange Heights**, **Orange Hill**, **Orange Lake**, **Orange Mills**, **Orange Park** (спочатку комуна мала назву **Laurel Grove**),

Orange Springs, **Orange Bend**, **Orange City** (спочатку комуна мала назву **Wisconsin Settlement**) [Morris: 182—183]. Округ **Mosquito** (mosquito 'москіт', 'комар') змінив назву на **Orange** в 1845 р. [Morris: 183]. У штаті Мічиґан поселення назвали **Orange** в 1845 р. лише тому, що номінаторам сподобалась благозвучність цього слова [Romig: 418]. У США люблять давати своїм поселенням популярні або престижні назви. В штаті Мічиґан поселення назвали **Orange** тому, що в іншому штаті — Огайо існувала така ж популярна назва. Потім поселення перейменували на **Orangeville** [Gudde: 418]. Мешканці іншого поселення в тому ж штаті Мічиґан дали йому не менш «красиву» назву **Orangeville Mills** [Gudde: 418].

Семантема *лимон*

Зовсім інша топонімна доля спіткала назву іншого популярного цитрусового — лимон. Вирощення лимонів — важливе аграрне заняття, тому в Каліфорнії, де вирощують ці цитрусові, існує кілька назв на *lemon:* **Lemoncove**, **Lemon Heights**, **Lemon Grove**, **Lemons** (2 назви), пор. також штучну назву **Lemona** [Gudde: 208]. Проте не судилося назвам на **Lemon** тріумфально рухатися топонімними теренами США. На початку XX ст. слово *lemon* отримало в певних верствах населення негативні, лайливі конотації. Цього було достатньо для втрати цим словом номінативної популярності. Більш того, одне поселення, яке мало назву **Lemons** «Лимони», в 1908 р. замінило її на більш нейтральний фітонім і стало називатися **Walnut** (від *walnut* 'волоський горіх') [Stewart 1970: 254]. Назва поселення **Lemon** у штаті Кентуккі виникла внаслідок випадковості. Начальника пошти, який за суміжністю був власником фруктової лавки, розташованої в тому ж приміщенні, попросили дати назву пошті (і, відповідно, поселенню). Обдумуючи назву, він випадково глянув на кошик з лимонами. Так з'явився цей ойконім [Blevins: 129].

ТИПОЛОГІЯ ОНОМАСТИЧНИХ ПЕРЕОСМИСЛЕНЬ НАЗВ ЧАГАРНИКОВИХ ПОРІД, ТРАВ'ЯНИХ РОСЛИН, КВІТІВ, ЗЛАКІВ, ЯГІД ТА ОВОЧЕВИХ КУЛЬТУР

Назви чагарників, трав'яних рослин, квітів, злаків, фруктових та овочевих культур тощо також послугували за основу для утворення багатьох топонімів. Популярність цієї категорії основ не зменшується й до сьогодення.

Загальні положення

Чагарники — це природний ландшафт, який займає перехідне місце між трав'яною лукою та лісом. Допоміжною формою рослинності є кущі. Оскільки чагарники широко розповсюджені, їх апелятивні позначення онімізуються дуже легко.

Позначення чагарників

Апелятивні слова *кущ*, *чагарник* в українській мові зближаються, співвідносяться з ойконімними словами **Кущинці** (Вн), **Кущівка** (Днп, Хм), **Кущове** (Жт, Зп); **Чагор** (Чрв), **Чагарі** (Тр), **Чагарівка** (Хм), **Чагарі-Збаразькі** (Тр). Зустрічаються вони й серед гірських власних назв. Назва гори **Хащі** утворена семантичним шляхом від апелятива *хащі* «густий, непрохідний ліс, чагарник» і вказує на характер рослинності на горі [Габорак 2008: 391]. Аналогічним способом утворилися гірські назви **Чагар**, **Чагри**, пор. назву горба **Чегір'я** (від *чегір'я*, *чагір'я* «місцевість, яка заросла лісовою порістю, чагарником» [Габорак 2008: 397, 398]. Деякі родові слова — семантеми *кущ*, *чагарник* — також знаходять свої кореляти в топонімній сфері США. Топоніми на **Bush** «Кущ», «Чагарник» вживаються як дескриптиви при найменуванні природних об'єктів на зразок **Bush Hollow** (KY) «Лощина, покрита чагарником». Інколи в топонімії вживається ад'єктив *bushy* 'покритий чагарником': **Bushy Run** (PA) «Чагарникова річка» [Stewart 1970: 66], пор. назви поштових відділень (і, відповідно, назви поселень біля них) **Bush**, **Bushville**, **Bushkill**, **Bushnell** (MI) [Romig: 90]. Суто американський термін *brush* 'чагарник', 'зарості', 'гущавина', а також його ад'єктив *brushy* 'покритий чагарником' вельми поширені в топонімії США для найменування природних об'єктів. Особливо часто вони топонімно поєднуються з родовими термінами *creek* або *run* при найменуванні малих річок, струмків, водотоків, береги яких були покриті чагарниковими заростями [Stewart 1970: 62]. Пор. **Brush Creek** (CA) [Gudde: 49], ойконім **Brush Creek** (MI) (зараз це **Lawrence**) [Romig: 90]. У топонімії інколи зустрічаються назви, що походять від фітотермінів з більш вузьким, специфічним значенням, на зразок *chaparral* амер. 'колючий чагарник'; 'чагарник вічнозеленого карликового дуба', пор. **Chaparral Creek** (OR), **Chaparral** (AZ), **Chaparrosa** (CA) [Stewart 1970: 86]. Цікаво зазначити, що інше родове слово *shrub* 'кущ', 'чагарник' не знаходить жодного відповідника в топонімії США. Назви природних об'єктів на **Thorn** < англ. *thorn* 'шип', 'колючка', 'колюча рослина' мотивовані наявністю колючих чагарників, що ростуть поблизу, на зразок **Thorn Valley** (CA) «Долина з колючими чагарниками» [Gudde: 392], **Thornhollow** (OR) «Лощина з колючими чагарниками» [Stewart 1970: 481]. Назва села **Thorntown** (IN) — переклад на англійську мову назви індійського поселення зі значенням «місце колючого чагарника» [Stewart 1970: 481]. Французький ойконім **Épinal** походить від лат. *spina* 'шип', 'колючка' [Everett: 156]. Таке ж походження має перший компонент назви французького міста **Épinay-sur-Seine** [Room 2006: 124].

Назва маленької країни між Іспанією і Францією **Andorra** (франц. **Andorre**) походить від місцевого слова *andurrial* із значенням 'край, вкритий чагарниками' [Everett: 221]. Назва японського міста і префек-

тура **Ibaraki** перекладаються як 'колюче дерево', від слів япон. *ibara* 'шип', 'колючка' та *ki* 'дерево' [Everett: 224].

Австралійське місто **Kalgoorlie** названо від аборигенного слова *galgurli*, що означає різновид тутешнього чагарника [Everett: 247].

Позначення трав

Українська лексема *трава* перегукується з ойконімними назвами **Травотолоки** (Тр), **Травкине** (Чрг). Численні назви **Травневе** мають зовсім іншу етимологічну природу. В топонімії США слова *grass* 'трава', 'дерен', *grassy* 'покритий травою', 'трав'яний', 'трав'янистий' зустрічаються в топонімах як дескриптивні терміни по всій країні, проте набагато рідше на рівнинах, покритих травою, бо там їх дистинктивне значення значно послаблене. В таких випадках назви на *Grass* мають ексклюзивне значення, бо іменуються місця, в яких росте особлива трава, або в яких особливо гарний ріст трав. На покритому лісами сході будь-яка місцевість, вільна від дерев і покрита травою, де можна було випасати худобу, легко отримувала назву на зразок **Grassy Meadow** «Трав'яна лука» або **Grassy Cove** «Трав'яна бухточка», «Трав'яний притулок». На посушливому заході трава часто асоціюється з струмками, тому тут типові топоніми на зразок **Grass Creek** із значенням «Струмок, біля якого росте трава». В штаті Орегон і на півночі Каліфорнії горби здебільшого покриті травою, а долини голі, і саме тут зустрічаються назви **Grass Valley** «Трав'яниста долина». Неглибокі озера, в яких ростуть водорості, легко отримують назви на зразок **Grass Lake** «Трав'янисте озеро».

Позначення бур'янів також інколи онімізується, пор. назву українського села **Бур'яни** (Вн) (зазначимо, що існує прізвище *Бур'ян*, яке могло бути твірною основою назви населеного пункту). Американський топонім **Weed Patch** (CA) (від англ. *weed* 'бур'ян', *patch* 'невелика ділянка землі') мотивований буйним ростом бур'янів у зв'язку з підґрунтовим зрошенням. Навкруги цієї ділянки земля гола [Gudde: 419].

Німецьким лексемам із значенням 'трава' — *Gras* і *Kraut* не дуже раді в топонімії, де зустрічаються лише поодинокі відповідні назви. Топонімія Франції також цурається назв від апелятива *herbe* 'трава'. В наших джерелах не зафіксовано жодної відповідної топонімної назви.

На відміну від топонімії України, де термін *конюшина* мало використовується, в топонімії США агротермін *clover* 'конюшина' досить розповсюджений. Цей апелятив має не лише пряме значення, називаючи цінну для підніжного корму рослину, а й значний конотативний потенціал з позитивним відтінком завдяки виразам *he is in clover*, *he lives in clover* 'він як сир в маслі котиться', 'він живе приспівуючи'. В Каліфорнії, де ця рослина широко використовується як фураж, улюблені топоніми на **Clover** (їх більше десяти), пор. **Red Clover Valley** «Долина червоної конюшини», **Clover Flat** «Конюшинна рівнина» [Gudde: 83]. Серед назв поселень цього типу найпопулярніші

оніми на зразок **Cloverdale** «Конюшинна рівнина» (англ. *dale* — поетичне слово 'долина', 'діл') [Stewart 1970: 102].

Назва трави *люцерна* ойконімізована в назві населеного пункту **Люцерна** (Зп). Від англійського слова із значенням 'люцерна' походять кілька топонімних назв [Stewart 1970: 8]. Ойконіми **Falfa** (AZ, CO) походять від скорочення слова *alfalfa*. Люцерна в цих місцевостях — важлива сільськогосподарська культура [Stewart 1970: 162].

Столиця острова Мадейра, заснована в 1421 р., має назву **Funchal** від апелятива *funcho* 'фенхель' (солодкий кріп), якого тут була велика кількість [Everett: 176].

Заслуговує на увагу, що слова *комиш* — від тюрк. *камыш* (*гамыш*, *камыс*, *камус*, *камуш*) та *очерет* з певних причин мали значні топонімотворчі потенції, пор. ойконіми: **Очеретине** (Днц — 2 назви), **Очеретне** (Тр), **Очеретня** (Вн, Мк), **Очеретове** (Хрк), **Очеретувате** (Днп — 3 назви, Зп — 2 назви, Пл), **Очеретяне** (Кв, Крв), **Очеретянка** (Жт — 2 назви); **Комиш** (Хрс), **Комиш-Зоря** (Зп), **Комиші** (См), **Комишинка** (Крм). Пор. рос. **Камышеваха**, **Камышеватка**, **Камышановка**, **Камышин** (місто на р. **Камышинке**), **Камышлов** (Свердл.), **Камышлы**, **Аккамыш**, **Сарыкамыш** (озеро в Туркменістані), група озер **Камыш-Самарских** (Казахстан) та ряд ін. [Мурзаев 1981: 8]. Поширення подібних назв в ойконімній сфері України, Росії свідчить про важливість цієї рослини в сільських умовах життя.

Назви в США на **Reed** «Комиш» використовуються винятково для номінації природних об'єктів — річок, озер, де густо росте комиш, на зразок **Reedy Creek** (WV), **Reed Lake** (MN) [Stewart 1970: 402]. Для номінації населених пунктів лексема *reed* не використовується. Апелятив *cane* 'очерет', 'тростина' часто топонімізується в місцях розповсюдження цієї рослини, наприклад, **Cane Creek** (NC) «Очеретяна річка», пор. ще **Canebrake** (LA) (від *canebrake* 'зарості (цукрової) тростини') [Stewart 1970: 75]. Назва мису в США **Cape Canaveral** іспанського походження зі значенням 'зарості (цукрової) тростини' [Room 2006: 77]. У Каліфорнії кілька топонімів походять від іспанського апелятива *carrizo* 'комиш', 'очерет': **Carrizo Creek**, **Carrizo Gorge**, **Carrizo Station** [Gudde: 68], пор. також **Carrizo Springs** (TX) і варіанти **Caresso Creek** (NM), **Carisa Canyon** (NM) [Stewart 1970: 79].

Апелятив *bamboo* 'бамбук' топонімізується при найменуванні місць, де він росте, пор. **Bamboo Key** (FL) «Бамбуковий риф» [Stewart 1970: 33].

В топонімних системах різних країн зустрічаються географічні назви, пов'язані з топонімізацією позначень квітів. Лексема *квітка* має кілька топонімних реалізацій на теренах Украї-

Семантема *квітка* ни: **Квітка** (Вн, Крв, Од), **Квіти** (Пл), **Квітки** (Чрк), **Квіткове** (Зп, Пл, Тр, Хрс), пор. також **Квітневе** (9 назв в 8 областях). Американці рідко використовують семантему *квітка* в топонімії. Назви від апелятива *flower* 'квітка'

поодинокі і пов'язані з дикими квітами. Ойконім **Flowerfield** (NB) «Поле квітів» мотивований тим, що під час пошуків назви для поселення поруч буйно цвіли дикі квіти [Stewart 1970: 168]. Іспанське слово *flor* 'квітка' зустрічається в множині у назві поселення **Las Flores** (CA) «Квіти», перенесеної з назви озера, біля якого росло багато квітів [Stewart 1970: 167]. Пор. також назву поселення **Floresville** (TX), мотивовану буянням диких квітів [Stewart 1970: 167]. Місто **Bloomington** (IL) спочатку мало назву **Blooming Grove** «Квітучий гай» через велику кількість диких квітів [Everett: 69]. Французьке слово *fleur* 'квітка' в топонімії Франції зустрічається дуже рідко, пор. **Belflou** (*Valflor* 1206 р.): лат. *vallis florum* 'долина квітів' [Dauzat 1963: 68].

Іншу ситуацію спостерігаємо в Німеччині. Німці дуже люблять квіти і вирощують їх усюди: на полях, в садках, на подвір'ї, на балконах, підвіконнях. Ця любов до квітів знаходить своє відбиття і в топонімії, де існує значна кількість назв на **Blume** від слова *Blume* 'квітка', пор. численні **Blumenthal** «Квіткова долина», **Blumenberg**, **Blumberg** «Квіткова гора», **Blumenau** «Квіткова лука», **Blumenhof** «Квітковий двір», **Blumenhag**, **Blumenhagen**, «Квіткова огорожа», «Квітковий чагарник», **Blumenholz** «Квітковий ліс» та ін. [ODDR: 62].

«Квіткові» географічні назви є й в інших країнах. Назва столиці Ефіопії **Addis Ababa** має доонімне значення «Нова квітка» від амхарського слова *ăddis* 'новий', *ăbăba* 'квітка' [Room 2006: 19]. Назва міста в Південній Африці **Bloemfontein** перекладається з мови африкаанс як «Фонтан квітів» від слова *bloem* 'квітка'. Місцеві мешканці називають місто **Mangaung**, що значить місцевою мовою «Місце леопардів» [Everett: 69]. Інше місто в Південній Африці **Bloemhof** перекладається з мови африкаанс як «Сад квітів» від слів *bloem* 'квітка', та *hof* 'сад' [Everett: 69]. Пор. назву в Індії **Gulmarg** «Квіткова лука» $<$ *gul*, що на хінді значить 'квітка' та *marg* 'лука' [Everett: 199]. Колишня назва міста **Bandung** на острові Ява (Індонезія) **Kota Kembang** перекладається як «Місто квітів» від слів *kota* 'місто' та *kembang* 'квіти' [Everett: 49]. Топонім в Афганістані **Golbahār** перекладається як «Весняна троянда» від слів *gül* 'троянда' та *bahar* 'весна' [Everett: 188].

Деякі географічні назви пов'язані з конкретними назвами квітів, наприклад, троянд, пор. українські ойконіми **Троянди** (Зп), **Роза** (Днц, Зп, Од). У США назви на **Rose** «Троянда» дуже популярні. Позначаючи як дикі, так і культивовані троянди, вони вживаються для найменування природних об'єктів і поселень сотні разів, пор.: **Rosebud** «Трояндова брунька», **Wildrose** «Дика троянда», **White Rose** «Біла троянда» та ін. Імпульси для найменувань населених пунктів з компонентом **Rose** різноманітні. Деякі ойконіми на **Rose** мають відантропонімний характер, утворюючись від відповідних особових імен, прізвищ або прізвиськ. Деякі назви перенесені. Значна кількість ойко-

німів рекламного характеру — з метою зацікавити новопоселенців. Такі назви найчастіше не мають жодного стосунку до реальності. Явно рекламного характеру такі назви населених пунктів, як **Rosewood** «Трояндовий ліс», **Roseland** «Трояндовий край», **Rosedale** «Трояндова долина», **Rose Hill** «Трояндовий горб», **Roseville** «Трояндове місто» [Stewart 1970: 411]. Семантема *троянда* часто зустрічається в художніх творах, поезії, піснях, і топонімний менталітет американців схильний використовувати це джерело поповнення назв населених пунктів. Назва **Rose Point** (АК) «Трояндовий пункт» мотивована тріангуляційною геодезичною станцією і пов'язана, можливо, з компасною трояндою, пор. 'розу вітрів' [Stewart 1970: 411].

Назва турецького міста **Gülşehir** перекладається як «Місто троянд» із тур. *gül* 'троянда', *şehir* 'місто' [Everett: 199]. Топонім **Gulistan** «Край (Країна) троянд» можна побачити в ономастиконах Пакистану, Азербайджану, Узбекистану [Everett: 199].

Топонімні системи різних мов актуалізують різні назви квітів. «Квіткові» топонімні сітки в різних мовах не накладаються одна на одну, в чому відбиваються різні ономастичні смаки етносів — творців топонімів.

Назва хутора **Барвінок** (Зп) мотивована назвою квітів і мала позитивний зміст [Князьков 2006: 132]. Назва рослини *барвінок* могла бути перенесена на гідрооб'єкт **Барвінки** [СГУ: 34] із якогось топооб'єкта чи поселення. Пор. відповідно оронім та ойконім **Barwinek** на Прикарпатті, назву поля **Барвинок** (Лв) [Вербич 2007: 10]. Назва американської річки **Campanula Creek** (WY) мотивована наявністю на її берегах диких квітів < *campanula* 'дзвоники' [Stewart 1970: 73]. Англійський апелятив *lily* 'лілія' топонімізується для найменування озер, ставків — місце її поширення: **Lily Lake**, **Lily Pond** [Gudde: 210]. Назва міста **Abancay** в Перу походить від назви квітки *amankay*, що на мові кечуа позначає квітку, схожу на білу лілію [Everett: 1]. Назва індійського міста **Chingleput** перекладається з тамільської мови як «Місто червоних лотосів» [Everett: 108].

Позначення фруктів

Ягода *малина* здавалась достатньо привабливою, щоб її назва потрапила до онімної сфери. Пор. назви населених пунктів: **Малинка** (Жт), **Малинки** (Вн) **Малинище** (Лв), пор. також назви **Малинівка** (31 назва в 17 областях). Озеро **Raspberry Lake** (CA) «Малинове озеро» названо так завдяки ягодам малини на його берегах [Gudde: 310].

Суниці, *полуничкu* та деякі інші ягоди здавались людям не достатньо важливими, щоб їх апелятивні назви ставали власними, пор., проте, ойконім **Суничне** (Чрг). Один із першопоселенців до США назвав своє поселення **Strawberry** (KY) «Суниця», тому що поблизу росли чудові суниці [Blevins: 135]. Назва поселення **Strawberry Point** (IA) «Суничний пункт», «Сунична станція» (*point* амер. 'станція', 'пункт')

мотивована наявністю диких суниць, що росли поблизу [Blevins: 111]. Топонім **La Fresa** (CA) походить від ісп. *fresa* 'полуниця', *la* — означений артикль ж. р. одн. [Gudde: 139]. Топонім **Amota Butte** (OR) мовою чинук означає «Полунична висота» і мотивований наявністю там диких полуниць [Stewart 1970: 13].

В ойконімії України не знайдено назв від ягоди *чорна смородина*, пор. назву річки **Смородинка** [СГУ: 513]. Американський ойконім **Berry Hill** (SC) «Ягідний горб» мотивований наявністю значної кількості чорної смородини в тій місцевості [Stewart 1970: 44]. Поселення **Blackberry** (MN) «Чорна смородина» названо за назвою озера, де росли ці ягоди [Blevins: 175]. У США два озера мають назви **Currant Lake** (MN) «Озеро смородини», тому що ці ягоди росли на їх берегах [Stewart 1970: 123]. Місто **Currant** в штаті Невада (яке раніше мало назву **Callaway Ranch**) розташоване на річці **Currant Creek**, уздовж якої росте смородина [Alotta 1994: 455].

Назва ягід 'чорниця' — *huckleberry* топонімізується на позначення тих місць, де вона зустрічається. Певні звукові та смислові чинники стоять на перешкоді ойконімізації цього терміна, і назви поселень на *huckleberry* в США не зустрічаються [Stewart 1970: 213]. Назва відомого німецького міста **Heidelberg** не походить від позначення гори, на що начебто вказує кінцеве *-berg*. Скоріше за все, це «фруктова» назва і відбиває ранню форму сучасного німецького слова *Heidelbeere* 'чорниця', з референцією на поширення цієї чагарникової рослини на лісистих схилах сусідніх горбів. Кінцеве *-beere* перетворилось на *-berg* із значенням 'гора' за асоціацією з цими горбами [Room 2006: 162].

Назви на *gooseberry* 'аґрус' пов'язані з наявністю цих ягід, пор. **Gooseberry Creek** (OR) [Stewart 1970: 184].

У північних областях України відсутні топоніми, в яких використане слово *виноград*. Водночас у середній і особливо південній України вони досить поширені. Назва смт **Виноградне** (Крм) утворена від слова *виноград* і вказує на поширення виноградників [Янко: 79].

Назва поселення **Pine Apple** (AL) (англ. *pineapple* 'ананас') пов'язана з тим, що його мешканець привіз з подорожі односельчанам диковинні фрукти — кілька ананасів, які так усім сподобалися, що вони вирішили замінити стару прозаїчну назву **Skillet Lid** «Кришка невеличкої кастрюлі з ручкою» (*skillet*) на нову, екзотичну [Blevins: 7].

Фруктова назва *avocado* ввійшла в англійську мову і топонімну номенклатуру завдяки мексикансько-іспанському слову *ahuacate*, від ацтекського *huacatl*. У топонімії зустрічається рідко [Gudde: 22].

Назви овочів

«Овочеві» назви існують як у топонімії України, так і в топонімії США, де вони нечисленні, тому що часто пов'язані з певними додатковими смисловими відтінками, які перешкоджають їх топонімізації.

В ойконімії України є кілька назв населених пунктів, в основах яких лежить слово, співзвучне з апелятивом *капуста* [УАТУ: 394],

пор. назви річок **Капустина** (5 назв), **Капустяна** (3 назви), **Капустянка** (2 назви) [СГУ: 239]. У штаті Флорида зафіксовано кілька назв географічних об'єктів із словом *cabbage* 'капуста' на позначення так званої «болотної капусти» [Stewart 1970: 69]. Назву села **Cabbagetown** (GA) «Капустяне місто» пояснюють по-різному. Одні кажуть, що назва мотивована наявністю поля капусти біля села, інші стверджують, що назва мотивована запахом капусти з кухонь хат [Blevins: 78].

Назви з основою *гарбуз* поодинокі в ойконімії України [УАТУ: 378], пор. гідронімні назви **Гарбузика** (3 назви), **Гарбузівка**, **Гарбузова** [СГУ: 128, 129]. Назви на *pumpkin* 'гарбуз' поодинокі в топонімії США через дерогативні (презирливі) конотації, пов'язані з цим словом, пор. *pumpkinhead* 'гарбузяча голова', 'дурень'. Однак зафіксовано кілька ойконімів з цим словом. Назва поселення **Pumpkin Bend** (AR) (від апелятивів *pumpkin* 'гарбуз' та *bend* 'вигин дороги') мотивована тим, що біля вигину дороги росли кілька гарбузів [Blevins: 36]. Назви поселень **Pumpkintown** (SC) «Гарбузяче місто» [Stewart 1970: 390], **Pumpkin Center** (NC) «Гарбузячий центр» [Blevins: 256] мотивовані наявністю поля гарбузів поблизу поселення під час номінації. Назва невеличкої комуни **Pumpkin Center** (SD) виникла як гумористична з дерогативними конотаціями на позначення віддаленого поселення, далекого від культури, тобто дуже «сільське» поселення [Stewart 1970: 390]. В культурній історії Південного Заходу США гарбузи були важливою культурою як продукт харчування індіанців, так і для вироблення різних предметів, посуду для води тощо. Іспанське слово *calabazas* 'гарбузи' було важливим терміном, воно зустрічається в низці топонімних назв: **Calabazas Creek**, **Calabasas Peak**, **Calabasas Canyon**, пор. назву міста **Calabasas** (CA) [Gudde: 58].

До категорії «овочевих» назв зараховуємо також оніми з основою *кавун*. Можливо, до цієї групи відносяться ойконіми **Кавунівка** (Зп, Чрк) та назви поселень **Арбузівка** (Крм), **Арбузове** (Крм) (від рос. *арбуз* 'кавун'). Англійське позначення *watermelon* 'кавун' не топонімізується.

Незважаючи на те, що картоплю як цінний харчовий продукт вирощують усюди, апелятив рідко онімізується як в топонімії України, так і в топонімії США. Деякі американські назви виникли на позначення місць, де росли різновиди дикої картоплі, яку використовували індіанці як харчовий продукт, пор. **Potato Lake** (MN) «Картопляне озеро» [Stewart 1970: 385], **Potato Hill** «Картопляний горб» [Gudde: 300], пор. ще назви **Potato Canyon** «Картопляний каньйон», **Potato Harbor** «Картопляна гавань», які також мотивовані наявністю картоплі (CA) [Gudde: 300]. Деякі метафоричні назви мають дескриптивний характер, на позначення горбів, схожих на картоплю: **Potato Hill** (OR) «Картопляний горб» [Stewart 1970: 385]. У штаті Міссурі озеро і річка мають французьку назву **Pomme de Terre**, яка перекладається як «Картопля» [Everett: 420]. У Каліфорнії був топонім **Las Papas** <

ісп. *papas* 'картопля' у множині [Gudde: 300]. Розмовне слово *tater* 'картопля' лежить в основі деяких топонімів, наприклад, **Tater Hill** (KY) [Stewart 1970: 474].

Агротермін *буряк* як основу назв вбачаємо в українських ойконімах **Буряки** (Жт), **Буряківка** (Жт, Зп, Кв, Тр, Хрк), **Буряківщина** (Пл), **Бурякова Балка** (Днц), **Бурякове** (Крв, Хрк, Чрк). Численні відапелятивні ойконіми свідчать про важливість буряків у сільському господарстві України. В господарській діяльності США буряки (зокрема, цукрові буряки) не мають особливого значення, і тому відповідна лексика рідко топонімізується. Назва поселення **Betteravia** (CA) < франц. *betterave* 'цукровий буряк' виникла в 1897 р., коли одна фірма почала вирощувати в цій місцевості буряки і переробляти їх на цукор [Gudde: 34].

Українська топонімія не сприймає «бобових» назв. Лексема *beans* 'боби' проникла в топонімію США завдяки тому, що боби (особливо печені) були улюбленою стравою шахтарів, які добували золото. Звідси топоніми на зразок **Bean Hollow** (CA) «Бобова улоговина», **Bean Soup Lake** (NB) «Озеро бобового супу» [Stewart 1970: 38]. Топоніми **Bean Creek** «Бобова річка», **Bean Canyon** (CA) «Бобовий каньйон» названі, можливо, за фактом проростання там цієї рослини [Gudde: 29].

Основа слова *цибуля* лежить, як здається, в ойконімах **Цибулі** (Пл), **Цибулеве** (Крв), **Цибульки** (Мк) та ін. (зазначимо існування прізвища *Цибуля*, яке могло стати твірною основою ойконімів). Американська ойконімія уникає слова *onion* 'цибуля', пор., однак, назву населеного пункту **Cipole** (OR) (американізація італійського слова *cipolla* 'цибуля'), яка виникла в районі, де вирощують цибулю [Stewart 1970: 99]. Слово *onion* використовується для називання різних природних об'єктів, особливо ручаїв, де росте дика цибуля. Назва каньйону **Cebolla Canyon** (CA) походить від ісп. *cebolla* 'цибуля' [Gudde: 72].

Назви злаків

Назви злаків також знаходять певне відбиття в топонімії. Перш за все зазначимо, що абстрактні позначення на зразок укр. *злаки*, англ. *cereals*, нім. *Getreide*, франц. *graminacées*, *céréales* не топонімізуються. В топонімії відображено конкретні назви сільськогосподарських культур. Від лексеми *зерно* утворені ойконіми **Зернове** (8 назв у 5 областях). Англійське слово *grain* 'зерно' топонімізується рідко, пор. назву поселення в США **Grainfield** (KA) «Зернове поле», мотиноване наявністю численних зернових полів у даній місцевості [Blevins: 116], або штучну назву **Grainola** (OK), утворену з рекламною метою з лексеми *grain* та латинського або іспанського суфікса *-ola* [Stewart 1970: 185]. Німецьке слово *Korn* 'зерно' в доступних нам джерелах виступає як компонент ойконімів **Korna**, **Kornbach**, **Kornhochheim** [ODDR: 277]. Французьке слово *grain* 'зерно' не топонімізується. Іспанське місто **Granollers** було відоме римлянам як **Granullaria** від лат.

granum 'зерно'. Це був важливий сільськогосподарський центр [Room 2006: 150].

Англійське слово *corn* 'зерно' в топонімії Англії представлено як перший елемент ряду назв, пор. **Corhampton** (*Cornhamton* 1201 р.), **Cornard** < дав.-англ. *corn-erþ* 'зернова земля', **Cornhill** (*Cornehull* 1165 р.) «Зерновий горб», **Cornworthy** (*Corneworthi* 1205 р.) «Земля, або «Садиба» (*worþ*), де вирощують зерно» [Ekwall: 122, 123]. Англомовне слово *corn* 'зерно' у американців має значення 'кукурудза', 'маїс'. Кукурудза в США не існує в дикому вигляді, тому майже відсутні назви природних об'єктів з цією семантемою. Назви поселень на зразок **Corn** (OK) «Кукурудза», **Cornfields** (AZ) «Кукурудзяні поля», **Cornfield Island** (MN) «Острів кукурудзяного поля» мотивовані наявністю поля кукурудзи біля поселення в момент його найменування [Stewart 1970: 114]. Назва поселення **Cornfield** (AZ) мотивована тим, що поблизу індіанці племені навахо мали кілька полів кукурудзи [Blevins: 20]. Слово *maize*, як альтернатива слову *corn*, вживається рідко як у повсякденній мові, так і в топонімії, пор. поодинокі назви на зразок **Maize** «Маїс» (KS) [Stewart 1970: 274].

Назва фінського населеного пункту **Jyväskylä** «Село зерна» походить від фін. *jyvä* 'зерно', 'хлібні злаки' та *skylä* 'село' і вказує на розташування в родючій місцевості [Everett: 244].

Слово *пшениця* лежить в основі ойконімів **Пшеничне** (8 назв у 5 областях), **Пшеничники** (ІФ — 2 назви, Чрк). Лексема *wheat* 'пшениця' в топонімії Англії представлена досить широко, що свідчить про важливість пшениці для англійців з давніх пір: **Whatborough** (*Wetberge* 1125 р.) < дав.-англ. *hwæte-beorg* 'пшеничний горб', **Whatcombe** (*Hwetecumb* 943 р.) «Пшенична долина», **Whatcote** (цю назву можна перекласти як «Приміщення, де зберігають пшеницю»), **Whatcraft** «Пшенична присадибна ділянка», **Whatfeld** «Пшеничне поле», **Whatley** «Просіка або Поляна, де вирощують пшеницю», **Whatton** (*Watone*, *Whaton* 1231 р.) < дав.-англ. *hwæte-tūn* 'пшенична ферма' тощо [Ekwall: 511]. У топонімію США слово *wheat* 'пшениця' прийшло пізно, лише після того, як поселенці почали займатися вирощуванням цього цінного злаку на своїх фермах. Як назва природних об'єктів ця лексема зустрічається дуже рідко. В сучасній ойконімії США назви на **Wheat** мають переважно рекламний характер, пор. **Wheatland** «Пшеничний край», найчастіше з метою вигідно продати земельні ділянки. Німецьке слово *Weizen* 'пшениця' в наших топонімних джерелах не засвідчено в жодній назві. Франц. *froment* 'пшениця' засвідчено в назвах **Fromental**, **Fromentières** [Dauzat 1963: 306].

Основа слова *жито* вбачається в таких ойконімах, як **Житне** (См), **Житні гори** (Кв). Англомовне слово *rye* 'жито' дало життя топонімам в Англії: **Ruyton** < дав.-англ. *ryge-tūn* із значенням 'ферма, де вирощують жито', **Ryal** (*Ryhill* 1242 р.), **Ryhill** (*Rihull* 1219 р.), **Ryhill** (*Rihella* 1212 р.), **Ryle** (*Ryhull* 1254 р.) із загальним значенням «Горб,

де вирощують жито», **Ryarsh** (*Riesce*, *Rierssh* 1242 р.) «Поле, де вирощують жито», **Ryburgh** (*Rieburc* 1165 р.) «Укріплене поселення (*burg*), де вирощують жито», **Rycote** (*Ruicota* 1177 р.) «Приміщення, де зберігають жито», **Rydal** (*Ridale* 1240 р.) «Долина, де вирощують жито» [Ekwall: 397, 398]. З цих прикладів видно, яку велику роль відігравало жито в продовольчому раціоні стародавніх англійців. Назва поселення в США **Rye** (CO) мотивована наявністю житнього поля [Blevins: 55], пор. ще **Rye Patch** (NV) «Ділянка жита», **Rye Valley** «Долина жита» (NB) [Stewart 1970: 414]. Німецьке слово *Roggen* 'жито' вбачаємо в топонімних композитах на зразок **Roggendorf**, **Roggenstorf** із значенням «Село, де вирощують жито» [ODDR: 442]. Французьке слово *seigle* 'жито' не мало аналогічної топонімної реалізації.

Лексема *ячмінь* лежить в основі назви поселення укр. **Ячмінне** (Крм). Пор. тюрк. *арпа*, монгол. *арвай*, бурят. *арбай* 'ячмінь' — в основі географічних назв: **Арбайта**, **Арбат-Сыны**, **Арбаты** (Алтай) [Молчанова: 137]; **Арпа** (Узбекистан), **Арпа-Теркур** (Киргизстан); у Монголії **Арбай-Хэрэ**; у Туреччині **Арпалы**, **Арпачай**; **Арпачай** та **Арпалых** в Ірані [Мурзаев 1981: 16].

Англійське слово *barley* 'ячмінь' зафіксоване в кількох топонімах Англії, пор. **Barley** (*Bayrlegh* 1334 р.), **Barley** (*Barle* 1219 р.), **Barlow** (*Barlee* 1203 р.) < дав.-англ. *bær-lēeah* із значенням 'ділянка (в лісі), розчищена для вирощування ячменю', **Barlinch** < дав.-англ. *bere-hlinc* 'ячмінний горб' [Ekwall: 26]. Ячмінь широко вирощується в США, проте, на відміну від пшениці (*wheat*), позначення цього злаку не використовується з рекламною метою. В основі деяких назв природних об'єктів лежить слово *barley*, яким місцеві мешканці називають дикі рослини, схожі на ячмінь, звідки топоніми **Barley Hollow** (KY) «Ячмінна лощина», **Barley Gulch** (CO) «Ячмінна ущелина» [Stewart 1970: 35]. Назва каньйону **Cebada Canyon** (CA) походить від ісп. *cebada* 'ячмінь' на позначення колись найважливішої злакової культури в цій місцевості [Gudde: 72].

Німецьке слово **Gerste** 'ячмінь' зафіксовано в таких ойконімах, як **Gerstenberg** «Ячмінна гора», **Gerstengrund** «Ячмінна земля», «Ячмінний ґрунт» [ODDR: 158]. Французьке слово *orge* 'ячмінь' лежить в основі назв поселень **Orgerès**, **Orges**, **Orgeux** [Dauzat 1963: 510]. Монгольський ойконім **Arvayheer** має доонімне значення «Ячмінне поле» [Everett: 33]. Назва турецького міста **Çavdir** перекладається як «Ячмінь» [Everett: 98]. Назва індонезійського острова **Java** походить від *yavadvipa* «Острів ячменю» < санскр. *yava* 'ячмінь' та *dvīpa* 'острів' [Everett: 238].

Основа слова *гречка* вбачається в назвах населених пунктів **Гречана** (Хм — 2 назви), **Гречана Гребля** (Кв), **Гречане** (Днп), **Гречаники** (Кв), **Гречанівка** (Кв, Мк, Пл, Чрк) та в назві річки **Гречка** [СГУ: 154]. Хоч у США цей злак широко культивується, назви від

апелятива *buckwheat* поодинокі, пор. **Buckwheat Island** (NY) «Гречаний острів».

Семантема *овес* не користується популярністю ні в ойконімії України, ні в топонімії Англії, ні в топонімії Німеччини. Слово *oat(s)* 'овес', крім позначення культивованого злаку, завезеного в Америку з Європи, в США вживається для позначення різних диких рослин. Саме позначення диких місцевих рослин, які населення називає словом *oat(s)*, лежать в основі численних назв природних об'єктів на зразок **Oat Hill** «Вівсяний горб», **Oat Mountain** «Вівсяна гора», **Oat Creek** «Вівсяна річка», **Oat Canyon** «Вівсяний каньйон», **Oat Knob** «Вівсяний горбок» тощо в Каліфорнії [Gudde: 266]. Інколи (рідко) в основу топоніма покладено лексику на позначення культивованого вівса, пор. **Oatspatch Hollow** «Лощина вівсяної ділянки» (KY) [Stewart 1970: 336]. Іспанське слово *avena* 'овес' лежить в основі топонімів **Avena, Avena Loca Mesa** на позначення дикого вівса в період номінації [Gudde: 21]. Іспанське слово *avenal* має значення 'поле вівса' і використовується у назві міста **Avenal**, річки **Avenal Creek**, ороніма **Avenal Ridge** тощо [Gudde: 21]. Французьке слово *avoine* (або, швидше, лат. *avena*) 'овес' лежить в основі певної кількості топонімів: **Avanne** (*Avenna*, 1315 р.), **Avanne-en-Val, Avanne-le-Comte, Avanne-les-Aubert, Avanne-lès-Bapaume, Avoine, Lavoine** [Dauzat 1963: 41].

Лексема *просо* лежить в основі назв поселень **Просяне** (Лг, Хрк), **Просяна** (Днп). Назва злаку *millet* 'просо' в англомовній топонімії не зафіксована.

Назви на позначення *рису* в українській топонімії поодинокі, пор. назву поселення **Рисове** (Крм). У топонімії США назви з основою *rice* 'рис' зустрічаються переважно в назвах озер, зокрема в штаті Міннесота. Пор. також топонім **Rice Hope** (SC) «Рисова надія», який виник від назви ферми, де були плантації рису [Stewart 1970: 405]. Назва японського міста і префектури на острові Хонсю в Японії **Akita** інтерпретується як «Поле спілого рису» < *aki* 'осінь' і *ta* 'рисове поле'. Розведення рису — головне заняття в цьому краї [Everett: 10].

Лексема *льон* реалізувалася в основі назви поселення **Льонівка** (Жт). Англомовне слово *flax* 'льон' на початку 1900-х років, коли ця сільськогосподарська культура мала важливе значення для виготовлення полотна, білизни, лягло в основу багатьох топонімів, на зразок ойконіма **Flaxton** (ND), топоніма **Flaxpatch Branch** (KY), який можна перекласти, як «Частина земельного наділу під льон». В ставку **Flaxhole Pond** (DE) жінки вимочували льон [Stewart 1970: 167].

Коноплі були свого часу важливою сільськогосподарською культурою, на що вказують ойконіми (часто в пестливо-демінутивній формі), пор. **Конопелька** (Вл), **Конопельки** (Кв), **Конопляне** (Од), **Коноплянівка** (Лг), **Коноплянка** (Пл) тощо. Гідронім **Конопелька** утворено від *конопля* — прядивна й олійна культура [Янко: 185]. Гідронім **Матірка**

(Хм) [СГУ: 355] — (л. Дністра) — утворений лексико-семантичним способом від апелятива *матірка* 'конопля, що дає насіння'. На берегах річки культивували коноплі. Крім того, так могли назвати річку, де мочили коноплі [Вербич 2009: 100].

Англомовне слово *hemp* 'коноплі' неодноразово топонімізується, пор. ойконім **Hemp** (NC) [Stewart 1970: 203].

СПЕЦИФІЧНІ ФІТОТОПОНАЗВИ США

Топонімія США багата на фітоназви, які відбивають рослинний світ, не властивий Україні.

Зокрема, на Україні не існують назви поселень, в основі яких лежить позначення пальми. Проте вони численні в топонімії США. Пальми красиві й своєрідні дерева, і їх поширення на будь-якій території обов'язково відбивається в номінаційній сфері. Так виникають назви, прозора форма яких свідчить про місце проростання пальм: **Palm Spring**, **Palm Canyon**, **Palm Valley** (CA). В дотопонімній семантиці назв часто відбивається навіть кількість пальм, які ростуть в даній місцевості: **Lone Palm**, **Dos Palmas**, **Two Bunch Palms**, **Seven Palms Valley**, **Seventeen Palms**, **Twentynine Palms** (CA) [Gudde: 277]. Місто **Palm City** (CA) так названо в 1914 р., бо його пошта була розташована біля дороги з пальмовими деревами на узбіччі [Gudde: 278]. Місто **Palmdale** було засновано німецькими колоністами і спочатку називалось **Palmenthal** (нім. «Пальмова долина») [Gudde: 278]. Назви на **Palm** часто мають додаткову семантику екзотичності, тропічного, південного аромату, пор. ойконіми в штаті Флорида: **Palm**, **Palma Sola** (ісп. «Одинока пальма») [Morris: 189—190]. Ойконіми **Palmetto** (FL), **Palmetto Mountain** (NV) утворені від назв невеличких пальмових дерев. Один із популярних каліфорнійських курортів **Palm Springs** раніше мав назви **Palmetto Springs** та **Big Palm Spring** [Alotta 1994: 367].

Пальми ростуть і в інших теплих країнах, що іноді відбивається в топонімних назвах. Населений пункт **Cape Palmas** «Мис пальм» в Ліберії раніше мав португальську назву **Cabo des Palmas** з тим же значеням, яку дали йому португальські моряки в XV ст. [Everett: 93].

Назва фітотерміна *magnolia* походить від прізвища французького ботаніка Pierre Magnol (1638—1715) [NWD&T: 600]. Топонімізація цього терміна відбувається переважно в штатах півдня США, рідних місцях для цього дерева. Поява назв з компонентом **Magnolia** (VA), **Magnolia** (MD) в різних штатах обумовлена або переносом цього топоніма або штучним насадженням магнолій, звідки назви типу **Magnolia** (NJ). Раніше це село мало назву **Greenland** [Alotta 1992: 56].

Гікорі — це американське дерево, схоже на волоський горіх. Ботанічний термін *hickory* прийшов зі штату Вірджинія [WCAD: 236]. Його

питома назва в США — *pohickerry* [TCOD: 574]. Гікорі полюбляє добре зволожену землю, росте біля річок і в річових долинах, що відбивається на внутрішній формі топонімів: **Hickory Bottom** [Stewart 1970: 205]. Це дерево високо цінують за його горіхи та деревину, що є важливим фактором для топонімної номінації. Позитивні конотації, пов'язані з цим деревом, полегшують топонімізацію апелятива, і назву гікорі охоче дають мешканці поселень, наприклад, **Hickory Township** (MN) [Stewart 1970: 205]. Форма **Hickoria** в двох штатах (FL, AR) — це латинізована форма від **Hickory**. В штаті Пенсильванія є ряд ойконімів на **Hickory**: **Hickory Corner, Hickory Grove, Hickory Hill, East Hickory, West Hickory** [Alotta 1992: 177].

Екзотичні кактуси ростуть в пустелях і в засушливих місцях. Назви об'єктів з фітотерміном *cactus* пов'язані з місцем їх росту, пор. **Cactus Pass** (AZ) [Stewart 1970: 69]. Н. п. **Cactus Springs** у штаті Невада розташований у районі, який зветься **Cactus Mountain Range** і де дійсно росте велика кількість різноманітних кактусів [Alotta 1994: 452].

Назва гігантських дерев-секвой, які ростуть в Каліфорнії, має свою історію. В 1847 р. австрійський учений С. Ендліхер надрукував капітальний труд про хвойні дерева світу, в якому дав назву *секвойя* хвойній породі дерев Каліфорнії на честь винахідника письмової системи для індоамериканської мови чірокі *Sequoya* (George Gist) [Gudde: 356]. Онімізація цього новоствореного фітоніма спричинила появу топонімів: назву гірського пасма **Sequoia Ridge**, назви двох залізничних станцій **Sequoia** та **Sequoya**, назву національного парка в Каліфорнії **Sequoia National Park** [Gudde: 356]; назву округа **Sequoyah County** (OK), назву гори **Mount Sequoyah** (TN) [Stewart 1970: 435]. Зазначимо, що фітонімом *sequoia* називають дві породи гігантських дерев: породу, яка має іншу назву — *redwood* на узбережжі, тобто каліфорнійського мамонтового дерева, і породу *big tree* в горах Sierra. Термін *redwood* лежить в основі понад 50 топонімів, усі в межах штату Каліфорнія, серед них місто **Redwood City**, річка **Redwood Creek**, долина **Redwood Canyon**, гора **Redwood Mountain**, пор. навіть назву швидкісного шосе **Redwood Highway** та ін. [Gudde: 312, 313].

Специфічні, але популярні в США ойконіми, утворені за допомогою фітотерміна *holly* 'гостролист'. Назва цієї рослини завдяки своїм християнським асоціаціям послугувала основою для власних назв багатьох об'єктів у південно-східних штатах, де вона росте в природних умовах: **Holly Springs** «Гостролистий ручай», **Holly Hill** «Гостролистий горб», **Holly Grove** «Гостролистий гай». Релігійні асоціації зробили тополексему **Holly** улюбленою при найменуванні поселень. Ойконімоназва **Hollywood** «Гостролистий ліс» з'явилась спочатку в Ірландії, в графстві Віклоу (Wicklow). Потім вона перекочувала до США, в ті регіони, де росте ця рослина, пор. назви поселень **Hollywood** (AR, GA, MD, NA). В деяких штатах, де гостролист не росте, **Hollywood** (MN),

Hollywood (CA) — перенесена назва. Широко відома назва колишньої столиці американського кінематографа **Hollywood** спочатку була перенесеною назвою релігійного села, заснованого в 1886 р. Іншою його назвою була назва **Tinseltown** [Alotta 1994: 304]. З часом релігійний зміст вивітрився з назви **Hollywood**. Одного разу, бажаючи виправдати дотопонімну семантику назви населеного пункту, сюди привезли й висадили два гостролисти. Проте вони не вижили в спекотливому кліматі південної Каліфорнії. Незабаром цей ойконім став дуже популярним на теренах усієї країни.

РОЗДІЛ III

ТИПОЛОГІЯ ТОПОНІМНИХ НУМЕРАТИВІВ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Під терміном *нумеративні топоніми* розуміємо власні географічні назви, до складу яких входять основи числівників або числівники як незалежні слова. Жоден клас слів, включаючи і терміни спорідненості, не настільки стійкий і стабільний, як нижчі числівники (до *десяти*). Згідно з сучасними даними, ці числові назви, починаючи з числівника *два*, існували вже в індоєвропейській мові-основі. Більше того, своїми витоками вони сягають дуже древнього періоду розвитку самої індоєвропейської мови-основи і, пережившн розпад індоєвропейської мовної єдності, дійшли до сьогодення. Спочатку числівники були словами, які позначали конкретні поняття, і лише згодом, значно пізніше, в результаті абстрагування стали назвами чисел; проте індоєвропеїстам ще не вдалося встановити первісні значення цих слів. Числівники охоплюють кілька видів: кількісні, порядкові, збірні та ін.

В топонімній сфері найчастіше зустрічаються кількісні числівники. Кількість нумеративних топонімів у загальному корпусі власних географічних назв досить обмежена. Ойконімна система України станом на 1987 р. налічувала 30 252 назви населених пунктів [УАТУ: 5]. Серед них лише 62 назви — нумеративні ойконіми. Ойконімна система США налічує вдвічі меншу кількість нумеративних назв. В ойконімних системах інших європейських мов такі назви поодинокі. Пояснюється це перш за все різними значеннями пропріальних слів і нумеративних слів. Значення власних назв закладено в їх функціях: бути індивідуальними найменуваннями окремих одиничних об'єктів, диференціювати, розрізняти однорідні об'єкти. Значення числівників міститься в називанні кількості однорідних об'єктів, в їх співвіднесеності з натуральним рядом чисел. З усієї сукупності означено-кількісних числівників лише в одному випадку топонімне значення власної назви і нумеральне значення числівника можуть збігатися — коли використовується парадигма числівника *один*, *одна*, *одне*. В усіх інших випадках значення пропріальних і нумеративних лексем не збігаються, вони заперечують одна одну. Ономастика має напрягти свої номінаційні здатності в пошуках обхідних шляхів для залучення числівників у свою сферу як компоненти власних назв або онімізувати окремі

числівники в чистому вигляді. Попри незначну загальну кількість, нумеративні топоніми — це виразна ономастична група, вони заслуговують спеціального дослідження.

ТИПОЛОГІЯ НУМЕРАТИВНИХ ТОПОНІМІВ НА *ДВА*

Типологічне зіставлення нумеративних топонімів на *два* почнемо не з аналізу конкретних географічних назв, а виходячи з чистих понять, ґрунтуючись на загальних ідеях. Обмежена множина починається з числа *два*. Апріорно мислячи, здавалося б, що топонімія будь-якої мови має бути багата на утворення з цим нумеративом. Психологічно дуже легко виділяється група, що складається з двох об'єктів, що протистоїть як одиничним об'єктам, так і групам, що складаються з кількох об'єктів. Двоїна супроводжує людину усюди, починаючи з бінарного поділу тіла (два вуха, два ока, дві руки) і до космогонічних бінарних об'єктів: земля і небо, сонце і місяць, день і ніч. Сама мова має дуалістичний характер, бо базується на двоїчності мовлення, що виконує перш за все комунікативну функцію — одну з найголовніших функцій мови — питання і відповідь.

Саме надзвичайна важливість бінарності стала, мабуть, основним поштовхом до появи такої граматичної категорії, як двоїна. Власне кажучи, в мові могли б з'явитися і інші граматичні категорії, прив'язані, наприклад, до числа *три* чи *п'ять*. Проте лише двоїна як граматична категорія відома багатьом мовам. Вона була наявна, наприклад, у санскриті, в усіх давних мовах слов'янської чи угорської груп мов, вона активна в сучасній арабській мові. Проте географічні назви з нумеративом *два* нечисленні в топонімії будь-якої мови.

В українській ойконімії зафіксовано лише кілька однотипних і семантично мотивованих назв на *два*. Такі назви мають села, розташовані біля (між) двох річок: **Дворічанське** (Хрк), **Дворічний Кут** (Хрк), **Дворічна** (Хрк), **Дворічне** (Хрк), **Дворіччя** (Днц, Крм, Тр). Назва російського міста **Двуреченск** (Свердл.) відбиває реалії: місто знаходиться «при двох річках» [Поспелов: 133]. Американське село **Two Rivers** (MI) розташоване у місці злиття двох річок: *Walker Creek* і *Chippewa River* [Romig: 564]. Звернімо увагу на відсутність кінцевого *-s* у субстантивного компонента в ойконімі **Two Rock** (CA) (колишнє **Two Rocks**) від *two* 'два' та *rock* 'скеля', який мотивований двома скелями, що знаходяться поблизу [Gudde: 404]. Семантично прозорі назви канадських міст (англійською і французькою мовами) **Two Mountains (Deux Montagnes)** «Дві гори» (Que); **Two Creeks** (Man) і **Deux Rivières** «Дві річки» (Ont). Назва міста **Туапсе** в Краснодарському краї Росії також пов'язана з двома річками, які зливаються в один потік (адигейське *туа* 'два' і *пси* 'вода', 'ріка') [Поспелов: 422]. Французький

топонім **Deux-Sèvres** мотивований назвами двох річок, що протікають у названій місцевості: *Sèvres Niortaise* і *Sèvres Nantaise* [Everett: 135]. Іспанська річка **Dos Hermanos** «Два брати» отримала цю назву, бо утворена злиттям двох приток, а гора **Dos Hermanas** «Дві сестри» названа так, бо має роздвоєну вершину [Rohlfs: 29]. Німецьке місто **Zweibrücken** «Два мости» розташоване біля річки *Schwarzenbach*, і назва пов'язана з реаліями [Everett 2005: 583], пор. ще **Zweihausen** «Два будинки» [ODDR: 595]. Назва селища **Duo** (WV) (ісп. два) мотивована тим, що там колись було лише два будинки [Alotta 1992: 525]. Пор. ще болгарські мікротопоніми: **Два камене**, **Двата бряста**, **Двете дъбички**, **круши**, **църнички**) [Иванов Струма: 40]. Гірська долина (*glen*) **Glendalough** у кельтськомовній частині Великої Британії ірландською мовою називається **Gleann Da Loch**, тобто «Долина двох озер» (ірл. *da* 'два') [Room 1988: 146]. Місто в Таїланді **Phitsanulok** називають також **Sawng Khwae** «Дві протоки», оскільки воно розташоване біля злиття двох річок в одну [Everett: 414]. Назва міста в Малі **Bafoulabé** перекладається як «Злиття двох річок», від слів *ba* 'річка', *foula* 'два' та *bé* 'зустрічатися'. Назва мотивована злиттям двох річок [Everett: 44]. Ананалогічну мотивацію має назва міста в Мексиці **Culiacán**, що значить на одній із місцевих мов «Місце, де зустрічаються дві річки» [Everett: 124].

Не всі топонімні нумеративи з числівником *два* мотивовані географічно. Назву іспанському місту **Dos Hermanas** «Дві сестри» дав в 1248 р. іспанський король Фердінанд III на честь двох сестер свого лейтенанта з нагоди захоплення Севільї [Room 1988: 113]. Назву міста **Porirua** в Новій Зеландії сформовано з двох слів на мові маорі: *pori* 'плем'я', 'люди' та *rua* 'два' [Everett: 421]. У топонімії США існує низка назв, в яких субстантивні компоненти — не географічні терміни. Такі назви мають особливу, індивідуальну мотивацію, пор. **Two Heart** (MI) (англ. *heart* 'серце') [Romig: 564], **Two Egg** (FL) (англ. *egg* 'яйце') [Morris: 242], **Two Sleep** (WY) (англ. *sleep* 'сон') [Gallant: 261], **Two Dot** (MT) (англ. *dot* 'крапка') [Quimby: 350]. Прикметно, що субстантивний компонент у цих нумеративних синтаксемах — сингулятив. З ономастичної точки зору форма множини кінцевих компонентів складених нумеративів зайва, оскільки назви отримують одиничні об'єкти. Плюральна форма підтримується екстралінгвістичними реаліями, позначення яких лягли в основу ойконімів, а також загальномовними закономірностями узгодження компонентів словосполучень у числі. Ономастична система через свою дивергентну спрямованість намагається подолати цю загальномовну закономірність і надати складеним нумеративам сингулятивну форму, що їй іноді вдається, особливо за відсутності екстралінгвістичної підтримки.

У деяких сучасних мовах поряд із категоріями однини і множини існує категорія двоїни, коли поняття «два об'єкти» передаються не за допомогою відповідного числівника, а певними морфологічними засо-

бами. Ця загальномовна особливість відбивається, зокрема, в топонімії арабських країн. Назва країни **Бахрейн** (**Bahrain**), яка перейняла назву острова, дослівно означає «Два моря» (арабське слово *bahrayn* — двоїна від апелятива *bahr* 'море'), пор. арабську назву *Червоного моря* **al-Bahr-al-Ahmar** (араб. *bahr* 'море', *ahmar* 'червоний', *al* означений артикль) [Everett: 46]. Іракське місто **al-Hillah** має паралельну назву **al-Hamiayn** «Дві мечеті» [Everett: 215], в якій поняття «два» виражено афіксальним способом за допомогою граматичної категорії двоїни. Пор. також назву йеменського острова в Червоному морі **Kamarān** «Два місяці» від араб. *qamr* 'місяць' — подвійного відображення місячної сфери (в небі і в морі) [Everett: 248]. Назва міста в Тунісі **Rasserine** (**al-Qasrayn**) походить від арабського слова зі значенням 'два палаци' [Everett: 254].

Зазначимо можливість появи оказіональних нумеративних топонімів, мотивованих особливими обставинами, чим багата, зокрема, топонімія США. Часто американські топоніми — це спорадичні утворення, мотивовані якимись миттєвими чинниками, і тому вони утворюють надзвичайно строкату і різнобарвну картину. Не завжди можна визначити їх конкретну мотивацію. Як відомо, схід США має криваву історію: вбивства, перестрілки на вулицях, пограбування поїздів тощо були звичайним явищем. Але лише незначна кількість сучасних топонімів відбиває у своїй семантиці ті часи, пор., проте, ойконім **Two Guns** (AZ) «Два револьвери» [Gallant: 16] або топонім **Sixshooter Draw** (TX) (від розмовного слова *sixshooter* 'шестизарядний револьвер') [Stewart 1970: 446]. Такі назви неможливі в «добропорядній» старій Європі.

ТИПОЛОГІЯ НУМЕРАТИВНИХ ТОПОНІМІВ НА *ТРИ*

Число *три* в багатьох традиціях (у тому числі й старокитайській) дуже важливе: саме воно відкриває числовий ряд і кваліфікується як *досконале число*. Роль числа *три* як основної *кількісної константи* в різних традиціях добре відома [Топоров 1980: 21]. Нумеративні топоніми на *три* досить численні у всесвітній ономастичній системі. Назви на *три* мотивовані, перш за все, кількістю об'єктів, позначення яких лягли в основу найменування. Назву с. **Трипілля** (Кв) тлумачать, зокрема, як *три поля* — «три хліборобні рівнини» [Янко: 356]. Пор. ще українські ойконіми **Тригір'я** (Жт), **Тригради** (Од), **Трихуторівка** (Чрк) та ін. Пор. болгарські мікротопоніми: **Три баби**, **Трите** (**вара**, **горници**, **круши**, **тумби**), **Три Явора** [Иванов Струма: 40]. Американське місто **Three Lakes** (MI) розташоване біля трьох озер: *Ruth, George* і *Beaufort* [Romig: 554]; пор. ойконіми **Three Rivers** (MI, MA) «Три річки», **Three Bridges** (NJ) «Три мости». Слово *point* у топонімії США вживається на позначення місця схре-

щення ліній, шляхів тощо. Біля н. п. **Three Point** (KY) (без кінцевого *-s*) зустрічаються три гірські кряжі [Blevins: 136]. Назва канадського міста **Three Rivers** (Que) (французька назва **Trois-Rivières** «Три ріки») вказує на його розташування біля трьох річок [Everett: 532], пор. ще **Three Creeks** «Три річки» (Alta); **Three Hills** «Три горби» (Alta). Назва села в Англії **Three Oaks** «Три дуби» пов'язана з тим, що тут, мабуть, росло три дуби, що виділялись серед інших і слугували диференційною ознакою [Room 1985: 123]. Назва адміністративного регіону в Англії мала назву **Three Rivers** «Три ріки», бо тут дійсно протікають три річки: *Chess*, *Colne* та *Cade* [Room 1985: 123]. Зазначимо, що ойконім **Three Bridges** «Три мости» мотивований тим, що там були мости через річку, але *два*, а не *три* [Room 1985: 122]. Назва однієї з провінцій Нідерландів **Drenthe** походить від германських слів *thrija hantja* 'три землі' [Everett: 142].

Численні французькі топоніми також походять із конструкцій з нумеративом *три*: **Trescléoux** (*Trescleux*, 1075 р.) < лат. *tres* 'три', *clivus* 'схил' [Dauzat 1963: 685]; **Trespoux** < лат. *tres* 'три', *puteus* 'колодязь', 'криниця' [Dauzat 1963: 685]; **Trois-Monts** «Три гори»; **Les Trois-Pierres** «Три камені», **Trois-Puits** «Три Криниці», **Troisvaux** «Три долини», **Trois-Villes**, **Troisvilles** «Три села» [Dauzat 1963: 685]; **Trefols** (*Tre fagi*, 1179 р.) < лат. *tres* 'три', *fagus* 'бук' [Dauzat 1963: 685]; **Trochères** (*Trescasae*, 830 р.) < лат. *tres* 'три', *casa* 'будинок' [Dauzat 1963: 687]; **Troischamps** (*Tres Campos*, 881) < лат. *tres* 'три', *campus* 'поле' [Dauzat 1963: 687]; **Trois-Fonds**, **Trois-Fontaines** «Три джерела» [Dauzat 1963: 687]. Назва поселення в Бразилії **Três Lagoas** перекладається як «Три озера» [Bloch: 171]. Пор. ще назви узбецьких міст **Учкудук** «Три колодязі» (узб. *уч* 'три' і *кудук* 'колодязь'), **Учкурган** «Три укріплення» (узб. *уч* 'три' і *курган* 'укріплення'), які також пов'язані з певними екстраономастичними реаліями [Поспелов: 437]. Казахський топонім **Ushtobe** значить «Три горби» (від *üsh* 'три' і *töbe* 'горб') [Everett: 543], пор. грузинське **Самгори** «Три горби» [Мурзаев 1982: 27]. Назва в'єтнамського міста **Tam Dao** «Три острови» (*tam* 'гора' і *dao* 'острів') пов'язана з трьома горами, які здалеку нагадують три острови серед моря частих у цьому місці хмар [Everett: 513]. Пор. ще кит. **Сань-Дао** «Три острови» [Мурзаев 1974: 312], монгол. **Гурман-Булак** «Три джерела» [Мурзаев 1982: 27].

Італійський острів Сицилія був колись (в VIII ст. до н. е. і пізніше) грецькою колонією і називався **Trinacria** «Три миси», що відбивало його трикутну форму [Everett: 485]. Дотопонімна семантика німецького ойконіма **Dreidörfer** вказує на реальний факт — злиття трьох селищ *Arntitz*, *Berntitz* та *Wuhnitz* в один населений пункт [Eichler & Walther], пор. ще **Dreibergen** «Три гори» [ODDR: 116]. Назва столиці Лівії **Tripoli** < грецької основи *tri-* від слова *treis* 'три' та слова *polis* 'місто' пов'язана з тим, що тут колись об'єдналися в одне ціле три фінікійські поселення *Ota*, *Leptis* та *Sabratha* [Room 2006:

382]. Назва ліванського міста **Tripoli** нагадує про колишню федерацію трьох фінікійських міст *Sidon*, *Tyre* та *Aradus* [Room 2006: 382]. Грецьке місто **Tripolis**, що розташоване в центральному Пелопонесі, було засноване в XIV ст. об'єднанням трьох старовинних поселень *Palalnium*, *Tegea* та *Mantineia* [Room 2006: 382]. Назва штату в північно-східній Індії **Tripura** перекладається як «Три міста» від хінд. *tri* 'три' та *pura* 'місто' [Room 2006: 382]. Назва міста в країні Шрі-Ланка **Tricomalee** походить від тамільського *tri* 'три', *kona* 'вершина' та *malai* 'пагорб' з референцією на його розташування [Room 2006: 382]. Кілька гірських назв в Іспанії (в Наваррі і на Піренеях) перекладаються як «Три сестри», що пов'язано з метафоричністю номінації: **Las Tres Hermanas**, **Las Tres Sorores**, **Las Tres Sorellas**; пор. також оронім **Las Tres Señoras** «Три господині» [Rohlfs: 29]. Американська община **Three Brothers** (AR) «Три брати» отримала назву від назви гори **Three Brothers Mountain**, що послужило імпульсом для виникнення назви общини **Three Sisters** «Три сестри» [Blevins: 33]. Назва села в Англії **Three Cocks** «Три півні» обумовлена назвою заїжджого двору [Room 1985: 123].

Нумеративні топоніми не раз були в центрі питливої уваги науковців. Інколи намагаються поєднати використання в топонімії числівників *три*, *сім*, *дев'ять* тощо з символізуючою функцією, з сакральними уявленнями слов'ян, що існували ще за праісторичних часів [Лукінова: 21—31]; пор. «Лише знання символічних значень числівників у культурі народу, представники якого називали той чи інший населений пункт, або сусідніх етносів дозволять дати відповідь на питання про мотивацію ойконімів на зразок **Триліси**, **Семидуби**, **П'ятихатки**» [Лучик 2007: 198]. Навіщо так глибоко копати, якщо істина лежить поруч?

Безперечно, вже за архаїчною індоєвропейською традицією деякі числа, і перш за все *два*, *три*, *чотири*, а також *сім* і *дванадцять*, набувають особливого символічного змісту. Зокрема, число *три* має сакральне значення для давніх індоєвропейців і часто формує кількість основних значимих ритуально-міфологічних одиниць. Більше того, числа відіграють важливу роль у магії. Виходячи з сучасного образу мислення, в конкретних фактах діяльності людей стародавніх часів зазвичай намагаються знайти практичні, утилітарні, прагматичні мотиви. В дійсності, проте, часто було далеко не так. За допомогою магії, виконанням певних ритуалів люди намагалися підкорити навколишній світ, а не підкоритися йому. Магія як система світогляду передує релігії. Суть релігії складається з віри в існування вищих сил і намагання умилостивити їх, догодити їм. Магія виходить із розуміння, що в природі існують могутні безликі сили, якими можна маніпулювати, які можна примусити діяти собі на користь за допомогою певних заклинань та обрядів. Замість того, щоб умилостивити вищі сили, магія примушує їх. Певне значення в цьому мисленні має система

чисел. М. Я. Марр був переконаний, що «числівники за своїм походженням — частина магії» [Марр: 39].

Проте не можна беззастережно переносити світосприйняття стародавніх народів на сучасну дійсність і пояснювати сучасні реалії поглядом із далекого минулого. Не можна обов'язково пов'язувати старовинне світосприйняття з номінаційними смаками сучасних селян. Вони мають свої власні мотиви для топонімної номінації, які вельми далекі від символічного значення чисел.

Найчастіше назви на *три* — це своєрідні «колективні імена»: вони маркують вже нову мінімальну специфічну єдність однорідних об'єктів. Це не просто сукупність трьох окремих об'єктів, це вже інша специфічна одиниця, сукупність об'єктів якісно іншого рівня, де число об'єктів може бути більше (але не менше) трьох. Назва села **Тридуби** (Мк) не обов'язково генетично пов'язана лише з трьома дубами. Пор. американські ойконіми **Three Oaks** (MI) «Три дуби», **Three Pines** (LA) «Три сосни». Маловірогідно, що саме кількість троянд, якими б чудовими вони не були, лягла в основу німецького ойконіма **Drei Rosen** «Три троянди» [ODDR: 116]. Назва японського міста **Mitaka** «Три яструби» (япон. *mi* 'три' та *taka* 'яструб') мотивована тим, що колись тут були полювання із залученням яструбів [Everett: 341] (мабуть, яструбів було більше, ніж три). Назви сіл типу **Триліси** (Кв, Крв), **Трипілля** (Днц, Кв) підкреслюють загальний квантитативний підхід, але не вузький, занадто референційний. В селах **Трихати** (Мк), **Трихатки** (Од), **Трихатське** (Мк) могло бути більше хат, ніж це зазначено в назвах.

ТИПОЛОГІЯ НУМЕРАТИВНИХ ТОПОНІМІВ НА *ЧОТИРИ*

Число *чотири* зустрічається в топонімії відносно рідко. З точки зору символіки воно поступається в індоєвропейській традиції числу *три*, але, тим не менше, відіграє важливу роль. Грекам більше за всі нумеральні слова подобалось це число, бо воно вважалось символом стабільності, ґрунтовності, поважності. Греки виходили з того, що існує чотири сторони світу, чотири стихії, чотири пори року, чотири тижні в місяці, чотири сторони хреста. Проте в топонімії вони рідко використовували цей нумератив.

Для китайців *чотири* — найнегативніше з усіх чисел [Леви-Брюль: 142]. Його намагаються уникнути усюди, де це можливо, бо китайський числівник *чотири* вимовляється так само, як і слово *смерть*. Для захисту навколо четвірки обводять коло, щоб негативна сила залишалась усередині.

Японці також не люблять число *чотири*. В японських лікарнях немає палати під номером 4. В деяких лікарнях немає навіть четвер-

того поверху. Пов'язано це з тим, що при одному з читань японського ієрогліфа на позначення *чотири* виникають співзвучні асоціації зі словом *смерть*. Пор., проте, назву міста **Jakkaichi** від япон. *yo, yotsu* 'чотири', *ka* 'день', *ichi* 'ринок, базар' [Cherpillod: 506]. В Італії в епоху Данте число *чотири* вважалося як нещасливе [Топоров 1980: 25].

Цілком природно, що при «колективних» топонімних назвах, при номінації групи об'єктів, які загальною кількістю перевершують три, буде використовуватись інший числівник із загальноквантитативним значенням «багато, але не дуже». З точки зору української топонімної номінації, слово *чотири* не влаштовує мовців, бо воно занадто довге і складається з трьох складів. Тому, враховуючи загальномовний принцип економії, можна бути впевненим, що назви на *чотири* в топонімії не стануть популярними, що й спостерігаємо в дійсності. Топоніми на *чотири* утворюються здебільшого під натиском екстралінгвістичних факторів, а не під впливом топонімних (загальномовних) закономірностей. Село **Чотирбоки** (Хм), за переказами, розташовувалося на чотирьох берегах двох річечок, які перетинають одна одну, і назва вказує на характер розташування поселення на місцевості [Сл. Торчинських: 501].

Американська топонімна система виробила свої власні нумеративні моделі, які реалізуються в конкретних топонімах, пор. низку ойконімів з кінцевим компонентом **Corner** «Кут» на позначення населених пунктів, розташованих на перехресті шляхів. Назва н. п. **Four Corners** (MD) «Чориті кути» своїм первісним змістом відбиває реальний факт: тут колись було перехрестя важних шляхів [Alotta 1992: 336]. Біля населеного пункту **Four Corners** (WY) перехрещуються дві автостради, утворюючи чотири кути [Blevins: 410], Н. п. **Four Corners** (NM) — єдине місце в США, де стикаються кордони чотирьох штатів: Нью-Мексико, Арізона, Юта, Колорадо [Blevins: 230]. Пор. також канадський ойконім **Four Corners** (Sask). Місто **Four Towns** (MI) «Чотири міста» розташоване поміж чотирьох міст: White Lake, Waterford, Commerce та West Bloomfield [Romig: 207]; пор. ще **Fourstones** «Чотири камені» [Stewart 1970: 185]. Місто **Carlow** у Великій Британії має і іншу назву — ірландську **Ceatharlach**, що значить ірландською «Чотири озера». Назва відбиває колишні реалії [Room 1988: 73]. Назва англійського села **Four Elms** «Чотири в'язи» походить від назви поля **Four Elms Green**, біля якого воно виникло (1840 р.) [Room 1985: 40]. В назві села **Four Marks** «Чотири межі» відбиті історичні реалії: раніше тут проходила межа чотирьох приходів Medstead, Ropley, Chawton та Faringdon [Room 1985: 40]. Село **Four Mile Bridge** «Міст чотирьох миль» розташоване біля мосту за чотири милі від міста *Holyhead* [Room 1985: 41]. Французький ойконім **Quatre Champs** (*Quatuor Campi*, XI ст.) також має прозоре читання «Чотири поля» [Dauzat 1963: 551]. Турецький ойконім **Dörtyol** значить «Чотири дороги» (тур. *dört* 'чотири' і *yol* 'шлях, дорога') [Everett: 141]. Назва китайської провінції **Sichuan** має значення або «Чотири

ріки», або «Чотири рівнинних провінції». Обидва варіанти значення підтримуються екстралінгвістичними реаліями [Everett: 484—485]. Назва острова в Японії **Shikoku** перекладається як «Чотири провінції» [Bloch: 157]. Назва іракського міста **Arbil** перекладається як «Чотири боги» [Bloch: 36].

ТИПОЛОГІЯ НУМЕРАТИВНИХ ТОПОНІМІВ НА *П'ЯТЬ*

Дуже важливу роль у багатьох мовних культурах відіграє число *п'ять*. Для китайців це одне з найважливіших чисел. У старокитайській традиції, наприклад, число *п'ять* канонізується (пор. кількість елементів, класів тварин, органів чуттів, внутрішніх органів, пристрастей, музикальних нот, основних чисел і т. ін.) [Топоров 1980: 15]. Китайці вважають, що існує п'ять сторін світу (північ, південь, схід, захід, середина) [Леви-Брюль: 142]. Побіжно зазначимо, що на деяких китайських діалектах число *п'ять* вимовляється як *ніщо*, тому в деяких школах фен-шуй намагаються по можливості уникати цього числівника.

Квантитатив *п'ять* здається дуже зручним: він легко вимовляється, легко вступає в словотворчі стосунки з іншими мовними одиницями. Семантично він також вельми влаштовує: *п'ять* значить 'досить багато' і для назв українських сіл, які в період появи такої топонімної моделі були численними, але дрібними, такий нумератив влаштовував якнайкраще. Лексема *п'ять* в ойконімії має значення 'кілька', 'певна кількість', пор. також **П'ятигори** (Рв, Кв), **П'ятигірське** (Хрк), **П'ятигірці** (Пл), **П'ятипілля** (См) тощо. Пор. ще амер. **Five Oaks** «П'ять дубів» [Room 1985: 39], нім. **Fünfeichen** «П'ять дубів» [ODDR: 149].

У топонімії різних країн число *п'ять* виконує перш за все свою пряму квантитативну функцію. Місто **П'ятихатки** (Днц) засноване у 1886 р., коли п'ять братів Потабашних — перших поселенців побудували свої п'ять хат [Янко: 293]. Американське село **Five Lakes** (MI) розташоване біля п'ятьох озер [Romig: 517]. Біля н. п. **Five Points** (FL) сходяться п'ять шляхів [Stewart 1970: 166], пор. ще ойконіми **Five Points** (CA, IN, TN) [Blevins: 42, 102, 324]. Поштове відділення **Five Points** (MI) розташоване біля дороги *Five Points Road*, між дорогами *Six* і *Seven Mile Roads* [Romig: 199]. Пор. також ойконім **Five Corners** (NY) [Blevins: 238]. Канадський топонім **Five Islands** (N. S.) перекладається як «П'ять островів», топонім **Five Houses** (P. E. I.) — як «П'ять будинків». Невеличке місто у Великій Британії **Fivemiletown** «Місто п'яти миль» знаходиться приблизно на відстані п'яти міль у різних напрямках від трьох міст *Clabby*, *Clougher*, *Colesbrook* [Room 1988: 138]. В англійському селі **Five Ashes** «П'ять ясенів» назва якого була зафіксована ще в 1512 р., за свідоцтвами мешканців, до цієї пори зеленіють п'ять ясенів [Room 1985: 39].

Французький н. п. **La Quinte** (*Quinta*, 692 р.) виник у результаті об'єднання п'яти сіл [Dauzat 1963: 553]. Пор. таджикське **Педжикент** «П'ять поселень» [Мурзаев 1982: 27]. Назву поселення **Помпеї** (**Pompei**) в Італії, яке було зруйновано в 79 р. вибухом вулкана Везувій, виводять із слова *pompe* оскської мови, що значить 'п'ять', яке, у свою чергу, сягає і.-є. *penke* з референцією на те, що воно було сформоване із п'яти поселень [Everett: 420]. Назву штату Індії і провінції Пакистану **Punjab** тлумачать як «П'ять річок» (на хінді *panch* від перс. *panj* значить 'п'ять', а *āb* 'вода'). П'ять приток ріки *Indus*, а саме: *Beas*, *Chenab*, *Jhelum*, *Ravi* та *Sutlej* протікають на території індійського штату **Punjab** [Everett: 431]. Колишнє місто в Афганістані називалось **Banj Hir** «П'ять гір» (*banj* 'п'ять' і *hir* 'гора'), що відбивало певні реалії [Everett: 403]. Назва гори (і гірської гряди) в Китаї **Wutai Shan** перекладається як «Гора п'яти терас» (кит. *wu* 'п'ять' і *tai* 'тераса'), що пов'язано з її п'ятьма плоскими вершинами [Everett: 568].

Ономастика, як і мова взагалі, консервативна, інакше вона не могла б функціонувати, виконувати своє специфічне призначення. Вона сама по собі ніколи не змінюється. Змінюються лише окремі її одиниці, які, накопичуючись, призводять до кардинальних зрушень. Але мова, її система, як і її окрема сфера — ономастика, завжди залишаються стабільними, незмінними. Тому мовці не помічають у мові, якою вони користуються, ніяких кардинальних змін, лише окремі зміни в різних частинах системи. Ця консервативність мови спостерігається й у її словотвірних моделях. Прийнявши як чергову незначну зміну нумератив *п'ять*, українська мова, її ономастика реалізують цей компонент у добре відомих конструкціях. Так виникає топонімний ряд на *п'ять*: **П'ятидуб** (Жт, См), **П'ятихатка** (Вн, Кв, Крм), **П'ятихатки** (11 назв у 6 областях). Така кількість однотипних назв у різних областях України свідчить, що ця топонімна модель цілком відповідає ономастичному духу і традиціям українського народу і є, як і інші топонімні нумеративи, автохтонною. Привертають увагу слова Є. О. Василевської з приводу рос. ойконіма **Пятиизбский**. Вона пише: «Це складне слово, що виникло в *глибоку давнину* (виділено нами. — *О. С.*, *О. С.*), стало моделлю для словотворення деяких слів і в сучасній російській мові» [Василевская: 4]. Назва карстового поля в Криму **Бешкетне** походить від татар. **beš* 'п'ять', і **tekne* 'корито'. Можливо, тут були корита для напування худоби [Янко: 43]. Назва вершини **Беш-Кош** в Кримських горах походить від тюрк. **beš* 'п'ять', і *kač* 'притулок', 'пристанище', 'місце стоянки' [Янко: 43]. Пор. тюрк. **Бешбармак** «П'ять пальців» [Мурзаев 1982: 27]. Назва української річки **Беш-Байрак** походить з тюрк. **beš* 'п'ять', **bairak* 'балка' і мотивована реаліями: у річку впадає п'ять великих балок. Звідси й назва [Янко: 43].

Аналізуючи процес номінації українських річок тюркського походження, у деяких вчених виникає думка про «образне використання

числівника *п'ять* (беш)», бо «образна номінація з використанням числівника *п'ять* у позначенні "множинність" найпродуктивніша саме в тюркському мовленні». «Традиція цього явища, — розмірковують далі дослідники, — має давнє культурно-історичне коріння, пов'язане з наданням числу "5" символу святості в релігії мусульманських народів, а також численні географічні назви з основою *Бес-/Беш-* у тюркомовній топонімії». «Тому природно, що на слов'янській географічній карті, де вплив тюркського елемента виявляється закономірним явищем, назви з основою *Беш-* досить поширені» і в зв'язку з цим «звертає на себе увагу закріплення більшості українських гідронімів зі слов'янською основою *П'ят-* саме в південно-східній Україні, де тюркський ономастичний прошарок займає значне місце». Після таких міркувань робиться загальний висновок: «Немає сумніву, що мотивація українських онімів числом "5" на позначення множинності навіяна у відповідний період культурно-мовними традиціями порубіжних тюркських племен» [Лучик 1995: 68].

Не станемо сперечатись стосовно ролі тюркомовних елементів в українській гідронімії. Проте ойконімія — інший шар ономастики зі своїми власними закономірностями, своєю власною специфікою. Можна перейняти назву річки на *беш-*, не розуміючи значення цього слова. Але перекласти назву річки із тюркських мов на українську, щоб використовувати її при номінації селищ, — це було забагато для українського селянина. Набагато простіше і природніше використовувати вже знайомі моделі на *три* та інші, замінивши в них лише числівникову основу. До речі, саме широка вживаність назви **П'ятихатки** дає право не погодитись з висновком Н. В. Подольської, що це, «можливо, лише українська калька з тюрк. *Бешев* (*беш* 'п'ять' і *ев* 'дім')» [Подольская Топоосновы: 13], пор. **Бешеве** зараз **Старобешеве** (Днц).

Принагідно зазначимо, що, на думку такого знавця топонімії східних мов, як Е. М. Мурзаєв, числівник *п'ять не найпоширеніший у топонімії тюркських народів*. Ось що він пише, аналізуючи топонімію народів Середньої Азії: «В цих назвах фігурують числівники: 3, 5, 6, 7, 9, 11, 1000. *Особливо часта семірка*» (виділено нами. — *О. С.*, *О. С.*) [Мурзаев 1974: 225].

ТИПОЛОГІЯ НУМЕРАТИВНИХ ТОПОНІМІВ НА *ШІСТЬ*

Звертає на себе увагу той типологічний факт, що у світовій ономастичній системі числівник *шість* зустрічається вельми рідко. Наведемо кілька прикладів використання цього числівника в нумеративних топонімах. Український ойконім **Шестипілля** (Днп) має значення 'шість ланів', пор. **Шепель** (Вл) — із первісного *šestь pol'ь* 'місто, яке має шість полів', 'місто на шести полях' [Шульгач 2001: 150—151].

Американське село **Six Lakes** (MI) розташоване біля шести озер [Romig: 517]. Британський топонім **Sixhills** історично походить від словосполучення зі значенням 'шість ділянок землі, розчищених під ріллю' [Ekwall: 423].

Непопулярність таких топонімів можна частково пояснити тим, що в колективній свідомості суспільства існує упередженість проти числа *шість*, бо воно начебто містить у собі непоправне зло, пришестя Антихриста з його числом звіра 666. Згадаймо ще слово *шістка* — так називають підлабузників.

ТИПОЛОГІЯ НУМЕРАТИВНИХ ТОПОНІМІВ НА *СІМ*

У світовій ономастичній системі нумеративні топоніми на *сім*, як і інші числові топоніми, часто мотивовані реальною кількістю об'єктів. Принаймні, так стверджують топоніміст. Куток **Семихатки** села Малої Білозерки (Зп) в минулому складався з 7 хат, звідки й назва; в невеликому хуторі **Семихатки** (Зп) було 7 хат [Князьков 2004: 45, 122]. Назва поселення **Seven Hills** (AL) «Сім горбів» дескриптивна і описує місцевий ландшафт [Blevins: 9], пор. назву іншого поселення **Seven Hills** (PA), яке раніше називався німецькою мовою з тим же значенням — **Siebehnthal** [Alotta 1992: 247]. Місто **Seven Fountains** (VA) «Сім фонтанів» своїм вихідним значенням вказує на існування семи джерел мінеральних вод на площі в півакра [Blevins: 378], а назву **Seven Springs** (TN) «Сім джерел» отримав курорт, джерела якого містили сім різновидів мінеральних вод [Blevins: 327]. Назва невеличкого поселення **Seven Bridges** (NC) «Сім мостів» мотивована наявністю семи мостів через автостраду [Blevins: 257]. Н. п. **Seven Troughs** (NV) «Сім корит» отримав цю назву по числу ємкостей для запасів води, що були зроблені в каньйоні [Blevins: 216]. Топонім **Сім горбів** у Римі (англ. **Seven Hills**) пов'язаний з реальними горбами, на яких або біля яких будувалось місто. Це *Aventine*, *Caelian*, *Capitoline*, *Esquiline*, *Palatine* (згідно з традицією, саме тут Ромул збудував первинне місто в 753 р. до н. е), *Quirinal*, *Viminal* [MWGD: 1073]. Назва крейдових стрімчаків в Англії **Seven Sisters** «Сім сестер» (1588 р.) пов'язана з тим, що назву *Сім сестер* часто отримувала будь-яка група природних об'єктів, що складалася з семи об'єктів. Популярність назв на «сім» виникла через сім зірок сузір'я Плеяди [Room 1985: 110]. Назва району Лондона **Seven Sisters** виникла завдяки назві шосейної дороги, збудованої в 1830-х рр. і названої так за кількістю в'язів, що росли поруч [Room 1985: 111]. Назва села **Seven Sisters** виникла від назви шахти "*Seven*

Нумеративні топоніми на *сім*, мотивовані реальною кількістю об'єктів

Sisters Colliery" за пропозицією сина шахтовласника; син мав сім сестер [Room 1985: 111].

У топонімії Німеччини топонім **Siebeneichen** фіксується близько десяти разів, пор. також **Siebenbrunn**, **Siebenhausen**, **Siebenbäumen**, **Siebenberge**, **Siebenhöfen** [ODDR: 488—488]. Пор. аналогічні нумеративні утворення в топонімії Франції. Ойконім **Sépeaux** (*Septempili* IX ст.) походить із лат. *septem* 'сім' *ma palus* 'кіл', 'паля' [Dauzat 1963: 653]. Ойконіми **Septfonds**, **Sept-Fonds**, **Septfontaine**, **Les Sept-Fontaines** походять від слів із значенням 'сім джерел'; ойконім **Septforges** походить зі слів із значенням 'сім кузень'; з певними життєвими реаліями, мабуть, пов'язана назва поселення **Sept-Frères** «Сім Братів» [Dauzat 1963: 653]. Назва поселення **Sept-Meules** перекладається як «Сім млинових жорен»; ойконім **Septmonts** (*de Septem Montibus*, 1203 р.) перекладається як «Сім гір» [Dauzat 1963: 653], а ойконім **Septvaux** (*de Septem Vallibus*, 1152 р.) — як «Сім долин». Назва **Sept-Saulx** (*Septem Salices*, IX ст.) у перекладі значить «Сім верб» [Dauzat 1963: 653]. Пор. назви на *сім* у топоніміях інших мов. За словами О. М. Трубачова, число 7 було дуже відомим у східній частині Таврійського півострова та вкоренилося в ойконімії (пор., напр., н. п. **Семь Колодезей** у Східному Криму). «Варто нагадати про місто семи божеств — Αρδάβδα (читають Αβδάρδα, аланська назва Феодосії), а також при дещо темній відомості арабської географічної літератури про країну біля Чорного моря під назвою «Сім округів» [Трубачев 1977: 18]. Назва поселення в Бразилії **Sete Lagoas** перекладається з португальської як «Сім озер» [Bloch: 156]. Аргентинське місто **Corrientes** раніше мало довгу назву **San Juan de Vera de las Siete Corrientes** (1588 р.), в якій останні два слова мали значення «сім потоків» з референцією на сім швидкоплинних водотоків [Room 1985: 98]. Назву міста в північному Марокко **Ceuta** традиційно виводять із лат. *septem fratres* 'сім братів' із референцією на сім горбів, розташованих поблизу міста [Room 1985: 82]. Назва гірської гряди в Індії **Satpura** перекладається з хінді як «Сім складок» [Room 1985: 153]. Назва міста **Лабитнанги** (Ямало-Ненец.) мовою хантів означає «Сім модрин» від хант. *лапыт* 'сім' [Поспелов: 235]. Назва міста в Камеруні **N'Kongsamba** перекладається як «Сім горбів», позначаючи його розташування [Cherpillod: 332; Room 1985: 271].

Нумеративні топоніми на *сім*, не мотивовані реальною кількістю об'єктів

Виникає думка, чи дійсно число «сім» обов'язково відповідає всім конкретним реаліям. Сумнівно, щоб струмок **Сім Криниць** дійсно витікав із семи криниць, як це стверджує Ю. П. Князьков [Князьков 2004: 46]. З трудом віриться, щоб українські ойконіми **Семигір'я** (Днц, Крв), **Семигори** (Кв), **Семидвір'я** (Крм), **Семидуби** (Крв, Рв), **Семимогили** (Пл), **Семиполки** (Кв), **Семихатка** (Хрс), **Семихатки** (Зп, Од) своєю доонімною семантикою віддзеркалювали дійсно

існуючі природні факти. Невже їх дійсно було саме сім, а не, наприклад, шість, чи вісім, чи дев'ять?

У топонімії, як у випадках з іншими числівниками, число *сім* не обов'язково відбиває реальну кількість, а вживається для позначення 'багато'. В урочищі **Сім Маяків** на курганах стояло не сім, а *двадцять* кам'яних зображень баб — «маяків» [Князьков 2004: 46]. Назва російського міста **Семилуки** (Воронез.) походить від назви **Семь Лук** (сім *лук* «заворотів» р. Дон; тобто «декілька» заворотів); назва міста **Семипалатинск** (Казахстан) пов'язана з старовинними будівлями (яких у дійсності більше, ніж сім); назва регіону **Семиречье** (Казахстан) (калька казахського **Джетысу**) не відбиває реальну кількість річок у цій місцевості (насправді їх значно більше) і позначає 'багато' [Поспелов: 379]. Назва бурятського села **Долоново** походить від бурятськ. *долоннуга* букв. 'семилуки' — там колись було багато лук [Мельхеев: 35]. Французька назва міста **Sept-Îles** (Que) «Сім островів» у Канаді не відповідає дійсності: насправді там лише шість островів [Everett: 476]. А. О. Білецький зауважує, що «число *сім* взагалі широко представлено в афроєвразійській топонімії, особливо в її минулому» [Белецкий: 117]. О. К. Матвєєв пише з цього приводу: «Зараз вже досить добре відомо про широке розповсюдження в багатьох мовах Європи складань із числом 7, що позначають невизначену кількість предметів, яка не обов'язково дорівнює семи» [Матвеев 1977: 7].

Отже, число *сім* використовується в різних мовах взагалі і в топонімії зокрема не лише для позначення реальної кількості, а й з метою показати певну множинність, численність предметів, більшу за п'ять, але в межах нижчих чисел (приблизно до десяти), тобто у функції своєрідної *нумеральної метафори*. Це відбувається не випадково, а обумовлено головним чином психологічними факторами, природженими можливостями людини, зокрема з граничними значеннями об'єму оперативної людської пам'яті.

Зазначимо також, що серед числівників, які входять до складу нумеративних топонімів, переважає непарність. Ця універсалія, що спостерігається в різних мовах, у тому числі і в іншоструктурних (пор., наприклад, висновок Е. М. Мурзаєва щодо нумеративних назв у Середній Азії, де «рідкі парні числівники» [Мурзаев 1974: 225]), має глибинний характер і заслуговує на окреме типологічне вивчення. В. М. Топоров зауважив, що при семантизації числових відношень у різних мовних традиціях «непарні числа пов'язують з чоловічим началом (динамічність, активність), а парні з жіночим (сталість, інертність) [Топоров 1980: 24—25].

Про «магічне» число *сім*

Нумеративні топоніми не раз привертали увагу дослідників, зокрема, назви на *сім*. Власні географічні назви на *сім* зацікавили О. С. Стрижака, який зазначав: «Характерно, що числівник *сім* досить активно виступає у топонімії Європи та Азії» і наводить ряд прикладів: ур. **Сім Братів** на Іртиші і **Сім Озер** у Східному Сибіру,

Сім Островів біля побережжя Франції, міста: **Сім Ключів** на Уралі, **Сім Колодязів** у Криму, **Сім Пагод** в Індокитаї, а також **Семибалки** в Ростовській обл., **Семибратово** в Ярославській обл., **Семивражки** в Мордовській АРСР, р. **Семирічка** в бас. Єнісею, істор. обл. **Семиріччя** (Середня Азія), **Семиграддя** (Трансільванія) [Стрижак 1967: 29]. Таку активність числа *сім* в ономастиці О. С. Стрижак пояснює вірою людей у магію цього нумератива. Він пише, зокрема: «Цей топонімічний комплекс є, у значній мірі, відгомоном віри первісної людини в магічну силу числа *сім* (пор. біблійні *сім* планет і *сім* дияволів на небі, *сім* мудреців і *сім* чудес на землі, *сім* днів тижня тощо)» [Стрижак 1967: 29—30]. Ідею про «магічне», «сакральне» число *сім* у топонімії висловив також А. О. Білецький [Белецкий: 117] та ін. М. М. Шанський, досліджуючи ойконіми цієї моделі, вважав, що вони «унікальні і належать до минулого» [Шанский: 85]. Дж. Стюарт писав, що число «сім» вважається щасливим при номінації населених пунктів. У топонімії Англії, зазначає А. Рум, найбільш уживане «магічне» число *сім* [Room 1988: 318].

Семантема *сім* посідає особливе місце в лексичному складі сучасних мов і часто зустрічається не лише в топонімії, а й в інших шарах мови, пор. укр. *Семирозум*, *Семимисл*, а також *семидуб* ‘силач’, ‘гігант’, ‘велетень’.

У нас виникають сумніви: невже розповсюдженість *сімки* в лексичному складі різних мов обов’язково пов’язана з її «магічною силою»? Можливо, існують й інші пояснення, не пов’язані з надприродними силами. На нашу думку, пояснення розповсюдженості числа *сім* у топонімії багатьох мов, а також у різних фразеологічних зворотах лише вірою в «магічну і священну силу» цього нумератива, в його сакральний характер недостатнє, це фактичний ухил від розв’язання надзвичайно глибокої і складної проблеми. Це зобов’язує нас розглянути числову назву *сім* більш детально і в різних аспектах.

Перш за все зазначимо, що в різних мовах існують стійкі мовні звороти, приказки, прислів’я, образні вислови, до складу яких входить числівник *сім*. Укр.: *Сім потів зійшло*; *Немов сім баб над ним пошептало*; *Сім баб — сім рад, а дитя безпупе*; *Семеро одного не ждуть*; рос.: *Семь бед один ответ*; *Семь вёрст не околица*; *Семь раз примерь, один раз отрежь*; *Не строй семь церквей, пристрой семь детей*; *У семи нянек дитя без глазу*; *У него семь пятниц на неделе*; *Седьмая вода на киселе*; *Один с сошкой — семеро с ложкой*; *Суп из семи круп*; *Семи смертям не бывать, а одной не миновать*; *Лук — от семи недуг*; *За семь верст киселя хлебать*; *Одним махом семерых убивахом*; або *Когда злой бываю, семерых убиваю*; *Семь пядей во лбу*; *Семь футов под килем*!; *Семеро на одного*. Англ.: *this seven years day* заст. ‘весь цей тривалий час’; *the seven virtues* ‘сім чеснот’; *the seven wonders of the world* ‘сім чудес світу’; *the seven*

deadly sins 'сім смертних гріхів'; *sevenfold* 'багаторазово, (у) багато разів'; *seven-leagued boots* 'семимильні чоботи'; *sevenpenny* 'ціною у сім пенсів', заст. 'незначний, дріб'язковий'. Нім.: *im siebenten Himmel sein* 'бути на сьомому небі'; *ein Buch mit sieben Siegeln* 'книга за сімома печатками'; *in sieben Sprachen schweigen* ірон. «як води в рот набрати' (дослівно: «мовчати сімома мовами»). Різнобарвна семантика цих (і інших подібних) стійких мовних зворотів та приказок, їх здебільшого принижений стилістичний рівень аж ніяк не перегукуються з нумерологічним містицизмом числівника *сім,* із семантикою, яку йому приписують: «особливе значення», «потаємне, містичне значення», «сакральне значення», «магічна сила» тощо. Сучасне лексичне наповнення фразеологізмів з нумеративом *сім* стосується швидше побутової, загальнолюдської сфери життя, а не якоїсь містичної, сакральної, магічної. В деяких випадках вибір числівника довільний і може бути замінений іншими числівниками, такими як *три* або *десять* тощо. Пор. укр. *Двоє третього не чекають*; *Заблукався між трьох дубів*; *Аж на третій яр чути ваш базар. Ану вставай, чоловіче, третій півень кукуріче. Баба на Київ три роки сердилась, а Київ і не знав. Десять разів відміряй, а раз відріж.* Проте залишається безперечним той факт, що з усіх числівників вибирають здебільшого саме *сімку.*

Цікаво, що в тюркських мовах також існують численні фразеологізми з числівником *сім.* Щоб переконатися, що це не запозичення з індоєвропейських мов, візьмемо для аналізу мову, віддалену від них територіально, з незначною літературною традицією, де основне джерело фразеологізмів — автохтонний фольклор і усна мова, в якій сталі словосполучення відбивають різні сторони життя народу, його звичаї та побут. Візьмемо, наприклад, башкирську мову. З народних казок увійшли в літературну башкирську мову фразеологізми з числівником *ете* 'сім' на зразок: *ете кат ер аҫтында* із значенням 'на краю світу' (дослівно 'під сімома шарами землі'; 'сім шарів землі низ'); пор. ще *ете дингез аръяында* (дослівно 'за сімома морями') [Ураксин: 179]; пор. ще *ете тон уртаһы* — 'глибока ніч' (дослівно 'сім ніч середина') [Ураксин: 55]. Деякі фразеологізми на *ете* 'сім' мають розмовно-побутовий характер і вживаються зі зниженим стилістичним забарвленням, наприклад, *ете кат тиреһен тунау*, із значеннями 'розоряти', 'руйнувати'; 'бити, побити' (дослівно 'зняти сім шкур') [Ураксин: 176]. Пор. фразеологізми моделі «числівник + прикметник» на зразок *ете ят* 'сторонній, чужорідний', 'сьома вода на киселі' [Ураксин: 59]. Значна кількість башкирських фразеологізмів мають своїми коренями загальнотюркський лексичний шар. Якщо ж пригадати схожість близькоспоріднених тюркських мов, таких як башкирська, татарська, каракалпакська, карачаєво-балкарська, кумикська, казахська, киргизька, частково узбекська та інші, якщо прийняти до уваги, що значна частина фразеологізмів тюркських і монгольських

мов розвивалися паралельно після розпаду алтайської спільноти, то можна уявити все багатство автохтонних фразеологізмів, що мають в своєму складі нумератив «сім».

На нашу думку, *сімка* виявилася найбільш зручною для числення, бо вона відповідала природнім лімітам оперативної уваги і пам'яті. Безпосереднє сприйняття кількості предметів без операції лічби могло мати місце в первісних людей лише в тих випадках, коли кількість предметів, з яких складається та чи інша конкретна множина, невелика. За загальнолюдськими особливостями психіки, людина може сприймати з усіма специфічними особливостями не більше 7—9 однорідних об'єктів. Тому число *сім,* яке займало значне місце в світогляді первісних людей, може бути тісно пов'язане з обмеженнями особливостей сприйняття [Панфилов: 235]. Оскільки інтелектуальні і психологічні можливості пересічної людини в усьому світі приблизно однакові, властивості психіки людей на землі дуже схожі. Це і є основна загальнолюдська причина використання *сімки* в самих різних мовах. Зазначимо, що мовна реалізація особливості людської психіки, пов'язаної з числівником *сім*, неоднакова в різних мовних сферах. В загальновживаній сфері вона проходить як водяний потік, не затримуючись. Сфера фразеології, топонімна сфера — це певні згустки лінгвістичного мислення, які виділяються на фоні інших лінгвістичних сфер і можуть існувати століттями. Саме в цьому полягає їх містика, їх велика таємниця, разом з числом *сім*, яке так поширене і у фразеологічній сфері, і в сфері топонімії.

Розглянемо ще один аспект лічби. Сучасній людині здається цілком природним рахувати «десятками». Вважається, що десятерикова система рахування була усюди і «завжди». Проте це не так. *Десимальна система* обчислювання прийшла до нас з Індії. У світі існували і існують інші системи рахування. В австралійській мові аранта система лічби базується на *двійковому принципі*: 1 — *nenta*, 2 — *terama*, 3 — *terama nenta*. Двійкова ритміка числового ряду збереглася як залишок глибокої архаїки в багатьох мовах, пор. схожість звучання суміжних пар: в чеченській: 7—8 *ворхI — бархI*, 9—10 *исс — итт*; в тамілі: 7—8 *ээжу — эṭṭу*; в ассірійській: 2—3 *ṭре — ṭла*, у волоф: 2—3 *ñett — ñeent*; в хауса: 7—8 *bakwài — takwàs*; в йоруба: 4—5 *èrin — àrún*, *7—8 èje — èjo*; в чукотській: 2—3—4 *ԓирэқ — ԓыроқ — ԓырақ*. У юкагирів система рахування базується на *трійках*: 1 — *mo:rqon'*, 2 — *kiyon'*, 3 — *yalon'*, 4 — *yalaklan'*, 5 — *imdal'd'an'*.

Папуаські племена кева рахують *четвірками* [Леви-Брюль: 122—125]. Ця лічба базується на тому, що великий палець руки рахує окремо (в старослов'янській мові *перстами* називали лише чотирі пальці руки, а великий палець називали просто *палець*). Деякі народи використовують *п'ятеричну* (*квінарну*) систему числення, пор. у кхмерській: 5 *pram*, 6 *pram-tuəy*; у волоф: 5 *juróm*, 6 *juróm-benn*.

Мешканці Древнього Вавілону користувалися *шестеричною* системою числення. *Восьмирична* система рахування зафіксована в мові індіанців юкі (Каліфорнія) і, можливо, в доіндоєвропейській мові, де числівник 9 **newn* ототожнюють з англійським *new* — 'новий'. Деякі лінгвісти вбачають у російських казках відлуння *дев'ятеричної системи* рахування, пор. рос. *за тридевять земель, в тридевятом царстве*. Залишкові явища *дванадцятиричного* числення підмічені, наприклад, в німецькій мові: 11 — *elf*, 12 — *zwölf* (від *einlif* та *zweilif*, де *lif* — 'зайвий'). *Тринадцятирична* система числення використовувалась індіанцями майя в календарі: 13 діб в тижні (тиждень у інків був 9-денний). Для шумерів була характерна *двадцятирична* система числення. В мові гуаймі, одній із індіанських мов Південної Америки також *двадцятирична* система (пор. *greketabuko* — «80» при *gre* — «20», *buko* — «4»). Цікаво порівняти це з назвою числівника «80» у французькій мові — *quatre-vingt* (при *quatre* — «4», *vingt* — «20»). Не всі складні та складені числівники мають у своєму складі числівник *десять*. В багатьох мовах немає утворень із семантемою *десять*, пор. числівники з значенням «одинадцять» та «дванадцять» у ряді мов: англ. *eleven*, *twelve*; нім. *elf*, *zwölf*; франц. *onze*, *douze* тощо. Числівники від *двадцяти* до *дев'яноста* в багатьох мовах також не мають нічого спільного з семантемою *десять*, пор. італ. *venti* 'двадцять', *trenta* 'тридцять', *quaranta* 'сорок' тощо. В Швейцарії і Бельгії числівник *сімдесят* має вираз *septante*. Наведемо кілька числівників з тюркських мов, зокрема, з турецької: 20 — *yirmi*, 30 — *otuz*, 40 — *kirk*, 50 — *elli*, 60 — *altmiş*, 70 — *yetmiş*, які не мають жодного відношення до нумератива *on* — 'десять'. Ці приклади легко доповнити багатьма іншими, що свідчить, можливо, про те, що колись існували інші системи лічби, які базувалися на інших числових вимірах, із залученням іншої нумеративної термінології. Система нумеральних лексем, незважаючи на свою архаїчність, активна і відкрита для розвитку, продовжує поповнюватися новими одиницями. До нових нумеративів належать числові одиниці з компонентом *-llion*, на зразок, англ. *billion*, *trillion*, *quadrillion* тощо. Таким чином, децимальна система обчислення доповнюється іншими системами, які певною мірою продовжують впливати на мови світу. А якщо припустити, що на певному етапі мислення, за певних конкретних обставин люди рахували не лише *десятками*, а й *сімками*? Зазначимо, що найстародавніші цифрові знаки — це позначення *п'ятірки* і *семірки*: знаки)(та + позначали цифри «5» та «7» і належать вони до культури Яншао. Їх знайшли археологи в 1962 р. в Пан-по біля Сіаню в китайській провінції Шенсі. Їх вік — 5 тисяч років до н. е. При такому припущенні численні фразеологізми в різних мовах, а також певні топонімні нумеративи будуть пов'язані перш за все не з містикою, не з якимось сакральним значенням числівника *сім*, а виявляться рефлексами надзвичайно старої системи обчислювання, яка зали-

шилася в ментальному лексиконі мовців різних мов світу. Зазначимо далі, що в деяких народів для позначення однієї й тієї ж кількості різних видів предметів використовуються різні нумеративи: різними словами позначаються одні й ті ж кількості людей, риб, човнів, палиць, небесних тіл. Іншими словами, конкретна система лічби і конкретні числівники вказують не лише на кількість, але й на вид обчислюваних предметів. У деяких мовах Океанії (наприклад, у мові на острові Фіджі) існують спеціальні слова для позначення 10 кокосових горіхів, 10 човнів чи 10 риб. У деяких мовах індіанців Північної Америки по-різному рахуються довгі і короткі предмети [Панфилов: 254—255]. Можливо, що давні народи одночасно користувалися *кількома* системами числення. Можливість рахування різними способами обчислення залишається живою й сьогодні в різних мовах. Якщо системи мір довжини та ваги використовують *десяткову* систему числення, при вимірі одиниць часу використовують іншу система виміру (*«шестикову»*). Англійці часто рахують речі (наприклад, кількість яєць, чи носовиків, чи шкарпеток) не «десятками» а «дванадцятками» (*dozens*), пор. *round dozen* 'рівно тузінь', *by the dozen* 'тузінями', *dozens of people* 'безліч, сила-силенна', 'безліч людей'; пор. ще *devil's dozen*, *long dozen* 'чортів тузінь (тринадцять)'. Пор. франц. *douzaine* 'тузінь', *à la douzaine* 'тузінями', 'скільки (душі) заманеться'. Існують й інші нумеральні слова, лексичні одиниці кількісної семантики, на зразок англ. *score* 'два десятки', *a score of people* 'два десятки людей'; *scores* 'безліч', *scores of times* 'багато разів', 'часто'. В музиці основний вимір — *октава* (тобто *восьмикова* система виміру). Восьмикова система виміру існує й в інших аспектах сьогодення. Більше того, метрична (десяткова) система мір довжини та ваги не універсальна ні в темпоральному просторі, ні в спаціальному. Пригадаймо такі одиниці, як *пуд*, *аршин*, *лікоть*, *верста* та інші. Пригадаймо кілька одиниць англо-американської системи вимірювань довжини: 1 *foot* = 3 *hands* = 12 *inches* = 30.48 *centimetres* — 'сантиметрів'); 1 *yard* = 3 *feet* = 16 *nails* = 91.44 *centimetres* — 'сантиметрів'); 1 *fathom* = 6 *feet* = 2 *yards* = 8 *spans* = 1.83 *metres* («метрів»). Пригадаймо кілька одиниць ваги: 1 *pound* = 12 *ounces* = = 5.760 *grains* = 373.2 *gram(me)s* («грам»).

У стародавні часи одні системи числення могли обслуговувати утилітарні, прагматичні потреби суспільства, інші системи могли використовуватися в релігійних, так би мовити, духовних сферах. Скажімо, система числення з основою *п'ять* була необхідною у виробничій, промисловій та інших практичних сферах життя. А система числення з основою *сім* (яка базувалась на зовсім інших засадах) використовувалася в інших сферах, наприклад в духовній (магічній). Мова йде не про нумератив *сім*, а про *семеричну систему обчислення*. Магія пов'язана з багатьма різновидами табу, з різними заборонами, забобонами. Ми не знаємо напевне, коли і які саме ритуали виник-

ли на основі використання нумеративних систем, яка була їх конкретна роль у магічних і містичних поглядах людей, які саме табу пов'язані з назвами чисел. Зазначимо, що число *сім* не завжди вважалося «добрим» числом, на що вказують конкретні факти минулого. В шумеро-аккадській міфології *сімка* (шумер. *іміна бі* дослівно 'їх семеро'), аккадськ. *себетту*, *сібітті* 'сімка', 'семеро' позначали категорію демонів, переважно злих, поганих [Мифология: 425]. У грецькій міфології однією із найважливіших подій перед Троянською війною був похід сімох вождів, поганих, чванливих, проти Фів [Мифология: 425]. Взагалі, для греків число *сім* позначало страх, тривогу, сумнів. Невизначено функції східнослов'янського божества **Семаргла** (дав.-рус. **Семарьглъ**, **Симарьглъ**, **Сим-Рьглъ**), яке входило до складу семи божеств староруського пантеону, ідоли яких були встановлені в Києві князем Володимиром в 980 р. Ім'я **Семаргла** походить, можливо, від давнього **Sedmor(o)-golvъ* «Семиглав» [Мифология: 424], пор. характерну для слов'ян полікефалію, зокрема семиголового Руєвіта — бога війни, балто-слов'янського божества, атрибутами якого було сім мечів за поясом і який мав сім облич [Мифология: 389]. Не можна виключати, що саме певні заборони містично-магічної природи обумовили той реальний факт, що індоєвропейська прамова *не мала* власного слова для позначення числа *сім* і була змушена запозичити його в генетично і структурно далекій від неї семітській прамові. А найбільш табуйована семерична система числення з часом занепала і зникла. Цікавий у цьому відношенні той факт, що в староєврейській мові один і той же семітський корінь мав значення 'сім' та 'клястися', 'присягатися' [Cherpillod: 59]. Цей же корінь виступає близьким у різних семітських мовах із значенням 'сім', пор. араб. *sab*, арамейське *sva*, амхарське *sĕbat*, сірійське *sav'ō*, аккадське *sību*, а також в різних індоєвропейських мовах, пор. лат. *septem*, ірл. *seacht*, гот. *sibun*, гр. *ερτα* (від антич. σερτα), алб. *shtat* , слов. *седмь*, лит. *septyni*, санскр. *saptan*, іранське *haft*, хет. *ŝipta*, тох. *ŝpät* та інших. Цей же корінь зустрічається поза межами цих мовних сімей, наприклад, фін. *seitsemän*, угор. *hét*, дав.-єгипетське *sefeh*, коптське *sasf*, туарегське *sa*, свахільське *saba*, малайське *sapta*, кхмерське *satta* та ін. [Cherpillod: 59]. Чи не може це бути свідченням надзвичайної поширеності в далекому минулому семеричної системи числення або, принаймні, числа *сім* як її найвиразнішого репрезентанта?

Використання *сімки* в різних духовних культурах пояснюється як зазначеною вище загальнолюдською причиною, так і збереженням магічних нумеративних реліктів у ментальному лексиконі людства. Число *сім* у мові стародавніх шумерів позначалось тим же знаком, що й ідея всесвіту. Збудовані шумерами зіккурати з 7 сходами відповідали 7 планетам, 7 дням тижня, 7 великим богам, 7 вітрам, 7 воротам підземного світу. Міфологія Стародавньої Індії також пов'язана

з числом 7. Число 7 згадується в текстах Древнього Єгипту, античної Греції, стародавніх країн Америки [Леви-Брюль: 142—143]. Релігія середньовіччя, філософія, схоластика звернулися до скарбниці стародавніх часів і запозичили з неї уявлення про число *сім* і його кратні числа. Саме під культурним впливом стародавніх цивілізацій проникли в різні мови світу вислови з числівником *сім* на зразок *на сьомому небі*, *сім чудес світу* і т. ін. Проте в новітні часи числівник *сім* наповнився новим змістом, в якому не має нічого сакрального, містичного, так само як з часів сивої давнини дійшла принципова можливість обчислення іншими способами, а не лише за допомогою десяткової системи.

Дослідники одностайно підтримують думку, що систематичне використання чисел 5 і 10 як основи рахування іде від пальцьової лічби як найпростішого і найдавнішнього способу (пор. в полінезійських мовах число «5» — *lima*, буквально 'рука', пор. рос. *пять* < *пядь*, *пята*, *пятерня*). У деяких народів при рахуванні використовувались не лише пальці, а й інші частини тіла. У папуаських народів представлена складна система числення, основана не лише на позначенні кількості пальців, а й плечей, ліктів тощо.

А що послугувало реальним фактором для існування семеричної системи лічби? Вчені вважають, що особливий статус міг бути присвоєний числівнику *сім*, бо він використовувався на позначення чверті місячного циклу.

Гіпотеза про роль Місяця та його перемінних фаз стосовно чисел 7 та 14 заслуговує на серйозну увагу. Первісне суспільство у своїй міфології значно частіше зверталося до Місяця, аніж до Сонця. Періодичність явищ на Землі — єдине джерело для стародавньої людини у вимірі часу. Місячний період — найдавніша календарна одиниця. *Місячний місяць* дорівнює 28 дням. Фіксація цього важливого числа — 14 у вигляді зарубок, нарізок могла відбуватися до появи абстрактного уявлення про число як таке. Тобто від появи молодого Місяця до повного Місяця проходило 14 днів, потім від повного Місяця до його зникнення з неба проходило ще 14 днів. Цей факт — основа майбутнього семеричного обчислення. Першою теоретичною діяльністю розуму людини є рахування. Треба зважити на те, що абстракція числа взагалі розвивалася *не шляхом підсумовування*, а *розділовим шляхом*; *не від складання* предметів, а від їх *розділення*. Зачатки ділення вважаються найдавнішими з арифметичних операцій: у первісних народів абстракції були радше індивідуалізуючими, аніж узагальнюючими. Тобто ще з епохи палеоліту людьми спочатку фіксувались важливі числа 14 та 28, а від них було пізніше отримано число 7. Починаючи з епохи палеоліту, у графіці відбиваються сліди двох *основних* напрямів обчислення: п'ятиричного, який пов'язаний з лічбою на пальцях, і космічний, місячний, пов'язаний із 14 днями півмісяця [Фролов Числа: 120]. Мислення первісних людей

стосовно чисел спиралось на об'єктивно існуючі зорові аналогії: половина диска Місяця в його першій і третій фазах, 7 зірок Великої Ведмедиці, 7 планет, 7 зірок у Плеядах тощо. Неабияке значення у визначенні сімки як ведучої числової одиниці мав також такий надзвичайно яскравий феномен природи, як райдуга. Веселка — величезна дуга, яка з'являлася на небі на стороні, протилежній до сонця, завжди привертала увагу первісної людини. Райдуга також з'являється поблизу водоспадів, джерел води. Той факт, що поява райдуги на небі пов'язана з дощем, водою, не міг залишитись поза увагою первісних людей. У райдузі чітко розрізнюються сім основних кольорів спектра, які також сприяли розумінню числа — сукупності *сім* як певної одиниці виміру, за якою відбувається лічба. Виникає природна стійка, незмінна сукупність предметів як нова одиниця лічби, в чому й полягає можливість утворення семеричної системи обчислювання.

Число *десять* і число *сім* як позначення реально існуючих сукупностей предметів стали вузловими числами в нових одиницях лічби, в нових системах числення. Існування одночасно кількох систем числення могло призвести до їх конкуренції і до розділу сфер ужитку. Семерична система лічби на початку могла бути пов'язана з орієнтацією в часі, а також і з міфологічним мисленням. В палеоліті число 7 не було відірвано від практичних проблем, воно пов'язане з часом і з космосом. Важлива також роль семеричного обчислення в магічному мисленні первісних людей, для яких все на світі було взаємопов'язаним.

Таким чином, стає зрозумілим, принаймні, той факт, що числова назва *сім* сягає надзвичайної етимологічної глибини. Можливо, цей факт є проявом дуже архаїчної системи числення, коли рахували не «десятками», а «сімками». Можливо, стійкість і стабільність нумеративів існує не лише на фоно-морфологічному рівні, а й на рівні абстрактно-семантичному як прояв домінуючої (в певний період або в певному лексичному колі) системи рахування, і саме на цьому рівні існує тисячоліття, виступаючи неусвідомленим психологічним імпульсом у формуванні нових нумеративних апелятивних лексем, нових нумеративних синтаксем, нових тополексем.

Принагідно зазначимо, що наші роздуми спростовують одну з тез В. М. Топорова, а за ним і Т. Б. Лукінової про те, що число *сім* «практично у всіх традиціях» виникло «із суми цих двох основних параметрів», тобто «із синтезу двох чисел — *трьох* і *чотирьох*» [Топоров 1980: 26], що число *сім* — це лише «сума двох основних констант — чисел *три* і *чотири*», що сім — лише сума «двох основних елементів числового коду, за допомогою яких описувався Всесвіт — чисел *три* і *чотири*» [Лукінова 2000: 51, 67].

ТИПОЛОГІЯ НУМЕРАТИВНИХ ТОПОНІМІВ НА *ВІСІМ*

Нумеративні топоніми на *вісім* поодинокі у всесвітній ономастичній системі. Пор., зокрема, назву поселення на Ямайці **Ocho Rios** ісп. «Вісім річок» [Bloch: 128]. Острівна країна в Тихому океані має назву **Tuvalu** (від слів аборигенної мови *tu* 'підніматися', 'підноситися' та *valu* 'вісім'). Цей архіпелаг в дійсності складається з дев'яти атолів, але на одному з них розмовляють іншою мовою, ніж на всіх інших, звідки така назва [Cherpillod: 471]. У природі рідко коли трапляються окремі одиночні «колективні» об'єкти, які охоплюють рівно вісім реальних предметів. Щодо позначення приблизної множинності зі значенням «досить багато», тобто у функції нумеральної метафори, то з цією метою використовуються інші числа, зокрема *п'ять* та *сім*. Зважимо також на те, що число *вісім* парне, а парні числа, як вже зазначалось, з не вияснених причин рідко коли використовуються в топоніміях багатьох народів світу.

Проте мотиви використання числівників у топонімії значною мірою залежать від національно-культурних особливостей номінантів, від їх нумеральних смаків, від асоціацій, пов'язаних з тим чи іншим числом. Так, японці, як і китайці, вважають непарні числа 3, 5, 7 щасливими, а парні — ні. Винятком у китайців є число *вісім*. Вважається, що це число приносить щастя, бо китайське слово *вісім* звучить так само, як слова 'цвісти', 'процвітати' або 'багатство'. В цьому слові міститься символ нескінченності, гармонії та добробуту. Зазначимо, що при тлумаченні чисел важлива їх вимова, бо залежно від діалекту асоціаційне значення може бути різним. У японців також число *вісім* вважається особливо щасливим. Справа в тому, що образ ієрогліфа на позначення цього числа нагадує японцям розкрите віяло і має переносне значення 'розвиватися', 'мати прогрес', 'йти на підйом'. Своєрідні ономастичні смаки японців обумовлюють і формування своєрідних топонімів із числом *вісім*, які представниками інших ономастичних традицій можуть сприйматися як *екзотичні нумеративні топоніми*, пов'язані не стільки з відображенням екстралінгвістичних реалій, скільки спричинені культурно-психологічними мотивами номінантів. Одне з міст Японії зветься **Yatsushiro** — «Вісім поколінь» (від япон. *yattsu* 'вісім' і *shiro* 'покоління'); інше місто носить назву **Yao** «Вісім хвостів» (*ya* скорочення від япон. *yattsu* 'вісім' і *o* 'хвіст') [Everett: 572, 573]. Назва міста **Yawata** походить від япон. *ya*, *yattsu* 'вісім' та *hata* 'прапор' [Cherpillod: 505]. Пор. також ойконіми **Hachinohe** «Вісім дверей» (від япон. *hachi* 'вісім') [Everett: 202; Cherpillod: 201], **Hachioji** «Вісім принців» (від япон. *hachi* 'вісім', *ō* 'король', *shi* 'дитина', 'син') [Everett: 202; Cherpillod: 201; Room 2006: 155].

ТИПОЛОГІЯ НУМЕРАТИВНИХ ТОПОНІМІВ НА *ДЕВ'ЯТЬ*

Деякі науковці намагаються поєднати використання в топонімії числівника *дев'ять* із символізуючою функцією, із сакральними уявленнями слов'ян. Єдиний зафіксований на Україні ойконім на *дев'ять* **Дев'ятибратове** (Хрк) аж ніяк не підтримує сакральну теорію, теорію символічних функцій нумеративів. Можна легко припустити існування невеличкого села, диференційною ознакою якого була наявність дев'яти братів в одній родині (як відомо, українські родини були багатодітними). Згодом ця ознака лягла в основу назви села. Нечисленні інші числові топоніми на *дев'ять* також мають дескриптивно-нумеративний характер. Пор. дав.-руськ. **Дєвягорьскъ** < **Девятьгорьскъ** «Місто на дев'яти горах» [Шульгач 2001: 150—151]. Пор. російський оронім **Девять скал** [Мурзаев 1982: 65] або британський топонім **Ninebanks** «Дев'ять горбів» [Ekwall: 342]. Назва китайського міста **Jiulong** перекладається як «Дев'ять драконів» (кит. *jiu* 'дев'ять' і *long* — 'дракон'). Ця назва мотивована наявністю поблизу дев'яти горбів [Everett: 241, 272]. Японці не полюбляють число *дев'ять*, бо при одному із прочитань відповідного ієрогліфа виникають асоціації зі словом, яке означає 'мука', 'мучення'.

ТИПОЛОГІЯ НУМЕРАТИВНИХ ТОПОНІМІВ НА *ДЕСЯТЬ, ДВАНАДЦЯТЬ, ДВАДЦЯТЬ*

У топонімії використовуються й інші лексичні одиниці кількісної семантики. Назва історичного регіону в південно-західній Азії, на схід від річки Йордан **Decapolis** гр. «Десять міст», нагадує про існування в I ст. до н. е. ліги десяти міст, найважливішим з яких був Дамаск. Назва регіону згадується в Біблії [Room 1985: 106].

Дж. Стюарт зазначив, що американці вважають число *дванадцять* (як і число *сім*) щасливим. Пор. **Twelve Corners** (MI) «Дванадцять кутів» [Romig: 563]. Цифру *дванадцять* люблять не лише американці. Турки називають групу островів у Середземному морі «**Дванадцять островів**»; насправді островів там менше ніж дванадцять. Греки називають групу островів в Егейському морі **Dodecanese** (гр. *dodeka* 'дванадцять' і *nesos* 'острів'), насправді їх більше аніж дванадцять [Everett: 139].

Інколи прозора семантична структура імені може ввести в оману. Назва італійського міста **Ventimiglia** «Двадцять миль» цілком зрозуміла для тих, хто розмовляє італійською. Проте етимологи доводять, що ця назва — народне тлумачення старо-римської назви одного із лігурійських племен. Не завжди можна довіряти і самим етимологам,

які іноді наводять зовсім різні тлумачення імені. Назву колишнього міста майя **Uxmal**, що було розташовано на Юкатані (Мексика), деякі лінгвісти пояснюють як «Тричі збудоване», інші — як «Тричі завойоване», а ще інші — як «Місце щедрих врожаїв» [Everett: 545]. Назву американського міста **Nahant** (MA) Дж. Стюарт виводить від імені вождя [Stewart 1970: 315], пор. інші тлумачення: «Дві поєднані речі», «Біля цього місця» [Everett: 359]. Назву міста **Naugatuck** (CT) розуміють як «Одне (Одиноке) дерево» [Stewart 1970: 320] або як «Розвилка ріки» [Everett: 365].

ТИПОЛОГІЯ НУМЕРАТИВНИХ ТОПОНІМІВ НА *СОРОК*

Загадковими виглядають на перший погляд українські назви населених пунктів на *сорок*: **Сорокове** (Хрк), **Сорокодуби** (Вн, Хм), **Сороколітове** (См), **Сорокопанівка** (Днп), **Сорокотяга** (Чрк), **Сорокотяги** (Кв), **Сорокотяжинці** (Вн). Числівник *сорок* займає окреме місце в системі числівників східнослов'янських мов і вживається тільки в українській, російській і білоруській мовах. В інших слов'янських мовах це число передається сполученням числівників *чотири* та *десять*, пор. болг. *четиридесет*. Колись аналогічний числівник існував і в східнослов'янських мовах, проте його відтіснило слово *сорок*. Виник числівник *сорок* на східнослов'янському ґрунті, від давнього слов'янського кореня. Етимологічно слово *сорок* пов'язане з «*сорочка*». Сорок — це мішок на чотири десятки соболевих шкірок, яких було досить, щоб пошити шубу. Слово *сорок* довгий час (до XVII ст.) вживалось як назва предмета і назва чотирьох десятків. Згодом воно набуло значення чотирьох десятків і стало вживатися лише на означення числа 40. Таким чином, конкретна лічба стала абстрактною. Лексема *сорок* позначала не лише числівник, а була в основі *специфічної системи числення*. У давнину рахували сороками: перший сорок, другий сорок тощо. За переказами, в Москві було 40 сороков церквей (1600), хоча в дійсності їх було біля тисячі і розділені вони були за сороками, хоча сорок мав менше ніж сорок церков. Це числення, як часто бувало, потрапило в лексичну та паремійну сфери мови. Пор. укр. *сорокавідерна бочка, сорокаверстовий, сорокаградусний, сорокаденний, сорокакопієчний, сорокахвилинний, сорокапудовий* тощо. Рос. *Дороги твои сорок соболей, а на правду матку и цены нет*; *Сорок лет бабий век*; *Сидела* (або: *служила*) *сорок лет, высидела сорок реп — да и тех нет*; *Уж сорок лет, как правды нет*; *Сорок недель хоть кого на чистую воду выведут*; *Сороковой медведь охотника калечит*. Зазначимо, що числівник *сорок* має сакральне значення як у християн, так і в мусульман (тур. *kirk*). Число 40 здавна вважається похмурим та містичним: не прийнято відмічати 40-річчя

за святковим столом. Сорокоуст — це молитва за померлим протягом 40 днів. За Кораном, мусульманська подать бере сорокову частину майна щорічно. Існування числа *сорок* в активному ментальному лексиконі сприяло переходу з однієї когнітивної сфери в іншу — ономастичну. Це й послужило поштовхом для використання нумератива *сорок* у топонімії. Турецьке місто **Kirklareli** спочатку мало візантійську назву *Saranta Ekklesies* < гр. «Сорок церков». Пізніше назву замінили турецьким еквівалентом *Kirkkilise* (тур. *kirk* 'сорок' та *kilise* 'церква'). В 1924 р. назву було модифіковано і такою вона зберігається до сьогодення [Room 1985: 197]. Передмістя Бахчисарая в Криму мало назву **Кирк-Азислар** «Сорок святих». Зазначимо також, що в структурному відношенні *сорок* — це єдиний числівник на позначення значної кількості об'єктів, що має просту форму. У фонетичному відношенні це звучний звуковий комплекс, який легко вимовляється і легко поєднується з іншими компонентами різної семантики. Можливо, ці додаткові фактори також посприяли тому, що люди сприйняли топонімні назви на *сорок* із значенням 'дуже багато'. Зокрема, с. **Сорокодуби** (Хм) виникло біля дубового лісу і його кваліативна назва, очевидно, пов'язана з значенням числівника *сорок* 'дуже багато' [Сл. Торчинських: 431]. В цьому випадку можна скористуватися терміном Дж. Стюарта *round numbers* 'круглі числа', до яких він відносить число десять (*ten*), підкреслюючи, що вони популярні серед назв населених пунктів [Stewart 1970: 344].

ТИПОЛОГІЯ НУМЕРАТИВНИХ ТОПОНІМІВ НА *СТО*

До «круглих чисел» можна віднести й числівник *сто*. Топонімні нумеративи з цим «круглим числом» досить популярні в українській ойконімії. Вони численні зовсім не тому, що вказують на певну (100) кількість об'єктів як їх диференційну ознаку: **Стокопані** (Хрс), **Стодоли** (Чрг), **Стоділки** (Лв), **Стодульці** (Вн), **Стоморги** (Рв), **Стопилка** (Чрг). Компонент **Sъto-* (100), за спостереженням В. П. Шульгача, в складі географічних назв вживається не для позначення конкретного числа, а в значенні «багато», як можна побачити у наведених прикладах А. О. Білецького: «гр. *Гекатонесса* (= *Сто островів*) — архіпелаг дрібних островів, *Гекатонтахейрия* (= *Сторукий*) — назва міста в Епірі, сюди ж *Centum cellae* (= *Сто хатин*) — топонім у давній Італії та ін.» [Белецкий, цит. за Шульгач 1998: 14]. У живій народній мові числівник *сто* до недавнього часу був найбільшою одиницею лічби. В західноукраїнських діалектах і тепер можна зустріти лічбу сотнями. Слово *сто* часто вживається в значенні «дуже багато». Наприклад: *сто раз* говорити, *сто сот раз* і ін. Такі семантичні зрушення числівника *сто* спостерігаються в топонімії різних мов, наприклад у мон-

гольській, де топонім **Дзун-Мод** (дослівно «Сто дерев») має значення 'гай', 'лісок' [Мурзаев 1974: 236]. Тобто нумеративні топоніми виникають як своєрідні топонімні метафори.

ТИПОЛОГІЯ НУМЕРАТИВНИХ ТОПОНІМІВ НА *ТИСЯЧА*

Як топонімні метафори виступають назви з «круглим числом» *тисяча*. Такі назви досить продуктивні в топонімії США, пор. ойконіми **Thousand Oaks** (CA) «Тисяча дубів», **Thousand Palms** (CA), «Тисяча пальм», **Thousand Islands** (NY) «Тисяча островів» [Stewart 1970: 214]; **Thousand Cave Mountain** (AZ) «Гора тисячі печер» [Stewart 1970: 481]; **Thousand Springs** «Тисяча джерел», **Thousand Palm Canyon** «Каньйон тисячі пальм», **Thousand Island Lake** «Озеро тисячі островів» (CA) [Gudde: 392]. Місто **Milaca** (MN) розташоване на березі річки, яка витікає з озера під назвою **Mille Lacs**. Назва **Mille Lacs** французька і має значення «Тисяча озер». Назва міста **Milaca** походить від назви **Mille Lacs** [Quimby: 214].

Топонімні нумеративи з «круглим числом» *тисяча* також зустрічаються в різних мовах, наприклад, в тюркських, де вони мають загальне значення «велика кількість», а не конкретне значення. «Хіба можна перерахувати тисячу джерел в місцевості **Мінбулак**, — риторично запитує Е. М. Мурзаєв, — а тим більше тисячу птахів у тяньшанській долині **Мінкуш**, або тисячу кочуючих диких козлів в горах **Мінтеке**?» [Мурзаев 1974: 225]. Турецький топонім **Bingöl** «Тисяча озер» (тур. *bin* 'тисяча', *göl* 'озеро') також має значення 'велика кількість озер' [Everett: 67]. Пор. хоронім **Мінгрелія** (**Mingrelia**) (в Грузії) «Тисяча джерел»; перший компонент пов'язаний із сучасним турецьким словом *bin* 'тисяча' [Everett: 340]. Індонезійська назва архіпелагу **Kepulauan Kai** має значення «Тисяча островів». У дійсності там нараховується менше ніж 300 островів [Everett: 246]. Китайська назва гірського пасма **Quian Shan** перекладається як «Тисяча гір» [Bloch: 142]. Назва японського міста **Chiba** перекладається як «Тисяча листів» або «Тисяча пелюсток» (від япон. *chi* 'тисяча' та *ba* 'лист', 'пелюстка') [Everett: 107]. Назва гірського регіону в Центральному Афганістані **Hazarajat** походить від слів *hezār* 'тисяча', *jā* 'місце, та кінцевого *-t* як індикатора множини [Room 1988: 162]. Назва столиці Мадагаскару **Antananarivo** на малагасійській мові значить «Місто тисячі» від *an* префікс, що вказує, що мова йде про назву місця, *tanana* 'місто' та *arivo* 'тисяча' [Everett: 25]. Зазначимо, що нумеральні топоніми можуть бути мотивовані різними асоціаціями. Озеро **Тисяча** біля с. Торговиця має таку назву, бо, за переказами, за нього давали тисячу злотих [Сл. ММ 2007: 401].

ТИПОЛОГІЯ НУМЕРАТИВНИХ ТОПОНІМІВ НА *ДЕСЯТЬ ТИСЯЧ, СТО ТИСЯЧ* ТА *МІЛЬЙОН*

Світ постає перед людьми таким, яким вони його сприймають у процесі пізнання та освоєння. Пізнання світу відбувається через почуття, мисленнєві процеси, активну діяльність, в результаті яких вимальовується картина світу — водночас єдина для всієї людської спільноти та безмежно різноманітна для різних народів, невеличких етнічних груп, індивідуумів. Різні мови по-різному членують картину світу, яка віддзеркалюється в умах людей через мовне посередництво. Світосприйняття у людей відбувається через мову. Слова мови не лише позначають реалії всесвіту, мають одне або кілька лінгвістичних значень. Вони набувають концептуальних значень, втілюючи в собі етнокультурну, соціально-історичну, експресивно-емоційну інформацію, важливу для конкретної людської спільноти. Люди не тільки дають назви реаліям довкілля, вони осмислюють їх у словах, які виступають як етнокультурні концепти, породжені народом. Це стосується як апелятивних лексем, так і лексем пропріальних. Деякі різновиди онімів мають широке використання в одних етнокультурних спільнотах і не зустрічаються в інших. Це стосується, зокрема, топонімів із великими числами.

Індуси з давніх часів мали особливе захоплення великими числами. В текстах Веди, які існували вже в 1200 роках до н. е., зустрічаються окремі санскритські нумеративи до 10 трильйонів і вище. В санскриті були мовні засоби для найменування чисел до 10^{50}. Числа в Індії були пов'язані з міфами, і нумерологічні комплекси свідчать про розвиненість математичної думки у індусів, яка просто не могла не знайти своє відбиття і при конструюванні міфологічних образів. Відбулася цифровізація міфів. Тут можна зустріти величезну кількість зображень багатоголових, багаторуких та багатоногих божеств. Кількість частин тіла сягає тисячі, а то й більше елементів. Живуть такі божества багатомільйонну кількість років.

Саме в Індії народилися найстародавніші релігійні системи (індуїзм, буддизм, джайнізм), які оперують багатотисячними числовими комплексами. Високі числа ввійшли в Індії до національної концептуальної картини світу, стали етнокультурними аспектами світосприймання. Це знайшло своє відбиття й у пропріальній сфері. Не лише система понять про сукупність конкретних реалій, але й система значень, які втілюються через концептуальні слова, що являють собою частину концептуальної картини світу, обумовили появу таких топонімів, як назва островів в Індії **Lakkadiven**, що походить від назви **Laksha Dvipa** (санскр. *laksha* 'сто тисяч' та *dvīpa* 'острів') [Bloch: 100]. Назва іншої групи островів, які належать Індії, **Lakshadweep** «Сто тисяч островів», також пов'язана із концептуальною картиною

світу, а не з конкретною кількістю островів (насправді там налічується лише 36 островів) [Room 2006: 209]. Ця концептуальна картина світу поширилась і на сусідні етноси, що має відбиття в топонімії. Країна **Лаос** мала самоназву **Lan Chang** «Мільйон слонів» < тайськ. *lan* 'мільйон' та *chang* 'слон' [Everett: 285; Room 2006: 211]. У 1296 р. король Таїланду заснував нову столицю, яку назвав **Lanna** «Край мільйона рисових полів» < тайськ. *lan* 'мільйон' та *na* 'рисове поле'. Пізніше місто перейменували в **Chiang Mai** «Нове місто».

В Азії поширені топонімні назви з доонімним нумеративним значенням «десять тисяч». Назва монгольського міста **Баян-Тумен** сягає монгол. *баян* 'багатий' та *тумен* 'десять тисяч' (пізніше місто **Чойбалсан**) [Мурзаев 1974: 257, 258]. Назва російського міста **Тюмень** походить, за А. Румом, від татар. *туи* 'десять' та *мен* 'тисяча' [Room 2006: 386]. Китайський ойконім **Wan-hsien** походить від кит. *wàn* 'десять тисяч' та *xiàn* 'район' [Room 2006: 401].

ТИПОЛОГІЯ НУМЕРАТИВНИХ СИНТАКСЕМ

Окрему групу нумеративних назв становлять топонімні синтаксеми з числівниками та номенклатурними термінами. В топонімії США звертають на себе увагу нумеративні топонімні синтаксеми з іменником у сингулятивній формі. Це здебільшого локативні назви, у внутрішній формі яких відображається відстань від одного селища до іншого. Поселення **Two Mile** (TX) «Дві милі» розташоване на відстані двох миль від міста *Old Nasshville-On-the-Brazos* [Blevins: 357]. Поселення **Six Mile** (TX) «Шість миль» розташоване на відстані шести миль від міста *Old Nasshville-On-the-Brazos* [Blevins: 354]. Інше поселення **Six Mile** (TX) розташоване в 6 милях від міста *Port Lavaca* [Blevins: 354]. Назва міста **Six Mile** (GA) «Шість миль» (колишнє **Courtesy**) своєю внутрішньою формою позначає відстань до міста *Rome* (якщо їхати залізницею) [Blevins: 83]. Таку ж мотивацію мають назви поселень **Four Mile** (NJ) «Чотири милі», **Seven Mile** (OH) «Сім миль», **Nine Mile** (MT) «Дев'ять миль», **Ten Mile** (TN) «Десять миль». Місто **Twelve Mile** (IN) «Дванадцять миль» розташоване майже за 13 миль від міста *Logansport*, проте його мешканці нізащо не бажали мати цю цифру за назву свого міста, а назва **Twelve Mile and a Half** «Дванадцять миль з половиною» була занадто довгою, так і з'явилась ця назва [Blevins: 105]. Невеличке село **Four Mile Corner** (MI) розташоване за 4 милі на північ від міста *Newberry* [Romig: 207]. Існують нумеративні ойконіми з мотивацією іншої спрямованості. Місто **Three Mile** (NC) «Три милі» розташоване на річці *Three Mile Creek* довжиною в три милі [Blevins: 259]. Місто **Six Mile** (SC) «Шість миль» розташоване на річці *Six Mile Creek*, що в шести милях від міста *Keowee* [Blevins: 313]. Місто **Eight Mile** (MT) «Вісім миль» розташоване на

річці *Eight Mile Creek*, яка впадає в річку Bitterroot River за 8 миль нижче міста *Stevensville* [Blevins: 200]. Місто **Eightmile** (OR) «Вісім миль» отримало назву від позначення довжини каньйону [Blevins: 285]. Пор. топонім **Hundred and Ten Mile Creek** (KS) «Річка сто десять миль» як позначення відстані від міста *Santa Fe Trail* [Blevins: 214]. Ойконім **Seven Mile Ford** (VA) «Брід семи миль» своєю вихідною семантикою вказує на колишній брід, що був за 7 миль від міста *Royal Oak* [Blevins: 378]. Місто **Nine Mile Falls** (WA) «Водоспад дев'яти миль» розташоване біля греблі гідроелектростанції в 9 милях від міста *Spokane* [Blevins: 384]. Назва поселення **Ten Mile Run**, яку можна перекласти як «Річечка десяти миль», вказує своєю семантикою на відстань до міста *N. B.* [Blevins: 225]. Н. п. **Six Mile Grove** (MN) «Гай шести миль» розташований в гаю за 6 миль від міста *Benson* [Blevins: 179]. Н. п. **Ten Mile Lake** (MN) «Озеро десяти миль» розташований біля озера, за 10 миль від колишньої місії та торгового пункту з назвою *Lac qui Parle* [Blevins: 179]. Кілька ойконімів Канади утворені за такою ж моделлю, пор. назви поселень **Forty Mile** (Y. T.) «Сорок миль», **Seventy Mile House** (B. C.) «Будинок семидесяти миль», **Forty-Eight Road** «Сорок восьма дорога» (P. E. I.).

ОНІМІЗАЦІЯ ДВОСЛІВНИХ ЧИСЛІВНИКІВ

Складені числівники рідко субстантивуються та топонімізуються в «чистій» формі, без номенклатурних термінів або подібних географічних слів. Виняток становить топонімія США. Оригінальний ономастичний менталітет американців проявляється, серед іншого, в створенні особливої топонімної моделі: онімізації двослівних числівників. Мотивація назв такого інноваційного типу різноманітна. Поселення **Forty One** (OK) «Сорок один» розташоване на автостраді № 41 [Blevins: 278]. Назва селища **Forty Four** (AR) «Сорок чотири» мотивована кількістю підписів під петицією до місцевих властей про відкриття відділення пошти [Blevins: 33]. Н. п. **Fifty Six** (SC) «П'ятдесят шість» називається так тому, що він знаходиться на відстані 56 миль від міста *Kershaw* [Blevins: 311]. Інше поселення **Fifty Six** «П'ятдесят шість» названо за номером шкільного району [Stewart 1970: 165]. Назва гори **Seventy Four** (NM) «Сімдесят чотири» походить від клейма, яким власник череди позначав свою худобу [Stewart 1970: 435]. Поселення **Seventy-Six** (MO) «Сімдесят шість» назвали так на честь річниці Декларації незалежності США (1776 р.) [Stewart 1970: 436]. Назва поселення **Seventynine** (MT) «Сімдесят дев'ять» походить від позначення ранчо № 79 одного з першопоселенців [Stewart 1970: 204]. Н. п. **Eighty Eight** (KY) «Вісімдесят вісім» має таку назву, бо він нібито знаходиться на відстані 88 миль від міста *Glasgow* [Gallant: 90]. Назва поселення **Eighty Four** (PA) «Вісімдесят чотири»

мотивована відкриттям у поселенні поштового відділення в 1884 році [Gallant: 203]. Н. п. **Ninety Six** (SC) «Дев'яносто шість» розташований на відстані 96 миль від *Cherokee Nation* [Gallant: 311]. Назва міста **Ninety Six** (SC) «Дев'яносто шість» зобов'язана своїм існуванням випадковості: картограф у 1730 р. на карті зробив для себе примітку, яку користувачі картою зрозуміли як власну назву населеного пункту [Gallant: 209]. Мотивація назви поселення **One Hundred and One** «Сто та один» невідома [Gallant: 214].

Інколи топонімічні нумеративи такої моделі зустрічаються й в інших мовах, пор. ойконім в Уругваї **Treinta y Tres** «Тридцять Три» < ісп. *treinta* 'тридцять' і *tres* 'три' на честь уругвайських патріотів, що боролись за незалежність країни [Everett: 530].

ТИПОЛОГІЯ НУМЕРАТИВНИХ ТОПОНІМІВ З ПОРЯДКОВИМИ ЧИСЛІВНИКАМИ

Нумеративні топоніми з порядковими числівниками виявляються часто типологічно ізоморфними і використовуються в різних мовах. Назва ріки в Аргентині **Tercero**, тобто «Третя» (в чоловічому роді) [Bloch: 168]. Назва ріки в Аргентині **Segundo**, тобто «Друга» (в чоловічому роді) [Bloch: 155]. Назва одного з Азорських островів **Terceira** перекладається з португальської як «Третя» [Bloch: 167]. Пор. порядковий нумератив франц. **La Quarte** < лат. *quarta* (*pars*) «Четверта (частина)» — від одиниці виміру в середньовіччі, скоріше за все, аграрної [Dauzat 1963: 551].

Окремі ойконіми мають порядкові числівники на початку назви: укр. **Десята Частина** (Мк); **Друга Дмитрівка**, **Другий Хутор** (Зп); інші — в кінці синтаксем: укр. **Водяне Друге**, **Водяне Перше** [ІМіСУ 1970: 438], **Красне Друге**, **Красне Перше** [ІМіСУ 1971: 493]. Американське село **Tenth Legion** (VA) «Десятий легіон» отримало цю назву, бо саме звідси вирушив на війну Десятий легіон артилерійської роти. Як відомо, назву «Десятий легіон» мав легіон, де командиром був Юлій Цезар [Blevins: 379]. З околиць села **Firstview** (CO) «Перший погляд» мандрівники могли кинути «перший погляд» на гори Rocky Mountains [Blevins: 52]. Пор. ще топоніми з порядковими числівниками амер. **Fourth Crossing** (CA), **Second Turnout** (VA).

В Україні серед великої кількості «професіональних свят» є кілька свят загальнонаціональних: Міжнародний жіночий день — 8 Березня, Перше Травня, День Перемоги — 9 Травня та декілька інших. Під час комуністичного режиму найважливішим святом був «Великий Жовтень» — 7—8 Листопада. Дивує велика різниця у відбитті назв цих свят у топонімії країни: **Двадцять Третє Лютого**, **Восьме Листопада**, **Восьме Березня**, **Дев'яте Травня** — назви свят у повній лексичній формі, поодинокі в топонімії, на відміну від свята **Перше**

Травня, яке в різних лексичних і структурних формах зафіксоване у 113 назвах населених пунктів України [УАТУ: 424]. Ойконім **Перше Травня** зустрічається, згідно з цим джерелом, 23 рази в 9 областях; ойконім **Першотравневе** — 49 раз у 20 областях; ойконім **Первомайське** — 28 раз у 12 областях [УАТУ: 424]. Зафіксовані також назви **Першотравенськ** (Днп, Жт), **Першотравенка** (Днп, Крв), **Першотравнівка** (Мк), **Первомаївка** (Хрс), **Первомайськ** (5 назв у 3 областях), **Первомайський** (Днц, Хрк) [УАТУ: 424] та ін. Одна з причин такої популярності — єдина форма позначення свята *Перше Травня* і його назви, тоді як інші національні свята відомі в двох іпостасях: за своїм календарним позначенням і за своєю офіційною назвою. Цей різнобій певною мірою впливав на їх поширеність в ойконімії. Синтаксема *Двадцять Третє Лютого* дуже громіздка для назви; лексема *перше* в загальновживаній мові зустрічається набагато частіше, ніж числові позначення *восьме*, *дев'яте*, і більш природно вливається в топонімну стихію. Ці чинники поряд з різними іншими — топонімними та екстралінгвістичними — сприяли такій величезній популярності назви **Перше Травня** в ойконімії України. В Україні за зміною політичного режиму і реалій життя постають як лексично немотивовані, незрозумілі, екзотичні ойконіми, такі як колись популярна назва **П'ятирічка** (Жт, Кв, Хрк), назва колишнього населеного пункту **Третій Інтернаціонал** (Днц), зараз об'єднаного з селом **Агронімічне** [УАТУ: 459] та ін.

РОЗДІЛ IV

ТИПОЛОГІЯ КОЛІРНИХ ТОПОНІМІВ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Лексичний шар кольоропозначень — один з найбільш досліджуваних у мовознавстві. Бібліографія праць по кольоропозначенням, яку склали ще в 1946 р., нараховувала 1183 назви[1]. Вивчення цього лексичного ряду слів дає можливість глибше проникнути в численні проблеми семасіології, проблеми лексичних систем, семантичних полів тощо. Інтерес до лексики кольоропозначень не згасає й донині.

Спорадично до уваги дослідників потрапляють і «кольорові» власні імена[2]. Проте ця тема ще далеко не вичерпана і заслуговує на подальшу розробку.

---

[1] *Шхвацабая Т. И.* О цветообозначении в языке и речи (на материале английского языка // Теория и практика литературоведческих и лингвистических исследований. — М.: Изд-во МГУ, 1988. — С. 111.

[2] *Кононов А. Н.* О семантике слов *кара* и *ак* в тюркской географической терминологии // Известия отд. общественных наук АН Таджикской ССР. — 1954. — Вып. 5. — С. 83—85; *Конкашпаев Г. К.* Цветовые слова в тюркских топонимах // Географические науки. Казахский гос. пед. институт им. Абая. — Алма-Ата. — 1969. — С. 73—82; *Суперанская А. В.* Терминологичны ли цветовые обозначения рек? // Вопросы географии. — М.: Мысль, 1970. — Вып. 81. — С. 120—127; *Иванов В. В.* Цветовая символика в географических названиях в свете типологии: К названию Белоруссии // Балто-славянские исследования. — М.: Наука, 1981. — С. 163—177; *Мурзаев Э. М.* Географическая ориентация у тюрко-монгольских народов // Топонимия СССР. — М.: Московский филиал Географического общества СССР, 1990. — С. 3—11.; *Molchanova O.* Colour-terms in the Turkic proper names of the Mountain Altai // Actas do XX Congreso Internacional de ciencias onomasticas. Santiago, 1990. — Coruña, 2002. — P. 719—730; *Скляренко О. Н.* К проблеме "цветовых" топонимов (опыт типологического сопоставления) // Записки з романо-германської філології. — Одеса: Фенікс, 2003. — Вип. 14. — С. 173—187; *Скляренко О. М.* Особливості семантики топонімів-колоративів: порівняльно-типологічний аспект // Проблеми зіставної семантики: Збірник наукових статей / Відп. ред. Тараненко О. О. — Вип. 9. — К.: Вид. центр КНЛУ, 2009. — С. 219—224; *O. Sklyarenko, A. Sklyarenko.* Колористические топонимы: типологические параллели // «W kręgu koloru, i czasu» pod redakcją naukową Ewy Komorowskiej. — Szczecin: Volumina. Pl, 2010. — S. 251—272.

Кольоровий континуум у природі безперервний, але люди членують та позначають кольори дискретно. Людське око здатне розрізняти 10 мільйонів кольорів[1], проте мови мають набагато менше слів для їх позначення. В одному з кольорових атласів зібрано понад 4 тисячі їх назв[2]. В українській, російській та англійській мовах зібрано понад 400 найменувань відтінків[3]. Слова на їх позначення групуються у вільну систему, в якій виокремлюється нечисленне «ядро», досить стабільне, але історично мінливе, а до нього додається багата лексично і семантично «периферія». Ядро складають абстрактні позначення, що відображають основні кольори. Вони належать до найдавнішого шару лексики і не мають внутрішньої форми — її можна виявити лише шляхом спеціальних етимологічних досліджень. Конкретні позначення кольорів мають предметну внутрішню форму. В топонімії різних мов використовуються, як правило, основні (абстрактні) кольорові позначення.

КОЛІРНА ТРІАДА

В усіх мовах світу існує колірна тріада. В'яч. Вс. Іванов називає позначення цих кольорів «мовними універсаліями» і зазначає: «Три основних кольори (чорний — білий — червоний) є в усіх мовах світу; відмінності цих кольорів використовуються в усіх міфологіях та інших символічних системах» [Иванов 2004: 146]. Універсальність появи в мовах світу цієї колірної тріади зумовлена, як пояснює І. О. Голубовська, спільністю «природних, соціально-історичних і психічних процесів, що відбуваються, відповідно, у природі, суспільстві та людській свідомості» [Голубовська: 142]. Проте різні народи концептуалізують і дають назви не зовсім ідентичним кольорам. Особливості концептуалізації світу різними мовами призводять до специфіки первинних значень колірних назв, а також вторинної емотивно забарвленої специфіки. Відмінності у відбитті в мовах кольорів жодною мірою не зумовлені нейрофізіологією їхнього зору. Різні колірні словники мов виявляють вплив перцептивно-когнітивних факторів на категоризацію кольору [Голубовська: 142], що відбивається на їх уживаності в ономастичній сфері. Разючий контраст у використанні колірних термінів у топонімній номенклатурі тюркських і монгольських мов порівняно з топонімними системами європейських мов знаходить своє етнопси-

---

[1] *Джадд Д., Вишнецкий Г.* Цвет в науке и технике: Пер. с англ. — М., 1978. — 433 с.

[2] *Москович В. А.* Система цветообозначений в современном английском языке // Вопросы языкознания. — 1960. — № 6. — С. 83—87.

[3] *Выходец А. М., Слобяк З. Ю.* Русско-английско-русский и украинско-английско-украинский словарь цветов и оттенков. — Одесса: Резон, 2000. — 62 с.

хологічне пояснення. В топонімії європейських мов людський фактор, зокрема вказівки на належність конкретним особам землі, населених пунктів тощо, відігравав чи не найвирішальнішу роль. У топонімії кочовиків людський фактор не мав особливого значення, зате надзвичайна увага приділялась позначенням форм рельєфу, наявності річок, водних потоків, озер, долин, скель, ярів тощо. Серед інших рис у топонімній номенклатурі важливе значення в номадських спільнотах посідають кольоропозначення. Кількість колірних термінів, що стали основою в тюркських топонімах, перевищує тридцять позначень — факт нечуваний в культурі європейських народів [Molchanova: 721]. Різні колірні терміни посідають неоднозначне місце в їх мовних реалізаціях і, зокрема, в топонімній актуалізації. Головне місце в топонімії різних мов займають позначення ахроматичних кольорів.

ТИПОЛОГІЯ КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ *БІЛИЙ* ТА *ЧОРНИЙ*

Вчені загалом дотримуються єдиної думки стосовно визнання первинності бінарної опозиції *білого* і *чорного*. *Білий* ахроматичний колір у межах європейських культур набуває позитивного забарвлення. Проте це не усюди так. У культурній традиції Китаю, наприклад, *біле* — це «традиційний колір жалоби», він символізує осінь, старість і смерть. Протиставлене йому символічне освоєння *чорного* в багатьох культурних ареалах здебільшого несе значення пейоративної конотації. Проте не усюди. *Чорне* у Китаї символічно пов'язане із поняттям честі. В країнах Екваторіальної Африки *чорне* виступає як привабливий колір [Гачев: 79]. Щодо топонімної системи, то тут колірні преференції відбуваються за різними причинами — як психолого-символічними, так і суто ономастичними. В українських назвах поселень ойконіми **Білий**, **Біле** в два рази переважають за своєю кількістю назви **Чорний**, **Чорне** [УАТУ: 367, 451], що пояснюється не дескриптивно-географічними чинниками, а, радше, психологічними стереотипами, пейоративними конотаціями чорного кольору. В німецькій ойконімії, де значна частина назв має метонімічний характер, назви на *weiß-* 'білий' вельми численні: **Weißbach** (поширена назва), **Weißenberg**, **Weißenborg**, **Weißenborn**, **Weißenbrunn**, **Weißendorf**, **Weißenfels**, **Weißensee**, **Weißenspring**, **Weißkeißel**, **Weißthal** тощо [ODDR: 554—556]. Якщо ж до цього переліку добавити назви на *wit-* (середньоверхньонімецьке 'білий'), тобто численні **Wittenberg**, **Wittenbeck**, **Wittenberge**, **Wittenborn**, **Wittenburg**, **Wittenfelde**, **Wittenhof**, **Wittenmoor** тощо [ODDR: 571—572], то можна дійти висновку, що в німецькій топонімії це одна з найпоширеніших колірних лексем.

У топонімії Франції чи не найбільша кількість колірних ойконімів утворена за допомогою семантеми *білий*. Ойконім **Blancfossé**

створений шляхом поєднання слів *blanc* 'білий' та *fossé* 'рів', 'котлован', 'траншея', 'яма' і своїм доонімним значенням вказує на колір землі. Його топонімним синонімом є найменування **Blanchefosse** [Dauzat 1963: 87]. Ойконім **Blanchfontaine** «Білий фонтан» своїм вихідним значенням пов'язаний або з кольором води, або з кольором піни та бризок фонтану [Dauzat 1963: 87]. Два однакових топоніма **Blamont** сформовані з основ слів *blanc* 'білий' та *mont* 'гора' [Dauzat 1963: 87]. Назва **Blanche-Eglise** «Біла церква» вказує на білий колір церкви, це колірне позначення лежить в основі топонімної назви [Dauzat 1963: 87], пор. назву українського міста **Біла Церква**. Цікаві двоад'єктивні топоніми **Blancafort**, **Blanquefort**, які утворено за допомогою основ двох прикметників *blanc* 'білий' та *fort* 'сильний', 'міцний', 'важкодоступний' (мається на увазі місто, поселення) [Dauzat 1963: 87]. Назва населеного пункту **Casabianca** походить від лат. *casa* 'сільський будинок' > 'володіння', 'маєток' та *bianca* 'білий' [Dauzat 1963: 151].

Щодо ойконімів на «чорний», то вони нечисленні в топонімних системах зазначених країн. Пор. франц. **Noirterre** «Чорна земля», **Noirlieu** «Чорна місцевість», **Noirval** «Чорна долина», **Noirétable** «Чорний хліб» [Dauzat 1963: 499].

Стосовно інших топонімних класів, то тут спостерігається інше явище. В гідронімії багатьох мов превалюють лексеми, що позначають чорний ахроматичний колір. У Великій Британії численні річки **Black Water** «Чорна вода» [Room 1988: 43], пор. ще топоніми **Black Brook**, **Blackbrook** «Чорний ручай», **Black Burn**, **Blackburn** [Ekwall: 47]. У США є декілька **Чорних річок** та **Чорних озер**: **Black River** (WA), **Blackwater** (SE), а також численні **Black Lake**, **Black Spring**, **Black Creek** [Gudde: 37]. У Південній Америці течуть численні **Rio Negro** («Чорна ріка»). У Росії **Черных Речек** так багато, що лише один їх перелік заполонив би декілька сторінок [Мурзаев 1984: 612]. Ця ж ознака лежить в основі потамонімів і в інших різноструктурних мовах. Е. М. Мурзаєв наводить низку назв річок із семантемою *чорний*. **Чорна річка** в киргизькій і казахській мовах називається **Карасу**, в азербайджанській — **Гарасу**, в бурятській — **Хараусан**, в монгольській — **Харус** або **Харгол**, в таджикській — **Сиехоб**, у вірменській — **Севджур** або **Севгет** тощо [Мурзаев 1982: 26].

Формування з компонентом *чорний* наявні також в оронімії. В Каліфорнії, наприклад, існує близько сотні оронімів **Black Mountain** «Чорна гора», близько тридцяти **Black Butte**, понад двадцять п'ять назв **Black Canyon** «Чорний каньйон», близько десятка **Black Peak** «Чорний пік», а також приблизно така ж кількість **Black Cone**, **Black Rock** «Чорна скеля» та кілька назв **Black Hill** «Чорний горб». Поширені назви типу **Black Crater Mountain** «Гора чорного кратера», **Blackcap Mountain** [Gudde: 37]. На Кавказі, в Криму, в Середній Азії, в Казахстані, на Алтаї є назви гір **Кара-Даг**, **Каратау** «Чорна гора».

У пошуках типологічних відповідностей кольоропозначень у різноструктурних мовах Е. М. Мурзаєв зближує тюркське *кара* з російським *черный* і знаходить йому відповідники в дравидській та в семіто-хамітських мовах, а також порівнює корінь *kar* 'чорний' із дав.-прус. *kirsnan* 'чорний', дав.-інд. *krsna*, тамільським *karu*, *kari* в мовах малаялам і телугу, *kara* в кушитських мовах (у західній частині Ефіопії). В цей же ряд, вважає Е. М. Мурзаєв, потрапляє і япон. *куро* 'чорний', пор. течію **Куро-Сіво** «Чорна морська вода». В подальших пошуках відповідників Е. М. Мурзаєв наводить турецький оронім **Карадаг** «Чорна гора», який «цілком співзвучний» із японським **Куродаке** «Чорна гора» [Мурзаев 1970: 31]. М. Фасмер зіставляє семантему *чорний* із «спорідненим» литовським словом — назвою ріки **Kirsna** і з лит. *kersas* 'чорно-білий', дав.-прус. *kirsnan* 'чорний', а також із шведським і норвезьким *harz* (прагерм. **harzu-*) [Фасмер IV: 346]. О. М. Трубачов у гідронімі **Черхавка** вбачає віддзеркалення дослов'янського **kirsaval/*kirsval/*kirsus/krisus* 'чорна (ріка)', пор. стародавнє (неслов'янське) *krso* 'чорний' і порівнює з сучасним угор. **Kőrös** [Трубачёв 1968: 90—91]. Назва річки **Темза** (англ. **the Thames**), можливо, походить від бриттського (кельтського) елемента *teme-*, що значить 'темна' (річка); пор. санскр. *tamistra* 'темний'; лат. *tenebrae* 'темнота', 'тіні'; ірл. *teimhe* 'темнота', укр. *темний* тощо. Староримська назва р. **Темзи** була **Tamesa** або **Tamesis**. Деякі науковці зближують цю назву з санскритською назвою притоки р. Ганг **Tamasa** «Темна вода» [Reaney: 71]. Назви англійських річок кельтського походження **Devy**, **Dove** мають вихідне значення 'темний' [Reaney: 77]. Перший компонент у назві шотландської річки **Afton Water** сягає двох слів *abhainn donn* 'темна ріка', як позначення кольору її води [Room 1988: 5]. Таким чином, кольоропозначення *чорний* широко використовується в топонімії і знаходить несподівані типологічні відповідники в різних мовах світу.

Звертає на себе увагу той типологічний факт, що в багатьох мовах значно більше топонімів (не ойконімів!) з кольоропозначенням *чорний*, а не *білий*. Серед англійських топонімів ми нарахували 56 назв із семантемою *чорний* і лише 24 — з семантемою *білий* [Ekwall: 46—47; 513—514]. У топонімії США найуживанішим колірним дескриптивом є *black* 'чорний' [Stewart 1970: 48]. У російській топонімії назв типу **Белое** (озеро) та **Белая** (річка) «незрівнянно менше», ніж «чорних» [Попов: 31]. У тюркських мовах «чорних річок порівняно з білими втроє більше» [Суперанская 1970: 127]. У тюркській топонімії Гірського Алтаю дослідники нарахували 108 назв з терміном *кара* 'чорний' і 87 назв з кольоропозначенням *ак* 'білий' [Molchanova: 721]. Така явна преференція семантеми *чорний* у топонімії пояснюється декількома причинами. Одна з них — більша полісемантичність семантеми *чорний*. Семантемі *білий* властива менша амплітуда значень. В англійській мові, за даними одного словника, прикметник *black* має

14 різноманітних значень, а прикметник *white* — 11[1]. Багатозначна семантема *чорний* і на топонімному рівні. Прикметник *чорний* у топонімії не стільки має значення 'об'єкт чорного кольору', скільки 'темний об'єкт', 'об'єкт, темніший за інші'. Українські назви озер **Чорне**, **Чорненьке** характеризують колір води — темніший, ніж зазвичай [Карпенко Назви: 74]. В американській топонімії лексема *black*, як зазначає Дж. Стюарт, часто має значення не 'чорний', а 'темний'. Річка **Black River** (WA) була так названа тому, що вона текла поміж темних скель і її вода здавалась темною [Stewart 1970: 48]. На думку Е. Гудде, більшість американських **Чорних річок** та **Чорних озер** так названі тому, що вони течуть або розташовані поблизу **Чорних гір** [Gudde: 37]. Російська **Черная речка** — це також «глуха, стояча вода», «стариця», «відкрита, незамерзаюча річка», а також «джерельна вода» [Мурзаев 1984: 612]. Численні американські **Чорні Гори** так названі, бо вони виглядять темними завдяки своєму геологічному складу, темно-зеленій рослинності на їх схилах або атмосферним умовам. У США назва **Black Hills** (SD) «Чорні Горби» виникла тому, що горби були покриті високими соснами і здалеку здавалися темними (але не чорними) [Stewart 1970: 48]. **Чорні Каньйони** в США так названі не лише тому, що у них темний вигляд, але й тому що їх вигляд лякливий (*forbidding appearance*) [Gudde: 37]. Пасмо пагорбів у Південному Уельсі у Великій Британії називають **Black Mountains** «Чорні гори» не через темний колір їх скель (вони складаються з червоних пісковиків), а тому що вони здаються темними з південного та східного боків [Room 1988: 42]. У Середній Азії **Каратау** «Чорна гора» — це невисокі пустинні гори, цілком позбавлені рослинності, а в Сибіру, навпаки, **Каратау**, **Карата** — гори, вкриті темними хвойними лісами [Мурзаев 1982: 119]. Схили **Чорних гір** — передових гірських хребтів Великого Кавказу покриті лісами ряснолистих порід дерев [КГЭ т. 4: 337]. Гірський масив на правобережжі Рейну **Schwarzwald** (укр. **Чорний ліс**, англ. **Black Forest**) на дві третини покритий лісами, як ряснолистими, так і темнохвойними [КГЭ т. 4: 338], через що «терміни *forest* та *mountain* — синоніми» [EB v. 3: 744]. В Україні і в Росії в **Чорному лісі** переважають листяні ліси, які взимку дійсно мають темний, чорний вигляд. Назву лісу в Англії **Blackwood** «Темний ліс» Е. Еквал розуміє як «Густий ліс», де «темнота» обумовлена густотою дерев [Ekwall: 47].

Типологічні паралелі спостерігаються і в тюркських мовах. Лексема *kara* з основним значенням 'чорний' вступає в синонімічні стосунки з лексемами *baraan* та *karanuy*. Коли ж лексема *kara* набуває значення 'густий (ліс)', вона синонімізує з іншим словом — *koyu* [Molchanova: 723].

---

[1] Webster's Ninth New Collegiate Dictionary. — Massachusetts: Merriam-Webster inc., 1987. — P. 155, 1345.

Значна кількість колірних ойконімів — це топоніми-метоніми, що виникли внаслідок переносу назви близьких об'єктів, виділених за кольоровою ознакою. В східнослов'янських мовах назву **Чорне Село** найчастіше отримували поселення, розташовані біля **Чорної річки** [Лемтюгова: 13]. В Англії села з назвами **Black Water** «Чорна вода» звичайно розташовані біля річки або струмка з ідентичною назвою [Room 1988: 43]. Населений пункт **Blackwood** «Чорний ліс» отримав назву від назви лісу, розташованого поблизу. Він має також уельську назву **Coed-duon** з тим же дотопонімним значенням [Room 1988: 43]. Місто **Blackrock** «Чорна скеля» так названо через темні скали, розташовані недалеко від міста. Ірландська назва цього міста **An Charraigh Dubh** має те ж саме дескриптивне значення «Чорна скеля» [Room 1988: 42]. Назва столиці Ірландії **Doublin** «Чорна калюжа» (ірл. *dubh* 'чорний' та *linn* 'калюжа') своєю внутрішньою формою перегукується з ойконімом **Blackpool** «Чорна калюжа» — назвою міста, розташованого в Англії із протилежного боку *Ірландського моря* [Room 1988: 117]. Назва столиці англійського острова *Мен* **Douglas** етимологічно сягає атрибутивної синтагми «Чорний потік» (пор. вал. *du* 'чорний' і *glas* 'потік') [Room 1988: 115].

Семантема *білий* у гідронімній сфері часто пов'язана з реальним кольоропозначанням. В Україні гідрооснову назви р. **Білка** (Лв) мотивує апелятив **білка*, семантика якого «може характеризувати колір її води чи забарвлення дна» [Вербич 1998: 23]. До речі, чимало гідронімів у бас. Дністра відбивають ознаку саме білого кольору води. Наприклад, р. **Біла Вода** (Лв) — «гідронім складається з двох частин: *Біла* < прикметника *білий* та *Вода* < апелятива *вода*»; р. **Біла** (Лв), пот. **Білий** (Лв) — «результат онімізації та субтантивації прикметника *білий*» [Вербич 2007: 12]. Пор. численні потоки **Білка** в бас. Дністра й Стерету «від білого кольору води» [Карпенко 1973: 101; СГУ: 54, 55], а також р. **Білка** в бас. Стиру, яка в плані семантики гідрооснови споріднюється з гідронімом **Білиця** — там же, тобто 'біла ріка' [Шульгач 1993: 58, 80]. В озері **Ak-Kŏl**, що на Алтаї, вода молочно-білого кольору завдяки білій глині [Molchanova: 722]. Американська ріка **White River** (OR) «Біла ріка» несе у своїй воді льодовиковий мул. Лужні береги ріки **Whitewater River** (AZ) «Ріка білої води» стали основною ознакою при її найменуванні. Численні американські назви річок **Whitewater** «Біла вода» вказують на пороги в річці, через що вода в ній здається білою [Stewart 1970: 532]. Численні гідроніми в Каліфорнії типу **White River**, **White Creek**, **White Lake** своєю внутрішньою формою пов'язані або з кольором сусідніх скель, або з кольором води [Gudde: 421].

Якщо в гідронімії найчастіше вживається кольорова семантема *чорний*, то в оронімії — семантема *білий*. Е. М. Мурзаєв пише з цього приводу: «Нескінченні назви у формах **Белогора**, **Белогорное**, **Белогорье**» [Мурзаев 1984: 79]. В Англії численні орографічні назви мають

дескриптивний характер, пов'язаний з білим кольором як суттєвою ознакою: **Whitbarrow** «Білий пагорб», **Whitcliff, Whitecliff, Whitehill** «Білий горб», **Whitestone, Whitstone** «Білий камінь» [Ekwall: 513—514]. Таку ж ситуацію бачимо і в США. В Каліфорнії, наприклад, більше ста топонімів мають у своєму складі лексему *white*. Дві третини цих назв — орографічні: понад 25 назв — **White Rock** «Біла скеля» та близько 15 — **White Mountain** «Біла гора». Деякі з цих височин завдячують своїй назві блідо-білому кольору вершини, інші — снігу, що вкриває вершини взимку, деякі — доломіту, що справляє враження білості, пор. **White Mountain Peak** «Пік білої гори», а деякі — відкладенням гуано. Цікаво, що в Каліфорнії є багато оронімів **Black Butte** (від *butte* амер. 'крутий пагорб (на рівнині)', проте жодного — **White Butte** [Gudde: 421]. В *Скалистих горах* США одна з найвищих гір зветься **Blanca Peak** (ісп. *blanca* 'біла') [EB v. 3: 43]. В штаті Нью-Йорк район **White Plains** називається так за кольором білого бальзаму, характерного для цієї місцевості. Звідси — назва міста **White Plains**. Найвища гора Альп — **Монблан** (франц. **Mont Blanc**, італ. **Monte Bianco** «Біла гора»); пор. рос. **Белуха** — найвища гора Південного Сибіру; гору **Казбек** осетини називають **Урс-хох** букв. «Біла гора». На Кавказі, в Криму, в Середній Азії, в Казахстані, на Алтаї численні ороніми типу **Актау, Актаг, Ак-Даг** «Біла гора». Е. М. Мурзаєв наводить ряд відповідників ороніму **Біла гора**. В монгольській мові — це **Цаганул**, в таджикській — **Сафедкух**, у вірменській — **Спитаклер**, у грузинській — **Тетримта** [Мурзаев 1982: 27].

Ойконіми з кольоропозначенням *білий* виникають за різних обставин. Українське місто **Біла Церква** (Кв) названо завдяки церкві, яку було пофарбовано в білий колір. Аналогічно назви двох англійських міст **Whitechurch** генетично сягають словосполучення *white church* 'біла церква', тобто церква, пофарбована вапном; район Лондона **Whitechapel** отримав найменування з тієї ж причини. Будівля прем'єр-міністра Великої Британії **Whitehall** розташована на вулиці з цією ж назвою, що походить від назви колишнього палацу **Whitehall Palace**, збудованого з каменю світлого кольору [Room 1988: 390]. Місто-порт на Ірландському морі **Whitehaven** раніше звалося **Whitehead Heaven** за назвою горба з білого каменю **Whitehead**, розташованого біля гавані [Room 1988: 390]. Внутрішня форма назви англ. міста **Whithorn** також має значення «Білий будинок», від дав.-англ. слова *ærn* 'будівля' [Room 1988: 390]. Пор. назву португальського міста **Castelo Branco** «Біла фортеця». Місто **Білгород-Дністровський** (Од) у візантійців було відоме як **Левкополь**, у турків як **Акерман**, у румун як **Четатя-Альбе**, в угорців як **Фехервар**. Змінювалась форма назви та її фонетичний склад, проте внутрішня форма з кольоропозначенням залишалась незмінною. Німецькі міста **Blankenburg, Blankenstein, Blankenberg** своїми назвами зобов'язані скелям білого кольору, біля яких вони розташовані (від *blanc* дав.-в.-нім. 'білий', 'сяючий') [Berger: 63].

ТИПОЛОГІЯ КОЛЬОРОПОЗНАЧЕННЯ *ЧЕРВОНИЙ*

В універсальній колірній тріаді абстрактних кольорів у всіх народів світу *червоний* посідає третє місце і виступає першим позначенням серед хроматичних кольорів. Домінування червоного кольору в мовному освоєнні хроматичних кольорів має природними прототипами в доісторичну епоху колір крові, вогню, а також червоної глини та охри, що були доступні первісній людині [Голубовська: 149]. Червоний колір належить до улюблених кольорів багатьох народів світу, тому не дивно, що він займає почесне місто і в топонімії. Наприклад, в топонімії Каліфорнії означення *червоний* мають понад 550 назв і поступається лише за кількістю назв означенню *чорний* [Gudde: 311]. У німецькій топонімії назви на *rot-* численні, і, щоб уникнути омонімії, використовуються різні орфографічні варіанти типу **Rotenburg**, **Rothenburg**, **Rottenburg** [Berger: 243, 244]. Назва німецького міста **Rothenburg am Neckar** мотивована або червоною піщаною глиною, з якої складаються пагорби, біля яких розташоване місто, або кольором червоної римської цегли, яку використовували при будівництві міста [Berger: 244].

Колірні топоніми, що утворились за допомогою семантеми *червоний,* часто пов'язані з різними позамовними реаліями. В назві української річки **Червона**, що протікає біля Кривого Рога, на семантику кольору впливають екстралінгвістичні чинники — неподалік знаходяться поклади червоного залізняку [Карпенко Назви: 66]. **Червоне море**, можливо, отримало свою назву через наявність у ньому водоростей червоного кольору. Говорячи про гідроніми, В. М. Топоров і О. М. Трубачов підкреслювали: «Значна кількість назв річок відбиває особливості ґрунту, зокрема, дна річки, а через це — і кольору води» [Топоров, Трубачев: 215]. Більшість американських гідронімів типу **Red River**, **Red Spring**, **Red Creek**, **Red Lake** названі так (найчастіше) за червоними орографічними ознаками, за кольором землі, берегів або (рідше) за кольором води [Gudde: 311]. В Аргентині протікає дві великі ріки (**Rio**) **Bermejo** (ісп. «Червона ріка»), які зобов'язані своєю назвою червонуватому кольору води. Китайська річка **Хонгха** «Червона ріка», яка на території В'єтнаму зветься **Сонгкой** — також «Червона ріка», — має червонуватий колір [КГЭ т. 4: 288]. Численні тюркські гідроніми **Кизилсу** «Червона вода» зобов'язані своїми назвами червонуватому кольору води, особливо в порівняні з прозорою водою інших річок.

Чимало «червоних» назв зафіксовано в Україні: **Червона Балка** (Днп, Пл, Хрк), **Червона Гірка** (Днп, Кв, Од, См, Хрк, Чрг), **Червоний Яр** (15 назв у 8 областях), **Червоні Гори** (Чрг), **Червоні Яри** (Кв), **Красна Балка** (Днп), **Красний Яр** (Днц, Лг, Хрк) тощо [УАТУ: 449, 400]. Поверхня китайської області **Сичуань** складена з пісковиків чер-

вонуватого кольору, звідки й назва [КГЭ т. 4: 55]. Семантично прозора назва каменистого плато в Лівії **Хамада-Эль-Хамра** (араб. «Червона пустеля») [КГЭ т. 4: 270]. У багатьох американських «червонокольорових» оронімах також превалює дескриптив, який вказує на червоний або червонуватий колір скелі або ґрунту: **Red Mountain**, **Red Bluff**, **Red Rock**, **Red Bank** [Stewart 1970: 401], **Redrock Mountain**, **Red Reef Canyon** [Gudde: 311]. Проте є чимало назв із трохи іншим тлумаченням. Горб **Red Hill** (NH) так названий, бо восени справляє враження червонуватого через своє червоно-жовте листя [Stewart 1970: 401]. Назва пагорбів **Red Hills** (AK) виникла тому, що в певні години дня сонячне світло красить їх у рожевий колір [Stewart 1970: 401]. Назва озера **Red Lake** (MN) «Червоне Озеро» — переклад з однієї із індіанських мов; назва спричинена сонячним ефектом на воді [Stewart 1970: 401]. Численні «червоні» назви і в топонімії Великої Британії — із прозорою дотопонімічною семантикою: **Redckiffe**, **Redcastle**, **Redditch**, **Redhill**, **Redland** [Ekwall: 383], **Redbridge** [Room 1988: 293].

Деякі ойконіми мають 'червону' вихідну семантику завдяки кольору будівель, апелятивне позначення яких лягло в основу найменування: амер. **Red Mill** (NH), численні **Red House** [Stewart 1970: 401]. У назві українського села **Червоні Кошари** (Од) означення дійсно вказувало на колірну прикмету [ТПСО: 80]. Подекуди кольоровий малюнок над входом до таверни спричиняв появу «кольорового» ойконіма, як, наприклад, **Red Dragon** (WV) [Stewart 1970: 401]. Різні фактори спричинили те, що у французькій топонімії дуже численні «кольорові» назви маленьких сіл (*'hameau'*) і мікротопоніми типу **Maison-Rouge** — «здебільше недавнього походження» [Dauzat 1963: 425].

У Каліфорнії є понад 50 топонімних назв флористичного генезису, до складу яких входить слово *redwood* — 'каліфорнійське мамонтове дерево' [БАРС 1988: 293], наприклад, **Redwood Creek**, **Redwood City**, **Redwood Canyon**, **Redwood Meadow**, **Readwood Mountain** [Gudde: 313].

Колір географічного об'єкта як його основна ознака, взятий за основу́ при найменуванні, відбиває те, що Е. М. Мурзаєв назвав «позитивністю назв» [Мурзаев 1964: 28], пор. **Красная Горка** [Мурзаев 1982: 119].

Говорячи про кольоропозначення семантемою *червоний*, зазначимо таке. В германських і романських мовах при позначенні червоного кольору зберігся загальноіндоєвропейський корінь **rudh-* (**reudh-*, **rough-*) — сучасне англ. *red*, нім. *rot*, франц. *rouge*. Слов'янські мови зберегли індоєвропейський корінь **rudh-* у слові *рудий*, пор. рос. *рудовый лес* 'червоний ліс', укр. *рудий* 'рижий', пол. *rudy* 'рижий', словен. *rud*, *ruda* 'червоний', 'коричневий', пор. гідроніми **Руда**, **Рудка**, **Рудня**, **Рудева** (з різними відтінками червонуватості, коричнуватості) [СГУ: 477—479]. У кількох випадках семантичний об'єм колірної лексеми не вичерпується кольористичним значенням. На думку

О. М. Трубачова, **Руда** — це швидше не субстантивований прикметник у ролі гідроніма, а праслов'янське загальне слово **ruda*, що має значення 'червонуватий, іржавий ґрунт' [Трубачев 1968: 82]. О. С. Стрижак пов'язував корінь *руд-* із таджикським, афганським, перським *руд-* 'ріка', 'потік', пор. *рудбар* 'місцевість, що багата на воду' [Стрижак 1962: 90]. Слов'янські мови для позначення власне червоного кольору використовують слова зі старовинним загальнослов'янським коренем **cerv-*, пор. укр. *червоний*, пол. *czerwony*, болг. *червен*. У давньоросійській мові для позначення червоного кольору існувало кілька слів: *багряный*, *червленый*, *червчатый*, *чермный* тощо [Бахилина: 141]. І лише в пам'ятках XVI—XVII ст. у російській мові на позначення червоного кольору з'являється прикметник *красный*, який не тільки витіснив інші лексеми з цим кольоропозначенням, а й почав використовуватися для позначення інших позитивних якостей, таких як: красивий, гарний, привабливий, цінний, багатий, знаменитий, славний тощо. Ця семантична специфіка частково відбилась і в топонімній сфері. Як зазначає В. А. Жучкевич, слово *красное* в більшості випадків — це характерологічне слово: **Красное село** — «Красиве», «Багате», «Нарядне», «Головне село» [Жучкевич 1974: 180—181]. У топонімії України широко вживані лексеми 'красний', 'червоний' також далеко не завжди мають колірний зміст. У багатьох випадках це характерологічні слова зі значенням 'красивий': **Красна Гора** (Днц), **Красна Долина** (Крм), **Червоне Поле** (Кв), **Червона Нива** (Од). Цікаво зазначити, що А. Доза і Ш. Ростен поряд із «кольоровими» назвами **Maison-Rouge** поставили також назву (мабуть як протиставлення) **La Malmaison** від латинського *mala* 'поганий' [Dauzat 1963: 425].

Більше того, російський прикметник *красный* розвив ще кілька нових значень, які позначилися й у топонімії. За свідченням О. М. Селищева, в російській ойконімії лексема 'красный' вказує, що населений пункт розташований з сонячного краю, пор. назви **Красная Гора** і **Солнечная Гора**. Ця лексема вказує також на привілеї для населення: **Красная Слобода** [Селищев: 63].

У радянські часи семантема *червоний* сприймалась не як колірне позначення, а як символічне, 'революційне': **Красний Октябр** (Днц), **Красний Прогрес** (См), **Красний Пахар** (Днц), **Червона Зоря** (Днц, Лг, См, Хрк). Ця внутрішня форма зберігалась у назвах національними мовами кількох міст колишнього Радянського Союзу. Назва центру ненецького національного округу **Нарьян-Мар** перекладається як «Червоне місто», назва центру тувинської автономної області **Кызыл** значить у перекладі «Червоний», пор. назву **Кызыл-Орда** «Червона столиця» в Казахстані. Колишня назва міста **Улан-Батор** у Монголії перекладається як «Червоний богатир». Таким чином, типологічне зіставлення «червоних» топонімів відкриває різні картини ономастичного культурно-мовного освоєння червоного кольору.

ТИПОЛОГІЯ КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ *ЖОВТИЙ* ТА *ЗЕЛЕНИЙ*

Наступне місце в еволюційній послідовності становлення базових абстрактних назв кольорів посідають жовтий і зелений кольори. У стадіальній схемі еволюції позначень кольорів вони фігурують паралельно, що позначається і на їх етимології. Аналізуючи слово *жовтий* в етимологічному аспекті, М. Фасмер зазначає: «...сюди ж відноситься група слів золото, зелений» [Фасмер II: 43—44]; лексему *зелений* М. Фасмер зіставляє з авест. *zairi* 'жовтий', 'золотистий' і з лат. *helvus* 'жовтуватий' [Фасмер II: 92]. Українські кольоропозначеня жовтий і зелений сягають індоєвропейської основи **ghel*, яка синкретично виражала поняття жовтого і зеленого [ЕСУМ, т. 2: 203, 207]. Взаємозв'язок даних колірних позначень має і своє етнопсихологічне пояснення. Зелене забарвлення рослинності пов'язане з її жовтим кольором у процесі дозрівання і в'янення. Весняні зелені широкі простори змінюються на жовтий колір восени. Проте вага цих кольорів неоднакова в різних культурах. Гарячо-жовте сонце, жовтий колір піщаних пустель і плато, жовтий колір води річок, жовті піщані береги тощо призвели до особливого осмислення цього кольору в деяких країнах, зокрема в Китаї, де жовтий колір виступає символом слави, прогресу та розвитку, де жовтий колір — колір імператора. Як відомо, звичайним людям у Китаї заборонялося носити жовтий одяг, виняток становили лише буддистські монахи [Голубовська: 155—156]. Таке ставлення до жовтого кольору відбивається і на реалізації його позначень у топонімній сфері. В гірському Горному Алтаї, наприклад, у номенклатурі кольорових топонімів назви з лексемою *sara*, *sari* 'жовтий' посідають третє місце, після семантем *чорний* і *білий*, і зафіксовані в 55 випадках (лексема *kizil* 'червоний' зафіксована в 49 топонімах) [Molchanova: 721]. Зазначимо також, що ад'єктив *sari* формує досить потужне лексико-семантичне поле синонімів: *sari*, *altin*, *bulan*, *çibit*, *kuba*, *kuu* [Molchanova: 728]. В українській гідронімії численні назви типу **Жовті Води**, **Жовта**, **Жовтенька**, **Жовтуха** пов'язані з кольором води, з кольором жовтих глиняних берегів, з яскраво-жовтим кольором піску на дні ріки [Карпенко Назви: 62], пор. рос. **Желтая Грязь**, **Желтый Затон**, **Желторукавец**. Від гідронімів-дескриптивів утворились і відповідні українські назви поселень: **Жовта Круча** (Зп), **Жовтий Брід** (Жт), **Жовтий Яр** (Од), **Жовті Води** (Днп), **Жовтокам'янка** (Крм) [УАТУ: 287]. Американська річка **Yellowstone** пробиває собі шлях серед вулканічних яскраво окрашених гірських порід плато **Yellowstone** (дослівно «Жовтий камінь») [CE v. 23: 692]. Місто **Yellow Grass** у Канаді так названо від кольору трави серед близько розташованих боліт [EC v. 10: 390]. Численні топоніми з семантемою *жовтий* у тюркських мовах, пор. потамонім **Сарису** «Жовта вода»,

лімнонім **Сарикот** «Жовте болото». Китайська ріка **Хуанхе** (**Жовта ріка**) — одна з найбільших в Азії — отримала назву від величезної кількості намулу жовтого кольору. **Хуанхе** несе його в море, фарбуючи воду в жовтий колір, звідки й назва — **Жовте море**.

Концептуальним прототипом колірної семантики семантеми *зелений* виступає забарвлення рослинності. Це становить її універсальність у різних мовах, що відбивається і на топонімному рівні. Семантема *зелений* має пряме денотативне значення — вказує на конкретні характеристики референта, а саме на колір об'єкта, апелятивну назву якого взято за основу для топонімної номінації, пор. укр. ойконіми: **Зелений Дуб** (Рв), **Зелена Липа** (Чрв) [УАТУ: 390—391]; рос. **Зеленая Роща**, **Зеленая Дубрава**, **Зеленый Бор**; англ. **Greenoak**, **Greenfield**, **Greendale**, **Greenhill**, **Greenhead** «Зелений пагорб» [Ekwall: 204]; амер. **Green Valley**, **Greenspot**, **Greenfield** (CA) [Gudde: 152]. Американські гідроніми **Green Lake**, **Green River** вказують на особливий колір води [Stewart 1970: 189].

Вживання тієї чи іншої лексеми значною мірою залежить від ономастичних смаків, уподобань, ономастичних традицій етноспільноти. Колірна синтаксема **Зелений Гай** в українському ойконіміконі вживається 53 рази в 17 областях [УАТУ: 390], на відміну від ойконімних систем інших мов, де аналогічні назви поодинокі, якщо є взагалі, і не тому, що в Україні більше сіл розташовано біля лісів чи лісів більше, ніж в інших країнах, або вони зеленіші. Основним чинником вжитку тут виступає етнокультурний принцип.

Залежно від етнокультурних умов вихідна семантична реальність слова членується по-різному в різних народів, по-різному змінюються співвідношення його традиційних семантичних компонентів. В ойконімній синтаксемі **Зелений Барвінок** (Крв) акцентується не стільки денотат, скільки український національний колорит, етнокультурна специфіка, а вихідне денотативне значення затухає, становиться другорядним, додатковим. Як зазначив Г. Гегель: «Нерідко навіть дрібні особливості якого-небудь слова виражають ‹...› з очевидністю, яка впадає в око, народ і культуру» [Гегель т. 3: 370].

На асоціативно-сигніфікативному семантичному рівні семантеми *зелений* відображаються абстрактні властивості конкретних референтів, пов'язані з родючістю землі, м'яким кліматом, сприятливим для сільськогосподарських робіт, достатньою кількістю води для зрошення тощо, пор.: **Зелена Нива** (Крм), **Зелена Поляна** (Жт, Кв, Мк, Чрг), **Зелене Поле** (Днп, Днц), **Зелена Роща** (Днц, СМ, Чрг), **Зелений Луг** (Днц, Зп). На конототивному рівні семантичної структури слова лексема *зелений* в ментальності українця, перш за все хлібороба, пов'язана з добробутом, затишним життям. Нерідко вона також містить елементи естетичної оцінки. В цьому аспекті синонімом слова *зелений* виступає інша колірна лексема — *красний* (в сенсі 'красивий'), пор. назви селищ **Зелена Балка** (Днп, Зп, Крв, Од, Пл) і **Красна**

Балка (Днп), **Зелений Кут** (Днп, Днц, Од, Пл.) і **Красний Кут** (Днц, Луг); **Зелена Долина** (Днп, Днц, Од) і **Красна Долина** (Крм), **Зелений Гай** і **Красний Гай** (Хрк), **Зелене Поле** (Днп, Днц) і **Красне Поле** (Лг), **Зелений Луг** (Днп, Зп) і **Красний Луг** (Днц), **Зелений Ріг** (Чрк) і **Красний Ріг** (Кв), **Зелена Поляна** (Жт, Кв, Мк, Чрг) і **Красна Поляна** (Днц, Крм, Хрк) [УАТУ: 390—391, 400]. Цікава в цьому сенсі типологічна паралель з відповідними семантемами в китайській мові, в якій «привертає увагу паралельне використання червоного і зеленого кольорів для характеристики краси людини чи пейзажу» [Голубовська: 153].

У німецькій мові, як можна й було очікувати, ойконіми з семантемою *зелений* посідають досить важливе місце: **Grün**, численні **Grüna**, **Grünau**, **Grünberg**, **Grüneberg**, **Grüneiche**, **Grünelinde**, **Grünehagen**, **Grünewald**, **Grünewalde**, **Grünfelde**, **Grüngräbchen**, **Grünhain**, **Grünhainichen**, **Grünheide**, **Grünhof**, **Grünhufe** [ODDR: 194—196].

ТИПОЛОГІЯ КОЛЬОРОПОЗНАЧЕННЯ

БЛАКИТНИЙ

Щодо семантем на позначення блакитного кольору, то, на думку О. І. Попова, вони рідко реалізуються в східнослов'янській топонімії: «‹...› назви **Синя** (ріка) і **Синє** (озеро) — рідкість; такі річні та озерні назви мало властиві східнослов'янським географічним назвам» [Попов: 31]. Тим цікавіше зазначити наявність в Україні в басейнах р. **Синюхи** та р. Південного Бугу річок із спорідненими назвами: **Синиця**, **Синичка**, **Синька**, **Синець** [СГУ: 501—503]. Здається маловірогідним, щоб усі ці гідроніми були мотивовані синім кольором води або ґрунту їх берегів. Тут діють інші номінаційні чинники. Аналогічні назви також поодинокі в топонімії Великої Британії, проте досить численні в топонімії США. В Каліфорнії налічується понад 25 оронімів на зразок **Blue Mountain**, **Blue Ridge**, **Blue Hill**, **Blue Canyon**. Орографічні об'єкти так названі або через їх голубуватий вигляд при певних атмосферних умовах, або через наявність голубуватих скальних утворень, чи завдяки тому, що схили гір покриті квітами голубого кольору. Гора **Blue Rock Mountain** отримала цю назву через голубуватий колір скелі [Gudde: 39]. Водні об'єкти типу **Blue Lake**, **Blue Creek** так названі за кольором води. Інколи озера і річки називались «Голубими» з рекламних мотивів, з метою заохочення нових поселенців [Stewart 1970: 50]. Унаслідок транстопонімного переносу з'явились ойконіми **Blue Lake**, **Blue Rock**. Селище **Blue Canyon** отримало назву в 1850 р. завдяки диму, який піднімався над таборами лісорубів [Gudde: 39]. Окремі ойконіми на *голубий* є і в німецькій ойконімії: **Blauenthal** [ODDR: 60]. Цікавий приклад в американській топонімії, де зафіксовані поодинокі випадки не з максимально абстрактним

кольоровим позначенням, а з конкретизованою лексемою, пор. гідронім **Cerulean Springs** (KY) [Stewart 1970: 84] від *cerulean* 'світло-блакитний', 'лазуровий'.

Побіжно зазначимо також таке. Як говорилося вище, колірний спектр неперервний, однак мовні позначення надають йому дискретність, неоднакову в різних мовах. Український прикметник *блакитний* не має прямих еквівалентів в англійській, німецькій і французькій мовах. У сферу англійського *red* включається українське кольоропозначення 'рудий' [ВАУС: 786]. Дискретність кольоропозначень діалектично поєднується з протилежним явищем дифузії. Одні й ті ж лексеми в різний час мали різне семантичне наповнення. В. Скіт виводить англійський прикметник *blue* з лат. *flauus* 'жовтий' [Skeat: 65]. М. М. Маковський також етимологізує слово *blue*, яке сягає латинського слова *flavus* — 'вогняного кольору', 'вогнено-жовтий' [Маковский: 64]. Кольоропозначення *black* — 'чорний' В. Скіт зближує з *bleak* у значенні 'блідий', 'безбарвний' [Skeat: 63].

Одні й ті ж слова інколи використовують для передачі різних кольорів. Японське слово *аво* означає 'синій' і 'зелений'. Тюркський корінь *кир* передає кольори від сірого, коричневого, жовтого до червоного [Петров: 83]. Хроматична гама *зелений* і *синій* у тюркських мовах виражена не так чітко, як у слов'янських або германських. Усі ці відмінності відбиваються і в ономастичній сфері. В тюркомовних топонімах подекуди нелегко визначити, яке саме конкретне позначення кольору — *зелений* чи *синій* лягло в основу назви. В корнуольській мові слово *glas* означало 'синій' і 'зелений', пор. топонім **Polgaze** < *pol* = *pool* 'калюжа' і *glas* 'синій' або 'зелений' [Reaney: 95].

НЕКОЛЬОРОВІ ФУНКЦІЇ КОЛОРАТИВІВ

Аналіз різних колоративів у межах топонімної сфери — додатковий аргумент на користь тези С. Карцевського, що «означаюче намагається мати інші функції, ніж його власна» [Карцевский: 90], мати інші значення, додамо ми. Різні лексеми мають різний успіх у цьому намаганні. В рамках внутрішньолексемної семантики колоративів можна розмежувати категоріальне та функціональні значення. Ці функціональні значення виступають як залежна перемінна від семантичного інваріанта — головного значення цих ад'єктивів. Колоративи розрізнюються не лише кількістю додаткових значень, а й їх якістю. Колоратив на позначення червоного кольору в східноєвропейській культурі має більшу кількість тлумачень, має більший семантичний потенціал, ніж, наприклад, колоративи на позначення жовтого чи синього кольорів з невеликим набором значень. Можна ще зазначити, що активні в лексико-семантичному аспекті колоративи виступають як полісемантичні в рамках єдиної топонімної парадигми, під якою ми розуміємо

всю сукупність, наприклад, назв населених пунктів даної структурної моделі, пор. такий *полісемант*, як 'красний': **Красна Балка, Красна Воля, Красна Зоря, Красна Долина, Красна Коса, Красна Поляна, Красна Слобода, Красне Знам'я, Красне Поле, Красне Село, Красний Яр, Красний Бір, Красний Гай, Красний Колос, Красний Октябр, Красний Прогрес, Красний Яр** [УАТУ: 400].

Вище наводились приклади, як колоративи, намагаючись «мати інші функції ніж їх власні», отримують значення, далекі від кольоропозначень. Яскраво виявляються некольорові функції колоративів для позначення напрямків.

У тибето-китайських, монгольських, тюркських мовах червоний колір асоціюється з південним напрямком, а чорний — з північним. Китайська космологія пов'язує білий колір із західним напрямком. У тюркській топонімії прикметник *білий* може означати (за даними різних авторів і в різних мовах) «південь», «схід» і «захід». Прикметник *синій* асоціюється в тюркських мовах із східним напрямком, а жовтий — із західним [Мурзаев 1990: 8]. У Башкирії течуть річки **Акідел** «Біла» і **Карадел** «Чорна». Ця пара служить для визначення течії рік в меридіональному і широтному напрямках: *ак* — зі сходу на захід; *кара* — з півночі на південь [Мурзаев 1990: 8]. Типологічно цікаво порівняти це з таким: найбільш східна точка материка Південної Америки зветься **Cabo Branco** (порт. «Білий мис»).

Важлива роль кольоропозначень при утворенні етнонімів. К. І. Петров пише про існування характерної кольорової «червоно-жовтої», за його термінологією, топо-етноніміки в багатьох старотюркських народів Південного Сибіру. Топо-етнонім *киргиз*, на його думку, означав 'червоний' («червона місцевість, країна і мешканці цієї країни») [Петров: 80]. М. О. Баскаков наводить приклади тюркських етнонімів, на зразок *жовті уйгури, кок тюрк* — 'голубі (зелені, сині) тюрки', *кара-ногай* — 'чорні ногаї', *ак-ногай* — 'білі ногаї', і вважає, що «кольорові» назви тюркських народів вказують на їх географічне розміщення за напрямками світу. *Червоні огузи*, на його думку, — 'південні огузи'. Значення 'південний' він вбачає також в етнонімі *киргиз* [Баскаков: 92—93]. Ю. О. Карпенко пише про некольорову сутність семантеми *білий* при етимологізації назви **Русь**, яку він виводить із іранського і осетинського слова *ors* 'білий', котре, за законами слов'янської фонетики, перетворилось на *рос*. У слові *рос* у непрямих відмінках *о* переходило в *у*: на **Русі**. Звідси назва **Русь**, яка означала не колір, а географічне розташування (за кольором) — «захід», «західний». Найбільш західне зі слов'янських племен мало назву «*білі хорвати*». А, відповідно до концепції О. М. Трубачова, після того як слово **Русь** стало загальновживаним, назвою **Біла Русь** називають найбільш західний східнослов'янський народ. **Червона Русь** — це «*Південна Русь*», а **Чорна Русь** — це «*Північна Русь*» [Карпенко 1993: 7].

КОНВЕРГЕНТНО-ДИВЕРГЕНТНІ ТЕНДЕНЦІЇ «КОЛЬОРОВОЇ» ТОПОНІМНОЇ СИСТЕМИ

Інколи колірна номінація об'єктів має переважно лінгвістичне походження. На кожній території існує багато топонімних назв і всі вони мають бути якось упорядковані, якось організовані і узгоджені між собою, щоб виконувати свої функції. Назви ніколи не існують ізольовано, вони завжди співвідносні одна з одною.

КОНВЕРГЕНТНА ІНТРАТОПОНІМНА ТЕНДЕНЦІЯ — МОГУТНЯ СИЛА ТОПОНІМНОЇ СИСТЕМИ

Топоніми, які функціонують на певній території, сприяють виникненню нових утворень, подібних у структурно-словотоворчому чи лексико-семантичному планах. Саме існування специфічних мікросистем, топонімних рядів, топонімних осередків, що об'єднуються наявністю спільного компонента, полегшує створення, входження в ойконімію нових утворень, які мотивуються не екстратопонімними причинами, а винятково ойконімною «атмосферою», дивергентною щодо звичайної лексики. Наведемо як приклад деякі ойконіми з початковою семантемою *білий*: укр. **Білогородка** (Кв), **Білоцерківка** (Мк), **Білолісся** (Од), **Білопілля** (Вн), **Білопіль** (Вл), **Біловоди** (См), **Білозерівка** (Вн), **Білогірка** (Хрс), **Білоголови** (Тр), **Білогуби** (Пл), **Білоусове** (Хрс), **Білогрудове** (Хрс), **Білошапки** (Чрг); **Білоконі** (Пл), **Білогриве** (См), **Білокоровичі** (Жт), **Білокопитове** (См); амер. **Whiteville** (NC), **Whitehouse** (NJ, MI), **Whitewood** (MI, SD, VA), **Whitefield** (NH, ME, OK), **Whitewater** (KS, MA), **Whiteriver** (AZ), **Whitepond** (SC), **Whitelake** (SD), **Whitetop** (VA), **Whiteside** (SD), **Whitehead** (NH), **Whiteface** (MT), **Whitehorse** (SD), **Whitetail** (MT), **Whitefish** (MA), **Whitebird** (ID), **Whitecrow** (MT); нім. **Weißbach**, **Weißenberg**, **Weißenborg**, **Weißenborn**, **Weißenbrunn**, **Weißendorf**, **Weißensand**, **Weißenschrimbach**, **Weißensee**, **Weißenspring**, **Weißkeißel**, **Weißnaußlitz**, **Weißthal**, **Weißwasser** [ODDR: 554—557]. Так з'являється ізоморфізм в ойконімних системах різних мов.

Колірні назви іррадіюють свою дотопонімну семантику, поширюючись на позначення інших об'єктів, розташованих поблизу. Річка на півночі Туреччини зветься **Кизил-Ірмак** «Червона річка» і бере свій початок на схилах гори **Кизил-Даг** «Червона гора». В Росії річка **Синя** витікає з озера, яке зветься **Синє** [Попов: 30]. Німецьке місто **Blaubeuren** розташоване на березі річки **Blau**, яка бере свій початок із струмка **Blautopf** [Berger: 63]. Місто **Schwarzenberg** розташоване неподалік річки **Schwarzwasser**, а місто **Schwarzburg** — на річці **Schwarza** [Berger: 258]. Болгарське село **Бели Осъм** розташо-

ване біля злиття річок **Бели Осъм** і **Зеленика**, а село **Черни Осъм** розташоване біля річки **Черни Осъм** [Ковачев: 10, 25].

Часто назви утворюють своєрідні топонімні мікросистеми, які формуються з топонімних пар, складаючи бінарну опозицію [Топоров 1962: 10]. Семантичною, лексичною основою таких бінарних опозицій можуть стати кольоропозначення. Найчастіше колірні мікросистеми — це протиставлення ахроматичних контрастних топонімних епітетів-семантем «білий» і «чорний». Болгари називають **Егейське море Білим** як протиставлення **Чорному морю**. Турки протиставляють **Kara däniz** «Чорне море» і **Ak däniz** «Середземне море». В Англії неподалік від річки **Blackwater** протікає річка **Whitewater** [Room 1988: 43]. У Бразилії річка **Rio Branco** (порт. «Біла річка») вливається в **Rio Negro** «Чорна річка». В Україні ріка **Тиса** починається зі злиття двох річок — **Біла Тиса** і **Чорна Тиса**. Початок р. **Черемош** дають річки **Білий Черемош** і **Чорний Черемош**. Численні річки на Балканах у своїх витоках формуються парними протоками, пор. **Білий Іскар — Чорний Іскар**; **Білий Віт — Чорний Віт**; **Білий Тімок — Чорний Тімок**; **Білий Осим — Чорний Осим** [Мурзаев 1982: 124]. У Сибіру ріки **Іюс Білий** та **Іюс Чорний**, злившись, утворюють праву притоку ріки Обі. Ріка, що впадає в озеро **Зайсан** у Казахстані, називається **Чорний Іртиш**, а коли вона витікає з озера, то отримує назву **Білий Іртиш**. В Германії дві річки — **Schwarze Elster** і **Weiße Elster** — впадають в ріку **Elbe** [Berger: 258, 290]. Ріка Зеравшан поблизу Самарканда розпадається на два рукави **Акдар'я** «Біла велика ріка» і **Карадар'я** «Чорна велика ріка» (перс. *дар'я* 'велика ріка'). Пор. ще назви тюркських гір **Актау** і **Каратау**, монгольських гір **Цаган-Ула** і **Хар-Ула** з тією ж семантикою [Мурзаев 1982: 124]. Колірні протиставлення в цих антонімічних бінарних утвореннях спричинені не стільки екстралінгвістичними реаліями, скільки обумовлені інтралінгвістичними факторами, взаємним впливом компонентів кольорової топонімної мікросистеми.

Колірні топонімні опозиції можуть і не мати дзеркального семантичного протиставлення. Часто в назвах зберігається лише принцип колірного протиставлення з різним лексичним наповненням. Найбільша південна притока річки *Miccicini* — **Red River** впадає в неї разом з іншою притокою, що тече поблизу — **Black River**. Англійська річка **Dulais** (валл. «Чорна вода») впадає в річку **Loughor** (кельт. «Блискуча») [Reaney: 223]. Біля *Хартума* зливаються в один потік дві ріки — **Білий Ніл** та **Голубий Ніл**. В азербайджанському нагір'ї **Карабах** «Чорний сад» розташована найвища гора **Кизил-Богаз**.

Інколи, корелюючи, кольорові компоненти належать до різних мов. **Чорна ріка (Сонг Бо)**, що бере свій початок у Китаї, впадає на території В'єтнаму в **Червону ріку**. Назва придністровського **Білого озера** входить до пари з найменуванням близько розташованого **Караголь** (тобто «Чорне озеро») — верхня частина Дністровського лиману [Карпенко 1986: 38]. Пор. «близькі територіально» гідроніми **Череня**, **Чер-**

нетка, **Черная** і **Меленка**, **Мелань** (від латиськ. *melns* 'чорний'); пор. дав.-прус. **Melnikim** [Топоров, Трубачев: 195]. В Україні в р. **Синюху** впадає р. **Кагарлик**. В басейні р. Росі, до якого належать гідроніми **Мокрий Кагарлик**, **Сухий Кагарлик** і р. **Кагарлик** п. Дніпра, «також спостерігається скупчення з основою *Син-*: **Синиця**, **Синюха**, **Синявка**» [Лучик 1996: 19]. На думку В. В. Лучика, цей топонімний контекст дозволяє вважати гідронім **Кагарлик** не метатезним утворенням від тюркської основи *карг-*, яка виділяється в структурі різних апелятивів, а як семасіологічний відповідник до назви слов'янської р. **Синюхи**, і, таким чином, мати твірною основою тюрк. *kögär* 'робитися синім', 'синіти' [Лучик 1996: 19]. Деякі вчені серед проблем, пов'язаних із слідами палеобалканської топонімії в Україні, вирізняють так звану іллірійську топонімію. Вивчаючи назву р. **Калабарка** (п. Дніпра), а також споріднений топонімний шар південнослов'янських теренів: рр. **Колубара**, **Колобар** та інші, що мають спільний компонент *кол-* із первісним «високопродуктивним» значенням 'чорна', 'темна' (річка), — вони розміщують їх в топонімні контексти у відповідних басейнах рр. **Чорна Річка**, **Темечка**, **Темнава** як доказ зв'язку слов'янських та іллірійських гідронімів. Болгарське село **Каракьой** (тур. «Чорне село») розташоване біля горба **Черна гора** [Иванов Струма: 12].

Інколи топонімна макросистема розриває двосемантемну мікросистему, залучаючи до топонімного ряду інші кольорові лексеми.

У 1776 р. священик Ф. Гарсес назвав одну з могутніх рік Північної Америки іспанським словом **Colorado** (дослівно 'яскраво-червона', 'пофарбована') завдяки глині червоного кольору, яка обумовила яскраве забарвлення ріки [КГЭ т. 2: 325; Com E v. 5: 567, 585]. Ріка **Colorado** — п'ята за розмірами ріка Північної Америки, що протікає територією семи штатів США і територією Мексики. Більше ніж 50 річок складають її складну річкову систему. Під впливом дотопонімної семантики назви цієї важливої водної артерії кілька інших річок — її приток також отримують колірні назви. Одна з важливих її приток — **Green River** «Зелена ріка». Нижче озера *Granby* в Колорадо впадає інша притока — **Blue River** «Блакитна ріка», а ще нижче вливаються **White River** «Біла ріка» та **Verde** (ісп. «Зелена»). Ці ріки називаються там не тому, що в них вода зеленого, блакитного, білого кольорів. Тут має місце потужний соціолінгвістичний, точніше, соціоономастичний вплив. Більше того, колірна семантика проявляє себе в найменуваннях інших топонімних класів. У своїх верхів'ях **Колорадо** перетинає гірський масив, утворюючи **Black Canyon** «Чорний каньйон». Уздовж річки **Little Colorado** розташована пустеля **Painted Desert** (де *painted* має значення: 'намальована', 'розфарбована', 'строката', різнокольорова', 'яскрава'; а *desert* 'пустеля'). (Пригадаймо одне із співзначень лексеми *colorado* 'пофарбований'). Одне з найбільших водоймищ у гідросистемі р. **Колорадо** зветься **Blue Mesa**. На р. **Blue River** «Блакитна ріка» розташована, зокрема, дамба, що зветься

Green Mountain Dam, тобто «Гребля Зеленої гори», є також гребля під назвою **Painted Rock** «Розфарбована скеля». В нижній течії р. **Green River** розташована долина з гібридною іспано-англійською назвою **Verde Valle** «Зелена долина», пор. також назви двох плато **Mesa Verde** і **Black Mesa**. На захід від р. **Colorado Springs** знаходяться гори **Red Rocks** «Червоні скелі». Пор. також такі ороніми як **Brown Cliffs, Black Mountain, Redcloud Peak, Redmountain Pass, Red Table Mountain, Greeenhorn Mountain** та ін. Виникає своєрідний *колірний топонімний ландшафт*. Його можна доповнити численними колірними ойконімами. Лише в штаті Колорадо є такі колірні назви населених пунктів: **Black Forest, Blanca, Blue Mountain, Green Mountain Falls, Greenwood Village, Redcliff, Redstone, Redvale, Rio Blanco, Villegreen, Whitewater** тощо.

Наведемо ще приклад «втягування в колірний топонімний ряд», взявши на цей раз колірні ороніми. Хребти **White Mountains, Green Mountains** та **Adirondacks** найвищі в гірському масиві *Аппалачі* в Північній Америці. Автор книги "The Friendly Mountains. Green, White and Adirondacks" пише: «Оскільки ми маємо Білі і Зелені гори, було б правильно назвати гори **Адірондакс** «Чорні гори»"[1]. Але оскільки ці назви вже закріпилися в ужитку, колірні найменування переходять на інші об'єкти. Назву **Black Mountains** отримують другорядні гори, на південь від **White Mountains**. Самі **White Mountains** у північно-східній частині штату Maine називаються **Blue Mountains**. Одна з вершин гірського хребта **White Mountains** називається **Blue Hill**. На західних схилах хребта **Green Mountains** є сукупність скель, які іменують **White Rocks**. У цих же горах є одна гірська вершина, яку називають **White Mountain**. У горах **Adirondacks** зустрічаємо також гірські вершини з назвами **Whiteface Mountain, Blue Ridge** і **Blue Mountain**. Цей колірний ландшафт можна доповнити гідронімами, що належать до цього ареалу: **Black Creek, Black River** (2 назви), **Green River, White River**, а також ойконімом **White River Junction**. І, насамкінець, штат, в якому переважно розташовані гори **Green Mountains**, називається **Vermont**. Назва штату походить від двох слів французького походження *vert* 'зелений' та *mont* 'гора'.

Колірні назви в топонімії США в багато разів перевершують колірні назви, які вживаються в різних топонімних категоріях у топонімії Великої Британії. Чи не є цей факт ще одним із проявів «молодості американської топонімної системи»?

Колірні ряди назв можна знайти в топонімії різних мов. О. І. Попов пише, що в *Озернім* краї, там, де річка **Синя** витікає із **Синього озера**, на початку минулого століття були розташовані погост **Синій**, а також села **Синя, Синя Гора** і миза **Синєозерськ**. На тій же річці

[1] *Peattie, Roderick.* The Friendly Mountains. Green, White and Adirondacks. — New York: Vanguard Press, 1942. — P. 18.

Синій знаходилось село **Красна** та пригород **Красний** [Попов: 31]. Пор. ще: «особливо багато річок, озер та струмків **Чорних** серед притоків р. **Мсти** (сама назва якої означає «Чорна») ‹...› в басейні котрої є велика кількість також **Білих** річок і струмків» [Попов: 37], пор. річка **Біла**, а також **Білий** струмок і **Біла** річка, ще одна **Біла**, два озера **Белінець** [Попов: 43—44].

Колірні топоніми можуть виникати також як результат дії різноманітних фонетичних причин. Показові в цьому відношенні діахронічні варіанти української степової річеньки **Червона**, назва якої відбиває реальну ознаку — червонуватий колір води. В різні часи вона називалась **Червленая**, **Червоная**, а також **Чорна**, **Черная**. Певну роль у варіативності назв могло мати кореневе співзвуччя *Черв-* та *Черн-* [Карпенко Назви: 69]. В XVII ст. **Чермним** називали сучасні **Чорне море** і **Красне море** [Суперанская 1979: 177], що, мабуть, також було обумовлено звуковою схожістю лексем різних кольоропозначень.

Однією з загальнотопонімних тенденцій є конвергентність, яка направлена на зближення, взаємне уподібнення, нівелювання складових компонентів топонімної системи. Ця тенденція виявляється, зокрема, в уніфікації генетично різнорідних топоформантів. Конвергентні процеси топонімної системи простежуються і в топонімах з кольоровим позначенням.

«КОЛЬОРОВІ» МЕТАМОРФОЗИ В ТОПОНІМІЇ

Вище неодноразово підкреслювалось, що не завжди кольорові власні найменування дійсно позначали конкретний колір. **Чорне море** аж ніяк не чорне щодо його кольору. **Чорний ліс** — не лише «Ліс темного кольору», а й «Нічий, державний ліс» [Мурзаев 1984: 613]. **Біле Село** в минулому — це село, мешканці якого не сплачували податків, на відміну від **Чорного Села**. Декілька англійських ойконімів **Whitchurch** (11 назв) з початковою лексемою *white* 'білий' генетично вказували не на колір церкви, а на те, що вона побудована з цегли (а не дерева), це було її вражаючою на той час ознакою; пор. також **Whitehouse**, **Whithorn** «Білий (тобто 'цегляний') будинок» [Ekwall: 513].

Англійський топонім **Kent** етимологічно сягає кельт. *canto* 'білий' у значенні 'чистий', тобто 'очищений (від дерев, кущів, пнів)', 'викорчуваний', пор. англ. *clearing* 'ділянка землі, очищена під ниву, ріллю' [Reaney: 71, 77]. Назва річки **Cray** сягає кельтського слова зі значенням 'біла' в сенсі 'чиста', а назва річки **Lugg** сягає кельтського слова 'біла' в сенсі 'яскрава' [Reaney: 71, 77].

В тюркських мовах слово *кара* має не лише значення 'чорний', а й 'земля', тому **Карасу** — це не лише «Чорна вода», а й «Вода, що йде з-під землі», тобто «Чиста, прозора вода». Слово *ак* — не лише

'білий', а й 'рухливий', 'жвавий', 'моторний', 'той, що біжить'. Топонім **Аксу** можна розуміти не лише як «Біла вода», а й як «Вода, що збігає (з гір)», тобто «Рухома вода» [Кононов: 83—85]. Кольоропозначення вживаються також і в символічному значенні. Слово *кара* в тюрко-монгольських мовах — не лише 'чорний', але й 'поганий', 'злий', а слово *ак* не лише 'білий', а й 'хороший' [Мурзаев 1984: 78, 256]. Тому **Аксу** також «Чиста, хороша, прісна вода», «Питна вода».

Семантема *чорний* набуває пейоративних конотацій у багатьох мовах світу, зокрема в українській, пор. евфемістичну назву чорта як **Чорний**. Символічні ознаки О. П. Карпенко вбачає в назві скелі **Чорна** на острові *Хортиця*, де, за переказами, в 972 р. загинув київський князь Святослав, а також в назві шляху **Чорний**, яким неодноразово приходили тюркські народи, що грабували й знищували слов'янські поселення [Карпенко Назви: 74]. Пор. заміну ойконіма **Чорний Кут** на **Червоний Кут** (Од) [ТПСО: 79].

Таким чином, постає питання не лише про різні конотації колірних лексем, не лише про їх полісемантичний характер (в цьому проявляється динамізм мови як такої, її постійні зміни), але й, можливо, про ту стадію їх розвитку, коли вони набувають характеру лексичних омонімів. Ця проблема заслуговує на подальше вивчення.

Колірні назви з семантемою червоний утворюють розлогий ряд у топонімії Англії: **Redbridge**, **Redhill**, **Redcastle**, **Redcliff**, **Redcliffe**, **Redditch Redland** тощо [Ekwall: 383]. Під тиском конвергентних тенденцій топонімної системи в цей топонімний ряд потрапляють назви зовсім іншого генезису. Топоніми **Redbourn**, **Redbourne** — це не «Червоний струмок». Етимологія цих назв зовсім інша. Компонент *red* — у цих випадках походить від іменника *reed* 'комиш', 'очерет', і обидва утворення мали первісне значення 'річка, в якій росте очерет' [Ekwall: 383], пор. амер. гідроніми **Red Lake** (MN) «Озеро з густими заростями очерету», **Reedy Creek** (WV). У колишній назві річки **Reed-Grass River** (MN) і в її сучасній назві **Roseau** (франц. 'очерет') зберігається те ж вихідне значення [Stewart 1970: 402]. Англійський топонім **Redgrave** мав дотопонімне значення «Канава з очеретом» (від *reed* і дав.-англ. *græf* 'канава') [Ekwall: 383]. Топоніми **Redwic**, **Redworth** мали спільне дотопонімне значення «Селище, біля якого росте очерет» [Ekwall: 384]. У топонімі **Redway** перший компонент сягає слова *road* 'дорога', пор. **Redstock** з первісним значенням «Ферма біля дороги» [Room 1988: 290]. В одному випадку **Redstone** — це не «Червоний камінь». Перший компонент сягає слова *rood* 'хрест', 'розп'яття', і первісне давньоанглійське утворення *rōde stān* = "*rood stone*" мало значення 'камінь у формі хреста' [Ekwall: 279]. Поряд з топонімом **Redhill** «Червоний горб» зустрічаємо омонімічну назву **Redhill**, яка сягає конструкції *roe hill*, де *roe* має значення 'козуля' [Ekwall: 383]. Топонім **Redland** (Thriddeland, 1209 р.) сягає конструкції зі значенням «Очищена, викорчувана земля» [Ekwall: 383].

У топонімному ряду назв на *white* 'білий' (пор. **Whitacre** «Біле поле», **Whitbarrow** «Білий горб», **Whitby** «Біле село» або «Біле місто», **Whitchester** «Біла римська фортеця», **Whitecliff** «Біла скеля», **Whitestone** «Білий камінь» [Ekwall: 513]) маємо назви іншого генезису. Топонім **Whitburn** — це не «Білий струмок». Він походить від конструкції *Hwiteberne*, 1190 р., і, можливо, має значення "*Hwita's barn*", тобто «Комора людини на ім'я Hwita». Поряд з топонімом **Whitefield** «Біле поле» маємо оронім **Whitefield** < *Wythfeld*, 1291 р., де перший компонент, дав.-англ. слово *with*, має значення 'кривизна, дуга'. Поряд з топонімом **Whitehill** «Білий горб» маємо оронім **Whitehill** < *Wichthulla*, 1130 р., тобто «Горб з вигнутим виярком» [Ekwall: 513]. Народна етимологія виводить назву урочища **Обілий** (с. *Тересва* на Закарпатті) від білого кольору землі, ґрунту. В дійсності ніякої білої землі там немає. Назва походить від призвища *Obiala*, *Obelea* (румунська форма) < апелятив *obială* 'нікчемна людина' [Банк: 167]. Французький ойконим **Le Blanc** не має нічого спільного з кольоропозначенням 'білий'. Його етимологія сягає докельтского кореня **obl-* з невідомою семантикою та докельтського суф. *-incum* [Dauzat 1963: 87]. Французький ойконім **Noirfontaine** не має нічого спільного з «Чорним фонтаном». Він виник внаслідок аферези початкового звукового комплексу *-ar* та смислової атракції й уподібнення зі словом *noir* вихідного германського особового імені *Arn-wulf*, до якого пізніше було додано слово *fontaine* [Dauzat 1963: 499]. Назва **Châteauvert** — це не «Зелений замок», а «Міцний, надійний замок» від ст.-прованс. *ver* 'кріпкий', 'твердий', 'міцний' [Dauzat 1963: 180].

Таким чином, інколи серед «колірних» топонімів трапляються назви, які генетично не мають нічого спільного з лексемами на позначення кольорів і які завдячують появою різним чинникам.

Абаев — *Абаев В. И.* О подаче онимов в словаре // Вопросы языкознания. — 1957. — № 3. — С. 31—43.

Австралия — *Австралия и Новая Зеландия. Линвострановедческий словарь* / Под общим руководством В. В. Ощепковой, А. С. Петриковской. — М.: Русский язык, 1998. — 216 с.

Азербайджанцы — *Гулиева Л. Г.* Азербайджанцы // Системы личных имен у народов мира. — М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1980. — С. 16—19.

Андреев — *Андреев Н. Д.* Периодизация истории индоевропейского праязыка // Вопросы языкознания. — 1957. — № 2. — С. 3—18.

Аниканова — *Аниканова Т. А., Беленькая В. Д.* Географические термины в топонимии Канады // Топонимика зарубежных стран: [сб. статей] / Моск. фил. геогр. о-ва СССР; [Ред. В. Д. Беленькая, Е. М. Поспелов]. — М.: МФГО, 1981. — С. 18—30.

Антономазія — *Тараненко О. О.* Антономазія // Українська мова: енциклопедія / в. о.: НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, НАН України. Ін-т української мови; Відп. ред. Зяблюк М. П. — 3-тє вид., зі змін. і доп. — К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. — С. 30.

Апресян — *Апресян Ю. Д.* Проблема синонима // Вопросы языкознания. — 1957. — № 6. — С. 84—88.

Арабы — *Сикстулис Я. П., Матвеев В. В.* и др. Арабы // Системы личных имен у народов мира. — М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1980. — С. 43—58.

Атлас — *Атлас автодорог России, стран СНГ и Балтии (приграничные районы).* — М.: ИПЦ «Дизайн. Информация. Картография»: ООО «Изд-во АСТ», 2001. — 200 с.

Базелл — *Базелл Ч. Е.* Лингвистическая типология [Пер. с англ. Т. Н. Молошной] // Принципы типологического анализа языков различного строя / Отв. ред. Б. А. Успенский [Сборник статей. Сост и предисл. О. Г. Ревзиной]. — М.: Наука, 1972. — С. 15—30.

Балли — *Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли; [пер. с франц. Е. В. Вентцель,

Т. В. Вентцель]. — [2-е изд. стереотип.]. — М.: Эдиториал УРСС, 2001. — 416 с. — (Сер. «Лингвистическое наследие XX века»).

Банк — *Банк М. В.* Із спостережень над мікротопонімікою Закарпаття // Питання сучасної топоніміки та ономастики (матеріали І Республіканської наради з питань топоніміки та ономастики). — К.: АН УССР, 1962. — С. 164—168.

БАРС 1987 — *Большой англо-русский словарь*: в 2 т. Ок. 160 000 слов. / Авт. Ю. Д. Апресян, И. Р. Гальперин, Р. С. Гинзбург и др.; Под общ. рук. И. Р. Гальперина и Э. М. Медниковой. — 4-е изд., испр., с дополн. — М.: Рус. яз., 1987. Т. A—M. — 1038 с.

БАРС 1988 — *Большой англо-русский словарь*: в 2 т. Ок. 160 000 слов. / Авт. Ю. Д. Апресян, И. Р. Гальперин, Р. С. Гинзбург и др.; Под общ. рук. И. Р. Гальперина и Э. М. Медниковой. — 4-е изд., испр., с дополн. — М.: Рус. яз., 1988. Т. N—Z. — 1072 с.

Баскаков — *Баскаков Н. А.* К вопросу о происхождении этнонима «кыргыз» // Советская этнография. — 1964. — № 2. — С. 92—93.

Бахилина — *Бахилина Н. Б.* История цветообозначений в русском языке. — М.: Наука, 1975. — 288 с.

Белецкий — *Белецкий А. А.* Лексикология и теория языкознания (ономастика). — К.: Изд. Киевского ун-та, 1972. — 209 с.

Беценко — *Беценко Т.* Етюди з топонімії Сумщини. Походження географічних найменувань. — Суми: Собор, 2001. — 72 с.

Бирнбаум — *Бирнбаум Г.* Праславянский язык. Достижения и проблемы в его реконструкции: Перевод с английского / Ред. В. А. Дыбо, В. К. Журавлёва // Common Slavic: progress & problems in its reconstruction / Henrik Birnbaum (Colambus, Ohio, 1973—1983. — М.: Прогресс, 1987. — 512 с.

Білецький — *Білецький А. О.* Борустенес, Данапріс, Дніпро // Питання сучасної топоніміки та ономастики (матеріали І Республіканської наради з питань топоніміки та ономастики). — К.: АН УССР, 1962. — С. 54—62.

Богоедова — *Богоедова Т. И.* И-е. *teku- ‘бежать, течь’ в славянской гидронимии // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Випуск 356—359. Слов’янська філологія. — Чернівці: Рута, 2007. — С. 14—20.

Бондалетов — *Бондалетов В. Д.* Семиотическое изучение топонимии (названия населенных пунктов Пензенской области // Вопросы географии. Сборник 94 (отв. ред. Е. М. Поспелов). Топонимия Центральной России. — М.: Мысль, 1974. — С. 70—78.

Бондарук — *Бондарук Г. П.* Русские местные географические термины в топонимии Центра // Вопросы географии. Сборник 94 (отв. ред. Е. М. Поспелов). Топонимия Центральной России. — М.: Мысль, 1974. — С. 185—194.

Ванагас — *Ванагас А. П.* Балтийские гидронимы апеллятивного происхождения // Nomina appellativa et nomina propria: XIIIth ICOS (August 21—25). — Cracow, 1978. — P. 271.

Василевская — *Василевская Е. А.* Словосложение в русском языке: очерки и наблюдения. — М.: Учпедгиз, 1962. — 132 с.

ВАУС — *Великий англо-український словник.* Авт.-уклад. Адамчик М. В.; [перклад з рос. українськ. Карбівничий І. А., Людовинська В. В., Сидорук Г. І.]. — Донецьк: «Видавництво Сталкер», 2002. — 1152 с.

Вербич 1998 — *Вербич С. О.* З архаїчної гідронімії басейну верхнього Дністра // Мовознавство. — 1998. — № 4—5. — С. 21—30.

Вербич 2004 — *Вербич С. О.* Етимологічні спостереження над топонімним реєстром А. Петрова. III. // Студії з ономастики та етимології 2004 / [відп. ред. О. П. Карпенко]. — К.: Науково-видавничий центр НБУВ, 2004. — С. 31—37.

Вербич 2005 — *Вербич С. О.* Карпатська оронімія в контексті слов'янської історії регіону // Студії з ономастики та етимології 2005 / [відп. ред. В. П. Шульгач]. — К.: Друкарня Видавничого дому «Академперіодика» НАН України, 2005. — С. 16—23.

Вербич 2006 — *Вербич С. О.* Карпатська оронімія в контексті слов'янської історії регіону. II // Студії з ономастики та етимології 2006 / [відп. ред. О. П. Карпенко]. — К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2006. — С. 9—16.

Вербич 2007 — *Вербич С. О.* Гідронімія басейну верхнього Дністра: Етимологічний словник-довідник [від. ред. І. М. Желєзняк]. — К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2007. — 120 с.

Вербич 2007а — *Вербич С. О.* Давня слов'янська гідронімія басейну Дністра (фрагмент аналізу). II // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Випуск 356—359. Слов'янська філологія. — Чернівці: Рута, 2007. — С. 21—24.

Вербич 2009 — *Вербич С. О.* Гідронімія басейну середнього Дністра. Етимологічний словник [від. ред. І. М. Желєзняк]. — Луцьк: ВМА «Терен», 2009. — 236 с.

ВИ — *Всемирная история*: В 10 т. Глав. ред. Е. М. Жуков (глав. ред.) [и др.]. Т. 1. Под ред. Ю. П. Францева [и др.]. — М.: Госполитиздат, 1955. — 747 с.

Виноградов — *Виноградов В. А.* Методы типологии // Общее языкознание. Методы лингвистических исследований. — М.: Наука, 1973. — С. 224—256.

Виноградов Рецензия — *Виноградов В. В.* Рецензия на ст.: Гвоздев А. Н. Очерки по стилистике русского языка. — М.: Изд-во

Акад. пед. наук РСФСР, 1952 // Вопросы языкознания. — 1952. — № 6. — С. 136—144.

Виноградов Лексикография — *Виноградов В. В.* О некоторых вопросах теории русской лексикографии // Вопросы языкознания. — 1956. — № 5. — С. 80—94.

Вьетнамцы — *Лескинен А. Н.* Вьетнамцы // Системы личных имен у народов мира. — М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1980. — С. 97—100.

Габорак 2003 — *Габорак М. М.* Гідронімія Івано-Франківщини: Словник-довідник. — Ін-т українознавства при Прикарпатському ун-ті ім. Василя Стефаника, Науково-дослідна лабораторія «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство» АНН України. — Снятин: ПрутПринт, 2003. — 284 с.

Габорак 2008 — *Габорак М. М.* Назви гір і полонин Івано- Франківщини. Словник-довідник. — Видання 2-ге, доповнене, уточнене. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. — 500 с.

Гачев — *Гачев Г. Д.* О национальных культурах мира // Народы Азии и Африки. — 1967. — № 1. — С. 77—92.

Галкина-Федорук — *Галкина-Федорук Е. М.* Слово и понятие. — М.: Учпедгиз, 1956. — 54 с.

Гегель — *Гегель Г. В.* Энциклопедия философских наук / авт. вступ. ст. и отв. ред. Е. П. Ситковский; АН СССР Ин-т философии. — М.: Мысль, 1977. — Т. 1—3. — (Философское наследие). — Т. 3. Философия духа. — 1977. — 471 с.

География — *География России: Энциклопедический словарь* / Гл. ред. А. П. Горкин. — М.: Научное изд-во «Большая Российская энциклопедия», 1998. — 800 с.

Гідронімія — *Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках* / [А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко та ін.]; за заг. ред. О. С. Стрижака. — К.: Наукова думка, 1981. — 264 с.

Глазунов — *Глазунов С. А.* Новый англо-русский словарь современной разговорной лексики. — 2-е изд., стереотип. — М.: Рус. яз., 2000. — 776 с.

Голубовська — *Голубовська І. О.* Етнічні особливості мовних картин світу: Монографія. — 2-е вид., випр. і доп. — К.: Логос, 2004. — 284 с.

Гонца — *Гонца І. С.* Ойконімія Черкащини: дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.01. — Умань, 2006. — 242 с.

Горожанкина — *Горожанкина Л. В.* Структура ойконімії Південно-Західної Одещини // Повідомлення Української ономастичної комісії. Вип. 13 / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. — К., 1975. — С. 33—36.

Горпинич — *Горпинич В. О.* Назви непроточних вод України // Питання сучасної ономастики: зб. наук. пр. — Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. ун-т, 1997. — С. 205—233.

Города — *Города России.* Энциклопедия / Под ред. Г. М. Лапко. Репринт. изд. — М.: БРЭ, 2003. — 560 с. — (Сер. «Золотой фонд»).

Горцев — *Горцев В. И.* Саратовская область в географических названиях. — Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1984. — 144 с.

Григорьев — *Григорьев В. П.* Обсуждение проблемы омонимии // Вопросы языкознания. — 1958. — № 2. — С. 162—163.

Гумбольдт — *Гумбольдт В.* Язык и философия культуры. — М.: Прогресс, 1985. — 450 с.

Гухман — *Гухман М. М.* Индоевропейское сравнительно-историческое языкознание и типологические исследования // Вопросы языкознания. — 1957. — № 5. — С. 46—57.

Дешериев — *Дешериев Ю. Д.* Социальная лингвистика. К основам общей теории. — М.: Наука, 1977. — 382 с.

Енантіосемія — *Тараненко О. О.* Енантіосемія // Українська мова: енциклопедія / В. о.: НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, НАН України. Ін-т української мови; Відп. ред. Зяблюк М. П. — 3-тє вид., зі змін. і доп. — К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. — С. 178—179.

Еремия — *Еремия А. И.* Географические названия рассказывают. — Кишинев: Штиинца, 1982. — 101 с.

Есперсен — *Есперсен О.* Философия грамматики; [пер. с англ. В. В. Пассек, С. П. Сафонова]. — М.: УРСС, 2002. — 404 с.

ЕСУМ — *Етимологічний словник української мови*: У 7 т. / [Склад. Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко та ін.; Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. — К.: Наукова думка, 1983—2006. — (Словники України).

Етимологія — *Тараненко О. О.* Народна етимологія // Українська мова: енциклопедія / В. о.: НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, НАН України. Ін-т української мови; Відп. ред. Зяблюк М. П. — 3-тє вид., зі змін. і доп. — К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. — С. 420—421.

Етногенез — *Ономастика України* та етногенез східних слов'ян / Редкол.: Богоєдова Т. М., Желєзняк І. М. (відп. ред.), Карпенко О. П., Козлова Р. М., та ін. — К.: Ін-т укр. мови НАН України, 1998. — 227 с.

Желєзняк 2003 — *Желєзняк І. М.* Фіналь *-ач* в українському топоніміконі // Студії з ономастики та етимології 2003 / [відп. ред. В. П. Шульгач]. — К.: Аспект, 2003. — С. 23—46.

Желєзняк 2004 — *Желєзняк І. М.* З Карпатської оронімії // Студії з ономастики иа етимології 2004 / [відп. ред. О. П. Карпенко]. — К: Науково-видавничий центр НБУВ, 2004. — С. 72—82.

Жучкевич 1959 — *Жучкевич В. А.* Города и села Белорусской ССР: Ист.-географ. очерки / Сост.: В. А. Жучкевич, А. Я. Малышев, Н. Е. Рогозин. — Минск: Учпедгиз БССР, 1959. — 279 с.

Жучкевич 1974 — *Жучкевич В. А.* Краткий топонимический словарь Белоруссии. — Минск: БГУ, 1974. — 447 с.

Завгороднєв — *Завгороднєв Ю. А., Черемісіна Т. І.* Синонімія та омонімія кельтських топонімічних назв // Іноземна філологія. — 1985. — № 78. — С. 13—19.

Заимов — *Заимов И.* Местните имена в Пирдопско; Отговорен ред. акад. Вл. Георгиев. — София: Българска Академия на Науките, Институт за български език, 1959. — 300 с.

Заимов 1977 — *Заимов И.* Местните имена в Панагюрско. Българска ономастика, кн. 2. — София: Българска Академия на Науките, Институт за български език, 1977. — 200 с.

Заінчковська — *Заінчковська О. В.* Мікротопоніми Південно-Східного Поділля, похідні від апелятивів // Записки з ономастики: Збірник наукових праць. — Вип. 11. — Одеса: Астропринт, 2008. — С. 60—71.

Закирьянов — *Закирьянов К. З.* Личные имена у башкир, возникшие в советское время // Личные имена в прошлом, настоящем и будущем. Проблемы антропонимики. — М.: Наука, 1970. — С. 154—157.

Звегинцев — *Звегинцев В. А.* Проблема значения в современном зарубежном языкознании // Новое в лингвистике. — Вып. 2 / Сост. В. А. Звегинцев. — М.: Изд-во иностранной литературы, 1962. — С. 9—16.

Иванов — *Иванов В. В.* К этимологии балтийского и славянского названий бога грома // Вопросы славянского языкознания. — Вып. 3. — М.: Изд-во АН СССР, 1958. — С. 101—111.

Иванов 2004 — *Иванов В. В.* Лингвистика третьего тысячелетия: Вопросы к будущему. — М.: Языки славянской культуры, 2004. — 208 с.

Иванов Струма — *Иванов Й. Н.* Местните имена между долна Струма и долна Места (географические названия между нижними течениями Струмы и Месты) [Принос към проучването на българската топонимия в Беломорието]; Отговорен ред. акад. Владимир Георгиев. — София: Българска Академия на Науките, Институт за български език, 1982. — 239 с.

Иванов, Топоров — *Иванов В. В., Топоров В. Н.* Исследования в области славянских древностей. Лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов. — М.: Наука, 1974. — 341 с.

Илизаров — *Илизаров А. С., Старостин Б. А., Хейри А.* О внутренней форме и происхождении арабских имен // Личные имена в прошлом, настоящем, будущем. Проблемы антропонимики. — М.: Наука, 1970. — С. 290—300.

Иллич-Свитыч — *Иллич-Свитыч В. М.* Древнейшие индоевропейско-семитские языковые контакты // Проблемы индоевропейского языкознания. Этюды по сравнительно-исторической грамматике индоевропейских языков. — М.: Наука, 1964. — С. 3—12.

Инжеватов — *Инжеватов И. К.* Топонимический словарь Мордовской АССР: Названия населенных пунктов / НИИ яз., лит., истории и экономики при Совете Министров Мордов. АССР — Саранск: Мордовское книжное издательство, 1987. — 263 с.

ИЯ 1998а — *Гамкрелидзе Т. В., Иванов В. В.* Индоевропейский язык и индоевропейцы = Indo-European and the Indo-Europeans. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. Часть II. 1. Семантический словарь общеиндоевропейского языка и реконструкция индоевропейской протокультуры. Раздел 1. Семантический словарь общеиндоевропейского языка. — [2-е изд. перераб. доп]. — Благовещенск: Благовещенский гуманитарный колледж им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 1998. — С. 441—855.

ИЯ 1998б — *Гамкрелидзе Т. В., Иванов В. В.* Индоевропейский язык и индоевропейцы = Indo-European and the Indo-Europeans. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. Часть II. 2. Семантический словарь общеиндоевропейского языка и реконструкция индоевропейской протокультуры. Раздел 2. Хронология общеиндоевропейского языка. Проблема «Индоевропейской прародины» и пути миграций индоевропейских племен в исторические области расселения. — [2-е изд. перераб. доп]. — Благовещенск: Благовещенский гуманитарный колледж им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 1998. — 480 с.

Іваненко — *Іваненко О. В.* Географічна термінологія в топонімії Сумщини // Студії з ономастики та етимології 2006 / [відп. ред. О. П. Карпенко]. — К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2006. — С. 27—41.

ІМіСУ 1969 — *Історія міст і сіл Української РСР.* Одеська область: — [у 26 т.] / Голов. ред. колегія: Кулаховський В. М. (голова) [та ін.]. — К.: Голов. ред. УРЕ, 1969. — 910 с.

ІМіСУ 1970 — *Історія міст і сіл Української РСР.* Донецька область: — [у 26 т.] / Голов. ред. колегія: Пономарьов П. О. (голова) [та ін.]. — К.: Голов. ред. УРЕ, 1970. — 992 с.

ІМіСУ 1970а — *Історія міст і сіл Української РСР.* Запорізька область: — [у 26 т.] / Голов. ред. колегія: Петрикін В. І. (голова) [та ін.]. — К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії Академії наук УРСР, 1970. — 765 с.

ІМіСУ 1971 — *Історія міст і сіл Української РСР.* Івано-Франківська область: — [у 26 т.] / Голов. ред. колегія: Чернов О. О. (голова) [та ін.]. — К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії Академії наук УРСР, 1971. — 639 с.

ІМіСУ 1971а — *Історія міст і сіл Української РСР.* Київська область: — [у 26 т.] / Голов. ред. колегія: Тронько П. Т. (голова) [та ін.]. — К.: Голов. ред. УРЕ, 1971. — 791 с.

Кавалева — *Кавалева А. В.* Страчаныя айконімы, матываваные гідраграфічнымі тэрмінамі // Студії з ономастики та етимології, 2009 / НАН України, Ін-т укр. мови; редкол.: В. П. Шульгач (від. ред.) [та ін.]. — К.: Довіра, 2009. — С. 43—57. — (Сер. «Бібліотека української ономастики»).

Карпенко Відновлення — *Карпенко О. П.* Відновлення окремих мовних рис східних слов'ян за даними гідронімії // Ономастика України та етногенез східних слов'ян / Редкол.: Богоєдова Т. М., Желєзняк І. М. (відп. ред.), Карпенко О. П., Козлова Р. М., та ін. — К.: Ін-т укр. мови НАН України, 1998. — С. 75—92.

Карпенко Інтерпретація — *Карпенко О. П.* Етимологічна інтерпретація гідронімів з основою **buk-/*buč-* // Ономастика Полісся / Редкол.: Желєзняк І. М. (відп. ред.), Карпенко О. П., Шульгач В. П. — К.: Ін-т укр. мови НАН України, 1999. — С. 68—77.

Карпенко Назви — *Карпенко О. П.* Назви річок Нижньої Правобережної Наддніпрянщини [від. ред. І. М. Желєзняк]. — К.: Наукова думка, 1989. — 188 с.

Карпенко Поліські — *Карпенко О. П.* Поліські гідроніми на *-ina* // Ономастика України та етногенез східних слов'ян / Редкол.: Богоєдова Т. М., Желєзняк І. М. (відп. ред.), Карпенко О. П., Козлова Р. М., та ін. — К.: Ін-т укр. мови НАН України, 1998. — С. 140—156.

Карпенко Когнітивна — *Карпенко Олена.* Засади когнітивної ономастики // Наукові записки Чернівецького університету. — Випуск 356—359. Слов'янська філологія, 2007. — С. 396—401.

Карпенко 1964 — *Карпенко Ю. О.* О синхронической топонимике // Принципы топонимики. — М.: Наука, 1964. — С. 45—57.

Карпенко 1964а — *Карпенко Ю. О.* Рецензия на: Vl. Šmilauer. Úvod do toponomastiky (nauky o vlastních jménech zeměpisných). — Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1963. — 219 s. // Вопросы языкознания. — 1964. — № 2. — С. 125—129.

Карпенко 1969 — *Карпенко Ю. О.* Рецензія на: О. Н. Трубачев. Названия рек Правобережной Украины: Словообразование, этимология, этническая интерпретация. — М.: Наука, 1968. — 289 с. // Мовознавство. — 1969. — № 3. — С. 88—91.

Карпенко 1970 — *Карпенко Ю. О.* О семантике собственных имён // Актуальные проблемы лексикологии. — Минск: Мин. ГУ, 1970. — С. 89—97.

Карпенко 1973 — *Карпенко Ю. О.* Топонімія Буковини. — К.: Наукова думка, 1973. — 240 с.

Карпенко 1975 — *Карпенко Ю. О.* Теоретичні засади розмежування власних і загальних назв // Мовознавство. — 1975. — № 4. — С. 46—50.

Карпенко 1984 — *Карпенко Ю. О.* Специфика ономастики // Русская ономастика. — Одесса: ОГУ, 1984. — С. 3—16.

Карпенко 1986 — *Карпенко Ю. О.* Проблема древнерусских топонимов в бассейне нижнего Днестра // Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. — К.: Наукова думка, 1986. — С. 34—40.

Карпенко 1993 — *Карпенко Ю. О.* Українська гіпотеза // Мовознавство. — 1993. — № 5. — С. 3—8.

Карпенко 1999 — *Карпенко Ю. О.* Етюд про долю // Мовознавство. — 1999. — № 4—5. — С. 9—14.

Карпенко 2005 — *Карпенко Ю. О.* Етнічна історія Українських Карпат за даними гідронімії та оронімії // Студії з ономастики та етимології 2005 / [відп. ред. В. П. Шульгач]. — К.: Друкарня Видавничого дому «Академперіодика» НАН України, 2005. — С. 63—79.

Карпов — *Карпов А.* Азбуковники, или Алфавиты иностранных речей по спискам Соловецкой библиотеки. — Казань: Типография Императорского университета, 1877. — 283 с.

Катц — *Катц Дж.* Семантическая теория / Пер. с англ. Н. В. Перцова // Новое в зарубежной лингвистике: Сб. ст. — Вып. 10: Лингвистическая семантика / сост., общ. ред. и вступ. ст. В. А. Звегинцева. — М.: Прогресс, 1981. — С. 33—49.

Кисловской — *Кисловской С. В.* Знаете ли Вы? Словарь географических названий Ленинградской области. — Л.: Лениздат, 1974. — 183 с.

Китайцы — *Крюков М. В., Решетов А. М.* Китайцы // Системы личных имен у народов мира. — М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1980. — С. 164—170.

Климов — *Климов Г. А.* К современному состоянию американистики // Вопросы языкознания. — 1960. — № 1. — С. 116—120.

КГЭ — *Краткая географическая энциклопедия*: В 5 т. [гл. ред. А. А. Григорьев]. — М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1961—1964.

Князьков 2004 — *Князьков Ю. П.* Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник. — Вип. 1 (Василівський, Вільнянський, Гуляйпільський, Запорізький, Новомиколаївський райони). — Запоріжжя: Тандем-У, 2004. — 338 с.

Князьков 2006 — *Князьков Ю. П.* Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник. — Вип. 2 (Великобілозірський, Кам'янсько-Дніпровський, Михайлівський, Оріхівський, Пологівський, Розівський, Токмацький райони). — Запоріжжя: Тандем-У, 2006. — 404 с.

Ковалик — *Ковалик І. І.* Про власні і загальні назви в українській мові // Мовознавство. — 1977. — № 2. — С. 11—18.

Ковачев — *Ковачев Н. П.* Топонимията на Троянко; Отговорен ред. акад. Вл. Георгиев. — София: Българска Академия на Науките, Институт за български език, 1969. — 263 с.

Коков, Шахмурзаев — *Коков Д. Н., Шахмурзаев С. О.* Балкарский топонимический словарь. — Нальчик: «Эльбрус», 1970. — 117 с.

Комментарии — *Географический и топонимический комментарии* [Электронный ресурс]. — Режим доступа к ресурсу: <htto://www.iaas.msu.ru/res/dep6/text4/geograph.html>

Комиссаров — *Комиссаров В. Н.* Проблема определения антонима // Вопросы языкознания. — 1957. — № 2. — С. 49—58.

Конкашпаев — *Конкашпаев Г. К.* Словарь казахских географических названий. — Алма-Ата: Изд-во Акад. наук КазССР, 1963. — 185 с.

Кононенко — *Кононенко І. В.* Національно-мовна картина світу: зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов) // Мовознавство. — 1996. — № 6. — С. 39—46.

Кононов — *Кононов А. Н.* О семантике слов *кара* и *ак* в тюркской географической терминологии // Известия отд. общественных наук АН Таджикской ССР. — 1954. — Вып. 5. — С. 83—85.

Корейцы — *Джарылгасинова Р. Ш.* Корейцы // Системы личных имен у народов мира. — М.: Главная редакция восточной литературы изд-ва «Наука», 1980. — С. 175—180.

Корнилов — *Корнилов Г. Е.* Онимы в языке и речи // Actes du XI Congrès international des sciences onomastiques. — Sofia, 1974. — Vol. 2. — P. 5—8.

Короткова — *Короткова Т. А.* Заметки о топонимии Крыма // Вопросы географии. Изучение географических названий. — № 70. — М.: Мысль, 1966. — С. 144—147.

Критенко — *Критенко А. П.* До теорії власних назв // Ономастика. — К.: Наукова думка, 1966. — С. 16—28.

Крюков — *Крюков М. В.* Иньская антропонимическая модель и проблема разграничения личного имени и апеллятива // Личные имена в прошлом, настоящем и будущем. Проблемы антропонимики. — М.: Наука, 1970. — С. 206—211.

Курилович — *Курилович Е.* Положение имени собственного в языке // Е. Курилович. Очерки по лингвистике; [пер. с польск., фр., англ., нем. под ред. В. А. Звегинцева]. — Биробиджан: Тривиум, 2000. — С. 21—36.

Куртене — *Бодуэн де Куртене И. А.* Некоторые общие замечания о языковедении и языке / Иван Александрович Бодуєн де Куртене. Избранные труды по общему языкознанию: в 4 т. — М.: Изд-во АН СССР, 1963. — Т. 1. — 384 с.

Кюсю — *Кюсю (Kūshū), остров на юге Японского архипелага* [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_japan>

Леви-Брюль — *Леви-Брюль Л.* Первобытное мышление [пер. с франц. под ред. В. К. Никольского и А. В. Киссина] / Lévy-Bruhl L. Mentalité Primitive. — М.: Атеист, 1930. — 339 с.

Лемтюгова — *Лемтюгова В. П.* Формирование восточнославянской ойконимии в связи с развитием типов поселений (Доклады) / IX Международный съезд славистов. — Минск: Наука и техника, 1983. — 39 с.

Леонович 1981 — *Леонович О. А.* О многоименности в американской топонимии // Топонимика зарубежных стран; [сб. статей] / Моск. фил. геогр. о-ва СССР; [ред. В. Д. Беленькая, Е. М. Поспелов]. — М.: МФГО, 1981. — С. 31—37.

Леонович 1989 — *Леонович О. А.* Топонимы и американский сленг // Топонимия и общество. — М.: МФГО, 1989. — С. 98—105.

Леонович 2004 — *Леонович О. А.* Топонимы Соединеных Штатов Америки: [учеб. пособие]. — М.: Высш. шк., 2004. — 247 с.

Леонтьев — *Из истории языкознания.* А. А. Леонтьев. Из лингвистического наследия Л. В. Щербы // Вопросы языкознания. — 1962. — № 2. — С. 96—98.

Лисенко — *Лисенко А. В.* Характеристика процесу перейменування населених пунктів Полтавської області // Студії з ономастики та етимології. 2007 / НАН України. Ін-т укр. мови. Ред. кол.: В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. — К.: Університетське вид. ПУЛЬСАРИ, 2007. — С. 170—178.

Литвин 1983 — *Литвин И. П.* Словарь топонимической лексики Латинской Америки. — М.: Наука, 1983. — 265 с.

Литвин 1982 — *Литвин И. П.* Словарь географических названий Португалии [сост. И. П. Литвин]. — М.: Наука, 1982. — 183 с.

Лобода — *Лобода В. В.* Іншомовні елементи в топонімії Інгулецько-Тилігульського басейну // Повідомлення Української ономастичної комісії. — К.: Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, 1975. — Вип. 13. — С. 28—33.

Лосев — *Лосев А. Ф.* Философия имени. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. — 269 с.

Лукінова — *Лукінова Т. Б.* Категорія кількості як елемент духовної культури давніх слов'ян // XI Міжнар. з'їзд славістів: Слов'ян. мовознавство [доповіді]. — 1993. — С. 21—31.

Лукінова 2000 — *Лукінова Т. Б.* Числівник в слов'янських мовах: (порівняльно-історичний аналіз) / Відп. ред. Мельничук О.; НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К.: Наукова думка, 2000. — 370 с.

Лучик 1995 — *Лучик В. В.* Тюркізми в гідронімії Середнього Дніпро-Бузького Межиріччя. I // Мовознавство. — 1995. — № 1. — С. 60—70.

Лучик 1996 — *Лучик В. В.* Тюркізми в гідронімії Середнього Дніпро-Бузького межиріччя. II // Мовознавство. — 1996. — № 2—3. — С. 17—27.

Лучик 2007 — *Лучик В. В.* Позамовні чинники й категорії ойконімної номінації // Студії з ономастики та етимології 2007 / НАН України. Ін-т укр. мови. Ред. кол.: В. П. Шульгач (від. ред) та ін. — К.: Університетське вид. ПУЛЬСАРИ, 2007. — С. 193—201.

Лучик 2008 — *Лучик В. В.* Вступ до слов'янської філології. — К.: Видавничий центр «Академія», 2008. — 344 с.

Лучик 2009 — *Лучик В. В.* Про особливості типологічного дослідження ойконімів // Студії з ономастики та етимології, 2009 / НАН України, Ін-т укр. мови; В. П. Шульгач (відп. ред.). — К.: Довіра, 2009. — С. 95—99. — (Сер. «Бібліотека української ономастики»).

Мажюлис — *Мажюлис В. П.* Индоевропейская децимальная система числительных // Вопросы языкознания. — 1956. — № 4. — С. 53—59.

Маковский — *Маковский М. М.* Соотношение необходимости и свободы в лексико-семантических преобразованиях // Вопросы языкознания. — 1977. — № 3. — С. 55—72.

Маковский 2000 — *Маковский М. М.* Историко-этимологический словарь современного английского языка. — М.: Издательский дом «Диалог», 2000. — 416 с.

Марр — *Марр Н. Я.* О числительных (к постановке генетического вопроса) // Языковедные проблемы по числительным. I. Сборник статей. — Л.: Изд-е института литератур и языков Запада и Востока при ЛГУ, 1927. — С. 1—96.

Марусенко — *Марусенко Т. А.* Материалы к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) // Полесье (лингвистика, археология, топонимика). — М.: Наука, 1968. — С. 206—255.

Маслова — *Маслова В. А.* Экспериментальное изучение национально-культурной специфики внешних и внутренних качеств человека (на материале киргизского языка) // Этнопсихолингвистика / Ю. А. Сорокин (отв. ред), И. Ю. Марковина, А. Н. Крюков и др.; АН СССР, Ин-т языкознания. — М.: Наука, 1988. — С. 116—120.

Матвеев 1977 — *Матвеев А. К.* Образное народное видение и проблемы ономасиологической и этимологической интерпретации топонимов // Вопросы ономастики. — Свердловск: Уральськ. гос. ун-т, 1977. — Вып. 12. — С. 5—21.

Матвеев 1980 — *Матвеев А. К.* Географические названия Урала: Краткий топонимический словарь. — Свердловск: Сред. Урал. кн. изд-во, 1980. — 318 с.

Мейе — *Мейе А.* Сравнительный метод в историческом языкознании. — М.: Изд-во ин. лит-ры, 1954. — 100 с.

Мельничук — *Мельничук О. С.* Аспекти методології лінгвістичних досліджень // Мовознавство. — 1986. — № 1. — С. 3—11.

Мельхеев — *Мельхеев М. Н.* Происхождение географических названий Иркутской области. — Иркутск: Восточно- сибирское издательство, 1964. — 89 с.

Метафора — *Тараненко О. О.* Метафора // Українська мова: енциклопедія / В. о.: НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, НАН України. Ін-т української мови; Відп. ред. Зяблюк М. П. — 3-тє вид., зі змін. і доп. — К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. — С. 350—353.

Методология — *Спиркин А. Г., Юдин Э. Г.* Методология // Большая Советская Энциклопедия. — (В 30 томах). Гл. ред. А. М. Прохоров. Изд. 3-е. — М.: Советская Энциклопедия, 1974. — Т. 16. — С. 164—166.

Методологія — *Мельничук О. С.* Методологія у мовознавстві // Українська мова: енциклопедія / В. о.: НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, НАН України. Ін-т української мови; Відп. ред. Зяблюк М. П. — 3-тє вид., зі змін. і доп. — К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. — С. 354—355.

Метонімія — *Тараненко О. О.* Метонімія // Українська мова: енциклопедія / В. о.: НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, НАН України. Ін-т української мови; Відп. ред. Зяблюк М. П. — 3-тє вид., зі змін. і доп. — К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. — С. 355—358.

Мещанинов — *Мещанинов И. И.* Типологические сопоставления и типология систем (в связи с докладами, заслушанными на VIII Международном конгрессе лингвистов) // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. — 1958. — № 3. — С. 3—13.

Микуш — *Микуш Р. Ф.* Структуральный синтаксис Л. Теньера и синтагматический структурализм: Пер. з франц. // Вопросы языкознания. — 1960. — № 5. — С. 125—146.

Милевский — *Милевский Т.* Предпосылки типологического языкознания // Исследования по структурной типологии [Отв. ред. Т. Н. Молошная]. — М: АН СССР, 1963. — С. 3—31.

Мифология — *Мифология народов мира.* — Том второй. — М.: Советская энциклопедия, 1982. — 425 с.

Молчанова — *Молчанова О. Т.* Топонимический словарь горного Алтая. — Горно-Алтайск, 1979. — 398 с.

Монголы — *Жуковская Н. Л.* Монголы // Системы личных имен у народов мира. — М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1980. — С. 211—215.

Моногенез — *Иванов Вяч. Вс.* Моногенеза теория // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — М.: Сов. Энциклопедия, 1990. — С. 308—309.

Мурзаев 1964 — *Мурзаев Э. М.* Основные направления топонимических исследований // Принципы топонимики. — М.: Наука, 1964. — С. 23—33.

Мурзаев 1970 — *Мурзаев Э. М.* Местные географические термины и их роль в топонимии // Вопросы географии. — М.: Мысль, 1970. — Вып. 81. — С. 16—35.

Мурзаев 1974 — *Мурзаев Э. М.* Очерки топонимики; АН СССР. Ин-т географ. — М.: Мысль, 1974. — 382 с.

Мурзаев 1981 — *Мурзаев Э. М.* Тюрко-монгольские фитотопонимы // Топонимика зарубежных стран; [сб. статей] / Моск. фил. геогр. о-ва СССР; [ред. В. Д. Беленькая, Е. М. Поспелов]. — М.: МФГО, 1981. — С. 5—19.

Мурзаев 1982 — *Мурзаев Э. М.* География в названиях [2-е изд. перераб. доп]. — М.: Наука, 1982. — 177 с. — (Сер. «Планета Земля и Вселенная»).

Мурзаев 1984 — *Мурзаев Э. М.* Словарь народных географических терминов. — М.: Мысль, 1984. — 653 с.

Мурзаев 1990 — *Мурзаев Э. М.* Географическая ориентация у тюркомонгольских народов // Топонимия СССР. — М.: Московский филиал Географического общества СССР, 1990. — С. 3—11.

Назви — *Назви фізико-географічних об'єктів (морів, заток, проток, островів)* [Электронный ресурс]. — Режим доступа к ресурсу: <http://www.google.com.ua/search?q=org.mozilla:ru:official&client>

Нанайцы имена — *Смоляк А. В.* Личные имена нанайцев // Личные имена в прошлом, в настоящем и будущем. Проблемы антропонимики. — М.: Наука, 1970. — С. 176—172.

Нанайцы — *Смоляк А. В.* Нанайцы // Системы личных имен у народов мира. — М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1980. — С. 219—222.

Нганасаны — *Терещенко Н. М.* Нганасаны // Системы личных имен у народов мира — М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1980. — С. 223—226.

Ненцы — *Терещенко Н. М.* Ненцы // Системы личных имен у народов мира. — М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1980. — С. 234—237.

Нивхи — *Таксами Ч. М.* Нивхи // Системы личных имен у народов мира. — М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1980. — С. 238—240.

Никонов 1966 — *Никонов В. А.* Краткий топонимический словарь. — М: Мысль, 1966. — 509 с.

Никонов 1971 — *Никонов В. А.* Пласты русской топонимики Горьковской области // Ономастика Поволжья. Материалы II Поволжской конференции по ономастике. — Горький: Горьковский гос. ун-т., 1971. — С. 168—173.

Огибенин — *Огибенин Б. Л.* Вопросы ведийской ономастики (Собственные имена в «Ригведе») // Структурная типология языков. — М.: Наука, 1966. — С. 216—224.

Омоніми — *Тараненко О. О.* Омоніми // Українська мова: енциклопедія / В. о.: НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, НАН України. Ін-т української мови; Відп. ред. Зяблюк М. П. — 3-тє вид., зі змін. і доп. — К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. — С. 454—455.

Отін 1973 — *Отін Е. С.* Різні типи паронімічного вирівнювання слів в апелятивній та ономастичній лексиці // Мовознавство. — 1973. — № 2. — С. 63—73.

Отін 1974 — *Отін Е. С.* Рецензії та анотації: М. Т. Янко. Топонімічний словник-довідник Української РСР. — К.: Радянська школа, 1973. — 180 с. // Мовознавство. — 1974. — № 6. — С. 86—89.

Отін 1980 — *Отін Е. С.* Топонимическая метонимия (вид связи «гидроним — ойконим» // Перспективы развития славянской ономастики: [Сб. статей] / АН СССР. Ин-т языкознания; [Отв. ред. А. В. Суперанская, Н. В. Подольская]. — М.: Наука, 1980. — С. 106—114.

Отін 1981 — *Отін Е. С.* Оронімія Південно-Східної України // Мовознавство. — 1981. — № 3. — С. 34—44.

Отін 1997 — *Отін Е. С.* Непереоформленные личные имена в гидронимии Дона // Е. С. Отин. Избранные работы: [в 2 т.]. — Донецк: Изд-во «Донеччина», 1997. — Т. 1. — С. 173—194.

Отін 1997а — *Отін Е. С.* Саур-Могила // Отин Е. С. Избранные работы: [в 2 т.]. — Донецк: Изд-во «Донеччина», 1997. — Т. 1. — С. 421—427.

Отін 2002 — *Отін Е. С.* Топонимия приазовских греков. Историко-этимологический словарь географических названий. — [2-е изд.]. — Донецк: Юго-Восток, Лтд., 2002. — 210 с.

Отрембский — *Отрембский Я. С.* Язык ятвягов // Вопросы славянского языкознания — Выпуск 5. — М.: Изд-во АН СССР, 1961. — С. 3—8.

Панфилов — *Панфилов В. З.* Гносеологические аспекты философских проблем языкознания. — М.: Наука, 1982. — 357 с.

Пахомова — *Пахомова В. Д.* О метафорических названиях в топонимике // Вопросы топономастики [отв. ред. А. К. Матвеев] / Ученые записки УГУ № 90. — Серия филологическая, вып. 3. — Свердловск: УГУ, 1970. — С. 30—33.

Персы — *Логашева Дж. Б.* Персы // Системы личных имен у народов мира. — М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1980. — С. 252—254.

Петров — *Петров К. И.* К этимологии термина «кыргыз» // Советская этнография. — 1964. — № 2. — С. 81—91.

Печерских — *Печерских Т. А.* Вторичные топонимы типа Камчатка // Вопросы ономастики. — № 8—9. — Свердловск: УГУ. — 1974. — С. 25—27.

Подольская Словарь — *Подольская Н. В.* Словарь русской ономастической терминологии; [отв. ред. А. В. Суперанская]. АН СССР. Ин-т языкознания. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М.: Наука, 1988. — 190 с.

Подольская Топоосновы — *Подольская Н. В.* Типовые восточнославянские топоосновы: Словообразовательный анализ; [отв. ред. А. В. Суперанская]. — М.: Наука, 1983. — 160 с.

Полісся — *Київське Полісся:* Етнолінгвістичне дослідження / [С. С. Березанська, Н. К. Гаврилюк, В. Д. Дяченко та ін.]. — К.: Наукова думка, 1989. — 268 с.

Попов — *Попов А. И.* Следы времён минувших. — Л.: Наука, 1981. — 206 с.

Поспелов — *Поспелов Е. М.* Географические названия мира. Топонимический словарь. — М.: Русские словари, Астрель, АСТ, 2002. — 510 с.

Потебня — *Потебня А. А.* Из записок по теории словесности. — Харьков, 1905. — С. 393—400.

Прислів'я — *Прислів'я та приказки* / Упор. М. М. Пазяк [відп. ред. С. В. Мишанич]. — Кн. 2: Людина. Родинне життя. Риси характеру. — К.: Наук. думка, 1990. — 524 с.

Редьква — *Редьква Я. П.* Відбиття праслов'янської топонімної термінології, пов'язаної з береговою лінією, в ареальній гідронімії // Linguistica slavica: Ювілейний збірник на пошану І. М. Желєзняк [відп. ред. В. П. Шульгач]. — К.: Кий, 2002. — С. 140—153.

Редьква, Лупуляк — *Редьква Я., Лупуляк Л.* Сліди слов'яно-романської взаємодії в ойконімії Буковини // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. Слов'янська філологія. — Чернівці: Рута, 2007. — Вип. 354—355. — С. 62—66.

Реєстр — *Реєстр населених пунктів Львівщини* (За довідками 1946 та 1972 рр.) / Упоряд. Горбаль М. — Львів: Вид-во «Афіша», 2003. — 152 с.

Реформатский — *Реформатский А. А.* Введение в языковедение. — 4-е изд., исправ. и допол. — М.: Просвещение, 1967. — 542 с.

Роспонд — *Роспонд С.* Структура и классификация древневосточнославянских антропонимов (имена) // Вопросы языкознания. — 1965. — № 3. — С. 3—21.

Рум — *Рум А.* Великобритания: Лингвострановедческий словарь. — 2-е изд., стереотип. — М.: Рус. яз., 2000. — 560 с.

Рыбаков — *Рыбаков Б. А.* Геродотова Скифия: Историко-географический анализ. — М.: Наука, 1979. — 247 с.

СГУ — *Словник гідронімів України* / Ред. колегія: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко. — К.: Наукова думка, 1979. — 781 с.

Секирін — *Секирін П. В.* Географічні назви слов'янського походження в Канаді // Мовознавство. — 1988. — № 1. — С. 70—72.

Селищев — *Селищев А. М.* Из старой и новой топонимии // А. М. Селищев. Избранные труды. — М.: Просвещение, 1968. — С. 45—128.

Сикоку — *Сикоку (Shikoku), остров на юге Японского архипелага* [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_geo>

Синонимы — *Новиков Л. А.* Синонимы // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — М.: Сов. Энциклопедия, 1990. — С. 447.

Скляренко Розвідки — *Скляренко В. Г.* Етимологічні розвідки. 3 // Мовознавство. — 1994. — № 6. — С. 14—15.

Сл. АУФ — *Англо-український фразеологічний словник* / Уклад. К. Т. Баранцев. — 2-ге вид., випр. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. — 1056 с.

Сл. Древнетюркский — *Древнетюркский* словарь. — Л.: «Наука», Ленинград. отд-ние, 1969. — XXXVIII + 676 с.

Сл. ММ 2006 — *Словник мікротопонімів і мікрогідронімів* північно-західної України та суміжних земель: [у 2 т.] / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. Філологічний фак-т. Ономастико-діалектологічна лаб.: [упоряд. Г. Л. Аркушин]. — Луцьк: РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2006. — Т. 1: А—К. — 408 с.

Сл. ММ 2007 — *Словник мікротопонімів і мікрогідронімів* північно-західної України та суміжних земель: [у 2 т.] / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. Філологічний фак-т. Ономастико-діалектологічна лаб.: [упоряд. Г. Л. Аркушин]. — Луцьк: РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2007. — Т. 2: Л—Я. — 536 с.

Сл. Мурзаевых — *Мурзаев Э. М., Мурзаева В. Г.* Словарь местных географических терминов. — М.: Географгиз, 1959. — 302 с.

Сл. ОГТ т. 1 — *Словарь общегеографических терминов*: [в 2 т.] / A Glossary of Geographical Terms. Prepared by a Committee of the British Association for the Advancement of Science and Edited by L. Dudley Stamp. London. — 1961; [пер. с англ. В. Я. Барласа, В. В. Голосова и др.]; Под ред. Л. Дадли Стампа. Предисловие и редакция Л. Н. Кудрявцевой. — М.: Прогресс, 1975. — Т. 1. — 407 с.

Сл. Пословиц — *Толковый словарь английских пословиц.* — Составители Райдаут Р., Уиттинг К. [Перевод А. П. Нехая]. — Санкт-Петербург: Лань, 1997. — 256 с.

Сл. Торчинських — *Торчинська Н. М., Торчинський М. М.* Словник власних географічних назв Хмельницької області. — Хмельницький: Авіст, 2008. — 548 с.

Сл. ФРС — *Гак В. Г.* Новый французско-русский словарь / В. Г. Гак, К. А. Ганшина. — 10-е изд. стереотип. — М.: Рус. яз. — Медиа, 2005. — XVI + 1160 с.

Сл. ФРФ — *Французско-русский фразеологический словарь*, около 35 000 выражений / Под ред. Я. И. Рецкера. — М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1963. — 1112 с.

Смирницкий — *Смирницкий А. И.* Лексикология английского языка. — М.: Изд-во лит. на иностр. языках, 1956. — 260 с.

Степанов — *Степанов Ю. С.* Основы общего языкознания. Издание второе, переработанное. — М.: Просвещение, 1975. — 271 с.

Стрижак 1962 — *Стрижак О. С.* Про походження назв населених пунктів Полтавщини XIV—XVI ст. // Питання топоніміки та ономастики (матеріали І Республіканської наради з питань топоніміки та ономастики). — К.: Вид-во АН УРСР, 1962. — С. 80—95.

Стрижак 1967 — *Стрижак О. С.* Назви річок Запоріжжя і Херсонщини (Нижньонаддніпрянське Лівобережжя). — К.: Наукова думка, 1967. — 127 с.

Стрижак 1969 — *Стрижак О. С.* «Кобиля́ки чи «Кобеля́ки»? // Мовознавство. — 1969. — № 3. — С. 79—83.

Суперанская 1970 — *Суперанская А. В.* Терминологичны ли цветовые обозначения рек? // Вопросы географии. — М.: Мысль, 1970. — Вып. 81. — С. 120—127.

Суперанская 1979 — *Суперанская А. В.* Географические представления по данным топонимии «Космографии» XVII в. // Вопросы географии. — № 110. — Топонимика на службе географии. — М.: Мысль. — 1979. — С. 172—177.

Теория — *Теория и методика ономастических исследований* / [Суперанская А. В., Сталтмане В. Э., Подольская Н. В.]; отв. ред. А. П. Непокупный. — М.: Наука, 1986. — 254 с.

Типология — *Виноградов В. А.* Типология // Лингвистический энциклопедический словарь / [науч.-ред. совет изд-ва «Сов. энцикл.», Ин-т языкознания АН СССР]; Гл. ред. В. Н. Ярцева. — М.: Сов. энцикл., 1990. — С. 512—514.

Ткаленко — *Ткаленко Н. В.* Типы метафорических названий в русской гидронимии // Вопросы топономастики. — Свердловск: Уральск. гос. ун.-т, 1979. — № 13. — С. 65—78.

Толстой — *Толстой Н. И.* Ещё раз о «семантике» имени собственного // Актуальные проблемы лексикологии. Тезисы докладов и сообщений Всесоюзной научной конференции, 17—20 июня, 1970 г. — Минск: Изд-во БГУ, 1970. — С. 200—201.

Томахин — *Томахин Г. Д.* Америка через американизмы. — М.: Высшая школа, 1982. — 256 с.

Томсон — *Томсон Дж.* Исследования по истории древнегреческого общества. Доисторический Эгейский мир. = Studies in ancient Greek society. The prehist. Aegean. George Thomson. London, 1949. Пер. [со 2-го англ. изд.] М. Б. Граковой-Свиридовой и В. С. Соколова; Под ред. М. О. Косвена. — М.: Изд-во инстр. лит., 1958. — 659 с.

Топоров 1962 — *Топоров В. Н.* Из области теоретической топономастики // Вопросы языкознания. — 1962. — № 6. — С. 3—12.

Топоров 1964 — *Топоров В. Н.* Несколько иллирийско-балтийских параллелей из области топономастики // Проблемы индоевропейского языкознания. Этюды по сравнительно-исторической грамматике индоевропейских языков. — М.: Наука, 1964. — С. 52—58.

Топоров, Трубачев — *Топоров В. Н., Трубачев О. Н.* Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. — М.: Изд-во АН СССР, 1962. — 270 с.

Топоров 1980 — *Топоров В. Н.* О числовых моделях в архаичных текстах // Структура текста. — М.: Наука, 1980. — С. 3—58.

ТПСО — *Топонімія північно-східної Одещини:* [конспект лекцій] / [Ю. О. Карпенко, А. Т. Бевзенко, К. Є. Гагкаєв та ін.]. — Одеса: ОДУ, 1975. — 88 с.

Трубачев 1960 — *Трубачев О. Н.* Происхождение названий домашних животных в славянских языках (Этимологические исследования). — М.: Изд-во Академии наук СССР, 1960. — 115 с.

Трубачев 1968 — *Трубачев О. Н.* Названия рек Правобережной Украины. Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация. — М.: Наука, 1968. — 289 с.

Трубачев 1974 — *Трубачев О. Н.* Ранние славянские этнонимы — свидетели миграции славян // Вопросы языкознания. — 1974. — № 6. — С. 48—67.

Трубачев 1977 — *Трубачев О. Н.* Лингвистическая периферия древнейшего славянства. Индоарийцы в Северном Причерноморье // Вопросы языкознания. — 1977. — № 6. — С. 13—29.

Трубачев 1983 — *Трубачев О. Н.* Indoarica: Этимология // Этимология 1981. — М.: Наука, 1983. — С. 101—108.

Трубецкой — *Трубецкой Н. С.* Проблема родства между большими языковами семьями; [пер. с итал. Короева А. А.] // Н. С. Трубецкой. Избранные труды по филологии; [переводы с разных языков]. — М.: Прогресс, 1987. — С. 60—62.

Тупиков — *Тупиков Н. М.* Словарь древнерусских личных имен собственных // Записки Отделения русской и славянской археологии. — Спб., 1903. — 857 с.

УАТП 1947 — *Українська РСР:* Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. — К.: Держполітвидав УРСР, 1947. — 1064 с.

УАТП 1969 — *Українська РСР:* Адміністративно-територіальний поділ на 1 квітня 1967 року. З дод. відомостей про зміни до 1 січня 1969: [у 2 т.]. — К.: Політвидав України, 1969. — Т. 1. — 541 с.

УАТУ — *Українська РСР:* Адміністративно- територіальний устрій: на 1 січня 1987 року / Упоряд. П. М. Гринюк, А. Я. Сидорін; Відп. ред. В. І. Кирненко, В. І. Стадник. — К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1987. — 504 с.

Ульман — *Ульман С.* Дескриптивная семантика и лингвистическая типология // Новое в лингвистике. — Вып. 2 / Сост. В. А. Звегинцев. — М.: Изд-во иностранной литературы, 1962. — С. 17—44.

Ураксин — *Ураксин З. Г.* Фразеология башкирского языка. — М.: Наука, 1975. — 192 с.

Успенский — *Успенский Б. А.* Принципы структурной типологии. — М.: Изд-во МГУ, 1962. — 64 с.

Фасмер I — *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка; [пер. с нем. и допол. О. Н. Трубачева] / Под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. [в 4 т.]. Т. 1: А—Д. — М.: Прогресс, 1964. — 671 с.

Фасмер II — *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка; [пер. с нем. и допол. О. Н. Трубачева] / Под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. [в 4 т.]. Т. 2: Е—М. — М.: Прогресс, 1974. — 671 с.

Фасмер III — *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка; [пер. с нем. и допол. О. Н. Трубачева] / Под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. [в 4 т.]. Т. 3: М—С. — М.: Прогресс, 1971. — 827 с.

Фасмер IV — *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка; [пер. с нем. и допол. О. Н. Трубачева] / Под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. [в 4 т.]. Т. 4: Т—Я. — М.: Прогресс, 1971. — 852 с.

Франчук — *Франчук В. Ю.* Образна мова Київського літопису // Мовознавство. — 1982. — № 3. — С. 19—27.

Фриз — *Фриз Ч.* Значение и лингвистический анализ // Новое в лингвистике. — Вып. 2 / Сост. В. А. Звегинцев. — М.: Изд-во иностранной литературы, 1962. — С. 98—116.

Фролов Числа — *Фролов Б. А.* Числа в графике палеолита. — Новосибирск: Изд-во «Наука». Сибирское отделение, 1974. — 238 с.

Фролов — *Фролов Н. К.* Системность русской топонимии в свете лексико-семантической классификации топонимов // Взаимодействие русского языка с языками коренных поселенцев Урала и Сибири. — Тюмень: ТГУ, 1985. — С. 47—54.

Хаймс — *Хаймс Д.* Два типа лингвистической относительности (с примерами из этнографии американских индейцев) // Новое в лингвистике. Вып. VII. Социолингвисика / Общ. ред. и вступ. ст. Н. С. Чемоданова. — М: Прогресс, 1975. — С. 229—298.

Хоккайдо — *Хоккайдо (Иессо, Иеддо) — второй по величине остров Японии* [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki

Хонсю — *Хонсю (Honshū), Хондо, самый большой остров Японии* [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_geo>

Чичагов — *Чичагов В. К.* Вопросы русской исторической ономастики // Вопросы языкознания. — 1957. — № 6. — С. 64—68.

Шанский — *Шанский Н. М.* Двуосновные названия городов в русском языке // Ономастика Поволжья. — Ульяновск, 1969. — С. 83—94.

Шендельс — *Шендельс Е. И.* О грамматической полисемии // Вопросы языкознания. — 1962. — № 3. — С. 47—55.

Шишмарёв — *Шишмарёв В. Ф.* Романские поселения на юге России / Отв. ред. В. М. Жирмунский // Труды Архива АН СССР. Вып. 26. — Л.: Наука. Ленинградское отд., 1975. — 244 с.

Шульгач 1993 — *Шульгач В. П.* Гідронімія басейну Стиру [від. ред. І. М. Желєзняк]. — К.: Наукова думка, 1993. — 143 с.

Шульгач 1998 — *Шульгач В. П.* Праслов'янський гідронімний фонд: (фрагмент реконструкції) [від. ред. І. М. Желєзняк]. — К.: НАН України, Ін-т української мови, 1998. — 367 с.

Шульгач 2001 — *Шульгач В. П.* Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник [від. ред. І. М. Желєзняк]. — К.: Кий, 2001. — 189 с.

Щерба 1945 — *Щерба Л. В.* Очередные проблемы языковедения // Известия АН СССР, Отделение литературы и языка. — 1945. Т. 4. — № 5. — С. 173—186.

Щерба 1962 — *Из истории языкознания.* Щерба Л. В. О дальше неделимых единицах языка // Вопросы языкознания. — 1962. — № 2. — С. 99—101.

Щерба 1974 — *Щерба Л. В.* Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие вопросы методики / Л. В. Щерба. — [2-е изд.]. — М.: Высшая школа, 1974. — 112 с.

Эман — *Эман Э.* Об омонимии в немецком языке. [Пер. с нем.] // Вопросы языкознания. — 1960. — № 5. — С. 117—124.

Этимология — *Ворбот Ж. Ж.* Этимология // Лингвистический энциклопедический словарь / [науч.-ред. совет изд-ва «Сов. энцикл.», Ин-т языкознания АН СССР]; Гл. ред. В. Н. Ярцева. — М.: Сов. энцикл., 1990. — С. 596—597.

Якобсон — *Якобсон Р.* Два аспекта языка и два типа афатических нарушений // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журинской. — М.: Прогресс, 1990. — С. 110—132.

Янко — *Янко М. Т.* Топонімічний словник України: Словник-довідник. — К.: Знання, 1998. — 432 с.

Японские топонимы — *Японские топонимы* [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://geo.1september. ru/2002/ 46/15-1. htm>

Ярцева — *Ярцева В. Н.* О сопоставительном методе изучения языков // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. — 1960. — № 1. — С. 3—14.

Aghali — *Aghali-Zakara M.* Onomastique berbère. Noms propres en touareg et traduction // Proceedings of the XXIst International Congress of Onomastic Sciences, August 19—24. Institut för Språk och folkminnen. 4. — Uppsala, 2008. — P. 257—264.

Allotta 1992 — *Allotta R. I.* Signposts and Settlers. The History of Place Names in the Middle Atlantic States. — Chicago: Bonus Books, Inc., 1992. — 654 p.

Allotta 1994 — *Allotta R. I.* Signposts and Settlers. The History of Place Names West of the Rockies. — Chicago: Bonus Books, Inc., 1994. — XVI + 596 p.

Bach — *Bach A.* Deutsche Namenkunde. Band I, 1 und 2: Die deutschen Personnamen. — Heidelberg: Carl Winter. Universitätsverlag, 1953. — 451 S.

Bach & Harms — *Bach, E. and Harms, R. T.,* "Preface", in Universals in Linguistic Theory, ed. E. Bach and R. T. Harms. — New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1968. — 185 p.

Berger — *Berger D.* Geographische Namen in Deutschland: Herkunft und Bedeutung der Namen von Ländern, Städten, Bergen und Gewässern. 2., überarbeitete Auflage von Dieter Berger. — Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1999. — 318 S.

Berretta — *Berretta C.* I nomi dei fiumi, dei monti, dei siti. Strutture linguistiche preistoriche. Con un contributo di C. Rosalba Guglielmino. Prefazioni di Emmanuel Anati — L. Luca Cavalli-Sforza. // The Names of Rivers, Mounts, Sites. Prehistoric linguistic Structures. With a contribution of C. Rosalba Guglielmino. Prefaces of Emmanuel Anati — L. Luca Cavalli-Sforza. — Milano: Ulrico Hoepli Editore S. p. A., 2007. — 339 p.

Białetcki — *Białetcki T.* Słownik nazw fiziograficznych Pomorza Zachodniego. — Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 2001. — 845 s.

Blaschke 1957 — *Blaschke K.* Historisches Ortsverzeichnis von Sachsen. 1. Teil: Mittelsachsen. — Leipzig: VEB Bibliographishes Institut, 1957. — XVI + 63 S.

Blaschke 1957a — *Blaschke K.* Historisches Ortsverzeichnis von Sachsen. 2. Teil: Nordwestsachsen. — Leipzig: VEB Bibliographishes Institut, 1957. — XVI + 63 S.

Blevins — *Blevins D.* The Unusual Origins of More Than 3,000 American Place Names. — Nashville, Tennessee: Cumberland House, 2000. — 435 p.

Bloch — *Bloch D.* Geographische Namen kurz erklärt. — Justus Parthes Verlag. — Gotha GmbH, 1993. — 198 S.

Brøndal — *Brøndal V.* Les Parties du Discours. — Copenhague : E. Munksgaard, 1948. — 173 p.

Caferoğlu — *Caferoğlu Ahmet.* Le culte du cheval dans l'onomastique turque // Quatrième congrès international de sciences

onomastiques. — Uppsala, 1952. — Uppsala: Almoqvist & Wiksells Boktryckeri, 1954. — P. 205—211.

Cherpillod — *Cherpillod A.* Dictionnaire Étymologique des Noms des Géographiques. — Paris: Masson, 1991. — 527 p.

Christophersen — *Christophersen P.* The articles. A study of their theory and use in English. — Copenhagen: E. Munksgaard; London: Oxford Univ. Press, 1939. — 146 p.

CE — *Collier's Encyclopedia with bibliography index.* [In 24 v.] / Ed. Lauren S. Bahr, Bernard Johnston. — New York—Toronto—Sydney: P. F. Collier, 1994. — V. 1—24.

Com E — *Compton's Encyclopedia and Fact-In-dex.* [In 26 v.]. — Chicago: Encyclopedia dic. Britannica: Auckland, 1991. — V. 1—26.

Dauzat 1937 — *Dauzat A.* Les noms de lieux. Origine et évolution. (Villes et Villages. Pays. Cours d'eau. Montagnes. Lieux-dits). — Paris. Librairie Delagrave, 1937. — 264 p.

Dauzat 1950 — *Dauzat A.* Les Noms de personnes. 8-e ed. — Paris: Librairie Larousse, 1950. — 302 p.

Dauzat 1951 — *Dauzat A.* Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France. 3-e edition revue et augmentée par Marie-Thérése Morlet. — Paris: Librairie Larousse, 1951. — 626 p.

Dauzat 1963 — *Dauzat A. & Rostaing Ch.* Dictionnaire étymologique des noms de lieux en France. — Paris: Librairie Larousse, 1963. — 738 p.

Dauzat 1978 — *Dauzat A., Deslandes G., Rostaing Ch.* Dictionnaire étymologique des noms de rivires et de montagnes en France. — Paris: Éditions Klincksieck, 1978. — 234 p.

DDS — *Die Deutsche Sprache* // Kleine Enzyklopädie / Band 2. — Leipzig: VEB Bibliographisces Institut, 1970. — 1174 S.

Deroy & Multon — *Deroy L. & Multon M.* Dictionnaire de noms de lieux. — Paris: Les Usuels, 1992. — 532 p.

Duke — *Duke J.* African anthroponyms and structural principles of the 'ideal' name // Proceedings of the XXIst International Congress of Onomastic Sciences. — 1. — Uppsala, 2005. — P. 139—150.

EB — *Encyclopedia Britannica*: In 24 vol. // Ed. In chief W. Gust. — Chicago; London; Toronto: Encyclopedia Britannica: Benton. — 1960. — (A new survey of universal knowledge). — V. 1—24.

EC — *Encyclopedia Canadiana.* The Society of Canada Limited. Complete in 10 volumes. — Ottawa, 1965. — V. 1—10.

Eichler & Walther — *Eichler E., Walther H.* Die Ortsnamen im Gau Daleminze; Studien zur Toponymie der Kreise Döbeln, Grossenhain, Meissen, Oschatz und Riesa. — Berlin: Akademie—Verlag, 1966—67.

Ekwall — *Ekwall E.* The Concise Oxford Dictionary of English Place-names. — Fourth edition. — Oxford: Oxford University Press, Ely House, 1966. — XLIX + 546 p.

Everett — *Everett-Heath J.* The Concise Dictionary of World Place-Names. — Oxford: Oxford Univercity Press Inc. New York, 2005. — XII + 596 p.

Gallant — *Gallant F. K.* A Place Called Peculiar. Stories about Unusual American Place-Names. — Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster, Incorporated, 1998. — x + 275 p.

Gardiner — *Gardiner A.* The Theory of Proper names. A Controversial Essay. — Second Edition / A. H. Gardiner. — London, New York, Toronto: Oxford University Press, 1954. — 76 p.

Gudde — *Gudde E. G.* California Place Names. The Origin and Etymology of Current Geographical Names. — Berkley, Los Angeles, London: University of California Press. — 4th ed., rev. and enl., 1998. — XXVI + 467 p.

Hedquist — *Hedquist R.* The meaning of proper names // Proceedings of the XXIst International congress of onomastic sciences. — V. 1. — Uppsala, 2005. — P. 172—184.

Italian Surnames F&S — *Italian Surnames: The Funny and Surprising* [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.google.com.ua/search?q=Italian+Surnames%=org.mozilla:ru:official&client=firefox>

Jakobson — *Jakobson R.* Typological studies and their contribution to historical comparative linguistics // Reports for the Eight International congress of linguists 5—9 August. — Oslo, 1957. — P. 3—11.

Krahe — *Krahe H.* Alteuropäische Flussnamen // Probleme der Namenforchung in deutschsprachigen Raum. — Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgeselachaft, 1977. — S. 39—97.

Lebel — *Lebel Paul.* Principes et metodes d'hydronomie française. — Paris: Belles Lettres, 1956. — 391 p.

List Canada — *List of place names in Canada of Aboriginal origin* [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_place_names_in_Canada>

List Country — *List of the country name etymologies* [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://tribes. tribe.net>

List New Zealand — *List of New Zealand place names and their meanings* [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_New_Zealand _place_names_and_their_meanings>

Molchanova — *Molchanova O.* Colour-terms in the Turkic proper names of the Mountain Altai // Actas do XX Congreso Internacional de ciencias onomasticas. Santiago, 1990. — Coruña, 2002. — P. 719—730.

Morris — *Morris A.* Florida Place Names. — Coral Gables: University of Miami Press, 1974. — XIII + 292 p.

Muret — *Muret Ernest.* Les Noms de Lieux dans les Langues Romans. Conférence faites au Collège de France. Collection de

Documents Linguistiques. Dirigée par MM. Mellet et Vendryes III. — Paris: Librairie Ernest Leroux, 1928. — 215 p.

MWGD — *Merriam-Webster's Geographical Dictionary.* — Third Edition. — Springfield, Massachusetts, 1997. — 1361 p.

Names of Japan — *Names of Japan* [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://en.wikipedia.org/wiki/Names_of_Japan>

Nègre — *Nègre E.* Les nom de lieux en France. — 2e edition. — Paris: Editions d'Artrey, 1977. — 184 p.

NWD&T — *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language.* — Danbury, CT: Lexicon Publications, Inc, 1993. — 1149 p.

ODDR — *Ortslexicon der Deutschen Demokrastischen Republik.* Zusammengestellt und bearbeitet von Heinz Adomeit. — Berlin: Sttatsverlag. — 1971. — 596 S.

Queirazza — *Queirazza G.* Dizionario dei nomi geografici italiani / [Queirazza G., Marcato C., Pellegrini G., Siccardi G., Rossebastiano A.]; Coordinamento scientifico di Carlo Marcato. — Torino: UTET, 1992. — 589 p.

Quimby — *Quimby M. J.* American Place Names and their Derivation. — New York: A. S. Barnes and Company, 1970. — 390 p.

Reany — *Reany P. H.* The Origin of English Place-Names. Fourth impression. — London: Routledge and Kegan Paul, 1969. — 277 p.

Rohlfs — *Rohlfs G.* Aspectos de toponimia española // Rohlfs, G. Antroponimia e toponomastica nelle lingue neolatine. — Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1984. — P. 25—55.

Romig — *Romig W.* Michigan Place Names. — Detroit: Wayne State University Press, 1986. — 673 p.

Room 1985 — *Room A.* A Concise Dictionary of Modern Place-Names in Great Britain and Ireland. — Oxford—New York: Oxford University Press, 1985. — 148 p.

Room 1988 — *Room A.* Dictionary of Place-names in the British Isles. Over 4,000 place-names — their fascinating origins and history. — London: Butler & Tamer Ltd, Bloomsbury Publishing Limited, 1988. — XXVI + 414 p.

Room 2006 — *Room A.* Place names of the world: Origins and Meanings of the Names for 6,600 Countries, Cities, Territories, Natural Features and Historic Sites. Second Edition — Jefferson, NC: Mc. Farland, 2006. — 433 p.

Sapir & Swadesh — *Sapir Edw., Swadesh Morris.* American Indian grammatical categories // Word. 1946. — Vol. 2. — № 2. — P. 103—112.

Shankle — *Shankle George Earlie.* American Nicknames. Their Origin and Significance. Second Edition. 8-th Printing. — New York: The H. W. Wilsom Company, 1986. — 524 p.

Skeat — *Skeat W. W.* An etymological dictionary of the English language. — New ed., rev. and enlarged. — Oxford: Clarendon Press, 1983. — 780 p.

Skok — *Skok P.* Des lois onomastiques // Quatrième congrès international des sciences onomastiques. — Uppsala, 1952. — Uppsala: Almoqvist & Wiksells Boktryckeri, 1954. — P. 495—504.

Šmilauer — *Šmilauer Vl.* Úvod do toponomastiky (nauky o vlastních jměnech zeměpisných). — Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1963. — 219 s.

Spears — *Spears R. A.* Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions. Special Edition. — Lincolnwood, Illinois, USA: National Textbook Company, 1991. — 528 p.

Stewart 1970 — *Stewart G. R.* American Place-Names. A Concise and Selective Dictionary for the Continental United States of America. — New York: Oxford University Press, 1970. — XL + 550 p.

Stewart 1975 — *Stewart G. R.* Names on the Globe. — 2nd ed. — New York: Oxford University press, 1975. — 411 p.

TCOD — *The Concise Oxford Dictionary of Current English.* Edited by H. W. Fowler and F. G. Fowler based on The Oxford Dictionary. Fifth ed. — Oxford: Oxford University Press, 1964. — 1555 p.

TAE — *The Australian Encyclopedia.* International Edition. Complete in ten volumes / Ed. by Alec H. Chisholm. — Sydney: The Grolier Society of Australia, 1979. — V. 1—10.

TEA — *The Encyclopedia Americana.* International Edition. Complete in thirty volumes. «First published in 1829». GROLIER International Headquarters: Danbury, Connecticut. — 2001. — V. 1—30.

Turkish N&M — *Turkish Names and their Meanings* [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.google. com.ua/search?qorg.mozilla:ru=firefox>

Ullmann — *Ullmann St.* Descriptive semantics and linguistic typology // Word. — Vol. 9. — № 3. — 1953. — P. 225—240.

Wackernagel — *Wackernagel J.* Vorlesungen über Syntax. — Basel, 1930. — V. II. — 1924.

WCAD — *Webster's Contemporary American Dictionary of the English Language.* — New York: Bobley Publishing Corp. 1998. — 820 p.

WNGD — *Webster's New Geographical Dictionary.* — Massachusetts: Springfield, G & C. Merriam Company, 1980. — 1370 p.

Zajączkowski — *Zajączkowski A.* Związki językowe połowiecko-słowiańskie. — Wrocław: Nakł. Wocławskiego Tow. Naukowego, 1949. — 73 s.

І. НАЗВИ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ

1. Сполучені Штати Америки

AK — Аляска
AL — Алабама
AZ — Арізона
AR — Арканзас
CA — Каліфорнія
CO — Колорадо
CT — Коннектикут
DE — Делавер
FL — Флорида
GA — Джорджія
ID — Айдахо
IL — Іллінойс
IN — Індіана
IA — Айова
KS — Канзас
KY — Кентуккі
LA — Луїзіана
ME — Мен
MD — Меріленд
MA — Массачусетс
MI — Мічиґан
MN — Міннесота
MS — Міссісіпі
MO — Міссурі
MT — Монтана
NB — Небраска
NV — Невада
NH — Нью-Гемпшир
NJ — Нью-Джерсі
NM — Нью-Мексико
NY — Нью-Йорк
NC — Північна Кароліна
ND — Північна Дакота
OH — Огайо
OK — Оклахома
OR — Орегон
PA — Пенсільванія
RI — Род-Айленд
SC — Південна Кароліна
SD — Південна Дакота
TN — Теннессі
TX — Техас
UT — Юта
VT — Вермонт
VA — Вірджинія
WA — Вашингтон
WV — Західна Вірджинія
WI — Вісконсін
WY — Вайомінг

2. Провінції та території Канади

а) провінції

Alta — Альберта
B. C. — Британська Колумбія
Que — Квибек
Man — Манітоба
N. B. — Нью-Брансуик
Newf — Ньюфаундленд
N. S. — Нова Шотландія
Ont — Онтаріо
P. E. I. — Принс-Едвард остров
Sask — Саскачеван

б) території

N. W. — Північно-Зіхідні території
Y. T. — Юкон

3. Області України

Вн — Вінницька
Вл — Волинська
Днп — Дніпропетровська
Днц — Донецька
Жт — Житомирська
Зк — Закарпатська
Зп — Запорізька
ІФ — Івано-Франківська
Кв — Київська
Крв — Кіровоградська
Крм — Кримська
Лв — Львівська
Лг — Луганська
Мк — Миколаївська
Од — Одеська
Пл — Полтавська
Рв — Рівненська
См — Сумська
Тр — Тернопільська
Хрк — Харківська
Хрс — Херсонська
Хм — Хмельницька
Чрк — Черкаська
Чрв — Чернівецька
Чрг — Чернігівська

4. Суб'єкти Російської Федерації

Алтай — Республіка Алтай
Башк. — Республіка Башкортостан
Володимир. — Володимирська обл.
Волгогр. — Волгоградська обл.
Волог. — Вологодська обл.
Воронез. — Воронезька обл.
Даг. — Республіка Дагестан
Іркут. — Іркутська обл.
Каб.-Балк. — Кабардино-Балкарская Республіка
Калуз. — Калузька обл.
Карел. — Республіка Карелія
Кемер. — Кемеровська обл.
Кіров. — Кіровська обл.
Комі — Республіка Комі
Краснояр. — Красноярський край
Курськ. — Курська обл.
Лен. — Ленінградська обл.
Мордов. — Республіка Мордовія
Нижег. — Нижегородська обл.
Новг. — Новгородська обл.

Орен.	— Оренбурзька обл.
Пенз.	— Пензенська обл.
Псков.	— Псковська обл.
Ростов.	— Ростовська обл.
Рязан.	— Рязанська обл.
Сарат.	— Саратовська обл.
Свердл.	— Свердловська обл.
Смол.	— Смоленська обл.
Твер.	— Тверська обл.
Удм.	— Удмуртська Республіка
Ульян.	— Ульянівська обл.
Хабар.	— Хабаровський край
Челяб.	— Челябінська обл.
Ямало-Ненец.	— Ямало-Ненецький авт. окр.
Ярослав.	— Ярославська обл.

II. СКОРОЧЕННЯ НАЗВ МОВ, НАРІЧ І ДІАЛЕКТІВ

авест.	— авестійська
алб.	— албанська
амер.	— американський варіант англійської мови
англ.	— англійська
араб.	— арабська
арам.	— арамейська
баск.	— баскська
блр.	— білоруська
бойк.	— бойківський
болг.	— болгарська
брет.	— бретонська
брит.	— британська
бурят.	— бурятська
валл.	— валлійська
галл.	— галльська
гаскон.	— гасконська
гел.	— гельська (особл. мова шотландських кельтів)
герм.	— германські
голл.	— голландська
гот.	— готська
гр.	— грецька
дав.-англ.	— давньоанглійська
дав.-в.-нім.	— давньоверхненімецька
дав.-гр.	— давньогрецька
дав.-інд.	— давньоіндійська
дав.-євр.	— давньоєврейська
дав.-ірл.	— давньоірландська
дав.-ісл.	— давньоісландська
дав.-кельт.	— давньокельтська
дав.-перськ.	— давньоперська
дав.-прус.	— давньопрусська
дав.-сакс.	— давньосаксонська
дав.-тюрк.	— давньотюркські
дав.-фриз.	— давньофризька
догалл.	— догалльська
доі.-є.	— доіндоєвропейська
докельт.	— докельтські
долат.	— долатинська
дат.	— датська
закарп.	— закарпатський
і.-є.	— індоєвропейські
іллір.	— іллірійська
іран.	— іранська
ірл.	— ірландська
ісл.	— ісландська
ісп.	— іспанська
італ.	— італійська
казах.	— казахська
канад.	— канадська (що вживається у Канаді)
кельт.	— кельтські
кит.	— китайська
корн.	— корнуельська
корей.	— корейська
лат.	— латинська
латиськ.	— латиська
литов.	— литовська
лігур.	— лігурійська
македон.	— македонська
молд.	— молдавська
монгол.	— монгольська
н.-луж.	— нижньолужицька
нім.	— німецька
пд.-слов.	— південнослов'янські
перс.	— перська
пол.	— польська
порт.	— португальська
пр.-герм.	— прагерманські
провanс.	— провансальська
прус.	— прусська

псл.	— праслов'янська	тох.	— тохарська
рос.	— російська	тур.	— турецька
рум.	— румунська	тюрк.	— тюркські
с.-нім.	— середньонімецька	угор.	— угорська
санскр.	— санскритська	удм.	— удмурська
сарм.	— сарматська	уельс.	— уельська
семіт.	— семітські	узб.	— узбецька
серб.	— сербська	укр.	— українська
сканд.	— скандинавські	урал.	— уральські
слв.	— слов'янські	фін.	— фінська
словац.	— словацька	фінік.	— фінікійська
словен.	— словенська	фрак.	— фракійська
ст.-болг.	— староболгарська	франц.	— французька
ст.-прованс.	— старопровансальська	хет.	— хетська
ст.-рус.	— староруська	хорват.	— хорватська
ст.-сканд.	— староскандинавська	чеськ.	— чеська
ст.-слв.	— старослов'янська	шумер.	— шумерська
ст.-франц.	— старофранцузька	якут.	— якутська
татар.	— татарська	япон.	— японська
тибет.	— тибетська		

III. ІНШІ СКОРОЧЕННЯ

антич.	— античний	мн.	— множина	розм.	— розмовний
б.	— балка	наз. в.	— називний відмінок	р.р.	— ріки
г.	— гора			с.	— село
див.	— дивись	н. п.	— населений пункт	сел.	— селище
діал.	— діалектний			сс.	— села
ж.	— жіночий	напр.	— наприклад	сер. р.	— середній рід
заст.	— застаріле	обл.	— область	ст.	— століття
зв.	— зворот	одн.	— однина	суф.	— суфікс
т. д.	— так далі	оз.	— озеро	ур.	— урочище
і под.	— і подібне	поет.	— поетичне	хут.	— хутір
ін.	— інший	пор.	— порівняй	сучас.	— сучасний
ірон.	— іронічне	прикм.	— прикметник		
м.	— місто	р.	— ріка		

Скляренко О., Скляренко О.

С43 Типологічна ономастика : [монографія] : у 5 кн. Книга перша : Лексико-семантичні особливості онімного простору / Олексій Скляренко, Ольга Скляренко. — Одеса : Астропринт, 2012. — 416 с. — Бібліогр. : с. 384—409.

ISBN 978—966—190—556—5.

Монографія «Типологічна ономастика»: Перша книга «Лексико-семантичні особливості онімного простору» — новий науковий напрям, започаткований одеськими фахівцями-ономастами канд. філол. наук Олексієм Михайловичем Скляренком та канд. філол. наук Ольгою Миколаївною Скляренко. В центрі уваги дослідження — вузлові проблеми типологічної ономастики (теоретичної ономастики).

Порівняльне вивчення ономастичної сфери лексики у монографії відбувається за допомогою ономастичного мислення, ономастичних традицій і смаків, ономастичних ідей, які реалізуються, відбиваються в топонімії схожими або відмінними способами, підтверджують гіпотезу про ізоморфізм та аломорфізм у топонімії різних країн.

Монографію побудовано на великому фактичному матеріалі сучасних географічних назв України, Росії, Білорусі, Великої Британії, США, Канади, Австралії, Німеччини, Франції, Італії та інших країн, що має важливе значення для славістики, романістики та германістики.

УДК 811.161.2'373.23
ББК 81.411.4-3

Наукове видання

СКЛЯРЕНКО Олексій Михайлович
СКЛЯРЕНКО Ольга Миколаївна

ТИПОЛОГІЧНА ОНОМАСТИКА

У 5 книгах

КНИГА ПЕРША

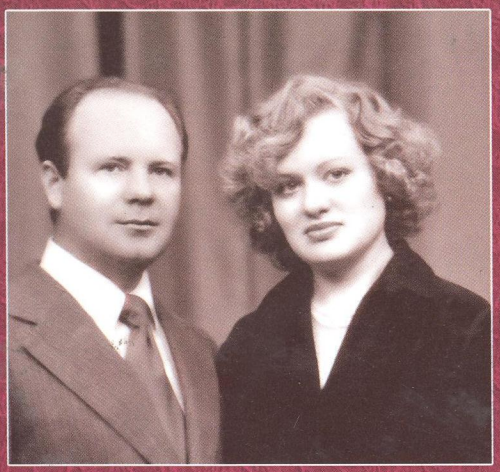
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНІМНОГО ПРОСТОРУ

Завідувачка редакції *Т. М. Забанова*
Редактор *Н. Я. Рихтік*
Технічний редактор *Д. М. Островеров*
Дизайнер обкладинки *О. А. Кунтарас*
Коректор *Н. І. Крилова*

Здано у виробництво 06.12.2011. Підписано до друку 13.06.2012.
Формат 70×100/16. Папір офсетний. Гарнітура «Літературна».
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 33,80. Тираж 300 прим.
Вид. № 58. Зам. № 857.

Видавництво і друкарня «Астропринт».
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855
www.astroprint.odessa.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1373 від 28.05.2003 р.

СКЛЯРЕНКО ОЛЕКСІЙ МИХАЙЛОВИЧ – кандидат філологічних наук, доцент, перекладач. Володіє понад десятьма іноземними мовами.

СКЛЯРЕНКО ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА – кандидат філологічних наук, доцент. Має широке коло наукових інтересів: етимологія, ономастика, типологія.

Монографія **«ТИПОЛОГІЧНА ОНОМАСТИКА»**: Перша книга **«ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНІМНОГО ПРОСТОРУ»** – новий науковий напрям, започаткований одеськими фахівцями-ономастами, доцентами, канд. філол. наук Олексієм Михайловичем Скляренком та канд. філол. наук Ольгою Миколаївною Скляренко. В центрі уваги дослідження – вузлові проблеми типологічної ономастики (теоретичної ономастики).

Автори розгорнуто формулюють концепцію зіставно-типологічного етапу, коли явище однієї мови розглядається через природу аналогічних явищ іншої мови або навіть кількох мов.

Крім лексико-семантичного виміру, дослідницький простір включає також інші виміри: соціально-функціональний, когнітивно-психологічний. Виходячи за межі інтралінгвального аналізу, створено онтологічну картину світу як суспільного явища, де типологія власних імен вивчає проблематику мотивації іменування людей і об'єктів у різних суспільствах, у різних мовах.

Монографію побудовано на великому фактичному матеріалі сучасних географічних назв України, Російської Федерації, Білорусі, Польщі, Болгарії, Великої Британії, США, Канади, Австралії, Німеччини, Франції, Італії та інших країн, що має важливе значення для славістики, романістики та германістики.

9 789661 905565

120